

100.007

Viața Românească

Revistă literară și științifică

22. OCT. 2019

I A Ș I

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE ȘI EDITURĂ
„VIAȚA ROMÎNEASCĂ“.

1920

RODIA DE AUR

— Poveste în trei acte —

PERSONAGII

Împăratul	Judecătorul III
Paharnicul Alună	" IV
Vel Stolnicul Manea	" V
Astrologul	" VI
Vraciul	Calăul
Akor-Bakor, vrăjitor arab	Călugărul
Măscăriciul Vălătuc	Voevodul Pilicilor
Tugomir	Statu-Palmă
Țiganul I) fraji	Sfarmă-Piatră
Țiganul II)	Barbă-Cot
Straja I	Domnița Florioara
Straja II	Însolitoarea
Judecătorul I	Vrăjitoarea Rok
H	
Curteni, japineze, copii de casă, slujitori, pitici	

ACTUL I

Decorul

Intăiul plan: stejarul fermecat,
In fața lui fântâna; împrejur
Butuci și bănci de lemn. Din cerul sur
Încet se lasă noaptea...

S'a lăsat.

Al doilea: La dreapta, din palat,
Deabia se estompează-un vag contur
Și cum răsar luceferi, cerul pur
Îți pare-un văl de gaz cu fir brodat.

Tăcerea e deplină și profundă,
Dar se aude-un tainic zvon de undă
Și-un cânt amețitor: începe vraja.

Se luminează-un colț de cer albastru,
Și'n timp ce'n somn greoiu adoarme straja
Și rodia s'aprinde ca un astru.

SCENA I

Imparatul, Paharnicul Alună, Vel-Stolnicul Manea, Astrologul, Vrăciul, Măscăriciul Vălătuc, curteni, jupînese, copii de casă, slujitori

IMPĂRATUL

S'acum veniți la mine să-mi deslegați minunea.
 Ascult pe fiecare. Întăju, înțelepciunea
 Să ne vorbească. Haide bătrîne astrolog.
 Tu care vezi în stele al lumii rost...

ASTROLOGUL (făcînd o plecăciune.)

Mă rog!

IMPĂRATUL

Tu știi ce e minciună și ce-i adevărat.

ASTROLOGUL

Dar nu cunosc povestea cu pomul fermecat.

IMPĂRATUL

Cum? Nu cunoști povestea?

ALUNĂ

Se poate?

IMPĂRATUL

Tocmai tu?

ALUNĂ

Și nu știi că stejarul vrăjit e?

ASTROLOGUL

Jur că nu!

MĂSCĂRICIUL

Decînd purtat prin nouri de-al nebuniei vînt
 Se plimbă toată noaptea, cam uită de pămînt.

PAHARNICUL ALUNĂ (ameninșîndu-l cu cirja.)

Hai șterge-o, ori toiagul...

IMPĂRATUL

Nu-mi arde-acum de glume.

ALUNĂ

Auzi?

MĂSCĂRICIUL (ascuns după o jupîneașă și arătînd astrologul.)

De ciudă moare, ia uite-l, face spume.

ASTROLOGUL

În turn la mine, Doamne, n'aud povești de-acestea.
 Deacea, de se poate, ași vrea s'aud povestea
 Al cărei țîlc să-l aflu îmi este mare grabă.
 Voiu încerca atuncea cu mintea mea cea slabă,
 Să chibzuesc în fața luminăției Tale,
 De e'n vre-o legătură cu trebile astrale.

VRACIUL

Să caut taina'n stele nici nu m'ar trece gindul.

IMPĂRATUL

Stai, Vraciule, că-ți vine și ție'ndată rindul.

(Măscăriciul se strecoară în spatele astrologului și face strimbături.
Jupinesele rid. Impăratul îl zărește.)

IMPĂRATUL

Ce, n'ai plecat?

MĂSCĂRICIUL

Stăpine, mă lasă să rămân.

IMPĂRATUL

Rămii, dar taci din gură. Ș'acum, cel mai bătrîn
Din luminații sfetnici povestea să ne-o spună.
Îți dau cuvîntul ție, paharnice Alună,
Cel mai isteț la minte și'n vorbă mai sfătos,
Căci tu o știi mai bine ș'o spui și mai frumos.

VRACIUL

De-o știe el mai bine, s'aud.

ASTROLOGUL

Cuvîntul dați-i!

MĂSCĂRICIUL

El, ce-a umplut paharul la șapte generații,
E și firesc să aibă cuvîntul înainte.

(cătră vraciu.)

Căci tu o știi din zodii, iar el o ține minte.

UN SFETNIC

Vorbi și măscăriciul odată înțelept.

O JUPINEASA

Hai, spune-ne povestea.

ALUNĂ

Mă ascultați?

IMPĂRATUL

Aștept!

ALUNĂ

Prea înălțate Doamne, și luminați boeri,
Demult cunosc povestea, dar parc'o știu de eri.
Mă văd ș'acum. Pe-atuncea eram în capul mesei,
Copil... ședeam cu fruntea în poala'mpărătesei.
Era ospăț la curte. Tot regi și împărați
Din toată 'mprejurimea la masă adunați.
Iar tata, vornic mare, și cu lipici la vorbă
Privind cum se ridică nori calzi și deși din ciorbă,
Ca să mai treacă timpul, a început să spună
Povestea cu stejarul.

JUPÎNESELE

Dar spune-o, moș Alună.

ALUNA

Aveți mă rog răbdare. Ce vreți? Așa-s bătrînii,
Să beau întăiu din apa curată a fîntînii
Căci mi-i uscat gîtlejul și-ași vrea să-l ud puțin.

IMPARATUL (surizînd.)

Paharnic să bea apă?

ALUNA, (pe-același ton.)

De nu-i, s'aducă vin.

(Manea se scoală împleticindu-se și-i întinde plosca.)

IMPARATUL (rîzînd.)

Halal să-ți fie Manea, da' nu te'ncurci de loc!

MĂSCĂRICIUL

Doar nu degeaba-i spune, vel-stolnic poloboc.

(Alună bea din plosca lui Manea și i-o dă înapoi. Toți se așează în jurul lui pe buturugi și se pregătesc să asculte.)

ALUNA

Pe cînd ploșau cirnații și vin era în fîntînă,
Pe cînd jucau berbecii de mult belșug la stîină,
Pe vremea cînd și cîinii aveau colaci în coadă,
Și nu voiau calicii decît pesmeți să roadă, —
Dar ce vorbesc? Pe-atuncea nici nu erau calici,
Nici muritori de foame, nici boli ca azi și nici
Zizanie 'ntre oameni. Pastorul plin ca stupul
Juca pe-atunci de-avalma cu oile și lupul,
Și-ași înșela bărbatul nici nu gîndea femeia.

MĂSCĂRICIUL

Da' mult o fi de-atuncea!

ALUNA

Cam mult! Pe vremea ceia,

Trăia pe-aceste locuri un tînăr împărat
Cum n'a mai fost pe lume un altul mai bogat.
Gemeau de bunătățuri cămara și hambarul,
Și cît îl dai de dușcă, îți și umpleau paharul
Cu vinuri ca rubinul și vin chilimbariu.

MANEA (offînd.)

De ce n'ai vrut, tu Doamne, și eu pe-atunci să fiu?

IMPĂRATUL

Nu te mai plînge, Manea, că te discurci ș'aici.

MANEA (vrînd să facă o plecăciune și împleticindu-se spre hazul tuturor.)

Nu zic... Măria Voastră...

IMPĂRATUL

la seama să nu pici.

Vorbește, moș Alună.

(cătră ceilalți.) Vă rog tăceți puțin.

Ii rupeți firul vorbei...

ALUNA

Unde-am rămas ?

MANEA (sughisind.)

La vin.

ALUNA

Și cum spuneam, pe-atuncea era belșug în toate.
 Dar până n'o vrea omul mai mult decît se poate,
 El mulțumit tot nu e. Așa-i întotdeauna.
 Și-așa 'mpăratul nostru voi să aibă luna.

MANEA (bufnind de ris.)

Ei, cum să aibă luna?

O JUPINEASA (minunîndu-se.)

Adevărat să fie?

MĂSCĂRICIUL

I s'a urît de bine.

MANEA

Sminteală!

IMPĂRATUL

Nebunie.

ALUNA

Priveau uimiți curtenii cum o ținea cu arcul.
 Dar cînd porni săgeata, trăsînt căzu monarcul, —
 Căci sprintena-i săgeată în fulger preschimbată,
 Ii doborî ființa smintită și 'ngîmfată.
 Da'n loc să-l nimicească în pulbere și scrum,
 Făcu din el stejarul care-l priviți acum,
 Ca'n veci de veci să stee în poartă la castel
 Subtrazele de lună ce-și rid mereu de el...
 Și mai spuneau bătrînii că sufletu-i colindă
 Nemernicînd prin lume. Și pînă n'o să prindă
 Cu mîna lui s'aducă din ceruri luna, nu
 Va mai găsi hodină. Și-o fi umblînd ș'acu ;
 Căci pare-se, cînd poama s'aprînde 'n mîndru pom
 Că sufletu-i o noapte în chip și trup de om
 Și plînge-atunci frunzișul și ramurile gem,
 Pîn'o scăpa odată, sărmanul de blestem.

IMPĂRATUL

Vedeți? Cine se-arată din cale-afară brav,
 Il pedepsește Domnul.

UN SPETNIC

Blestemul e grozav:

ALUNĂ

Stejaru 'n care stele se prind ca'ntr'un năvod
 Din veac în veac odată, în noapte leagă rod.
 Și-atuncea, subt al boltei scînteetor tezaur.
 S'aprindă ca un astru, o rodie de aur.

MANEA

Să punem s'o culeagă...

UN SPETNIC

Măria Ta, e-a Voastră.

ALUNĂ

Dar rodia o fură o pasăre măiastră.
 Din patru părți a lumii voinicii au venit,
 Să stea la pîndă'n fața copacului vrăjit.
 Veneau pe cai năpraznici, în vînt purtîndu-și coama,
 Dar nimeni nu fu 'n stare cîndva să iee poama,
 Căci din văzduh pornește un fainic glas de zîină,
 Mai limpede ca stropul din limpedea fîntînă,
 Și-atîta e de dulce cînd își începe vraja,
 Încît întotdeauna adoarme toată straja...
 Prin vis li se arată o flacăra albastră;
 Cînd se trezesc, nu-i poama, nici pasărea măiastră.

UN SPETNIC

Nu-i lucru de mirare o poamă fermecată,
 Dar cum, din suță 'n suță să lege rod odată ?

MĂSCĂRICIUL

Și 'ntr'un stejar ?

ALUNĂ

Vezi bine !

O JUPÎNEASĂ

Dacă e scris în stele !

MĂSCĂRICIUL

De face nuci răchita și mărul micșunele
 Se poate !

JUPÎNEASĂ

Crezi că-i glumă ?

MĂSCĂRICIUL

N'am spus că-i glumă, dar
 Nu cred că-s ghinde 'n rodii, nici rodii în stejar.

ASTROLOGUL

Dar eu vă spun că-i luna.

MĂSCĂRICIUL

De-i poamă, o să cadă.

De nu, poate să fie un bulgăr de zăpadă
Pe care-un sfânt din nouri l-a aruncat.

ASTROLOGUL (rîzînd.)

Mai ştii ?

MĂSCĂRICIUL

În cap să te lovească să nu mai spui prostii.

ALUNA

Cum văd în seara asta spinarea te minîncă,
Sau ţi-e prea cald şi 'n beciuri ai vrea să stai ?

MĂSCĂRICIUL (strîmbîndu-se)

Nu încă !

ALUNA

Dar noi, ne pierdem vremea.

IMPĂRATUL

Nici astrolog, nici vrac,
N'aşi tîlmăcit minunea ce va 'nflori 'n copac.

UN SFETNIC

Comoară-i ?

O JUPINEASĂ

Piatră rară ?

ALUNĂ

Sau semn de nenoroc ?

ALT SFETNIC

Pe cât ştiu eu, lumina e pasăni-te foc,
Şi de-o aţîţă vîntul, se 'ncinge-o palalae
Ce va 'nghiţi pămîntul.

MĂSCĂRICIUL

Dar dacă vine-o ploae...

SFETNICUL

Cum vrei să vie ploae cînd cerul e senin ?

MANEA

De foc ţi-e frică, nene, cînd poţi să-l sfîngi cu vin ?

IMPĂRATUL (astrologului, pe cînd măscăriciul vorbeşte în şoaptă într'un grup de boeri.)

Ş'acum că ştii povestea, tîlmăcitor de vise,
Ce crezi de-aşa minune ?

ALUNĂ (grupului în care e măscăriciul.)

Tăcere.

ASTROLOGUL

Pare-mi-se

C'aşi fi găsit odată...

MĂSCĂRICIUL (în șoaptă Jupineselor.)

De-acum, să vezi ce snoave!

ASTROLOGUL

Nu-mi amintesc în care din vechile hrisoave,
Că-i pomenit de-o cale pe care-o bate luna,
O cale...

MĂSCĂRICIUL

Mai greșită.

IMPĂRATUL

Te-amesteci totdeauna

Ca prostul.

MĂSCĂRICIUL (cu o gravitate comică.)

Prea mărite, doresc să-l mai scurtez

Că tare-i lung la vorbă.

IMPĂRATUL

Ti-am spus să faci!

ASTROLOGUL (înjeplat)

Urmez!

Stejaru 'n călea lunii svirlind o rămurea
S'a întâmplat că luna s'a împiedecat de ea.
Demult nu mai umblase pe aici. Or fi vre-o sută
De ani de când pe aiurea sfioasă că o ciută
A colindat. De-atuncea stejarul tot crescînd,
S'a-apropiat de diasa cu 'ncetul, până cînd
A prins-o în cununa de crengi întortochiate
Încît, săraca lună, se zbate și nu poate
Să meargă mai departe în drumul ei ceresc.

UN SPETNIC

Lumina-i ca a lunii, aud...

UN SPETNIC

Mă îndoesc.

IMPĂRATUL

Minunea e prea mare!

SPETNICUL

E ne mai pomenită!

ASTROLOGUL

Dar nu-i întâia oară că luna e oprită.

UN COPIL DE CASĂ

Domnița la oglindă a prins-o în iatac.

MĂSCĂRICIUL

Și eu am prins-o 'n plasă.

ALUNA

He! He!

MĂSCĂRICIUL

Căzuse 'n lac!

O JUPINEASA

Dar de-o să stee luna pe veci cum vrea copacul,
Avem tot lună plină.

UN SPETNIC

Nu, fiindcă vircolacul
Ce vămile 'n văzduhuri, hrăpareț, le păzește,
De-o prinde-aici ascunsă — și el o nîmerește
Atunci...

ALT SPETNIC

Pe totdeauna tot nopți întunecate
Ca iadul!

ALTUL

Nu se poate, nu-l crede, împărate!
(Întîindu-l cu dispreț.)
La sfat nu scoate-o vorbă!

MĂSCĂRICIUL

La snoave prinde glas!:

Eu știu!

VRACIUL

Eu știu mai bine.

ASTROLOGUL

MĂSCĂRICIUL

Băteți-vă, vă las!

VRACIUL

Nu-i rodie, nici lună!

MĂSCĂRICIUL

Dar ce-i atunci, bostan?

VRACIUL

E rău, ce e!

O JUPINEASA

Ne sperii!

VRACIUL

E ochiul lui Satan!

JUPINEASA

Se poate?

VRACIUL

Da, așa e, dar n'am voit s'o spun!

JUPINEASA

Și craiul cu blestemul, atunci....

VRACIUL

Sărman nebun!

Cind e să-și ispășească greșeala lui păgînă
 Și luna cu găleata o caută n fîntină,
 Nu vede cum din umbră îi farmecă mereu
 C'un ochiu de foc Satana!

JUPINEASA (pe cînd celelalte își fac cruce.)

Ferească Dumnezeu!

MĂSCĂRICIUL

După cit vād, Tindală, plîngînd că nu-și găsește
 Căciula țuguiată din capul lui!

VRACIUL

Firește!

Căci Iadul tot își duce păn' la sfîrșit iscoada!

MĂSCĂRICIUL

Nu pune Domnul mîna cînd dracu-și viră coada!

VRACIUL

În noaptea asta cel cu aripele nstelate
 Pe bietul craju mîna-va-l departe, dela spate,
 Ca părăsînd copacul să n'aibă nici habar
 Că tocma 'n clipa ceia scăparea e 'n stejar...
 Căci omul urmărește norocul or și unde,
 Da 'n el nu cercetează cînd tocma 'n el s'ascunde!

IMPĂRATUL (după o lungă făcere.)

Cinstiți boeri și nu mai frumoase boerițe,
 Ce credeți voi?

O JUPINEASA (ridicînd din umeri.)

Noi țesem!

MĂSCĂRICIUL

Și ei incurcă țte!

SCENA II

Aceiași, Domnița Florioara, doi copii de casă.

(La intrarea Domniței curtea se va așeza pe două rînduri: deoparte boerul, de cealaltă jupînesele și măscăriciul Vălătuc. Impăratul rămîne cu capul în mîni, pe-o buturugă.)

IMPĂRATUL

Deci, nimenea nu știe? (Se aude un scîrșit de ușă).

ALUNA (unui slujitor).

Vezi, cine-i la porțiță?

UN COPIL DE CASĂ (după ce face o plecăciune în fața Impăratului)

Domnița Florioara, Măria Ta...

TOTI (înclinându-se în fața Domniței care intră cu însoțitoarea și-un copil de casă).

Domniță!

O JUPINEASĂ

Ce tristă e!

INSOȚITOAREA (încet jupinesel).

Nici salbă nu și-a mai pus la gît!

IMPĂRATUL

Ce vrei să-mi spui, copilă?

DOMNIȚA

Nîmic... Mi-era urît

În turnu'n care țesem din zori de zi mătase,
Cînd seara 'ncepe, roșă, din ceruri să se lase,
Cînd corbii spre pădure coroană fac pe cer,
Cînd stelele de aur s'aprind pe nori de fier,
Eu m'am simțit atîta de singură... uitată...
Și-am vrut să vin la tine!

IMPĂRATUL

Copilă dragă!

DOMNIȚA

Tată!...

IMPĂRATUL (mîngîind-o și vorbindu-i ca u-
nui copil)

Lumina mea, răspunde-mi degrabă tot ce vrei.

(surzind.)

Un cal cu aripi?

DOMNIȚA (același ton.)

Nu vreau!

IMPĂRATUL (părînd că i-a înțeles gîndul,
mulțumit.)

Rubine de cercej?

DOMNIȚA

Ați mulțumesc, podoabe cîte mi-ai dat mi-ajung.

IMPĂRATUL

Atuncea cum pot oare mîhnirea să-ți alung?

DOMNIȚA

Ce vreau nu cunosc încă!...

IMPĂRATUL

Și ce cunoști, nu vrei!

DOMNIȚA

Dar nu sînt tristă, tată, și chiar dac'ași fi, ce-i
Tristețea mea pe lîngă durerile ce rod
Atît amar de oameni din bietul tîu norod?
Poți face-atîta bine, și-atîtea suferinți
Poți alina pe lume!

ALUNĂ

In vorbele-i cumiņi

Vorbește-un suflet vrednic de vrednicu-i părinte.

(inchinându-se în fața Domnișei.)

Ca el s'ajungi de mare, și tot ca el cuminte.

IMPĂRATUL

Ce griji, ce griji !... Și totuși sînt unii ce se'ntreabă

De ce nu-s împarații mai veseli. Tristă treabă

E să domnești; căci cite sînt rele și greșite

In cap îți cad.

MANEA (inforcînd plosca goală cu gi-
tul în jos.)

Paharnic, după alt vin trimite.

IMPĂRATUL

Tu, Manea ai dreptate !...

MANEA

Bînd, vremea nu se perde.

ALUNĂ (unsi slujitor care pleacă ime-
dial ce Alună sfîrșește replica.)

S'aducă din butoiul dela 'mpăratul Verde !

IMPĂRATUL

Boeri, să țineți minte că nu e meserie

Mai grea și mai nedreaptă într'o împărăție,

Decît a celui care în mină sceptra poartă.

ALUNĂ

Așa a vrut-o soarta !

TOȚI

Da, soarta...

IMPĂRATUL

Tristă soartă !

(întră slujitori cu lăvi și pahare. Impăratul ridică paharul.)

De-mi stăpînesc mîhnirea...

MANEA (cu paharul în mîină)

Și-acest pahar va trece !

ALUNĂ (clocnind cu 'mpăratul)

Cum ai secat paharul, necazul Tău să-ți sece !

IMPĂRATUL

S'acum la sfat ! De-i lună sau rodie 'n copac

Nimica n'o să schimbe în cele ce-am să fac ;

Căci singura gîndire ce sufletu-mi frămîntă

E dinsa !

ALUNĂ

Florioara ?

INSOȚITOAREA

Nu rîde, nu mai cîntă !

MĂSCĂRICIUL

Cu ce-ași putea, Domniță, să te înveselesc ?

(Domnița, gest.)

INSOȚITOAREA

Nici noaptea nu mai doarme !

IMPĂRATUL

 Ce ai ?

DOMNIȚA

 Un dor !... Doresc ?

Și simt că alinare nu voi putea avea
Decît, dacă din ramuri căzută rodia
Mi-ați da-o.

ASTROLOGUL

Dar e luna !

IMPĂRATUL

 N'auzi, ce-mi ceri e luna !

DOMNIȚA

E rodia de aur. De nu-i, îmi e tot una.
În vis o văd a avea lucind dogoritor.
De nu mi-o dați, atuncea...

IMPĂRATUL

 Cum să ți-o dăm ?

DOMNIȚA (acoperindu-și ochii.)

 Eu mor.

INSOȚITOAREA

Din ochii ei albaștri cad lacrimi.

UN COPIL DE CASĂ

 Sînt luceferi.

ALT COPIL DE CASĂ

 Îndepliniți-i dorul.

ALUNA

 Nu zău, nu sînteți teferi ?

ASTROLOGUL

 Cum vreți din slavă luna s'o scobiți ?

MĂSCĂRICIUL

 Măcar

De n'ar dori-o toată ci numai un pătrar...

Dar toată ? O vrea toată !...

DOMNIȚA (însoțitoarei.)

 Vreau rodia de aur !

INSOTITOAREA

Domniță !

IMPARATUL

Ce ne facem ?

ALUNA

Stați, vrăjitorul maur
Minunea cu stejarul va lămuri deplin.

IMPARATUL

Să vie !

UN SLUJITOR (strigînd spre culise.)

Akor-Bakor !

VRACIUL

În fața lui mă'nchin.

SCENA III-a

Acciași, Akor-Bakor.

(Akor-Bakor poartă o barbă albă ce-i ajunge până la briu, pe cap are iurban roșu. E urmat de doi harapi mici și buzași care-l duc trenu, agiînd două cădelnițe fumegînde. Fulgere și trăsnete se vor abate asupra copacului pe măsură ce el le va invoca).

AKOR-BAKOR

Nimica să nu-mi spuneți. Ce vrăți să știți, eu știu
Din vrăji străvechi ce'n neamu-mi se trec din tată 'n fiu.
Tot cerul mă cunoaște așa cum îl cunosc.
Aprindeți smirna, apoi, turnați parfum de mosc.
Eu, Akor-Bakor, sclavul puterilor astrale
Ce tănuiesc formula puterii din cabale,
Vreau voia 'mpărătească s'o'mpac și să desfac
Minunea plutitoare și taina din copac.
Inel ! Arată-ți forța !

Voi genii pămîntene,

Veniți ! Și tu furtună, te-arată ! Cum, și-e lené !
Mai repede !

(Furtună din ce în ce mai puternică.)

Toți norii adună-se ! Voesc
Cu biciul meu de fulger în tine să lovesc.
Furtună, tună !

(Eubuituri)

Trăsnet lovește iar ! Așșșaaa !

(O clipă de tăcere, după care Akor-Bakor se închină în fața
Împăratului.)

Nu pot nimic, întrece cu mult puterea mea !

ASTROLOGUL

Tot eu aveam dreptate !

VRACIUL

Eu nu m'am înșelat.

AKOR-BAKOR

Pe-acești nerozi trimite-i să doarmă la palat!

IMPĂRATUL

Plecați!

(Astrologul și vraciul pleacă, furioși.)

Ș'acuma spune de ai ceva de spus.

AKOR BAKOR

Nimica nu voiu spune!

IMPĂRATUL

De ce?

AKOR-BAKOR

Cînd vei fi pus

O strajă să păzească stejarul, vei afla

Ce vrajă urmărește pe Florioara Ta!

INSOPITOAREA (unei jupînese, incel.)

Ce-or fi spunînd acolo că tot vorbesc în șoaptă?

AKOR-BAKOR (șoptit.)

Și de va lua vre-unul din ramuri poama coaptă,

Chiar dac'ași ști acuma, n'am dreptul să v'o spun.

IMPĂRATUL

Ia uite, cade-o ghindă!.. O fi semn rău?

AKOR-BAKOR

Semn bun!

IMPĂRATUL (șoptit, lui Akor-Bakor.)

Dar astrologul parcă spunea...

AKOR-BAKOR

El spune fleacuri!

Eu plec, m'așteaptă focul!

IMPĂRATUL

Faci vrăji?

AKOR-BAKOR (închinîndu-se.)

O, nu! fac leacuri!

SCENA IV

Aceași, mai puțin Akor-Bakor și cel dol negri.

IMPĂRATUL

Spatare, pentru strajă pe cine-ai rinduit?

SPATARUL

Pe nimeni încă!

IMPĂRATUL

Nimeni, boeri ?

MĂSCĂRICIUL (izbucinînd de ris.)

Au amuțit.

IMPĂRATUL.

Deci... cine-o să păzească ?

UN BOER

Mărite-s prea bătrîn !

ALTUL

Haznaua 'mpărăției cui o s'o las ?

ALTUL

Rămin

Cămărilor prădate de nu mă duc îndată !

ALTUL

Ași sta, dar...

ALTUL

Straja asta îmi e neașteptată.

ALTUL

Am casă grea, 'mpărate...

ALTUL

Eu cum să-ți spun ? Adică,

Tot ca ceilalți boerii sluji-te-ași, dar...

IMPĂRATUL (dînd din cap cu amărăciune.)

Vi-i frică !

Nu-i nici o supărare, vă văd voinici și țepeni !

UN BOER

Măria Ta, știi bine...

MĂSCĂRICIUL

Că frica-i pază'n pepeni !

SCENA V

Aceiași, cei doi frați țigani.

(Pe cînd Impăratul rămîne gînditor în mijlocul boerilor rușinați și stîngheriți, se aud străjerii care se sfădesc între culise cu cei doi frați țigani.)

STRAJA I

Ce căutați aicea cioroilor ?

ȚIGANUL I

Norocul !

STRAJA II

Mai caută-l pe-aiurea !

STRAJA I

Pe-acea nu vi-l locul.

ȚIGANUL II

Ain auzit aceia ce a făgăduit
Măria sa'mpăratul!

STRAJA II (rizînd cu hohote.)
Ce spui?

STRAJA I (aceiași ton.)
A'nebunit!

STRAJA II

Ce-a spus privește numai pe cei ce sînt boeri!

STRAJA I

Auzi ce-l duce capul!

IMPĂRATUL (apropiîndu-se.)

Așa așa fi spus eri,
Cînd îi credeam pe diușii în suflete mai mari!
Orcine'ți fi acuma....

UN BOER

Opinci au și țitari!

ALT BOER

Țigani-s!

IMPĂRATUL

Inșă mie cei mai supuși supuși!

ȚIGANII (deodată.)

Venim să stăm de pază!

IMPĂRATUL (bătînd un țigan pe umăr.)

Băete, îmi plăcuși!

DOMNIȚA (în celălalt capăt al scenei.)

Ce roșu e amurgul!

MANEA

Imi pare că-i o vrană

Din care curge vinul!

MĂSCĂRICIUL

Nu-l torni în damigeană?

SCENA VI

Aceiași, Tugomir.

(Tugomir intră în scenă cu o siguranță de vechiu curtean, în costumul tradițional de Făt-Frumos. Va face o adîncă temenea în fața împăratului și Domniței; se va înclina apoi în fața Jupîneselor și boerilor).

SPĂATARUL. (lui Alună pe cînd Tugomir
înaîntează spre împărat.)

Dar ăsta e fecioară în haine bărbătești!

O JUPĂNEASĂ

Și ce 'ndrăzneț pășește!

IMPĂRATUL

Voinice, cine ești

Și unde o fi țara prea fericită care

Ți-a dat așa statură și așa înfățișare?

ȚIGANUL I (apropiindu-se de împărat, sopli.)

Un venetic, Mărite, și un infometat

Umblînd hai-hui prin lume... Un

IMPĂRATUL

Nu te-am întreat!

TUGOMIR

Măria Ta, eu nu știu ce sînt, nici ce-am să fiu,

Nici unde merg acuma și nici de unde vii.

Averea mea-i un paloș, un nău și-un cal sălbatic

Iar țara mea e lumea...

UN BOER

Cum văd îi cam zănatie!

MANEA (încet lui Alună.)

O vrea să stea de pază, nebunul!

ALUNĂ

Nu mă mir!

IMPĂRATUL

Și cum îți spune ție, voinice?

TUGOMIR (îchinîndu-se.)

Tugomir!

DOMNIȚA (încet însoțitoarei.)

Privirea lui e dulce ca mierea cea din faguri!

IMPĂRATUL

Și ce bun vînt te-aduce pe tristele-mi meleaguri?

TUGOMIR

Cînd m'am oprit aseară, trudit, pe-aceste locuri,

Vorbeau la han țaranii trîntiți pe lingă focuri,

Spunînd că jumătate din mindra 'mpărăție

O dai cui face strajă!

IMPĂRATUL

O dau!

TUGOMIR (sprijinîndu-se în spadă.)

Ce-mi pasă mie?

(Mișcare 'ntre boeri.)

Mărirea o dorește acel care n'o are,
 Dar eu cu spada 'n mină mă simt destul de mare.
 Căci stăpînești pămîntul cînd ai o spad' alături,
 Pe-acel ce nu se pleacă din calea ta îl mături;
 Și de nimic nu-ți bate mai mult inima 'n sîn
 Decît cu ea drept sceptru să simți că-i ești stăpin!

MANEA (unui grup de boeri, încel.)

Nebunul, vede lumea printr'un mîner de spadă!

MĂSCĂRICIUL

Dar ce, ai vrea ca tine prin damigeni s'o vadă?

TUGOMIR

Dar un moșneag îmi spuse — și doar un om de viță —
 Că vrei să dai răsplată...

(Se oprește incurcîi uifîndu-se la Domnița.)

IMPĂRATUL

Ei, bine?

TUGOMIR (de-abia îndrăznînd.)

Pe Domniță!

IMPĂRATUL

E-adevărat!

TUGOMIR (cu indignare.)

Se poate, Domnița o răsplată?

(Se repede pe rînd la cei doi țigani și-i sgudue de umeri.)

Și tu, și tu, nebune, credeai să-ți fie dată?

(cătră boeri.)

Și nu i-ați dat afară?

(Tugomir se repede cu mîna ridicată. Țiganii se ghemuesc apărîndu-se de lovitură.)

ȚIGANUL I

Ai milă!

ȚIGANUL II

Nu da 'n noi!

TUGOMIR (Impăratului.)

Voiau să-ți fie gineri!

(Boerilor)

Priviți!

(Țiganilor.)

Halal de voi!

(Se sprijină în spadă ca 'ntr'o cîrjă, apoi ironic, boerilor.)

Și dumneavoastră sfetnici vă e se vede somn,
 Sau poate că nici unul nu vrea să fie Domn?

(Impăratului.)

Și 'n fii boerimii, căci sint voinici și tineri,
 Nu v'ați găsit mai mîndri și cum se cade gineri?
 Sau lor să nu le placă Domnița? E-o minune!

SPĂTARUL:

Auzi ce vorbe-aruncă !

DOMNIȚA (fixându-l.)

Dar, bine le mai spune !

TUGOMIR

Il simt cum ciocotește tot singele din mine.

Domnița o răsplată ? Atunci...

ALUNA

Atunci ?

IMPĂRATUL

Ei, bine ?

TUGOMIR (superb.)

Nu-mi trebuie mărire și nici cununi de laur,
Dar singur voiu sta strajă ; și rodia de aur,
Odată cu iubirea ce stă din piept să-mi iasă,
Voiu da-o Florioarei !..

DOMNIȚA

Și ea-ți va fi mireasă !

TUGOMIR (inclînindu-se.)

Domnița !

IMPĂRATUL (muștrător.)

Florioară !

DOMNIȚA (impăratului.)

Cuvînt împărătesc !

TUGOMIR

Dac'am vorbit prea multe acum...

DOMNIȚA (întinzîndu-i mina pe care Tugomir o sărută.)

Îți mulțumesc !

IMPĂRATUL

Semețe Tugomire; îmi place îndrăzneala,
Dar eu nu-mi uit cuvîntul și-mi țin făgăduiala.
De-aceia ori și cine ar vrea să stea de pază,
Eu nu-l opresc să stee !

TUGOMIR

Ca privitor, să vază !

Căci Dumnezeu de-ar lua-o, i-ași apuca pulpana
Și de s'ar pune raiul cu sfinții și Satana
Cu ladul tot să lupte cu trăsnete și foc,
Tot eu o voiu aduce !

IMPĂRATUL

Atuncea, bun noroc !

SCENA VII

Aceiași, un slujitor

SERVITORUL

Prea Înălțate Doamnă, poftiți de vreți la masă.

IMPĂRATUL

Să mergem, Florioară...

DOMNIȚA

Eu nu mă duc, mă lasă
Să-mi port prin frigul nopții fierbintele meu chin.

ALUNA (lui Manea care moșăie pe-o
buturugă.)

Dar ce, tu nu vii, Manea, cu noi la masă ?

MANEA (sughitînd.)

Vin !

IMPĂRATUL (Domniței.)

Nu mai rămîne, dragă, se lasă frig pe seară.

INSOTITOAREA

Ai să răcești, Domniță !

IMPĂRATUL

Vezi, tremuri, Florioară !

DOMNIȚA

De merg, mă duc de-adreptul la mine în odaie,
Mi-e somn !

TUGOMIR

Atunci Domniță cu ochii de văpae,
Să-ți poleiască somnul un vis de fericire !

IMPĂRATUL (plecînd cu toată curtea du-
pă el.)

Noroc și voe bună !

DOMNIȚA (întorcînd capul din prag.)

Cu bine, Tugomire !

(Cortina cade cîteva clipe pentru a pregăti atmosfera tabloului.)

TABLOUL

(În jurul focului cei doi țigani. Tugomir e subț geamurile Domniței în
planul II. Măscăriciul Vălătuc, ascuns după o buturugă, încearcă să-i
sperle pe țigani. - Figurează în tablou : Țiganii, Tugomir, Voevodul Pi-
licilor, apoi toată curtea.)

MĂSCĂRICIUL

(Be, he, he, he, he !)

ȚIGANUL I

Acum mi-e parcă frică !

MĂSCĂRICIUL

(Bu, hu, hu, hu, hu !)

ȚIGANUL II
Și mie!

MĂSCĂRICIUL
(Hi, hi, hi, hi, hi!)

ȚIGANUL I
Cine urlă?

ȚIGANUL II
Vestește miezul nopții?

ȚIGANUL I
Un clopotar, din turlă!
(se aud bătăile unui clopot.)

ȚIGANUL II
Ascultă!

ȚIGANUL I
Una... două...

ȚIGANUL II
Mă tem!
(Loviturile se opresc la a 12-a)

ȚIGANUL I
Douăsprezece!

ȚIGANUL II
la dă-mi puțină apă să beau, poate mi-o trece!

(Țiganul I se duce la fântină, se apleacă să scoată apă și deodată sare înapoi speriat. Apoi, apare cu voevodul piticilor pe care îl ține de umărul hainei. În timpul acesta măscăriciul scoate capul din ascunzătoare urmărind scena)

ȚIGANUL I
Ce cauți spurcăciune? Ei nu, ucigă-l toaca!

ȚIGANUL II
la uite lighioana!

ȚIGANUL I
E'ncornorat ca vaca!

ȚIGANUL II
la dă-l incoace frate, aproprie-l de foc,
Să-l văd!

ȚIGANUL I
Urit e, Doamne!

ȚIGANUL II
Pe jar să-l pun, să-l coc!

ȚIGANUL I
Și-mi poartă haină verde să samene-a brotac.

ȚIGANUL II

Rizi ? Lasă, necurate, că-ți vin acuși de hac !

ȚIGANUL I

Ce-mi scormoneai pe-aceia ?

TUGOMIR (care se apropiase auzind
cearta.)

De ce-i căutați sfadă ?

PITICUL (tremurînd.)

Venisem să iau apă, ulclorul mi-e dovadă !

ȚIGANUL II

Nu căutai cu farmec să ne vrăjești ? Dar stai
Că-ți dăm noi ție farmec !

MĂSCĂRICIUL

Să nu cumva să dai,
Că-ți crap, țigane, capul ! Ce tot te faci voinic ?
Te temi cînd trage-un clopot !

TUGOMIR (cu dispreț.)

Și-s doi pe-un biet pitic...

ȚIGANUL I (măscăriciului.)

Atunci stai tu de pază !

ȚIGANUL II

Și noi ne odihnim !

(Țigani se lungesc mormăind lingă loc.)

TUGOMIR (piticului.)

Ce-i, moșule ? Ulclorul e greu, ne opintim
Și nu vrea să urnească. Ce vrei, e cam adînc !
Iar tu, să nu te mîinii, ești mic de tot !

MĂSCĂRICIUL

Un țin !

TUGOMIR

Vroiai în el fintina deodată să-ți incapă !

PITICUL

Am mulți copii acasă...

MĂSCĂRICIUL (luind piticul de mîină și
ducîndu-l spre ascunzătoare în timp ce Tugomir se îndreaptă
iar spre ferestrele Domniței.)

Ș'apoi să-l spurci cu apă ?

Dar svirle-o naibii, frate, să-ți dau eu busuioc !

(Ii dă un pahar)

Îți place ?

PITICUL

Bun e nene !

MĂSCĂRICIUL
Atunci noroc !

PITICUL

Noroc !

MĂSCĂRICIUL
Din strugurașul ăsta nu vrei nu bob să rupi ?

PITICUL

La noi le zice altfel !

MĂSCĂRICIUL
Cum altfel ?

PITICUL

Cantalupi !

MĂSCĂRICIUL
Pe tine cum te chiamă ?

PITICUL

Dar tu? Sînt Vodă la pitici !

MĂSCĂRICIUL
Eu? Mai nimica !

PITICUL

Cum asta ?

MĂSCĂRICIUL

Măscărici !

PITICUL

Cu mine-ai fost detreabă, la fel voi fi cu tine;
Dar vreau s'ajut băiatul de colo. Și nu-i bine
S'ascuți ce cîntă vraja, cînd rodia 'n copac
S'aprinde. De aceia, îți dau aici un leac
S'astupi cu el urechea !

MĂSCĂRICIUL

De ce nu-i dai și lui ?

PITICUL

El tot ar auzi-o, căci leac pe lume nu-i
Pentru acel ce straja o face cînd iubește.

MĂSCĂRICIUL

Dar poate că n'adoarme nici el !

PITICUL (clipind șiret.)

Păi nu, firește !

(Măscăriciul se așează cu piticul pe iarbă în jurul damigeniei
și-și toarnă mereu.)

MĂSCĂRICIUL

Hai să te pup pe barbă, a strugurași miroase.

PITICUL (se scoală, amețit și arată da-
migeana.)

Și să jurăm credință acestei pinteacoase !

MĂSCĂRICIUL

Juri !

PITICUL

Jur !

(Ciocnesc paharele)

De-acum în toate să-i fim de pază lui !

(arată pã Tugomir.)

MĂSCĂRICIUL

În cinstea piticimii.

(bea.)

PITICUL

Și-a măscăriciului !

(Se aude, venind de departe un glas ca de femeie în timp ce lumina se face din ce în ce mai vie în stejar. Țiganii se scoală, se dau înapoi uluiți, apoi cad pe rînd în iarbă.)

Ha ! haaa ! Incepe vraja !

TIGANUL I
Cad !

TIGANUL II

Mor !

PITICUL

Vă pierdeți firea ?

(Scena se întunecă brusc)

GLASUL LUI TUGOMIR (în întuneric.)

Dar Tugomir n'adoarme, îl ține treaz iubirea !

(Apare toată curtea cu făclii aprinse. Când ajung ceilalți, în scenă nu mai e decât Măscăriciul care e călare pe colacul fîntinii.)

MĂSCĂRICIUL

Ei ? știți unde e poama ?

ALUNA

Hai spune !

VRACIUL

Prea târziu !

MĂSCĂRICIUL (astrologului.)

Tu știi ?

ASTROLOGUL

Nu ?!

ALUNA

Spune-odată !

MĂSCĂRICIUL

Apoi, nici eu nu știu !

(Sare în fîntină.)

— Cortina —

(Urmează.)

Adrian Maniu și Al. O. Teodoreanu

Din alte vremuri

(Amintiri literare)

Revista Literară.

Eram student în București.

Pe acele vremuri, în 1887, despre o mișcare literară nu se prea vorbea în Capitală. O revistă de puterea „Contemporanului” și a „Convorbirilor literare”, care făcuse atîta zgomot în lași, nu era în București. „Literatorul” domnului Macedonski entuziasma un cerc restrîns de admiratori ai poetului, prea puțin gustat de mulțime. Mai numeroși cetitori avea „Revista literară” a lui Teodor M. Stoenescu, revistă care nu pretindea să creeze vre-un curent, să întemeieze o școală, și tocmai, poate, deaceia avea cetitori.

Eu nu aveam preferință pentru niciuna din aceste două publicații, și nici nu mă prea ispîlea mîndria de a-mi vedea numele tipărit pe paginile lor. De altfel cunoșteam senzațiile ce-ți dă citirea numelui tău în jurul unor versuri, ori a unor „bucăți literare”, pe care publicul poate să le admire în ziare și reviste.

Prin 1882, într'un număr din gazeta „Deșteptarea”, din București, scoasă de antisemitul Ioan N. Polichroniade, a fost dat locuitorilor țării noastre să cetească vorbele calde cu care directorul gazetei introducea, în publicistica romînească, pe un tînăr poet, „un puiu de vultur care s'a ridicat din munții Sucevei și cheamă romînimul la deșteptare”, un poet care numără numai optsprezece roze, și ale cărui „prime accente sînt adresate patriei sale, în fața căreia, la prima vedere, el plînge, și plînge atît de dulce și duios, încît nu știm care inimă romînească să nu fie mișcată de cuvintele sale”.

Puiu de vultur cu optsprezece roze în plisc, eram eu, al cărui nume întreg se răsfața pe ultima coloană din pagina a treia sub cîteva strofe jalnice, în care plîngeam țara, ale cărei pămînturi se cotropesc de „jidătime”.

Antisemitismul „romînului” Polihroniadis mă corupsese; în gazeta lui puteam să-mi public versurile, pe care le scriam cu atîta ușurință.

Sînt ani de-atunci, și parcă simt și acuma emoția ce m'a cuprins cînd am cetit, nu laudele gazetarului, dar numele meu, cu litere de tipar.

N'ași putea să definesc, însă, ce fel de senzații m'au determinat să dau fuga la depozitul de ziare, și să cumpăr toate numerele din foaia în care erau publicate versurile mele, pe care parcă-mi era frică să le cunoască cineva din tirgul nostru.

Pricina poate era să nu fac vre-un rău tatei, care ca avocat, într'un oraș populat în mare majoritate de evrei, ar fi avut de îndurat vre-o neplăcere în clientela lui, precum de altminteri i s'a și întâmplat, mai târziu, când a fost afurisit de evreii din Fălticeni, pentru că apăruse, la jurați, pe un grec ce omorise un evreu. Iată însă că mi-am cheltuit zadarnic toți gologanii, cumpărând atâtea exemplare din ziarul cu pricina, de oarece, peste două zile, poezioara mea apărea în altă gazetă, „Steaua Dunărei“, dar fără introducerea lui Polihroniade din „Deșteptarea“.

Botezul tiparului te ademenește. În „Deșteptarea“ am mai publicat și alte versuri, se înțelege, cu același nuanță de antisemitism, fără care nu ași fi fost nici puiu de vultur, nici talent puternic.

Publicul cel mare a mai putut să-mi cetească numele în revista „Cimpoiul“, a lui Frederic Dămă, prin 1884, care mi-a publicat versuri, fără a se simți obligat să atragă atenția cititorilor asupra numărului de roze pe care le numără autorul, iar un public mai restrâns a putut să-mi guste proza în „Gazeta de Fălticeni“, pe care o scotea tata, tot prin acel an, și la care colaboram, cu toate că eram numai elev în liceu.

Aceiași plăcere o simțeam când îmi vedeam tipărite numai inițialele: A. P. G., sau oarecare pseudonime, sub nuvelele din „Drepturile omului“, pe care nu îndrăzneam să le iscălesc, de frica urmărilor goanei contra socialiștilor. În 1885 treceam încă examene de liceu, și îndemnul vărului meu Vasilică Morțun, ca să leg cartea de gard, nu m'au putut îndupleca să renunț la gândul de a mă vedea bacalaureat.

Cu pseudonime publicasem, prin 1886, cronici literare în „Romanulu“ al lui C. A. Rosetti, cu care tata era prietin, precum și o serie de articole intitulate „Correspondență cu D-l Contimpuran“, iscalite „Depe plaiu“. „Contimpuranul“ era bătrînul Winterhalter, un prietin de al lui Rosetti, care trimetea din Viena, corespondențe la „Romanulu“, pe care le ceteam cu multă plăcere, și cred și acuma că erau interesante.

Eram, prin urmare, obișnuit întrucitva cu senzațiile tiparului, și nu mă rodea vanitatea de a-mi vedea numele tipărit în niște reviste, care nu mă ademeneau.

Cu toate acestea am fost nevoit să bat la ușa unei redacții și să mă înfățișez unui director de revistă, cu fițuica pe care se înșirau versurile mele de dragoste, pe care în alt chip nu mă încumetam să le pun sub ochii „dragei mele“.

Locuiam în strada Dionisie, în apropiere de o casă mare în care era Ministerul de Externe, și ca să mă duc la Universitate, treceam pe la capătul străzii Ene, deunde vedeam o firmă destul de ceteață, pe care era scris cu litere mari: „Revista Literară“. După multă răs-gîndire, am intrat în camera în care se

acumulau redacția revistei, administrația revistei și direcția unei școli de declamație, pe care le cumula T. M. Stoenescu.

În tinereță eram timid, și defectul acesta mi-a făcut mult rău, în toate privințele și în toate manifestările vieții mele. De aceea mi-a trebuit oarecare efortare sufletească până ce am întins directorului revistei versurile mele, în care-mi plîngeam durerile dragostei.

Stoenescu mi-a părut un suflet blind. Trebuie să fi suferit, omul acesta. Nu era un tip îngîmfat, nu se credea, precum păcătuiesc mulți dintre cei de astăzi, și ar fi putut, dacă i-ar fi stat în fire, să se uite la mine mai de sus, pentru că eram un necunoscut.

A cetit poezia mea și i-a plăcut. În numărul viitor trebuia să apară.

Se înțelege că am rămas încîntat. Nu doar că buna primire făcută versurilor mele m'ar fi făcut să cred că am săvîrșit o lucrare de valoare; mulțămirea mea era motivată de faptul că „Ea” va ceti aceste versuri, pe care le inspirase; va afla, în fine, ceiace credeam că-i tînuiesc de ani întregi. Credeam că-i tînuiesc, pentru că nu avusesem îndrăzneală să-i fac vre-o mărturisire. Doar eram timid!

Le va ceti... Dar, pentru că să le cetească, trebuia să-i ajungă revista la îndămină. În orașul meu revista lui Stoenescu nu pătrunsese; nici eu care, cum s'ar zice, eram unul dintre cei care ceteau, nu am cunoscut-o până ce nu am ajuns în București. Atunci, cu o hotărîre pe care numai pirdalnică de dragoste poate să ți-o sugereze, am plătit un abonament pentru tatăl „Ei”, om bogat, dar despre care eram convins că nu l-ar fi achitat el niciodată, pentru că era socotit ca om avar.

Poate că plata abonamentului acestuia m'a făcut și mai simpatic lui Stoenescu, și cînd ne-am despărțit, pe lângă vorbele bune ce mi-a hărăzit, mi-a dat și un exemplar din poemul „Sofia”, a căruia copertă era tipărită cu albastru. Bine-înțeles că poetul a ținut să scrie cîteva cuvinte pe paginile poemului, pentru că să posed și eu un autograf al autorului.

Prima declarație publică făcută „dragei mele”, a apărut în numărul din Februar 1887 al „Revistei Literare”, și până în vacanța de Paști, s'au mai tipărit și altele.

Eram nerăbdător să ajung acasă; voiam să văd efectul îndrăznelii mele. În fine, ființa aceia rece și nepăsătoare, va fi aflat ceiace s'ar fi convenit să simtă, chiar fără să rostesc vre-un cuvînt dacă privirile mele mistuitoare și sentimentul care îmi închipui că transpira din toată firea mea, nu i-ar fi vorbit nimic.

În prima zi a sosirii mele m'am dus la ei, și cum am intrat în biroul bătrînului, am avut o senzație de zădărnicia vieții: cele cîteva numere din „Revista Literară” stăteau necetite, cu banda nedeslipită, pe consola oglinzii dintre cele două ferești. Bătrînul nu cetea, iar fetele lui desprețuiau scrisul românesc, pre-

cum făcea toată lumea, pe vremurile acelea de înstrăinare sufletească.

Literatura mea era de prisos. Atita vreme scrisesem numai pentru mine, pentru plăcerea de a scrie, și acum, cind puteam să-i împărtășesc și „Ei“ ceiace clocotea în sufletul meu, și cind credeam că mijlocul ales era așa de ingenios, — iată ce descoperire ucigătoare mi-a fost dat să fac: versurile mele nu le cunoștea tocmai persoana pentru care le tipărisem.

De s'ar fi întâmplat altfel, ași fi inundat revista cu gemetele mele, și bunul Stoenescu le-ar fi publicat, pentru că mă socotea om de ispravă, de oarece îmi cerea colaborarea mai intensă și mă cinstise cu un loc de membru fondator al societății „Revista literară“, pe care o întemeiasă, nu știu în ce scop, pentru că nu am asistat la nici o întrunire a societății, despre existența căreia am aflat și eu din statutele publicate în revistă.

Și astfel, după ce mi s'au tipărit și ultimele poezii care așteptau în saltarele redacției, nu am mai publicat nimic în revista lui Stoenescu, pe care nici nu l-am mai văzut de atunci.

Delavrancea. — Prin April 1887 a apărut, în București, revista „Lupta Literară“, care a fost un eveniment literar, întrucît o scoteau cei doi fruntași, care erau copiii răsfățați ai tinerimii noastre: Delavrancea și Vlahuță.

Cu Delavrancea eram vecin. Prin fața ferestrei mele, din strada Dionisie, era înrarea la casa în care locuia el, dar... nu-l zărisem niciodată. Pe Vlahuță îl văzusem la un bal mascat. Pe un al treilea dintre acei care mi se spunea că are un rost la această revistă, pe d-l Mille, îl cunoșteam demult, de pe vremea cind lăpeam și eu timbre pe numerele din „Contemporanul“, în casa d-lui Nădejde din Sărărie, în Iași. La o asemenea revistă parcă mă îndemna ceva să încerc și eu să colaborez.

Și am trimis o poezie, prin poștă.

La câțiva pași de casa mea stătea Delavrancea, și nu am îndrăznit să mă duc la el să-i dau fășia de hirtie meritată să ducă o altă veste „dragei mele“, cu riscul ca revista să rămie tot uitată pe consola oglinzii dintre cele două ferestre. Isprăvi de ale timidității!

În numărul 2, din 26 April, a apărut poezia mea, intitulată „Singular“, care credeam că-mi va atrage privirile trecătorilor de pe stradă și ale obișnuiților dela „Café Imperial“, unde-mi sorbeam șvarțul, în fiecare sară. Publicul, însă, a rămas nepăsător. Din două una: ori nu se cetea revista, gîndeam eu, ori pe mine nu mă cunoaște nimeni. Ciudat lucru, însă, că nici colegii mei de Universitate, și chiar nici acei dela Ministerul de Finanțe, unde am petrecut cele mai plictisitoare zile din viața mea, nici aceștia nu-și manifestau, în vre-un chip oarecare, admirația cătră un poet ale căruia versuri erau publicate în prima pagină a celei mai de samă reviste din toate colțurile rominismului!

Poezia mea o va fi cetit sau nu, fiindcă la care mă gîndeam

cînd am scris-o, dar mie mi-a dat curajul să trec pragul casei lui Delavrancea.

Și, drept să spun, poate tot nu ași fi săvîrșit gestul acesta de bravură, dacă nu ar fi intervenit o împrejurare străină, care să mă împingă spre casa vecinului meu necunoscut de mine.

O mătușă a mea, femeie încă tînără și frumoasă, care se îmbrăca la una din cele mai vestite croitorese din București, doamna Briol, îi rămăsese datoare cu o sumă de bani, pentru care o amenința să o cheme în judecată. Delavrancea era avocatul croitoresei, și cu el trebuia să tratez, în numele mătușei mele, pentru a obține o păsuire de două săptămîni.

Cînd m'am dus la el, dejuna. I-am trimis carta de vizită, și după cîteva minute s'a ivit în ușă un cap lungăreț, cu o barbă mare mult blondă, ascuțită, cu părul capului buclat și în neorinduală. M'a poftit în cabinetul lui, o cameră fără nici un aranjament; biblioteca în dezordine și masa de lucru plină cu de toate. Intre altele am zărit niște foi de carton fin, pe care erau înșirate notițele care-i serveau la studiul critic „O familie de poeți“, publicat în „Lupta Literară“. Pe întăia filă erau versuri de a'e Matildei Cugler, frumos înșirate, cu slove mărunte și trase cu îngrijire.

— Doream și eu să te văd, mi-a zis Delavrancea.

Dupăce am pus la cale chestiunea pentru care venisem, și dupăce în vre-o trei rînduri a găsit ocazia să mă invite să vin pe la el, mi-a spus:

— Imi pare rău că nu pot vorbi mai mult cu „mama“.

Trebuia să plece la Tribunal.

M'a surprins cuvîntul „mama“, în graiul lui Delavrancea. Atunci nu știam că era însurat cu o moldovancă.

Pentruce, n'ași putea să spun, dăr nici la Delavrancea n'am mai fost, nici alte versuri n'am mai trimis la revista lui. Cam așa am brodit-o eu în toată viața; totdeauna am călcat alături de cărarea cea bună.

Peste cîtiva ani eram ajutor de judecător la Pașcani. Intr'o zi, la gară, văd coborîndu-se din trenul de București, un domn îmbrăcat în haine de excursionist, după ultimul model. Recunosc pe Delavrancea, care mergea la minăstire să petreacă vacanța. M'am apropiat de el, după oarecare hesitare, și i-am amîntit că eu sînt acela care... povestea cu poezia din „Lupta Literară“. Credeam că omul care s'a bucurat cînd m'a văzut, care m'a invitat la el și i-a părut rău că nu poate sta mai mult de vorbă cu mine, va fi ceva mai cald cu o veche cunoștință, cu un vechiu tovarăș de... luptă literară. Dar s'a uitat de sus la mine, mi-a întins o mîna înghețată și s'a grăbit să-și găsească trăsura.

Mai tîrziu am avut plăcerea să reînnoesc cunoștința cu Delavrancea, și să fim în legături mai strînse.

Scosesem primul număr din revista „Șezătoarea“, în Martie 1891, și se înțelege că Delavrancea era în fruntea listei persoanelor cărora trebuia trimisă. Peste cîtva timp am primit dela

el o scrisoare lungă și un număr din gazeta „Voința Națională” —pe atunci Delavrancea era liberal—în care publicase un lung foileton cu laude pentru revista mea. Alte scrisori, tot atât de călduroase, arătau interesul ce punea artistul acesta pentru reușita revistei mele, căreia cu rivnă îi recruta și abonați, care plăteau mai mult decât cei cinci lei, costul abonamentului. —Țin minte că A. Stolojan i-a dat douăzeci de lei, pe care mi i-a trimis cu o scrisoare specială, în care pusese și bilețelul abonatului către scriitorul dela gazeta liberală.

Dela un timp a încetat corespondența mea cu Delavrancea, și poate că și entuziasmul lui pentru „Șezătoarea” a mai scăzut. Peste câțiva ani, însă, a intrat și el în casa mea.

Eram supleant la tribunalul din Fălticeni. Societatea noastră fusese zguduită de un eveniment extraordinar: soția unui colonel își otrăvise bărbatul. Medicul chemat în grabă, văzînd crîspățiunile bolnavului, și fiind cunoscător și al sufletului clienților lui, a fost sigur că bietul colonel era îndopat cu stricnină, pe care iubitoarea lui soție o turnase în ceașca de cafea neagră, pe care hainul de bărbat n'a apucat să o înghită în întregime. Grație îndrăzelii medicului și împrejurării că la o farmacie veche din oraș s'a găsit curara, colonelul a scăpat cu viață, dar coloneleasa a fost trimisă în judecata juraților, pentru crimă săvîrșită dar neizbutită.

Criminala trebuia scăpată. Era fiica unui bogataș liberal, dintr'un județ vecin, care și putea plăti luxul de a deranja pe un Delavrancea din București, ca s'o apere la Fălticeni.

Și a fost o luptă frumoasă.

Partea civilă, colonelul, a avut și el un avocat bun. D-l A. Bădărău a vorbit mai bine de trei ceasuri, cu talent. A făcut un adevărat curs de psihologie, pentru a convinge pe jurați că au înaintea lor o femeie bolnavă, cu care se cuvine să fie îngăduitori. Concluzia cuvîntării a fost: ertare.

Acuzarea a fost susținută de însuși procurorul general, un om delicat și caracter cinstit. Teodor Mîndru.

Cunoșteam și pe Mîndru și pe d. Bădărău. Cel întăiu era înșurat cu o folticineancă, o cunoștință a mea din copilărie. Il văzusem de atîtea ori, il mai ascultasem vorbind la jurați. Pe d. Bădărău il cunoșteam din Iași. După moartea lui Creangă, toți prietînii lui ne-am adunat la o consfătuire în sala otelului Traian, pentru a lua o hotărîre asupra editării operelor marelui dispărat. Venise multă lume, dintre acei care pînă atunci nu știuseră cine era Creangă, și dupăce s'a împrăștiat mulțimea, am rămas numai vre-o 16 persoane, la o gustare și un pahar cu vin. Intre aceștia era și d. Bădărău, care a vorbit frumos și a îndemnat tineretul la muncă. Desigur, oricine putea să-l aibă model viu al muncii fără de răgaz.

Pe Delavrancea il cunoșteam, dar nu-l auzisem vorbind, măcar că știam minuni despre talentul lui de orator. Acuma aveam

oazia să ascult pe maestru, să-mi delectez auzul, să înmagazinez senzații de artă oratorică.

M'am pregătit să iau note. Mi-am ascuțit un creion la amîndouă capetele, mi-am rînduit foi de hirtie numerotată, și așteptam prima frază pe care să o prind ca pe un fluture din zbor.

Un lung și frumos exordiu. O melodie întregă; dar nu pot să notez nimic. Curg valurile de cuvinte, saltă ca apă unui pîriuaș de munte peste petricelele din fund, dar eu nu pot să prind „ideia” pe care să o înegresc pe albeața hirtiei. Mai aștept un ceas întreg. Păruloratorului se zburlește mereu, gesturile lui devin tot mai largi, glasul îi sună mai mult a clopot de argint, atenția tuturor devine tot mai încordată, plăcerea ce o simt devine tot mai voluminoasă, dar hirtia mea rămîne tot neatinsă și creionul nu-și tocește virful.

Cum ai putea să fixezi pe o hirtie, și să faci cași un altul să perceapă vibrațiile unei simfonii, și să simtă parfumul unui crin, ori a unor flori de teiu!

Pledoaria lui Delavrancea a durat cinci ceasuri. El a vorbit, s'a zbuțumiat, dar nu s'a oboșit ca mine, care l-am ascultat.

Adouazi Delavrancea a venit să mă vadă. S'a interesat de mersul „Șezătorii”, pe care o cetea, și mi-a făgăduit să pue un cuvînt pe lîngă prietîmul său, d. Ștefan Sibleanu, secretar general la Ministerul Instrucțiunii, ca să capăt o subvenție pentru revistă.

De-atunci, de citeori mă duceam în București, mă abăteam și pela Delavrancea, pe care cam rareori îl găseam acasă.

Au trecut cîțiva ani la mijloc, și pentrucă ochii care nu se văd se uită, pierdusem obișnuința de a mai vedea pe maestrul „Trubadurului”. Intr'o vară eram la băile Oglinzi, localitate care pentru mine avea un farmec deosebit; mi se părea că nicăeri nu mi se liniștește mai cuminte sufletul. Ceteam la umbra unui stejar. Un zinghenit de clopoței, jos la băi, anunța sosirea unor trăsuri. Vin excursioniști. Sînt trei domni și o doamnă. Se îndreaptă spre partea pădurii unde mă odihnesc eu. Li recunosc Delavrancea, Vlahuță și Artur Stavri. Și ne-am întinscu toții pe iarba verde, și până la amurg am stat de vorbă, cînd au luat iarăși drumul Agapiei.

Delavrancea nu mai era același. O bună parte din entuziasmul lui pentru artă i-o întunecase politica. Era acum tîrît de puhoiul acesta care murdărește sufletul și falsifică până și cugetarea celor mai rafinați dintre cugetători.

Mi-a fost dat, apoi, să fac o nouă apropiere de Delavrancea, prin politică.

Eram magistrat; îmi petreceam timpul liber cu „Șezătoarea” și alte cercetări, care nu aveau nimic comun cu politica, pe care nu o concepeam așa cum se face la noi. Simpatiile mele personale în localitate mă încrumau spre unii dintre liberali, vechii prietîni, cu care petreceam, și pentru care nu aveam nimic de ascuns. În primăvara 1903 se făceau alegeri pentru consiliul jude-

tan. În fruntea listei guvernului, pentru colegiul I, era socrul meu. Mai era însă și o altă listă, a conservatorilor, compusă din persoane foarte onorabile, dar de care nu mă lega nimic sufletește. Prefect al județului era un prieten al meu, un elector vestit. Ce l-a îndemnat, nu știu, dar în ajunul zilei de alegeri, mi-a trimis acasă, niște buletine cu cheie, pe care trebuia să le pun adouăzi în urnă.

S'ar fi convenit să-mi bat joc de această procedare pe care puteam să o consider necugetată; dar pe mine m'a indignat. Și indignarea aceasta am manifestat-o destul de blînd: am întîlnit prietînii politicieni, în localul de alegeri, și prietînește le-am spus că ar fi trebuit să le fie rușine să mă considere ca pe un gardist de stradă, și să-mi trimeată buletine cu chee.

Atîta s'a petrecut, și între noi, prietînii. În aceeași sară, însă, un subprefect favorit al prefectului s'a urcat în trenul spre București, cu o scrisoare către ministrul de Interne, sau către cel de Justiție, în care se denunța „scandalul” ce am făcut și se cerea capul meu, ca pildă pentru acei care ar mai îndrăzni să refuze un buletin cu chee.

Doi procurori generali, în curs de o lună, au făcut anchete. Dacă d. Anton Suciu n'a găsit, în gestul meu, nimic compromițător pentru demnitatea mea de magistrat, a fost trimis d. Leonescu, să facă o nouă cercetare, și rezultatul a fost un raport mai amănunțit, în care se documenta în ce consta cheia buletinului.

Ministrul Stătescu nu s'a pretat la răzbunări politice, și cu toate stăruințele politicianilor, și mai cu osebire ale prefectului și ale unui deputat, care urmărea locul meu de judecător de ședință, pentru un frate al lui, am rămas nesupărat, până în Decembrie, cînd ministrul Giani, coborît dintr'un fotoliu al Inaltei Curți de Casație în arena gladiatorilor politici, m'a dat afară, sub forma de trimete, ca procuror la Rîmnicul-Sărat.

Mi se făcuse, prin aceasta, un fel de somație, ca să demisionez, ceiace nu am întirziat să execut; și fratele deputatului a fost numit în locul meu.

Pierdusem doisprezece ani în magistratură, cei mai frumoși ani ai vieții mele. Dacă în acești doisprezece ani m'ași fi ocupat cu creșterea de porci, bunăoară, n'ași fi eșit dator, precum eram, și m'ași fi ales om cu avere, precum aveau și alți porcari.

Prietînii mi-au luat apărarea. D. Iorga a publicat într'un jurnal, mi se pare în „Epoca”, o scrisoare în care vorbea de nedreptatea ce se face redactorului „Șezătorii”; domnul I. Simionescu, în altă gazetă din Iași, protesta în același sens; Vlahuță m'a întîlnit și m'a îndemnat să nu părăsesc îndeletnicirile literare; Delavrancea... Delavrancea, politician, s'a interesat în ce partid politic am să mă înscriu.

De-atunci l-am întîlnit adeseori. Era tot așa de cald în convorbire, tot așa de entuziast, dar numai pentru politică. Despre altceva nu mai avea timp să vorbească. Politica, acest mare di-

zolvant al moravurilor sociale, dacă nu dizolvă și talentul, dar cel puțin îl diluiază: o ceșcuță de apă într'o cupă de șampanie.

Istovirea nervoasă dela tribuna parlamentului, sau din salele de întrunire, trebuința fatală de a fi în legătură strînsă cu mahalagii Bucureștiului și cu pleava de parlamentari, contactul acesta cu mitocăniile și cu subinteligenții i-au inspirat discursuri politice, din care nu a rămas nimic, și cînd l-a mai cuprins nostalgia artei, a dat la iveală „Apus de soare“, un adevărat Apus... de artă al lui Delavrancea.

Al. Vlahuță.—Venisem în București cu idei mai înaintate, precum era tineretul care făcuse liceul în Iași, unde bătea un vînt dela Răsărit, dinspre Impărăția rusască, ale cărei temelii se sguinduiau de niște frămintări, ce mult mai tîrziu aveau să o prăbușească.

În Iași cunoscusem pe cei dela „Contemporanul“, în societatea cărora nu ai fi putut să te simți comod, dacă nu ai fi avut ceva comun cu ideile lor; în ultimul an de liceu, la „Instituțiile Unite“, sub ochii severi ai teribilului Melik, înjghebasem, împreună cu George Diamandi, colegul meu, un club, pe care nu ne prea sfiam să-l aromîm cu oarecare nuanță de socialism, și poate că din această pricină, prima noastră întrunire, într'o sală dela „Hotel Rusia“, a fost și ultima sedință a clubului nostru.

Întrîrit astfel, era firesc lucru să nu mă prea simt la locul meu în lumea Bucureștilor, și să găsesc o plăcere deosebită de a citi gazeta „Luptă“, în care G. Panu scria mai altfel decît gazetarii clasici dela „Timpul“ ori dela „Binele Public“, și chiar decît cei cu pretenții de oarecare eroism civic dela „Romanulu“, ziar pe care-l citeam cu atîta entuziasm la începutul activității mele de cetitor de gazete.

Într'un număr din „Luptă“ am citit o poezie de Vlahuță, care mi-a născut dorința de a cunoaște figura omului acestuia așa de îndrăzneț.

Desigur că era o îndrăzneală să tipărească niște versuri, în care să se anine de Regele țării, cu care poetul, personal, nu putuse avea nici în clin nici în mîneacă. Regele era zugrăvit ca un om foarte avar; și Regina, pentru a face o faptă bună, scoate pe furis, în puterea nopții, ca să n'o zărească El, dintr'un loc ascuns, pare-mi-se din astupătoarea sobei, o monedă învălîită în hîrtie și ascunsă în taină.

Poezia aceasta, pe care Vlahuță pare a o fi dezavuat, nu o vîd reprodușă în volumele lui, și atunci mi-a plăcut, deși astăzi eu nu aș iscăli-o.

Poezii de ale lui Vlahuță cunoșteam eu. Știam pe din afară „Din prag“, știam și altele, dar atîtea mărgărintare nu mă îmboldeau să vîd aievea pe făuritorul lor, ca versurile acestea inspirate de un sentiment de revoltă, nejustificată la Vlahuță, din anul 1887.

Preferința aceasta mi-o pot explica, acuma, ca un rezultat

al mobilului care a determinat ședința clubului dela Hotel Rusia, din fața Consulatului rusesc, depe strada rusască, din Iași.

Cum să-l văd pe Vlahuță?

Nu știam unde stă; ba auzisem că-i profesor pela Tirgoviște.

Intr'o sară m'am dus și eu la un „Lumpen-Bal“, balul ștregarilor, în sala Bossel. Vor fi fost și mulți ștregari, printre cei mascați, dar ștregărițe nemascate, erau puzderie.

Neobișnuit cu apucăturile acele moderne, nu mi-au cam plăcut loviturile de cot, pe care le căpătam dela purtătoarele unor toalete prea decoltate, nici propunerile din cale afară de sincere care mi se făceau, și mă și îndispuneau, după cum se și cădea unui provincial crescut în moravuri orientale.

Plictisit, și totuși voind să cunoșc partea ștregărească a Capitalei, m'am urcat într'o lojă, de unde priveam, în liniște, mișcarea din toată sala.

Se dansa un vals fără sfârșit. N'ași putea să spun că spectacolul nu era frumos. Printre dănuitori se aveau părechi foarte grațioase, și puteai să admiri eleganța mișcării unor trupuri mlădioase ca o freslie. Și printre mulțimea celor care se învârteau, în cadența orheștrei, se ivește un tip care mi s'a părut ciudat. Un om tinăr, dar îmbătrinit; un om scund, cu fața smadă, cu privirea cătind parcă în depărtări, îmbrăcat într'un sacou demodat, și purtând mănuși de culoare cărămizie, pe minile întinse în voe, dealungul trupului.

Era poetul Vlahuță.

L-am urmărit, citva timp, în virtejul ștregarilor care-l ocoleau, pecind el pășea agale, și apoi l-am pierdut din ochi.

Astfel am văzut, pentru întâia dată, pe autorul versurilor antiinastice, din „Lupta“ lui G. Panu.

Peste citiva ani eram statornicit în Folticeni, unde a venit Vlahuță să petreacă la un vechiu prietin al lui, un coleg de școală din Birlad, care era prietin și cu mine. Și fiindcă prietini prietinelor noștri sînt prietini și cu noi, am făcut cu el o cunoștință mai strînsă, fără să pot zice că am ajuns prietini.

Ca să fii prietin cu unul ca Vlahuță, îmi ziceam eu, trebuie să ai cu el ceva comun, care să formeze o legătură între două suflete.

Literatura nu ne putea uni. Slabele mele încercări, pe care le publicase unele reviste, nu mă puneau în rîndul acelor pe care Vlahuță să-i considere măcar cit de cit pe aproape de el. Ca simplu muritor, ca om de societate, iarăși nu mă potriveam cu dînsul. Eu cărți nu jucam, pecind el își petrecea vremea și cu ele. De dragul lui ședeam, ceasuri întregi pe un scaun lingă el, în odăița plină de fum de tutun și de șfară de luminări, și-i ascultam glasul întunecat care, la intervale, scotea niște bizare sunete: „pas, chintă regală, plus potul, și mie douăzeci“... și altele de acestea, de rostul cărora nu prea eram dumerit.

În toamna aceia, niște necazuri m'au îndreptat spre București. Aveam nevoie de cineva care să aibă trecere pe lingă un

puternic al zilei. Prietinel comun m'a îndemnat să mă duc la Vlahuță.

L-am găsit locuind un apartament, la rîndul al treilea, pe bulevardul Universității, în casele Greceanu. M'a ascultat, cu blîndeța lui obișnuită, și mi-a mărturisit că intervenția lui nu ar putea să-mi fie de nici-un folos. Cînd i-am spus că ași avea de gînd să mă strămut și eu în București, s'a uitat lung la mine și m'a sfătuit să nu fac o așa greșală. Cum să las eu un aer așa de sănătos, și niște priveliști așa de frumoase, și să vin într'un oraș ca acesta, unde toate simțurile sufăr: ce miros, ce zgomot, ce vederi... Și vorbind își îndreptă privirea pe geamul deschis, pe unde se vedeau vîrfuri de acoperăminte și coșuri nalte, îmbrodite cu năfrâmi negre de fum.

Atunci mi-am dat samă de bogăția din tîrgul meu: aerul nostru îmbălsămat, cerul nostru nepătat de fumul de cărbuni, grădinile noastre cu frunzișuri luminoase în timpul zilei, și cu umbre tainice în timpul nopții, peisajele noastre mîngîioase, farmecul nopților noastre de vară, melancolia dulce din amurgul nostru de toamnă.

Am înțeles că Vlahuță are dreptate, și m'am întors acasă. Iar de-atunci alt gînd nu m'a ispitit să părăsesc aceste locuri, în care m'am născut, am copilărit, mi-am petrecut tinereța și am pășit pe drumul bătrîneții — locuri de care mă leagă amintirile a-tîtor clipe de fericire și a-tîtor veacuri de suferinți.

Scriam, din cînd în cînd, în revista „Gazeta Săteanului“, pe care o scotea un om de înimă, dar fără de noroc: C. Datculescu, în Rîmnicul-Sărat. Nu știu prin ce împrejurări, revista aceasta a trecut sub conducerea lui Vlahuță, în ceiace privea partea literară. Cîteva schițe ale mele i-au plăcut maestrului, și de-atunci, decîtiori ne întilneam, nu mă mai considera ca pe omul de societate, cu care a făcut cunoștință în casa unui prieten; ci era mai cald, mai expansiv. De-atunci, cînd pune la cale să petreacă la un prieten al meu din Focșani, se înțelegeau amîndoi în ce zi urmează să se întîmple acest „eveniment“, și eram și eu înștiințat să fiu de față.

Vlahuță era moldovan din naștere, și moldovau prin fire și prin sentiment. Deacea nu a făcut stare, n'a urcat scările mării, și nu i-a gîdilit auzul glasul lingușitorilor. Și-i plăcea tot ce era moldovenesc.

Intr'o vară eram la băile Oglinzi, de lingă Tîrgul-Neamțului. Vlahuță, care stătea la mănăstirea Agapia, venise la Oglinzi împreună cu Delavrancea și Artur Stavri. La umbra unui stejar bătrîn, stam lungi și sfătuiam. Copilul meu, un copil de patru ani, se amestecă în vorbă, și între altele, spune cuvîntul „tăti“. Delavrancea îl ia în brațe, îi desmeardă pletele aurii și-i zice: „toate, puile, toate“.

Voia să-i corijeze graiul lui moldovenesc.

Atunci Vlahuță îl zice lui Delavrancea, cu un glas și o căutătură ce nu se pot imita:

— Lasă-l, domnule, să zică *tăti*, că-i moldovan și-i frumoș așa.

Și netezindu-mi copilul pe obraz, îi spune și el:

— *Tăti*, puiule, *tăti*.

În 1916, după moartea lui Nicu Gane, a venit Vlahuță în Foițiceni, să-și vadă prietini. A fost și pela mine, și mi-a cerut să-i arăt odaia în care nuvelistul bătrîn, dar cu inima veșnic tinărară, și-a trăit copilăria. Și a stat mult să privească odaia și mi-a mulțămît că n'am schimbat fațada casei, care se înfățișează tot cași la 1843, cînd a fost construită. Vlahuță era de părere să fie păstrată, casa aceasta, ca un monument istoric.

Ultima oară l-am văzut pe Vlahuță în Birlad, prin luna Maiu 1918. Era același ca înainte de războiu, doar cu privirea mai întunecată, ca un reflex al suferințelor ce îndurase.

Mi-a povestit cum, în timpul refugiului, a venit, din Dragosloveni până la Iași; în carul cu boi. În Focșani se oprise la sora mea, și avea de gînd să rămîie acolo; dar apoi, de frică să nu dea dușmanii peste el, a pribegit mai departe.

Vînduse boii, dar păstra carul și aștepta vremea prielnică să poată călători înapoi spre București, în același echipaj preistoric, amintitor de vremea bejăniilor, pe cînd carul avea cîte un proțap la amîndouă capetele.

Cum de se încumeta să se ducă în București, unde lipseau de toate și traiul era așa de greu!

L-am întrebat, și cu glasul lui blind, mi-a spus, și nu-mi venea să cred că poate să existe un Vlahuță așa de puțin exigent. Mi-a spus că și-a asigurat hrana pe cîteva luni: avea un sac de făină de grîu, un sac de făină de popușoiu și o puțină de brînză. O sută de pini și o sută de mămăligi, pentru o sută de zile, precum spunea el.

Mi-am amintit de icrele negre, de vinul infundat și de șampania, care de aîtea ori îmbelșuga masa omului, mulțămît acum să aibă o mămăligă cu brînză; și am înțeles atunci, și în altfel, rostul vorbelor lui: „Caută, în tine însuși, liniștea și mulțămirea“.

Ne plimbam, în Birlad, pe strada principală și vorbeam despre Delavrancea. Cu farmecul povestirii lui, mi-a spus Vlahuță cum, pe cînd sta lîngă sicriul prietinului a cărui moarte l-a costat așa de mult, a intrat în biserică un general, cu stea în frunte și cu decorații nenumărate pe piept, un general cu vază mare și cu pretenții și mai mari, un general care probabil că-și simțea o scădere a propriei lui valori prin faptul că cunoștea pe fruntașii literaturii noastre, pe care însă îi confunda. Apropiindu-se de Vlahuță, îi pune mîna pe umăr, și-i zice:

— Să duseră și bietul Vlahuță!

Și povestindu-mi acest amănunt, Vlahuță parcă mi-ar fi vorbit despre un lucru foarte natural, care nu putea să se petreacă altfel.

Cînd ne-a sosit vestea morții lui, ne-am uitat unul la altul, doi prietini al lui Vlahuță, mistuiți aici, într'un ungher al Mol-

dovei, și nu ne-am putut spune măcar un cuvint. Intr'un tîrziu am cetit ultima scrisoare, primită de prietînul meu, dela Vlahuță, și ni se părea că-l vedem înaintea noastră.

Scrisoarea e din Cîmpina, Vila Grigorescu, și are data de 24 Iulie 1919:

„Răspund așa de tîrziu la gentila ta scrisoare, pen-trucă, fiind bolnav, nu știam ce să răspund... Ași fi zburat „la invitarea voastră atît de atrăgătoare, mai ales că și „nouă ni-i foarte dor și nu mai putem uita dragostea cu „care ne-ați primit acum trei ani. Dar nu numai că n'avem „aripi, cum aveam cu 20 de ani în urmă, dar nici picioare „bune n'avem.

„Cetindu-ți scrisoarea însă, așa dor m'a cuprins de voi, „de locurile mîndre depe acolo și de fermecătoarele vre- „muri de odinioară, c'am făcut jurămînt, în gîndul meu, că „dacă mă 'ndrept, cea dintăiu sărbătoare a sănătății mele să „fie la Hreățca.

„De trei săptămîni sînt la Cîmpina, la Anișoara, și „azi mă simt ceva mai bine. Dacă-mi merge tot așa vr'o „două săptămîni și prînd ceva puteri, atunci îmi împlinesc „visul și jurămîntul: vin cu nevasta să petrecem împreună „o săptămîină încheiată. Să mai uităm de necazuri și de „răutățile lumii.

„Așa să ne ajute Dumnezeu.

„Eu sărut mina D-nei A., iar pe tine, Fănelache dragă, „te strîng în brațe și te sărut pe amîndoi obrazii.

„Cu toată dragostea”.

Dumnezeu nu i-a ajutat să prîndă puteri, ca să poată veni la Hreățca, și nouă nu ni-a fost dat să-l mai vedem, înaintea ceasului din urmă.

Artur Gorovei

Monumentul Victoriei

Indiferent de jena cu care oamenii au ajuns să privească războiul, odată ce au eşit dintr'insul, în monumente el tot va fi glorificat. Şi se va preamări spiritul războinic în jurul acestor interjecţii sculpturale, cât timp va rezista piatra sau bronzul din care sînt durate.

Iniţiativa comemorării se va datorî însă, nu dorinţei de a perpetua încrederea în fertilitatea urii ei cerinţei supravieţuitorilor de a găsi o manieră să se scuzeze, către aceia de a căror jertfă ei beneficiază.

Căci orice ar fi realizat eroul în luptă, odată ce expiră, el — personal — e un învins; pe cînd cel prudent învinge reuşind să se păstreze, învinge recoltînd situaţia de victorios.

Spre a nu i se putea totuşi imputa că beneficiază de partea la care cel căzut n'a renunţat benevol, ci constrîns de moarte, supravieţuitorul inventă un mistic partaj între vii şi morţi, renunţînd — în ce-l priveşte — de bună voe la *monumente*, ca la partea cea mai valoroasă a victoriei şi care tocmai de aceia s'ar cuveni de drept celor ce nu mai sînt.

Cade astfel asupra plasticei sarcina să concretizeze că şi victimele îşi au partea corespunzătoare din victorie, că obţin efectiv satisfacţia rivnită, şi deci e un ultragiu a le socoti deposedate prin moarte.

Fiind partaj *egal* între vii şi morţi, nu mai e nici o deosebire de valori şi de merite. Spre a nu da totuşi prilej ca celor sacrificaţi, să li se atribue ceva supraomenesc, extraordinar, supravieţuitorii prind a le cinsti mormintele cu cite o cruce la căpătăiu, să-i facă astfel deopotrivă celor ce au murit în jilţ de anevrism.

Inseamnă fiecare mormînt de erou, caşi pe acela al omului de rînd, o cruce cu braţele desfăcute: semn al predării, semn al

îmbrățișării! Semnul iubirii? sau al rezistenței? În tot cazul semnul pe care-l face linia gurii, cu degetul ce impune tăcere.

Pe lemnul crucii întins în lături ca un braț, în gestul supremei renunțări, un mănunchiu de flori ca un dar neprimut... Și un juncan cu giul întins îl adună cu limba ca finul din iaslă, iar semnul primăverii la mormint dispăre în botul negru și umed al vieții care nu poate urî.

O! nu simboliza, biet om sâstisit, să nu fii tentat să vezi mai târziu, în urma pe care copita despiciată a juncului o lasă pe un mormint, tiparul unei inimi spintecate.

Și crucea lată de lemn se ponorăște uneori pe spate, ca un hîrleț rămas infipt în brazdă, cînd muncitorul s'a tras la umbră să prînzească. De ar fi cu adevărat hîrleț și singură ar desfunda pămîntul în care stă infiptă, să descopere celor scăpați cu viața, ce puțin rămîne dintr'un om, odată ce ura dintre oameni îi jertfește sufletul!

Crucea — semn fraged de hotar dintre „dincoace“ și „dincolo“, dintre lumină și întuneric. Semn al jertfei care nu comemorează pentru neultare, — fiindcă, durat din lemn, nu rezistă veșniciei.

Mincinos, semn de asemeni că dedesubt zace un om, cînd în mai puțin de șapte ani, acolo rămîne numai brazdă îmbrănițată, iar în locul crucii sufe de boji.

Și e din lemn, nu fiindcă în războiu omul n'ar, avea vreme să o creșteze și'n ăremene; ci tocmai ca să se macine, spre a nu dura, să se sfîrșească cit de curînd cu această... imputare! Căci nu convine să se vază pe deapăruri cite vieți necesită o victorie. Un număr pe hîrtie oricît de mult ar subsuma, prin faptul că se strînge în citeva cifre, nu impresionează cit un cîmp unde se vede cită suprafață de pămînt îmbracă ucis lingă ucis. Și ucis la urma urmelor de ce?

De grija acestei întrebări care întotdeauna vine, dar totdeauna prea târziu și căreia nimeni după războiu nu i-a putut nici rezista, dar nici răspunde; de grija vizibilității numărului de jertfiți, atunci cînd crucile ar continua să rămînă la morminte ca sulitele pe umărul celor conduși la războiu, s'a recurs la comemorarea *rezumativă*, în forma atenuată a monumentului colectiv.

Să se șteargă astfel, atît preciziunea sacrificiului, cit și caracterul funerar. Căci pentru cei ce și-au putut salva viața, jălirea cu apucături de perpetuitate, devine un solu de renunțare, de conștientare a simțului de conservare, căruia ei îi datoresc tocmai faptul că mai sînt încă în viață.

Deaceia nu numai din monumente ei caută să excludă deprimarea, dar inventă și o compătimitate inversată, impunînd pentru cinstirea celor căzuți în războiu, triumfarea în loc de plîns, jălirea jubilîndă!

Să plîngi astfel moartea care liberează pe cel ce era putred din naștere și să triumfezi cînd se curmă dezvoltarea celor mai bune exemplare ale vieții!

Dacă moartea din insuficiența naturii poate tot atât de puțin revolta sau desnădăjdii, ca limita vederii sau nerezistența craniului, apoi e mai mult decît tragică învingerea celui care s'a luptat din răsuputeri tocmai ca să nu moară.

În imigrarea din cimitire în oraș, monumentul își schimbă caracterul funerar, într'unul agreabil, simbolic-decorativ. Și apoi se încearcă astfel să poată profita și cei vii de dînsul, să profite cei ce mai pot de fapt profita.

E făcută doar arta să distreze pe om, nu să-i amărăscă zilele!

Și odată spiritul monumentului astfel modificat, revendică fiecare țîrg cite un exemplar, iar sculptorii prind să suridă în sinea lor, ca doctorii în vremea rentabilă a molimelor.

Esteticeste nici nu interesează estropierea pe care o suferă ideea, în tocmeala dintre un primar care nu-i dator să fie orientat în alegorii și un sculptor care nu-i dator să aibă pudoare și față de generațiile viitoare.

În afară de dilema unde plasezi asemenea monument, cînd nimic nu invită la monumentalitate în arhitectura întimplătoare a orașelor de provincie, singura preocupare de ordin artistic a celor ce dau comanda, e să evite ca reprezentarea să fie emoționantă.

Provincialul e ostil oricărui efort, și'n consecință respinge opera ce poate zgudui, ca fiind lipsită de... urbanitate.

Cum însă și înțelegerea e considerată în deosebire tot ca un efort, se pretinde reprezentării, spre a nu irita, să fie și comun de convențională.

Imagini consacrate ce se pricep fără încrețirea frunții ca ilustrațiile din abecedar.

E reclamată deci unanim femeia port-drapel, întinzînd cu cealaltă mînă craca de laur peste capul unui soldat, ostiadit pe deapurarea să atace cu violență în gol. Și sculptorii se bucură că tema s'a consfințit astfel, încît nu mai sînt nevoiți să pună capul la contribuție, ci „puizează" din album, ca odinioară monachii zugravi din tratatul dela Muntele Athos.

Monumentul eroilor odată dezvelit începe prin a face circulației obstacol. Și poate numai vagabondul îl va binecuvînta cu sinceritate, cînd în umbra sa își va sorbi felia răcoritoare de pepene. Vor veni la monument veterani nevoiași, modești, fără aer de procesiune, să depună o coroniță, pe care Sîmbăta următoare o va mătura, cu gest marțial, măturătorul primăriei.

Iar dacă la paradă va sluji ca înfățișarea generalului să se detașeze, asemenea unui inutil iatagan bogat înflorit, pe o panoplie ce prin sobrietate avantajează; apoi în conflictele diplomatice, pe care atunci cînd nu le fac diplomații le pretînd ziarele, după ce va sluji totodată și de estradă și de supremă metaforă patriotului cu glas epuizat, -- va rămînea, pînă ce ploaia s'o îndura, mînji de noroiu ca intrarea în hală.

Se pare că întrevăzînd atât soarta rezervată monumentului eroilor în orașele noastre de provincie, cit și efectul aproape pro-

fanator pe care vulgarizarea aceluiași sentiment în aceleași forme poate să-l producă asupra unui subiect, ce trebuie prin distincțiune glorificat, — Academia Română s'a decis să propună, ca restricțiune pentru acest eventual abuz, o nouă subsumare a monumentului eroilor (odată subsumat din crucile depe mormintele eroilor), într'un monument central și mai măgulitor pentru cei *vii*, monumentul unirii tuturor Romînilor.

Deși Academia a ținut să declare că nu înțelege „să lege prin program precis arhitectonic sau sculptural libertatea de concepțiune a artiștilor“, totuși precizînd că „monumentul se are în vedere pentru Capitala țării, în spațiul liber, eventual într'un mare square din nou tăiat în parcul dela Șosea pe axa Căii Victoriei“, indică indirect atît spiritul cit și alcătuirea pe care acest monument trebuie să o adopte. Căci între locul de expunere și opera de expus, se crează o relație de determinare, de reciprocă valorificare, ce variază numai întrucît monumentul urmează a se conforma stilistic condițiunilor estetice ale ambiantei, sau ambianta monumentului.

Într'un square merge numai o compoziție decorativ-statuară. Un templu în mijlocul unei promenade nu poate impune reculegerea solemnă, nici elevațiunea pe care o pretinde subiectul aci propus.

Un mediu destînat repauzului, adică discordării sufletești, împreună c'un subiect care din contra ținde să preocupe, să încordeze, să emoționeze, e greu să poată determina o dispozițiune unitară.

Numai decorativul, care acordă formele ignorînd fondul pasional, poate procura modestia emoțională, dictată de un mediu consacrat exclusiv recreațiunii.

S'ar cere prin urmare și Monumentului Unirii să sacrifice intensitatea expresivă, în favoarea unei funcțiuni pur decorative.

Dar chiar presupunînd că Monumentul Unirii ar desfiinde aceste obligații estetice, ce ar putea să devină în asemenea condiții, decît o repetiție în proporții mai mari, a statuii lui Ion Brătianu depe Bulevard?

Căci Academia prin însăși enunțarea ce o dă subiectului, se pronunță în favoarea alegoriei sculpturale. I se cere să reprezinte și „*unirea și stăruirea continuă a națiunii și biruința*“.

E o complexitate de subiect dela care Academia nu poate sculptural obține, decît iar o sumă de figuri mimînd enigmatic în destul de riscate situații alpine.

Altă propunere — aceasta de origină profană, nu academică! — neglijează complectamente subiectul, pentru istorica preciziune a locului unde evenimentul decisiv s'ar fi produs și aceasta ar fi în via Negropontes dela Mărășești.

Numai că singur respectul pentru autenticitatea locului n'ajunge să ia formă și să se erije'n monument; iar un simplu stilp

indicator, prea e puţin impresionant să răspundă aşteptărilor celor ce se pornesc în procesiune.

Pentru a complecta deci ceiace omite acest proiect, un altul adaugă propunerea: ca pe locul luptei să se ridice o biserică.

Dar dacă biserica drept monument votiv avea raţiunea când lupta era dusă *pentru* biserică, azi înseamnă a o lua în deşert, când tocmai lupta de comemorat, a desmîntit învăţătura lui Cristos.

Şi apoi dacă pe vremea lui Ştefan cel Mare se recurgea la biserică pentru a proslăvi izbînda, cauza era fiindcă plăşii, din păcate, în loc să aibă despre comemorarea prin chip cioplit concepţia consîngenilor dela Roma, o aveau pe cea a înamicilor dela Brussa.

* * *

Toate proiectele până aici enumerate fiind deci deopotrivă de discutabile, din punct de vedere estetic, adică a satisfacţiei ce pomînirea războiului trebuie să o producă asupra celor ce au învins războiul *trîind*, — e vad larg croit cătră noi propuneri dintre care *încă una* ar fi:

Un mare pod, un fel de cale triumfală construită din piatră peste Siret, pe drumul care lega *provizor* în timpul războiului Mărăşeşti cu Ionăşeşti. De cealaltă parte a podului spre Moldova, toată înălţimea holmului din faţă să fie pe de-a întregul îmbrăcată în lespezi de piatră, săpate'n relief cu scenele capitale din războiul naţional.

Naraţiunea s'ar succede de jos în sus, cum urcă şi scările monumentale, ce urmează să flancheze şi să etajeze această desfăşurare în imagini a epopeii războiului naţional.

Sus pe promontoriul ridicat al malului, un imens soclu circular, pe care să fie reprezentat de jur-împrejur, în relief prominent, alegoria unificării Romîniei cu provinciile dezrobite.

Interiorul acestui soclu să constituie cripta trofeelor, mauseleul eroilor decoraţi cu Mihai-Viteazul şi panteonul celor care şi pe alte-căi au contribuit decisiv la înfăptuirea Romîniei-Mari. Tot aici să fie şi columbariumul pentru adunarea osămintelor celor căzuţi, din toate cimitirile ţării.

Pe acest soclu o balustradă de jur-împrejur, iar în mijloc, — întoarsă cu faţa spre Mărăşeşti, — o Victorie în atitudinea celei dela Samothrake. Mărimea până peste 25 de metri ar impune-o întinsul pe care statuia trebuie să-l domine, iar proporţia gigantică ar cere stilistic o potolire idolică a formelor, o masivă încheere a conturului.

Oricum această siluetă a Victoriei proiectată pe cer, ar urma să predomine întreagă vale a Siretului, dela Adjud până departe spre Rîmnic. De pretulindenii să se vadă ca o viziune, ca o permanentă apoteoză. Şi atunci, nu se poate ca'n sufletul oricărui

om. ce o va ajunge de departe cu privirea, să nu i se petreacă ceva care să-l purifice măcar pe o clipă și să-l facă să închine un capăt de gând către cei care i-au făcut viața mai lungă.

Tot în legătură cu acest monument, peste un rind de coline s'ar ridica pe un deal singuratic, chipul tot din piatră durată al unui lăncier, ușor ca un discobol, și mare cit Garibaldi depe Janicul, ce tinerește se pregătește să zvrle o lance... comemorînd astfel atacul dela Mărăști.

...Intensificînd arta din proiectul prim al comemorării celor căzuți în războiu, se ajunge astfel la preamărirea celor rămași în viață, cași cum lor li se revine sărbătoare în suflet, fiindcă au știut profita de moartea altora...

Marin Simionescu-Rîmniceanu

SONETE

Uraganul

Ce crincen bate vîntul! Pare'ar yrea,
Din rădăcină descleștînd Pămîntul,
Să-l poarte'n lad. Ce erincen bate vîntul,
Prin întuneric, peste spăima mea!

Furtuna-mi spune: „Mi-e osînda grea...
Și însămi mă căznesc să-mi sap mormîntul...
Și gestul mi-e sălbatic; iar cuvîntul
Mi-e țipăt funerar de cucuvea.

Sunt Furia de astăzi. Sunt poporul
Care'n trecut svîrlindu-mi viitorul,
Reneg tot ce-am făcut și ce-am visat...

Și vreau, învăluit în nopți eterne,
De mine și de Dumnezeu uitat,
Să tremur iar în strămoșești caverne“...

Mesagiu

Quomodo cecidisti de coelo,
Lucifer, qui mane oriebaris?

Isaie

Satan, ne ești simpatic, malstre... și
Căderea ta ne pare-o înălțare;
Tu, pedagogul plin de vervă, care
Trezi pe Faust și-l întineri!

De când ființa ta se prăbuși,
Un nimb de întreită 'ncununare,
Panaș obraznic, morgă și sfidare,
Crispat în falduri, fruntea ți-o 'ncreși.

Sarcasm născut din ageră trufie
Și din oroare-adîncă de prostie:
Acesta e blazonul tău stingher.

De-aceia verbul ni-l purtăm spre tine,
Intunecat și nobil cavalier,
Cu ochi aprinși ca două mari rubine.

ina. Codreanu

Ulița copilăriei

E o umilă și neștiută uliță de margine de târg.

Nu răsfată ochiul cu mlădieri de rîu, gătite 'n salturi de verdeață, și nici nu ispitește pasul, cu caldarîm sonor. E firavă și goală; numai pămînt și pietre.

Dau năvală celelalte uliți, înghesuite una 'ntr'alta, cot la cot, s'ajungă mai degrabă Ulița cea mare cu pîntec de piață, căreia îi duc larma, grămădită pe tăvi de piatră, purtate pe cap.

Ea e pustnică. A strîns pios tăcerea aruncată de celelalte uliți, și s'a dat la o parte de ele. Năzuia poate să iasă din târg, să se îndrume departe, spre munți: să fie, acolo, o potecă prin brădet. Dar au părăsit-o puterile la marginea târgului și s'a lungit, la pămînt, în dreptul bisericii, a citorva căsuțe liniștite, alături de căsuța bunicilor și a noastră. Acolo a rămas.

...Odinioară, pe meleagurile acestea, stăpînea un sat gospodar. Pe-atunci, ulițele de astăzi erau ale pămîntului și se numeau brazde, și frățește viețuiau, rodind. În satul acela e obîrșia târgului, în acele brazde e obîrșia ulițelor—obîrșii uitate și nesocotite.

Acum, ulițele înstrăinate de pămînt, s'au învrăjbit: se sfădesc între ele, cît le lasă gura căruțelor și a trăsurilor, și se hărțuiesc, zmulgîndu-și, una alteia, smocuri de colb cărunț.

Ulița mea e pașnică, e tăcută. Rareori o turbură năvala târgului. Prin ea străbat carele cu boi, venind dela țară. Convoiul lor tîhnit e o rugăciune murmurată de buzele ei, și colbul care le'nsoțește e un surîs blajin.

Ulițele de căpetenie ale târgului au slujitorii lor: măturători care le plaptănă, stropitori care le spală, meșteri care le sulîmenesc cu smoală și asfalt.

Ea se slujește singură. Iși toarnă apă de ploae, prin uluci; își potrivește părul, cu vrăbii; și chipul ei firesc e.

Truface de numele lor, celelalte uliți au silit porțile caselor să li-l învețe și să li-l rostească statornic. Și porțile, cu guri de tablă sau de lemn, îl au, în toată clipa, pe buze.

Ea a șoptit, doar casei noastre, numele ei. Ploile l-au șters; poarta l-a uitat; și ea l-a uitat!

E o umilă și neștiută uliță de margine de țirg.

II

Cînd a venit pe lume fratele meu cel mic, ulița îl aștepta la poartă. El nu știa; era așa de mic!

Căsuța lui de-atunci era un leagăn alb; palmele mamei erau singura uliță prin care putea pași; ochii mamei—singurele ferestre prin care putea privi. Pe-atunci știa doar să scîncească și se numea Scîncea-Voeyod.

A trecut vreme până cînd, cu minile și cu picioarele, a prins să meargă de-a bușelea, prin molăteca împărăție a covorului.

Acolo a hoinărit, în voe, în tovărășia unui mielușel de lemn, potcovit cu roțițe, cu trupul bucălat și fumuriu, ca un strugur de lînă. Îl purta prin luncile de țesături și parcă mai degrabă mielușelul era păstorul, căci el privea doar, iar copilășul păștea covorul, mozolind.

Acolo s'a rătăcit prin codrul picioarelor de scaune și de mesețe, sălaș al urșilor, al lupilor, al tigrilor și al altor sălbătăciuni de pîslă sau carton!

Acolo a privit cele dintăiu păsări și a ascultat cele dintăiu ciripiri: muștele cu bizăitul lor.

Acolo s'a trudit zădarnic să treacă dealurile taburetelor, pe sub care motanul își croia tunel; de eiteori coada motanului, fum alb, n'a încercat pornirea miniei lui de floare!

Acolo i s'au minunat ochii, privind vîntoasa pădure de aur a flăcărilor din sobă, potolindu-se, prefăcută în toamnă arămie moțăind, scuturată în rodii de rubin—și adormind cenușă.

III

Copilăria, iscoditoare ca un copil în fața ușii care-ascunde pomul de Crăciun, se înălța, în trupul lui, în vîrfurile picioarelor: creștea. Putea urni un scăunel, înhămîndu-și toată puterea prin brațe; era întăiul avînt.

Putea, urcîndu-se pe scăunel, să-și moae degetul în ga-

vanosul cu dulceață de pe măsuță, ca mai apoi, după ce și l-a supt el, să-l întindă și mamei; era întâia dărnicie.

Putea pași, singur, prin cerdac; era întâia pribegie.

* * *

În curînd, pașii lui se căzniră prin ogradă; ulița îl privea înduioșată, pe subt poartă, făcîndu-i semne cu portița: îl chema la ea. El nu putea ajunge până acolo. Supărarea curcanului îl speria ca o furtună; se'noura curcanul în pene—el țugea în cerdac.

Purta rochiță pe atunci și se numea Puiuțu.

IV

Straele bătești îi fură întâia armură; chivăra de hîrtie, întâia coroană; o vargă, întâiul sceptru; și alungarea curcanului, întâia biruință.

În chipul acesta ajunse voevod al ogrăzii: ograda era El. Și i se supuneau toți, căci colții dulăului care-l însoțea supus, erau pravilă temeinică și tenută.

Asemeni tuturor voevozilor, a vrut să întreacă hotarele care-i îngrădeau puterea. Astfel a ajuns la portiță. Ulița, străjind în prag, l-a oprit să-l întreacă. Era prea mare pentru a se mulțumi cu ograda, dar era prea mic pentru a se încumeta pe uliță. Gata să plîngă, s'a așezat pe prag. Fără să vrea, mîinile lui au cules pietricele de jos, risipindu-le, ciocnindu-le, ascultîndu-le: erau șăgile șoptite lui de buzele uliții. Și el a uitat plînsul, și a ris, și s'a jucat zile de-a rîndul cu buna și bătrîna uliță. Era prietinul ei răsfățat. Ea îi făcea mingi minunate, pe care doar le privea și săreau: vrăbil. Ea îi înălța zmee mititele, felurit colorate, care zburau fără de vînt și se cîrmuiau fără de sfoară: fluturi.

Ea îi dăruia mătânii de os întortochiat, care se înșirau singure: melci.

Ea, mînuînd mîni nevăzute, le juca umbrele prin văzduh ca pe un zid: ciori.

Ea îi zugrăvea, cu cîndă, pe acoperișurile caselor, sate pentru păpuși: hîlubi.

De Crăciun, ea îl aducea, din cer, la poarta casei, pe darnicul moș Crăciun.

De Paști, ea îi cînta, cu glas tînguitor de clopot, basmul creștin al denilor, cu blîndul Făt-Frumos Isus și cu Dumnezeu.

...În ochii ei de apă, copilul prețui cerul: jucăria lui de mai tîrziu.

* * *

Era într'un început de April, într'o dimineață din acelea care sînt pe pămînt, ca un nimb vioriu în jurul capului unui Sfînt-copil.

Ulița se îmbrăcase cu soare. Copilul ședea în brațele ei. Îi rideau ochii ca ferestrele; îi rideau buzele ca mlădițele de zarzăr; îi zburda inima, în piept, ca un buratec pe iarbă. Ulița îl învățase să privească primăvara. Știa acum, că primăvara e o Duminică a pămîntului și că florile pomilor sînt drăgălașe ca surîsul unui copilaș din leagăn; căzute depe crengi, ele tot rid.

* * *

Ulița avea și un felinar, pripășit printre rarii ei copaci. În fiecare sară, un moșnegel ghebos venea, șchiopătînd, până la felinar; îi vorbea ceva la ureche, ocrotindu-și vorbele cu mîinile, și felinarul îi răspundea cu o lumină care dăinuia toată noaptea.

Intr'o zi, copilul care ședea, dela prînz, pe uliță, văzu pe moșnegel, venînd ca de obicei. Asemeni moșnegelului, venit pentru felinar, venise și Septembrie pentru copaci.—Copilul îi știa numele, dar nu-i știa rostul.

Adouazi, felinarul era stîns—copacii aprinși. Ochii copilului nu se dumireau. Chibzuia el: «O fi vorbit oare moșnegelul, și copacilor? Dar de ce ar ard ziua?»

Și ulița l-a învățat că toamna e o lumină blîndă, aprinsă de copaci să fie candelă de veghe pămîntului trudit.

* * *

«Papae! Papae!»

Bunicul venea spre casă. Copilul îi zărise, de departe, punga de hîrtie—pe care bunicul uitase s'o ascundă din vreme—și o luase la goană înspre el. Era gata-gata să-i sară în brațe, cînd se împiedecă de o piatră și căzu. Bunicul, deschizînd brațele să-l prindă, scăpă, jos, punga din mîină. Copilul, cu obraji colbăiți, cu ochii înlăcrămați, începu să scîncească: «Papae, mi-o eșit un cucui...» Cînd se aplecă să-l ridice, să-l mîngie, bunicul îl văzu rîzînd: Ulița îl împăcase, căruindu-i cireșele risipite din punga adusă de bunic.

Și ulița și bunicul, erau bunicii unui ris de copil.

V

Cînd l-au trimis părinții la învățatură, ulița l-a întovără-

șit până la colț; mai mult nu putea. De-acolo l-a privit, o clipă, și s'a întors spre casă, lăsându-l singur.

Pașii lui se sfiau pe celelalte uliți; ochii îi erau uluiți de vălmășeală; urechile, asurzite de larmă; sufletul înfricoșat.

Și sufletul, fără să-i ceară incuviințare, s'a furișat acasă.

Cînd s'a deșteptat din toropeala de care fusese cuprins, trupul îi înghețase pe o bancă, sufletul îi era departe, în brațele uliții.

* * *

La școală, își strînse prietini, mici cași el, și-i aduse la joacă pe ulița lui; era așa de prielnică!

De-atunci, ulița se înavuți cu o droaie de copii, care de care mai golași, mai zdrențăroși, mai zburdalnici. Iar el, căpetenia lor, odrasla uliții, urmînd îndemnul ei, le îndrumă joaca spre casa părintească, ferind-o de a se irosi pe uliți străine.

În fiecare zi, cozonacii și dulceleșurile casei pierreau în gurile flămînde, care năpădiseră ograda, ca vrăbiile: mama și bunica erau măgulite văzînd atîta voioșie în oastea odorului, și o răsplăteau cu ce avea mai bun cămară.

Acum, pe uliță riurea veselă gureșă, ca un pîrâu în matca lui; și ulița o dăruia căsuței.

Și nu rivnea nimic alt copilul, decît ce avea: o casă cu părinți și cu bunici; o uliță cu joacă și cu jucării.

Uneori numai pe înserate, cînd rămînea singur ascultînd șuerile trenurilor, străpungînd slăvile, ca niște plopi sonori, îi pieria sburdălnicia. Atunci uita de uliță, deși alături de ea. Dorea ceva: nu știa ce!

Copilăria lui creștea spre viață ca zborul unei ciocîrlii spre soare.

VI

Isprăvise liceul.

Demult nu mai ședea în brațele uliții, demult nu se mai juca prin ea. Era mare. Acum pășea pe uliță, și-atît: drumoș.

Dorul de pribegie zvîcnea în el ca vîntul mării în pinzele unui însuflețit catarg: îngîndurîndu-i ochii; bombîndu-i frun-

tea; fluturîndu-i visurile; aplecîndu-i tinereța spre viață. În mersul ei spre casa noastră, ulița nu mai avea tovarăș; era o albie secată.

VII

Urma să plece în țară străină, să-și întregească mintea, să se călească. Dorul de pribegie i se 'mplinea.

«Ești bărbat de-acum», îi spuneau părinții; «tot copil ești, măi băețelule!» oftau bunicii.

Era în ajunul plecării. Lăsase pe mama să-i rînduiască lucrurile, și eșise afară să-și răcorească fruntea, în largul vîntului.

Zburau cocorii, goniți de toamnă, gornind; cădeau frunzele, prea grele de aur pentru istovul crengiilor; apunea soarele, prea greu de lumină pentru creanga zării.

Îl purtară pașii spre poartă. Ajuns acolo, își sprijini coatele de poartă, își cuprînsă capul în palme.

Era atîta povară în falnică bucurie care-i umplea sufletul, de-i părea că palmele lui sprijineau un soare de asfințit; și sufletu-i cînta de nădejdi că cerul toamnei de cocori!

Se însera. Prin fața lui, moșnegelul fîlmarului trecu, descoperîndu-se: «Drum bun, euconășule. Să te întorci cu bine!»

Surîse, înduioșat, moșnegelului: «Să te gădesc sănătos, moș Neculai!...»

Se înserase de-abinelea. Deodată se trezi, față în față, cu bunicul care se întorcea acasă. Nu-l auzise venind; tresări. Un scîncet scîrțîitor: portița. Bunicul îl privi lung, oftînd: «Plecî mini, măi băețelule...» I se strînse inima...

Răsăritul lunei îl prinse tot la portiță. Se apropiau pași grăbiți; era tata. Iarăși scîncetul scîrțîitor... Tata intră, îl dezmerdă cu privirea, cu minile: «Te duci de-acum, măi băețelule...» I se umeziră ochii.

— Vii în casă?

— Acuși, tătăelule.

Rămase la portiță, cu ochii înlăcrămați. Uitase de uliță, și ea îi vorbise: «Vezi! Toți vin spre casă, numai tu te duci!» În lumina lunei, o pietricică, zărită printr'o lacrimă, sclipea ca o lacrimă.

Și trupul lui, fără să vrea, se plecă; și minile lui, fără să vrea, se opriră de-asupra uliții, în locul unde, odinioară, abia ajungea creștetul copilului prea mic să se încumete pe uliță.

Și sufletul lui dezmerdă, prin noapte, jos, aproape de pămînt, capul unui copil care plîngea: Copilăria lui.

VIII

Plecase demult.

Bătrîna noastră bucătăreasă vorbea, la porțiță, cu bucătăreasa vecinilor: «Dragul lui băet! O plîns cuconița, de bucurie, cînd o primit scrisoarea cu portretul lui. Să vezi ce min-dreță de flăcău s'o făcut!»

Ulița asculta.

IX

Veni războiul: prăpădul.

Zile și zile de-arîndul, mașini ferecate, copite de cai, cîn-tece și chiote, goarne și fanfare, răcnete și sudalmi—sfărmară și pîngărită tihna uliții. Se scofilcea, văzînd cu ochii, ca un obraz bolnav. Era prăpădită!

Eșiseră credincioșii dela denii, din biserica uliții.

Bucătăreasa noastră și cu moș Neculai, fellnaragiul, mai zăboviră puțin, în prag.

— Mamă Mario! Ce vești mai aveți dela copil?

— Ei, moș Neculai! L-o prins pacostea asta de războiu, și o intrat, acolo, la oaste!

— I-auzi!

— Doamne! Doamne! Ce pustiu de gînd l-o mînat să se sue în mașinile cele care zboară pe sus? Sărăcuțu' de el!

— Să-i ajute Dumnezeu, mamă Mario!

— Să-i ajute, moș Neculai, că amarnic mai plînge cuconița!

În lumina lunii, ulița se făcuse albă, albă...

Pașii bătrînilor răsunară ca bătăi grele de inimă amărită...

XI

Toiu de noapte cărunțită de lună.

Prin fereastra deschisă, dela odaia părinților, se zărea capul mamei, aplecat pe măsuță; scria copilului.

Desigur că în aceiași clipă copilul, cu capul aplecat pe genunchi, scria mamei—dintr'o cazarmă adormită sau depe un cîmp de luptă, potolit.

Prin noapte, țîrîiau greerii.

Și ulița asculta, în țîrîitul greerilor, ecoul plîngător al celor două penițe, atît de îndepărtate, scrișînd două doruri risipite în nemărginirea nopții.

XII

Piuiau culburile pe subt streșini · un cer de primăvară plutea învult pe apele aurii ale văzduhului, atît de ușor că l-ai fi spulberat cu o suflare dinadins.

Vîntul, dezmiertat de soare, se alinta cald, fumegînd de flori prin pomii albi.

Bunicul, așezat pe o bancă, își ștergea ochii, cu o mîină tremurătoare. O vedenie îi înlăcrămase: ochii copilului, deschiși, încercănați, în sufletul lui—ca două zorele pe un zid năruit.

XIII

Vestea se prăbuși în noi, ca o ciocîrne fulgerată de soare; la fel pierise copilul, între străini.

Ulița știi. Căci peste pînă, poarta ogrăzii s'a deschis larg, așa cum deschide bocetul, o gură de om. Bunicul, în cosciug, își urma nepotul.

Curînd, cei rămași părăseam căsuța; fugeam de-acolo.

XIV

Trecu vremea, trecu...

Și într'o zi, eu, cel sortit să tîlmăcesc în slove și bucuriile și mîhnirile căminului părintesc—m'am pornit spre ulița părăsită, să împărtășim, împreună, spovedaniile unui trecut atît de scump nouă. Și n'am găsit-o!

O viață întreaga o știusem, de veghe, la poarta casei; acum nu mai era. Plecase după morminte.

Și 'n locul ei era o altă uliță, pe brațele căreia rideau alți copii.

Ionel Teodoreanu

Amintirile Caterinei State

Ca din somn m'am trezit în viață la Varatic, în sunetul clăpotelor, în miros de smirnă și în rugăciuni, pe care le ascultam, tăcută, pe brațele străbunicelor mele. Cele două bătrâne, o hasma cafenie cu margini roșii — pe care icoana Maicii Domnului sta întotdeauna lăminată de candelă depe dulap — și lada din cămară, cu cărți vechi și hîrtii muțe, sînt între cele dintăiu imagini, limpezi, înaintea de care parcă aș avea amintirea vagă a unui întineri.

Cași cînd ași fi avut intuiția unei alte vieți, mă bucuram de tot ce era și de tot ce se petrecea în juru-mi; îmi era dragă chilia noastră, cu pereții albi și netezi, cu icoanele «din odaia cea mare», la care mă uitam numai Duminică—atunci cînd desculau bătrînele ușa, ca să primească pe maica Marchiana, cu care jucau *tabinet* ori *concina pradată*.

Intram, cu sfială, în odaia cea mare unde mirosea întotdeauna a sulfină și a levant; mă așezam încet lîngă masă și privind cînd la cărți, cînd flacăra pîlpiindă a candelii, adormeam pe scaun. Alteori, în tolul jocului, maica Agafia, sora străbunicei, arunca pe pat cărțile, puneă poala dulamei în brîu și se ducea, grăbită, în odaia de alături.

— Da' ce faci, maică Agafie? întreba, șiret, maica Marchiana.

— Ia, o plăcintă, ca să prăznulm ziua de astăzi.

— Acu? îi tirziu; n'auzi că toacă de vecernie?

— N'apucă să iasă din biserică și eu-s gata...

Și maica Agafia — «măicuța», cum îi ziceam eu — mă trăgea laopărte de lîngă dulap unde, privind la cărți, boțeam mușamaua și, cît mergînd, cît tirîndu-mă pe lespezile din ogradă, ne îndreptam spre bucătărie.

— Hai fuguța, Tincuța, să facem plăcintă!

Rezemată de lavița de afară, mă uitam la bătrînă cum alerga, roșie și aprinsă, dela cuptor la masa cu foaia cea sub-

țire și-mi era dragă fața ei albă și netedă, ochii negri și gura mică; îmi era dragă, măicuța, pentru că-mi spunea povești și pentru că nu semăna cu maica Marchiana, cea chioară, și nici cu una din maicile dela biserică ori din poartă.* Măicuța făcea adesea plăcinte, suridea într-una și vorbea mai încet atunci când străbunica, maica Lisaveta, ridica glasul.

Pași mărunți se auz pe hudită și, din cerdacul chiliei din față, glasul maicii Epraxiei răsună până 'n ferestrele odăii noastre; mi-i frică de maica Epraxia; nu rîde niciodată, vorbește tare și a bătut pe uceșica Frăsina, care mă dă *huța* în scrînciobul meu de sfoară; simt glasul maicii Epraxiei, ca un cuțit în ureche și fug să mă ascund în camară, unde de-abia se mai aude.

De sub tavan, prin ferestruia cu un ochiu, acoperit de painjenis urzit în voe, o rază de soare, în apus, de-abia pătrunde până la lada cu cărți, îngălbenind doar viriul unei spete.

În fața lăzii, între sacul cu făină și calepele de tort, mă simt departe, în alt loc, în altă lume și, cași cînd ași fi cercetat ceva, răscolesc neconținut cărțile vechi cu file mărginite cu roș, cu colțuri roase și negrite, și-mi place mirosul lor deosebit ce seamănă numai cu mirosul metaniliilor maicii Negri.

— Da' unde-i copila? întrebă măicuța, îngrijorată.

— Caț'o în camară, la lada.

Și bătrîna deschidea încet ușa și mă ducea la masă, unde maica Lisaveta — mama Tîncuța — mă primea ofînd și se uita lung la mine.

— Da' de ce te uți așa la copila? îi dioche-o! Ia pune-i mai bine un *zbenghiu*!

— Nu-i de diochet, Agafie; da' tare mă mir eu de jocul copilei noastre; stă, cît e ziua, în camară și tot răscolește cărțile celea; asta-i joacă de copil?

— Ei, da' ce vrei mata să facă?

— I-ar trebui să se joace cu copiii, ori o păpușă...

— Ca bine zici; poate s'ar juca copila cu păpușă sorei Zenaidei...

— Să te duci, Agafio, s'o aduci...

Și, privindu-mă duios, maica Lisaveta îmbală un deget, șterge talpa papucului și-mi unge fruntea drept în mijloc.

M'am trezit adouazi, cu o păpușă lângă mine. Nu știu spune tot ce-am simțit, dar îmi amintesc că, afara de extazul ce-mi da frumuseța ei, bucuria îmi era nemărginită. Stam, nealșcată, înaintea păpușii și nu îndrăzneam s'o ating; iar maicile, pe lângă mine, rîdeau și-și ștergeau cu palma ochii plini de lacrimi.

— Hai, ia-o, Tîncuța, și te joacă...

— Nu pot, măicuța.

* Ograda mănăstirii.

— Nu-î grea, zice maica, grăbindu-se să mi-o pue în brațe..

Mînilor-mi sînt moi și numai ochii mi-s pironiți la păpușa, pe care o scap pe podea.

— Ține-o bine! îmi spune maica Lisaveta — încrucișîndu-mi brațele în jurul păpușii.. Și hai, la lada din odaia cea mare, să-ți dee mama materie s'o îmbraci altfel, s'o faci cucoană,—vrei ?

Nu știam ce vreau, dar parcă ași fi dorit, fără să pot spune, să nu ating nici eu nici nimene păpușa, să nu se strice : s'o am și adouazi și altădată, întotdeauna...

Bucăți de șiac, capete de camilaucă și peteci de mohair stau răspîndite pe pat ; eu țin strîns păpușa ca de frică să nu mi-o ia cineva și adorm cu ea în brațe.

Sora maicii Zenaidei de-abia ajunge și ea la clanța porțiței noastre ; de pe cerdac o aud strigînd și clămpănind demult, dar nu mă îndur să las păpușa. Și măicuța aleargă să tragă zăvorul.

— Ai venit, Zoitică, să te joci cu copila noastră ? o întreabă măicuța, netezindu-i părul zburlit depe fruntă. Fetița pleacă ochii, își sucește degetele și tace.

— Hai, du-te pe cerdac, o îndeamnă maica, ajutînd-o să sue scările.

— Ia uite-te cît fi de dragă copilei păpușa ta !

Zoitica se reazămă de cerdac, se oprește la cițiva pași de mine și îngînă, arătîndu-mi cu degetul păpușa :

— Am venit să iau pe sora Anicuța ! și, fără multă vorbă, fetița mi-o ia, o pune subț șal și, tipăind pe lespezile ce duc la porțită, fuge, cît poate, pe huduța la vale.

Îmi amintesc bine, știu ce am resimțit atunci. Îmi părea că nu mai sînt întreagă, că mi se luase o parte din mine ; afară parcă se mai întunecase și-mi era tare frig în spate.

— Măicuța, mi-o luat-o ! — putui spune bătrinei, care plivea în grădină un străturel de rozetă.

— Hai, măicuța, să ne culcăm... Mi-i tare frig în spate... Și fără a mai vorbi de păpușa, am tremurat vre-o două zile, la soare, subț bardacul din grădinuța ; vedeam păpușa în vis și tresăream într'una. Până ce bătrînele se hotărîră să mă ducă la biserică să-mi cetească părintele Gheorghe o rugăciune de liniște.

Ca să nu-mi fie urît, mă trimeteau maicile să mă joc cu văru-meu Ionică, de care-mi amintesc că plîngea mult, avea întotdeauna ochii roșii și haine frumoase, cum nu mai văzusem. Bunica lui, cucoana Ruxandra, mă alinta, mă săruta, și-mi da, pe după uși : dulceți, alune și plăcintă. Mătușa-mea, Sofia și moșu Vasile, treceau ades pe lîngă mine fără să mă vadă ; parcă-mi era frică de acești oameni ; cînd îi vedeam din odaia de alături, mă ascundeam iute după stilpul sobei ori mă furișam pe porțita din dosul casei...

- Măicuță, eu nu mă mai duc la Ionică.
- Te-o bătut Sofia ?
- Nu, măicuță.
- Moșu-tău te-o fi ocărit, poate ?...
- Nu.
- Atunci de ce n'ai să te mai duci, Tincuță ?
- Pentru *nu știu cum !*

Cînd mă întorceam dela Ionică, grădina noastră îmi părea a fi mai frumoasă, chilia mai albă și vorbele malcilor mai blînde și mai dulci.

— Nu-i chip, Agafio. Fata asta trebuie dată la carte, — zise într'o zi înțeleapta mama Tica, încrețindu-și sprincenile stufoase și micîndu-și ochii mari și tulburi, asupra unei suvelci încilcite.

— Il pre mititică, maică Lisavetă, de-abia împlinește cinci ani acu, la Paști; ce să facă la școală, — să-și strice capu' ?

— Nu, Agafio, să se ducă s'asculte, să prindă citeceva, să nu-i fie urît copilei între noi, două babe.

— Las' c'o duc eu, de acu înainte la toate slujbele; să învețe rugăciunile, că are ea timp de școală...

— Iii, Agafio, ce tot spul mata... Ce înțelege un copil de cinci ani, din rugăciune ?

— Să'nvețe acu și a înțelege mai încolo...

De mîna cu măicuța ne duceam la toate slujbele dela Sfintu' Ioan și noaptea mă trezeam ades, după soba bisericii, în murmurul rugăciunilor de *Utrenie*. Învătasem multe rugăciuni bisericești, dar cea mai dragă îmi era «Miluește-mă, Dumnezeu!».

În fiecare sară, cînd se ducea soarele depe crucea bisericii Sfintu'ui Ioan și se ascundea dincolo, după munte, mama Tica lăsa lucrul și, întorcîndu-se numai într'o parte, ridica ochii spre cer și rostea, n'ș aptă, o rugăciune lungă.

Cu ochii ei mari și tulburi, cu fața galbănă și suptă, o asemuîam cu sfinții depe părășii pridvorului bisericii «dia vale».

— Mamă Tică, spune mai tare rugăciunea, spune-o așa cum cetește popa în biserică...

— Hai s'o spun. Da' mata culcă-te colo, pe pat: stai locului și ascultă.

«Miluește-mă, Dumnezeu!, după mare mila ta și după mulțimea îndurărilor tale»...

— Mama Tică, stai; ce-i aceia: «Miluește-mă» ?

— Ți-am spus, Tincuță, să ascuți și să taci!

Și bătrîna începea iar: «Miluește-mă, Dumnezeu!...»

Tot ascultînd, am învățat rugăciunea și, într'o sară, cînd se lăsa soarele după Ciungi și trăgea clopotul de *privighere*, am spus-o bătrînei, fără greșală, până'n capăt.

— Nu ziceam eu, Agafie, că fata-i de dat la școală ?

— S'o dăm, dacă vrei mata; da' are să-i strice capu'...

Adouazi sora Olimpiada mă duse la școală și profesoara mă așeză lângă dînsa, pe scara de sus a catedrei; îmi dădu un abecedar și-mi arătă literele.

Fără altă noțiune, școala îmi reprezintă o adunătură de copii cu care mă jucam, în recreație; profesoara îmi era dragă, pentru că vorbea blînd, semăna cu măicuța, îmi da din cînd în cînd bomboane și mă alînta; mai mult decît din abecedar, învățasem ascultînd lecțiile celorlalte clase și, ca un papagal, repetam, bătrînelor, tot ce prindeam dela eleve.

Intr'o zi fata popei Ion fu întrebată: a cui era și cum i se numeau părinții?

— Sînt... a mamei.

— Cum se numește mama ta?

— Ma-ma...

— Cum o cheamă, care-i este numele?—repetă profesoara suind glasul.

— M... îngîmă fata, timid, sucindu-și degetele.

— Ileana,—răspunde o elevă mai mare, ridicîndu-se în picioare.

— Dar pe tatăl tău cum îl cheamă?

— Pe tata? Lu tata, îl zice părintele Ion..

— Profesoară (nu m'a putut hotărî nimene să zic «domnișoară»)—pe mama mea o cheamă măicuța, zic eu fără a fi întrebată, ridicîndu-mă depe scara catedrei.

— Nu, gîndacule, măicuța e sora bunicii tale, sora mamei Lisavetei.

— Ce-i bunică, profesoară?

Fetele cele mari, în banca din fund, izbucnesc în rîs și, ținîndu-se de nas, se ascund la spatele celor de clasa a treia.

— Bunică, gîndacule, e mama mamei tale.

— Mama Tica îi mama măicuței mele?

— Nu, maica Lisaveta e mama mamei tale.

— Domnișoară, maica Lisaveta i-i străbunică—explică, grăbit, sora Olimpiada.

În mintea mea se încîlcă cu totul străbunica cu maica Lisaveta, cu măicuța, și tocmai această îndoială îmi scormoni neînchipuit mintea, toată dimineața, până ce—întorcîndu-mă dela școală cu sora—o întrebai pe drum:

— Ce-i aceia Mama? Nu-i ca măicuța?

— Mama, Tincuță, e aceia care te-o făcut pe mata; mama matală nu-i maică.

— Da' ce-i?

— O femeie.

— Ca Ileana care ne aduce lapte? Așa-i o mamă?

— Nuuu, mama matală e duduca, cum îi domnișoara noastră dela școală și cum îi cucoana Sofia...

— Așa-i o mamă?... întrebai eu iar, gînditoare...

Si, în aceeași sară, culcată pe cerdac, cu capul pe brațele măicuței, o întrebam iarăși :

— Măicuță, cine m'o făcut pe mine?

— Dumnezeu, Tincuță, Dumnezeu care zidește oamenii și le face pe toate cele văzute și nevăzute depe pământ.

— Dum-ne-zeu? Da' pe fata lu' popa Ion cine-o făcut-o — tot Dumnezeu? O spus sora Olimpiada, că pe mine m'o făcut o femeie care-i ca profesoara ori ca mătușa Sofia, — și femeii acelei îi zice *mamă*.

— Sora Olimpiada nu știe...

— Da' mamei Ticăi, de ce-i zic eu *mamă*?

— Pentrucă maica Lisaveta e mama bunică-tău și eu sora ei și noi te îngrijim, te învățăm și te-om da în lume, dacă ne-o ajuta Dumnezeu". Bătrina oftă adînc, mă sărută, — tăcu o clipă, apoi începu a pufăi întorcîndu-se pe altă parte...

Din cerdac mă uitam în casă la icoana Maicii Domnului pe chipul căreia se răsfrîngea, slab, lumina candelii depe dulap; și 'n mintea mea, grea de nedumerire, asemănam pe mama mea, din lume, cu icoana cernită din iconostas.

— Măicuță!... Măicuță!...

— Ce-i, Tincuță? Ce-i? — tresări bătrîna, holbînd ochii mari.

— Da' mama mea e așa ca...

— Așa, așa! îngînă maica, neînțelegînd ce-o întrebam. Și adormi iar, dusă...

De atunci, din sară aceia, auzeam de multeori pe bătrîne vorbind de *mamă* mea.

— Trebuie, trebuie, Agalie, s'o duc la leși să-și vadă mama, s'o știe l... zise, într'o sară, maica Lisaveta.

— Așa-i; da'-i drumul greu și lung; o fi tare departe până acolo...

— Trei zile și două nopți, afară de popasuri, făceam eu cînd nu era tren; știi — cînd duceam băeții la Academie.*

— Și-i cheltuială mare!

— De-o fi să vînd și camefaucele și mohairul, eu tot mă duc.

— Dă, cum crezi; n'ar fi mai bine să vie Anicuța aici?

— Nu, nu, nu! Să-și vadă de învățatură. Știi ce-o zis Micle.**

Imi amintesc că prin vis, de un drum lung cu trăsura, de un popas, noaptea, într'un tîrg și într'o casă cu mult glod

* Liceul de astăzi.

** Mama și cei doi frați, Vasile și Constantin, rămăsese orfanii din copilărie; bunica lor, Maica Lisaveta Ciudin, și celelalte două surori îi crescură pe tustrei în mănăstire; mama fu măritată și, în scurt timp, se reîntoarse la bătrîne rămînînd iar în sarcina lor. Prietini ei, profesorul și Veronica Micle, o povăzuiră să-și facă o carieră. Din lipsa mijloacelor cei doi frați, după cîțiva ani de studiu, fură retrași de la Academie și rămase funcționari la comună.

împrejur, de un pat lat și de niște perini, înfățate cu cit, pe care nu voiam să mă culc, pentru că nu erau albe și nu miroseau a levant, ca pernele noastre dela mănăstire.

— Fii cuminte, nu mă supăra. Sîntem doar la oameni buni, la oameni detreabă.

— Aici-i în lume, mamă Tică?

— În lume, la Tîrgu-Frumos, la Tîmuș, prietin cu noi de multă vreme; mine, desdedimineață, pornim și mine sară, de ne-o ajuta *Cel de sus*, ajungem la leși.

— Numai la noi acasă-i mănăstire, încolo-i lume toată?

— Așa-i.

— Haidem, mamă Tică, la noi acasă, la mănăstire.

După un drum lung, în care am dormit într'una, am ajuns sara pe un deal, de unde în față, pe alt deal, se vedeau lumini multe. Inchid ochii și văd, ca atunci, o ogradă mare și o casă lungă cu cerdac împrejur; un bărbat bătrîn, cu două bărbi încăruntite, mă ia din trăsura, mă sărută și mă duce, în brațe, într'o odae mare și luminată—cum fusese biserica noastră la Înviere—unde cițiva bărbați și cîteva cucoane de-abia se mai văd printr'un fum care mă înecă. Mama Tica se îmbrățișează cu bătrînul cărui-i zice «Mihai» și cu o cucoană înaltă și neagră spre care bătrîna mă duce de spate, spunîndu-i:

— Iaca, Etencule, asta-i fata Anicuței.

Cucoana mă ia în brațe și mă sue atît de sus că-mi pare a fi ajuns în clopotnița bisericii noastre; se uită lung la mine, mă sărută și spune încet, mamei Ticăi:

— Păcat că fata nu seamănă cu Anicuța. Da'-i sănătoasă...

Apoi mă lasă din brațe și mă dă în sama unei fete, cu ochii mari și cu părul galbăn, căreia-i spune:

— Mario, să ai grijă de copilă.

Petița mă ia de mină și mă întrebă:

— Cum te chiamă pe mata?

Tac, și Maria mă tirăște la oparte, se uită lung la mine, pecînd lumea cealaltă vorbește atît de iute, că nu înțeleg nimic din convorbire; privesc împrejur și asemăn, în gînd, casa asta mare, cu *trapeze* dela mînăstire.

Mai vine multă lume care se așază pe lîngă noi, la o masă rotundă, cu farfurii mărginite cu verde, care nu seamănă cu farfuriile mele, înflorite, dela Varatic. E lumină multă, vorbă și zîngănit de linguri.

Sînt amețită, mi-i somn, mi-i dor de măicuța și încep a plînge.

Bătrînul cu barbă, mă ia în brațe, mă desmeardă, îmi dă bomboane și spune celor dela masă:

— Copila asta e strănepoata maicii Lisaveta Ciudin, care mi-i vară.

Văd pe toți, dela masă, cum se pleacă spre bătrînă ca atunci cînd ese popa cu «sfintele daruri».

— Da' mata știi cine sînt eu ?

— Nu.

— Eu sînt moșu Mihai Harhaz.. Și asta, zice el, arătînd spre cucoana cea neagră,—e mătușa Elena. Și fata de colo, e fata noastră : Maria.

— Da' unde ești mata acu, știi ?

— În lume !

— Așa, draga moșului, în lume... la Galata, la Iași...

M'a așezat moșu pe o canapea, unde am adormit. Și m'am trezit adouazi, într'un pat alb, într'o odaie luminoasă, cu ferestre mari, de unde se vedea lucind, pe celalt deal, așa cum luceau crucile bisericii în soare...

— Mamă Tică, ce-i acolo, biserici, mănăstire ?

— Nu, Tincuță, acolo-i tîrgu' leși ; acolo-i Anicuța, mama matală. O spus Mihai să pue caii, ca să mergem.

— Unde, mamă Tică, la mănăstire ?

— Nu, la mama matală.

— Eu vreau la noi acasă.

Am mers o bucată cu trăsura și-mi părea că mă duc acolo, la tîrgul nostru, cu căruța lui Bunduc, peste dealul Cioarei...

Mă gîndeam la măicuța, la grădina noastră și la școală. Iar cînd ne oprirăm înaintea unei case, mai înaltă decît paraclisul, mă cuprînsese groaza și începui să plîng..

Lume multă trecea pe lîngă noi pe uliță ; unii se opreau și întrebau pe maică :

— De ce plînge copilă ?

— I-i frică să intre în casa asta, răspundea bătrîna. Insfirșit, mă hotărîi să pășesc pragul unei săli pietruite ca «hudîța dinspre pădure» și rece ca «pridvorul dela schimbare».*

Miros rău și înăbușitor mă opri în ușă și-mi fu deodată «ca atunci cînd mă învîrt în ograda școalei...» Și, cum nu puteam spune, începui a plînge în hohote, astupîndu-mi nasul cu mineca rasei bătrînei.

Femei multe, îmbrăcate în alb ne încunjurară, și maica trimise pe una să cheme pe «Anicuța»... Pe o scară lată de piatră—ce părea a fi scara podului—văzui scoborînd repede o femeie tînără, cu fața gaibănă «ca a maicei Olimpiadei»**, cu păr închis și cu ochii atît de mari și negri, încît de departe mă sperie privirea lor rece și ascuțită, înlemnindu-mă o clipă în loc.

Femeia aceia, îmbrăcată în aib cași celelalte, sărută mîna maicii, se aplecă spre mine și-mi atînsese cu gura obrazul, zicînd cu glas forănit «ca al maicii Glafirei dela strana a doua» :

— S'o făcut mare, dihania !

* Biserica din mănăstirea Varatic.

** Cea mai frumoasă maică din Varatic.

— Imi pare rău că-i zici așa, Anicuță...
 — Da' cum să-i zic, bunică?
 — Vezi să n'o superi, că doar îi tare înțelegătoare.
 — De așa avea numai grija asta... Și zicînd așa, mă apucă de umăr și mă suci în loc îndreptîndu-mă spre scara cea de piatră.

— Haidem sus, bunică, la mine în odăe, să-mi mai spui ce-i peia Varatic...

Cași mine, bătrîna se întoarse în loc, tăcînd. Și deodată se opri și, uitîndu-se lung la mama, îi zise:

— Parcă nu te-ai bucura că am venit la Iași.

— Da' ce vrei să fac, bunică?

— Să-ți iei copila în brațe, săăă... Mama tăcu și ne deschise ușa unei odăi luminoase și înalte «cît turnul sfîntului Ioan.»

Un pat mare de lemn «ca sania lui Ușer dela Tîrgu-Neamț», un dulap «cît porțița dela grădină», o masă cu oglindă și un lighean mare cît «vîna mea de scaldătoare», era toată mobila «din casa cea mare».

Maica se așeză pe un scaun al cărui spatar mă ascundea toată și mama se afundă în pat «cum se afundă capu'n pernă».

Bătrîna mă căută cu ochii prin odăe și descoperindu-mă după scaun, mă aduse, binîșor, în fața mamei.

— Iaca, Tincuță, duduca asta îi mama matală; ia-o de gît, sărut-o, hai drăgostiți-vă...

Mama îmi întinde mîna și mai mult lunecînd decît mergînd pe podeaua lustruită, mă apropii, timid, de ea...

— Știi cum te cheamă?

— Tincuța.

— A cui ești?

— A măicuții.

— Da' unde-i măicuța?

— Acolo, acasă la noi, la Mănăstire.

— Da' cine-s eu, știi?

— Nu.

Mama Tica sare depe scaun, se pleacă spre mine, mi se uită 'n ochi și-mi spune îndesat:

— Tincuță, ai uitat? Ți-am spus că duduca asta îi mama matală.

Rămîn încremenită lingă pat pecînd mama, cuprinzîndu-mă cu ochii ei nesfîrșiți, zice:

— Fata asta-i bună de Varatic.

Și, ne mai lăsînd maicii timp să răspundă, o întrebă grăbit:

— Ai adus șiacul și mohairul tot? Să-mi oprești și mie de o rochie; ți-o plătesc.

— N'am adus nimic, Anicuță; am eu cîțiva galbeni, strînși pentru comînd, și dintr'aceia am luat de cheltuială la drum.

— De ce-ai venit la Iași?

— Ca să vă vedeți cu Tincuța ; nu te ținea minte, ne tot întreba, și nouă ne era milă de copil că nu știam ce să-i spunem. Și iaca, am venit...

— Ei bravo, -bunică ! Se faci atita drum, să chestuești atitea parale pentru boțu' ista.. Nu vezi că nu știe pe ce lume-i ?

— Ba știe, știe, Anicuță, da'-i străină... S'o mai ei mata cu vorba, că eu mă duc până 'n țîrg.

Cînd auzii așa, fără să zic nimic mă prinsei, ca un cioste, de rasa bătrînei. Mama sări depe pat, mă luă iute în brațe ; mă duse la fereastră și-mi arătă țîrgul cu casele cele multe, cu oamenii pe care, de sus, îi vedeam mișcînd pe uliță «ca niște gîndaci prin iarbă», pe cînd mama Tica, furișîndu-se, plecă, tiptil, pe ușă afară.

Nu pot spune groaza ce simții cînd mă văzui singură cu femeia aceia, galbănă, și cu ochii atît de mari și negri... Alergînd, fără astîmpăr, dela fereastră la ușa pe care n'o puteam deschide, strigam din răspuțeri pe mama Tica.

— Ssst! făcu mama, ca profesoara dela școală. Iai astupă gura cu palma-i rece și-mi zise uitîndu-se rău la mine : «Taaaci! vine acuși maica. Și să te duci, să nu mai vii pe aici, proasto!»

Pe ușa ce deodată îmi păru a fi acea a altarului dela biserică noastră, intră în odaie o cucoană înaltă, groasă și cu părul alb ca al mamei Ticăi. Cucoana vorbea frumos și rîdea într'una, întînzîndu-și necontenit haina cea albă.

— Am auzit că ți-a venit fata, Anicuță.

— Iacătă-o, Sofio,* zice mama, împingîndu-mă de spate spre cucoana care se apleacă să mă sărute.

— Nu seamănă cu tine. Da'-i nostimă, fata ; ia uită-te ce boghetă-i!

— Ii urîtă și-i proastă.

— Iaca așa! parc'ai avut timp s'o vezi? Cred că nu vorbea bine cînd ai plecat tu dela mănăstire. Cîți ani are ?

— O împlinit cinci, acu la Paști.

— Ii tare mititică, da'-i sănătoasă,—zice bătrîna sărutîndu-mă. Și, netezindu-mi părul zburlit depe frunte, mă întrea-bă, luîndu-mă în brațe.

— Ce faci mata la Varatic ?

— Invăț la școală, maică. Mă duc la biserică și mă joc cu Ionică.

— Da' cine ți-i mai drag matale ?

— Măicuța, mama Tica, maica Negri și icoana din odaia cea mare! număr eu, cu cîte un deget în palmă, uitîndu-mă în altă parte.

— Las'o, Sofio!—zice mama, trăgîndu-mă de picioare. E grea de coivă...

Pe ușa întredeschisă intră mama Tica ; minile îi sînt le-

* Sofia Ciurea, sora doctorului.

gate în sforile multor pachete pe subt care trec lipindu-mă de bătrână.

— Of! tare mă obosește tirgul. Am fost numai până dincolo de Sfintu' Spiridon și iacătă-mă-s gata!

— Ce-i acolo, bunică? întrebă mama, cercetînd pachetele cu ochii.

— Am adus cite ceva să dai copilei... așa, ca să ție minte că a fost la mama.

— Ce, bunică, ai uitat că am leafă și cișlig destul?...

— Ba nu, Anicuță; da' mata nu te poți gîndi la toate, ai de învățat...

Din pachetele învălite în fel de fel de hîrtii, scoase mama Tica prăjituri, ciocolată, fructe zaharisite și o păpușică; mama își încreși sprîncenele și tăcu o clipă; apoi, ca 'n silă, luă cîteva fructe și mi le întinse. Fug iar după scaun și maica mă prinde și mă duce la mama.

Nu pot spune impresia ce mi dădu apropierea ei: avui, țin bine minte, o senzație curioasă, mult asemănătoare cu aceea cînd, adormind într'o zi în grădina unei maici, mă trezii alături cu o bufniță care se uita la mine tăcută, cu ochii ei mari și plini de răutate.

— Vrei să rămîi cu mama, Tincuță? Eu mă duc la Galata și mine oi veni și te-oiu lua și pe mata acolo.

— Ia-mă, ia-mă, mamă Tica! Incepu' să țipa prinzîndu-mă, cu putere, de mîna bătrînei.

La Galata găsi iar ograda cea mare plină de soare și zgomot, vorbă și ris, iar fumul umbla prin odae «ca pe deasupra casei noastre».

Maria mă duse într'o sală mică unde de-abia intra o masă lungă și strîmbă, căreia-i zicea ea: *piano*.

Și cînd se așeză pe scaun și mișcă degetele, «cum le mișca măicuța cînd alegea pînză», mi se păru că aud, de două ori, gitara moșului Vasile dela Varatic.

Îmi era drag să ascult și, decîteori aducea Maria păpușile, eu le lasam, o luam de mîna și, tăcînd, o duceam la piano. Spre sară mergeam cu toții într'o grădină mare, căreia-i zicea Maria «vie». Și cînd se auzea un clopot, ne întorceam repede ca să primim pe «doctor» și pe alți musafiri care veneau «la masă».

Într'o zi mă duse Maria în niște chilioare*, unde bătrîni și bătrîne, cași acele dela bolnița**, stau ghemuți în paturi ori încovoiați și de-abia trîndu-și în cîrji pașii, umblau, de colo până colo, prin sală.

În chilille cele mici și între bătrîni mă simțeam mai bine ca oriunde, căci ele îmi aminteau mănăstirea.

Și din ziua cînd mă duse mama Tica la capelă, decînd, în

* Azilul de bătrîni din Galata în 79.

** Casa maicilor bătrîne și infirme din mănăstire.

miros de tămie, auzii popa cetind liturghia, mă simții mai mulțumită. Îmi era însă dor de măicuța, de mănăstire și-mi era frică «de duduca cea cu ochii mari», care venea din cînd în cînd pela Galata.

Slăbisem și aveam friguri.

Doctorul Ciurea spuse, într'o zi, moșului:

— Să trimeți, grabnic, fata la munte.

— Mamă Tică, a zis doctorul cel cu barbă ascuțită să mergem la noi acasă?

— Așa o zis, Tincuță; roagă-te lui Dumnezeu să ne ajute să mergem cu bine.

Adouazi, de dimineață, tot ospiciul era în picioare; moșu' Mihai, cu mătușa și cu Maria, mă căuta prin grădină și prin vie; mama Tica, îngrozită, incremenise lângă fîntînă; slugile alergau, care încotro; până și bătrînii, care puteau merge, eșiseră ca niște cucuveici, prin ogradă, și-și dedeau care de care părerea... După ce se cercetase pretutîndeni, ajunseseră mai toți să creadă că fusese furată de niște căldărari ce trecuse pela poartă. Și moșu' Mihai se și pregătea să le ia urma, cînd fui găsită, dormind, în capelă. De dimineață găsind deschisă ușa bisericuții, intrasem și, înaintea celor trei icoane luminate de o candelă, spusese rugăciunile învățate la mănăstire și făcusem multe metanii «ca să ne ajute Dumnezeu să mergem acasă, la noi la Varatic».

Tăcerea, lumina slabă și mirosul tămiei mă liniștise atît de mult, încît adormisem într'o strană, închinîndu-mă. Și mă trezii, tîrziu, încunjurată de toți ai casei, afară de mama Tica, bolnavă în pat de spaimă. După cîteva zile, slăbită de dor și bolnavă de friguri, am plecat la mănăstire.

Nu-mi amintesc nimic din acel drum; mama Tica mi-a spus mai tîrziu, că *bliguam* vorbind într'una de «duduca cu ochi mari».

După o boală lungă, după ce băui multă apă cu cărbuni și ascultai, fără să înțeleg, multe molifte, mă trezii iar în sunetul clopotului din vale, în față cu icoana cea cernită și cu bătrînele la căpătăiu.

Fulgi mari de omăt se aștern, liniștit, peste cele cîteva flori din grădiniță, acopăr lespezile din ogradă și albesc pămîntul. În tăcerea mănăstirii se aude, ici și colo, zgomotul vatalelor, asurzit ades de croncănitul cioarelor ori de sunetul vreunui clopot.

— Măicuță, eu mă duc mine la școală.

— Ba să stai acasă, să-ți isprăvească, măicuță, căciulița și mănușile, că altfel îngheți...

— Și florile îngheață, măicuță?

— Nu, Tincuță; florile dorm subt omăt, până la primăvară, așa cum dormi mata noaptea, subt prostire...

Vînt rece spulberă fulgii și-i lipește de geamuri, în care

mama Tica îndeasă, cit poate cu un cuțit, pale dintr'un caer de lână; vrâbiile ciripesc și zboară, zbirlite, depe cerdac pe streșini.

— Spuneam eu că are să ningă,—zică mama Tica. De eri se tot rotesc trei cioare pe deasupra crucii paraclisului. Și alt semn nu mai irebue.

— Parcă ninge? Ia uită-te cum mai viscolește! răspunde măicuța, mutind andreele; și, ridicînd pe frunte ochelarii, se uită lung pe geam afară...

— Vai de cei ce sînt prin păduri ori la drum mare!

— Ce-i pe drum, măicuță?

— Lupi, Tincuță; și strigoi și stafii.

Strigoi de acei care iau copii?

— Poi? Așa-i cînd se înoptează, pe viscol, în pădure.

Cași cînd m'ași fi putut despărți să știu ce-i în pădure și la drumul mare, mă cutremur și parcă mă simt bine în chilie, lîngă bătrîne, pe scăunașul meu dintre pat și sobă.

În ușa sălii bate cineva și se aude mișcare și vorbă prin ogradă.

— Da' oare cine-i? se întrebă bătrînele oprindu-se din lucru. Și tot ele își răspund:

— O fi dincolo, la Epraxia...

Bătăile se aud din ce în ce mai tare.

— Măicuță, îi strigoiul!

Fug și mă ascund în pat la spatele bătrinei, iar mama Tica deschide ușa odăii și întrebă din prag:

— Caré-i acolo?

— Eu, bunică.

— Irrraa! Anicuța!... face maica, și se repede la ușă, trage zăvorul și descue; iar maica Agafia, în odăe, aleargă spre sală, își îndreaptă fesul și-și drege barizul pe la tîmple.

— Măicuță!—strig eu de sub pernă.

— Hai, eși de acolo, Tincuță, că o venit Anicuța, mama matală!

Mi-o amintesc bine și parcă o văd, înainte de a intra în casă, cu ochii ei mari, cu fața galbănă... și mi-i frică...

Pe ușa deschisă, vine frig de afară; în sală se aude zgomot de pași și de uși trîntite.

— Hai în casă, Anicuță!

De sub pernă mai aud vorbă pînă ce mă pomenesc deodată desvelită.

— Aici erai? Ce te ascunzi? Iaca, ți-am adus bomboane.

Și cum stau cu fața spre perete, văd lunecînd, lîngă mine, o cutie poleită și cîteva portocale.

Nu ating nimic, mă fac ghem și îndes, cit pot, capul în pernă.

— Tot așa sălbatică-i fata asta?

— Nu-i sălbatică, Anicuță, da' nu te cunoaște... s'a învățat cu mata, cit îi mai sta, la noi, la Varatic.

Fără a vedea, simt că mama s'a depărtat de lângă mine și parcă răsufli mai în voe; îmi aduc iar perna peste cap, deschid încet cutia, rod bomboane și numai din cînd în cînd mă uit, cu un ochiu, în casă. Mama stă pe patul de lângă sobă, între cele două bătrîne; lumina lămpii, din ocnită, îi cade pieziș pe față și-mi amintește icoana din odaia cea mare.

Mama vorbește atît de lute că, din povestea care-o spune, prind numai cîte o vorbă; mă uit la ea și parcă-mi pare bine că nu-i zbiră și-i mai frumoasă decît maica Olimpiada și decît toate maicile din mănăstire.

La ușa sălii se aud iar bătăi; mama sare în mijlocul casei, bătrînele se îndeamnă care de care să deschidă pînă ce, maica Lisaveta, se hotărăște să întrebe:

— Care-i acolo?

— Oameni buni, măicuță.

— Cine-iii?

— Oameni cu gînduri bune. Blagoslovește maică.

— ...Domnu'! — răspunde bătrîna. Și trage zăvorul, deschide ușa 'n lături și poartă pe cineva înăuntru.

Pe omătul înghețat, se aud scîrîind pași greoi și caii, scuturînd coamele, zurnue zurgălăii, în sunetul liniștit al clopotului de Utrenie.

Nu înțeleg nimic, mi-i frică, și totuși ași vrea să văd cine-i în sală; îmi fac o ferăstrue pe sub colțul pernei și mă uit în casă, unde văd intrînd o matahală înfășurată în blană; îi ca ursul pe care-l joacă țiganii în poartă; nu seamănă cu popa, nici cu moșu'; nu seamănă cu nimeni; e mare pînă 'n pod; părul și mustățile îi sînt albe, ca crengile înghețate de *Dumitriță* și din mîna, dintr-o buccă de hirtie albă, ce-i ruptă pe alocuri, es flori frumoase ca atunci cînd îi cald și soare la noi în grădină.

— Strigoiu', măicuță! Nu mă lasa!... țip eu de sub pernă. Și mă simt iar desvelită și cuprinsă în brațele matahalei. — Măicuță, măic'!...

Amuțesc de spaimă și-mi pierd aproape cunoștința. Maica se repede, mă ia și-mi stropește obrazul cu apă rece; îmi dă să beau aghiasmă și mă închină. Eu tremur toată, îmi clănțnesc dinții și mă 'neacă sughitul... Nu pot plînge și, cu ochii uscați de spaimă, văd ochii mamei, mai mari și mai negri, pironiți pe mine.

— Las'o, mătușică! zice mama... E salbatică, parcă ar crește la Ciungi, în pădure; fata asta nu mai vede oameni? Ziceați că ați dat-o la școală...

— Cum nu, Anicuță, — răspunde îndesat mama Tica. Vede copila oameni, da' altfel... ca Vasilică ori ca popa... Blana asta de lup și cuconu' Costache, cum e dumnealui zdravăn — să nu-i fie de deochi — dă, nu pre vede pela mănăstire.

Pe pat, pe sub pernă, în jurul meu și în toată casa, parcă ar fi plouat cu lucruri bune; bomboane, biseoturi, fructe za-

harisite se sfarmă pe sub mine; și jucării, o rochiță și o păpușă stau înșirate pe scaune și pe perna de părete; țin ochii strinși, nu văd nimic, suspin și, ghemuită sub pernă, chem într'una pe măicuța lingă mine.

— Ce-i Tincuță?

— Alungă strigoii! eu mi-am făcut cruce și nu fuge, măicuță... să se ducă și duduca... mama... ceialaltă...

— Vai, Tincuță! Nu se poate! îmi șoptește maica; aista nu-i strigoii, îi un om bun; ia uită-te ce ți-a mai adus,—și mata n'ai zis nimic...

— Nu, nu, măicuță,—suflu eu sub pernă, făcîndu-mi cruce. «Să piară ucigă-l crucea»...

Adorm, suspinînd, și adouazi nu mai văd din urma celui ce fusese, decît tot ce lăsase în urmă și mă incredințez, mai mult, că pe la noi trecuse strigoii.

— Numai strigoli aduc noaptea copiilor lucruri bune.

Da' cîteva zile, decînd a venit «duduca», simț că se pe-rece ceva neobișnuit în casă; măicuțele nu mai lucrează noaptea, nu s'au mai dus demult la vecernie și sînt mai tăcute; iar cînd vorbesc, între ele, mă trimet ades să le aduc cîte ceva din bucătărie...

Intr'o sară nu adormisem bine cînd auzii bătrînele șoptind între ele:

-- Ba eu cred că ar fi bine să-și ia copila.

— Eu n'o dau, să fie ce-o fi... O știu eu pe Anicuța cine-i; n'o vezi? Nu-i pasă de copil. Are slujbă, are să se ducă de acasă; cu cine să rămie Tincuța?

— Așa-i, Agafie, ai dreptate; da' nu te gîndești că fata se face mare și dacă n'a vrea să rămie în mănăstire, îi trebuie carte, zestre...

Deși aproape adormită, înțeleses bine că era vorba să mă ia «duduca». Nu putui spune nimic, mă toropise somnul și limba mi se legă în gură; mă lipii mai mult de măicuța și, ca prin vis, o auzii zicînd:

— Nu dau copila nici moartă!

Mă deprinsesem să văd pe mama între noi, eram totuși foarte mulțumită cînd se ducea de acasă; atunci parcă mă simțeam mai aproape de bătrîne și eram fără de sfială în mișcări și în vorbă.

Intr'o zi veni mama lingă mine, pe pat, și-mi spuse că are să se ducă departe, în lume, unde erau păpuși cît mine și trăsorele mici și cai...

— Ca ai lui Bunduc?—întrebai cu curioasă, pentrucă, între jucării, aveam un grajd întreg de cai umpluți cu paie.

— Ca ai lui Bunduc, desigur!

-- Care pot să ducă pe măicuța la țîrg?

— Așa, așa, ți-am spus odată!—zice mama, răstit, peclînd maica Lisaveta, dela stativă, se întoarce spre noi, se uită lung peste ochelari, clatină din cap și adaugă cu glasul sîns:

— Așa, Tincuță, cai adevărați și mai mari și mai frumoși ca ai lui Bunduc.

Imi erau dragi caii; de multe ori opream pe sora Olimpiada, în poartă, lângă vre-o trăsură și, tot uitându-mă și rotindu-mă în jurul cailor, uitam ades ora școlii.

— Acolo-i casă mare,—reia mama Tica, mai înviorată, înodînd un fir rupt în suveică,—și-s bucate multe și păpuși și bomboane mai bune decît la dugheană...

— Da' cine are să-mi spue povești cu sfinți, cu strigoi și cu stafii?

— Sînt două fete ale popei,—răspunde distrat mama.

— Acolo este popă, în lume?...

— Ba-s mai mulți, și călugări...

— Și maici, așa ca măicuța mea și ca mama Tica?

— Maici nu-s, da' este o mănăstire mică.

— Să ducem maice de aici... să meargă și măicuța acolo...

— Nu acu', are să vie la primăvară, de Paști,—încheie mama hotărît și trece în cealaltă odă.

Adouazi, pela teacă, o sanie mare cu doi cai frumoși se opri în poarta mănăstirii; două surori, care de care mai sprintenă, se grăbesc la deal să vestească pe mama care, așteptînd, mă îmbracă cu rochița cea nouă și mă pregătește de drum.

Măicuța, ca după treabă, ateargă de colo până colo, și-și șterge ades ochii cu cîte un deget; iar mama Tica, ghemuită într'un colț de pat, mă tot cheamă la dînsa, mă netezește pe cap și-mi spune la ureche:

— Să fii cuminte, Tincuță, să nu superi pe nimeni, că de Paști are să-ți aducă bunica ceva. Acolo, în lume, e mai frumos ca la mănăstire, ca la noi, două babe bătrîne și zbîrcite,—zice maica înecîndu-se în plîns și arătîndu-mi mîna-i galbenă și încrețită.

— Haidem, că-i tîrziu, avem să inoptăm la Timișești și mai avem pădurea, — zice mama pornînd spre ușă.

Înimami se strînge; știu demult că în pădure sînt strigoi și stafii; mă uit lung la mama și nu mai îndrăznesc să-i spun nimic de frică.

— Stai, Tincuță! strigă măicuța din urmă; hai în odaia cea mare să te închini la Maica Domnului. Bătrîna mă ia de mîna și mă duce înaintea icoanei luminate de candelă.

— Zi așa, Tincuță: «Ajută-mi Maica Domnului, să merg cu bine, să fiu sănătoasă și să am noroc».

— «Ajută-mi, Maica Domnului să merg»... Măicuța, duca zice să trecem prin pădure; mi-i frică, eu rămîn cu mîna la Mănăstire...

— N'ai mai închinat-o, maică Agafie? strigă mama din portiță.

Bătrîna tace, mă ia de-o mîna și, ștergîndu-și cu cealaltă neconținut ochii, scoborîm valea în poartă. Doi cai mari și

negri, înfășurați în cergi legate în curele pe subt pîntece, joacă și se mușcă de coame; vizitiul sare din sanie, își face loc printre maicile adunate și, înhățînd o blană mare, o învălește pe mama de nu i se mai văd decît ochii—pe cînd maicile, care de care, mă înfașă în altă blană ce seamănă, la păr, cu *Artiuța** noastră.

— Unde te duci mata, Tincuțo? mă întreabă la rînd maicile.

— În lume!...

Bătrînele mă blagoslovesc și sărutîndu-mă, îmi udă obrazul de lacrimi.

— Cîte ceasuri facem până la Vascani, moș Gavrilă? întreabă mama pe vizitiu, care se îmbracă într'o blană de lup și, răsucindu-și hățurile după mînă, se întoarce spre noi răspunzînd:

— Am venit încet, duduică; oiu fi făcut vre-o trei ceasuri; da' acu le dau drumul, sînt odihniți, se duc ca vîntul...

Sania lunecă și maicile, pe delături, ne urează «drum bun»; iar eu, speriată de toată schimbarea și de duduica ce stă lipită de mine, mă zbat și strig cît pot din blană:

— Măicuță, măicuțaaa? ia-mă!...

Dar deodată îmi pare că zbor. Mai aud doar zurgălăii și strănutul cailor; gulerul moale al blănii îmi alintă obrazul; pe delături și în sus, văd cerul; mă gîndesc la maici; o văd pe mama Tica stînd ca un ghem mare de lînă, într'un colț de pat, și pe măicuța o văd plîngînd. Ceva ascuțit îmi împunge pieptul și de-abia mai pot sulla; sania lunecă tot mai iute și moșul Gavrilă fluera din cînd în cînd pocnind din biciul, care-mi atinge ușor fruntea... Mi-i e cald și mi-i somn, închid ochii și văd odaia cea mare cu ceasloavele depe dulap, aud vatalele stativelor și clopotul parcă-l aud bătînd...

Mă trezesc noaptea în întuneric și în brațele unei femei care mă duce spre o casă mică, din fundul unei ogrăzi, ce-mi pare mai mare decît poarta mănăstirii; plec capul cînd trecem pe pragul sălei în care miroase a rachiu și a umezeală și de unde intrăm, printr'o odaie întunecoasă, în odaia mamei.

Aici arde, mică, o lampă cu sticlă verde cum n'am mai văzut la Varatic; cineva mă desbracă și eu rămîn o clipă cu ochii la lumină, în timp ce casa se umple de oameni care se învîrt în juru-mi și, ca de datorie, mă întreabă fiecare la rînd:

— Cum te cheamă?

Femeia care m'a adus în brațe se uită peste umărul alteia, mai bătrînă, căreia-i zice «Cucoană preoteasă», mai vine și un popă și două fete, și vorbesc cu toții laolaltă și rid de se cutremură geamul; vorba lor tare și risul îmi supără

* Mișă bunicilor.

urechea; mie-mi place numai vorba măicuții și glasul părintelui Gheorghe — mă simt străină și încep a plînge.

— Ce-ți este? mă 'ntreabă mama răstit.

— Să le zici mata să se ducă.

— Taci! Ți-i foame? zice ea mai tare.

— Gata, gata, duduca Anicuță; ne-o spus boeru' că ve-
niți în sara asta și ne-o trimes de toate, slavă Domnului...

Mama mă ia de mîină și cu toții trecem, peste sală, în
altă odaie unde, la capătul unei mese lungi, pe un șervet alb,
sînt puse două tacîmuri și dincolo, la celalt capăt, cît pe
masă de lemn cît pe o mușama jupită, sînt înșirate străchi-
nuțe ca acele în care mînceau pușorii mei dela Văratle.

Mă uit la farfuriile cele albe și mă gîndesc la farfurioa-
zele mele cu flori și la acele cu caii și cu săniile negre... Mă
gîndesc la măicuța, la chilia noastră și lacrimile picură în șer-
vetul în care încerc să le ascund.

— Nu mîncîci?

— Nu-mi place.

— Ce ți-i?

— Să mă duci, duduca, la mine acasă, eu vreau la mă-
năstire...

Mama își încruntă sprînceenile, tace, și mîncă tihnit,
înainte.

În odaia mamei, mică și rece, caut un lucru cunoscut să-
mi rezem ochii: în cercetarea mea întîlnesc, necontentit, pri-
virea duducai și mi-e frică; lacrimi fierbinți mi se scurg pe
obraz și eu le ascund cum pot întorcîndu-mă, ca să nu mă
vadă, cînd într'o parte, cînd într'alta.

O masă, un dulap, un pat și cîteva scaune e tot mo-
bilierul ei și-mi pare casa goală pînă ce descopăr sus, pe un
raft, icoana Maicii Domnului.

Nu-mi amintesc, în toată copilăria, de o clipă mai chi-
nuitoare ca aceia cînd mă desbrăcă mama, și-mi zise să mă
culc, în pat, alături de dînsa... Nu mai știu spune sentimen-
tul ce-l avui în clipa aceia; dar, gîndîndu-mă bine, îmi amin-
tesc de un mare desgust și de o frică nețîrmurită; sîm des-
brăcată, la celalt capăt al patului, tremuram de frică și de
frig și nu mă puteam apropia de mama care, despletită și lă-
sată într'un cot pe perna albă, părea cu ochii ei mari în lu-
mina verde a lămpii, un chip din *Iadul* ce-l văzusem de atîtea
ori, pe perețele pridvorului din biserică.

— Nu te culci? Mă întreabă mama, pironindu-și privirea
ascuțită asupra-mi.

Să vie fata, eu mă culc cu...

Mama sare din pat și făcînd numai un pas pînă la ușă
strigă:

— Frăsino!

Fata vine și dupăce vorbește ceva la ușă, intră în casă,
se apropie de mine și-mi spune:

— Să taci, că vine Dracu!.. Iaca, acuși ese din dulap, de colo.

Mama stinge lampa și eu fac, în întuneric, cruci multe; mă ghemui într'un colț și adorm în suspine. Adouazi mă trezesc singură în odaie și, cu toate că mi-i frică «de dracu», simt ca o mulțumire că nu mai văd pe duduca lângă mine.

Intr'un tîrziu vine una din fețe, face focul și-mi aduce nuci și pîne.

— Eu mănînc lapte la noi acasă.

— Azi, mănînci lapte? Ai uitat că-i postul Crăciunului?

— Mie-mi dă mălcuța. Da' unde-i duduca?

— Mama ta? s'o dus după treabă și o zis să stai aici și să nu faci gură că ese dracul de colo... Iaca, ai nuci, pîne și apa-i în cană.

Rămîn nemișcată în mijlocul odăii, stau cu ochii la dulap și nu pot plînge; am amorțit de frică. Afară aud vorbă, o găină cîrce și lângă ușă cîntă cocoșul...

Tot privind înapoi, mă tîrăsc încet până la fereastră și, aruncîndu-mi ochii afară, îmi uit o clipă frica; din cîrdul de găini, ce trece pe sub fereastră, cea mai frumoasă e maica Olimpiada; iar alta, care cîrce, e maica Olafira-dela strana a doua...

Un om, ca străjerul din poartă, drege un car și mai încolo, în ogradă, pe omătul înghețat și strălucit, ca la mănăstire, se abate din zbor cite o cioară.

Focul s'a stins, în casă e frig și mi-i foame... Cași cînd mi-ăr fi fost frică să nu fiu văzută de cineva, mă întind cu sfiială să iau o nucă; un zgomot, venind dinspre dulap, mă sperie; îngrozită, mă ghemuiesc într'un colț de pat și adorm moartă...

M'am trezit în pat, îmi era frig tare, mama umbla repede, vorbea singură și-mi dădu să beau o lingură de apă amară; am adormit iar și cînd m'am trezit era lângă mine omul pe care-l văzusem la mănăstire; pe pat, pe perini, de jur împrejurul meu, erau înșirate, cași atunci, jucării și bomboane. Omul îmi pare mai mic, nu mă mai sperie și privirea lui, blîndă, mă îndeamnă să iau bomboanele ce mi le întinde.

— Ia mai multe, Tincuță, îmi zice el implîntîndu-mi mîna pînă în fundul cutiei. Iaca, dupăce vei mîncă bomboanele să te joci cu păpușa asta și mîne am să-ți aduc, defa Iași, una mai mare.

Mîncînd bomboane, adun toate jucăriile în juru-mi; mama, rezemată cu un cot în pat, se uită lung la mine și privirea ei, ca oricînd, mă neliniștește și mă face să-mi pierd cumpătul; nu mai pot vedea frumusețea păpușei și nu mă mai pot bucura de nimic.

— Și nu zici «mersi», cînd îți dă cineva ceva? mă întrebă mama, ascuțit.

— Sărut mîna», îngîn eu apucînd de abia mîna omului.

care mă sărută pe amândoi obraji. Mama ia ghitară și, dela cele întâiu sunete, îmi pare că aud toaca și clopotul din vale și văd iar munți albaștri și grădinuța noastră cu măicuța plivind și odaia cea mare cu florile dintre zăbrele...

Îmi pare, deodată, că acel om m'a luat dela mănăstire și încep a plînge; totuși nu-l urăsc pe «Cuconu Costache», și cînd vine parcă aduce cu el lumină în odăița cea întunecoasă în care stau zile întregi singură, închinîndu-mă necontenit de frica dracului, care se mutase de un timp în sobă...

Cu toată schimbarea ce aducea în casă Cuconu Costache, cu toate că mama mai vorbea, din cînd în cînd, cu mine și Frăsina se juca sara «de-a cucoanele»,—lincezeam, vădit, de dorul mănăstirii și, în scurt, mă îmbolnăvii iar de friguri. Era în primăvară; mama Tica veni să mă ia la Văratice și de multe ori de atunci mi-a istorisit bătrîna drumul acela «cum n'a mai fost altul».

— Erai atît de slabă, că parcă ai fi plîns de cîte ori începeai a rîde, și cînd am ajuns pe dealul cioarei, cînd ai văzut pădurea și ai auzit clopotul de privighere, te-ai îngălbinit ca ciara, ai dat ochii peste cap și poate că-mi mureai în brațe de nu te scoboram la fîntîna dela crucea drumurilor.

O! de-ași mai putea să spun acum tot ce simții cînd trecu trăsura pe lîngă pădurea de mesteacăn și pe lîngă dugheana «de unde cumpăr eu ciocolată cu poze și zahar de ghiață»!

Simțeam o nespusă mulțumire să spun tare, ca să m'aud, numele maicilor din chiliile pe lîngă care trecaem.

Ne oprirăm în poartă; mi se păru că măicuța se rostogolea alergînd spre mine; mă luă în brațe și mă sărută cum nu mă mai sărutase nimeni de cînd plecasem.

— Draga măicuței! Draga măicuței, îngîmă într'una bătrîna, depărtîndu-mă și apropiîndu-mă ca să mă vadă mai bine.

— Cum a slăbit biata copilă; nu spuneam eu? zicea măicuța unei maici cu care venise să mă primească.

— Îi slabă Tincuța, ai dreptate; să n'o mai trimeți, maică Agapie, la Vascani...

Parcă ași fi vrut să nu-mi vorbească nimene, să stau lîngă măicuța și să-mi satur ochii de tot ce vedeam în jurul-mi, de Văratice... Grădinuța cu străturelele proaspăt brăzdate, chiliia văruiță de Paști, liniștea, clopotele și biserica mă înviorară văzînd cu ochii.

— Dece te rogi mata, Tincuță? mă întrebă, într'o zi, o maică la leturghie.

— Ca să mă lase duduca aici la măicuța, în mănăstire.

Cîtă noutate și cîte bucurii găseam în viața care nu se schimbase întru nimic; soarele parcă răsărea mai luminos, clopotul îmi mulțumea auzul mai mult ca oricînd și chilia maicii Evgheniei — sora bătrînelor — devenise acum un loc cu neînchipuite bogății pentru imaginația mea vie și dorul singurătății care mă stăpînea tot mai mult.

Maica Evghenia, «bunica», nu semăna cu cele două bătrâne cu care simțeam că nu se înțelegea; venise bătrâna din lume, avea puțină avere și gând nestrămutat s'o înmulțească lucrînd. Cumpăraseră una din cele mai frumoase chilii din mănăstire și luă în îngrijire pe mama până la o vreme. Maica Evghenia Galin era, în acel timp, cea mai lucrătoare maică din Varatic și comanda cel de grele, în țesături, numai ea le primea; era harnică, energică și sgircită. Mă duceam rar pe la dînsa, numai cînd mă chema — și atunci, de mă lăsa în «odaia cea mare», era pentru mine o zi aleasă între multe, o sărbătoare

— Bunică, lasă-mă să mă uit în odaia cea mare.

— Altădată...

— Lasă-mă acu, bunică, lasă-mă.

— Ei haide să-ți deschid; da' ia descaltă-te să-ți văd colțunii. După ce se încredința că erau curați, lua cheia și o flanelă dintr'un dulap verde și, lăsîndu-mă să trec pragul, îmi întindea flanela spunîndu-mi:

— Ține, s'o pui pe canapele de-i vre să te sui la poze și să nu atingi cumva podeaua că nu-ți mai deschid ușa cît îi trăi.

Ce lume și viață nouă era pentru mine în odaia aceea în care mă vedeam în podea ca într'o oglindă ușor aburită și mă auzeam suflînd. Îmi plăcea curătenia aceia cu mirosul ei particular de var și terebentină și, adeseori, într'o mișcare reflexă, mă aplecam și-mi lîpeam obrazul de luciul galben al scîndurii. Candelă de sub icoane ardea liniștit și lumina-i slabă se răsfrîngea pe colțul unui tablou înaintea cărui stamilită. Era «Îngroparea vînătorului». O pădure unde lupi, urși, lei și alte lighioane duceau și însoțeau racla vînătorului spre mormînt; o vulpe, cu ochelari, cetea într'o carte alături de un urs ce-și ștergea lacrămile cu o basma; pe monumentul pregătit, o bufniță se uita înainte; și 'n urma convoiului venea, în două picioare, un mistreț. Ca urmare era mai departe, pe părete, «Deșteptarea vînătorului»: el eșea din cosciug armat gata. Sălbăticiunile fug care încotro, păsările zboară și în jurul vînătorului rămîne pustiu..

Le-am văzut tablourile de nenumărate ori și totuși parcă vad din nou animalele mergînd liniștite după morți, apoi speriate și fugînd îngrozite parcă le-ași simți pașii în jurul meu.. De la tablourile acelea trec ca de obicei, la familia imperială a Rusiei.. În mijloc stă împăratul în uniformă veche rusească și împărăteasa alături, în malacovu-i albastru, prinde jumătate din tablou; de jur împrejur copii, între care o fetiță de vîrsta mea, cu păr negru, cu rochie albă și cu o pălărie pe virful capului, pierdută în clăia de păr încrețit, îmi place foarte mult. Și stînd cîteodată înaintea acestui tablou, mă substituî acelei fetițe, ca să-mi imaginez cum ași fi eu împărăteasă și ades mă pomenesc vorbind în locul fetiței aceleia «cu pălăria adusă de vînt».

Prinsă de gândurile mele, uit de flanelă și calc pe podea deadreptul.

Bunica deschide încet ușa, face ochii mari și, fără-o vorbă, mă trage de mână afară, unde-mi zice:

— Să te mai ceri în odaia cea mare!...

— N'am feștelit nimic, bunică.

— Ș'apoi dacă n'ai feștelit? Pe podeaua curată, nici cu limba să nu dai!

Plecam supărată și după un timp, cînd n'aveam ce face, iar mă rugam să mă lase în odaia cea mare, unde mai erau atîtea lucruri de văzut.

Intr'o zi se opri și la portița bunicăi, ca la portițele altor maici, o trăsură mare, încărcată cu musafiri și cu lucruri. Eram prin ograda bisericii și alergai să văd...

O cucoană tinăra și un boer, ca moșu, se scoborîră din trăsură; boerul ținea în brațe o fetiță cu păr lung și galbăn; și alta mai mare, ducea în mînă o păpușă cît mine. Mă strecor în odaia bunicăi de unde, prin crăpătura ușii, mă uit în sală. Cuferele și lădițele hîrșcie pe podeaua lustruită din odala cea mare; musafirii, în mers, își scutură pe ea tot colbul depe drum; ușile și ferestrele sînt toate deschise în lături și slugile, tirîndu-și papucii, umblă, de colo pînă colo, mutînd lucrurile dela locul lor.

— Bunică, cine-i cucoana și boerul și fetele estea?

— Musafiri.

— Cum îl cheamă pe boer?

— Micle.

— Da' pe cucoană?

— Veronica...

— Da' pe fete, cum le cheamă?

— Pe cea mică o cheamă Virginia și pe ceialaltă... stai... tot cam așa... Va... Valeria! Mata nu le știi? Nu-ți aduci aminte că o fost și anu' trecut și era cu ele și Cornelia Emilian?

— Știu, știu acu! Fata care mi da bomboane?

— Aceia.

Adouazi mă întîlnii cu cucoana pe cerdacul chiliei.

— A cui-i, măicuță, fetița asta?—întreabă cucoana.

— A nepoată-meii dela Vascani, a Anicuței.

— Asta-i fata Anicuței? Cum o crescut! Da' nu seamănă de loc cu dînsa...—Cum te cheamă?

— Tîncuța.

— Mata știi unde-i mama matale?—mă întreabă cucoana ingenuunchind lîngă mine.

— Care mamă? Eu am două: pe măicuța și pe mama Tica.

— Nu, ceialaltă, dela Vascani.

— Dduca? Dduca-i acasă la dînsa, departe... răspund eu distrat, măsurînd stogul de păr din virful capului cucoanei.

și oprindu-mi privirea la ochii ei adânci și neastîmpărați care-mi amintesc puțin ochii mamei.

— Da' de ce-i zici duduică mamei tale ?

— Așa vreau eu...

— Hai în casă !

Și cucoana mă ia de mîină, mă duce la Micle cu care vorbește puțin arătîndu-mă; și rizînd apoi, începe a cînta și, învîrtindu-se singură, prin odaie, mă ia din fugă în brațe și joacă cu mine pînă amețesc și mă lasă jos zăpăcită de învîrteală și de tot ce văd; lăicerele cele frumoase nu mai sînt pe jos și pe podeaua unde se mai vede, la margini, iustru dinpainte, se încîlcesc, ca niște fire groase de tort, nenumărate linii albe; pe mese și pe scrin sînt vrafuri de cărți, cutioare, sticlute și oglinzi de tot felul și pe canapele stau, asvîrlite, rochii și pălării peste care se rostogolește Virginia, fata cea mai mică ; pe ferestrele date în lături, intră tot soarele și bizie muștele ca la *odaia** din vale.

— Bunică, duduca o jucaț încălțată și s'o feștelit pe jos ?

— Ce să fac ? Așa-s musafirii...

Nu mai înțeleg nimic și-mi amintesc că mă uitam, cu părere de rău, la podeaua zgîriată și albită de colb; iar maica, trecînd prin sală, întorcea capul dela odaia cea mare.

Constanta Marino-Moscu

* Grajdul minăstirii.

In pădure

Din putrede 'mpletiri de buruiene,
Din feriga stropită cu rugină,
Albastre campanule, în lumină,
Potirul fin și-l leagăna alene.

Viața caldă 'n ierburi lungi palpită
Și darnică se'mparte de-o potrivă
In fagi cu scoarța aspră și masivă,
Ca și'n plăpîndul fir de mărgărită.

Arinii cu mlădiți tremurătoare
S'alintă 'n adieri de primăvară
Și pun pe neagra brazilor povară
Cununi gălbui, ca pête largi de soare.

Cu 'nfrigate și prelungi chemări,
Prin încilcite lujere de mure,
S'ascund hulubii vineți de pădure,
Veniți în zbor din sure depărtări.

Un grangur, în lumina argintie,
S'abate amețit de peste culmi,—
Și parc'a înflorit de-odată 'n ulmi
O floare rară, galbenă și vie.

Căzut din cuibul risipit de vînt
Subt o obsigă cu 'nflorite spice,
Un pui pestriț și mic de pitulice
Stă înghețat pe-o brazdă de pămînt.

I s strinse aripioarele-amîndouă
Și nemișcate-a ochilor mărgele,
Dar cerul larg se adîncește'n ele
Ca'n două negre picături de rouă.

Otilia Cazimir

O voce engleză despre Tratatul din Versailles

„Noi nu sîntem în conflict cu poporul german... Nu el a împins guvernul său la războiu. Acesta a declarat războiul fără ca poporul să fie pus în cunoștință de cauză sau să fi aprobat acțiul lui... Noi nu voim să exercităm vre-o represalie împotriva poporului german, care el însuși a suferit mult de mixeții în timpul acestui războiu, pe care nu l-a voit”...

„Nu sîntem dușmani ai poporului german, el nu este dușmanul nostru. El nici n'a provocat, nici n'a dorit acest grozav războiu”...

„Poporul german i se spune că el luptă pentru viața și existența Imperiului. Nu poate fi un neadevăr mai grosolan... Noi luptăm de fapt pentru emanciparea poporului german, ca și pentru a noastră”...

Prezidentul Wilson, înainte de Versailles.
(Mesagiile din 2 April, 14 Iunie și 4 D-bre 1917).

Mă întreb dacă „învățămintele Istoriei” există...

La Brest-Litovsc Germania avea puțină, dacă nu de a-și asigura victoria, dar cel puțin să impună o pace onorabilă tuturor beligeranților. Pentru aceasta s'ar părea, că era de ajuns ca reprezentanții ei să se ridice mai presus de sugestiunile de ură și răzbunare, precum și de calculele înșelătoare și meschine asupra unor aparente avantaje imediate.

Astăzi putem să ne dăm seamă că o pace largă, chiar generoasă, pe baza principiului anunțat — „fără anexiuni și despăgubiri de războiu” — ar fi creat o atmosferă generală în care continuarea războiului nu ar mai fi fost cu puțință. În fața dovezilor peremptorii că Germania renunță la orice scopuri de cotropire, desigur, oricare ar fi fost atitudinea guvernanților, nici o forță din lume n'ar mai fi putut menține în tranșee muncitorimea din Anglia și din Franța. Enormele sacrificii, la care au consimțit clasele muncitoare din aceste democrații apusene, nu s'ar mai fi putut justifica prin nimic, dacă pacea din Brest-Litovsc, precum și cea din București, ar fi fost așezate tocmai pe acele temelii, pentru care, — după declarațiile cele mai solemne, — luptau Puterile Înțelegerii.

Ce fatalitate dar mina Imperiul german pe calea pierzaniei?
Ce fatalitate?...

Am în fața mea cartea senzatională a unui savant englez *John Maynard Keynes*, care încearcă să ridice puțin vălul de deasupra forțelor obscure, care în credința marelui public, au determinat, aproape doi ani după Brest-Litovsc și în ciuda acestei experiențe, fatalitatea unui alt tratat, și cu o altă însemnătate pentru destinele lumii, — a tratatului din Versailles.*

* Voleu cita traducerea franceză, mai accesibilă publicului nostru: *J. M. Keynes*: „Les Conséquences Economiques de la Paix”. Paris, 1920.

(N. Red. Această carte va apărea în curînd în romînește.)

Cartea aceasta trebuie citită de orice om, care vrea să-și dea seama de jocul forțelor năprasnice care frământă lumea și de răsfrîngerea lor în acțiunea bărbaților de stat și a conducătorilor de popoare, în momentul istoric de față.

În afară de aceasta, în situația tragică, în care se zbate astăzi omenirea, este neprețuită orice voce care se ridică împotriva propagandei de ură și răzbunare, otrăvitoare de suflete,— dar mai cu seamă, cînd această voce aparține unui om atît de autorizat ca învățatul profesor dela Universitatea din Cambridge.

Dar J. M. Keynes nu este numai un savant de catedră. În tot timpul războiului el a fost atașat la ministerul de finanțe din Londra și de fapt a condus administrația financiară engleză; în această calitate el a făcut parte din delegația engleză la Conferința de Pace și din Consiliul suprem economic. Din aceste funcțiuni el s'a retras numai la 7 Iunie 1919, tocmai pentru a putea lua atitudine împotriva caracterului imprimat tratatului de pace.

Acest protest și-a găsit o atît de puternică și elocventă expresiune în volumul „Consecințele economice ale tratatului de Pace”, încît un bărbat de stat de talla lui Asquith a putut să-l caracterizeze ca „cel mai mare eveniment al secolului, după războiu”. Și în adevăr, puține scrieri au avut un răsunset mai formidabil.

J. M. Keynes e un englez tipic,— el urmărește prin analiza la care supune tratatul, înainte de toate scopuri practice; pe el, cum ne previne dela început cartea lui, nu-l preocupă atîta dreptatea tratatului din Versailles, cît chestiunea dacă tratatul e rațional și realizabil, precum și consecințele lui economice.*

Cu atît mai demne sînt de relevat puținele aprecieri de ordine morală, care îi scapă de sub condei.

La Versailles, spune acest reprezentant al Angliei la Conferința de Pace, „au fost prezentate două planuri opuse: cele 14 puncte ale prezidentului Wilson și Pacea punică a d-lui Clemenceau. Dar numai unul din ele avea dreptul să fie înălțat. Inamicul, în adevăr, nu s'a predat fără condițiuni, ci pe baza unor puncte convenite în ce privește caracterul general al păcii”. **

Acest fapt nu admite nici o discuțiune. Înainte de încheierea armistițiului, care făcea cu neputință pentru Germania orice rezistență ulterioară, a avut loc un schimb de note, care juridicește lega definitiv pe beligeranți în privința principiilor generale ce urmau să fie puse la baza tratatului de pace; —și în special a fost categoric adoptat principiul „fără anexiuni și fără despăgubiri de războiu,” afară de reparațiunea

* Op. cit., p. 60.

** Op. cit., p. 54.

daunelor suferite de populația civilă a statelor aliate. Excepția din urmă a fost expres cerută de aliații apuseni preșidentului Wilson ca atenuare a vestitelor 14 puncte, pe care le-au acceptat ambele părți beligerante.

„Natura contractului încheiat între Germania și aliați,—urmează J. M. Keynes,—în urma acestui schimb de documente, este clară și lipsită de echivoc. Condițiunile păcii trebuiau să fie de acord cu mesagiile Preșidentului și scopul Conferinței era «să discute *detaliile* de aplicațiune a lor». Condițiunile acestui contract erau de un caracter neobișnuit de solemn și obligator (traducerea franceză e mai atenuată, în textul englez pe care îl reproducem, citim: „*of an unus ally solemn and binding character*”), pentru că una din condițiunile lui stabilea că Germania era datoră să accepte clauzele armistițiului, care urmau să fie de așa natură încît să o lase fără părare (helpless). Germania, lăsîndu-se astfel fără nici un mijloc de apărare, în încrederea ei în convențiunea intervenită (*having rendered herself helpless in reliance on the Contract*). onoarea aliaților cerea cu deosebire ca și ei să-și îndeplinească angajamentele și,—dacă s'ar înfățișa îndoeli (ambiguities), să nu se folosească de poziția lor (izvorită din dezarmarea Germaniei) spre a trage avantaje din ele“.

Vom reproduce, după J. M. Keynes, numai cîteva puncte esențiale care, pe temeiul convențiunii încheiate înainte de armistițiu, determinau categoric, prin anticipație, stipulațiunile tratatului de pace (autorul le însiră pe toate):

1) „Suprimarea, pe cît este cu putință, a tuturor bariere-
lor economice, și stabilirea de condițiuni comerciale *egale pen-*
tru toate națiunile care încheie pacea și se asociază pentru
menținerea ei.“

2) „Garanții suficiente *date și luate* (textul francez tra-
duce: „*schimbul de garanții*”), că armamentele naționale vor fi
reduse la minimum compatibil cu siguranța interioară“. Cu alte
cuvinte și în această privință s'a stipulat *reciprocitatea*, condi-
țiuni egale pentru *ambele părți*.

3) „Un aranjament liber, într'un spirit larg și cu desă-
vîrșire imparțial (a free, open-minded, and absolutely impar-
tial adjustment) al tuturor revendicărilor coloniale, luîndu-se
în considerație interesele populațiunilor indigene“.

4) „Evacuarea și restaurarea teritoriilor invadate și în
special a Belgiei“ Aici trebuie adăos amendamentul aliaților,
care prevedea „repararea daunelor pricinuite *civililor și bunu-*
rilor lor“.

5) Restituirea Alsacki-Lorenei.

6) „Nu vor fi *anexiuni*, nici *contribuțiuni de războiu*, nici
amenzii... Nu se va face nici o regulare teritorială altfel
decît în interesul și folosul populațiunilor interesate și nici de

cum ca o parte a vreunui aranjament sau compromis între statele rivale“.

7) Societatea Națiunilor, în care să intre toate națiunile contractante, și în consecință:

a) «Nu pot fi ligi, alianțe, înțelegeri sau tratate speciale înăuntrul familiei comune a Societății Națiunilor».

b) «Nu pot avea loc combinațiuni economice egoiste, nici boicotare, nici vre-o excludere sub orice formă (a vreunei națiuni)...*»

«Acest program înțelept și generos—închee reprezentantul uneia din puterile victorioase la Versailles—în ziua de 5 Noembrie 1918 (adică în ziua în care beligeranții s'au angajat prin schimbul de note menționat mai sus, înainte de armistițiu) a eșit din regiunea idealismului și a speanței și a ajuns parte din contractul solemn, în josul căruia toate Marile Puteri și-au pus iscălițura.**»

Conferința de pace urma numai să discute «detaliile de aplicațiune» a acestui program.

În fața acestor angajamente «formale și solemne», Germania s'a hotărât să pună capăt războiului și a acceptat condițiunile armistițiului, care o reducea la o neputință desăvârșită de a mai relua eventual lupta, și și-a trimis delegații la Versailles «să discute detaliile de aplicațiune.»

Dar... la Versailles li s'a spus acestora că nu au nimic a «discuta», ci trebuie să accepte, «în bloc», fără nici o discuție, un tratat de «pace punică», prin care nu numai că toată puterea politică și economică a Germaniei este din temelie distrusă, dar—cum arată J. M. Keynes,—și populația ei este redusă pentru un șir de generații la o adevărată sclavie;—în cazul contrariu țara lor cu desăvârșire dezarmată prin condițiunile armistițiului, era amenințată de o execuție militară sumară...

Se poate spune, e adevărat, că la urma urmelor Germania ar fi fost învinsă chiar dacă nu ar fi acceptat armistițiul.

Dar la 5 Noembrie 1918, dacă poporul Germaniei s'ar fi declarat fășiș că-l așteaptă «pacea punică», cine știe câtă vreme n'ar mai fi putut ei, în încordarea supremă de forțe, să continue lupta? Câte jertfe n'ar mai fi trebuit să-și impună aliații și câte zecimi sau sute de miliarde n'ar mai fi trebuit să înghită Molohul războiului? Și ar mai fi acceptat aceste jertfe clasele muncitoare din Franța și Anglia, numai pentru «pacea punică»?

În fața acestor întrebări, comentatorul tratatului de Versailles, se crede în drept să-l pecetluiască cu termeni aspri, ca «violare a cuvîntului dat și a moralei internaționale, comparabilă cu invaziunea în Belgia»; el afirmă că însăși delegația germană «n'a găsit cuvintele arzătoare și profetice pentru a ex-

* Op. cit., p. 58-59. passim.

** Op. cit., p. 59.

pune caracterul care deosebește mîi cu seamă această afacere de cele care au precedat-o în istorie,—ipocrizia»...*

Dar, cum am mai spus, pe J. M. Keynes îl interesează puțin aspectul moral al chestiunii, în comparație cu consecințele practice ale tratatului, și în special, consecințele lui *economice*.

Acest tratat, afirmă el, pe deoparte distruge toată puterea economică a Germaniei (stipulațiunile de ordine *politică* îl interesează iarăși puțin), iar pe de altă parte reduce populațiunea ei la o stare de adevărată sclavie și înfometare.

La acest rezultat autorii tratatului tind să ajungă atît prin mijloacele directe de violență și despuiare—cît și indirect prin aparatul «reparațiunilor».

Vom studia întăiu mijloacele directe de distrugere.

«Sistemul economic al Germaniei, așa cum el a existat înainte de războiu, spune comentatorul nostru,—se rezima pe trei factori principali: 1) Comerțul de peste mare, reprezentat prin marina ei comercială, coloniile ei, plasamentele ei în străinătate, exportatiunile ei și relațiunile negustorilor ei; 2) Exploataările ei de cărbune, de fier și industriile care atîrnă de acestea; 3) Transporturile și sistemul vamal... Tratatul tinde la distrugerea sistematică a tuturor acestor trei elemente, dar mai cu seamă a celor două dintăiu».**

În ce privește distrugerea puterii comerciale a Germaniei, ea este asigurată pe următoarele căi:

Germania trebuie să cedeze aliaților *toate* vasele ei de comerț, care întrec 1600 de tone, *o jumătate* din vasele cu un tonaj dintre 1000 și 1600 de tone și *un sfert* din vasele mai mici. Iar pentru a împiedica reconstruirea marinei ei comerciale, Germania se obligă a construi *pentru aliași*, timp de 5 ani, vase după modelul ce i se va indica pînă la concurența de 200.000 de tone pe an, adică în total *1.000.000 de tone*...

«Astfel, marina comercială a Germaniei e măturată depe fața mărilor. Ani îndelungați ea nu se va putea reconstrui și ajunge la treapta necesară pentru trebuințele comerțului național. Germania va trebui să plătească străinilor pentru transportul mărfurilor atîta cît ei vor putea să-i extorcheze și nu va primi dela ei decît avantajele, pe care le va conveni lor să-i le acorde».**

În al doilea rînd, Germania cedează aliaților «toate drepturile și titlurile» ei asupra posesiunilor ei de peste mare. Această dispoziție nu se aplică numai la dreptul de suveranitate, și nici măcar numai la drepturile de proprietate ale *statului German*, ci are în vedere și exproprierea în masă, și *fără nici o*

* *Op. cit.*, p. 60, *passim*.

** *Op. cit.*, p. 61.

*** *Op. cit.*, p. 61-62.

compensație, a averii private a tuturor supușilor Germani, care nu vor mai putea, pe viitor, «rezida, posedea, sau exercita vr'o profesiune» în vechile lor colonii. „Scurt, nu numai suveranitatea și influența Germaniei sînt distruse în vechile ei posesiuni de peste mare. Persoanele și bunurile naționalilor săi, care locuiesc sau posedă în aceste teritorii, sînt deasemeni despuiate de orice statut legal și de orice siguranță».*

Dar acest regim, și această expropriere în masă a averii private a cetățenilor Germani, și *tot fără nici a compensație*, este stipulată nu numai pentru vechile colonii germane. Rînd pe rînd, nesfîrșitele paragrafe și clauze, prevăd această spoliatare a averilor private, fără precedent în istorie, pentru Alsacia-Lorena, (Ar. 53 și 74) și pentru teritoriul statelor aliate, pentru coloniile acestora, cași pentru alte posesiuni și «protectorate» de ale lor, «inclusiv teritoriile cedate aliaților în virtutea tratatului de față» (Art. 297, b.). Mai mult. Mai sus exproprierea era impusă pentru teritoriile care sînt sau au căzut sub puterea directă a aliaților, dar mai departe tratatul întinde această operație asupra averilor private germane din *Rusia*, din *China*, din *Austria*, din *Ungaria*, din *Bulgaria*, din *Turcia*, precum și din «posesiunile și dependențele statelor de mai sus, cași în teritoriile care au aparținut Germaniei sau aliaților acesteia și trebuiesc cedate sau administrate de un mandatar în virtutea tratatului de față» (Art. 260). Aceleași clauze, sau variantele lor, sînt prevăzute pentru *Siam* (Art. 135—137), *Liberia* (Art. 135—140), *Maroc* (Art. 141), *Egipt* (Art. 148), etc. etc.

Nici atîta nu ajunge. Articolul 235 al tratatului prevede o dispoziție, care poate duce la același rezultat și în *țările neutre* și pentru orice avere germană:

„Comisiunea Reparațiilor (un organ creat de tratatul din Versailles, cu care ne vom mai întilni) este autorizată de a cere plata, înainte de 1 Maiu 1921, a sumei de un miliard de livre sterlinge (25 miliarde franci, al pari, în aur), după procedeele ce le va fixa, în aur, în mărfuri, în vase, în valori sau altfel. Această dispoziție are efectul de a acorda Comisiunii de Reparațiuni o putere dictatorială asupra tuturor bunurilor germane de orice natură. Ea poate, după acest articol, indica un comerț special, o întreprindere dată, o anumită avere și a cere livrarea ei. Ea poate, de pildă, alege, —ceiace va face desigur îndată ce va intra în funcțiune, —remarcabila și puternica întreprindere germană sud-americană, cunoscută sub numele de *Deutsche Ueberseeische Electricizitaets Gesellschaft* (D. U. E. G.) și să dispună de ea conform cu interesul aliaților. Această clauză nu este echivocă și poate cuprinde totul». **

* *Op. cit.*, p. 62-63.

** *Op. cit.* p. 70.

Și autorul încheie:

„Efectul global al acestor clauze... este de a despoia Germania, sau mai curînd de a autoriza pe aliați să o despoie după plac de tot ce ea posedă în afară de hotarele ei stabilite prin tratat. Nu numai plasamentele ei *de peste mare* sînt luate și relațiunile ei comerciale sînt suprimate, dar aceleași procedee de distrugere se aplică chiar și pe teritoriul vechilor ei aliați și al celor mai apropiați vecini continentali“.* — Într'un cuvînt: pe globul întreg...

Peste tot, capitalurile și influența germană sînt excluse, și nu este vorba numai de colonii și de comerțul de peste oceane, dar chiar și de „toate țările vecine cătră care Germania s'ar putea îndrepta spre a-și asigura întreținerea și unde ea ar putea găsi un debușeu pentru energia ei, pentru spiritul ei de întreprindere și pentru abilitatea ei tehnică“...**

În această operă distructivă se găsesc și rafinări aproape sadice, pe care J. M. Keynes le rezumă astfel:

„În teză generală, dintre tratatele și convențiunile dinainte de războiu (încheiate de Germanii în străinătate) sînt numai acelea repuse în vigoare care convin aliaților. Acele care sînt favorabile Germanilor sînt anulate“...***

Aceiași largeță este stipulată și *pentru orice cetățean al statelor victorioase*:

„Contractele dinainte de războiu, încheiate între naționali aliați și naționali Germani pot fi anulate sau restabilite după placul celor dintăiu, astfel încît toate contractele favorabile Germaniei vor fi anulate, pe cînd ea va fi forțată să execute pe toate acelea ce sînt în desavantajul ei“...****

Cu alte cuvînte, orice avere germană depe toată suprafața globului, în afară de granițele ei, va putea fi confiscată, orice întreprindere, în care Germanii pot cîștiga ceva, va fi distrusă. Germania nu va putea face comerț liber nici măcar cu vecinii ei și, lipsită și de mijloacele de navigațiune, va fi totuși silită să execute toate angajamentele *în care pierde*...

Cu drept cuvînt profesorul din Cambridge poate spune că „în istoria modernă e fără precedent ca un tratat de pace să fi prevăzut astfel de dispozițiuni relativ la proprietatea privată“ și că „tratatul de pace aduce o lovitură mortală unei concepțiuni, care era la baza așa zisului drept internațional“...***** „O națiune de 70 milioane de suflete a fost pusă în afară de lege și supusă la bunul plac al aliaților“...*****

Nu insistăm asupra precedentului care se crează pe această cale. Astăzi, cînd pătrunderea capitalurilor și a întreprinderilor economice în toate colțurile lumii, peste toate hotarele politice...

* Op. cit. p. 71.

** Op. cit. p. 69.

*** Op. cit. p. 72.

**** Op. cit. p. 68.

***** Op. cit. p. 65.

***** Op. cit. p. 72.

este o condițiune indispensabilă a dezvoltării economice universale, — ce siguranță ar mai putea avea tot progresul mondial, dacă ar intra definitiv în „dreptul internațional modern“ principiul că războiul, care oricând poate izbucni năprasnic, îndreptățește pe învingător nu numai să despoae fără cruțare statul învins, dar și să confişte ori unde crede de cuviință, fără nici o compensație, averea privată a naționalilor acestuia?

Pentru moment reținem faptul că, prin dispozițiile citate ale tratatului din Versailles, primul factor al sistemului economic al Germaniei, puterea ei comercială, este cu desăvârșire distrus.

În ce privește al doilea factor, minele de cărbuni și de fier, dezvoltările profesorului Keynes sînt foarte detaliate, sprijinite pe o mulțime de cifre, și ele nu sînt mai puțin pitorești ca cele de mai sus, dar pentru marea public socot suficient rezultatul global al cercetărilor sale.

Imperiul German, care, cum se exprimă dînsul, „a fost zidit mai mult cu cărbune și fier decît cu sînge și fier“, pierde în primul rînd, prin cesiunea teritoriilor, toate minele din Alsacia-Lorena, din basinul Sarrei și din Silezia, — ceiace reprezintă peste 30% din minele de cărbune și 75% din minele de fier ale Germaniei.

Spiritul care anima pe învingători se poate mai cu seamă invedera prin răpirea basinului Sarrei, care, cum dovedește autorul nostru, nu se poate justifica nici prin considerațiuni de „reparație“ (care este regulamentată, peste măsură, în altă parte a tratatului), nici prin revendicări etnice.

„Opinia publică a lumii, — zice el, — a recunoscut că afacerea Sarrei a fost un act de spoliatare și de minciună“,* și dă dreptate afirmațiunii făcute de delegația germană, cînd aceasta declară că „nu există vre-o regiune industrială în Germania, în care populația să fie atît de stabilă, atît de omogenă, atît de puțin amestecată ca cea din basinul Sarrei. Din peste 650.000 de locuitori, acolo se aflau în 1918 mai puțin de 100 Francezi. Și basinul Sarrei a fost German timp de peste o mie de ani“.**

Și totuși Franța nu numai că pune mina definitiv pe proprietatea minelor din Sarre, dar tratatul meșteșugeste o „combinațiune“ ca, după 15 ani, și dreptul de suveranitate asupra teritoriului, să-i rămînă cîștigat.

Până și D-l Hervé, — teribilul germanofag Hervé! — pe care îl citează J. M. Keynes, se exprimă în această privință astfel:

„Noi luăm proprietatea minelor Sarrei și, pentru a nu fi jenați în exploatarea noastră, noi formăm un mic stat deosebit pentru cei 600.000 de Nemți care locuiesc basinul carbonifer; și, după 15 ani, noi vom încerca, printr'un plebiscit, să-i aducem a declara că ei voesc a fi Francezi. Noi știm ce va să zică aceasta. În curs de 15 ani noi îi vom prelucra, îi vom hărțui până

* Op. cit., p. 73.

** Op. cit., p. 74.

ce vom obține dela ei o declarație de dragoste. Evident, aceasta este un *coup de force* mai puțin brutal ca acela care a deslipit de noi pe Alsacienii și pe Lorenii noștri, dar dacă este mai puțin brutal, el este mai ipocrit. Noi știm prea bine, între noi, că aici e o tentativă de a anexa pe cei 600.000 Nemți“.*

Și Hervé se revoltă mai mult împotriva ipocriziei, decît împotriva anexării în sine a basinului carbonifer.

J. M. Keynes, care nu se preocupă de loc de dispozițiunile pur politice ale tratatului, atinge numai în treacăt această mostră de respect pentru obligațiunea luată de aliați față de Germani la 5 Noembrie 1918 de a încheia o „pace fără anexiuni“.

După ce tratatul răpește astfel Germaniei o parte atît de însemnată din bogățiile ei miniere, el apoi o obligă, *din restul* ce-i mai rămîne, să furnizeze anual aliașilor încă cîte 40 milioane de tone de cărbuni, în mijlociu.

Că rezultat al acestor dispozițiuni, Germania, care înainte de războiu exporta 35 milioane de tone de cărbuni și mai avea pentru consumațiunea ei internă 139 milioane de tone, adică în total dispunea de 174 milioane de tone, după tratat, n'ar mai dispune în totul pentru ea decît de vr'o 60 milioane de tone, din care ar fi silită încă să cedeze o parte pentru țările scandinave, Elveția și Austria, care nu se pot lipsi de cărbunele german, și care fără de aceasta nu ar da Germaniei produsele lor alimentare ce-i sînt absolut necesare.**

Cu alte cuvinte: Germania nu mai are pentru nevoile ei industriale și comerciale decît o treime din cărbunele și o pătrime din ferulei, de care dispunea înainte de războiu.

Ceiace este mai grav, Germania, din cauza pierderilor ei teritoriale și a micșorării producțiunii sale, se află în absolută imposibilitate să-și execute obligațiunea de a ceda ceva aliașilor din producțiunea ei de cărbune; „ea va fi chiar silită, spune J. M. Keynes, să recurgă la dreptul ce i s'a recunoscut de a cumpăra cărbuni din foastele ei mine din Silezia. Fiecare milion de tone exportate nu ese depe teritoriul național decît cu prețul închiderii unei uzine“***.

Și ceea ce e încă și mai grav. Autorii tratatului își dau seamă de această imposibilitate, afirmă unul din negociatorii lui: „Este evident că Germania nu poate acorda aliașilor și că ea nu le va acorda o contribuție anuală de 40.000.000 de tone. Miniștrii aliați, care au spus că ea poate să facă aceasta, *desigur au mințit popoarelor lor*“****.

Această obligațiune, cu știntă imposibilă, este menită numai a servi de pretext spre a pune în mișcare aparatul de extorsiune și eventual spre a întinde zona și a prelungi timpul ocupațiunii, pe motivul neîndeplinirii condițiilor de pace.

* *Op. cit.*, p. 74.

** *Op. cit.*, p. 80 și 83.

*** *Op. cit.*, p. 81.

**** *Ibidem*.

Intenția pur distructivă a tuturor acestor stipulațiuni rezultă și din faptul că, precum arată J. M. Keynes, țările care anexează avuțiile miniere germane nu le pot în mare parte utiliza, neavînd, și încă multă vreme neputînd avea, uzinele necesare, pe cînd, pe de altă parte, uzinele din Germania, ridicate pe baza materialului de care dispunea înainte de războiu, sînt silite să se închidă din lipsa lui.*

Astfel a fost lichidat și al doilea factor al puterii economice a Germaniei.

În privința celui de al treilea, — sistemul vamal și transporturile, — mă voiu mărgini la puține cuvinte.

Dispozițiunile tratatului relative la drepturile vamale ale Germaniei sînt de o simplitate genială.

Până acum tratatele de pace, ca și cel franco-german din 1871, prevedeau de obicei, pe baza de reciprocitate cunoscuta „clauză a națiunii celei mai favorizate”. Dar sistemul adoptat la Versailles e mai sumar: Germaniei i se impune să-și deschidă granițele pentru mărfurile țărilor aliate, iar acestea își rezervă dreptul de a ridica, în fața mărfurilor germane, toate barierele pe care le vor crede de cuviință.

„E o dispoziție absurdă și dăunătoare, — ea va împiedica Germania de a lua măsurile necesare spre a consacra resursele ei limitate pentru cumpărarea obiectelor utile și pentru plata indemnizațiilor reparațiunii... Nu este oare un exemplu de o aviditate excesivă ce se întrece pe sine însăși, obligarea Germaniei, printr'o clauză specială și bine precizată, de a lăsa trecerea liberă șampaniei și mătasei, după ce i s'au luat toate bunurile ei lichide, și i s'a impus a efectua în viitor plăți imposibile?”...**

Mai mult. Tratatul dă aliaților dreptul de a crea, după plac, un regim vamal special pentru provinciile renane, și de a le separa economiceste de restul Germaniei. J. M. Keynes se teme să insiste asupra consecințelor grave, pe care le-ar putea avea această clauză și își exprimă speranța, că „visurile pe care și le făuresc diplomații nu reușesc întotdeauna”...***

Dispozițiunile relative la transporturile pe căi ferate sînt de o simplitate tot atît de genială.

În primul rînd, Germania este datoare să cedeze aliaților o parte însemnată din materialul ei rulant. Pe lîngă cele 5000 de locomotive și 150.000 de vagoane pe care ea le-a predat, în virtutea condițiunilor armistițiului, spre a nu mai fi în stare, eventual, de a continua războiul, și care, după tratat, rămîn definitiv în proprietatea aliaților, — Germania se mai obligă să le transmită, pentru rețeaua ferată din teritoriile cedate, „comple-

* Op. cit. p. 86 urm.

** Op. cit., p. 90.

*** Op. cit., p. 91.

mentul integral de material în bună stare de întreținere^{*}, — adică „căile ferate cedate nu vor suporta nici o parte din epuizarea și deteriorarea materialului rulant german“.*

Și cu acest material rulant redus, Germania totuși este obligată să acorde pentru transportul mărfurilor aliaților un tarif de favoare. Bineînțeles, fără nici un drept de reciprocitate pentru transportul mărfurilor ei...

Oricât de vexatoare sînt aceste dispozițiuni, clauzele relative la transportul fluvial german sînt cu mult mai drastice. „Ele constituie, — după J. M. Keynes, — o intervenție fără precedent în afacerile interne ale unui stat și ele sînt susceptibile de a funcționa în așa fel încît să retragă Germaniei orice control efectiv asupra propriului ei sistem de transporturi“.**

În vederea acestui scop toate riurile navigabile ale Germaniei sînt, pur și simplu, declarate riuri internaționale, — chiar Elba, ale cărei izvoare numai se află în Boemia, și chiar Oderul, un rîu pur german. Dar tratatul înainte de toate a căutat „un pretext de a sustrage rețeaua hidrografică germană controlului Germaniei“***

În locul comisiunilor statelor riverane, care după dreptul actual administrează riurile cu adevărat internaționale, în care riveranii sînt reprezentați în proporția intereselor lor, aici s'au creat comisii speciale, în care Germanii sînt întotdeauna în minoritate și în care majoritatea de voturi este asigurată statelor neriverane. „Pentru administrația acestor riuri Franța și Marea Britanie sînt peste tot reprezentate; pentru motive necunoscute, din comisiunea Elbei fac parte... Italia și Belgia !... Astfel marile cursuri de apă germane sînt predate organelor străine, care posedă cele mai vaste puteri. Multe afaceri locale și interne din Hamburg, Magdeburg, Dresda, Stettin, Frankfurt, Breslau sînt supuse unei jurisdicțiuni străine. Situația este cam aceeași cum ar fi dacă Puterile Europei continentale ar fi în majoritate în Comitetul Tamisei sau în portul Londrei“****

Față de această flagrantă jignire a interesului și a dreptului național, predarea impusă a vaselor de navigație fluvială (care în parte nici nu este măcar precizată, ci lăsată la arbitrajul Americii), și alte nenumărate șicane în privința transporturilor fluviale, sînt de puțină însemnătate.

Cetitorii, cred, sînt acum pe deplin edificați unde a dus „discuția asupra detaliilor de aplicație“ a acelor principii economice, pe care aliații s'au obligat prin convenția „solemnă și formală“, înainte de armistițiu, pentru a dezarma Germania, să le înscrie în tratatul de pace.

Nu e inutil, în fața „detaliilor“ de mai sus să reproducem aici încă odată principiile respective :

1) „Suprimarea pe cît cu puțință a tuturor barierelor eco-

* Op. cit., p. 92-93.

** Op. cit., p. 93.

*** Op. cit., p. 94.

**** Op. cit., 95.

omice și stabilirea condițiilor comerciale *egale pentru toate națiunile care consimt la pace*“;

2) „Un aranjament liber, într'un spirit larg și absolut imparțial al tuturor revendicărilor coloniale“;

3) „Nu pot fi combinațiuni economice egoiste, nici boicotare sau excludere sub orice formă“...

În practică, aceste principii au însemnat despuiarea și distrugerea desăvârșită a tuturor elementelor puterii economice a Germaniei și punerea acesteia, cum se exprimă J. M. Keynes, „în afară de lege“, „supunerea ei la bunul plac al aliaților“.

Să trecem acum la sarcinile pe care tratatul le impune Germaniei, după ce o strivește și o ruinează prin dispozițiunile de mai sus, adică la „detaliile de aplicare“ a principiului „păcii fără despăgubiri de războiu și fără amendă.“

Germania s'a obligat la 5 Noembrie 1918 să plătească numai pentru *reparația* daunelor suferite de populația *civilă* pe urma invaziei și a diferitelor atacuri.

Și, spune J. Keynes, „dacă cuvintele au avut vr'odată un înțeles și angajamentele vr'o putere, noi n'am mai avut (în urma convenției din 5 Noembrie 1918) dreptul de a formula pretențiuni pentru acele cheltuieli ale Statului, care rezultau din obligațiunea lui de a plăti pensii și alocațiuni, cași pentru orice alte cheltuieli generale de războiu.“*

Dar odată ce Germania a rămas dezarmată, s'a început o adevărată orgie în jurul chestiunii „reparațiilor.“

J. M. Keynes îi consacră paginile cele mai dureroase din cartea lui; capitolul „Reparațiunile“ cuprinde dealtfel aproape o jumătate din ea.

Cu tot interesul palpitant pe care îl are acest capitol, cu mare regret pot rezuma aici dezvoltările lui numai în trăsături prea generale, pentru a reda lipsa de scrupule cu care a fost pus pe o carte tot viitorul economic nu numai al Germaniei, dar și al Europei întregi.

Eludarea obligațiunii de a nu cere Germaniei decât daunele pricinuite populațiunii civile, se urmărea pe două căi: pe de o parte, prin exagerarea fantastică a evaluării acestor daune, iar pe de altă parte, prin încercarea de a introduce, sub masca „reparațiunii“ datorite, nu numai o adevărată despăgubire de războiu, dar chiar și o amendă pentru a pedepsi agresiunea.

„Totalul daunelor materiale pricinuite în provinciile invadate, spune J. M. Keynes, a fost obiectul unor exagerări poate naturale, dar în orice caz enorme.“**

Toată lumea, deplînge foarte legitim, suferințele Belgiei. Dar iată ce spune în această privință un economist, financiar și om de stat de valoarea lui Keynes, care nu poate fi doar bănuț de lipsa de simpatie pentru Belgia.

* Op. cit., p. 130.

** Op. Cit., p. 115.

„In ce privește Belgia, ni se pare că sentimentul public se înșeală. Belgia este o mică națiune și, în cazul ei, zona devastată nu cuprinde decât o slabă porțiune a teritoriului... Unele stricăciuni au fost pricinuite în mica zonă invadată: Germanii în retragere au distrus, cu voință, clădirile, plantațiile, mijloacele de transport; ei au prădat deasemeni mașinile, vitele și alte bunuri mobile. Dar Bruxelles, Anversul, și chiar Ostanda au rămas în realitate intacte; și totalitatea solului, care e principala bogăție a Belgiei, este aproape tot așa de bine lucrată ca înainte... În industrie prădăciunea a fost considerabilă și pentru moment paralizează toată activitatea. Inșă prețul veritabil al mașinismului, ce urmează a fi înlocuit, nu este prea ridicat, și câteva zeci de milioane ar acoperi larg valoarea totală a tuturor mașinilor pe care Belgia a putut vr'odată să le posede. În afară de aceasta, un statistician imparțial nu trebuie să uite că Belgienii au un instinct de conservățiune remarcabil dezvoltat, și marele număr de bilete de bancă germane (nu mai puțin de șase miliarde mărci), deținute în țară în momentul armistițiului, arată că unele clase ale societății au găsit mijlocul, cu toată asprimea și barbaria administrației germane, să profite dela năvălitor... Am văzut revendicările belgiene împotriva Germaniei ridicându-se la o sumă *superioară valorii totale a averii lor dinainte de războiu*. Evident, e cu neputință de a ținea seama de ele” *).

Aspectul exterior al regiunilor devastate din Franța este grozav, și aceste regiuni au suferit neasămănat mai mult ca în Belgia: „Reclamațiunile franceze sînt nesfîrșit cu mult mai grave, inșă și aici—cum au arătat statisticienii demni de creștință—au avut loc exagerări excesive. Din teritoriul francez n'a fost efectiv ocupat de inamic mai mult de 10 la sută și în zona adevărat devastată nu se găsea mai mult de 4 la sută din el;” ** și autorul dovedește, fiind seama de evaluările averii naționale franceze, chiar de cătră statisticienii francezi,—că „este greu a face un cont care ar depăși 500 milioane livre sterlinge (12 jum. miliarde franci) pentru daunele materiale pricinuite în zona ocupată și devastată de Nord.”

Cu toate acestea: „d. Loucheur, ministrul reconstrucțiunii industriale,—declara în Senat, la 17 Februar 1919, că reconstrucțiunea regiunilor devastate ar costa 75 miliarde de franci.—mai mult decât îndoi evaluăția făcută de d. Pupin (statistician francez), a averii totale a locuitorilor acestor regiuni.” *** Dar d. Klotz, ministru de finanțe, în discursul din cameră, la 5 Septembrie 1919, merge și mai departe, socotind că „Franța ar avea dreptul, pentru compensăția daunelor pricinuite proprietății (în afară de pensuni, alocații, etc.) la o sumă totală de 134 miliarde de franci...” ****

* Op. cit., p. 103-105.

** Op. cit., p. 107.

*** Op. cit., p. 108.

**** Op. cit., p. 110.

Sîntem departe de cifra dată mai sus de J. M. Keynes, de 12¹/₂ miliarde! Nu este de mirare, că dînsul își permite să arunce cuvinte grele: „Miniștrii au mințit atît de greu poporul, francez, încît cînd lumina se va face—și se va face în curînd—relativ la adevăratele drepturi ale Franței și la capacitatea Germaniei de a le satisface, repercusiunea va lovi mai sus decît pe d. Klotz, și va îngloba poate și guvernul și toată societatea pe care el o reprezintă“...*

Făcînd o socoteală largă a tuturor daunelor reale suferite de populația civilă a tuturor țărilor aliate, J. M. Keynes stabilește suma, pe care ele ar fi în drept să o revendice dela Germani, la maximum de două miliarde lire sterlinge, adică 50 miliarde franci.**

Daî oricît de exagerate ar fi, în comparație cu această evaluare, pretențiile astfel formulate, conducătorii Antantei nu s'au mărginit să ceară reparația daunelor populației civile, —singurele pe care au avut dreptul să le ceară. Oricît s'ar întinde evaluarea acestor daune, ea nu ar putea încă servi scopurile în realitate urmărite de către aliați.

J. M. Keynes face un lung istoric al luptelor și al intri-gilor care au determinat elaborarea clauzelor respective din tratat.

Momentul culminant a fost atins în timpul campaniei electorale din Anglia, cînd un candidat nu s'a sfiit să declare: „Noi vom trage din Germania tot ce se poate stoarce din lămie, și chiar ceva mai mult, eu o voi strînge pînă ce veți auzi sîmburii trosnînd“...***

Primul Ministru, uitînd angajamentul „solemn și formal“, s'a crezut dator să intre în supralicităție...

Rezumînd discursurile lui electorale, colegul său din delegația conferinței din Paris exclamă:

„Iată ce poate satisface pe cinici!, — la ce amestec de aviditate, de prejudecăți și de minciuni a fost redus, după trei săptămîni de campanie electorală, stăpînul atotputernic al Angliei, care cu foarte puțin timp înainte a vorbit destul de frumos despre dezarmare, despre Societatea Națiunilor și despre pacea justă și durabilă, care ar pune temelile unei noi Europe... El s'a angajat (în această campanie electorală) să ceară dela un inamic dezarmat și neputincios niște plăți, care sînt în contradicere cu făgăduințele aliaților, în virtutea cărora dînsul a depus armele. Sînt puține fapte în istorie, pe care posteritatea va avea mai puține motive să le erte; un războiu a fost ostensibil dus pentru apararea sfințeniei angajamentelor internaționale, și iată că el se sfîrșește prin violarea celui mai

* Op. cit., p. 111.

** Op. cit., p. 114.

*** Op. cit., p. 120.

sacru din aceste angajamente de către campionii victorioși ai acestor idealuri!“. *

Jocul acesta urît a continuat în sînul Conferinței de Pace.

„Nu există—spune acest martor și pârtaș la dezbaterile ei—nu există în istorie multe negociațiuni atît de întortochiate, atît de mizerabile, și atît de puțin satisfăcătoare pentru toată lumea,—și noi nu credem că vreunul din acei ce au luat parte la aceste debateri ar putea acum să se uite îndărăt fără rușine“... **

Astfel a fost introdusă în tratat obligațiunea pentru Germania de a plăti pensiunile și alte alocațiuni datorite de către statele aliate, ca o formă deghizată a despăgubirilor de războiu.

Mai mult, suma totală la care s'ar urca sarcinile impuse Germaniei nici n'a fost fixată prin tratat, cum n'a fost evaluată capacitatea ei reală de plată, ci această fixare și evaluare au fost lăsate pe seama unui organ special de extorsiune, «Comisiunea de Reparațiuni», anume creată pentru «a stoarcă Germania până ce se vor auzi trosnind simburii», după expresiunea elegantă a oratorului englez.

Și să nu uităm, că aceste plăți sînt cerute Germaniei re-duse și ruinate de celelalte dispozițiuni ale tratatului.

Unde va duce acest sistem,—chiar dacă comisiunea de reparațiuni va fixa definitiv aceste sarcini numai la *opt miliarde de livre sterlinge* (200 de miliarde de franci în aur), și aceasta, cum arată J. M. Keynes, este *minimul* la care s'ar urca pretențiunile stipulate în tratat,—se poate vedea din următoarea analiză a clauzelor respective:

1) Un miliard de livre sterlinge (25 miliarde franci în aur) urmează să fie plătit pînă la 1 Mai 1921, și pentru plata acestei sume Comisiunea de Reparațiuni este investită cu puteri absolut discreționare, încît ea ar putea să ia asupra-și tot comerțul exterior al Germaniei și schimbul ei străin.

2) În afară de plata în natură sau în monedă a acestui miliard de livre sterlinge, Germania este datoare să emită bonuri la purtător pînă la concurența sumei de două miliarde l. st. (50 miliarde franci în aur), sau,—dacă Germania nu ar putea plăti înainte de 1 Mai 1921, miliardul de mai sus, în total sau în parte,—pînă la concurența unei sume care ridică plățile Germaniei în natură, în monedă și în bonuri la trei miliarde l. st. (75 miliarde franci). Pentru aceste bonuri curge o dobîndă de $2\frac{1}{2}\%$ pînă la 1925, și de 5% după această dată,—încît din acest moment Germania va datori anual, pentru suma de mai sus, o dobîndă de $4\frac{1}{2}\%$ miliarde în aur (180 milioane l. st.)

* Op. cit., p. 120-122, *passim*.

** Op. cit., p. 126.

3) Din momentul cînd se va putea stoarce dela Germania mai mult, Comisiunea de Reparațiuni îi va cere să emită alte bonuri la purtător, tot cu dobînda de 5%, pentru o nouă sumă de 50 miliarde în aur (două miliarde l. st.), ceiace va urca dobînda anuală la *șapte miliarde de franci, afară de amortizare.*

4) Dacă sarcinele Germaniei vor fi fixate numai la 8 miliarde sterlinge, Comisiunea de Reparațiuni va cere apoi și bonuri la purtător pentru restul de trei miliarde l. st. (75 miliarde franci). Aceasta va duce dobînda anuală iarăși în afară de amortizare, la suma de *zece miliarde 750 milioane în aur.*

5) Aceasta nu ajunge. Dela 1 Mai 1921 dobînda, neplătită asupra întregului capital ce va fi fixat ca datorit de Germania, va fi adăogită la capete, adică: datoria va crește cu dobînzile compuse. Dar pentru aceste socoteli abracadabrante prefer să cedez aci cuvîntul savantului profesor din Cambridge:

„Cu dobînda compusă de 5% capitalul se dublează în cincisprezece ani. Admițînd că Germania pînă la 1936 nu va plăti mai mult de 150 milioane l. st. (3.750.000.000 franci în aur, — și mai mult ea în orice caz nu va fi în stare să plătească), — adică dobînda pentru trei miliarde l. st., cele *cinci miliarde l. st.* pentru care dobînda este aminată — vor ajunge zece miliarde l. st. și vor purta dobînda anuală de 500 milioane livre sterlinge (10¹/₂ miliarde franci în aur). Ceiace înseamnă, că chiar dacă Germania ne plătește 150 milioane livre sterlinge pe an (trei miliarde 750 milioane franci) pînă la 1936, ea ne va datora totuși, la această dată o sumă egală cu cel puțin o dată și jumătate datoria ei actuală (13 miliarde l. st., în loc de opt miliarde). După 1936 ea va fi datoare să ne plătească anual 650 milioane livre sterlinge (16 miliarde 250 milioane franci în aur), pentru a face față *numai dobînzilor curente.* La sfîrșitul fiecărui an, în care ea ar fi plătit o sumă mai mică ca aceasta, ea va datora mai mult ca la începutul anului și dacă ea trebuie să se libereze de capital în treizeci ani dela 1936, adică în 48 ani dela data armistițiului, ea va fi datoare să plătească o sumă *adățională* de 130 milioane l. st., ceiace ar face 780 milioane (19 miliarde 500 milioane franci în aur) în total pe an... E cît se poate de cert, că Germania nu poate plăti nici pe depărte această sumă. Astfel încă tratatul nu va fi modificat, Germania va fi silită de fapt veșnic să predea aliaților din an în an, întregul excedent al producțiunii sale...*)

Dar suma datoriei tot va continua să crească !...

Concluzia :

*Datoria Comisiunii de Reparațiuni va fi, pînă la modificarea profundă și generală a politicii pe care o intrupează

* Op. cit., p. 137-138.

tratatul, de a stoarce dela Germania în fiecare an *cea mai mare sumă ce se poate obține*.

«A fixa o sumă definită, care deși considerabilă, ține seama de mijloacele Germaniei și îi îngăduie de a păstra ceva și pentru ea, sau a fixa o sumă cu mult peste capacitatea ei de plată, lăsînd-o la discreția unei comisiuni străine, al cărei scop este de a obține în fiecare an maximul posibil, sînt două lucruri deosebite. Primul sistem lasă oarecare stimulent pentru îndrăzneala ei, pentru energia ei, pentru speranța ei. Al doilea o jupoae de vie, an după an, până în vecl. Această operație, ori-cît s'ar face cu ghibăcie și discret, oricît s'ar îngriji de a nu omori pē pacient, ea nu ar reprezenta mai puțin o politică pe care, dacă ea ar fi în adevăr menținută și practică cu hotărîre, judecata oamenilor ar condamna-o ca unul din cele mai atroce acte săvîrșite de un învingător nemilos în tot cursul istoriei».*

Nu trebuie să uităm, că calculele de mai sus presupun că suma totală de reclamațiuni, fixată de Comisiunea de Reparațiuni, nu va trece peste opt miliarde livre sterlinge (200 miliarde franci, în aur), dar evaluările profesorului Keynes sînt prea moderate, și el însuși citează pe ministrul de finanțe francez, d. Klotz, care în același discurs din Camera Deputaților din 5 Septembrie 1919, în care a evaluat, cum am văzut, daunele suferite de populația civilă a Franței la 134 miliarde franci, afirmă că „reclamațiunile totale ale aliaților, înregistrate prin tratat, se urcă la 15 miliarde l. st. (375 miliarde franci)”,** adică aproape dublu.

Ar fi ușor să deducem până la ce enormitate s'ar ridica ei-frele din calculele de mai sus ale profesorului Keynes, dacă evaluările d-lui Klotz sînt exacte.

Dar, la drept vorbind, chiar dacă evaluările d-lui Klotz ar fi mai exacte, sau dacă reclamațiunile s'ar urca și la mai mult, aceasta nu mai prezintă vreun interes practic: mai mult decît ca Germania să fie condamnată, an după an, cît va mai trăi un nume german, până la sfîrșitul vremurilor, de a fi stoarsă „ca o lămpe, până ce se vor auzi trosnind simburii”, — mai mult decît alita nu ar putea face nici o Comisiune a Reparațiunilor, și la acest frumos rezultat s'ar ajunge, cum am văzut, și cu reclamațiuni chiar mai reduse decît cele calculate de J. M. Keynes.

Dar care este capacitatea reală de plată a Germaniei?

Autorii tratatului din Versailles nu vor să-și pună această întrebare.

Conducătorul de fapt al finanțelor engleze din timpul războiului și delegatul economic al Angliei la Conferința de pace înțelege însă că ea nu poate fi eludată, dacă tratatul de pace ar tînde la formularea cinstită și serioasă a pretențiunilor financiare ale Antantei.

* *Op. cit.*, p. 138-139.

** *Op. cit.*, p. 133.

J. M. Keynes e un bun englez, și înțelege că Germania trebuie să plătească *tot ce poate efectiv plăti*. Dar, ca specialist în finanțe și în economie politică, el înțelege deasemeni că există o limită pentru capacitatea de plată a poporului german, peste care trecându-se, acesta poate fi distrus, fără nici un folos, sau chiar în dauna tezaurului învingătorilor.

Nu vom reproduce aici cercetările detaliate și minuțioase ale profesorului Keynes în această privință. El analizează rînd pe rînd disponibilitățile actuale ale Germaniei, averea ei plasată în străinătate, producțiunea ei, exportățiunile și importațiunile ei, studiază întrucît producțiunea ei poate fi sporită, iar consumațiunea ei redusă, spre a mări prisosul disponibil în favoarea aliaților. Și ajunge la concluziunea, că — *în cazul cel mai favorabil*, — puterea de plată a Germaniei s'ar ridica *maximum* până la suma de două miliarde l. st. (50 miliarde franci). Și adaugă imediat: „*în împrejurările actuale, noi nu credem că Germania ar putea plăti și atît*“.*

În adevăr, pentru a aprecia la justă ei valoare această sarcină, trebuie să ținem seama că Germania trebuie să o plătească, în urma cesiunilor teritoriale ce i s'au impus, în urma pierderii avuțiilor ei miniere, în urma confiscării capitalurilor și a întreprinderilor ei din străinătate, în urma distrugerii marinei ei comerciale și a reducerii tuturilor mijloacelor ei de transport, în urma barierelor ce se ridică împotriva comerțului ei exterior și în urma condițiilor de favoare stipulate pentru concurența străină chiar pe teritoriul ei, etc. etc.

În 1871 Franța a trebuit să plătească o contribuție de cinci miliarde franci. Presupunînd că Germania de astăzi, chiar așa redusă și ruinată, ar fi încă *de două ori mai bogată* ca Franța în 1871, chiar și în acest caz sarcina de 50 miliarde ar fi fost pentru ea relativ de *cinci ori mai grea* decît pentru Franța în 1871.

E evident că nu e cu puțință de a trece cu mult peste această limită, chiar dacă nu s'ar urmări decît strivirea și sărăcirea Germaniei.

Conducătorii desbaterilor dela Versailles își dădeau, în realitate, seama de acest fapt. Tocmai pentru acest motiv suma totală a reclamațiunilor aliaților n'a fost fixată prin tratat, ci a fost lăsată la discreția Comisiunii de Reparațiuni, anume creată în scopul de a „stoarce lămlia“.

Concepția însăși a acestei instituții și mecanismul întreg al funcțiunilor ei, așa cum a fost el combinat în tratat, sînt atît de ingenioase, atît de caracteristice pentru mentalitatea care a dominat la conferința de pace, și ele vor avea atita însemnătate în viața viitoare a Europei, încît socot necesar de a reproduce aici aprecierile profesorului Keynes:

„În istorie nu există precedente asemănătoare cu indemnizația impusă Germaniei prin tratatul de față (Totul în acest tratat

* *Op. cit.*, p. 163.

este fără precedent!). În adevăr, sumele care erau cerute la sfârșitul războaielor anterioare se deosebeau din două puncte de vedere principale de plățile cerute acum Germaniei. Cifra reclamată era fixată, cuprinsă într'o sumă globală ; și cită vreme învinsul își plătea tributul anual, nici-o intervenție nu mai avea loc.

„Dar, pentru motivele explicate mai sus, de astă dată exigențele învingătorilor n'au fost determinate ; și suma, când va fi fixată, va fi superioară celei ce poate fi plătită în bani sau în orice fel. A fost deci necesar de a crea un singur organism, pentru a stabili lista revendicărilor, a fixa modalitățile de plată, a accorda reduceri și amânări. Nu se putea pune această Comisiune în măsură de a obține maximum posibil din an în an, decît dîndu-i depline puteri asupra vieții economice interne a țării învinse, care, tratate pe viitor ca faliții, nu vor mai fi administrate decît de creditorii lor și în beneficiul acestora. De fapt însă autoritatea Comisiunii și funcțiunile ei au fost întinse *chiar dincolo de cît era necesar pentru scopul urmărit*, și Comisiunea Reparațiunilor este erijată ca arbitru al numeroaselor puncte economice și financiare, pe care s'a găsit mai comod de a nu le regula în tratatul însuși...

„Comisiunea și comitetul ei executiv se vor bucura de privilegii diplomatice, și remunerația lor va fi plătită de Germania, care totuși nu va putea interveni în fixarea ei“.*

Autorul enumără pe larg atribuțiunile extraordinare, acordate Comisiunii, pentruca ea, după ce va fi fixat suma obligațiunilor Germaniei, să fie în măsură să-i impună toate plățile pe care va găsi de cuviință, avînd întotdeauna față de Germania rolul de „judecător și parte“.** Mă voiu mărgini să citez caracteristica ei generală :

„Comisiunea nu are numai a cerceta capacitatea generală de plată a Germaniei și a hotărî, în primii ani, care sînt importațiunile necesare de alimente și de materii prime. Ea este autorizată a face presiune asupra sistemului de impozite și asupra cheltuelilor interne ale Germaniei, pentru a asigura că plățile ce i se fac constituie în adevăr cea dintăiu sarcină care apasă asupra tuturor resurselor națiunii. Ea trebuie să se pronunțe asupra efectelor ce vor produce) asupra vieții economice ale Germaniei cererile ei de mașini, de vite, etc., cași livrările ei de cărbuni“***

„Comisiunea va decide care parte din resursele sezise va fi lăsată Germaniei, pentruca să ise asigure o vitalitate suficientă organizației sale economice spre a putea efectua plățile sale pe viitor“ (sic!)****

Față de această situație, J. M. Keynes nu se sfiește să re-

* Op. cit., p. 169-171, passim.

** Op. cit., p. 172.

*** Op. cit., p. 174.

**** Op. cit., p. 173.

cunoască, că delegațiunea germană la Versailles nu a exagerat comentind precum urmează această creațiune a tratatului :

„Democrația germană este distrusă, în momentul chiar în care poporul german o construia după o luptă aprigă,—distrusă chiar de către aceia care în tot timpul războiului nu conteneau să afirme că voesc să ne dea democrația... Germania nu mai consitue un popor, nici un stat. Ea devine un stabiliment comercial pe care creditorii săi îl încredințează unui perceptor, fără să-i dea măcar facultatea de a-și dovedi bunăvoința, îndeplinindu-și obligațiunile de bună voe. Comisiunea, care își va avea cartierul general permanent în afară de Germania, va deține o putere necomparabil mai mare decât cea pe care a avut-o vr'o dată Imperatul Germaniei. Subt un atare regim, poporul german ar rămânea ani îndelungați despuiat de toate drepturile sale, și lipsit, mai complect decât oricare națiune în timpul absolutismului, de orice libertate de acțiune, și de orice posibilitate individuală de propășire economică sau chiar morală“.*

Prin ce s'ar putea justifica această execuțiune a unei națiuni întregi și a unei mari națiuni, care are un rol atât de glorios în istoria civilizației ?

Admițind că guvernul imperial din 1914 are toată răspunderea pentru catastrofa mondială, poate fi pedepsit poporul german pentru actele guvernului său ?

A avut el puțința să-și dea seama de caracterul agresiv al politicei imperiale ? N'a putut el, cu toată buna credință, să se considere el însuși victima agresiunii, cum afirma înaintea și președintele Wilson ?

Dar chiar dacă toată populația actuală a Germaniei ar fi alcătuită numai din criminali, ce drept penal admite astăzi pedeapsa generațiilor încă nenăscute, pentru crimele părinților ?

Judecata unui bun patriot englez, a unui ortodox antantist, găsește singurul răspuns, pe care îl poate da conștiința unui om civilizat :

„O politică care ar reduce la sclăvie o generație întreagă a Germaniei (sau mai bine zis toate generațiile ei viitoare), care ar înjosi viața milioanelor de ființe omenești, care ar lipsi de fericire o națiune întreagă, ar fi odioasă și abominabilă,—odioasă și abominabilă, chiar dacă ea ne-ar fi îmbogățit, chiar dacă ea nu ar fi sămănat ruina vieții civilizate a Europei întregi. Unii o predică în numele justiției. În mijlocul marilor evenimente ale istoriei omenești, în mijlocul desfășurării destinului complex al națiunilor, justiția nu este așa de simplă. Și chiar de ar fi, națiunile nu sînt autorizate de religiunea sau de morala naturală de a pedepsi pe copiii inamicilor lor pentru crimele părinților sau a străpînilor lor“.**

Semnînd tratatul de pace, generalul Smuts, spre a-și descărca conștiința, exprimă nădejdea că Societatea Națiunilor va putea cu timpul să mai atenueze aceste păcate.

* *Op. cit.* p. 175.

** *Op. cit.*, p. 182.

Dar J. M. Keynes arată că, după tratat, Societatea Națiunilor nu are nici-o competență în această privință, care este domeniul exclusiv al Comisiunii de Reparațiuni, al acestui „instrument de agresiune și prădăciune (rapine)”. * El se consolează numai cu gândul, că, nu există nici-o posibilitate materială de a duce la realizarea desăvârșită a acestor stipulațiuni ale tratatului din Versailles :

„Numai caracterul excesiv al tratatului și imposibilitatea tehnică de a satisface cerințele lui, pot salva *à la longue* situațiunea”. **

Dar J. M. Keynes se mărginește să comenteze numai clauzele *economice* ale tratatului. Pentru ca tabloul să fie complet, ar fi trebuit arătat unde a dus „discuția asupra detaliilor de aplicare” și în privința stipulațiunilor *politice* ale vestitelor 14 puncte, — cum de pildă însăși Societatea Națiunilor s'a transformat într'un instrument de opresiune în folosul „marilor aliați”, care nu se sfiesc să maltrateze până și pe „micii aliați”. Iar cît privește țările învinse, ele au fost pur și simplu „scoase afară din lege”, lăsate fără nici-un drept, și fără nici-o nădejde.

Voiu atinge numai un singur punct, de care vorbește în treacăt și Keynes.

Unul din acele 14 puncte, pe care aliații s'au obligat la 5 Noembrie 1919 să le înscrie în tratat, prevedea cum am văzut, obligația *reciprocă* de a reduce armamentele statelor beligerante la strictul necesar pentru siguranța internă.

Ca rezultat, Germania a fost dezarmată, a fost silită să-și predea materialul de războiu, să abroge serviciul militar obligatoriu, să desființeze școalele militare, și a fost organizat un sistem polițienesc întreg care să supravegheze ca Germania să nu poată suplea la nesuficiența organizației sale militare prin programele școlare, prin societăți de sport, etc.

Iar Franța nu numai că are libertatea de a-și menține o armată cît de mare, dar — citez textual : „Germania, după tratat, e datoare, *peste* indemnizațiile ce-i sînt impuse, să plătească toate cheltuelile armatei de ocupațiune, după semnarea păcii, timp de cincisprezece ani. Textul tratatului *nu prevede vre-o limitare a forțelor acestei armate*, și Franța ar putea deci, încazarmînd toate trupele sale din timp de pace în zona ocupată, să treacă întreținerea lor asupra contribuabililor germani”. *** Dacă aceasta de fapt nu se va face, e numai fiindcă ar fi financiarmente în dauna celorlăiți aliați, micșurînd resursele de plată ale Germaniei. Dar pe de altă parte termenul de cincisprezece ani e iluzoriu, pentrucă în caz de inexecutare a obligațiunilor Germaniei, — și acestea niciodată, cum am văzut, nu pot fi executate, — aliații sînt în drept să prelungească ocupațiunea la infinit.

* *Op. cit.*, p. 177.

** *Op. cit.*, p. 73.

*** *Op. cit.*, p. 134 (în notă).

Pe Keynes îl interesează numai latura financiară a acestei chestii. Dar și din punctul de vedere pur politic, socot că mai departe nu poate merge bataia de joc de „punctele Wilsoniene“, decît să dezarmezi o țară, să o pui sub supravegherea polițienească ca să nu se poată reconstitui militărește, iar pe de altă parte, să-i poți, eventual, impune întreținerea întregii armate a adversarului!...

„Prin ce escamotare,—se întreabă J. M. Keynes,—această politică a fost substituită celor 14 puncte“? * Prin ce aberațiune, dintr'o „pace dreaptă“ pe care s'au angajat aliații să o închee, s'a ajuns la acest tratat pe care el, în prefața franceză a cărții, îl numește „un reglement sans noblesse, sans moralité et sans esprit“...? **

Până acuma am urmat cu credință pe J. M. Keynes în analiza lui a tratatului din Versailles. Dar răspunsul lui la aceste întrebări nu-l putem accepta.

Fostul membru al Conferinței din Paris încearcă să explice falimentul moral al operei din Versailles în primul rînd prin însușirile individuale ale personajilor care au prezidat-o.

Paginile consacrate caracteristicii acestor personaje sînt foarte spirituale, foarte crude pentru cei vizati, dovedesc un mare talent literar al autorului lor, și regret că nu mai am loc spre a le reproduce mai pe larg,—dar sînt și nedrepte, trec alături de cauzele reale care au determinat acest final lamentabil al marelui războiu. În orice caz, ele dovedesc că autorul încă nu și-a dat seama de mecanismul forțelor istorice care fatal au trebuit să ducă la acest sfîrșit, oricare ar fi fost însușirile sufletești ale personajilor de avanscenă.

J. M. Keynes prezintă lucrurile cam astfel :

Față în față au stat G. Clemenceau și Președintele Wilson.

Cel dintăiu e „un bătrîn, ale cărui impresiuni cele mai puternice și ideile cele mai vii aparțin trecutului, nu viitorului... El nu știe că noi stăm pe pragul vremurilor nouă pe care el nu le dorește“. ***

„Teoria lui politică e aceea a lui Bismarck... Filozofia lui nu dă nici un loc «sentimentelor» în raporturile internaționale... Politica de forță este inevitabilă și nu e nimic de învâțat prea nou cu prilejul acestui războiu sau al rezultatului pentru care a fost dusă lupta: Anglia, cași în veacurile trecute, a distrus un rival comercial; un mare capitol a fost încheiat între gloria franceză și gloria germană. Prudența a cerut puțină vorbărie despre „idealurile“ Americanilor svăpăiați (foolish) și ale Englezilor fațarnici, dar ar fi stupid de a crede că este prea mult loc în lumea aceasta, așa cum există în realitate, pentru astfel de daraveri ca Societatea Națiunilor

* Op. cit., p. 40.

** Op. cit., p. 11.

*** Op. cit., p. 39-40.

sau principiul de libera-dispozițiune de sine. Acestea nu sînt doar decît formule ingenioase pentru a se putea aranja balanța de forțe în interesul propriu...”

„Din această doctrină rezultă că *pacea cartagineză* este necesară, în toată măsura în care o putere la un moment dat o poate impune. Căci Clemenceau *nu se prefăcea* că s'ar fi considerat legat de cele 14 puncte și lăsa mai mult altora grija de a prepara mixturele, care erau din cînd în cînd necesare spre a salva fața sau scrupulele Prezidentului”.* El spunea ritos: Germania trebuie distrusă, fiindcă acesta este *interesul Franței*.

În fața acestui om „din alte vremuri”, dar dintr'o bucată, care știa bine ce vrea și care își bătea joc de „daravera celor 14 puncte”, s'a ridicat prezidentul Wilson,—„un spirit prea greoiu și prea perplex”, „un fel de popă non-conformist sau chiar presbiterian”, „un Don Quichotte orb și surd, care a intrat într'o vizuină, în care adversarul său ținea oțelul rapid și scînteietor”. „La începutul Conferinții din Paris, lumea credea în general că Prezidentul, ajutat de numeroșii săi consilieri, avea pregătit un vast plan, nu numai pentru Societatea Națiunilor, dar și pentru punerea în aplicare a celor 14 puncte, printr'un adevărat tratat de pace. Dar de fapt Prezidentul *nu pregătise nimic*. Cînd s'a ajuns la practică, ideile lui s'au dovedit nebuloase și necomplete. El nu avea nici-un plan, nici-un proiect, nici idei constructive pentru a da viață comandamentelor pe care le vestea din Casa Albă. El s'a arătat în stare de a ținea o predică asupra tuturor principiilor sale sau de a înălța o rugăciune superbă către atotputernicul, pentru îndeplinirea lor; dar el nu știa să adopteze aplicarea lor concretă la actuala stare de lucruri din Europa...”

„Nu numai că el n'a putut să facă vr'o propunere detaliată, dar în multe privinți el era rău informat asupra condițiunilor europene...”

„Spiritul său greoiu și încet era lipsit de resurse pentru a face față vreunei alternative (ivite în cursul discuțiunii). El putea la nevoie să-și înfigă călcăii în pămînt, și să refuze să se miște din loc, cum a făcut în chestia Fiumelui. Dar el nu avea alt mijloc de apărare... și nu e cu putință de a ajunge la ceva, stînd tot timpul cu călcăile înfipte în pămînt”...**

Între acești doi antagoniști se învîrtea Lloyd George, — un politician subtil, fascinant, plin de „vivacitate, comprehensiune și agilitate”, dar și lipsit de scrupule, preocupat înainte de toate de situațiunea lui electorală și de grija de a-și păstra fotoliul prim-ministerial.*** Acesta foarte curînd a descoperit „sensibilitatea

* *Op. cit.*, p. 37-39, *passim*.

** *Op. cit.*, — p. 45 - 45, *passim*.

*** *Op. cit.*, p. 43, 45, 117 *urm.*, *passim*.

nenorocită și prostească" a Preșidentului față de orice aluzie la „germanofilismul" lui.*

Rezultatul era fatal. Un adevărat om de stat caută să scape fondul, sacrificind litera. Dar un „popă non-conformist", prin „spiritul său teologic" va prefera să sacrifice fondul pentru a nu pierde „forța verbală" a „principiilor" sale, ca să nu-și prejudicieze silueta rigidă de „om just și drept".**

„Și atunci, s'a început a se țese acea pânză de sofisme și de exegeză jesuitică care a trebuit la sfârșit să îmbrace în minciună textul și substanța întregului tratat",*** această „combinație de cinism și ipocrizie"...

Foarte melodramatic!

Dar oare așa să fie? Să fie numai mentalitatea înapoiată a lui Clemenceau, politicianismul fără scrupule și preocupățiunile electorale ale lui Lloyd George, spiritul de „popă non-conformist" al lui Wilson, să fie numai acestea responsabile de o „tradare atît de extraordinară și atît de neașteptată" ?****

Pot avea personalitățile un rol atît de hotărîtor în istorie? Așa va fi explicat caracterul acestui document epocal peste cîteva veacuri, sau numai peste cîteva decenii, cînd patimile vor fi potolite?

Recitind însă cu atenție paginile consacrate „doctrinei lui Clemenceau", care ar fi „doctrina lui Bismarck", este ușor de constatat că această doctrină este de esența imperialismului capitalist, a oricărui imperialism capitalist.

Războiul este întotdeauna rezultatul unor forțe istorice elementare. Sărmanul biped, care se crede „conducător", ori se menține în directiva generală a acestor forțe, ori este eliminat.

Marele războiu a fost purtat și încheiat în momentul istoric, cînd interesele imperialismului capitalist determinau inexorabil toată acțiunea Marilor Puteri, și rezultatul lui trebuia să fie conform naturii intrinseci a imperialismului capitalist.

Un bărbat de stat deci, care nu ar fi împărțit în fond „doctrina lui Clemenceau" sau a lui Bismarck, nici nu ar fi putut sta în acest moment, în fruntea Franței, precum și în fruntea Angliei sau a Statelor-Unite.

Singura deosebire reală dintre Clemenceau și ceilalți, spre cîntea lui Clemenceau, este că el a fost sincer și-și manifesta cu francheță gîndul.

Iar dacă mulți „intelectuali" au luat în serios „daravera celor 14 puncte" și „lupta pentru civilizație, dreptate și libertate", bune ca masele să suporte nespusele sacrificii ce li s'au cerut, cine e de vină?

În privința lui Lloyd George, lucrul este clar. Insuși J. M. Keynes recunoaște că atitudinea lui i-a fost impusă de preocu-

* Op. cit., p. 47.

** Op. cit., p. 49.

*** Op. cit., p. 50.

**** Op. cit., p. 42.

pări electorale,—cu alte cuvinte : de *interesele pe care el le reprezintă ca șef de guvern.*

Nu stau astfel lucrurile, în fond, și cu prezidentul Wilson. Intr'un loc cetim în cartea lui Keynes :

„Dupăce au intrat în războiu, Statele-Unite au dat Europei ajutoare nelimitate, și *fără aceste ajutoare*, chiar dacă n'am ținea seamă de *influența decisivă*, produsă de sosirea trupelor americane, *aliații n'ar fi putut niciodată câștiga războiul*“.*

Dacă așa este, și dacă prezidentul Wilson,—adică Statele-Unite,—în adevăr ar fi ținut înainte de toate să dăruiască lumii pace întemeiată pe cele 14 puncte, America nu avea nevoie să intre în războiu,—ci putea, și cu doi ani înainte, să impună condițiunile păcii, prin simpla amenințare, adresată *ambelor lagăre*, de a-și arunca în cumpănă *puterea ei decisivă* împotriva aceluia din beligeranți, care ar fi refuzat să le primească.

Pentruce nu a făcut-o ?

Pentrucă în primul rînd, capitalismul american a cîștigat enorm din războiu, și a cîștigat, cum vom vedea, și mai mult din prelungirea lui,—și nu putea cîștiga decît într'un singur lagăr,— în acela undé și-a făcut plasamentele.

Ce putea face atunci Wilson ?

Criticul său pare a fi uitat, că profesorul Wilson și-a început cariera politică ca un antagonist al celebrelor trusturi americane și a sfîrșit prin a fi ridicat la președenția republicii de sprijinul acestora, adică ca *reprezentant al capitalismului american.*

De altfel, nimeni nu poate fi asfăzi Președinte al Statelor-Unite, *împotriva* voinței atotputernicului capitalism american.

Și la conferința din Paris, președintele Wilson a rămas, și nu putea altfel, reprezentant al acestui capitalism.

Explicînd atitudinea lui, J. M. Keynes nu e departe de adevăr, cînd arată că politica intransigentă a Prezidentului în chestia celor 14 puncte *nu ar fi găsit poate sprijinul țării lui***.

Atunci ?

Tratatul din Versailles este ce a putut fi, ce a *trebuit* să fie.

Mai mult. Așa cum acest tratat a fost întocmit în 1919, el este,—fără voința autorilor, chiar *împotriva voinții lor*,—cu mult *mai bun*, decît la ce au avut dreptul să se aștepte Democrațiile Apusene, *cînd au pornit la războiu în 1914.*

Acest războiu a fost doar pornit în alianță cu Rusia țaristă, care s'a prăbușit, nu prin fapta Democrațiilor Apusene.

Și ce ar fi fost tratatul dacă Conferința de Pace s'ar fi întîrînit nu la Paris, ci la Petersburg,—cum s'ar fi întîmplat fără victoriile germane din prima fază a războiului,—și dacă rolul lui Wilson ar fi fost jucat de țarul Nicolae și sfetnicii lui ?

În urma experienței dela Versailles—și a indiscrețiunilor bolșeviste relativ la diplomația țaristă—poate un om de bună credință să aibă astăzi vre-o iluziune ?

* *Op. cit.*, p. 218.

** *Op. cit.* p. 47 urm.

Rezultatele istoriei sînt determinate de puterea faptelor, nu de „daraveri“ și de „vorbărie“ pentru „a salva fața“, pe care cu drept cuvînt le desprețuia Clemenceau, cum spune Keynes.

Și dacă războiul s'ar fi isprăvit printr'o victorie tot atît de ecrasantă a imperialismului capitalist german, — tratatul, ce s'ar fi încheiat la Potsdam, nu ar fi fost superior celui din Versailles, în orice caz nu ar fi fost mai bun, decît fără voința sau chiar împotriva voinții conducătorilor politicii imperiale, — și anume: pentru că victoria lor niciodată nu putea fi atît de ecrasantă și pentru că ea în tot cazul implica prăbușirea țarismului.

Și orice s'ar zice, singurul bine care, fără discuție, va rezulta din acest groaznic cataclism, în judecata istoriei de mîine, sînt consecințele necesare pentru propășirea omenirii prin dispariția focarului de reacțiune mondială pe care îl intrupa Rusia țarilor.

În condițiunile date, în faza actuală a evoluției sociale a lumii, tratatul din Versailles nu putea fi altfel, sau nu putea fi prea mult deosebit de ceiace este.

Și în realitate, sub masca luptei dintre „doctrina lui Clemenceau“ și „punctele Wilsoniene“, a fost dată lupta între interesele speciale ale imperialismului capitalist francez, pe deo- parte, și cele ale imperialismului american, pe de altă parte; și tratatul nu este decît compromisul, la care s'a putut ajunge, mulțumită greutății aruncate în cumpănă de imperialismul capitalist britanic.

Clemenceau, Wilson sau Lloyd George nu sînt niște Titani, care din Versailles mișcau lumea și o așezau după placul lor pe temelii nouă; ci simpli „exponenți“ ai marilor forțe sociale și istorice, pe care le reprezentau într'un moment tragic al istoriei mondiale.

Dacă reprezentantul Franței formula cu mai multă franchețe „doctrina lui Bismarck“, doctrina comună a imperialismului capitalist, puterea decizivă în acest moment a avut-o capitalismul american și, mai cu seamă, cel britanic. Și brutalitățile „păcii cartagineze“ sau „punice“ erau pentru Franța, în realitate, cum vom vedea, numai un mijloc indirect de a se sustrage, cît mai era cu putință, presiunii enorme a capitalismului anglo-saxon, care în urma unui războiu victorios o lasă aproape tot atît de strivită ea și pe Germania.

În lumina acestei realități trebuie să urmărim consecințele economice ale tratatului din Versailles pentru restul lumii, și să supunem examenului critic „remediile“ propuse de J. M. Keynes.

Dar pentru altă dată.

C. Stere

Pescari

Pescari,
In astă noapte la răsăritul lunii,
Cînd marea urcă fruntea spre alba ei stăpină,
Și 'mbracă strau albastru în ceasul rugăciunii,
Noi să lăsăm în larguri năvoadele din mînă.

Am cercetat pămîntul întreg din zare 'n zare
Și m'am întors cu anii dezamăgit mereu.
În brațul lung al lunii, vîrit adinc în mare,
Să prindem mina albă ce-o'ntinde Dumnezeu.

Și cu nădejde multă, pescari, să tragem lin
La țarmuri plasa sură cu ochiurile grele,
In zori, cînd Noaptea trage și ea năvodu'i plin
Cu lună, cu luceferi și cu prundiș de stele.

Din volumul „Floarea Pămîntului” care va apare în curînd.

Destin

De drumuri lungi și aspre obosit,
La capătul pământului, în soare,
Pe țărmul mării cald am poposit,
Ca, toamna, niște păsări călătoare.

Înalte yaluri — fiare mari de plug —
Spumoase brazde peste țărm răstoarnă.
Ca niște lanuri grele care fug,
Din zare marea întreagă se întoarnă.

Vreau singur să pornesc în larg, și parcă
Să-mi desfășor tot sufletul în vânt,
Dar simt cămplit că trupul meu e-o barcă
Cu ancore grele prinsă de pământ.

Demostene Botez

Note pe marginea cărților

PAGINI IN VID

Stephane Mallarmé

Gloire au coeur téméraire, épris de l'Impossible !
Victor de Laprade

În lumea de bilciu a Veacului...

Lumea aleargă, se înghesue, se răstoarnă, zbiară de plăcere, se năpustește să vadă, aplaudă. În baratacă a Artei, care se mai poate numi Academie, Teatru național sau Literatură oficială, mulțimea dă năvală. Bilciul e veșnic în floare. Bucuria țîșnește din ochi, din guri, din gesturi, din urlete. Mulțimea admiră. Baratacă a Artei e întotdeauna plină. Se spune că în locul ei a fost un templu, pe vremuri. Acum, s'au dărîmat pereții, s'a lărgit locul. Și pentru că marmura e mai scumpă și mai rară, templul de odinioară a devenit simplă baratacă de scînduri, mai practică. Înăuntru, cu degetul mediativ băgat în nas, stau Idolii de glod cu podoabe de aur, la care se închină mulțimea. Și goarnetele triumfale strigă, dobele bilbie, tromboanele rag...

Afară, totuși, la o margine, s'aude un fluier...

Cel care cîntă a fost și el tîrît de lume, dar n'a intrat. Nu s'a năpustit și n'a zbiărat ca ceilalți. N'a vrut să între. E mai bine aici, de unde se poate privi cerul. Și fluierul lui domol, pe care nimeni nu-l ia în seamă (un simplu fluier, într'un bilciu!) neobosit și limpede își toarce înainte firul de aur și de argint, firul de vînt pe care îl înfășură pe suflet, răcoritor și clar, fluid fuior de diamant...

Cîțiva, cărora lumea le spune nebuni pentru că au rămas eu ochii duși în lună, s'au abătut spre fluierul singuratic. L-au ascultat. Au închis ochii. Cînd și-au astupat urechile, l-au auzit tot atît de bine; pentru că fluierul le cîntă în suflet, de mult; dar nu și-l putuseră rosti pînă acum. Din cei cîțiva nici-unul, poate, nu s'a întrebat de ce îi place... Și chiar dacă unul din ei a luat în mînă fluierul, ca să-i afle taina, a șovăit, de frică să nu-l sfarme. Fluierul nu era la fel cu celelalte fluere. Era unic.

Fără îndoială, acei care urlă pe străzi că oamenii între ei se aseamănă ca vitele în turmă, și acei care predică de pe catedre, în cărți și dela tribune că «arta e a tuturor și e numai o artă pentru toți», aceștia și cei mulți care îi ascultă, n'au ce să caute aici. Să leze fluierul să cînte. Și să nu vie spre el, dacă nu-i chiamă. Și să nu-l blestemă dacă nu le place.

Mallarmé...

Sînt unul din cei care i-au luat fluerul, ca să-i afle taina. L-am ascultat cum cîntă 'n mine, mult. Și fără să vreau, fără să aflu, am început să știu să-l cînt...

Covîrșitor prestigiu al unei Arte supreme. Nelămurit și puternic îndemn spre vis. Senzația luminoasă a unei avalanșe de stele, care cad, una după alta, în suflet, stela de-o clipă, clipe de stele...

Un voluptuos spasm cerebral, care se indestulează cu sine, irăește din vibrațiile lui, le prelungește, renaște la nesfîrșit, fără a se pierde, crescînd mereu... Arta lui Mallarmé.

Nu deschide porți largi. *Intradeschide*. Drumul pe care ți-l arată nu-l vei cunoaște niciodată. Dar *il vei bănuî* mereu. Din două sensuri pe care ți le oferă, poți alege unul. Dar le poți alege pe amîndouă, delaolaltă. Și din împreunarea lor, un al treilea, poate, se va desprinde...

O artă care îți statornicește spiritul. Dar ți-l statornicește pe o stîncă de spumă multicoloră, pe un covor cu nenumărate nuanțe, care fură privirile și înadins le împrăstie, dînd sufletului senzația de oboseală delicioasă, de convalescență mirată, senzația unei renașteri într'o lume aparte,—o deșteptare în vis... Crezi că te-ai trezit la realitate, dar visul continuă... Nu știi, covorul e un lac pe care un taburet e o luntre (în odaie storurile sînt trase, afară e aproape noapte) sau poate că totul se petrece într'o peșteră plină de miresme, și formele albe pe care le zărești într'un colț, nu știi, sînt siacite ori trupuri goale... Și visul continuă...

Procedee?... Se definesc dela sine, pentru cine știe să le găsească fără să le caute...

Nordau, pe vremuri, punea pe Mallarmé în rînd cu Pre-rafaeliștii engleji, atribuindu-i nebulozitatea sentimentală a acestora. Dar Mallarmé e exact și categoric, e conștient. La dînsul viziunea primă suferă o transformare latentă, adeseori o schimbare aproape totală. Senzația, la el, e distilată prin enunțarea ulterioară. Efectele lui sînt îndelung meditate. Mai mult ca oricine dă impresia de statornicire, de oprire în timp... O artă *statică*. Ca simțire, în aparență, mărginită. Nețărnută, totuși, ca sugărare. E un truc. Și cu atît mai savant cu cît e alcătuit din mijloace mai restrînse: un infinit dobîndit, într'o odaie, cu cîteva oglinzi...

Mallarmé, cel dintăiu, a transpus, *în chip conștient*, percepțiile, ajungînd la armonii colective de senzații.

De-o pildă, un Fior cheamă, obicinuît, un epitet adecuat («nelămurit», «puternic», «ascuns»); alăturându-i, însă, un calificativ precis, o culoare, un ton, senzația capătă, deodată, o putere nouă, statornicindu-se într'o singură imagine clară

...des calices

De mes robes, arôme aux farouches délices,
Sortirait le frisson blanc de ma nudité...

Ce blanc vol fermé,

care e Evantaliul... sau :

La lune s'attristait. Des séraphins en pleurs,
Rêvant, l'archet aux doigts, dans le calme des fleurs
Vaporeuses, tiraient de mourantes violes
De blancs sanglots glissant sur l'azur des corolles...

sau :

Verilget voici que frissonne
L'espace comme un grand baiser
Qui, fon de naitre pour personne
Ne peut jaillir ni s'apaiser

sau :

Coure le froid avec ses silences de faulx...

sau :

Ce lac dur, oublié, que hante sous le givre
Le transparent glacier des voûs qui n'ont pas fui...

un vers în care toată clara melancolie a singurătății se adună, poate cel mai frumos vers de toamnă sufletească din câte s'au scris...

Și versuri ca acestea, în Mallarmé, se întîlnesc la fiecare pas... E o după-amiază de toamnă cu veștede raze care agață ederă galbenă pe la ferești. E vîntul, încrustat la un inel. E o apoteoză albastră pe ghetari. Și sînt tăceri urnite din peșterile cerului de Nord... Și e Herodiada, cu părul ca șerpii, cu ochii sălbatici, cu priviri ascuțite de spaima singurătății, și a cărei virginitate de argint se împrăștie în versuri scrișnite și strînse, ca niște cătușe :

J'alme l'horreur d'être vierge, et je veux
Vivre parmi l'effroi que me font mes cheveux,
Pour, le soir, retirée en ma couche, reptile
Inviolé, sentir en la chair inutile
Le froid scintillement de ta pâle clarté,
Toi qui te meurs, toi qui brules de chasteté,
Nuit blanche de glaçons et de neige cruelle!

Şi e chiar sufletul lui Mallarmé, Herodiada... Şi e deszădejdea spiritului chinuit de nevoia unei Cunoaşteri totale, care zădarnic cere pomana unui Refugiu suprem, şi care, atunci

s'immobilise au songé froid de mépris
Que vêt parmi l'exil inutile, le Cygne...

Revolta e stearpă. Azurul ironic suride omului de glod :

De l'éternel Azur la sereine ironie
Accable, belle indolemment comme les fleurs,
Le poète impuissant qui maudit son génie
A travers un désert stérile de Douleurs...

Şi atunci, surghiunul de aur al Artei se deschide:

Je suis et je m'accroche à toutes les croisées /
D'où l'on tourne l'épaule à la vie et, béni
Dans leur verre lavé d'éternelles rosées,
Que dore le matin chaste de l'Infini,

Je me mire, et me vois ange! et je meurs, et j'aime
—Que la vitre soit l'art, soit la mysticité—
A renaitre, portant mon rêve en diadème,
Au ciel antérieur où fleurit la Beauté.

Şi o supremă linişte se desprinde... E liniştea pe care n'o ai niciodată pe pământ. Căci poezia lui Mallarmé n'o întâlneşti oriunde. Nu e lângă noi. E departe. Eşti ispitit să spui, ca'n basme, că e pe „celălalt tărâm”. Şi e o poezie de basm, sortită pentru alte lumi... Unde? Nicăieri şi în noi, şi, cu noi, pretutindeni...

Poemele lui Mallarmé...

Nişte firide întunecate în care eşti sigur că au fost, odinioară, statui... Opreşte-te în faţa lor, o clipă. Inchide ochii. Şi vei simţi cum, fără veste, firida fluidă s'a furisat în tine, îmbrăţişându-ţi sufletul, deodată, schimbându-l după gestul ei. Şi ştii atunci că în firidă n'a fost statuie niciodată. Şi nici n'ai mai dori să fie—căci statuia, acum, eşti tu...

Sau nişte scoici în care ştii că vei găsi perle... Dar pentru asta trebuie să le spargi... Şi iată-te visător în faţa lor, ştiind prea bine că niciodată nu le vei putea zdrobi, că niciodată nu vei zări perlele pe care le doreşti, gustînd, totuşi, cu o ciudată voluptate regretul acesta, care e o mulţumire, dorinţa asta, care e aproape o împlinire...

Al. A. Philippide

Noaptea

Din munții suri coboară noaptea
Pe tot întinsul ostentit,
În poală culegînd lumina
C'un trist și molcom fișit...

Pe blondul soare-l ia să-l cuke,
Trudit. Și 'n șoapta vîntului
În vâl de-amurg îl înfășoară
În leagănul pămîntului.

Culege raze nîrziate
Din gol... și 'n urmă, surizînd,
Le-aruncă mării să le'nșire
Pe-un ghem de aur, rînd pe rînd.

Apoi, din sin, cu mina plină
Asvîrle boltii albastrii
Un pumn de stele: ochi să vadă
Minunea 'naltelor țării...

George Ponetfi

Citeva observațiuni cu privire la „Sonicitate“

În numărul precedent al *Vieții Rominești*, D-l Ing. M. Strugariu a publicat un articol, *Sonicitatea*, a cărui citire m'a îndemnat să revin asupra unora din afirmațiunile cuprinse în el, pentru a pune în'r'o mai bună lumină înțelesul și însemnătatea lor.

Articolul se referă la lucrările D-lui Inginer Gh. Constantinescu, cunoscute numai din cîteva conferințe ținute de inventator, precum și dintr'un volum apărut la Londra și necunoscut la noi în țară. Din expunerea D-lui Ing. Strugariu reiese clar caracterul *practic* al invențiilor Domnului Constantinescu, care a reușit să arăte cum se pot utiliza în tehnică, în unele împrejurări, proprietățile lichidelor comprimate.

Studiul elasticității corpurilor — fie solide, licide sau gaze — din punct de vedere teoretic cași practic e destul de înaintat, dar nu *epuizat*. Rămîn de rezolvit numeroase probleme. Așa, metoda curentă, pentru calculul regegiunii sunetului este determinarea *coeficientului de elasticitate*. Valorile acestei cantități au fost determinate experimental atît la gaze, și solide cît și la licide, și literatura conține numeroase date numerice în această privință. În special la licide valorile lui au fost studiate la diferite presiuni, unele de mii de atmosfere. Era știut că licidele sînt elastice și compresibile înainte de lucrările D-lui Ing. Constantinescu. Coeficientul de compresibilitate al lor e mic și variază cu presiunea.

Metoda lui *Kundt* și *Warburg* permite determinarea experimentală a regegiunii sunetului în gaze și solide, așa că, această regegiune e bine cunoscută în aceste corpuri, prin mai multe metode. La licide metoda de determinare a regegiunii era numai cea *indirectă*, din coeficientul de compresibilitate, căci direct, nu s'a putut afla decît la *apă* (Colladon și Sturm). Prin 1913 subsemnatul a publicat în *Buletinul Academiei Romine* o lucrare, în care dă la iveală o nouă metodă de determinare a regegiunii sunetului din căldura de evăporare.

Din expunerea D-lui Strugariu se vede că lucrările D-lui Constantinescu n'au adus *nimic nou* în ce privește studiul com-

presibilității și elasticității ligidelor, nici teoretic și nici experimental. Nici acum nu posedăm o metodă practică pentru determinarea lungimii de undă a sunetelor ce se propagă prin licide.

D-l Strugariu numește „idee falsă” principiul *degradării energiei*. Dar acesta este *principiul II al termodinamicii* și toată știința modernă se razimă pe dinsul. În privința acestui principiu, care este o urmare a structurii moleculare a materiei, cum a arătat Boltzmann, sintem pe deplin fixați. El nu este deci o *idee falsă*. Transformările de energie ce au loc cu ocazia propagării undelor vibratoare prin licide, nu *contrazic legea II* (principiul degradării energiei), de oarece mișcările moleculare în acest caz sînt *ordonate*, nu dezordonate.

La pag. 325 D-l Strugariu zice că „D-l Constantinescu a intrat în conflict cu tradiția științii”. Dacă știința a fost înăleasă pe dos, cum se vede din cele spuse mai sus cu privire la legea II a termodinamicii, atunci pricepem că D-l Constantinescu să fi crezut că e în conflict cu știința. Dar cu știința așa cum a fost ea fixată de Carnot, Laplace, W. Thomson, Clausius etc., lucrările D-lui Constantinescu nu sînt de loc în conflict.

De asemenea nu trebuie să ne emoționeze prea mult nici paralelismul dintre fenomenele electrice și acelea dela licide. Fenomenele dintăi au loc într-un mediu necompresibil, eterul, iar cele de-al doilea în *licide*, cari sînt puțin comprésibile. De altmintelea acest paralelism a fost de demult utilizat de fiziciani. E chestiune deci de metodă didactică.

În rezumat, din expunerea D-lui Strugariu, putem scoate încheerea că D-l Inginer Constantinescu a reușit să facă cîteva aplicațiuni tehnice foarte interesante ale ligidelor comprimate și este posibil ca să avem și altele. Dar atit și nimic mai mult. Că sonicitatea ar fi o știință nouă, e o exagerare; că știința n'a capatat din punct de vedere teoretic nimic nou, e clar. Din expunerea, de care ne ocupăm, se vede că, pină acum nici din punct de vedere al metodelor de măsură nu avem nimic nou. Că este posibil ca aplicațiile practice ale D-lui Constantinescu, să poată fi punctul de plecare, pentru viitoare metode de determinări științifice, nu ne îndoim: niciodată nu trebuie să privim cu neîncredere aplicațiile tehnice, căci ele devin un minnat sprijin al cercetării științifice. În orice caz, din acest punct de vedere, răspunsul ni-l vor da vremurile, care vin.

Petru Bogdan

profesor universitar.

Cronica Literară

Hortensia Papadat-Bengescu: *Sfinxul*

Sufletul femeii e o enigmă; femeia e un sfinx, o șaradă,— spun adoratorii ei fervenți, care se cred totuși misoghini.

Această concepție, datorită misticismului erotic al vremii, a intrat cu timpul în rindul adevărilor curente. Psihologii și romanțierii au încercat s'o documenteze la infinit, poeții „anormali” au pus'o în versuri și i-au exagerat conținutul. Iar femeia a acceptat-o cu grație...

„Sfinxul” își intitulează și d-na Hortensia Papadat-Bengescu noua sa carte de feminități.

În treacăt fie zis, ceiace vrea să sugereze acest titlu ușor-ostentativ poate fi însă obiect de controversă pentru spiritul vremii în care intrăm. Se pare că omul acestei vremi va întinde, în sfârșit, antagonistei sale de până ieri o mână de împăcare și de ajutor: „Ai fost roabă umilită, ai fost sfinx idolatrizat. Fii de acum înainte om, și vino alături de mine...”

Idolatrizarea îngrozită a femeii nu se potrivește cu o structură virilă robustă și armonioasă. Pentru un bărbat echilibrat, femeia nu poate fi nici idol, nici enigmă.

Să ne înțelegem. Într'un anume sens, orice lucru e o enigmă. Enigma universului întreg se răsfringe și se intrupează în fiecare parcelă a realității care ne încunjoară. Se zice că un chibrit, un banal și ridicul chibrit, în momentul când se aprinde a scos din haosul microcosmic al gămăliei sale un sistem întreg de lumi autentice, o puzderie de constelații adevărate, care se mișcă după legile lui Newton în infinitul citorva secunde,—deschizând astfel minții noastre înspăimintate prăpastia unor analogii bizare, într-un ocean de mistere... Dar dacă mintea noastră se coboară în mijlocul relativităților care ajută să ne înțelegem unii cu alții, atunci chibritul devine iarăș un obiect banal, ca oricare altul.

Tot astfel și femeia e o enigmă,—intocmai ca bărbatul. Sufletul feminin în opoziție cu celalt, nu e însă mai enigmatic decît el. Acelaș determinism le stăpînește de o potrivă. Fondul amindurora e acelaș. Dela cele mai de jos manifestări (nici-o femeie nu ride cînd o doare), până la cele mai subtile emoții estetice, sufletele celor două filinte omenești de sexe diferite mai mult se asemănă decît se deosebesc,—și deci se pot înțelege, cît e dat să înțeleagă om pe om...

Există, firește, și deosebiri sufletești profunde. Dar și pe terenul acestora intuiția masculină se poate orienta, și înțelegerea rămâne posibilă, până în pragul psihiatriei.

Pentru Bianca Porporata, ca și pentru Adriana și Allsia, — eroinele d-nei Papadat-Bengescu din ultimul său volum, — „Sfinxul” ni se pare un titlu excesiv, o caracterizare prematură cu care le grațifică autoarea, înainte ca noi să le fi făcut cunoștința. Și când, la urmă, simți că ele înfățișează sub trei aspecte felurite unul și același exemplar original de femeie, — în ipostasa ei de iluzionistă arzătoare și spirituală, de pasionată naivă și de ibseniană dezarmată, — ai dreptul să plasezi o mică impertinență de cetitor, singur cu gândurile lui: — Sfinx?... Lasă-ne s'o spunem noi. Căci dacă o spui d-ta, e ca și cum Adriana, de pildă, ne-ar declara dela început: „Eu sunt un sfinx. În cele ce urmează am să vă documentez acest lucru...” Și Adriana; și mai ales Bianca, lăsată de capul ei, n'ar face așa; pentru că spirituala Bianca ne incită mai cu seamă prin distincție intelectuală și delicateță de sensibilitate, însușiri pe care izolarea ei provincială i-le păstrase intacte, departe de literaturism și de orice sugestie grosolană.

Pe Bianca Porporata, autoarea o plasează vag în timp și spațiu, dar în condiții de viață destul de precise, ca s'o putem înțelege. acuistrarea în care trăiește Bianca Porporata, ca orice femeie iubită, — iubită cu legitimă pasiune de un Don Comillo prevenitor și cuminte, — lipsa ei de ocupație propriu-zisă, temperamentul vibrant și, în sfârșit, Candoarea ei de fapt, care presupune o totală lipsă de experiență vinovată, — ne explică nostalgia-i arzătoare, puterea de iluzionare veșnic reîmprospătată, revolta și resemnarea alternativă și ironizarea dureroasă a propriilor aspirații... până și faptul că ea se adresează „lui Don Juan”, ca singurul destul de întrepid pentru situația ei, și i-se adresează nu pe pământ ci „în eternitate” — fiindcă Bianca Porporata e castă.

Dar condițiile în care a trăit Bianca Porporata „în ciclul lunar al XVI-lea” și, probabil, în Italia, — nu sînt unice. Cu variații care nu schimbă fondul, ele sînt condițiile de viață a mai tuturor femeilor oneste din aceeași clasă. Biografia unei femei oneste e lipsită de evenimente. Istoria ei sufletească însă, e cu atât mai bogată în nuanțe și în amănunte.

Faptul că autorul de care ne ocupăm e o femeie, explică în mare parte însușirile operei sale. D-l Ibrăileanu a caracterizat foarte just literatura d-nei Papadat-Bengescu: lucrări de miniatură executate pe dimensiuni de frescă... Miniatură — din cauza evenimentelor liliputane pe care i-le oferă viața; frescă — din cauza importanței pe care le-o dă impresionabilitatea pururi trează, sufletul lacom de emoții, imaginația promptă în amăgiri.

Caracterul subiectiv și liric al operei d-nei Papadat-Bengescu, ne arată că avem aface mai mult cu un poet decît cu un prozator. D-na Papadat-Bengescu nu zugrăvește viața, ci o cîntă. Și aproape în toate eroinele sale al impresia că autoarea își expune propria personalitate, propriul ei suflet sub diferitele-i aspecte, ce-i dreptul nespuse de fluide, de nuanțate și de schimbătoare, după anotimpuri, după momentul zilei, după o mie și una de împrejurări mărunte care se întilnesc, se întretale și se îmbină, ca să dea unei clipe fugare caracterul ei unic, imposibil de regăsit.

În opera d-nei Papadat-Bengescu e prea mult lirism pentru un prozator, prea multă analiză pentru un poet. Analiza lirică, dacă ai

se permite această alăturare de cuvinte, o duce până în domeniul celor mai subtile și rare senzații, a căror expresie formală e un straniu mozaic de imagini. Prin aceasta, d-na Papadat-Bengescu stă mai aproape de poeții noștri „moderniști”, care și pun în versuri nu gândurile ci senzațiile,—decît de oricare dintre prozatorii noștri adevărați

Partea anecdotică din bucățile d-nei Papadat-Bengescu e redusă la minimum,—uneori lipsește cu desăvîrșire. Intrigă și acțiune nu există. Subiectul propriu-zis se reduce adeseori la un simplu pretext, la un banal punct de plecare. Și lucrul e foarte explicabil: Fîind femei pînă în vîrfurile degetelor, autoarea e excesiv de subiectivă: viața sa e lipsită de evenimente, iar viața altora n'o interesează. Pe de altă parte, discreția și prudența, însușiri feminine înăscute și de-a dreptul impuse de împrejurări, o fac să stăruiască numai asupra efectelor sufletești ale unui fapt material, și să lase în umbră însuși faptul care le-a cauzat. Minunația îndrăzneală artistică a autoarei în ce privește mărturisirile pur sufletești, dispăre cînd e vorba de fapte.

Și mai e încă ceva. Ca orice liric, d-na Papadat-Bengescu e lipsită de imaginație constructivă, creatoare de viață. Deci și din această cauză, d-sa evită faptele. Nimic epic, în această operă de introspecțiune și lirism covîrșitor.

Dar fiindcă d-na Papadat-Bengescu scrie în proză, oricît de subredă ar fi schela de care să-și agațe strălucitoarele pluze de paianjen, ea trebuie să existe. Și atunci cînd e silită să facă și arhitectură, să inventeze o intrigă oarecare, o înălțuite de fapte materiale, în povestirea propriu-zisă așa dar, d-na Papadat-Bengescu pierde admirabila siguranță cu care își minuia materialul propriilor gânduri și senzații. Povestirea e plină de ezitări. Compoziția e lipsită de gradăție, ansamblul — de armonie între părți. Cele citeva amănunte materiale, expuse parcă în silă, pr-a speciale uneori și fără semnificație pentru economia întregii bucăți, fac impresia că autorul cu le-a inventat în vederea scopului anuntit, ci le-a cules de-a dreptul din realitatea unui fapt divers, fără să le prelucreze artistic.

Dar obiectivitatea, imaginația creatoare de viață, stăpînirea și coordonarea materialului și meșteșugul expunerii, sînt la urma-urmei atribuite masculine prin excelență. Iar farmecul operei d-nei Papadat-Bengescu stă tocmai în ceiace-i constituie originalitatea fundamentală: caracterul ei eminent feminin. În domeniul acesta, al feminităților pure, al stenografiei senzațiilor, al exprimării lucrurilor impalpabile și nuanțelor sufletești inezisabile, d-sa se mișcă cu amplex și grație, fără teamă de rivalitatea vreunui bărbat.

Ar fi nedrept să-i cerem mai mult. Și ar fi nedrept să-l judecăm din alt punct de vedere, concepția asupra vieții și mijloacele artistice.

De o concepție largă și originală, de o concepție propriu-zisă asupra vieții, nu poate fi vorba la acest scriitor.

În toată opera sa, luată în ansamblul ei stufos, se afirmă mai lămurit și cu mai multă putere o singură tendință dominantă: sete intensă de viață și revoltă împotriva stăvilor care o zădărnicesc.

Această tendință presupune, desigur, și o concepție mai abstractă: afirmarea dreptului, pentru femei ca și pentru bărbați, la o

existență liberă; dreptul oricărei ființe omenești la deplina dezvoltare a tuturor facultăților cu care a venit pe lume, dreptul naturii individuale la realizarea tuturor aspirațiilor și posibilităților înăscute,— dreptul la viață.

Toate scrisorile Biancâi Porporata strigă cu pasiune acest drept. Subt frivolitatea lor aparentă, se ascunde o suferință reală și profundă, o protestare de fiecare clipă, sbuciumul tragic al ființei care se crede oprimată, răzvrătirea zadarnică împotriva fatalităților care încâtușază viața unei femei.

D-na Papadat-Bengescu nu e o feministă, în înțelesul curent al cuvîntului. Ca oricare dintre eroinele sale, Bianca Porporata nu are nimic sufragetic în ea. Bianca nu vrea drepturi pentru femei. (Ea doar își zice „Sfinx” pe copertă,—iar un sfinx nu poate merge la vot...)

Dar dreptul la viață al naturii individuale este imprescriptibil.

Nefiind plăzmită cu mîntea, ci oarecum impusă de însuși complexul temperamental ca o expresie simplistă a lui, această concepție nu e nicăiri formulată direct, în mod discursiv, în opera d-nei Papadat-Bengescu, dar străbate întotdeauna printre rînduri. O singură dată, ni se pare, autoarea a încercat s'o facă să răsară mai direct, din structura unui subiect anume imaginat,—în nuvela „Romanul Adrianei”. Dar, conceput și condus la început parcă în vederea unei teze, subiectul nu dă până la urmă ceiace făgăduise, și nuvela sfîrșește orin cîteva pagini,—fermecătoare în sine și de o supremă delicateță de execuție,—în genul obișnuit al d-nei Papadat-Bengescu.

Adriana aminteste pe Nora lui Ibsen. Amîndouă părăsesc „cămînul conjugal”. Dar cum din piesa marelui dramaturg nu știm ce s'a mai întîmplat cu Nora după plecarea ei, s'ar părea că d-na Papadat-Bengescu, începînd cu deznodămîntul piesei lui Ibsen, cărcia vrea să-i dea un epilog pesimist, a încercat să arate zădărnicia revoltei însăși, inexorabila fatalitate care pune pe o femeie în neputință de a-și crea singură condițiile unei vieți proprii, conformă cu aspirațiile... Dar poate că ne înșelăm. În orice caz, intenția autoarei rămîne mai confuză decît cea din *Casa de păpuși*. La Ibsen, concepția reese puternic și unitar, fiindcă el face pe Nora să plece numai după ce ne-a arătat limpede motivele pentru care pleacă,—motive de ordin mai înalt și mai general, care dau piesei o largă semnificație socială. Autoarea noastră nu arată motivele pentru care a plecat Adriana din casa soțului ei. Faptul că i-s'a părut că iubește pe altul, lămurește puțin episodul în sine, dar îi scoboară mult semnificația, îngustează și întunecă teza—dacă e una.

Eroinele d-nei Papadat-Bengescu au despre viață o concepție păgînă.

Cînd însă viața îți apare ca un rezervoriu imens de bucurii și plăceri, ca un prilej uimitor de desfătare, și nu ca o „vale a plîngerilor”, e greu să nu te crezi înstrătat și uedreptățit atunci cînd îți se pare că nu ai partea ta întregă la ospățul comun. (Și aproape totdeauna omului i-se pare acest lucru,—dorințele lui fiind infinite.)

Dar nimic nu face pe om mai rău, în înțelesul creștin,—ca nedreptatea. Nimic nu-i întoarce cu mai multă putere privirile asupra soartei proprii, făciindu-l surd și orb pentru suferințele altora. Naturile impresionabile și pasionate,—egoiste prin definiție,—cînd se mai cred și nedreptățite, se revoltă împotriva universului întreg; iar revolta nu mai lasă loc pentru îngăduință și ertare.

Ați observat că în toată această operă de femei, nu există aproape nici-o urmă de duioșie sentimentală, de milă creștină, de compătimire cu suferințele altora?

În locul moralei curente, un estetism naiv, superb, inconștient, servește eroinelor de îndreptar în viață. Fiecare dintre ele cugetă, simte, aspiră, în încăperea ermetică a unui egotism ireductibil. Aproape fiecare se înduioșează numai asupra soartei proprii, își inventariază cu complezență propriul său suflet, își etalează numai suferințele sale, bucuriile sale, aspirațiile sale.

* * *

Dar cu câtă vervă! Cu ce fineță de simțire și de limbaj!

D-na Papadat-Bengescu posedă arta subînțelesurilor abile, înforsătura de frază care lunecă, atinge ușor ideea și lămurește fără să precizeze. Nici unul dintre scriitorii noștri nu are în așa grad curajul de a spune orice și talentul de a învălui totul în grația expresiilor alese, fără să lovească nici-o susceptibilitate. Recitiți în această privință scrisoarea XVI-a Biancui Porporata. ...Inchipuindu-și că a fost ofensată de inchipuțul ei corespondent, nefericita Bianca reacționează. Picătura de foc pe care i se pare că a primit-o peste rănila ei deschise, îi redesteaptă orgoliul, o face să-și mascheze durerea resimțită, sub ironiile și sarcasmul ripostei. Bianca alege, cu un discernământ sigur și fără să uite nimic, tot ce poate răni fatuitatea masculină a lui Juan, singurul lui punct vulnerabil, — muindu-și săgețile în cel mai subtil venin al răutății feminine. S'ar părea că fantoma sceleratului din „eternitate”, anume a provocat pe Bianca, — numai pentru ca d-na Papadat-Bengescu să-și arate și această latură a talentului său.

Dar ironia, care presupune o doză de răceală și stăpînire, e ceva incidental în opera această de lirism cald și susținut, în care autorul intervine necontent și căreia i se împrumută cu întregul suflet. Chiar și descrierile de natură sint animate, sint umanizate, sint colorate de pasiune, — femela neputînd avea o atitudine imparțială nici chiar față cu lucrurile neînsuflețite.

Iar bogăția de senzații, căldura și pateticul debitului său poetic, sint potențate la d-na Papadat-Bengescu de o minunată putere de invenție verbală. D-sa găsește întotdeauna cuvîntul care exprimă nuanța. Cuvintele scintilează de-a lungul frazei, ca mici explozii de praf de pușcă. Imaginile însă, cu strălucirea lor de piatră rară, se clatină în metalul frazei, nu sint bine încrustate. Montura e inferioară nestimatelor. Fraza e prea lungă adeseori, cu sinuozițitățile multe; nu are contur precis, puritate de linii, — nu e sculptată dintr'o bucată. Se vede și aici, în mic, același lipsă pe care am observat-o cînd era vorba de compoziție: frumusețe de amănunte, în dauna ansamblului.

Femela nu e nici sculptor, nici arhitect, prin natura ei. Nu știe să construiască, nu poate să sculpteze. S'a zis că pe femei o atrag și o interesează mai mult senzațiile, decît formele... Faptul se vede dește încă odată și prin observația mărunță pe care o facem mai sus.

* * *

Ascensiunea d-nei Papadat-Bengescu în literatură a fost bruscă și surprinzătoare. Originalitatea d-sale e incontestabilă. Dela Caragiale încoace, singur d. Sadoveanu dăduse o îndrumare nouă prozei românești, prin personalitatea lui puternică. Iar după d. Sadoveanu, d-na Papadat-Bengescu a izbutit să aducă iarăși o notă tranșant diferită... Mic sau mare, oricum ar fi socotit, talentul d-sale nu a adăugat o simplă nuanță, ci a proiectat o nouă culoare pe ecranul nu tocmai variat în culori al prozei noastre literare. Și asta înseamnă mult...

Exuberanța producțiilor sale, ca o izbucnire arteziană, a ridicat-o dintr'odată până la un loc de onoare, după care alții tînjesc îndelungă vreme. Iar această bogăție ne face să nădăjduim că d-na Papadat-Bengescu va mai dărui încă multe lucruri de preț literaturii noastre. E drept că în ultimul timp, în ceiace a publicat prin reviste, d-sa nu s'a mai ridicat niciodată până la înălțimea de inspirație și de realizare pe care a atins-o în acele neîntrecute scrisori ale Biancăi Porporata către Don Juan. Dar asta nu înseamnă nimic în privința talentului. Calitatea unei înfăptuiri literare nu depinde numai de talent. Izvorul inspirației, de pildă, e și el un factor destul de important. Talentul rămînd același, împrejurările din afară decid singure de gradul și de natura inspirației. Este evident că un nour mînat de furtună își trezește în suflet altfel de ecouri decît, bunăoară, un măgar—să zicem.

Dar lumea aceasta fiind înfinit de variată în aspectele ei, și viața înfinit de fecundă în combinații de fapte, de împrejurări și de surprize, sufletul unui artist va fi necontenit solicitat în rezerva lui de forțe creatoare, să aspire, să viseze și să producă.

G. Topirceanu.

Cronica economică

Opera constructivă în reforma agrară.

În unele cercuri, chiar dintre cele hotărîtoare, este răspîndită convingerea că, cu cele câteva articole din decretele-legi sumare, promulgate în primăvara anului acestuia, înfăptuirea reformei agrare s'a terminat, și nici nu mai e nevoie de o lege propriu-zisă de improprietărire.

În adevăr, se susține în aceste cercuri, că desăvîrșirea reformei agrare stă în predarea pămîntului în proprietatea sătenilor și că de vreme ce, pe temeiul promisiunilor decrete, improprietărire se poate face și chiar se face efectiv, — opera e terminată.

Această convingere înfățișează o eroare, care va avea grave consecințe asupra dezvoltării structurii agrare viitoare, asupra producției agricole și a raporturilor sociale. Specialiștii nu au pregetat a arăta acest lucru, ori unde această lucrare era cu putință și ei nu vor putea fi învinovați în viitor, că nu și-au făcut datoria luminînd această problemă.

Un guvern popular, cu o situație consolidată, nu se poate sustrage datoriei de a o rezolva complet și definitiv, chiar dacă s'ar părea că rezolvarea ei în acest chip ar stîrni oarecare contrarrietăți, sau ar însemna o mică jertfă de popularitate.

La 1864 s'a predat pămîntul și nimic mai mult, considerîndu-se că aceasta era durerea cea mai acută și că celelalte necesități se vor rezolva de cei ce vor veni, fiecare generație trebuind a avea grijile ei. Dar în materie de pămînt, ceiace faci odată e greu de desfăcut mai apoi; consecințele rele ori bune stăruie prin generații.

Din pricină că reforma dela 1864 a fost incompletă în latura ei constructivă, s'au născut invoelile agricole oneroase, executate *manu militari*, cămătăria rurală și mișcările țărănești. Proprietatea mică creată la acea dată n'a mai putut hrăni pe jumătate din urmașii improprietăriților de atunci, productivitatea ei s'a anihilat printr'o parcelare nerațională și excesivă. Energia țărănească se pierdea în drumuri dela petec la petec. Nici asolament, nici cultură rațională, nici întrebuițare de mașini ori unelte perfecționate nu era cu putință pe aceste petece.

Nefiind măsurată exact, fiind împărțită de săteni înșiși cu mijloacele rudimentare pe care ei le puteau avea, această proprietate

dela 1864 nu a putut fi bine definită pe teren și bine individualizată juridicește. Consecința a fost: încălcări, certuri de hotar, crime și nesfârșite procese care au absorbit timp de o jumătate de veac o însemnată parte din energia și din agoniseala țăranilor.

Acuma cînd putem lucra cu alte mijloace, cînd putem să tragem învățăminte din ceiace s'a făcut în trecut, cînd principiile de politică agrară sînt încheiate într'o știință, bazată pe experiența tuturor neamurilor, nu ne mai este îngăduit să lucrăm în mod superficial.

După opera negativă de reducere a mării proprietăți prin expropriere, trebuie să urmeze opera pozitivă de construire a unei proprietăți țărănești viabile, capabile să asigure satelor o dezvoltare înfloritoare și să dea țării o economie națională sănătoasă și o clasă muncitorească robustă.

Opera pozitivă e mai grea decît cea negativă, dar greutățile trebuie și pot fi biruite.

Guvernul trecut elaborase, după ce consultase pe specialiști, un proiect de improprietărire. Se avusese în vedere la întocmirea lui și anteproiectul partidului liberal tipărit încă din 1918 care din nefericire nu a fost transformat la vreme în lege, ceiace ar fi înlăturat frămîntările ulterioare. Lucrarea guvernului trecut fusese făcută cu o conștiinciozitate migăloasă și stăruitoare; fusese consultată și oameni care nu aveau aceleași păreri politice. Fără nici-o considerațiune străină principiilor științifice se poate spune că acel proiect era bun, și ar fi găsit cu siguranță aprobarea tuturor partidelor, tuturor factorilor hotărîtori. Parlamentul l-ar fi votat și azi reforma s'ar aplica după prevederile lui.

Din nefericire s'a crezut că e bine să se revizuiască și opera negativă: decretul-lege de expropriere. S'a crezut că se va putea face mai bine decît ceiace se făcuse prin aplicarea aproape terminată a acelui decret-lege.

Intervenind astfel fără utilitate momentană, în orice caz într'un moment neoportun, în opera de expropriere deja săvîrșită, s'au creat greutăți care au făcut cu neputință votarea legii agrare așa cum fusese întocmită, și realizarea operei constructive pe o temelie largă și națională, cu un moment mai de vreme, a fost impledecată.

Parlamentul va trebui însă să reia în examinare problema și să-i dea soluția completă. Sînt o serie întreagă de chestiuni de o covîrșitoare importanță, unele din ele de o importanță grabnică, imediată, pe care nu le-a rezolvat dispozițiunile restrinse din decretule-legi.¹⁾

Acestea sînt: chestiunea plății pămîntului; rezervele pentru utilizări de ordin general în legătură cu prosperarea economiei naționale; întrebuințarea acelor bunuri expropriate care nu pot fi trecute în proprietatea individuală a sătenilor ca clădirile, plantațiile, viile, grădiniile; crearea cel puțin în regiunile de colonizare a unei proprietăți mijlocii constituită cu elemente capabile a fi pionierii progresului agricol; măsuri pentru asigurarea unei bune culturi pe noua proprietate țărănească; îndrumarea spre o organizare cooperativă a micilor agricultori; dispozițiuni cu privire la modul de înstrăinare a loturilor dobîndite; împiedicarea divizării acestor loturi sub o anumită limită; norme de comasare cel puțin acolo unde sătenii înțeleg importanța a-

1) Decretul-lege No. 1407 din 31 Martie 1920.

" " " 21 Aprilie "

" " " 2097 " 8 Mai "

acestor operațiuni; modul cum se va face colonizarea și mijloacele prin care statul înțelege a o sprijini; dispozițiunile pentru înscrierea loturilor în cărți funduare și pentru întocmirea cadastrului întregii proprietăți rurale.

Numai enunțarea acestor chestiuni arată cât de mare și grabnică nevoie este să se facă legea de împroprietărire. Decretele-legi amintite mai sus se ocupă numai de ordinea de preferință a sătenilor, de mărirea lotului și de organele stabilite pentru verificarea tablourilor și trecerea loturilor în primirea sătenilor. Și încă modul cum a fost rezolvată problema mărimii lotului, prin crearea nu a unor loturi întregi, ci a lotului de completare variabil după proprietatea actuală a săteanului, va trebui probabil să fie reluată în examinare.

Decretul-lege No. 1407. tratează, ce-i drept, și chestiunea plății. Probabil printr'un lapsus, datorit grabei cu care a trebuit să se legisfeze, acel decret-lege rezolvă această chestiune într'un chip ruinător pentru stat, în sensul că sătenii care se hotărăsc a plăti cu anticipație, primesc lotul aproape gratuit.

În actuala stare a finanțelor țării, statul nu poate da pământ aproape gratuit, ci el trebuie să-și asigure din vărsămintele sătenilor despăgubirea datorată proprietarilor. Chestiunea trebuie așadar din nou examinată. Limita superioară a plății impusă sătenilor trebuie căutată în perspectivele de rentabilitate a gospodăriilor țărănești.

Trebue evitat ca întregul venit al proprietății mici, astfel create, să fie vărsat tezaurului sub forma de anuitate. În acest caz o prosperitate a acestor gospodării ar fi exclusă și sătenii ar fi din nou reduși la situația de șerbi ai statului. Dar din aceasta nu urmează ca sătenii să primească pământul aproape gratuit. Statul trebuie să perceapă anuitățile ori plata integrală așa cum ele rezultă din evaluarea pământului. Ajutorul rațional pe care-l dă sătenilor, constă în afectarea unui procent din totalul vărsămintelor 20—30% în scopul îmbunătățirii agriculturii mici, în opera de colonizare, în îmbunătățiri funciare de interes general.

Cu prilejul exproprierii trebuie rezervate acele terenuri care sînt absolut indispensabile pentru scopuri de interes general, fiindcă niciodată nu vom mai avea prilejul să facem acest lucru sistematic și cu ușurința de acum. Trebuie rezervate astfel terenurile necesare răspîndirii bunelor metode de cultură: nu numai ferme, dar încă școale de agricultură, stațiuni experimentale, loturi demonstrative, pepiniere, crescătorii de animale, etc.

De asemenea terenurile necesare lărgirii satelor sau creării de nouă sate, drumurilor de exploatare, pușurilor, localurilor publice. Acolo unde nu e altă posibilitate de creați islaz, trebuie rezervat din terenul deja expropriat.

Trebue înzestrate cu cite un lot mic școalele și bisericile, care nu au de loc pământ.

E de cea mai mare utilitate pentru economia națională să se facă și alte rezerve, care par a avea o legătură mai depărtată cu agricultura, dar care vor contribui la prosperitatea ei prin mărirea cererii de produse agricole. Trebuie astfel avută în vedere problema comunicațiilor, problema dezvoltării orașelor, problema locuinței lucrătorilor în centrele industriale așa cum s'a făcut în Decretul-Lege pentru reforma agrară în Transilvania.

Legea trebuie să stabilească ce se face cu acele bunuri, care nu pot fi parcelate la săteni: clădiri, plantații, vii, etc. Nu tuturor clădirilor

li se pot da destinație de interes general: școale, etc., dat fiind că ele au fost construite pentru scopuri de exploatare agricolă. E indicat ca astfel de clădiri să treacă în proprietatea cooperativelor agricole sau să se creeze în jurul lor loturi mijlocii, pentruca valorile înseamne, investite în astfel de clădiri, să nu rămână pierdute pentru economia națională. Tot așa acele bunuri, care și-ar pierde valoarea în cazul cînd s'ar parcela, trebuie vîndute întregi, cu anumite îngrădiri și garanții că vor fi bine exploatate.

Într'o structură agrară normală, existența proprietății mijlocii este indispensabilă. Legea de improprietărire trebuie să creeze și la noi această proprietate, inspirîndu-se din încercările făcute prin legile de improprietărire anterioare și prin legea Casei Rurale. Pentru crearea acestei proprietăți mijlocii, trebuie atrase acele elemente egite de altfel tot dintre plugari, care au absolvit o școală de agricultură inferioară, medie sau superioară. Numai în felul acesta vom putea presăra în mijlocul sătenilor o seamă de fermieri, singuri în stare să stimuleze propășirea agriculturii. În regiunile de colonizare e necesar să se dea o cit mai mare dezvoltare acestei proprietăți mijlocii și din motive exclusiv tehnice: lipsa apei, caracterul climei, rizicul mai mare al culturilor, impun aci o exploatare mai extensivă, deci necesarmente loturi mai mari.

Statul trebuie să ia și măsuri directe pentruca pămîntul să fie bine cultivat. La buna lui cultură nu e interesat numai săteanul, ci e interesată societatea întregă, care se hrănește din acest pămînt. Măsurile obligatorii de bună cultură decurg astfel dintr'o concepție democratică de solidaritate socială, care e călăuzitoare în vremea de azi. În legătură cu aceasta trebuie ca statul să continue a se preocupa de prosperitatea gospodărilor non create, priveghînd ca creditul personal ce stă la dispoziția sătenilor prin băncile populare să fie cit mai eficient și mai ușor accesibil și creînd o organizație de credit ipotecar pentru săteni.

Prin avantajile directe pe care statul le acordă pentru prosperitatea agriculturii, trebuie stimulată cooperarea sătenilor pentru scopuri pur agricole. Numai așa agricultura mică va putea să beneficieze de avantajile specifice culturii mari. Numai așa va fi cu putință o organizare sistematică pentru aprovizionarea orașelor și pentru export.

Pentru a se evita reconstituirea marii proprietăți prin cumpărarea de loturi țărănești, trebuie statornicită o limită a suprafeței sau a numărului loturilor care se pot concentra în aceeași mîndă.

Mai importantă încă este latura inversă a chestiunii: împiedicarea fărâmișirii excesive a pămîntului. Subt o anumită limită de învîndere, o bucată de pămînt nu se mai poate munci rațional și rentabil; cultura agricolă pe ea înseamnă o pagubă pentru economia națională. Trebuie deci legiferat un minimum de divizibilitate: trei și cinci ha. după regiuni. Experiența s'a făcut cu loturile vîndute de Casa Rurală.

Pentru a îndrepta pulverizarea excesivă a actualei proprietăți țărănești, pulverizare datorită tocmai lipsei unei dispoziții cu privire la minimum de divizibilitate, în legea delă 1864, mijlocul este comasarea. Ea s'a legiferat și aplicat în statele din occident înainte de războiu. Cu atît mai ușor ar fi legiferarea și aplicarea ei la noi azi cînd legiuitorul intervine în situația vechii proprietăți, în momentul cînd el o lărgește considerabil prin noua improprietărire. E așa de

evident, ciștigul ce s'ar doblîndi, comasînd vechile parcele risipite, neregulate, fără acces, cu noul hotar al statului, încît orice documentare e inutilă. Prin contopire într'un număr restrîns de parcele, dacă nu chiar una singură, va dispărea numărul mare de haturi inutile. Prin aceasta și prin trasarea unei rețele de drumuri rațională, se va doblîndi un plus de suprafață. Loturile se vor putea lucra rațional, se va putea aplica un asolament, celace în starea actuală e cu neputință.

Decretul-lege de improprietărire, nu numai că nu statulază nimic asupra comasării în vechea proprietate a sătenilor, pulverizată și risipită, dar prin dispoziția lotului de complectare crează o nouă proprietate țărănească, care—fiînd complimentul celei dintăiu—e totașa de nerațională ca acela.

E așa de evident necesar să se pună rîndulă în distribuția proprietății, încît sătenii înșiși înțeleg importanța acestei măsuri. Trebuie însă ca legea să statornicească dacă nu o obligație generală, cel puțin ca voința celor înțelegători să fie obligatorie pentru ceilalți.

Modul cum se va face colonizarea trebuie de asemenea statornicit de lege. Trebuie să se hotărască dacă se va face colonizarea în sate, ori în gospodării izolate la lot, trebuie regulată partea contributivă a statului în această operă, stabilită suprafața loturilor de colonizare și celelalte avantagii menite a atrage pe coloniști.

Însfîrșit legea de improprietărire trebuie să cuprîndă dispozițiuni pentru înscrierea loturilor dobîndite în cărți funduare și pentru cadastrarea întregii proprietăți rurale. În felul acesta se va pune ordine și la noi în situația juridică a proprietății. Cadastrul există în toate țările civilizate. Nevoia întocmirii lui și la noi a fost desbătută în trecut fără nici-o urmărire. E acum cel mai bun prilej cînd se măsoară 2 | 3 din suprafața agricolă a țării, ca această operă să se facă. Cînd se cheltuesc acuma zeci de milioane pentru măsurători și parcelări, e greu de admis că se vor da alte zeci de milioane mai tirziu ca să se reia lucrarea și să se facă și cadastrul.

Iată chestiunile principale de care trebuie să se ocupe legea de improprietărire. Multe din ele au fost rezolvate pentru Basarabia, prin legea specială a acesteia, și în Transilvania prin decretul-lege ce se aplică ținuturilor de peste Carpați.

E greu să admitem că celace s'a făcut acolo nu se va desăvirși și pentru regatul vechiu și că vom rămîne cu cele cîteva articole ale decretelor-legi de improprietărire. Legea complectă, care să statornicească un regim rațional pentru proprietatea țărănească, trebuie votată cit mai curînd cu putință. A face altfel, însemnează a nu fi învățat nimic din experiența trecutului. Ar fi cași cum toată literatura agrară dela noi, nu ar fi fost scrisă. Închegarea unei „politice agrare“ ca disciplină științifică ar însemna în cazul acela un lucru necunoscut nouă. Consecvenți am fi atunci, dacă am desființa catedrele de politică agrară dela Școalele superioare de agricultură, ba chiar dacă am închide acele școale. Căci ar însemna că știința e un biet lucru incomod pe care îl arunci peste bord la prima contrarietate.

A da pămînt sătenilor fără o lege de improprietărire, însemnează a ne inspira din metoda rusă. E cași cum s'ar da libertatea unor roți, fără ca cineva să îngrijească cum vor trăi adouazi, și ce vor face cu această libertate și a le prepara astfel ori peirea ori o nouă robie cu lanțuri ceva mai poaleite.

G. Ionescu-Șișești

CRONICA FINANCIARA

Criza Monetară

Chestiunea financiară de cea mai gravă actualitate este criza monetară, adică lipsa de monedă pe piața românească.

Toată lumea se întreabă și prinde, care să fie originea acestel crize ?

Intrebarea pare cu atât mai legitimă, cu cât cu puține luni mai înainte moneda inunda piața, așa că se constată dimpotrivă celace se numește, în știința financiară, un fenomen de inflațiune monetară. În adevăr, se găseau la 1 Aprilie 1920 în circulațiune peste 6 miliarde de hirtie monedă românească și anume:

Bilete Banca Națională Română	4.500.000.000
Bilete Banca Generală (emise de Germani în timpul ocupațiunii)	2.200.000.000

Bilete Banca Generală credem, că se găseau în circulațiune pentru o valoare și mai mare, — fiindcă s'a introdus din Germania și s'a stampilat prin fraudă o cantitate însemnată, după retragerea Germanilor.

Această cantitate de monedă era mai mult decit îndestulătoare pentru nevoile de schimb ale vechiului regat. — Dovada o avem în faptul că înainte de războiu nevoile economiei naționale se satisfăceau printr'o emisiune a Băncii Naționale de 750.000.000 milioane aproximativ, deci aproape de zece ori mai mică.

Nu fimem sama de ținuturile altpit, intrucit coroanele și rurile au continuat să circule în aceste ținuturi.

Abundența de monedă îngrijora pe oamenii noștri de Stat și pe economiști. Se preconizau numeroase măsuri pentru a remedia această stare monetară bolnăvicioasă, care a avut următoarele consecințe dăunătoare pentru economia națională :

a) Moneda fiind o marfă ca orice marfă, urmează legea cererii și a ofertei, adică se depreciază atunci când se găsește în abundență față de nevoile pieței. Consecința fatală și imediată deci a inflațiunii monetare a fost *urca ea nemăsurată a prețurilor*, fenomen constatat de toți în România după războiu, intrucit valoarea monedei fiind scăzută, puterea ei de cumpărare era mai slabă și ea atare pentru o marfă oarecare era nevoie să se plătească un număr mai mare de bilete de bancă.

b) *Criza schimbului față de străinătate.* Moneda românească pierzând din valoare, prin abundența stocului monetar din țară, raportul monedei naționale față de cea străină a variat în sens invers

proporțional cu deprecierea ce a suferit, fenomen care s'a cunoscut de marele public, sub numele de valută scăzută și care a pricinuit pierderi incalculabile industriștilor și comercianților români, particularilor, dar mai ales Statului.

c) Băncile refuzau să primească depozite spre fructificare; întreprinderile de orice natură găseau cu cea mai mare ușurință subscriitorii; emisiunile nouă se acopereau de mai multe ori; acțiunile diferitelor Societăți și Bănci se urcau vertiginos, oferind deținătorilor prime neașteptate. Tranzacțiunile la bursă erau în floare, pasiunea jocului de bursă pusesse stăpînire pe toate categoriile sociale.

d) *O bună stare și prosperitate aparentă*; o risipă neînfrînată de bani, pentru satisfacerea nevoilor de lux, cele mai extravagante și deșănțate se manifesta în toate clasele sociale, din cauza ușurii cu care se realizau cîștigurile.

Această situațiune s'a menținut până către sfîrșitul lunii Maiu 1920, înd deodată, în mod brusc, s'a declarat criza de numerar și Banca Națională, ca semn prevestitor al crizei, a ridicat scontul de la 5% la 6%.

Faptul pare paradoxal pentru marele public, care își pune surprins întrebarea: ce s'a făcut cu moneda? Cum a dispărut numerarul de pe piață? Într-un cuvînt, care este originea crizei monetare?

La această întrebare vom căuta să răspundem prin studiul de față. Explicațiunile abundă. Fiecare financiar și om de afaceri are explicațiunea sa și fiecare explicațiune conține o parte de adevăr.

După noi cauzele cele mai însemnate care au pricinuit criza monetară sînt următoarele și se pot grupa astfel:

1) Prima cauză, fundamentală, *causa causarum* am putea-o denumi, este *specula*, ce s'a întîns ca o epidemie în toate categoriile noastre sociale și în toate activitățile, începînd cu cei mai mari comercianți și Bănci, și sfîrșind cu cei mai umili săteani. Speculațiunea s'a manifestat mai ales în *exagerarea importului de mărfuri*, cele mai multe de lux, cu prețuri umflate peste trebuințele țării și în condițiuni foarte oneroase.

Această exagerare avea ca pretext lipsa de mărfuri în România, datorită ocupațiunii germane, timp de doi ani de războiu și sporirii populațiunii. Atrăși de cîștiguri fabuloase și fascinați de perspectiva urcării continue a mărfurilor, s'a încins o adevărată goană după mărfuri, de către comercianții de profesie sau de către cei care se improvizau comercianți,—așa încît aceiași marfă trecea în 5—6 mîni, fiind încă în porturi, depozitată.

Mai mult decît atît, specula s'a întîns chiar asupra mărfurilor ce erau numai angajate în străinătate sau chiar în curs de fabricare.

Este prin urmare lesne de înțeles, că prin aceste cumpărări exagerate în străinătate, a eșt din țară o cantitate însemnată de monedă, care se cifrează de specialiști la peste 2 miliarde lei.—Suma s'a nu pară exagerată, știut fiind că prețurile mărfurilor în străinătate, în epoca ce a urmat războiului, au fost foarte urcate, iar valuta noastră a scăzut pînă la 5 lei 50 bani francu francez, iar lira sterlină 260 lei. Refugiații români din străinătate în timpul războiului și, mai apoi, misiunile la Conferința păcii au lăsat deasemenea în străinătate o cantitate însemnată de lei.

Leii aflați în Germania și Austro-Ungaria au trecut iarăși în țările aliate și neutre în primele luni după încheierea păcii, leul românesc având relativ un curs ridicat, în comparație cu monedele naționale: marka și coroana. Acești leii eșiți din țară și care au luat drumul străinătății, nu s'au mai întors, din pricină că exportul nostru a fost în anii următori războiului aproape nul, așa că străinii n'aveau ce să cumpere din România și deci leii nu aveau cum să se reîntoarcă în țară.

Trebue observat, că leii românești au fost exportați în același timp de comersanții din teritoriile alipite, întrucât coroanele stampilate nu aveau curs în străinătate, iar rublele aveau un curs prea scăzut.

Față de prețurile ridicate ale mărfurilor, prețuri provenite în special din cauza speculei,—cumpărătorii s'au ținut în rezervă, așa că mărfurile importate n'au putut fi vândute, iar deținătorii lor n'au reușit să intre în banii ce avansaseră pe aceste mărfuri.

Specula s'a mai făcut în jurul lansării de nouă societăți sau sporirii capitalurilor vechilor societăți. Lansarea noilor întreprinderi și emisiunile nouă, în vederea sporirii capitalului vechilor societăți,—s'au făcut, de cele mai multe ori, nu în vederea unor necesități economice sau financiare, ci mai ales pentru a se specula acțiunile la Bursă,—așa încît s'au văzut acțiuni ale unor societăți, făcînd primă de peste două mii lei, la un capital nominal de 500 lei, înainte ca repartiția acțiunilor să se fi terminat. Prin efectul jocului de bursă „à la hausse”, acțiuni de 500 lei valoare nominală au atins cursul de peste 4000 lei.

Specula s'a întins în toate direcțiunile, ca d. ex. case, mine, păduri, etc. De remarcat specula cu cumpărarea rublelor și a coroanelor, scontîndu-se retragerea lor din circulațiune sau primirea lor pe un curs ridicat la subscrierea împrumutului intern. Prin această speculă au eșit mulți lei din Regat, trecînd în ținuturile alipite, unde au fost teaurizați.

Urcarea exagerată a prețurilor mărfurilor și tuturor valorilor, a creat desigur o nevoie mai mare de monedă, comparativ cu vremurile cînd mărfurile și valorile erau scăzute. Astfel se explică ruperea echilibrului între numerarul disponibil și cerințele economiei naționale,—adică aparițiunea crizei monetare.

2) *Teaurizarea monedei.* — Fenomenul teaurizării monedei s'a manifestat mai ales în păturile dela sate. Țărăimea noastră nu e încă la curent cu mecanismul financiar modern, nu are încă o educațiune financiară suficientă, așa că nu cunoaște plasamentul economiilor la Bănci, în acțiuni, etc. Unicul plasament în care țăranul român are încredere este plasamentul în pămînt sau mărfuri necesare gospodăriei lui. Or, în ultimii ani, în buzunarul țăranimii din vechiul Regat au intrat sume însemnate prin scumpetea produselor municipale și gospodăriei țărănești,—numai Bucureștii varsă 5 milioane pe lună,—prin avansurile ce s'au făcut țăranilor de către Casa Centrală a Băncilor Populare și a Caselor de împrumut pe gaj.

Pe de altă parte, sumele vărsate sătenilor s'au immobilizat în chimirul acestora, din pricină că mărfurile trebuincioase gospodăriilor țărănești nu s'au găsit în abundență pe piață, iar impozitele nu s'au încasat de către Stat, așa încît țăranul a făcut o economie forțată. Țăranul apoi a stat în rezervă în celace privește cumpărarea mărfurilor ce se găseau pe piață, față de prețurile extrem de urcate.

și mai ales, în vederea improprietării, cu atât mai mult cu cât Guvernul D-lui General Averescu a decretat măsura, că sătenii ce vor plăti pământul în numerar la improprietărire, vor avea o reducere de jumătate din preț.

Prețul mare al produselor țărănești și al muncii a fost o pricină de încurajare la vânzare și pentru muncă, care—alături de avantajele plății în numerar a lotului de improprietărire—explică cauzele teaurizării monedei de către populațiunile rurale.

Plata pensiunilor invalizilor, văduvelor de războiu, a restanței ajutorului familiilor mobilizațiilor, a mărit cifra numerarului la țară; dar exportul porumbului ce se pregătește, va umple și mai mult chibritul țăranilor.

Nu sîntem, credem, departe de adevăr evaluînd numerarul ce se găsește la sate la peste 2 miliarde lei.

Dar teaurizarea leilor s'a mai petrecut sub o altă formă, și anume: față de scăderea coroanei și a rublelor, locuitorii din Transilvania, Bucovina și Basarabia, au început să-și plaseze economiile în moneda vechiului regat, schimbînd coroanele și rublele în lei românești. Acest plasament a fost stimulat de faptul că, pe cînd coroana și rubla scădeau, față de valuta străină, leul își mărea valoarea.

De asemenea prin plățile făcute de Stat în ținuturile alipite, suma de lei s'a mărit în aceste ținuturi, cu cel puțin un miliard de lei. În total, putem evalua la un miliard și jumătate lei ce se găsesc teaurizați în Transilvania, Banat, Bucovina și Basarabia. Lei au fost teaurizați, iar coroanele și rublele au continuat să circule pe baza legii lui Gresham, care a stabilit, că într-o țară unde circulă două sau mai multe feluri de monedă, moneda cea mai bună părăsește din circulațiune pe cele mai rele.

Dar chiar locuitorii altor State vecine, ca Polonezii d. ex., au preferat să plaseze economiile lor în lei românești, decît în moneda indigenă foarte depreciată.

Guvernul sîrbesc pe de altă parte, în vederea cumpărăturilor viitoare din România și ținînd seamă de valuta favorabilă a dinarului, a interzis eșirea din Serbia a leilor românești.

Mulți Greci deasemenea, cunoscînd bogățiile reale ale României Mari, și-au dat bine seama că deprecierea valutei românești este un fenomen trecător, și ca urmare au plasat economiile lor în lei românești, mai ales că dragma grecească față de leu avea un curs mai ridicat decît chiar francul francez.

3) Banca Națională a atins demult limita de emisiune, așa încît nu mai poate procura comerțului și industriei sumele mereu crescînde de care are nevoie. Banca Națională în ultimii ani a emis monedă numai pentru trebuințele Statului, neglijînd cu desăvîrșire comerțul, deși menirea acestei instituțiuni este să ajute comerțul.

4) Imprumul intern din 1920 a absorbit mari cantități de numerar, peste 1 miliard jumătate, pompînd ultimele disponibilități ale Băncilor și particularilor. Diferiți capitaliști romîni, ca să-și asigure avantajele acestui plasament, între care scutirea de orice impozite, chiar asupra câștigurilor de războiu, au căutat să subscrie la imprumul intern al refacerii, mai mult decît numerarul ce îl aveau lichid și în acest scop s'au imprumutat la Bănci.

Criza monetară s'a agravat și prin acela, că chitanțele de subscriere la imprumul intern n'au putut fi lombardate, adică depuse

în gaj, la Casa de Depuneri și la Banca Națională, conform prospectului de emisiune.

5) *Inclineala cu care circulă moneda în România.* — Rapiditatea circulației monetare într-o țară poate compensa lipsa de monedă. În adevăr, moneda este un vehicul ce servește la circulația bunurilor dintr-un stat, adică la efectuarea schimburilor. Cași un vagon care, dacă circulă des, poate transporta o cantitate mai mare de mărfuri, — moneda dacă circulă cu ușurință și repede într-un stat, poate servi la mai multe operațiuni de schimb.

Dacă cercetăm obiceiurile financiare ale populației din România, constatăm că moneda circulă foarte cu greutate, din cauza obiceiului tezaurizării, după cum am arătat deja, și din cauză că masa mare a populației nu cunoaște plasamentele financiare moderne.

Moneda în loc să fie depusă la Bănci, de unde să circule repede, se imobilizează în mâinile particularilor, de unde apare pe piață în mod intermitent și în cantități limitate.

6) *Lipsa de instrumente perfecționate de schimb în România.* — În România, în adevăr, nu s'a generalizat cekul ca instrument de plată între particulari și „Clearing-House”-ul, adică casă de lichidare și compensațiuni, ca instrument de plată între Bănci și marii comercianți sau industriași. Lipsa acestor instrumente de plată a agravat, dacă nu chiar au determinat criza monetară, fiindcă aceste instituții financiare sînt substituite foarte eficace ale monedei și ca atare ar fi putut înlocui, în mare parte, lipsa de monedă reală de pe piața românească.

Acestea fiind cauzele crizei monetare, să ne întrebăm care au fost urmările crizei pentru piața românească? Pentru ușurința cetățeanului, care poate nu este în curent cu chestiunile financiare, vom forma mai multe grupe pentru a indica urmările crizei monetare și anume:

1. Prima consecință și un indiciu infailibil al crizei a fost urcarea *scomptului Băncii Naționale*, în ziua de 1 Iunie 1920, dela 5% la 6%.—Scomptul Băncii Naționale este barometrul care înregistrează starea monetară a pieței. Urcarea *scomptului* institutului nostru de emisiune, dovedește cu prisosință cererea intensă de monedă pe piață, care a avut ca urmare în largă măsură apelul marilor Bănci și a marilor comercianți către Banca Națională.

2. *Retragerea depozitelor spre fructificare din Bănci.* Depunătorii avînd nevoie de numerar pe deoparte, pentru a face față plăților ce aveau de efectuat, iar pe de altă parte găsind un plasament mai rentabil pe piață, au cerut restituirea depozitelor constituite la Bănci.

3. *Scăderea precipitată a valorilor la Bursă.* Această scădere a fost un indiciu și mai peremptoriu, că ne aflăm în plină criză monetară. În România nefiind admise la Bursă decît operațiunile contra numerar, adică fiind interzis jocul „pe termen”, scăderea valorilor dovedește în mod indubitabil, că disponibilitățile de numerar s'au epuizat, că Băncile au denunțat compturile curente ale diferiților clienți, garantate prin depozit de acțiuni, și ca urmare clienții s'au văzut nevoiți să realizeze acțiunile la Bursă, adică să vînză.

Trebue observat, că numai acțiunile cu dobândă variabilă au scăzut. Cele cu dobândă fixă, ca rentele Statului și scrisurile funciare dinpotrivă s'au urcat. Fenomenul este foarte explicabil, prin aceea că numai acțiunile cu dobânzi variabile au făcut, în epoca de inflațiune monetară, obiectul speculei; iar valorile cu dobândă fixă erau neglijate în acea epocă și deci au scăzut mult. Odată cu aparițiunea crizei monetare, economiile s'au îndreptat către valorile cu dobândă fixă, ca fiind cele mai serioase și ca urmare cursul lor a început să se urce.

4. *Scăderea prețurilor mărfurilor.* — Această consecință este naturală, fiind dat că urcarea prețurilor, după cum am dovedit mai sus, se datora în mare parte inflațiunii monetare. Dar, cauza principală a scăderii prețurilor este că negustorii, fiind constrinși de Bănci să lichideze compturile, aceștia au fost siliți să vinză cu preț de cost chiar stocul de mărfuri ce aveau în depozite și pe care le păstrau în vederea speculei.

In rezumat, din cele expuse până acum rezultă, că criza monetară din 1920 s'a născut și manifestat în următorul mod:

Mărirea stocului monetar a provocat o urcare a prețurilor. Această urcare a prețurilor a stimulat întreprinderile și tranzacțiunile de tot felul. Fiecare dorea să profite de această urcare a valorilor pentru a realiza câștiguri exagerate și lesnicioase. Din exagerarea spiritului de întreprindere s'a răscolit specula. Negustorii cumpără ca să revindă cu un beneficiu însemnat. Prețurile se urcă peste normal. Această urcare rapidă și neașteptată stimulează și mai mult comerțul, producțiunea și întreprinderile. Băncile acordă cu înlesnire credite, participând și ele la beneficiile realizate de clienții lor, cu cel puțin 25%. Se abuzează de credit în vederea speculei. Se depun la Bănci în gaj acțiuni, pentru a subscrie la noile emisiuni ale societăților, ce se crează zilnic cu zeci de milioane capital și care nu cer decât 33% ca prim-vărsămint, — în vederea primelor ce acțiunile înregistrează la Bursă.

Dar, la un moment dat, specula s'a dezvoltat în așa de largă măsură, Societățile, Băncile și alte subscrieri pompează așa de mult numerar, încit raportul ce trebuia să existe între cantitatea mărfurilor, a tranzacțiilor de tot felul deoparte și a monedei de altă parte — este răsturnat. În loc ca moneda să fie în abundență, față de mărfuri, de nevoile comerciale și financiare ale pieței, se găsește în deșic. Starea de echilibru între cerere și ofertă s'a rupt. *Ca urmare intervine criza.* Valorile în bursă scad brusc. Cine a cumpărat „la hausse”, nu mai găsește cumpărători ca să revinză. Subscriitorii care au efectuat un singur vărsămint, nu pot face față vărsămintelor ulterioare. Negustorii care au cumpărat mărfuri cu speranța de a le revinde cu un câștig mare, au rămas cu ele — căci toată lumea caută să vinză și nimeni nu cumpără. Mai cu deosebire cumpărătorii detașiști stau în rezervă, așteptând scăderea prețurilor.

Termenul de scadență al tratelor emise de acești comercianți se apropie, iar Băncile nu mai acordă nici o prelungire. Dimpotrivă, denunță compturile curente garantate prin mărfuri sau acțiuni, ceace agravează criza.

Incepe perioada de lichidare în care ne găsim astăzi și care va dura cu atât mai mult timp, cu cât deținătorii de acțiuni sau mărfuri vor ține la prețuri.

Criza monetară era de prevăzut pentru toți oamenii cunoscători ai istoriei financiare. În adevăr, istoria financiară a statelor mari europene și a Statelor Unite din America, ne învață că epocile de prea mare belșug sînt urmate de crize.

La noi în special importul exagerat de mărfuri, ce a urmat armistițiului, care se cifrează la peste 2 miliarde lei până la 1 Mai 1920, creșterea vertiginoasă a valorilor la Bursă, emisiunea nelimitată a Băncilor și Societăților, erau indicii mai mult decît suficiente, că se apropie perioada de criză.

Totuși criza nu s'a putut preîntîmpina, toată lumea fiind prinsă în angrenaj, din care numai convulsiunile violente ale crizei și timpul o vor putea desprinde.

În adevăr o criză, cași o maladie, are nevoie de un ciclu de timp ca să se vindece.

Remediile însă există și sînt numeroase, indicate fiind chiar de cauzele ce au produs criza, și se vor produce cea mai mare parte dela sine în mod automat prin excesul răului.

Pentru a fi mai lămurii, vom indica remediile următoare pentru a soluționa criza actuală și a preveni în largă măsură crizele viitoare:

1) *Pomparea numerarului ce se află imobilizat în mina sătenilor.* — Repunerea în circulațiune a numerarului țărănesc nu se va putea face decît prin trei moduri: a) prin împroprietărire cît mai grabnică, cerînd săteanului plata imediată a pămîntului în numerar; b) prin estinerea mărfurilor necesare populațiunilor rurale, importându-se aceste mărfuri de către Stat direct din străinătate; c) prin încasarea promptă a tuturor impozitelor datorite Statului, județului și comunelor de către săteni.

Emiterea bonurilor de împroprietărire, ce se preconizează de actualul Guvern, purtătoare de o dobîndă de 3% și care să fie vindute sătenilor în comptul prețului pămîntului cu care vor fi împroprietăriți, — nu credem că își va atinge scopul urmărit, de a repune în circulațiune numerarul imobilizat în chimirul sătenilor, fiindcă săteanul nu se desparte de numerarul său pentru un titlu oarecare. Țăranul va da Statului economiile sale, numai în cazul și în momentul cînd va intra în stăpînire efectivă a lotului său delimitat și va primi în schimb titlul de proprietate din partea Statului. Dovadă peremptorie o avem în faptul că nici un sătean n'a subscris la împrumutul intern 1920, deși s'a specificat în prospecte, că titlurile împrumutului se vor primi drept preț la împroprietărire pe valoarea lor nominală, cursul de emisiune fiind 85%, iar dobînda 5%. — Apoi nu toți sătenii vor participa la împroprietărire. Sătenii chiaburi, adică cei care dispun de mai mult numerar și avere, sînt excluși dela împroprietărire, deci aceștia nu vor avea niciun indemn, să cumpere bonurile de împroprietărire.

2) *Retragerea monedei romînești din străinătate.* — Această retragere se va putea realiza printr'un împrumut în lei în străinătate și prin stabilirea obligațiunii ca cumpărătorii străini să plătească produsele romînești în lei, prin analogie cu ceia ce a făcut Statul Jugo-Slav. Ca corolar, lăsarea liberă la export a cerealelor, a petrolului și alte produse ce se găsesc în abundență pe piața internă.

Trebuie luate concomitent măsuri vamaie energice la Nepolecăuți și Orășeni, pentru a împiedica exportul leilor în Polonia.

3) *Unificarea monedei în România Mare*, adică înlocuirea rublelor, coroanelor și a biletelor Băncii Generale Române, prin lei,—emisiunea Băncii Naționale.

Prin această măsură, tezaurizarea biletelor Băncii Naționale în vechiul regat și al țărilor în provinciile alipite va înceta, ne mai prezentând nici-un interes.

Remediul acesta este cel mai ușor și nu putem să ne explicăm motivele pentru care a întârziat așa de mult.

4) *Liberarea imediată a titlurilor definitive ale împrumutului Statului din 1920*, pentruca să poată fi lombardate la Banca Națională sau Casa de Depuneri, pe cel puțin 50 % din valoarea lor nominală.

5) *Plata imediată în numerar a tuturilor cerealelor imobilizate* pentru consumul intern și însemințări.

6) *Introducerea instrumentelor moderne de schimb și de plată, în special a cekurilor.*

Întrebuințarea cekurilor ca mijloc de plată, care este generală în Anglia, Statele Unite și Japonia și tinde a se generaliza în Franța, Germania și Italia,—economisește moneda, ba chiar o înlocuiește. Se pretalimplină astfel, în mare măsură, crizele monetare prin aceea că numerarul nu se tezaurizează și mai ales prin aceea, că face posibilă creațiunea Caselor de compensațiune (Clearing-Houses), grație cărora numai diferențele creanțelor dintre Bănci se lichidează prin numerar.

Mal mult decât atât, existența în timp de prosperitate a „Clearing-House”-ului ajută plata monetară, în timp de criză, prin emiterea „certificatelor” ce înlocuiesc moneda propriu-zisă și astfel se soluționează criza în mod prompt.

7) *O organizare și o politică sănătoasă a Băncilor.*—Băncile să nu acorde clienților credite exagerate; să nu încurajeze specula sub orice formă s'ar prezenta; să nu creeze o dezvoltare excesivă a comerțului prin avansuri prea mari; să nu-și plaseze disponibilul în acțiuni, celace le obligă să încurajeze jocul „à la hausse”; să nu patroneze lausarea societăților numai în dorința de a se zice, că comanditoază multe întreprinderi, fără să se intereseze de viabilitatea lor; sporirea capitalurilor să corespundă unei nevoi reale, iar nu să provină din simpla ambițiune de a se număra printre Băncile fruntașe din țară. Banca Națională, în special, să vegheze la însănătoșirea economică și financiară a țării, urcînd din vreme scontul său, punînd în acest mod frîn speculei și lansării întreprinderilor de tot felul, iar printr'o politică hotărîtă să oblige Statul să-și alcătuiască un buget solid și să porceadă la reforma impozitelor, spre a-și achita datorile contractate la Bancă,—și astfel Banca să poată să-și îndeplinească misiunea de a ajuta comerțul, iar Statul să pompeze de pe plată parte din disponibilitățile de numerar ale cetățenilor, care azi stau neutilizate.

Ca concluziune a studiului de față, putem considera crizele financiare ca fenomene economice periodice.

Exemple în trecut abundă în toate Statele. Autori cunoscuți ca Taglar și Lescurc au scris volume speciale și de mare valoare asupra acestei chestiuni, căutînd să stabilească chiar legile care guvernează crizele. Acești autori constată că crizele se manifestă prin-

tr'o epocă de propășire excesivă, după care urmează o depresiune. Crizele sînt caracteristice societăților moderne. În adevăr, dezvoltarea sistemului capitalist modern, care are la bază libertatea, nu se poate desfășura decît prin alternative de propășire și depresiune. Din excesul răului se naște binele și fără experiența restrîștei nu se poate reveni la realitate și găsi calea cea dreaptă.

În acest sens crizele economice nu sînt numai decît un dezastru. Fără a împărtăși optimismul cunoscutului economist Juglar, care crede că „dezvoltarea regulată a bogățiilor națiunilor nu se poate face decît cu dureri și suferințe, adică prin crize” și că „bogăția națiunilor se poate măsura după violența crizelor ce bîntuie acea națiune”, — credem totuși, că crizele sînt necesare, prin acela că fără aparițiunea lor, măsurile de îndreptare ar întîrzia să se ia de către Stat, Bănci și particulari. De asemenea, grație crizelor, băncile scapă de clienții dubioși; se tratează numai afacerile sănătoase; se lansează numai întreprinderile viabile; se înlătură comerțianții și industriașii improvizati; averile fantastice, agonisite cu ușurință, se risipesc; viața fără muncă nu mai este cu putință.

În acest sens, criza ce bîntuie piața romînească, în timpul defacției, o găsim salutară.

August, 1920

Constant C. Georgescu

MISCELLANEA

Wilhelm Wundt.

Gînditorul care în vîrstă de optzeci și opt de ani s'a sîns zilele acestea, nu a fost numai o ilustrație a științei și a filozofiei germane, dar pentru epoca actuală și una din figurile reprezentative ale cugetării europene.

Vremile care vin, impunînd tot mai mult diviziunea muncii și specializarea în toate ramurile, cu dînsul dispăre poate ultimul din marii filozofi în adevăratul înțeles al cuvîntului, unul din acele spirite enciclopedice din familia lui Aristot și a lui Leibniz, care într'o vastă sinteză au îmbrățișat tot cîmpul variat al cunoștințelor omenești, nelăsînd fără de răspuns nici una din marile probleme la a căror deslegare tinde inteligența sau aspiră inima noastră.

Pe la jumătatea secolului trecut, cînd Wundt își făcea studiile universitare, speculația filozofică era discreditată de abuzurile metafizicei lui Hegel și a epigonilor lui. Științele pozitive dîmpotrivă începeau să înflorească. De-aceia nu-i de mirare că Wundt a debutat ca om de știință și, după ce fusese asistentul lui Helmholtz, a publicat lucrări de fizică și de fiziologie. Dar studiul senzațiilor l-a pus în contact cu fenomenele psihice, și acel al formării ideii de spațiu - cu problemele filozofice.

Profesor cîțva timp la Zürich, unde a fost succesorul lui Lange, el a trecut în curînd la Leipzig unde a înființat la 1879 primul laborator de psihologie experimentală și, timp de jumătate de secol, a desfășurat o uriașă activitate. Dela «Psi-

hologia fiziologică», publicată în atâtea ediții și tradusă în mai multe limbi, a trecut la studiul metodei în diferitele științe în marea lui «Logică», și la acel al normelor activității omenești individuale și sociale în cunoscuta lui «Etică».

Și înarmat cu tot aparatul științific al vremii sale, depășind prudența dictată de criticismul Kantian și urmind calea deschisă de Fechner și Lotze, el nu a putut rezista tentațiunii de a sistematiza vederile lui de ansamblu într'o concepție totală și unitară a lumii și a vieții, clădită pe baze inductive.

Idealismul voluntarist care formează esența cugetării sale, cu faimoasele legi ale cauzalității psihice, a creșterii energiei sufletești, a heterogeniei scopurilor și a contrastelor, și-a găsit un vast câmp de aplicație în cele șapte mari volume de «Völkerpsychologie» la care Wundt, ajutat de numeroși elevi, a lucrat în ultimii douăzeci de ani ai vieții.

În această operă monumentală, sprijinindu-se pe o metodă de observație istorică și comparativă, el a căutat să pătrundă viața socială în izvorul ei profund studind limbajul, arta, miturile, moravurile, acele creații ale mentalității colective, în care se manifestă funcțiile primitive și fundamentale ale vieții psihice.

Ca psiholog, Wundt e un experimentator care a măsurat și studiat riguros și științific elementele inferioare ale sufletului, anatomia și fiziologia cerebrală. Din punct de vedere al descripției și al analizei, el rămâne însă inferior unui James sau Bergson, făcînd la orice pas apel la metafizica, confuză și obscură lui teorie a apercipției.

Ca gînditor el nu se îndepărtează niciodată prea mult de terenul solid al experienței, evită soluțiile tranșante sau îndrăznețe și, spirit moderat și eclectic, caută să concilieze pe cît e posibil tendințele adverse.

Fără a căuta să strălucească prin subtilitate sau fineță, el înaintează cu precauție încet și greoi; și cînd ajunge la concluzii, umbra lui Leibniz și Schopenhauer cînd e vorba de problemele metafizice, a lui Hegel în materie socială, plutește asupra operei lui.

Ea lasă impresia unui monument de dimensiuni grandioase, care nu impune atît prin aspectul lui estetic sau prin ingeniozitatea arhitectului, cît prin masivitatea construcției și soliditatea materialului întrebuintat. În opera aceasta atît de

variată, în cercetările lui asupra vieții sociale cu deosebire, cercetătorii viitorului vor găsi desigur idei și sugestii prețioase.

Iar în ceiace privește omul, posteritatea se va înclina cu respect în fața exemplului înălțător al unei lungi vieți consacrate muncii intelectuale, muncă atât de energică, intensă și fecundă în minunata ei coordonare.

Burghezism caminte.

Am tot vorbit aici despre procedeele, pe care ar trebui să le întrebuițeze conducătorii statului, spre a nu primejdui forma actuală a organizării sociale. Firește, nu am avut ambiția să dăm cuiva vre-o îndrumare. Am făcut... filozofie... Și am formulat problema pusă de noi în întrebarea, dacă clasele noastre dominante au instinctul de conservare întreg și sănătos ori nu.

Fapte nouă au venit de-atunci încoace să dea un răspuns îngrijitor acestei întrebări. Asistăm la desfășurarea unor mijloace de apărare a ordinii sociale, menite, după părerea noastră scoasă din experiența istoriei, să dea un rezultat contrar celui voit.

Provocarea nu poate produce decât îndirjirea și solidarizarea celor provocați. Iar eventuali martiri nu pot decât întări cauza celor loviți.

În Italia, lucrătorii au făcut daunăzi actul cel mai revoluționar cu putință. Din actul acela putea să iasă o catastrofă. Dar măsurile burghezului Giolitti au ferit această țară de crize dureroase, care ar fi fost urmate de cine știe ce efecte iremediabile.

Instinctul puternic de viață al unui organism viguros dictează întotdeauna mișcări de adaptare, care prezervează viața.

În Anglia, excesul de zel al forței publice a fost înfierat de oficialitate și s'au luat măsuri împotriva lui. S'au luat măsuri ca forța publică să supravegheze și la nevoie să reprime excesele poliției. Asemenea fapte nu sînt numai semne de civilizație, ci mai cu samă de sănătate și de vigoare a clasei dominante. În fața proletariatului englez, capabil să înfăptuiască transformarea socială — stă o burghezie capabilă să apere forma actuală. Minunată țară! Ea merită să domine universul — dacă în cartea omenirii e scris ca lumea să fie dominată de un popor..

Exigenți excesive.

Vorbeam dăunăzi de caracterul prea entuziast al unei părți din critica romînă. Trebuie să adăugăm însă, că această critică nu este atît de facil entuziastă decît numai într'o împrejurare, și anume cînd e vorba de operele amicilor ei—lucru așa de omenesc. Incolo, ea este foarte dificilă. Punctul de vedere, din care se pune cînd judecă literatura prezentă și trecută, e situat în sferile cele mai înalte ale esteticei. Niciodată poate critica romînă nu a fost mai pretențioasă decît în zilele noastre.

Critica aceasta este dăunătoare. Defectul ei stă în excesul calităților ei. Fiind atît de exigentă, ea produce descurajare. «Artiștii», cînd se apucă de «creat», sînt cuprinși de un sentiment care-i paralizează teama că nu vor corespunde exigențelor excesive ale criticei contemporane. Idealul pus prea sus, strecoară în suflete un sentiment de desnădejde, care uneori poate ajunge pînă la renunțarea, din capul locului, la lupta de a te ridica pînă la el.

Fără îndoială, o bună parte din literatura mediocră de astăzi se datorește idealului estetic prea înalt al criticilor romîni actuale. Lucrul e paradoxal, dar, vorba ăluia, adevărat...

Un drum.

Altădată (nu așa demult) socialismul era o sperietoare și o pecetie infamantă. Un tînăr cult, chiar cînd nu făcea politică militantă, dar avea opinii socialiste,—cînd profesa, cu alte cuvinte, teoria că omenirea merge fatal spre o altă organizare,—nu avea drept la scutul legilor țării sale. E cazul, de pildă, al lui Raicu Ionescu, de care vorbea mai dăunăzi un foiletonist și care azi ar face onoare literaturii romîne.

În timpul d'n urmă—în fața primejdiei bolșeviste—și *faute de mieux*—socialismul a ajuns să fie simpatizat, lăudat, dat ca exemplu de cumînțenie și patriotism, și anume socialismul intransigent și militant, nu socialismul teoretic, platonice și visător al lui Raicu Ionescu.

Un alt drum, nu mai puțin lung, s'a făcut în privința «țărănismului». Înainte de războiu, dar mai ales înainte de 1907, a cere, nu votul universal, ci colegiul unic, nu totala expropriere, ci numai a unei părți din proprietatea latifundiara, era

lucrul cel mai subversiv din lume. Nu odată bărbații care propuneau aceste reforme au fost amenințați—cu pușcăria! Această onoare i s'a făcut chiar și lui Haret...

Astăzi—astăzi cine nu compătimește cu țărănimea? Astăzi asistăm la o supralicitație în regulă a țăranului și a nevoilor lui, supralicitație la care iau parte atîta din cei care «arestau» pe Haret!

Cum s'ar zice—dă ironiile lucrurilor...

Basarabia noastră.

Nimic nu este mai românesc decît Basarabia, pentru că Basarabia nu e altăceva decît jumătate a Moldovei. În veacurile trecute ea nici nu se numea Basarabia (acest nume îl purta numai partea sudică a ei). Toată țara dintre Carpați și Nistru eră Moldova. Din „țara de sus“ cași din „țara de jos“, făceau parte, deavalma, județe și de dincoace și de dincolo de Prut. Intre Botoșani și Soroca nu era altă deosebire decît, de pildă, între Buzău și Rimnicu-Sărat. *Iar Județul Iași se întindea pe ambele maluri ale Prutului.*

Și totuși Rușii, dela țariști până la bolșevici, cași Ucrainenii, ne contestă drepturile asupra pămîntului nostru, — asupra unei jumătăți din Moldova, în care e și jumătate din județul Iași. Unli ni le contestă de-al binelea, alții propun plebiscit ori referendum.

Evident, e în natura lucrurilor ca cei care au rîpit și au posedat, să nu voiască să dea înapoi. Contrarul nu s'a văzut încă pe lume.

Pe de altă parte aliații ezită să facă pasul fatal: să ne recunoască oficial Basarabia. Ba unul din Aliați, America, a și declarat că nu înțelege să se deslipească de Rusia decît Polonia, Finlanda și Armenia—soluție la care a aderat și Franța.

În presa noastră s'au arătat nemulțumiri, respectuoase, cu privire la această atitudine a Aliaților. Nemulțumirea aceasta e firească și legitimă. Dar și Aliații sînt într'o situație grea, căci Rusia a pornit la războiu împreună cu Aliații, și Rusia de mine, puternică și întregită (așa cum o doresc Aliații, cum o doresc și atîta dela noi) este Rusia care a fost și este aliata Aliaților.

Se zice—dar cite nu s'au zis!—că Italia a satisfăcut sau a făgăduit să satisfacă aspirațiile noastre basarabene. Se poate: Giolitti nu e prietinel Rusiei care a pornit războiul și care vrea

să se înfroneze mine. Nici Italia nu e prietina Rusiei. Italia e singura țară unde țarul rusesc n'a putut merge—din cauza opoziției și amenințării opiniei publice.

Rusia de mine, a lui Wranghel sau a altuia, va fi, cînd va fi, o țară prea mare, prea importantă, prea curtenită din toate părțile, —pentruca Alianții, dacă rămîn alianțe în Europa, să nu aibă o nevoie imperioasă de ea, de sprijinul ei, de alianța ei.

Intrebarea este ce atitudine va lua Rusia de mine în chestia basarabeană. Va face un act de abnegație (fără exemple în istorie) ori va revendica Basarabia?

Dar până la resurecția Rusiei așa cum o visează un Wranghel sau un Burțev—și unii dintre noi—va mai curge multă apă pe Nistru.

În vremea aceasta ni se impune un lucru: Să ne purtăm astfel în Basarabia, încît nimene de acolo să nu se uite jinduind spre Rusia, ori cum ar fi ea și ori cum s'ar reconstitui. Să ne purtăm așa, ca toată lumea de acolo să considere o fericire că face parte din România Mare. Aceasta poate fi *atou*-ul nostru cel mare,—orice s'ar întîmpla în constelația europeană.

Peste dreptul istoric, peste argumentul etnic, întărite de suprema considerație a voinței populației, oricum e greu de trecut, deși cînd cei mari și puternici vreau să treacă, trec cu mai multă sau mai puțină eleganță, găsind, bine-înțeles, în vastul arsenal al ipocriziei, toate argumentele de care cred că au nevoie.

?

Un ziar anunță că revista «Viața Romînească» a rupt legăturile cu ...societatea de editură «Viața Romînescă» !!

È o glumă de un gust îndoelnic.

P. Nicanor & Co.

RECENZII

A. Dominic, *Revolte și Răslnigniri.*

Astăzi sarnă, la o șezătoare literară, un linăr pe care nu-l cunoșteam a declamat o poezie proprie intitulată *Israel*, pentru mine unul dcosebit de nouă și de îndrăzneală. Zicea, între altele:

Norod ce porți destinul cel mai greu,
Ales în cinstea ta de Dumnezeu,
Te văd venind în lumile sirene
De drogosiea și suferința ta,
Și cum le-asterni belșugul tău ce-ai vrea
Durerea tuturoră s-o aline;
Te văd cuprins de mila lor,
Cind, Istovii, învâști și-au cersit
Un zeu mai slab, mai blind, mai certălor
Și 'ndușoșat, tu, Israel, le-ai dăruit
Un nou profet,
Pe bunul tău copil din Nazaret;
Și nimeni nu va ști ce-ai pățimit
Atunci, atunci, cind tu și-ai răslnignit
Pe cel mai bun copil — ca să trăiască
Iavăjătura lui demnezetască.

Acest fel integral și superior de a concepe eterna legătură dintre Mîntuitorul și Israel a trebuit să mă izbească dela început și să mă facă să nu uit pe originalul autor.

Poemul *Israel* nu era o înîmplare. A. Dominic a strîns un mănunchiu din bucășile sale, scris pe îndelețe și cu răbdare, și le-a înfățișat publicului celor romînesc în volumul *Revolte și răslnigniri*.

Este cartea unui poet cugetător. Preocuparea intelectuală și lărgul gîndurilor în veci neodihnite dau o primă caracteristică poeziei acestui non meșlesuger al versului. Nicăieri A. Dominic nu cunoaște mulțumirea placidă și precisă a pasteleului sau a idilei. În toate strofele lui este spațiu imens și cugetare.

Revolte și răslnigniri nu seamănă a carte de debut, deși în realitate nu este altceva, întrucît autorul e la prima lui lipărire. Cu toate acestea, este sigur că Dominic a aruncat în foc mai multe volume, până să se decidă să oprească și să dea în vîleag pe cel de astăzi.

Să-i facem o viață autorului din prea multa lui pornire spre filozofie? N'ar fi bine. Oricare ar fi predilecția poeziei pentru conturile și grașile plastice ale existenței, meditația și durerea meditației, rămîn izvor ciocotilor și negru în inima inspirațiilor filozofice. Altfel am goni pe Iov, dintre poeți.

Poezii gînditori sînt ceva mai rari. Strofele lor poate nu au todeauna relieful și frăgezimea cîntecelor neștiutoare ale inspirațiilor copil...

Nu e mai puţin adevărat însă că ideea, într-o poezie, este acel strop scintilă, pe care-l priază ca ochiul, pe inelul regentat de o piatră scumpă.

Nu preget să transcriu aci una din poeziile caracteristice ale lui Dominic: *Sfinxul*. Acest poet va spori, cu vremea, lista numelor noastre literare, înscriind numele său alături de altele acum notorii. Iată, place, uneori, să flu portarul sorţilor norocoase... În curînd, lumea va vorbi mai mult de Dominic. În actuala stagiune cred că se va reprezenta piesa lui: *Sonata Umbrelor*.

Iată poezia *Sfinxul*:

În ochii tăi de piatră dorm dezolări uitate,
Pe cari nu le treziră nici mil de ani de viaţă
Şi secole de trudă, de lacrimi şi păcate
N'au învăţat s'asculte eterna ta povăjă.

Grumazul drept spre soare de veacuri îndreptat
Stringînd parcă sub mina-ţi enormă vremea 'n loc,
Tu n'al clipit odată, ci mindru şi 'ncleştat
Pari al eternităţii gigante prooroc.

Extazul unei taine profunde, împlinite
Suride din granitul tău veşnic neclintit,
Şi secole de-arîndul ascultă 'nmărmurite
Tăcerea ta imensă, trecînd prin infinat...

Superb în măiestria singurătăţii tale,
Te 'nalţi ca o 'ntrebare ce-a pus-o Dumnezeu
Şi pari o slovă ruptă eternităţii sale
Ce povesteşte vremii trecutul Lui - mereu.

Şi-astfel cum ştal de veghe eternului secret,
Imbrăţişînd pustul şi toată jalea lui,
Tu spaţiilor moarte eşti paznicul-poet
La porţile Tăcerii şi ale Neantului.

I. Ludo, *Coadă lui To*, fabulă, Ediția a II-a, București.

Iată o născărăventă literară care nu e lipsită nici de har, nici de istețime. E o fabulă... Lucrurile se petrec în împărăția lui Pi, împăratul tuturor maimușelor cu coadă, din țara Moa, și apa Amel' mărginește spre miazăzi fericita împărăție. Pi e bătrîn, Pi se stinge de înțelepciune și de bătrînețe, iar copilul lui cel mai mare n'ar putea, luîndu-i locul pe tronul lui din vârful unui baobab, să se lîpsească de lumina unui sfetnic. Dar cine să fie acest sfetnic? Un cetățean simțitor, devotat țării și tronului, pătruns de nevoile și de durerile naționale... Și cum s'ar putea dovedi, mai strălucit, mai calități indispensabile, decît prin chezașia unui sacrificiu?

Deci în adîncul lui înțelepciune, bătrînul împărat din țara Moa, de acord cu sfetnicul lui învechit în legi, hotărăsc că acel cetățean va fi vrednic să fie primul ministru al inexperientului succesor Na, să fie lumina împărăției, care... își va lăia, mai radical și mai energic, coada strămoșească.

Autorul tratează invențiunea aceasta într'un fel care-l asigură adevărată veselie noastră. În deosebi, ne descrețește cînd ne arată extraordinara întrecere de automulțire dintre supușii prea luminatului împărat Pi. Toți se întrec să dovedească civismul lor sublim, toți merg cu jefra cît mai departe cu putință, toți ar vrea ca împăratul să fie încîntat de elanul tuiuror și al fecărui...

Toți și-au tăiat coada, atît de grav, atît de complect, încît iată pe luminatul diva în mare încurcatură: pe cine să-l proclame mare sfetnic, din afișa cetățenilor eroi?

Din fericire nu toți, *absolut* toți și-au tăiat coada. Un genial copil al țării moare, suprainteligentul To și-a păstrat cu duioșie coada dăruită de părinți. Și-alunci — cum se întâmplă de atâtea ori în arcopagul înțelepciunii politice — avizul celor luminași se întoarce pe dos și este tocmai invers de ce face începuse să fie :

Acela să fie primul ministru al țării lui împărat No, care o cutezat să neglijeze prima poruncă imperială și și-a păstrat toată coada !

Așfel, excepționalul To ajunge vizirul împărăției maimușelor cu coada tăiată.

În această fantazie literară, se ascund surprinzătoare observații și povestea toată, gândind bine, se aplică pe neașteptate celor mai autentice fapte și apucături ale neamului omenească. Idolatria cetățenilor, întâlu cu coadă, apoi fără coadă, procedează totdeauna grosolană, dar totdeauna norocoasă cu care conducătorii popoarelor știu să amăgească, să la ochii și să fascineze : sint lucruri pe care autorul le găsește în Moa, țara plină de hășișuri, de migdali și de mălmoșe, dar pe care i le garantează, mai întâiu, simlasca noastră societate omenească.

Povestea are un episod culminant și foarte transparent. Moa trece printr'o crudă încercare. Împăratul copil, No, cade cu gîful într'o tulburătoare frînță și și-l găurește. Universală consternare ! Toși aleargă la vizirul To. Ce este de făcut ? To e mînat, neîntrecut cu singele lui răce și cu... diploma lui. Și soluția lui este o stea de înțelepciune, dar o dă în vileag tocmai cînd copilul împărat își dă duhul, în lumea spiritelor cu coadă !

Autorul adaugă cărții lui un epilog *To și la*, care mi se pare, însă, mai puțin fericit.

Cărticica lui Ludo este scrisă prea apocaliptic. Nu-i lipsește înscușința și ne dăm prea bine seama că, la niște eroi care sar din creangă în creangă și se hrănesc cu muște și cu alună, trebuie un stil bizar, plin de sicilală și de accente paradoxale.

Der confesăm că l-am găsit pe Ludo adevărat talentat de pamfletar, mai acasă la el și mai impresionant, în acele răfuelle ziaristice, uade gazetarii incolțit și adeseori să întoarcă, cu agerime, loviturile priamite și să răstoarne, cu spirit, pe adversar, făcîndu-l să alunce pe o coadă de portocală... căzută ca din copacul lui To !

G. GALACTION

Alexandru Lupeanu, În pragul vremii. Indemnuri pentru săteni, 1930, Blaj, 150 pg..

Cărticica aceasta cuprinde o colecție de articole de gazetă. Autorul e un om cumpănit și cuminte care, în fața tulburărilor vremii de față, secutînd surdele zgomote, ale umbrel ce ne înconjoară, se întoarce către frații lui cei numeroși, către plugarii țării, adică către țara întregă, și le spune : „Am suferit veacuri. Dumnezeu ne-a dezrobît. Căta' acuma să ne punem pe muncă, să întemeem o țară vrednică între altele țări. S'aud freamăte de luptă în alte țări. Se strecoară în mijlocul vostru șoapte înveninate. Unde se ucid oamenii însă, e o nenorocire. Șoaptele înveninate nu le doști crezare...”

Sînt cuvinte cumînți ale unui om de bine, care pe drept își închipue că răsturnarea stărilor de lucruri la noi, după clipa de izbăvire și fericire, ar fi noaptea crudă și înfricoșată nefericire. Înțelegîndu-l sufleteal, înțelegîndu-l indemnurile, nu mă îndoiesc că d-sa știe privi și în altă parte, la acei care, înțeleși de bunurile vieții și ale pămîntului, domină și huzurînd, nită că lumea își întoarce crîngul și vremurile noștre cer alte orînduirî. Nu șoaptele viclene sînt de vină pentru neli-nșlele maljmor, ci sila, nedreptatea, nepăsarea și toată drojdia de înțeleși carea rămas în oameni în pragul acestui veac nou.

D. Alexandru Lupeanu scrie foarte frumos, cald și colorat într'o surprinzător de curată limbă populară. Deși e dela Blaj, din eclat capăt

ai Romîniei, d-sa vorbește limba satelor Moldovei. Mai cu seamă pentru călătorii ei literare, cărticica d-lui Lupeanu este vrednică de învare aminte.

C. Hamangiu, Proprietatea intelectuală. Dreptul de autor, 1911. Biblioteca Juridică, Craiova. 45 pg., preț 3 lei.

Chesiunea aceasta așa de interesantă, d. Hamangiu a dezbătut-o pentru întâia oară în 1906, într'un discurs făcut în Iași cu prilejul deschiderii unui nou an judecătoresc. D-sa era în acea vreme procuror la Curtea de Apel din Iași. Lucrarea a apărut atunci într'o broșură. Ediția de față vine cu îndreptări și modificări.

Deși juriscunșulți și oameni de literă se ocupă cu chesiunea proprietății literare de un veac și mai bine, se vede că n'au ajuns la o înțelegere, de oarece încă se mai pune înirebarca dacă proprietatea intelectuală este o proprietate. Și chiar dacă proprietatea intelectuală ar fi o proprietate, este ea de drept natural, sau de drept civil? Adică are același obârșle cași proprietatea pămîntului, ori a fost creată artificial de un legiuitor?

Oamenii de legi care neagă dreptul de proprietate intelectuală și-l reduc la un simplu privilegiu, la un drept de autor creat de legiuitor, aduc o serie de argumente pentru a susține aceasta.

Întâtu ei afirmă că gândirea este nesuscetibilă de proprietate exclusivă, deci și obiectul proprietății literare este inapropriabil, deși nu poate fi vorba aici de idelle, care formează patrimoniul umanității și de o lucrare anumită, de o carte, care prin forma în care se înfășează este unică și nu poate aparține decit celui care a creat-o.

Adversarii proprietății literare adaugă: admitem proprietatea exclusivă a autorului asupra manuscrisului; după ce și-a publicat însă lucrarea, ea nu mai este a lui, cum ar fi a mea o moșie de pildă... Dece publicul cetitor ar avea asupra copiei manuscrisului unui autor alt drept decit acela de a citi, de a se bucura, de o imprumut și de a o distruge, nu înțelegem. A pierdut autorul ceva din drepturile asupra creației sale, pentru că face un bine sau o plăcere semenilor săi?

Apoi proprietatea literară fiind un lucru necorporal, nu poate fi asimilată adevăratei proprietăți, care cuprinde numai *res corporales*. Pe lângă asta, proprietatea literară n'ar cuprinde cele trei caracteristici ale proprietății, după vechea formulă latină: „usus, fructus și abusus”. Se mai spune că autorul nu poate avea un drept exclusiv asupra lucrării sale, de carece între el și public există un fel de coproprietate bazată pe colaborarea omenirii întregi, etc.

Însirșit, se poi spune multe lucruri care fac parte din bogatul arsenal al șicanei. D. Hamangiu respinge rînd pe rînd aceste argumente, alungînd umbrele din jurul unui adevăr care nouă ni se pare inatacabil. Proprietatea intelectuală, conchide d. Hamangiu, este o proprietate desăvîrșită, cu toate consecințele ei.

Rezultă de aici că termenul de zece ani pe care îl acordă legea rominească moștenitorilor autorului este o nedreptate. Dacă proprietatea intelectuală există și e desăvîrșită, atunci și dreptul moștenitorilor e fără limită. Dece ar trece dreptul de folosință al operelor intelectuale unor strălăni, și n'ar rămînea în patrimoniul familiei autorului? Familia aceasta care are la ea puterea de înobilare a speciei umane, n'are drept la protecția legilor?

Căsta în broșura d-lui Hamangiu o strînsă și puternică argumentare într'un fragment de discurs al lui Augier. Ni se pare că mai logic și mai mult nu se poate spune în această chesiune. Și chiar mai frumos. De acia reproducem aceste câteva pasagii:

„Un om, zice Augier, concepe ideea unei opere literare; el meditează, plămînește subiectul în imaginația sa, dîndu-i, în fine, forma de

Unitivă sub care trebuie să fie comunicat celorlalți. Orice s'ar zice de comunitatea ideilor și a faptelor, tot ce rezultă din această serie de operațiuni este desigur un produs al facultăților autorului, cel mai direct, cel mai personal și cel mai exclusiv din câte se pot imagina. A susține contrariul ar fi să îndrăznim a zice că *Alhambra* nu aparține lui Racine; *Tartuffe* lui Molière, etc.. Opera despre care vorbesc a fost scrisă cu condeiul pe hîrile. Subt această formă de manuscris ea nu este numai o proprietate intelectuală, ci și materială; un fel de mobil care aparține cu desăvîrșire numai autorului, de care el poate dispune după plăcerea sa și care trebuie să rămînă după moartea lui moștenitorilor. Orice proprietate știm că aduce un folos, un câștig, fie vânzîndu-i fructele, fie închirînd altuia exploatarea ei. E de neîgăduit că autorul, proprietarul manuscrisului, îl poate împrumuta succesiv la 10, 20, 100 ori 1000 de persoane, cerînd dela fiecare din ele, în schimbul plăcerii ori a cettirii instrucitive ce le-a procurat, o plată oarecare. În orice mîni s'ar putea găsi manuscrisul, el nu înțelegează niciodată de a fi proprietatea autorului. Dar acest mod de comunicare e lung și incomod. Din furtire, o artă miraculoasă, descoperită în secolul al XV-lea, ne-a pus la dispoziție mijloacele de a face răpede și cu puțin cheltuiell un mare număr de copii după manuscrisul, care pot fi distribuite în același timp la toate persoanele doritoare să guste farmecul operei apărute, în schimbul unei plăți. Dacă autorul ar posedea instrumentele și procedurile acelei arte, ar putea el însuși să fabrice aceste copii; dacă ar avea obișnuta și mijloacele negoșului, ar putea el însuși să le vîndă; dar el nu poate nici-una nici alta. De aceea se adresează unui tipograf și unul librar. Intervenția tipografului nu poate fi decît acela a unui lucrător, care trebuie plătit pentru munca lui; intervenția librarului, iarăși, aceea a unui comisionar care trebuie plătit pentru munca ce depune în distribuția exemplarelor. Așii munca unuia cil și a celuilalt este salariata de autorul operei, oricare ar fi dispozițiunile luale. Dar autorul a împărțit copille, primînd preșul lor. Fiecare din aceste copii devin, la rîndul lor, în mîinile acelor ce le posedă, o proprietate mobilieră, de care pot uza după cum ar crede că-i mai bine și care, după moartea lor, devine proprietatea moștenitorilor. Această proprietate este însă, numai o copie, edică o comunicare a manuscrisului, care diferă de cea diniațu numai printr'aceia că proprietarul păstrează în mîinile sale mijlocul de a reînol, ori decîteori va voi, copille extrase după opera sa. Inșă orice copie presupune un original, un fel de țipar după care se pot scoate alie copii. Originalul subzistă, oricît de mare ar fi numărul copiilor; aceste copii nu l-au putut distruge, după cum ele nu pot avea vre-o influență asupra dreptului de proprietate, care este strîns legat de original. Dacă posesorul unei copii țipărite ar voi s'o îmulțască prin ceteași proceduri cu care a fost făcută copia, el ar atenta la proprietatea originalului, nimicînd-o sau micșurînd-o în mîinile proprietarului. Aceasta ar constitui un delict, pe care legile trebuie să-l pedepsească și pe care-l pedepsesc în adevăr, cu așii mai mult cu cît autorul există. Dacă acest autor ar trăi etern, dacă el n'ar muri niciodată, cine ar îndrăzni să tăgăduiască că el n'ar fi etern proprietarul exclusiv al manuscrisului și al dreptului de a scoate după dășul oricîte copii ar voi. Dar el moare. Proprietatea lui trebuie să moară oare cu dîșul? Dacă opera lui, dacă originalul lui, este exclusiva sa proprietate în timpul vieții, oricît de lungă ar fi ea, sub ce moily oare n'ar fi și proprietatea moștenitorilor până la sîngerea neamului? Na există absolut nici-un motiv".

În această chestie, Alphonse Karr, pela mijlocul veacului trecut, spune, foarte spiritual, ca totdeauna, următoarele:

Cum, domnule Cutare? Dumpeața îmi negi mie proprietatea operei spiritului meu, proprietatea a celace am crelat, a celace nu e aștia înainte de mine; și vral că eu să vă recunosc, dumițale, și moș-

tenitorilor dumitale, dreptul asupra moștei unde petreceți vara, asupra unei părți de pământ, de iarbă, de apă, de fructe, care există înaltea d-tale, care ar exista fără d-ta, pe care Dumnezeu ni le-a dat toți deopotrivă, fără a indica prin nimic împărțirea lor? pe când darurile inteligenței și ale spiritului și-a luat sarcina să le împartă fiecareală...

Broșura d-lui Hamangiu e frumos și vioiu scrisă.

M. Sd.

Dr. C. Poenaru Căpălescu, Parazitologie umană, București, 1920.
Tipografia Gutenberg.

Este primul tratat de parazitologie scris în limba română.

Autorul este chirurg primar al spitalului Brancovănesc, docent și șef de lucrări practice a laboratorului de zoologie medicală din București. Cursul de zoologie medicală dela facultatea de medicină din București, era mai mult un curs pur de zoologie, care ar fi putut tot altfel de legitim să-și găsească locul la facultatea de științe. Acest curs s'a transformat deabia anul acesta, cu ocazia modificării regulamentului facultății de medicină, într'un curs de parazitologie, astfel precum se face la facultatea de medicină din Iași mai bine de 16 ani. Acest regulament cred că va fi adoptat și de către facultatea de medicină din Cluj, după cum a fost adoptat de către cea din Iași, așa că numărul studenților în medicină care trebuie să treacă un examen de parazitologie, a sporit în mod simțitor. Anul trecut numai la Iași cursul de parazitologie a fost audiat de patru sute de studenți. Astfel că cartea d-lui Poenaru Căpălescu este venită la timp, cu atât mai mult cu cât tratatele franceze de parazitologie sînt foarte epuizate.

Parazitologia d-lui P. Căpălescu este clară și bine ordonată, în curent cu cele mai recente cunoștințe de parazitologie; în ea se tratează foarte bine cele trei grupe de animale parazite la om: protozoarii, viermii și arthropodarii. Pe lângă acestea mai cuprînde și alte animale a căror produse se întrebuințează în terapeutică. Lucrarea cuprînde 500 figuri, ceiace dovedește pentru timpul de Iași un sacrificiu din partea autorului.

Am credința că această carte va fi celtită cu profit nu numai de toți studenții facultăților noastre de medicină, ci și de toți medicii, naturaliști și de toți acei care doresc a se înlița în parazitologia umană.

N. LEON

Col. Ionescu M. Dobrogianu, Năvălirea bulgară din 1916 - 18.
In Jud. Tulcea, București, Tip. Göbl și.

O broșură în care sînt adunate cîteva constatări făcute de comisia internațională care a făcut cercetări amănunțite asupra ororilor săvîșite de Bulgari în Dobrogea.

Imaginația nu poate închipui și redă decît o foarte ștearsă imagine din ceiace a fost realitatea.

Numele celor schingiuți, omorîți, siluiți etc. se adună ca într'o hecatombă.

Cîteva exemple:

Bulgarul Nicola Prodanof, pentru a deschide casei sale vederea spre Dunărea, a pus să se distrugă un cartier întreg românesc.

Din 86.500 Romîni din Tulcea lipsesc 50 la sută, pe cînd din 29.547 Bulgari lipsesc numai 1811.

În satul Traian din 529 Romîni au rămas 70, iar Bulgari din 480 sînt acum 935.

Statistica făcută arată 365 cazuri de siluire, 300 schingiuiri și tot atît la impușcați.

În Tichilești s'a dat foc unei clădiri în care erau doi paralizaji. Au murit din bătăi 112 Romîni. În biserici s'au scos ochii sfinților, etc...

Broșura e scrisă simplu și destul de corect, mărginindu-se la enumerarea faptelor, pe care le completează și mai concret clișee luate după clădirile dinainte și după trecerea Bulgarilor.

Toate datele privesc numai județul Tulcea,

D. B.

Mircea Possa, Efectele hotărârilor judecătorești în România, studiu de drept internațional privat, 1919, pg. 327.

Fără cu nolle probleme pe care le-a ridicat vâlmășagul popoarelor, chestiunile de drept internațional devin foarte frecvente. Cartea d-lui Possa nu mai are caracterul exotic pe care îl aveau mai înainte asemenea tratate, ci câștigă atmosfera utilului și actualului, iar stilul clar și împărșirea melodică în care e alcătuită, îl fac celulea agreabilă, atrăgătoare, instructivă. După o expunere de principii generale, se analizează efectele hotărârilor judecătorești străine în diversele state europene. În partea a doua autorul, intrând în plin subiect, studiază efectele hotărârilor judecătorești străine de natură contencioasă, în România, efectele lor înainte de Exequator, procedura obținerii exequatorului, și efectul acestor hotărâri în urma obținerii exequatorului. Expunând apoi diferitele convențiuni încheiate de România, cu privire la executarea hotărârilor judecătorești, trece în urmă arătând efectele actelor de natură grațioasă a instanțelor străine. Încheie această parte tratând despre executarea în România a sentințelor arbitrale date în străinătate. În partea a III-a interesul crescând al dezvoltării subiectului ajunge la una din chestiunile de actualitate, în care studiul obiectiv juridic se întinde asupra fazelor din viața învinsă și învingătoare a țării noastre: analizând efectele anexiunilor teritoriale și a ocupațiilor militare, asupra hotărârilor judecătorești.

Autorul încheie volumul, publicând în legătură cu subiectul, demnul protest al magistraților Tribunalului Ilfov, în contra ordonanței germane din 10 Aprilie 1917, asupra organizării judecătorești în teritoriul ocupat.

Bibliografia română și mai ales cea străină pe care d. Possa o utilizează, — făcând uneori ceva cu totul original: comparații între jurisprudențele străine, — vorbește îndeeajuns de munca străduitoare, pe care trebuie să o depună cei care în țara noastră pășesc pe drumuri rar umblate. Și cum pe tărîmul dreptului se scriu la noi așa de puține lucrări de *longue haleine*, seriozitatea lucrării cu care d. Possa se înfățișează pentru a doua oară pe arena juridică (prima lucrare: *Etudes de la jurisprudence et le développement de la théorie de l'enrichissement sans cause*), face ca volumul d-sale să-și păstreze în această privință un caracter aparte.

A. RODIN

R. Jacuzio Ristori, Marinetti, 1919, Milano, Ed. modernissima, pag. 40, prețul 2.75 lire.

Din volumul lui Jacuzio Ristori se pot extrage informații asupra mișcării futuriste care, cu toate imensele defecie, are destule merite ca să-și fi câștigat o incontestabilă importanță universală, și asupra lui Marinetti, inițiatorul și premierul futurist.

Mișcarea futuristă e pregătită de revista „Poesia”, din 1905, unde colaborau între alții Marinetti, d'Annunzio, Adam, Kahn, Pascoli, Fort conțesa de Noailles și unde tendința dominantă era de inovare. Inceputul mișcării e de pus în Februarie 1909, cind Marinetti publică la Paris primul manifest. De atunci se serială sporește: în același an apare „Să ucidem clarul de lună”, în 1910 „Manifestul tehnic al picturii futuriste”, în același an se scrie asupra Veneției, în 800.000 de exemplare manifestul „In contra Veneției pasatiste”, în 1911 manifestul mo-

zicii futuriste, în 1912 manifestul literaturii futuriste, în același an: al „femeii futuriste” și al sculpturii, în 1913 apare manifestul „Cuvinte în libertate, distrugerea sintaxei, imaginație fără șir”, tot în 1913 „programul politic al futurismului”, în 1914 al „Arhitecturii futuriste”, în 1915 „Manifestul teatrului sintetic”, în 1919 se cere un teatru aerian.

Futurismul ar fi avut o epocă vîguroasă între 1910 și 1915, și despre această „perioadă de aur” autorul zice că „moare cu ultimul și profundul cuvînt sugerat de teatru”. Futurismul primit în Italia, de majoritate, cu un „bolnăvicios entuziasm de ilaritate”, a fost discutat mai serios în Franța, Anglia și Rusia, a făcut să se publice despre el „mii și mii de opusculi, sute de volume”, și s'a extins în străinătate și în Italia însăși.

Cererile futurismului sînt prea numeroase ca să fie enumerate aicea. Iată cîteva dintre cele citate de Jacuzio Ristori: în pictură „dinamismul universal trebuie redat ca senzație dinamică”, „mișcarea și lumina să distrugă materialitatea corpurilor”; în muzică „să se considere studiul liber ca unicul mijloc de regenerare” și „a se adăuga la marile motive centrale ale poeziei muzicale domeniul mașinii și al electricității”; relativ la femei, — „ceiace lipsește mai mult femeii, cași bărbaților, este virilitatea”, „modelul de propus trebuie să fie uritul” și „desfrîul este o forță”; asupra sculpturii, „trebuie distrus nuda sistemă și conceptul tradițional al statuii și al monumentului”; în politică, — „războiul este singura igienă a lumii”, „o politică externă cinică, viclenă, agresivă”, „antclericalism și antisocialism”; în arhitectură „orice generație va trebui să-și albă orașul său”; în teatrul aerian, — „zboruri dialogate”, „pantomime și dansuri aeriene”, „picturi aeriene”, și „cuvinte în libertate aeriene”.

Apoi sînt împrăștiate amănunte mai mult sau mai puțin interesante despre Marinetti. Născut în Egipt, Marinetti e un om zdravăn, perpetuu călător, excelent înotător în largul mării, nu bea vin, propagandist inverșunal pretutindeni, cîteodată spiritual. Despre unul care suna din trîmbiță, pecind ei cîtea poezii într'un teatru, strigă: „Omul acela anunță cu goarnă plecarea inteligenței sale”. Înfilind în largul mării pe un „adversar cronic” al său, îl făcu să cadă în apă și nu-l salvă, pînăce nu uria „trălasca futurismului”. Duellist, scandalagiu, palmagiu electric, șovinist, luptător pe front în Tripolitana, în războiul turco-bulgar se schimbă din corespondent de ziar în soldat, în războiul actual e rănit pe front și decorat.

Autorul reduce în mod absurd futurismul la Marinetti, e prea favorabil acestui om energic și disperat, cu oarecare talent de realizare artistică, și cu o foarte efectivă propagandă modernistă. Jacuzio Ristori nu pomenește de predecesorii lui Marinetti și e departe de a înțelege marea însemnătate a futurismului în modernizarea artei.

G. Castellano, Introduzione allo studio delle opere di B. Croce. Bari, 1920, Ed. Laterza & Figli, pg. VI - 304, preț 8.25 lire.

Iată o voluminoasă lucrare, utilă prin acela că dă lista cronologică a operelor filozofului italian Croce, cu sumarul lor, lista traducerilor în limbi străine, bibliografia criticilor mai însemnate, precum și extrase din ele însoțite de comentarii ale autorului.

Lucrarea a venit după multe studii anterioare ale altora asupra filozofului italian, a fost revăzută de însuși Croce, e publicată în una din cele mai de seamă colecții filozofice, și totuși are lipsuri ce s'arată la prima vedere. Este ea o introducere la operele lui Croce și totuși n'are o cît de elementară biografie intelectuală a filozofului. Și chestia ar fi fost simplă: dupăcum are atîtea foarte lungi citate, or fi putut să însereze acea autobiografie intelectuală pe care, cum lăse și sincer, și-a scris-o Croce însuși „Contributo alla critica di me stesso”. E o introducere și totuși n'are o expunere unitară cît de scurtă a filozofiei lui Croce. Într'o carte ca aceasta unde mișună citațiile de

autori și publicești, nu există un index. După atâtea lucrări anterioare, Castellano este așa de incomplet, încât nu văd, de pildă, citate lucrările de estetică ale unui Neumann, unde se vorbește serios și încă defavorabil; de Croce. O lucrare ca aceasta se presupune a fi obiectivă, când ține de prețurile autorului ei: Germanii înainte de războiu nu s'ar mai fi ocupat cu filozofia. Și de ce? Pentru că s'au pregătit să facă războiul lumii. Și ce dovadă e că acel care ar fi avut înclinașle pentru filozofie, s'ar fi făcut ofițeri? Dovadă este pentru Castellano în faptul piramidal că nu s'a găsit nimeni să traducă în nemțește scrierile lui Croce asupra logicii, practicii și asupra lui Vico. Câtă dragoste avem pentru militarismul german cași pentru toate militarismele rapace, nu e locul a o declara alcea; dar mi se pare hilarant a pretinde că dacă nu s'au tradus în nemțește din lucrările lui Croce decât patru, nu și celelalte, cauza ar fi în militarismul german.

Și pentru ce critica asta în contra lui Castellano, când el nu o va cunoaște probabil și când nimeni dela noi n'ar fi celtit volumul de față, și fără de observațiile mele? Pentru că acumă este vremea să se pue mai intens o chestiune ce ne interesează de aproape. Până acumă noi am făcut impresia, și așa am și fost, de a admira aproape incondițional tot ce ne venea că artă, istorie, filozofie, știință și tehnică, din occident. Marca era totuși, nu conștinutul intrinsec. În alte direcții, în introducerea formelor politice și sociale a existat încă mai dedemult un spirit critic, dupăcum a arătat așa de efectiv G. Ibrăileanu; dar față de alte laturi ale culturii apusene, spiritul critic aproape n'a existat. Și ține că a venit timpul să devenim mai critici și o lucrare a lui Castellano să nu ne mai impue prin locul de proveniență. Este vremea ca în timp ce vom exercita mai mult spirit critic față de cultura apusului, să începem a ne prețui mai just propriile noastre forțe românești, și a da o altă atenție decât până acumă, culturii popoarelor înconjurătoare și a celor din Orient.

Sirăbătind lucrarea lui Castellano, m'am gândit, în mod firesc, adesea la noi. Se vede din ea că Estetica lui Croce a fost tradusă în ungurește încă din 1912, că în Ungaria au fost multe discuții în jurul eugelării lui Croce, că Estetica lui Croce a fost tradusă în limba cehă încă din 1907, că breviarul de estetică a fost tradus în limba portugheză în 1914, că până și în limba japoneză este o traducere din 1915 a Filozofiei practice a acelulași scriitor.

În românește ce este tradus? Nu avem noi oare mai multă aplecare spre plagiat, decât spre traduceri? O simplă întrebare.

Apoi în tot vălmășagul de discuții internaționale, nu se pomenește un singur cuvânt despre vre-un român.

Care să fie... bunăoară: cauza?

B. Croce, Nuovi saggi di estetica, 1920, Bari, Ed. Laterza, pg. VI - 320, prețul 15.40 lire.

Noul volum al lui Croce, în cea mai mare parte a lui, repetă ideile pe care le repetase și înainte asupra artelor, istoriei estetice, intuiției estetice sau cum îl place mult s'o numească: intuiției lirice, asupra creașunii artistice, metodei de critică artistică și istoriografiei literare și artistice. Croce și Eucken sînt neobosiți în a insistă asupra acelorași și acelorași lucruri cu aceleași și aceleași idei. Dacă la aceste staționice reveniri, sînem în seamă că mai tot ce propune Croce, se cunoaște bunăoară încă dela Vico, dela Hegel, dela Vischer și dela De Sanctis, un metafizician ar găsi alcea o exemplificare a legii universale de repetiție.

Repetiția la Croce, cași la Eucken, are de bunăseamă utilitatea ei. Dacă Croce revine de pildă asupra istoriei estetice, este, dupăcum ne mărturisește, pentru a „corija celace e prea negativ în partea istorică” a tratatului său de estetică. Și se corijează numind toată lunga perioadă până firzlu la Vico, perloadă ce cuprinde pe un Platon și pe un

Aristot: „cel mult, preistoria estetică“. În tratatul de estetică i se pâruse a fi prea aspru cu perioada estetică anterioară lui Vico, și acum crede că s'a corijat numind-o „cel mult, preistoria estetică“. Și cum ar fi denumit-o, dacă n'ar fi fost așa de binevoitor: „cel mult“?

Croce mai repetă un străvechiu fel de a face istoria artistică, atunci când scrie în contra direcției sociologice. E adevărat că în perioada romantică și sociologică a istoriei artistice s'a exagerat continuitatea, și vorbindu-se de artist se vedea aproape numai ceea ce ei avea a semănător și de împrumutat, nu și partea deosebită; dar metoda istorică a progresat de atunci. Un Brunettiere, un Fiedler, așa zisa școală vieneză în frunte cu Worriager, un Giudici și în alte țări, precum în noi un Ibrălleanu, au respins ideea unei evoluții lineare, continue, și au dat, din punct de vedere empiric, importanța cuvenită elementului individual în artă. Croce nu se mulțumește cu remarcarea individualității, ci vrea o istorie pur individualizantă, celace însumă a reveni la istoria naivă de dinainte de școala romantică. Așa și Tolstoi nu voia să admită o evoluție proprie zisă a romanului, explicarea, fie și parțială, a lui Balzac prin Stendhal și a lui Flaubert prin Balzac. Cine va urma pe Croce și se va întoarce la istoria de monografii individualizante, acumă când munca științifică a altor generații a arătat că și între genurile artistice există o continuare oarecare, fie prin voință dela trecut la prezent sau dela prezent la trecut, fie inconștient?

Croce se arată foarte nemulțumit de marea operă istorică a lui Brandes, „Die Hauptströmungen“. Motivele sînt că Brandes nu dă importanță formei literare, nu relevază deajuns poezia unui Vigny și că militează pentru liberă cugetare, pentru democrație și pentru umanitarism. Criticile lui Croce nu se par neintemeiate. Istoricul danez n'avea necesitate să iazise asupra formei, nici asupra lui Vigny. El a căutat să afle psihologia unei părți din veacul al XIX-lea prin intermediul literaturii și deci chestiunea formei literare era secundară pentru dînsul; iar Vigny nu-l putea opri mult timp, fiindcă nu era reprezentativ pentru sufletul larg al societății cîlle din timpul său. În ce privește militarea lui Brandes pentru anumite ideale, el nu o ascuns punctul lui de vedere și liber era să militeze. Discuția s'ar fi putut pune în ce privește raportul dintre opera lui Brandes și intențiile lui, precum și asupra legitimității unor asemenea intenții; pe_cînd Croce îi judecă opera în raport cu niște intenții de așa zisă obiectivă meditație și contemplație istorică, ce nu intrau în cîmpul voinței lui Brandes.

Croce are cîteva observații, după părerea mea, juste dar și lesăcioase, cînd critică teoria vizibilității în artele figurative. În această teorie se susținea că senzațiile sînt bogate și pure înainte de a fi intelectualizate prin conștient și cuvinte, așa că artiștii ar trebui, după teoreticianii vizibilității pure, să treacă dela senzații la producțiune, pe alăturarea de lumea conceptelor și a cuvintelor. Croce întrebă pentru ce se admite o pură vizibilitate, nu și o pură tactibilitate? Pentru ce se reduce arta numai la senzații? De ce se crede imposibilă de sugestionat pura senzibilitate prin cuvinte?

Voi remarca alcea și extraordinara de curioasă aplecare a lui Croce de a identifica iluzoriu. Pentru dînsul, frumosul estetic este identic cu arta, istoria artistică e identică cu critica estetică, estetica e identică cu filozofia, arta este identică cu universul, e *via discorrendo*.

Nu e oare și aici o identificare, pentru a da prilej de a aplica legea universală de repetiție?

G. SAVUL

Revista Revistelor

Revue des deux mondes
(Septembre).

André Lebou : Cincizeci de ani de politică externă. După 1870 era o părere răspândită că instituțiile republicane vor fi incapabile de a procura Franței cele două instrumente indispensabile restaurării ei: armata și diplomația. În celace privește armata, dovada a fost făcută: niciodată Franța n'a posedat desigur trupe mai rezistente și mai viteze ca în războiul recent, niciodată șefii ei militari nu au arătat mai multă disciplină, abnegație, coeziune.

În celace privește diplomația, cartea de curind apărută a lui **Charles Schefer :** „*D'une guerre à l'autre*”, demonstrează același lucru.

Solidul edificiu de alianțe pe care Franța ș'a putut sprijini apărarea în timpul agresiunii din 1914, n'a fost o improvizație; elementele lui au fost adunate și ajustate printr'o muncă răbdătoare de patruzeci de ani.

Constituția Republicei pune politica externă în afară de controlul permanent al Camerelor care nu au dreptul să intervină decât în celace privește tratatele ce modifică frontierele statului sau angajează finanțele și sistemul vamal. Iar ministrul de externe și cel al coloniilor, neavând decât un contact intermitent cu politica internă, sînt mai liberi decât colegii lor

de intela sau controlul consiliului de miniștri—asa încît politica externă a Republicei a fost asigurată de cîțiva șefi efemeri ai celor două ministere, din care unii au fost oameni de geniu.

Perioada care urmează anului 1870 poate fi divizată în patru faze: Până la 1879, Franța stă retrasă, absorbită de nevoile imediate ale reconstruirii sale. De la 1879 la 1892 ea se ridică încetul cu încetul și se lansează în întreprinderi coloniale variate, care relevează vitalitatea sa,—legînd în același timp cu diferite puteri relațiuni active, care o scot din izolare integrală în care o găsise și o lăsase războiul din 1870. În a 3-a perioadă care merge până la 1905 ea trăiește, de bine de rău, în echilibrul european restaurat.

Acesle 3 faze nu au fost lipsite de crize interioare adesea violente. La 1905 începe era finală, anterioară agresiunii germane. Semnele prevestitoare nu lipsesc. Franța părăsește încetul cu încetul risurile umanitare și luptă cu succes împotriva influenței corosive a fermoniilor de disoluție națională.

Dacă termenul fatal nu o găsește destul de suficient înarmată din punct de vedere material, ei o găsește desigur oșelită moralmente. Acțiunea colonială franceză a avut de luptat nu numai cu opoziția constantă a socialiștilor, dar la 1881 cu ocazia expediției din Tu-

nis, la 1885 cu ocazia celei din Tonkin și la 1893 în timpul expediției din Madagascar, cu acea a radicalilor și chiar a unor republicani moderați. În toți aceștia domnea grija ca Franța, antrenată în complicații asiatice sau africane, să nu poată face față cu destulă forță primejdiei care amenința frontiera ei de Est.

Și e meritul promotorilor acțiunilor coloniale că nu s'au oprit în fața criticelor acerbe ale opoziției, căci numai pe calea această Franța putea face figură în lume și ciștigi cu timpul noțiunea propriei ei reînvierei.

Această orientare a adus serviciul și din punctul de vedere al reconstruirii armatei. Căci o experiență seculară dovedește că moralul militarilor de carieră nu se poate susține mult timp în inerție. Sentimentul de abnegație, gustul sacrificiului, deprinderea disciplinei nu nevoe să fie antrenate. În expedițiile coloniale însă au avut prilejul să se formeze cei mai mulți din șefii armatei franceze în cei cincini ani ai războiului. Colonile au procurat deasemenea în momentul primejdiei rezerve importante de soldați și de muncitori, materii prime și alimente.

Dacă unele spirite pesimiste contestă Franței aptitudinea colonizatoare, afirmațiile lor sînt dezmințite de prosperitatea atât de rapidă a Algeriei.

Și fiindcă samă de toate acestea, trebuie să recunoaștem că în două rînduri: în timpul Marii Revoluții și după 1871 democrația franceză a știut să-și îndeplinească datoria ei națională în împrejurările cele mai grele și mai deprimante.

Subt titlul O înaltă damă engleză la Berlin, Louis Gillet analizează jurnalul de războiu al prințesei Evelyn Blücher.

Autoarea acestei opere, care face azi deliciile societății engleze, e născută Shapleton Bretherton și aparține celei mai pure aristocrații. Ea s'a căsătorit la 1907 cu contele Blücher, un strănepot al falosului mareșal Vorwärts. Impreună cu soțul său trăia cea mai mare parte a anului în Anglia și în mo-

mentul izbucnirii războiului, nu a părăsit Londra decît odată cu ambasadorul german.

Jurnalul său cuprinde detalii prețioase asupra stării de spirit din Germania și a descurajării din ultimul an de războiu. Deși în suflet ea a rămas engleză, nenorocirile poporului german o înduioșează și un sentiment de largă umanitate apare în scrisul ei.

Revue de Paris (Septembre).

Anatole France scrie despre Stendhal. Cu fața lui mare, disgrațioasă și aproape comică, Beyle avea o mare înclinare pentru femei, dar era în același timp timid, rău care în iubire e aproape incurabil. Prin sforțarea continuă însă a unui caracter energic, a devenit cu timpul mai îndrăzneț, ba chiar a erijat îndrăzneala în sistem în acest domeniu. Numai în teorie însă și față de cei liniți, căci în practică măturăstrile lui Hermione îl arăta mai mult trubadur.

Beyle a iubit din copilărie libertatea și, dacă a intrat în armată, e că pe atunci un militar putea să trăiască după gustul lui și să vagabondeze în voe.

La Milano e cunoscut pe Laclos. Pe atunci general de artilerie al căruia roman „Liaisons dangereuses”, Beyle îl studiasse la Orenoble în adolescența lui ca manualul bunului seducător. Neștiind dacă se va face negustor sau funcționar, Beyle în Italia nu se gîndea la literatură, ci voiaja pentru a cunoaște oamenii, dar mai ales femeile, natura și artele.

Fără a fi muzicant, el avea simțul melodiei, deși celace a scris despre Rossini ne face să surîdem azi. Pentru pictură era încă mai puțin înzestrat, neavînd ochi buni, nici simțul culoarei și al desenei. Totuși prin aplicație a devenit un cunoscător și a scris lucruri bune despre Correggio.

Căși Diderot el comitea greșala de a crede că arta pictorului sau sculptorului are ca scop unic exprimarea sentimentelor și a pasiunilor. De aceia arta antică i se părea rece și fără de expresie, deși dintre sculptorii moderni admira pe Canova. În arhitectură

cu toată mioopia lui se pricepea, și e mult sentiment în descrierea Sf. Petru din Roma. De arta creștină a avut însă totdeauna oroare, deși Mérimée a încercat să-l inițieze în acest domeniu.

Fără a fi cunoscut nenorociri extraordinare, viața lui Stendhal nu a fost lipsită de unele rele legate de condiția omenească. Sufărințele fizice și morale le-a suportat însă cu acea curaj obișnuit și stoicism surizător care făcea fondul caracterului său. Căpățe a suferit mai greu e contactul proștilor pe care, cași Lamennais, îi considera ca mai primejdioși decât oamenii răi. Dacă prin dibăcia lui a scăpat uneori de contactul proștilor, nu a putut evita totdeauna plăciscăle, uritul, acest oaspete invizibil și tăcut.

Prin fondul ideilor lui, Stendhal e un om din secolul al XVIII-lea. Discipol al lui Helvétius și Condillac, el se lipsea de Dumnezeu în filozofia lui, dar nu căuta să-și facă prozelit, căci opozițiile omenești îi inspirau un dispreț respectuos. În materie de guvernământ a fost un partizan constant al revoluției. Încobă în tinerețe și adorator a lui Erutus, vîrsta e temperat aceste sentimente. Beyle a devenit admirator al lui Napoleon, dar ca funcționar a rămas republican și liberal. Pentru Bourboni a avut totdeauna averșiune și pe proștii i-a detestat cordial. Cu guvernul lui Ludovic Filip s'a acomodat mai ales după ce primise o decorație.

O trăsătură interesantă a caracterului lui Beyle e înclinația și deprinderea de a fi secret și de a dissimula. Aventurile lui de dragoste și conflictele cu poliția austriacă nu o explică decât în parte și ea e mai degrabă jocul pueril al unui romancier, care în monotonia existenței lui liniștite își procura singur iluzia de a îneca cași eroii săi Fabriciu prin primejdii teribile.

Unii oameni de geniu ne interesează mai mult prin personalitatea decât prin opera lor și Beyle o dintre aceștia. Când îi celim operele, îl căutăm pe el, preferăm

omul, celor mai frumoase din invențiile lui.

Totuși Beyle a fost un essayist incomparabil și un mare romancier.

Artă lui, admirabilă în „Le Rouge et le Noir” și „La Chartreuse de Parme” nu ne face să prevedem arta romanului din secolul al XIX-lea și samănă mai mult cu cea a lui Richardson, Jean Jacques, Laclos, Benjamin Constant și Goethe prin grija ei exclusivă de a analiza sentimentele.

Nimic în opera lui, nu ne face să ne gândim la Balzac, mai tînăr decât el cu șasesprezece ani, pictor și colorist al persoanelor și lucrurilor, sau la Walter Scott, decorativ cînt de abundent.

În celelalte privește stilul, pentru Stendhal nu compia decât ordinea ideilor și nicidecum calitatea termenilor. Dacă îl comparăm cu Paul Louis Courrier care-și fabricase un idiom cu fragmente din Amyot și La Fontaine, Stendhal nu scrie bine, dar față de ceilalți contemporani, stilul său e superior prin naturalitate și simplitate.

În poezie Beyle nu înțelegea nimic. Era în această privință un înamic al lui Apollo, un adevărat Marceyas.

Într-un articol intitulat *Cazul bulgar*, Louis Brun pledează cu multă căldură în favoarea vecinilor noștri.

Autorul care a făcut ca ofițer francez campania din Orient afirmă că Bulgarii au fost calomniati în Apudatoriile raporturilor unor popoare rivale, mai ales Grecilor. În celelalte privește atrocitățile, ele nu sînt opera exclusivă a bulgarilor și în această privință nici ceilalți balcanici nu au rămas mai prejos. Desigur moravurile politice și administrative au păstrat în Bulgaria, cași la toți balcanicii, un caracter oriental de corupție și de ipocrizie. Copii din punct de vedere politic, guvernanții acestor popoare mîni la orice pas și sînt lipsiți de supleță, iar administrația exploatează în chip rușinos pe cei mici.

Totuși poporul bulgar nu e lipsit de calitate, e muncitor și tena-

ce. Instrucția e mai răspîndită la Bulgari decît la ceilalți balcanici.

Partizan al unei înțelegeri bulgare-sârbe, autorul crede că aceasta ar putea să aibă la bază autonomia Macedoniei, locuită în cea mai mare parte de Bulgari.

Tratatul dela St. Remo zugrumă Bulgaria. Ea a înlăturat guvernării care au dus-o spre prăpastie, e condusă acum de oameni de viitor ca primul ministru Stambollisky; și Franța e datoră s'o ajute în sforțările ei. Bulgaria și Serbia, neavînd de bușee naturale la marea Egee vor fi silită să se întoarcă spre Dunărea, gravitînd spre imperiile centrale sau prin Marea Neagră spre Rusia care, cu toată eclipsa ei trecătoare, rămîne marea necunoscută de mîni, protecțiunea națională a micilor state slave și de acum înainte singura mare putere la porțile Constantinopolului.

Nuova Antologia (An. 55-lea, fasc. 1161, 1 August 1920).

În fascicula această preocupările pur literare sînt lăsate oarecum în urmă de cele politice, deși acest fapt nu-i scade întru nimic interesul. Alături de un sugestiv articol datorit senatorului *Achille Loria* asupra „Preludiilor și speranțelor Societății Națiunilor” și de un capitol reprodus din *Memoriile generalului Lui i Capello*, în care povestește și motivează deciziunea retragerii dela *Caporetto*, menționăm judiciosul studiu al lui *A. Baldoacci* asupra Muntenegrului în timpul războiului. Făcînd să reese, din documente oficiale, nedreptatea comisă de Aliași față de micul și eroicul popor munte-negrean, autorul citează printre altele proclamatiunea pe care o aduse poporului său, regele Nicola, în ziua de 15. Noembrie 1915, pe cînd armatele sârbe erau în plină derută și pe cînd mică armată muntenegreană se lupta încă spre a-l acoperi retrageră. Pe lângă faptul că această proclamatiune este unul din documentele cele mai solemne dictate de inima suveranului poet și soldat, ea e plină de învîjăminte oșii prin sinceritatea tonului cit și prin evocarea mo-

mentului de grea cumpănă în care se găsea țara sa; iar măreția cu adevărat epică ce transpiră din aceste rînduri, e cu alit mai impresionantă astăzi cînd știm ce urmare a avut sacrificiul colectiv al poporului munte-negrean.

„Scumpului meu Popor !

Se poate ca munții și văile tale să nu fi aflat încă cum se războește Serbia și cum, pas cu pas, ea este silită să dea înapoi în fața celor trei Impărății și a Regatului Bulgariei, înroșînd orice colț din țara sa cu singele ei și-cu acel al dușmanilor. Puterea înamicilor Serbiei este amarnică și vremea rea urmează fără de milă: toate acestea se unesc spre a face lupta și mai grea. Serbia a fost pe neașteptate atacată în urma unor neînțelegeri diplomatice, dar din ea a sîrul piept și sine încă cu bărbăție, sub conducerea nobilului său Rege și a nepotului meu, fiul lui, Prințul Moștenitor. Armata se dă înapoi încet-încet și cauză să se apropie de munții noștri cu scopul de a se opune mai cu folos dușmanului, unindu-se cu forțele noastre.

Ajutorul sincer al Muntenegrului pe care l-a dat împreună cu victoriile dela *Grahovo*, *Trogiav*, *Visegrad* și *Javor*, n'a fost de ajuns ca să oprească ori să izgonească valul puternic al dușmanilor noștri.

Dragul meu Popor, aceeași soartă pe care-a îndurat-o Serbia, se pregătește Muntenegrului, dar nimeni nu cunoaște celace stă scris în cartea Destinului. Fiecare să fie convins că Muntenegrul va rămîne toldeauna credincios tradițiilor sale; că moartea e mai bună decît sclăvia și că din toate bunurile acestei lumi, cel mai de preț este libertatea.

Dragul meu Popor, nici un deget din eroica mea Țară n'a fost încălcat de dușman pînă în acest moment. Țara mea se va apăra, mai departe, în chip groaznic, în spălmîntător, dar dacă zile mai grele de încercare ar trebui să vină, Dumnezeu ne va ajuta, precum a ajutat pe părinții noștri în

zilele de nenorocire. Puternicii noștri Aliași ne vor ajuta de-opotrivă, de îndată ce vor putea, și la urma urmelor trebuie să învingem. Eu te înșel, scumpul meu Popor, de a nu te lăsa descurajat; rămii calm și țineți spiritul tot mereu sus; urmează instrucțiunile și poruncile pe care îți le va vesti guvernul meu.

Cîi despre existența materială și subsistență, Aliașii noștri s'au îngrijit și ne vor asigura materiale în cantitate îndestulătoare. Nobilul și cel mai puternic pe mări dintre Aliași, - Englezul, - și-a luat însărcinarea de-a aproviziona Muntenegru și Poporul refugiat la noi din Herzegovina, din Bosnia și din Serbia. Al să mai suferi încă, Poporul meu martir, dar n'ai să rămii fără de hrană. Din ascunzătorile și din peșterile tale, ai să auzi prin mușii ecoul armelor noastre, și chiotul de veselie al învingătorilor.

Orice erou muntenegrean își va îndoi vitejia cînd va ști că al-tui vor avea iraiul asigurat și că poate nădăjdui în ajutorul puternic al Aliașilor și în izbînda dela urma urmelor. Lupta pe care eroii muntenegreani o vor susține atînci, nu va fi decît un joc sîngeros pe care lumea îi va urmări cu cea mai mare atenție și numele muntenegrean va fi scoperit de glorie. Dacă tu, scump Popor martir, vei afla că dușmanul a pus stăpînire pe vre-un oraș ori pe vre-un județ, crede-mă, aceasta nu va fi decît pentru scurt timp. Dacă tu vei auzi că chiar și

eu a trebuit să părăsesc capitala mea, află că tronul meu se va găsi acolo unde mă voi găsi eu, poate chiar și pe virful unui munte de unde voi urmări sub faldurile steagului meu, fapta măreață a vitejilor mei pe care vîrsta mă împiedică de a-i conduce, în capul pilcurilor, dela un creștel la altul al munților tăi, cîntînd imnul izbîndei. Eu cred în glasurile tănice ale acestui imn; eu cred în eroismul și perseverența ta; eu cred că tu ești poporul ales de Dumnezeu ca să îți tovarășul celor mai mari popoare, în război-rea lor ce va rămîne de pomîni; eu cred că tu vei învinge și că vei fi fericit. Crezi, tot așa și tu, eroicul meu Popor, în mine și în nădejțile mele care n'au fost niciodată înșelate. Cu această urare, te salut pînă te văd, te binecuvîntez și, deși te nu îți e frică, e nevoie ca Regele tău să-ți strige: „Fii fără teamă!”.

Regele tău

Că-a urmat se știe: pacea cerulă de regele Nicola Ausiriel, din îndemnul guvernului sîrbesc, care după ce trăsese toate consecințele posibile din sacrificiul muntenegrean, caută acum să unellească înghețarea Muntenegrului la Jugoslavie. „Eu cred în glasurile tănice ale acestui imn...; eu cred că tu vei învinge și că vei fi fericit... Crezi, tot astfel și tu, eroicul meu Popor, în mine și nădejțile mele care n'au fost niciodată înșelate”.

BIBLIOGRAFIE

- Carl Kautski, *Reformă socială sau Revoluție socială*, trad. de Maria Voinea, 1921, București. Prețul 8 lei.
- Vesile Savel, *Contemporanii*, 1920, Arad. Prețul 12 lei.
- E. Lovinescu, *Critice*, 1920, Alcalay et Co.. Prețul 10 lei.
- I. Șarvar, *Cinzece de astăzi, Cinzece de mine*, 1920, București. Prețul 6 lei.
- Memoriul marilor proprietari agricultori din Moldova asupra reformei agrare*, 1920, Iași.
- Gabriel Compayré, *Froebel și grădiniile de copil*, Trad. de Aurel Al. Negoescu, 1920, Focșani.
- Th. Carlyle, *Răzvrătirea Femeilor*, în românește de P. Moșoiu, 1920, București.
- Alexandru Ciura, *Anuarul liceului „Gheorghe Barițiu” din Cluj pe anul 1919—1920*, Cluj.
- Constantin Șporea, *Anuarul Școlii Normale de băieți din Deva, pe anul 1919—1920*, Deva.
- Leca Morariu, *Dela noi*, povești bucovinene. 1920, Cernăuți. Prețul 3 lei.
- I. Trandafir, *O furtună... într'un pahar cu apă*, 1920, București. Prețul 2 lei.
- Noul Testament, tradus de D. Cornălescu, București, „Societatea Evanghelică Română”, 1920.
- Eugen Stătescu, *Consiliul Legislativ*, 1919, Craiova. Prețul 2 lei.
- Mihail D. Korné, *Efectul Divergenței și Corecțional*, 1920, Craiova. Prețul 3 lei.
- C. Hamangiu, *Proprietatea intelectuală*, 1920, Craiova. Prețul 3 lei.
- Ilie Marin, *Ce mi-a povestit Ciză...*, Sibiu 1920.
- Alexandru Lupeanu, *În pragul vremii*, 1920, Blaj.
- Tiberiu Cruda, *Ce a fost și ce pot fi școlile pregătitoare; Propuneri pentru organizarea viitoare a școlilor normale*, 1920, Botoșani. Prețul 3,50 lei.
- Piaton, *Georgias*, 1920, Iași. Prețul 6,50 lei.
- Proiect de lege, pentru descentralizarea Ministerului Instrucției Publice*, 1920, București.
- Fany Emeric, *Primeniri*, 1920, București. Prețul 2 lei.
- Al. Gh. Doinaru, *Victoreftimisme*, 1920, Moinești. Prețul 2 lei.
- Calypso Cornelia Botez, *Problema Feminismului*, 1920, Bușurești.
- Alfred Moșoiu, *Sufletul Grădinii*, 1920, București. Prețul 8 lei.
-
- Lumina Creștinului*, revistă. No. 6, 7, 8, Iași. Prețul 1 leu.
- Cavintul Liber*, No. 41, București. Prețul 2 lei.
- Sanatatea*, No. 1—2, București.
- Umanitatea*, No. 5, Iași. Prețul 6 lei.
- Muzica*, No. 10—11, București.
- Școala Basarabiei*, No. 9—10, Chișinău.
- Spitalul*, No. 10, București. Prețul 5 lei.
- Pentru inima copiilor*, No. 6, R.-Vilcea. Prețul 2,50 lei.
- Crinul satelor*, No. 8—9, Tg.-Jiu.
- Izvorășul*, No. 10—13, R.-Vilcea.
- Hiena*. No. 7, București. Prețul 1 leu.
- Ideia Europeană*, No. 44, București.
- Lupta de clasă*, No. 5, București. Prețul 2,50 lei.
- Higiena*, No. 134, București. Prețul 1,50 lei.
- Annales des Mines de Roumanie*, No. 6—7, București. Prețul 30 lei.
- Analele Dobrogei*, No. 2, Constanța, abonament 40 lei anual.
- Buletinul Muncii*, No. 1—4, București. Prețul 10 lei.
- Viața Agriculturii*, No. 18, București. Prețul 2,50 lei.
- Moldova dela Nistru*, No. 23—28, Chișinău. Prețul 2 lei.

DRUMUL

Scene petrecute în dosul unor pleoape

Pleoapele s'au închis.

Somnul, ca un parfum puternic, pătrunde încetul cu încetul sufletul, îmbălsămându-l. Toate gândurile se întorc înapoi, ca albinele la stup. Privirile s'au ridicat din afară și se înclină acum către lumea lăuntrică. Simțurile și-au închis ferestrele. Și sufletul nu se mai privește decât pe el; intră în el, — fără să se mai cunoască.

Dar, cu cât somnul se face mai puternic, cu atât un Decret din ce în ce se lămurește...

Și iată Visul...

E un drum, într-o pădure ce seamănă mai mult cu o grădină. Sară de primăvară. Soarele trebuie să fi apus decurând. Pe cerul curat, nouri roșietici filie încetșor. O liniște de cimitir se întinde — ca o mână uriașă, întinsă în văzduh, printre degetele căreia ar cădea, leneșe, clipele...

Drumul șerpuește liniștit printre copacii care își apleacă pe trupul lui obosit crengile, ca să-l mîngie...

O bancă veche, pe care se vede că nimeni nu s'a odihnit demult, căci mușchiul a așternut perne moi pe lemnul ei decolorat, a adormit lângă drum, de așteptare. Puțin mai departe e o statuă care se năruie în alba desnădejde a marmurei din care a fost odinioară sculptată. De lângă ea o cărare se desprinde. În fund, aproape de locul unde drumul se ascunde în dosul unor brazi bătrîni, cîteva colonade se ridică; tulpini de ederă aștern pe marmură săruturi verzi.

Acel care are visul vine, călăuzit de Drum.

ACEL CARE ARE VISUL

Unde mă duci? Nu vreau să merg mai departe! Sînt ostentit...

DRUMUL

Ce-ți pasă ?

ACEL CARE ARE VISUL

Am plecat demult. Ființa mea, acum, e mai ușoară ca un parfum, mai fluidă ca o flacără, mai nelămurită ca un ecou. Nu mai sînt eu. Adevărata mea făptură a rămas undeva, în urmă, rătăcită în visul meu, pe care nu-l cunosc... Altădată purtam un suflet cu mine... Acum?...

DRUMUL

Ce-ți pasă!

ACEL CARE ARE VISUL

În propriul meu vis m'am rătăcit. Și iată-mă acum ostenit, cași cum ași fi venit de departe... Cu toate acestea mi s'ar părea că n'am făcut decît un pas...

DRUMUL

Un pas a cărui durată se măsoară cu veșnicii...

ACEL CARE ARE VISUL

Insfirșit, vreau să știu!

Cine ești?

Ai îmbrăcat forma cunoscută a unui drum...

Dar nici-un drum, în lumea din care vin, nu-ți seamănă...

De unde vii, unde te duci, niciodată n'am știut...

În toate visurile mele te-am întilnit...

Trupul tău de șarpe se întinde prin ținuturi de purpură, unde strălucesc apusuri puternice, deschise la orizont ca niște roșii buze uriașe! Pe sub crengi girbove de noapte, de-a lungul lacurilor vinete de lună, tu îmi faci semn să vin spre o fericire nouă, pe care niciodată n'am găsit-o! Prin sterpe deșerturi de aur și de bronz, cu legănări de barcă tu mă porți!

Cine ești?

Ai îmbrăcat forma cunoscută a unui drum...

Dar nici-un drum, în lumea din care vin, nu-ți seamănă...

(Drumul face).

Prin mine trăești. Dacă visul meu n'ar fi, n'ai fi nici tu. Prin visul meu tu treci, plimbîndu-ți senina ta indiferență. Albastra liniște a somnului o străpungi. Și în brațele tale porți trupul răpit al visului meu...

Cine ești?

Vreau să știu...

Căci vreau să fiu stăpîn pe visul meu!

(Drumul face).

Călătorul ostenit s'a așezat pe banca veche. O clipă el închide ochii... Pleoapele greoaie se ridică și călătorul privește mirat în jurul lui. Iarba deasă crește acum pe unde a fost, odată, drumul. Dar lîngă el, venit de nicăieri, crescut parcă din pulberea drumului acum dispărut, a răsărit un zîmbitor Bătrîn...

BĂTRÎNUL

punînd mîna pe umărul călătorului.

Mă mai cunoști?

CĂLĂTORUL

Nu. Nici nu știu dacă te-am văzut vreodată...

BĂTRÎNUL

De unde vii?

CĂLĂTORUL

Nici nu știu dacă am plecat vreodată. Sau, dacă am plecat, asta s'a întîmplat prea demult...

BĂTRÎNUL

Unde te duci?

CĂLĂTORUL

Oriunde...

BĂTRÎNUL

Dar ce cauți?

CĂLĂTORUL

Nimic—și tot!... Ași vrea să văd cu alți ochi, s'aud cu alte urechi, să simt cu alte simțuri decît ale mele. Aș vrea să plec cu fiecare ecou, să mă sting cu orice privire, să mor cu fiecare pas pe care îl distramă vîntul... Și apoi să mă nasc cu parfumurile și cu fluturii, cu sprintenii fiori să alunec pe umerii albi ai statuilor, să rid cu buzele verzi ale valurilor, să plîng cu frunzele pădurii... Cu nouri albaștri care trec așa vrea să plec...

BĂTRÎNUL

Atunci, vino cu mine... Am să-ți arăt frumoase lucruri, vino... Vrei tu să vii cu mine?

CĂLĂTORUL

Dar cine vei fi tu, oare? Mîna ta pe umărul meu e mai ușoară ca fulgii... Glasul tău, deși aproape, pare că vine de cine știe unde, și trupul tău atît e de fluid că, nă știu, noaptea îmi vorbește, sau tu, plăsmuit din noapte...

BĂTRÎNUL

Sînt... oricine vei vrea... Am îmbrăcat—din întîmplare—forma subț care mă vezi acum. Sînt astfel cum închipuirea ta mă face. Cînd ochii tăi se nchid, atunci mă vezi. Și mă cunoști atîta timp cît nu știi cine sînt...

CĂLĂTORUL

Să mergem, dar! Oriunde! Cît mai departe!

BĂTRÎNUL

Vino.

CĂLĂTORUL

Dar drumul! Unde e? Nu-l văd...

BĂTRÎNUL

Drum nu-i decît acolo unde-i capăt!

O cîmpie fără iarbă, stearpă, netedă și roșcată ca fundul unui lac care a secat. În depărtare, cerul lipit de pămînt închide cu un clopot de sticlă albastră cîmpia. De cer, drept la mijloc, stă prins soarele, galben ca un fruct pe jumătate putred; deaceia lumina e mai mult crepusculară, Nici-un drum, nici-o cărare.

CĂLĂTORUL

venind pe cîmpe, urmat de Bătrîn.

Nu. M'am săturat. Nici-un drum, nicăeri! E cu putință? Știam că trebuie să fie un drum. Altădată era? Unde e?

BĂTRÎNUL

Fără îndoială că a ostenit și s'a așezat sub un copac ca să se odihnească...

CĂLĂTORUL

Atunci nu putem merge mai departe...

BĂTRÎNUL

De ce? Mai este mult până la capăt?

CĂLĂTORUL

Dar n'avem drum!

(cineva însăntează pe cîmpie).

Zăresc pe Cineva care vine... Ehei! Ehei! Nu știi, mai este mult până la capăt?

CINEVA

apropiindu-se.

Nu este capăt.

CĂLĂTORUL

Cum nu este? Trebuie să fie...

CINEVA

Nu poate fi capăt...

CĂLĂTORUL

Se vede că pe aici se mai crede încă în existența infinitului! E o plăsmuire care, în vremurile noastre, nu mai poate avea sens. Nu va trece mult și oamenii au să-i rîdice și harta, așa că ai să-ți poți plimba degetul prin el, în voie... La urma urmei infinitul e tot un capăt—pentru că e un cuvînt...

CINEVA

Nu este capăt! îndepărtindu-se.

*

O stîncă lată și lucie, pe marginea mării, noaptea, la lumina lunii. Valuri puternice întind brațe lungi, plescăe, din limbi uriașe, se isbesc cu pieptul de piatra care stăruie, ne-

clintită. Pe cer, nourii rostogolesc talazuri de umbră. Cu brațe vînjoase încearcă să sguđue luna, largă, roșie, ca gura unei peșteri de purpură. Stîncă rotundă și luna închegată ca o rană își strivesc deopotrivă strălucirea, mute și spăimîntătoare.

Pe stîncă a năvălit o turmă de oameni goi, cu trupul plin de peri țepoși, cu părul capului lăsat pradă furtunii. Ochii lor sînt prea adînci, fruntea lor prea boltită; privirile lor atîrnă în aer, grele, ca niște lanțuri. Cu unghii ascuțite își sfîșie carnea trupului din care țîșnește sîngele.

La o margine stă călătorul cu Bătrînul lîngă el.

CĂLĂTORUL

Aici s'a sfîrșit drumul. Picioarele mele ostenite cer odihnă. Mîinile mele, fără voe, se împreunează, în rugăciune...

BĂTRÎNUL

Cătră cine ?

(Dar vorbele lor sînt acoperite de un urlat scăpat parcă din gîlajul unui ocean. De cealaltă parte a stîncii, stîințele care par a fi oameni, s'au adunat. Brațele lor se întind spre cer; ochii lor vor parcă să înghită văzduhul; buzele lor se deschid, flămînde de rugă. Și ei urlă...)

Ascultă !

(Urletele se ridică, tot mai puternice, tot mai jalnice. E alîta desnădejde în ele, de parcă pămîntul însuși, rănît adînc, s'ar vîila prelung, cerînd îndurare...)

Ai auzit ?

È înspăimîntător...

Acestea sînt sufletele vremurilor viitoare. Nu le-ai cunoscut ? Ele trăesc în tine, totuși...

Dar ce vor ?

N'au cui să se roage și imploră furtuna să le dea un stăpin... Dar a lor e vina ! De ce și-au ucis Zeii ?

Să mergem ! Să plecăm de aici ! Haide !

Erai ostenit...

Nu mai sînt. Să mergem ! Cît mai departe ! Cît mai departe !

La marginea unei păduri. O cărare, printre erburile înalte, se îndoaie și pătrunde în desîș, pierzîndu-se. Se vîd

copaci bătrîni, cu trupuri puternice încă, cu brațe noduroase, cu palme de frunze bătătorite de timp. Flori de cîmp, sălbatice, stau presărate, ici și colo, prin iarbă. Soarele apune în dosul pădurii. Razele lui o cuprind într'un painjenis de aur. Liniște.

CĂLĂTORUL

vine pe cărare, însoțit de Bătrîn.

Văd un om, așezat la umbra unui copac. Deasupra lui o scorbură pune o aureolă neagră. Stă cu brațele încrucișate, cu fruntea aplecată. Ciudat! Spune, nu ți se pare că e înfășurat cu o zdreanță de cer?...

BĂTRÎNUL

Cerul care se lasă pe umerii oamenilor nu se vede...

CĂLĂTORUL

Uiti că nu mai sîntem *dincolo*...

BĂTRÎNUL

Dar atunci unde sîntem?

CĂLĂTORUL

De bună samă... că *aici*... Unde ai vrea să fim?

BĂTRÎNUL

Nicăeri—atunci cînd nu poți fi prețutindeni!

CĂLĂTORUL

Cum vrei... Să ne apropiem...

BĂTRÎNUL

Nu. Să nu ne apropiem. Să-ți vorbim de aici: are să ne audă.

CĂLĂTORUL

Ei! Omule!

CERȘITORUL

rîdicînd capul.

Ce este?

CĂLĂTORUL

Sîntem niște călători rătăciți. Am pierdut drumul...

CERȘITORUL

Drumul! Ce vrei să spui? Nu înțeleg.

CĂLĂTORUL

E' ciudat! Cum nu înțelegi? Drumul, căutăm Drumul!...

CERȘITORUL

Nu este drum...

CĂLĂTORUL

Cineva spunea odată că nu este capăt. Acum aflu că nu este nici drum... Să nu mai fie oare nici-o nădejde?

CERȘITORUL

Vorbele tale îmi sint necunoscute. Nu știu ce vrei să spui.

CĂLĂTORUL

Să ne apropiem. Ciudat! Omule, unde ai ascuns cerul? Adineauri îl purtai încă pe umeri. Acum, zdrențe murdare îți acoperă trupul. Minile tale sint negre ca pământul. Fața ta e o scoarță de copac bătrîn...

CERȘITORUL

Privește-mi ochii...

CĂLĂTORUL

Ași spune că ai ascuns cerul într'înșii...

CERȘITORUL

Nu știu de unde veniți. Nu vreau să știu. Iată o piatră. Odihniți-vă măduarele ostenite.

CĂLĂTORUL

Da. Ne vom odihni. Venim, într'adevăr, de foarte departe...

CERȘITORUL

Așa... Și eu am să vă spun o poveste... Vreți?

CĂLĂTORUL

N'am auzit demult. Spune-ne una, dar să fie frumoasă...

CERȘITORUL

În lumea din care poate că veniți, frăia demult un tînăr Prinț ai cărui ochi din negri se făcuseră albaștri—atît de mult se uitase la lună! Voi știți că, după ce apune Soarele, cînd cerul e senin și văzduhul blînd ca o binecuvîntare, pînă să se ridice luna, dela un capăt la altul al cerului se despleteste părul cărunt al soarelui... El a murit demult; trupul lui în-sîngerat se rostogolește poate și acum prin prăpăstiile haosului albastru,—dar părul lui împrăștiat flutură încă de-asupra pământului. Tînărul Prinț, care avea toate diamantele lumii, era gîrbovit de o durere grea și suflétul lui era bolnav. El ar fi dat toate diamantele lumii pentru un fir din părul Soarelui. Dar nimeni nu putea să-i îndeplinească dorința, pentru că oamenii au pierdut demult drumul stelelor. Pe un turn înalt, sînguratic, tînărul Prinț ridica brațele lui ostenite spre părul Soarelui. Cînd bătea vîntul, brațele lui se înălțau cu putere, iar cînd nici-o adiere nu mai smulgea un zîmbet apelor, brațele lui cădeau, grele ca pământul și, cu fruntea pe lespezi, tînărul Prinț gemea de desnădejde...

CĂLĂTORUL

Cum? Numai atît? S'a sfîrșit povestea?

CERȘITORUL

Sfîrșește-o singur...

BĂTRINUL

Haide ! Povestea lui n'are nici-un sens, nu vezi ? Iți pierzi vremea ascultându-l.

CĂLĂTORUL

De ce nu vrei să sfârșești povestea ? O începuseși frumos...

CERȘITORUL

Atunci de ce mai vrei să cunoști sfârșitul ? Incepe întotdeauna, nu sfârși niciodată...

*

Pe vârful unui munte. O stincă sfișie cu un deget de granit văzduhul. Alta a adormit cu fruntea în palme. Una s'a povîrnit pe-o coastă. Cîteva privesc, desnădăjduite, înspre vale. Nu se vede nici-un soare, nici-un nour. Dar cerul e roș.

De după stînci apar doi oameni. Sînt niște zugravi. Unul din ei poartă o caldare plină de boia roșie, celălalt o badana.

UNUL DIN EI,

privind în sus.

Nu găsești că cerul e prea roș ?

AL DOILEA

Nu e nimic. E mai impresionant.

(S'aud cîteva strigăte din vale și, în curînd, apare Bătrînul jî-nîndu-se cu minile de o stincă.)

BĂTRINUL,

întorcîndu-se spre vale,

Așa. Ține-te bine să nu cazi. Am ajuns.

CĂLĂTORUL

Îse ridică și sare depe stincă.

Uff... Insfîrșit ! Ei, n'ai ce spune : de aici nu mai putem merge. Privește : ar însemna să-ți rupi coastele...

(În acest timp cei doi Zugravi cercează cu luare aminte fiecare stincă. Unul din ei a scos un metru din buzunar și le măsoară. Celălalt le numerotează cu roș.)

CĂLĂTORUL,

zărîndu-l.

Iată și alții care s'au oprit aici. Hei, oameni buni. Nu știți de mai este pe aici vre-un drum ?

(Oamenii nu răspund. Călătorul se apropie de ei.)

Dar ce faceți acolo ?

ÎNȚĂIUL ZUGRAV

Luăm dimensiunile Naturii.

CĂLĂTORUL

Adevărat ? Dar la ce vă trebuie ?

ZUGRAVUL

Vrem să clădim alta în loc. Sîntem trimiși unei mări So-

cietăți pentru exploatarea terenurilor necultivate din Haos. Mă mir că n'ai auzit. Va fi, credem, cea mai mare întreprindere modernă. E vorba de a se coloniza câteva planete. E foarte probabil, însă, că Pământul să se mute definitiv în alt univers. Dar nu e exclus să se creeze un altul în locul lui—mai aproape de Soare. Trebuie să ne grăbim că, dacă nu, are să ni se nărue sub picioare. Nu mai e bun la nimic. Ne trebuie altă Natură!... Dar, ia spune, nu găsești că cerul e prea roș?

CĂLĂTORUL

Parcă da,...

ZUGRAVUL

către celălalt.

N'aveam eu dreptate? Doar ți-ai spus că boiaua e prea tare!...

CĂLĂTORUL

Dar cine v'a pus să zugrăviți cerul?

ZUGRAVUL

Cîrpim și noi cum putem mai bine hodorogita asta de Natură. Dar e zădărnice. Nu vezi ce azur zdrențaros? Cecrezi! Atitea păsări care l-au cîtreerat, de-atîta vreme! Atitea ploii! Atitea trăsnete care l-au plesnit! Și gîndește-te că, de-cînd a fost creat, nu s'a oboșit nimeni să-l repare! Intr'o bună zi ai să vezi că ne trezim cu dînsul în cap... Nu, ascultă-mă pe mine, ne trebuie altă Natură...

(Bătrînul, care a ascultat cu atenție, vrea să vorbească, dar e oprit de urletul Nebunului care își bagă capul printre stînci.)

NEBUNUL

Cu ochii în sus, hîduie, apoi își duce degetele la gură și sueră prelung...

BĂTRÎNUL

Ce te-a apucat? Ai putea să nu sbieri așa de tare. (Arătînd stîncile) Ai să le trezești...

NEBUNUL

Spui prostii. Cum am să le trezesc? Nu vezi că-s niște stînci!

BĂTRÎNUL,

incet, către Călător.

Nu-l lua în samă: e nebun...

NEBUNUL

Era să-mi rup piciorul din pricina voastră. De cînd vă strig!... Nu știți care e drumul pe unde a trecut Lumina?

BĂTRÎNUL

Drumul! Iar drumul! Veșnic drumul!... Și-o fi frînt gîtul în vre-o prăpastie!

NEBUNUL

Ce! Vorbești într'aiurea... Cum să-și frîngă gîtul!

BĂTRINUL

inçel, către Călător.

Nu-l lua în samă: e nebun... (Cătră Nebun) Dar nu ne-ai spus ce cauți pe aici...

NEBUNUL

Lumina.

BĂTRINUL

Așa? Și ce vrei cu ea?

NEBUNUL

Am o socoteală veche cu dinsa. (Apropiindu-se, misterios) Să vă spun și vouă dacă vreți. Are să vă fie de folos. Mai întâiu, nu știu dacă o cunoașteți... N'are decit un singur ochiu și suflă cer pe nări. Citeodată s'ascunde în pământ, și atunci își scoate capul prin vulcani. În glasul ei țimbale de aur se strivesc. Pentrucă Lumina urlă — și se hrănește cu creeri. Își face din ochii oamenilor goarnă, și urlă. N'ați auzit-o? Urlă mereu, noaptea cași ziua. Pentrucă în întuneric e lumină, după cum în sunete e tot tăcere... Dar asta am să v'o spun altă dată. Acum, nouă ne trebuie Soarele. Nu soarele care l-ați văzut pe cer și care nu e decit ochiul Luminii. Ci Soarele cel adevărat care nu poate răsări din pricina ei. Forma lui plutește neînchegată în Haos. Dacă nu s'a născut încă de vină e numai Lumina hursuză și bătrână care ne stăpânește. Și deaceia trebuie s'o ucidem. (Apropiindu-se mai mult și șoptind) Ascultați. Sînt pe urmele ei! Înțelegeți voi asta? Pe urmele ei. Și am s'o prind. Are păr de cristal... (Scoate repede un clește de sub haină) Înțelegeți: nu vreau să mă muște. Dar am s'o iau de păr și am s'o tirii până aici. După aceia avem să-i scoatem ochiul. (Se îndepărtează, cu degetul la gură) Așteptați. Mă duc s'o caut. Am s'o aduc. Fiți fără grijă... Sînt pe urmele ei...

Călătorul înspăimîntat îl privește; Bătrînul dă nedumerit din umeri; cei doi Zugravi au rămas cu gura cascată. Și, în fața tuturor, clămpănindu-și cleștele, Nebunul se aruncă în prăpastie.)

*

Un felinar, la colțul unei ulițe pustii. Nu se văd nici case nici copaci. Un zid girbov se zărește, pornit din întuneric, în întuneric pierdut. Tiptil, vîntul se strecoară pe lîngă zid, dă cu tifla felinarului care scîrție. Nu se văd stele. De bunăseamă e toamnă, după ploae. Nourii negri trebuie să fie aproape de pămînt.

Lîngă felinar, în noroiu, e o femeie în zdrențe, cu capul plecat, nemișcată; părul cărunt îi atîrnă pe frunte și pe ochi. La colțul uliței au poposit Călătorul și Bătrînul.

CĂLĂTORUL

Oare soarele n'are să mai răsară niciodată ? E-atita vreme decind nu l-am văzut !

BĂTRÎNUL

Soarele ? Uite-l...

CĂLĂTORUL

Cum ! Un felinar ?

BĂTRÎNUL

Mă mir că nu-l mai recunoști. E el, Soarele. Niște oameni l-au găsit pe cîmp, unde căzuse, de oboseală. L-au ridicat și l-au atîrnat acum de o fringhie, ca să nu sboare iarăși. Dar se vede că nu-i merge bine—căci, ia privește ce slab s'a făcut ! Din pleșuv ce era, a pleșuvit și mai mult. E roș și vechiu, hodorogit, aproape stins. Nu mai are mult de trăit.

CĂLĂTORUL

Dar dacă i-ar da drumul să sboare din nou, poate și-ar veni în fire.

BĂTRÎNUL

N'ar folosi la nimic. Nu vezi că l-au tăiat aripile ? Iată opera oamenilor : au adus soarele pe pămînt și l-au schingiuit.

CĂLĂTORUL

Mi-e frig. Oare visul acesta n'are să se mai sfîrșească ?

FEMEIA

fără să ridice capul.

Da, pentruca altul să înceapă.

CĂLĂTORUL

Și de unde știi tu, scriboasă cerșitoare ? Cine ești ?

FEMEIA

ridicînd fruncea.

Nu mă mai cunoști ?

CĂLĂTORUL

Nu mi-aduc aminte să te fi văzut vreodată...

FEMEIA

M'ai văzut întotdeauna. Nedeslipită am fost de tine. Te-am urmat pretutindeni. M'ai îmbrățișat mereu. Și zici că nu mă cunoști ! În mine totuși adorm toate nădejtile, se mistue fericirile, și idealurile toate din mine înfloresc și se ofilesc în mine... Pentrucă eu sint ceiace e veșnic în tine cași in tot : sint Putrezirea... Dar nu ne vom uni pe deplin decit în moarte —cînd visul acesta se va sfîrși...

CĂLĂTORUL

cătră Bătrîn, cu groază,

O, drumul, drumul, adevăratul drum ! Unde e ? Il simt ! E aici, aproape, în preajma mea ! Mă caută și el, poate, cum îl caut și eu pe dinsul ! Drumul meu ! Unde e ?

BĂTRÎNUL

Așteaptă. Drumul va veni, singur.

*

Grădina de altădată, pe care Călătorul n'o mai recunoaște. Ei vine abătut, ostenit, singur. Luna alină de ramuri stalactite fluide. Pentru Călător lumina ei e ca un vin dulce și amieților. Bătrînul a dispărut, cine știe unde... Dar Călătorul nici nu-și mai aduce aminte de dînsul. În sufletul lui, acum, o muzică liniștită și nelămurită, făcută parcă din amintirea tuturor muzicilor odinioară auzite, se deslănțue; și în treaga lui făptură năvălește în viltoarea visului, cu care se amestecă, devenind, astfel, vis...

CĂLĂTORUL

șoptește.

Un Suris, pe care buzele lenese l-au lăsat să sboare, și care a căpătat o formă; un Flor, pe care un vînt sburdalnic l-a desprins, preschimbîndu-l într'un Mers; un Ecou care a reînviat într'o Privire... Ce nume porți?

APARIȚIUNEA

Care, mai ușoară ca un sunet scăpat dintr'un fluer, înaintează, plînd.

Nu mă cunoști? Mina mea deschide porțile în vis. În glasul meu mor florile, se sting parfumurile, adorm ecourile... În ochii mei plutesc toate amintirile.

CĂLĂTORUL

Sînt că dacă aș îndrăzni un nume—o, fie el cit de iubit—privindu-te, s'ar ofili, ca o floare...

APARIȚIUNEA

Numele meu! Ai vrea să-l poți rosti acum, dar nu-l cunoști. Cînd îl vei ști, sufletul tău nu va mai vrea să-l spue, niciodată! O, taci... Tremurul buzelor tale e destul...

CĂLĂTORUL

Vorbele tale plutesc în jurul meu, blinde, ca niște fluturi. Mai spune-mi-le încă... Sînt că nu voi avea nevoie să încerc să le înțeleg. În sufletul meu vor pătrunde, surizitoare, ca niște copii într'o grădină... Spune-mi de unde vii...

APARIȚIUNEA

De nicăieri... de pretutindeni, totuși!

De aici,—de acolo,—de oriunde!

Văzduhul gol e cuibul meu molatic. Pe drumuri pardoșite cu lespezi albastre de vînt am venit, în brațele unui Ecou ostenit... Fiindcă pînza de pînjen e prea grea pentru trupul meu, mi-am aruncat pe umeri un alb suris de luană... Dintr'un parfum mi-am croit un palid sceptoru...

Și dacă nici acum nu-ți aduci aminte de mine, mina mea îți întinde Clîpa—cupă...

CĂLĂTORUL

Și totuși armonioasa ta făptură din ce în ce se îndepărtează... Unde te duci ?..

APARIȚIUNEA

Acolo unde ne vom regăsi...

CĂLĂTORUL

Ia-mă cu tine...

APARIȚIUNEA

La ce ți-ași spune să vii ?.. Gîndește-te : un Pas ar însemna acum, Sfirșitul.

CĂLĂTORUL

O, lasă-mă atunci să vin cu tine...

APARIȚIUNEA

Zădarnic !

Am venit acum numai pentru a te vesti că ne vom mai întâlni odată !

Zădarnic !

Înainte chiar ca picioarele tale să facă Pasul, înainte ca brațele tale să încerce să mă oprească, eu nu voi mai fi. Pe buzele tale săruturile se vor ofili, nenăscute încă... Și vîntul va răpi săruturile tale, vîntul...

(O coardă care, nevăzută, s'ar rupe, și al cărei ultim zîmbet trist își prelungește agonia de-a lungul florilor grădinii... și alba Viziune a dispărut demult...)

Călătorul a rămas singur. Fruntea lui se apleacă : brațele îi cad ; trupul șovăie. Și el îngenunchiază.

În jurul lui o negură se împrășteie, îl cuprinde, îl pătrunde...

Și acum, la lumina verzue a lunii, florile strălucesc, albe, ca niște oseminte. Printre cele din urmă frunze veștede, razele reci întind brațe uscate. Statuia, zdrențuită de Vreme, doarme. Colonadele albe se apleacă, aproape să cadă. Mih-nirea unei toamne veșnice se întinde peste tot...

Dela o vreme șoapte nelămurite de pretutindeni se desprind, alunecă încoace și incoloc, se încheagă în glasuri, se pierd în foșnete, renasc în murmure...

Una din ele, stăruitoare, se apropie...

Și călătorul simte lângă el, din nou, pe Bătrînul care l-a călăuzit...

CĂLĂTORUL

șoptind.

Odinioară mi-ai spus să vin. Te-am urmat. Unde am ajuns ? vreau să mă întorc !

BĂTRÎNUL

Unde ?

CĂLĂTORUL

Acolo de unde altădată am plecat — de unde n'ar fi trebuit niciodată să plec...

BĂTRÎNUL

Singur ai vrut.

CĂLĂTORUL

Dar n'am știut! O, să ne 'ntoarcem...

BĂTRÎNUL

Cu neputință... căci *acolo e acum aici*...

CĂLĂTORUL

Din tot ce mi-ai făgăduit odinioară, n'am izbutit să gă-sesc nimic...

BĂTRÎNUL

Acuma știi...

CĂLĂTORUL

Ce-mi pasă! Nu mai vreau să știu!

BĂTRÎNUL

E prea târziu...

CĂLĂTORUL

ridicându-se.

Ei bine, nu! Vreau să cutreer tot — să mă cutreer! Și apoi să-mi sfărâm lanțurile, să-mi surp zidurile, și să-mi lărgesc simțurile, să-mi depășesc marginile, să trec dincolo de mine!

BĂTRÎNUL

În tine ești și niciodată nu vei putea ești din tine...

CĂLĂTORUL

Totuși odată cu privirile sufletul meu zboară; urechile mele sorb văzduhuri de sunete; simțurile mele sînt porți care se deschid larg...

BĂTRÎNUL

Cătră tine...

CĂLĂTORUL

abătut.

Nici-o nădejde?

BĂTRÎNUL

Toate — și niciuna...

CĂLĂTORUL, nădăjduind încă.

Dar drumul, drumul...

BĂTRÎNUL

Ești tu însuși...

CĂLĂTORUL, cu o izbucnire de revoltă.

Dar spune-mi, cine ești tu care m'ai chinuit întotdeauna?...

Pleoapele se deschid...

Al. A. Philippide

ÎNRUDIRE

Două lucruri, minunat de privit,
în două lumi deosebite: în afară, —
bolta înstelată a nopții; înăuntru, —
legea morală.

Kant.

...încrucișarea amândurora într'un a-
celas, suflet e fascinația și sărutul
ce ni le trimite Invizibilul.

Nu-mi ești străin, o Univers nemărginit !

Te simt al meu, în depărtatul stelei licărit,
Al meu în cîntecul din mine isbucnit,
Și pentru fiecare dorință ce mă 'mbată,
Al meu în fiecare floare mirezmată.
Cum pruncul e 'nrudit cu sinul mumei
Așa-mi întind spre fructul verilor dospit
Din dărnicia enigmatică a humei,
Și brațele și buzele de fiță !
Gust dulcea Ta iubire din aroma
Cu care subț frunzar l-ai pîrguit ;
Tu ești grădină părintească, — nu pustiu.
Nu-i sete ce mă chinue adîncă
Să nu-i păstrezi, cleștarul undelor în stîncă ;
Nu-i boală să mă muște, să mă fiarbă,
Să n'o alini' c'ûn fir al Tău de iarbă ;
Nu-i dor nelămurit,
Să nu-i deschizi oglinzi în Nesfirșit..

Nu-mi ești străin, — Mister pecetluit !

Aşa cum unui mare 'nvăţător
 Pe lângă ucenic i-è drag să stee,
 Te-ai mlădiat priceperilor mele :
 În pulbere-ai redus noian de stele
 Să le cuprindă ochiu 'ntrebător,
 Şi ai închis nemărginiri lactee
 Subt pleopa lui, — cu a minunii chee.

Infricoşatele-ţi împărăţii
 Cu largul necuprinsului cutreer,
 Din oarbe şi supuse cum le ții,
 Le-ai înviat în taina liberă din creer.
 Şi-atunci frumoase — cum nu sînt aeve
 În somnul vag din simburii ființii,
 Lipsite de fiorul năzuinții, —
 Le urci surisul dornicelor seve
 În vii corole razele să-ți bee
 Și 'n noaptea neclintită-a neființii
 Imprăștiți flora-a mii de curcubeie...
 De-atunci, inormele monade înfloriră,
 De-atunci, în sinul mutelor mișcări
 Tresar, s'alung fantastic, irizări,
 Tot haosul la cîntul tău deliră !

O fericita, bîncucivintata amăgire !
 Drept punte ne-ai întins'o pe abis,
 Ca drumul la suprema-ți. desvălire
 Să pără feeria unui vis :

A simțului aripi-halucinare
 Dă pașilor de orb, nerăbdători
 Și minții zăbrelite 'n închisoare
 Puternici filfiiri pregătitoare
 În așteptarea ultimelor zori !

Căci flece obstacol ce te-ascunde
 În cetățuia ta din infint,
 Nu-î un zăvor, ci treaptă de suit,
 S'aud mai clar chemările-ți profunde.

De nu erai focarul de-armonie
 Ce'n largi undiri de cercuri se respiră,
 Demult te prăbușai din temelie
 Ca trăznetul sorbit de vijelie
 În discordanța forței de explră.

Dar nu și-au frînt tulpina lor în noapte,
 Columnele ce-ți sprijină țaria,
 Și grave cad enigmele-ți în șoapte,
 Și bolțile-și răsună simetria...

Ci spre a împărtăși simțirii noastre
 În liniște puțină admirării,
 Pe vuetul rotirilor de astre,
 Ai pus surdina calmă a depărtării...

Se sparg asteroidele în spațiu
 Călătorind ca luminoșii nouri,
 Ci eu privesc adîncul cu nesățiu
 Afar' de cataclisme; doar ecouri
 Ajung la pragul minții, în popas,
 Cu 'nfiorări de neprielnice ceas!
 Prăpăstii fierb în adîncimi, —
 Eu simt numai un freamăt de nălțimi,
 O mină nevăzută, — adieri
 Ce-mi lunecă pe frunte mîngieri.

Nu-mi ești străin, o Univers nemărginit!

De ce în fața serii, după ploaie
 Când frunzele ca roșiile mișcă
 Și crângile cădelnițind se'ndoaie
 Serbind nuntiri ce'n aer se fecundă,—
 De ce în ritmul lor și ram și undă
 Mă leagă, mă fură,—și-s pierdut?
 O liniște'n văzduh și'n gând inundă,
 Adîncurile'n freamăt au tăcut:

Sus,—veacuri luminoase în tărle,
 În puls de stele clipeie și-aprind
 Și noaptea e atât de străvezie
 Că pe oglinda apei cenușie
 Văd umbra unui fluture vislind!

Ce nevăzut arcuș deșteaptă strună
 Din suflet, melodiile din rai,
 Când umbre largi pătrînd nisipul lunei
 Pe-aleele împărătoare'n Mai
 Îți scrie hieroglifile pe drum?

Sub boltă catedralelor de frunză
 O orgă'n mine prinde să-mi răspundă:
 Sînt foamea de atunci și de acum
 Și'ndestularea numai Tu mi-o dai!
 Cum trupul se ghicește din vestmintot
 Tu ești,—fiindcă vâlul Tău eu sînt.
 Și dincolo și dincoace de ferești
 Te văd,—fiindcă ești.
 Din depărtări ne leagă și ne'implină
 Același lung fior, același sete
 Ce pleacă din obscura rădăcină
 Sbucesțe'n flori, ce sorb să se îmbete
 Din soarele fîntîni de lumină!

Un farmec lin în Tine mă cufundă
 Ca luntrea dusă'n tactul de lopeți...
 De ești himeră, poate să răspundă
 Nimicul c'un izvor de frumuseți?
 Sînt eu nălucitor, — Tu nălucirea?
 Risipițoru's cu, — Tu risipița?
 Eu pulbere, pot eu avea puterea
 Ca să te torn în formele splendorii?
 Eu zugravul, — Tu pinza aurorii?
 Eu darnicul bogat, — și Tu averea?

Neînțeleasă viermelui trufie
 N'a despicat prăpastia 'ntre noi:
 Sînt firele vletii'n apa vie
 Ce m'a 'nrudit cu bolta azurie
 Ca nufărul, cu umedul noroii

Tu patimi înjosite'n mine-ai pus
 Alături de 'ntrezăriri divine,
 Ca spaima să mă' naște tot mai sus,
 Cînd dragostea-mi va govăi în Tine.

Mă lași să cad ades, ca puiul care
 Alunecă din culb, — cînd mama lui
 În dragostea de a-l învăța să zhoare
 Il lasă părăsit, al nimănu.

Nu mă' nspăimîntă Răul pus în cale
 Cînd Tu mi-ai dat puterea de a-l înfrînge.
 Iar de-s înfrînt, — al revărsat în jale
 Mirezma pocăinții să pot plînge...

Intipărirea mîinii Tale sfînte
 O recunosc, în bine și în rău:
 Văd talgerele cumpenii'na'nte
 În care omu'și svirle prețul său.

Nu eu, ci alții sperie-se paizi
 Cutremurați de *clipa între clipe*
 Fatală, cași-al nașterii minut:
 La sfărîmarea amforii de lut,
 Eu știu că voiu găsi belșug în Tine
 —Recufundat în mările-ți divine—
 Tot ce'n cuprînsu'î strîmt,—n'a încăput!

1920, Septembrie

D. Nane.

Consecințele economice ale Tratatului din Versailles

„Acest războiu a fost un războiu comercial și industrial. El n'a fost un războiu politic... Cu Liga Națiunilor, direcțiunea financiară va fi a noastră, supremația industrială va fi a noastră, avantajele comerciale vor fi ale noastre și celelalte țări din toată lumea vor privi spre noi și, trebuie să o spun, ele și privesc spre noi pentru a ne încredința direcțiunea...”

Prezidențiul Wilson după Versailles.

(Discursul din 5 Septembrie 1919).

Reiau analiza cărții profesorului John Maynard Keynes * Războiul pentru Dreptate și pentru Libertatea Națiunilor, dus, după cuvîntul Prezidentului Wilson, și pentru „emanciparea poporului german”, cu toată obligația „formală și solemnă”, luată de Aliați prin convenția din 5 Noembrie 1918, de a încheia „o pace pe temelul celor 14 puncte, fără despăgubiri și anexiuni”, s'a sfîrșit prin „pacea cartagineză” a Tratatului din Versailles, care distruge toată organizația economică a Germaniei, aruncă națiunea germană, pentru generații, în sclavie și mizerie, și condamnă, după asigurarea profesorului Keynes, la moarte sigură milioane de oameni nevinovați.

Acest tratat, cum am spus în articolul precedent, este rezultatul unui compromis dintre imperialismul capitalist francez pe deo parte, și imperialismul capitalist anglo-american pe de altă parte.

Dacă atitudinea reprezentantului francez la Conferința din Paris a fost mai francă și chiar mai brutală, decît a Prezidentului american sau a primului ministru englez, aceasta nu se datorește numai însușirilor personale ale d-lui G. Clemenceau, dar și faptului că scopul urmărit de Franța a fost prin sine însuși mai „brutal”, precum și situația ei cu mult mai grea.

* V. „Viața Românească”, 1920, No. 7: „O voce engleză despre Tratatul din Versailles.”

Problema, pe care a căutat să o rezolve imperialismul capitalist francez, — pentru a-și asigura oarecare greutate în „concertul mondial“ și a-și îngradi siguranța pentru viitor, era, prin forța lucrurilor, *exasperantă* în toată puterea curvintului, fără nici o comparație cu situația, în aceeași privință, a Angliei sau a Statelor-Unite.

Anglia și-a ajuns scopurile ei principale fără nici o greutate: flota de războiu a Germaniei, cași cea comercială, au dispărut de pe fața mărilor ca „un lucru de sine înțelese“, tot așa au trecut sub drapelul britanic și coloniile germane. Realizarea acestor scopuri nu numai că a fost relativ ușoară pentru făuritorii Tratatului din Versailles, dar în același timp ea a pus Marea Britanie la adăpostul oricăror năzuinți de „revanșă“, — evident, imposibilă din partea unei țări, a cărei putere navală a fost nimicită.

Și mai simplă a fost situația marii Republici nord-americane. Ea a cîștigat tot ce a putut cîștiga din războiu prin faptul însuși că războiul a durat destulă vreme pentruca, la sfîrșitul lui, capitalul american să fi acumulat în minile sale enorme averi. În același timp victoria a asigurat Statelor-Unite, aproape automat vechile deșeuiri germane în hemisfera americană. Despre primejdia revanșei, de asemenea, nici vorbă nu poate fi pentru Republica transatlantică. De fapt, vedem că Statele-Unite pot ignora existența Germaniei: nici nu se grăbesc să ratifice tratatul de pace.

Altfel stau lucrurile pentru Franța.

Ea se află în vecinătatea imediată a unei națiuni de 80 milioane de suflete (cu Germania din vechea Austro-Ungarie) — de două ori mai numeroasă decît ca populația proprie, — și a unei națiuni energice, de o mare iscusită tehnică, înzestrată cu un adevărat geniu de organizație. În același timp, o graniță șubredă și contestată, din punctul de vedere etnic, slabă din punctul de vedere strategic, poate nutri ușor toate speranțele de revanșă.

Cîtă vreme rămîne în picioare regimul imperialismului capitalist și cîtă vreme temelile înseși ale ordinii internaționale nu sînt schimbate, o pace cu Germania, care ar fi putut satisface Anglia și Statele-Unite, dar care ar fi respectat prea mult „precedentele Istoriei“, pe care le invocă mereu J. M. Keynes în cartea lui, ar fi creat pentru imperialismul capitalist francez condițiuni prea neprielnice, pentru lipsa economică.

Spre a para o asemenea perspectivă, bărbații de stat ai Franței s'au hotărît la o operație eroică: de a readuce Germania la raportul de forțe, față de Franța, care exista înainte de 1870.

Pentru acest rezultat însă, simple amputațiuni teritoriale, care pot reduce populația Germaniei cu zece sau cincisprezece milioane, vădit, nu sînt îndestulătoare.

În adevăr, cum arată J. M. Keynes :

„Înainte de războiul din 1870, populațiunea Franței și a Germaniei erau aproape egale, însă Franța era cu mult mai bogată decât Germania, ale cărei întreprinderi carbonifere, metalurgice și maritime erau la primele începuturi. Chiar după pierderea Alsaciei-Lorenei resursele ambelor țări nu se deosebeau sensibil. Însă în perioada următoare pozițiunile respective au fost cu desăvârșire transformate. La 1914 populațiunea Franței a fost depășită cu vr'o 70% de cea a Germaniei care ajunsese una din cele dintâu națiuni comerciale și industriale ale lumii, și care nu avea păreche în ce privește abilitatea tehnică și capacitatea de producțiune a bogățiilor viitoare. Franța pe de altă parte, avea o populație staționară sau chiar în descreștere. Avuția ei și puterea ei producătoare au rămas cu mult îndărătul celorlalte națiuni.“

Prin urmare, pentru a restabili raportul de forțe care exista înainte de 1870 s'ar cere, mai întâiu, ca avuția Germaniei și forța ei productivă să cadă sub nivelul celor franceze ; în al doilea rînd, ar fi necesar să dispară tot prisosul de populațiune, care chiar în urma amputațiilor teritoriale, s'ar urea încă la vr'o 20 milioane, în comparație cu populația franceză.

Este, evident, cu neputință de a înscrie fățiș într'un tratat de pace o clauză, care ar impune Germaniei, spre a stabili un raport de forțe mai favorabil pentru imperialismul capitalist francez, să-și treacă prin foc și sabie 20 milioane de conaționali. Dar la același rezultat poate duce mizeria fiziologică, degenerarea și foamea, din cauza condițiilor economice intolerabile.

Și la acest rezultat grandios, — ne spune fără nici un echivoc comentatorul englez al tratatului de pace, — ar duce aplicarea combinațiilor meșteșugite la Versailles.

J. M. Keynes citează în adevăr următorul pasagiu din raportul comisiei economice germane :

„În urma scăderii producțiunii sale, în urma depresiunii economice, care rezultă din pierderea coloniilor, a flotei comerciale, a plasamentelor din străinătate, Germania nu va mai fi în stare de a importa cantitatea îndestulătoare de materii prime. O parte enormă a industriei germane va fi deci condamnată să dispară. Necesitatea de a importa produse alimentare va crește considerabil, odată cu scăderea mijloacelor de a satisface această trebuință. În scurt timp, prin urmare, Germania nu va mai putea da nici pîne, nici muncă, milioaneilor de conaționali, care sînt împiedicați să-și cîștige viața în navigație și în comerț. Acești oameni ar trebui să emigreze, dar aceasta este materialmente cu neputință, pentru că multe țări, și din cele mai importante, se opun oricărei imigrări germane. A pune condi-

țiunile păcii în execuție ar implica dar moartea mai multor milioane de persoane în Germania. Această catastrofă nu ar întârzia cu mult, fiindcă sănătatea populației a fost ruinată în timpul războiului prin blocus, iar în timpul armistițiului, prin agravarea blocadelor de infometare. Nici un ajutor nu ar împiedica aceste morți în masă. *Cei ce vor iscăli acest Tratat vor condamna la moarte milioane de oameni, de femei și de copii germani.*"

Autorul își însușește aceste concluzii, însoțind citația de mai sus cu următoarea declarație:

"Noi nu găsim nici un răspuns adecvat la aceste cuvinte; și acuzarea este cel puțin tot așa de adevărată pentru tratatul cu Austria, cași pentru cel cu Germania."

Așadar, un savant și om de stat englez, care a jucat un rol însemnat în istoria războiului și care e un ententist neprihănit, afirmă că tratatul impus Germaniei condamnă, dacă va fi pe deplin executat, la moarte prin foamete 20 milioane de oameni, numai pentruca să fie asigurat „echilibrul” dorit de imperialismul capitalist francez.

Asupra ordinii internaționale, care poate duce la astfel de situațiuni, nu pot fi decât judecăți, în orice conștiință omenească.

Dacă un orb sau olog ar stărui, pentru egalizarea ganseilor, ca să fie schilodit și concurentul lui, ce strigăt de revoltă ar întâmpina o asemenea pretenție! Dar se deosebește oare mult această pretenție, după firea lucrurilor, de un tratat care tinde în interesul echilibrului internațional, nu numai să ruineze un stat rival, dar și să distrugă prin foamete și mizerie o parte însemnată a populației sale?

J. M. Keynes ține să ne arate că această consecință a tratatului din Versailles nu este o simplă închipuire a comentatorilor. El citează rapoartele comisiunii medicale, însărcinată de către facultățile de medicină din Olanda, Suedia și Norvegia, — țări neutrale, — să cerceteze situațiunea Germaniei, — precum

Op. cit., p. 185-186.

În treacăt fie zis, J. M. Keynes în cartea lui nu a studiat și tratatul cu Austria, dar sentimentele lui în ce privește situația creată Republicii Austro-germane nu ne lasă nici o îndoielă. Așa în nota de pe p. 200 găsim aceasle citații din ziarul socialist vienez *Arbeiter Zeitung*:

"Niciodată substanța unui contract n'a trădat elit de grosolan intențiunile care se crede că au prezidat la elaborarea lui, ca în cazul acestui tratat... în care fiecare dispoziție este plină de cruzime și brutalitate, în care nu descoperi nici un suflu de afecțiune omenească, al acestui tratat care este o insultă adusă tuturor legăturilor care unesc pe om de om, o crimă împotriva umanității însăși, împotriva unui popor istovit și chinat."

Acesor cuvinte autorul adaugă următorul comentariu:

"Noi cunoaștem în detaliu tratatul Austriac. Noi am asistat la redactarea multora din clauzele lui și nu putem riposta nimic la această justă exclamație."

și ale misiunii americane Hoover, care avea sarcina de aprovizionare a Europei centrale în timpul armistițiului. Mărturiile acestor rapoarte vor constitui una din paginile cele mai negre din istoria omenirii „civilizate.” În fața unor constatări ca aceasta: „subalimentarea este cauza nașterii unei generațiuni istovite, cu mușchi, cu articulațiuni, cu creeri atrofiați.” — orice comentarii amuțesc.*

De altfel înseși guvernele Statelor aliate aduc cea mai prețioasă mărturie, cînd organizează excursiunile copiilor din Viena în Italia sau în Elveția spre a-l scăpa de moarte. (Dar peste patru sau șase săptămîni acești copii se întorc la căminul rece al casei părintești, spre a suferi din nou chinurile foamei...)

Unui economist, ca profesorul din Cambridge, nu i-a fost greu să dovedească, că politica aceasta de distrugere dusă până la ultimele ei consecinți, fatal ar găsi răsunarea în sine însăși.

Războiul care a durat atîta vreme și a fost dus cu atîta îndârjire și încordare de forțe, a impus omenirii o prea mare risipă de avuții, pentruca ea să-și mai poată permite, fără grave primejdii, și luxul unor asemenea tentative.

J. M. Keynes, înădevăr, evaluează costul războiului pentru Statele Înțelegerii la 600 miliarde de franci, în aur.** Dacă vom ține seamă și de cheltuielile Statelor din lagărul advers, și de pierderile particularilor izvorite din starea de războiu, ajungem la concluzia că războiul a costat desigur cu mult mai mult de o mie de miliarde.

Ceiace înseamnă în realitate, că la această sumă se ridică valoarea averilor risipite neproductiv.

Distrugerea acestui enorm capital, care reprezintă produsul acumulat al muncii de veacuri, nu putea rămînea fără grave consecinți pentru producțiunea mondială, — fiindcă capitalul, averea acumulată, este un factor esențial al producțiunii intensive.

În situația actuală nici nu se poate încă evalua cu precizie cît de mult a trebuit să cadă producțiunea mondială după războiu, din această cauză. Dar un fapt semnalat de către profesorul Keynes ne poate da oarecare indicațiune, și anume, că „producțiunea de cărbuni din Europa a scăzut cu 30%”, și cele mai multe industrii, cași întreg sistemul de circulațiune al Europei atîrnă în primul rînd de la cantitatea disponibilă de cărbuni.”***

De aici rezultă că producțiunea întregă a Europei a scăzut într-o proporție desigur mai mare decît 30%, pentrucă partea de combustibil întrebuintată pentru scopuri domestice nu poate fi cu ușurință redusă peste o anumită limită.

* Op. cit., p. 200-201 (în notă).

** Op. cit., p. 121.

*** Op. cit., p. 187.

Cît de mare este cãderea activitãtii productive nu poate invedera și faptul afirmat de delegatul american, „Diciatorul aprovizionãrii”, Hoover, cã, dupã datele oficiale, în Iulie 1919 nu mai puțin de 15 milioane de familii din Europa au primit sub diferite forme ajutoare, din cauza șomagiului *Industrial*. Același Hoover aratã cã, și în afarã de șomagi, minca europeanã astãzi nu poate avea același intensitate de producție din cauzã cã vaste porțiuni ale populațiunii europene dau dovãdã de „epuizare fizicã, care rezultã din privațiuni și din oboseala materialã și intelectualã, provocatã de rãzboiu”.

Se înțelege dela sine pentruce în această situație producțiunea mondialã nu mai este suficientã pentru a menține viața masei la nivelul de mai înainte de rãzboiu.

Problema cea mai gravã care se pune în fața economiei mondiale, dupã rãzboiu, se rezumã deci în necesitatea urgentã de a ridica producțiunea, cel puțin pãnã la nivelul la care ea se afla înainte de 1914.

Față de enorma distrugere de capital, menționatã mai sus, rezolvirea acestei probleme presupune o extremã încredare de forțe a omenirii întregi.

Dar, înainte de rãzboiu, Germania constituia un factor esențial al producțiunii europene, și chiar mondiale.

Iată cum se exprimã în această privință autorul nostru: „Sistemul economic european se grãpa în jurul Germaniei, luatã ca sprijin central, și prosperitatea restului continentului atârna în primul rînd de prosperitatea și spiritul de întreprindere al Germaniei...”

„Statistica interdependenței Germaniei și a vecinilor ei e zdrobitoare. Germania a fost cel mai bun client pentru Rusia, Norvegia, Olanda, Belgia, Elveția, Italia și Austro-Ungaria; ea venea în *al doilea rînd* în cumpãrãturile fãcute în Marea Britanie, în Suedia, în Danemarca; în *al treilea rînd* în cumpãrãturile fãcute în Franța. Ea a fost cea mai însãmnatã sursã de aprovizionare pentru Rusia, Norvegia, Suedia, Danemarca, Olanda, Elveția, Italia, Austro-Ungaria, România și Bulgaria; a doua la rînd pentru Marea Britanie, Belgia și Franța.

„În cazul nostru particular (al Marii Britanii), noi am exportat în Germania mai mult ca în oricare altã țarã din lume afarã de India (care însă este pentru Imperiu o piață internã), și noi cumpãram dela Germania mai mult ca dela oricare altã țarã, afarã de Statele Unite.

„N'a fost o țarã în Europa, afarã de cele din apusul Germaniei, care sã nu fi fãcut cu ea mai mult de a patra parte din comerțul ei total, și proporția a fost cu mult mai mare pentru Rusia, Austro-Ungaria și Olanda.

„Germania nu făcea numai comerț cu aceste State, ea le furniza o mare parte din capitalurile de care aveau nevoie

pentru dezvoltarea lor proprie. Ea a plasat aproape 12 jum. miliarde franci, în aur, în Rusia și Austro-Ungaria, în Bulgaria, în România și Turcia, din suma totală de peste 31 miliarde a plasamentelor ei în străinătate... Toată Europa dela răsărit de Rin a fost astfel atrasă în orbita industrială germană și viața ei economică a fost adaptată în consecință*.

Cu alte cuvinte: în producția mondială, înainte de războiu, industria germană ocupa al doilea loc după cea engleză, iar în multe ramuri o întrecea și pe aceasta; în special, pentru viața economică a întregului continent european, afară de a Franței și a Spaniei, industria germană avea mai mare însemnătate decât a oricărei alte țări din lume, — și chiar pentru Franța ea venea a doua la rând.

În fața scăderii generale a producției mondiale, prin distrugerea capitalurilor în războiu, e ușor de înțeles ce gol simțitor ar mai lăsa și prăbușirea forțelor productive ale Germaniei. Dezastrul economic al Germaniei ar fi echivalent cu o catastrofă mondială. Omenirea întreagă ar suferi pe urma acesteia și adversarii Germaniei, cum spune J. M. Keynes, nu mai puțin ca restul lumii:

„Dacă la sfârșitul războiului civil european, — așa numește Keynes Marele Războiu, — Franța și Italia victorioase abuzează de puterea lor momentană pentru a distruge Germania și Austro-Ungaria, ele provoacă propria lor distrugere, din cauza legăturilor ascuțite intelectuale și economice, care le leagă atât de puternic și inextricabil cu victimele lor**.

Acest rezultat paradoxal e însă o consecință necesară a situațiunii economice mondiale, cind de fapt universul întreg formează un singur organism economic, iar interesele populațiunii europene, abstractie făcînd de hotărârile politice, sînt atât de intim legate între ele, încît J. M. Keynes cu drept cuvînt poate înfățișa Marele Războiu ca un „războiu civil european“.

„Europa constituie — spune el — centrul de populațiune cel mai des din toată istoria lumii. Această populațiune... este în mare parte îngrămădită într'un număr relativ restrîns de centre industriale. Înainte de războiu ea își satisfăcea trebuințele cu prisosință prin intermediarul unui organism delicat și extrem de complicat, care se rezema pe temelii de cărbuni, de fer și de transporturi. Ease aprovizionă de asemeni din alte continente, necontenit, prin importațiuni de hrană și de materii prime. Prin distrugerea acestei organizații și întreruperea importațiunilor (care a rezultat de aici) o parte din această populațiune este lipsită de mijloace de existență. Iar cei care sînt astfel de prisos nu pot măcar să emigreze, pentru că s'ar cere ani îndelungași pentru a-i transporta peste mare, chiar dacă s'ar găsi națiunile, — celace nu este cazul, — care să-l primească cu bună

* Op. cit., p. 25—26.

** Op. cit.

voia. Primejdia care ne amenință este prin urmare căderea condițiilor de viață a popoarelor europene până la un punct, care pentru mulți ar însemna o adevărată foamete". *

Dar această cădere, în urma risipei fantastice a capitalurilor prin războiu, — ar rezulta fatal din prăbușirea economică a Germaniei, a cărei activitate productivă constituia factorul esențial al întregului sistem economic european.

"Războiul, nerepetă iarăși și iarăși profesorul dela Universitatea din Cambridge, — a sdruncinat acest sistem până la punctul de a pune în mare primejdie viața însăși a Europei. O mare parte din Continent e slabă și muritoare de foame, populațiunea lui întrece cu mult numărul de oameni care ar avea mijloace de traiu, organismul lui este distrus, sistemul lui de transporturi este îngreuiat și aprovizionarea lui a scăzut grozav". **

Consecințele tratatului din Versailles, dacă el va fi aplicat, ar duce în această situație la o catastrofă inevitabilă și ireparabilă.

Astfel nu este țară, nu este om, în Europa care să nu sufere pe urma faptului că Tratatul din Versailles stă în calea reconstruirii forțelor productive ale Europei.

Volu atinge aici, tot după J. M. Keynes, numai o chestiune, foarte acută și în România, — și anume: Corupțiunea circulațiunii fiduciare, prin emisiuni forțate de bilete de bancă, pe care le-au practicat și continuă să le practice, mai mult sau mai puțin toate guvernele.

Aceste emisiuni de bancnote în mare parte sînt provocate pe năzuința de a umplea artificial golul lăsat de deficitul producțiunii, dar ele constituie pentru masa populațiunii o adevărată spoliațiune, — și încă o spoliațiune bazată pe fraudă, care sărăcește mulțimea și crează un dezechilibru social primejdios.

Prin procedeele constante de inflațiune, spune J. M. Keynes — Guvernele pot *confisca* într'un chip tainic și pe nesimțite o parte însemnată a averii naționalilor lor. Prin metoda aceasta ele nu numai că confiscă, dar confiscă *arbitrar*; și pe cînd sistemul acesta sărăcește pe cei mulți, el îmbogățește de fapt pe cîțiva. Spectacolul acesta a îmbogățirii nu aduce numai atingere siguranței publice, dar și încrederii obștești în dreptatea repartiției actuale a averiilor. Aceia, cărora acest sistem le folosește, peste măsura meritelor lor sau chiar a așteptărilor și a dorințelor lor, ajung „profitori”, care sînt obiectul urii atît pentru acea parte a burgheziei pe care inflația a sărăcit-o cît și pentru proleta-

Regimul bugetar este viciat din cauza aceasta, peste tot în Europa.

Fostul prim-ministru al Italiei, d-l Nitti, a publicat de pildă

* Op. cit. p. 154.
 ** Op. cit., p. 31-32.
 *** Op. cit. p. 159.

În Octombrie 1919 un apel către națiune în care rezumă starea situația țării:

- 1) Cheltuielile statului *întrec de trei ori veniturile*;
- 2) Toate întreprinderile Statului, inclusiv căile ferate, telegraful, telefonul, funcționează *cu pierderi*. Pentru a pune la dispoziția publicului pinea ceva mai eficient, statul pierde anual mai multe miliarde.
- 3) Exportațiunile sînt evaluate la o pătrime sau chiar la cincime a importățiunilor;
- 4) Datoria națională crește aproximativ cu *un miliard de lire pe lună*.^{*}

Și situația bugetară a Italiei nu e excepțională: J. M. Keynes socoate ca aceea a Franței e încă mai rea, iar aceea a Statelor din răsărit și mai jalnică.^{**}

În urma acestei analize, învățatul englez se crede în drept să ne înfățișeze următorul tablou al Europei:

„Noi vedem o populațiune rurală, care poate trăi din produsele agricole, fără să le poată trimite la orașe, pentru a avea în schimb alte mărfuri. Noi vedem o populațiune industrială incapabilă de a mai prinde puteri, din lipsă de hrană, incapabilă de a-și câștiga viața, din lipsă de muncă; incapabilă de asemenea de a compensa prin importățiuni descreșterea producțiunii interne; și totuși după d-l Hoover, o evaluare globală ne arată că există în Europa cel puțin 100 milioane indivizi care nu pot fi hrăniți decît prin importățiuni și care nu pot trăi decît din producțiunea și distribuția exportățiunilor.”^{***}

Numai pînă unu Dante ar putea găsi culori destul de vii pentru a ne zugrăvi adevărata icoană a Europei pe urma Tratatului din Versailles:

„O Europă neproductivă, neocupată, dezorganizată, sfășlătată de certuri intestinale și de uri internaționale, este în fața noastră. Ea se războiește, ea moare de foamă, ea pradă, ea minte”...^{***}

Cum poate sfîrși, unde ne poate duce această situație?

Unde poate duce mizeria mulțimii alături de spectacolul îmbogățirilor năprasnice datorite „inflațiunii”?

J. M. Keynes nu e un revoluționar; primejdulrea ordinelor sociale actuale, îl înspăimîntă ca pe oricare bun burghez, dar el nu-și poate ascunde realitatea acestei primejdii, care izvorește din dezorganizarea economică:

„Privațiunile economice, — spune el, — se acumulează cu tăcutul, și atîta vreme cît oamenii le suportă cu răbdare, lumea exterioară nu le prea bagă în seamă. Productivitatea fizică și rezistența la boli scad puțin cite puțin, dar viața își urmează

* Op. cit., p. 198 urm.

** Op. cit., p. 189.

*** Op. cit., p. 199.

oarecum cursul până ce, înfirșit, sînt atinse limitele îndurării și până ce sfaturile desperării și ale nebuniei trezesc pe cei ce sufar din letargia, care precedează criza". *

Și în altă parte :

"Oamenii nu se vor resemna până la infinit să moară de foame; căci inaniția, care pricinuește letargia și desperarea neputincioasă, aruncă anumite temperamente în agitația isterică, în desperarea cea mai furioasă. Aceștia, în suferința lor și patima lor, vor putea răsturna și ce mai rămîne din organizație, și vor prăbuși civilizația însăși, în încercările lor de a satisface nebușeste trebuințele covârșitoare ale individului". **

De această izbucnire a forțelor destructive elementare ar fi, în primul rînd, responsabile guvernele, care și-au luat strălucitoarea sarcină de a diriguia destinele lumii :

"În lumea atât de complexă a Occidentului European voiața immanentă își poate împlini scopurile cu mai multă subtilitate și aduce revoluția tot așa de inevitabil prin intermediul unui Klotz sau al unui Lloyd George, cași prin ideile, prea crude și prea pretențioase pentru noi, ale filozofilor sanguinari din Rusia". ***

Dar ce e de făcut ?

Un teoretician englez nu se poate mulțumi cu tablouri sumbre și încredințări întotdeauna mai mult sau mai puțin zadarnice, iar cînd teoreticianul e dublat de un om de acțiune, soluțiunile practice domină toate preocupările lui teoretice. Și J. M. Keynes nu a luat condeiul decît pentru a propune „remediile” pe care le crede necesare în situația desperată a Europei.

În ce consistă aceste „remedii” ?

Analiza cărții sale ne-a pregătit destul, ca să nu ne mai surprindă propunerile sale.

"Dacă noi admitem, — ne spune scriitorul unei țări, care în timpul războiului a dus campania cea mai violentă împotriva „barbariei germane”, — dacă noi admitem că Germaniei nu-i trebuie acordată, cel puțin pentru o generație, cea mai mică parte de prosperitate; dacă noi admitem că aliașii noștri recenți sînt cu toții niște îngeri strălucitori, iar înamicii noștri recenți, Germanii, Austriacii, Ungurii, etc., sînt cu toții niște fii ai diavolului; dacă noi admitem că din an în an Germania trebuie sărăcită, încercată de dușmani, copiii ei lăsați să moară de foame și istoviți, — atunci noi vom respinge toate propozițiile cuprinse în acest capitol și în particular cele ce ar permite Germaniei de a-și restabili în parte prosperitatea ei anterioară și de a găsi mijloace de existență pentru populațiunea industrială a orașelor ei. Însă, dacă democrațiile Europei Apusene își vor însuși, și Statele Unite vor sprijini cu finanțele lor, această concepție asupra na-

* Op. cit., p. 200. †

** Op. cit., p. 184.

*** Op. cit. p. 191.

junilor și asupra relațiilor dintre ele, să ne vie cerul într-ajutor! Dacă noi vom năzui cu hotărâre la sărăcirea Europei Centrale, răzbumarea, îndrăznesc să o prezic, nu va întârzia. Nimic nu va mai putea reține atunci pentru multă vreme acel războiu civil final dintre Reacțiune și convulsiunile desperate ale Revoluțiunii, în fața căruia se vor șterge ororile ultimului războiu și care va distruge, — oricine ar eși biruitor, — civilizația și progresul timpurilor noastre.*

Cu alte cuvinte după credința lui J. M. Keynes, ne aflăm în fața alternativei: ori revizuirea radicală a Tratatului din Versailles, ori o groaznică revoluție socială, care oricum s'ar sfârși, ar duce la pierrea civilizației.

Răul produs până acum e enorm. Toată societatea europeană e adinc bolnavă. Și nu avem multă vreme de pierdut, dacă voim să ferim lumea de această catastrofă.

Dar pentruca opera de salvare să fie cu putință, J. M. Keynes recunoaște că ar fi necesar, ca spiritul care domnește în cercurile diriguitoare ale înțelegerii să dispară:

„Înainte de toate — zice el, — noi trebuie să scăpăm de atmosferă și de metodele din Paris.”**

Propunerile concrete cele mai de seamă schițate de Keynes (crec inutil de a le reproduce aici pe toate) se pot rezuma în puține puncte:

1) „Totalul plăților, pe care trebuie să le facă Germania, sub titlul de reparațiuni și pentru întreținerea armatelor de ocupațiune, trebuie fixat la două miliarde l. st. (50 miliarde franci).”

2) Aventura ce a fost luată de la Germani (marina comercială, material de războiu, etc.) trebuie evaluată la 50 milioane l. st. (12 jum. miliarde franci) și această sumă scăzută din datoria totală de mai sus.

3) „Restul de 1500 milioane l. st. (37 1/2 miliarde franci) nu va purta nici o dobândă și plata se va efectua de Germania în treizeci vârsăminte anuale de câte 50 milioane l. st. (1 1/2 miliarde franci), începând cu anul 1923.”

4) Comisiunea Reparațiilor va fi dizolvată, și Germania va fi liberă să-și facă plățile în chipul în care îi va conveni.***

Deși de la Germania se cere de fapt o plată anuală, care nu ar reprezenta decât o dobândă la un capital de 25 miliarde franci, și aceste plăți ar înceta după 30 ani, J. M. Keynes, cum am văzut în articolul precedent, afirmă totuși, că „în împrejurările actuale noi nu credem că Germania ar fi în stare să plătească și atita.”****

* Op. cit., p. 214.

** Op. cit., p. 203.

*** Op. cit., p. 209-210.

**** Op. cit., p. 165.

Pentru a da Germaniei putința să-și plătească sarcinile și, mai cu seamă, pentru a-i permite să-și reconstruiască forțele productive și a spori astfel și producțiunea mondială, economistul englez face o propunere, care pune în trista lumină mentalitatea dominantă din timpul războiului, și anume: de a constitui «o uniune, pe baza liberului schimb, între Germania, Polonia și Statele nouă care s'au născut din Imperiile Austro-Ungar și Turc». Dar autorul își dă perfect seamă, că aceasta înseamnă «a realiza vechiul vis german cu *Mittel-Europa*»* (Pentru țările menționate, intrarea în uniune ar fi obligatorie pentru zece ani, apoi li s'ar acorda facultatea de a rupe această legătură. Dar știm ce înseamnă «facultatea» în asemenea condiții).

A agita timp de cinci ani cerul și pământul, a duce împotriva Germaniei un războiu de distrugere pentru motivul că o «Mittel-Europa» ar fi însemnat pieirea lumii, pentru că apoi un economist și om politic englez să constate cu seninătate, că realizarea ei e necesară pentru echilibrul economic al lumii!...

Faptul că această *Mittel-Europa*, după concepția profesorului din Cambridge, ar fi pusă sub tutela Angliei,—necontestabil constituie o mare diferență... pentru Anglia. Dar pentru restul lumii primejdia acestei combinațiuni ar fi oare *mică* din cauza acestui surplus de putere?

Viitorul istoric al Marelui Războiu va avea aici un izvoresecabil de reflecțiuni pestuiste asupra naturii omenești. Să trecem...

Dar J. M. Keynes nu se oprește aici. Acest corifeu al ententismului militant de ieri cade astăzi în admirație față de «forțele ordinii care, spre uimirea lumii, au reușit să se mențină pe stinca caracterului german»**, și, întrucât pentru ridicarea productivității mondiale este necesar de a se pune în valoare și imensele avuții naturale ale Rusiei, ne asigură că în acest rezultat nu se poate ajunge «decît prin intermediul îndrăznei și a organizației germane...»***

În vederea acestui scop, ar trebui, ne spune tot D-șă, încetat boicotul Rusiei sovietiste și lăsat Germanilor (bineînțeles tot sub tutela Angliei) un câmp liber de activitate economică în Rusia, care ar putea intra și ea în combinațiunea «Mittel-Europa».

Așa dar, în rezumat, după părerea autorului nostru, Germania r'ar trebui să plătească mai mult de 50 miliarde franci, din care o pătrime ar fi socotită ca a lătită prin averea ce l'a

* Op. cit., p. 215.
 ** Op. cit., p. 230.
 *** Op. cit., p. 232.

fost confiscată, iar restul urmează să fie acoperit prin vârsăminte anuale de câte 1¼ miliard în treizeci ani, fără nici o dobândă. Și pentru aceasta ea va trebui ajutată să-și reconstruiască puterile de producție, acordându-i-se un vast cimp de activitate economică în Europa centrală și în Orient.

Dar atunci, se naște întrebarea, cum rămâne Franța?

După evaluările profesorului Keynes însuși, numai reparația daunelor cauzate în teritoriile devastate în Franța s'ar urca la 12½ miliarde. Din suma pe care Germania ar plăti-o în condițiunile de mai sus, partea convenită Franței abia dacă ar putea acoperi aceste daune materiale.

Dar Franța în cursul războiului s'a împrumutat dela aliații ei mai bogați, Anglia și Statele-Unite, cu peste 26 miliarde, pentru care numai dobânda de 5%, fără amortizare, reprezintă peste un miliard 300 milioane pe an, adică mai mult decît anualitatea întregă pe care ar trebui s'o plătească Germania care se liberează de datorie, cum am văzut, în 30 ani. Pentru amortizarea fondului anualitatea evident ar trebui încă mărită.

J. M. Keynes e silit să facă această observație:

„Ea (Franța) poate abia obține deplina reparație dela Germania pentru distrugerea suferită pe teritoriul ei; dar, deși victorioasă, ea trebuie să plătească aliaților sau amicilor săi mai mult ca de patru ori (în realitate: mai mult ca de cinci ori) îndemnită pe care, învinsă la 1870, ea a fost silită să o plătească Germaniei. Mîna lui Bismarck a fost ușoară pentru ea, în comparație cu mîna unui aliat (Anglia) sau a asociatului ei (Statele-Unite)“.

Se poate susține, cum face J. M. Keynes, că Franța în orice caz nu ar putea stoarce mai mult dela Germania. Totuși în aceste condițiuni e evident că aranjamentul propus nu are sorți de izbîndă.

Această situație ne desvălește înțelesul adevărat al luptei duse în sînul Conferinței din Paris de către marii ei auri: tentativele de generozitate se făceau numai pe seama Franței, care ese strivită din războiu, cași Germania învinsă, strivită de aliații ei, pentru care ea a cîștigat războiul cu atîtea jertfe omenești, cu prețul devastării a celor mai bogate regiuni din teritoriul ei; iar Clemenceau, neputînd întreprinde nimic direct împotriva aliaților, impunea o «pace cartagineză» care ar duce cel puțin spre prăpastie toată lumea.

Căutînd vrîșnire din acest impas, J. M. Keynes găsește și propune o soluțiune în adevăr eroică: *trebuie trecut cu buretele peste toate datoriile interalate.*

Simplul fapt că un economist și om politic englez s'a simțit silit să pr pună o asemenea măsură revoluționară, ne indică în deajuns, cît de gravă este situația, în judecata lui.

Dar pentru a ne da seama de eficacitatea acestui propu-

* Op. cit., p. 222.

neri, trebuie să analizăm puțin situația datoriilor interaliatate. Reproducem mai jos tabloul întocmit de J. M. Keynes, în care noi am prefăcut livrele sterlingi în franci *al pari*, adică în aur. (Cetitorii nu trebuie să scape din vedere, că în acest tablou nu și-au găsit locul toate datoriile interaliatate, ci numai cele *contractate pentru ducerea războiului*)*

Imprumuturi acordate:	De către Statele-Unite	De către Marea Britanie	De către Franța	TOTAL
	milioane franci în aur	milioane franci în aur	milioane franci în aur	milioane franci în aur
Marii Britanii	21.050	---	---	21.050
Franței	15.750	12.700	---	26.450
Italiai	8.125	11.675	875	20.675
Rusiei	950	14.200	4.000	19.150
Belgiei	2.000	2.450	2.250	5.700
Serbiei	500	500	500	1.500
Altor aliați	875	1.975	1.250	4.100
Total	47.250	45.500	8.875	99.625

Examinând mai de aproape aceste cifre constatăm, că datoriile interaliatate se urcă în cifre rotunde, la 100 miliarde; din această sumă aproape o jumătate (peste 47 miliarde) o constituie împrumuturile acordate aliaților de către Statele-Unite, care în schimb nu dătoresc nimic aliaților. Mai mult, din creanțele Statelor Unite peste 90% sînt creanțe sigure, iar din restul de mai puțin de 10%, în trecut să fie zis, o parte sînt *garantate* de Anglia. Rusia falită nu datorește Statelor Unite decît 950 milioane.

Alta e situația Angliei. Dacă ea datorește Statelor Unite peste 21 miliarde, împrumuturile acordate de ea însăși Aliaților reprezintă o sumă mai mult decît dublă (peste 43 miliarde). Însă din aceste creanțe aproape o jumătate sînt *desperate*: numai Rusia datorește peste 14 miliarde, pe care vădit, niciodată nu le va putea plăti.

Franța datorește peste 26 miliarde Angliei și Statelor Unite, ea însăși a acordat aliaților credite de peste opt miliarde, din care o jumătate Rusiei, iar restul nu e cu mult mai sigur; încît se poate spune că datoria ei nu va fi deloc compensată prin plățile debitorilor ei.

Italia nu a dat nimănui nimic și a împrumutat de unde a putut peste 20 miliarde.

De aici rezultă, că anulîndu-se toate aceste datorii, sacrificiul Angliei ar fi mai mult aparent, fiindcă o jumătate din

* Op. cit., p. 217.

creanțele ei nu se pot încasa în orice caz și probabil dela început aceste credite au fost considerate ca subvenții pentru aliații continentali, după vechea tradiție a Marii Britanii de a duce războaie cu ajutorul mercenarilor. În asemenea condiții renunțarea Angliei la restul creanțelor ei ar fi mai mult decât compensată prin anularea datoriei ei către Statele-Unite (și prin alte avantaje, cum îndată vom vedea).

Dar Americii i se cere o jertfă reală: renunțarea la aproape 50 miliarde în creanțe *sigure*.

Acesta nu este însă singurul sacrificiu care li se cere Statelor Unite.

Pentru restabilirea puterilor productive ale Europei nu ajunge, cum arată J. M. Keynes, anularea datoriilor interaliate și reducerea sarcinilor Germaniei la limite raționale. Statele Europene, inclusiv Germania și foștii ei aliați, au nevoie de un împrumut de cel puțin cinci miliarde, sau chiar de zece miliarde (împreună cu „fondul de garanție”) pe care numai bogata Republică Nord-Americană l-ar putea, în împrejurările actuale, acorda.

Este vr'un temelie de a nădăjdui la atîta generozitate din partea Americii?

Avem noi vr'un drept să ne așteptăm ca florosul și aprigul capitalism american să renunțe la situațiunea financiară mondială dominantă, — aproape singurul avantaj pe care l-a avut din războiu, — singurul scop care a determinat Republica marilor Trusturi să-și arunce toată greutatea în cumpăna războiului?

Am văzut în articolul precedent, că J. M. Keynes recunoaște implicit că Republica Nord-Americană ar fi putut să pună capăt războiului cu doi ani înainte, și să impună beligeranților o pace dreaptă.

Pentruce dar ea a intrat în războiu, pentruce l-a prelungit până la acest sfîrșit catastrofal, dacă acum ar trebui „să treacă cu buretele” peste toate avantajele dobîndite, și încă să-și comanditeze concurenții?

Pentruca să evite repercusiunea catastrofei europene?

Dar, pe lingă că în America această repercusiune ar fi mai slabă ca oriunde, psihologia imperialismului capitalist îndeamnă să compenseze pagubele, suferite pe urma ruinei unui concurent, prin exploatarea mai intensivă a posibilităților deschise prin dispariția lui de pe piața mondială.

Situația Americii față de continentul european are analogie cu a „profitorilor” din sinul statelor, care acumulează averi din ruina obștească.

Aceste motive vor dicta Statelor-Unite, desigur, și linia lor de conduită în ce privește acordarea unui împrumut Statelor europene.

Dela apariția cărții profesorului Keynes, s'a scurs destulă vreme și atitudinea Americii s'a lămurit îndeajuns, ca să mai putem nutri vr'o iluziune în această privință.

Prezidentul Wilson, care în timpul războiului mai mult ca oricine altul ne vorbea despre „Războiul de dreptate și libertate”, care ne promitea „pacea pe baza celor 14 puncte”, care asigura pe Germani că luptă pentru „emanciparea poporului german”, acum, întors dela Versailles, caută să convingă pe concetățenii săi de avantajele Tratatului din Versailles și ale „Societății Națiunilor” cum a fost înjghebată acolo, cu argumente care nu lasă nici o îndoială asupra spiritului ce animază imperialismul capitalist american.

În discursul din 5 Septembrie 1919 el ne spune astfel: „Acest războiu a fost un războiu comercial și industrial. El n'a fost un războiu politic... (Vai! cele 14 puncte!) Cu Liga Națiunilor, direcțiunea financiară va fi a noastră, supremația industrială va fi a noastră, avantajele comerciale vor fi ale noastre, și celelalte țări din lume vor privi spre noi și, trebuie să spun, ele și privesc spre noi, spre a ne încredința direcțiunea”.

Că departe sîntem de visurile lui Keynes!

Chiar dacă aceste cuvinte au fost di tate de considerațiuni de tactică, spre a capta publicul american, ele nu mai puțin, chiar din necesitatea unei asemenea tactici, denotă ideile care predomină în opinia publică americană, și peste care diriguitorii nu vor putea trece.

De altfel propunerile economistului englez poartă o pecete specifică, a imperialismului britanic, care nu le va face acceptabile pentru imperialismul celorlalți aliați.

În adevăr, aproape toate punctele de revizuire a Tratatului din Versailles, propuse de J. M. Keynes, dacă vor ușura situația Germaniei, dacă vor servi pentru reconstruirea forțelor productive din Europa, vor veni și mai mult în avantajul supremației britanice.

Nici-un cuvint, de pildă, nu găsim în favoarea restituirii, măcar în parte, a marinei comerciale a Germaniei (nici nu vorbim de cea de războiu) sau a coloniilor ei. — Această parte a Tratatului de Versailles servește în primul rînd interesele Marii Britanii.

Pe de altă parte, ediția revizuită a vestitei „Mittel-Europa”, care e de fapt pusă sub controlul englez, și în care cu generozitate autorul este gata să cuprindă „toată Europa Centrală, Orientală, Sud-Orientală, Siria, Egiptul și India (ca „aport britanic”, desigur), și pe deasupra chiar Belgia, Olanda, Scandinavia, Elveția și, eventual, chiar și Franța și Italia, ** — o asemenea „Mittel-Europa”, ca e întrece cele mai grandioase combinațiuni ale imperialismului germanic, nu este vădit decît o formă a egemoniei mondiale a Marii Britanii, o desavîrșită și peste tot triumfătoare „Pax britannica”...

* Citat în Norman Angell, Le Chaos Européen, p. 100-101.

** Op. cit.

Insufrișit, chiar prin anularea datoriilor interaliate, dacă Anglia nu aduce nici-un sacrificiu real, pentru că de fapt creanțele ei sînt compensate de datoriile ei, ea, pe de altă parte, în situația ei de preponderență industrială și comercială, ar cîștiga enorm pe urma liberării de datorii a clientelei ei din această a tot cuprinzătoare „Mittel-Europa” britanică. E ușor de înțeles ce avînt ar lua în aceste împrejurări industria și comerțul englez.

Pentru ce dar statele-Unite să favorizeze cu miliardele lor grele această „combinațiune” care, nu numai că ar risipi vîsul lui Wilson de „direcțiune a finanțelor lumii”, dar ar pune Statele-Unite într-o situație de inferioritate patentă?

Și dacă Statele-Unite nu vor accepta revizuirea Tratatului din Versailles pe bazele indicate, am văzut că nu-e cu putință să o primească nici Franța.

Dealtfel, revizuirii Tratatului din Versailles îi stau în cale dificultăți enorme, chiar insurmontabile, de ordine formală.

Cum arată însuși J. M. Keynes, articolul V al Tratatului, care cere pentru deciziuni de această natură *unanimitatea* membrilor Societății Națiunii, și articolul XI, care pune de fapt, ca scop al Societății Națiunilor, apărarea situației privilegiate a biruitoarelor, nu dau nici-o nădejde în ce privește posibilitatea de revizuire *legală* a Tratatului de pace.

Aceste articole, — spune comentatorul nostru, — „fac din Societatea Națiunilor un fel de Sfîntă Alianță, pentru menținerea ruinii economice a înamicilor lor (ai biruitoarelor), și a balanței de forțe pe care ei cred că au stabilit-o în avantajul lor prin tratatul de pace”.

Atunci?

Din cei doi termeni ai alternativei puse de J. M. Keynes: ori revizuirea Tratatului din Versailles, ori o groaznică revoluție socială, — nu rămîne decît unul singur — *Revoluțiunea...*

Această concluzie o admite implicit și autorul nostru, cînd pune o condițiune prealabilă pentru revizuirea tratatului: îndepărtarea actualilor guvernanți dela cirna Statelor aliate.

„Inlocuirea guvernelor europene, — afirmă el în adevăr, — e o necesitate preliminară *indispensabilă*”.

Necesitatea acestei premeniri *prealabile* rezultă și din argumentarea, prin care J. M. Keynes tinde să ne-dovedească că America nu are motive de a acorda vreun ajutor financiar Europei, cită vreme la cirna Statelor ei stău actualii guvernanți.

Noi nu sîntem siguri că Europa va face o întrebuintă reconvenerabilă din ajutoarele financiare ce i s'ar acorda, că ea nu le-ar risipi și că peste doi sau trei ani, situațiunea ei nu va fi tot așa de proastă ca în acest moment; — dl. Klotz va întrebuinta banii primiți pentru a mai întîrzia încă puțin ziua de taxare; Italia și Jugo-Slavia îi vor întrebuinta pentru a-și purta

* Op. cit., p. 208.

** Op. cit., p. 205.

reciproc războiul; Polonia îi va consacra pentru îndeplinirea rolului militar, pe care Franța i l-a indicat față de toți vecinii ei, iar clasele guvernante ale României își vor împărți prada. Pe scurt: America ar întârzia propria ei dezvoltare și ar ridica pe teritoriul ei costul vieții, numai pentru a permite Europei să mai păstreze încă un an sau doi politica și pe politicienii anilor din urmă. În ce privește ajutorul Germaniei e oare rațional, sau măcar suportabil, ca aliații europeni, după ce au luat acestei țări ultimul vestigiu al capitalului său productiv... să ceară acum fonduri Americii, spre a îmbunătăți starea victimei lor și spre a o putea despuia din nou după un an sau doi?... Dacă eu aș avea vr'o încluzire asupra tezaurului Statelor-Unite, eu nu aș imprumuta un singur ban guvernelor actuale din Europa..."

Foarte bine.

Dar cum și prin cine pot fi înlocuiți acești guvernanți?

Bine-înțeles, J. M. Keynes nu are în vedere persoanele, ci sistemul pe care ele îl intruzează.

Să vedem, cum stau lucrurile în această privință în țările fruntașe ale înțelegerii.

În Anglia, în fața coalițiunii liberalo-conservatoare, care susține cu energie Ministerul Lloyd George, nu găsim decît partidul travaillist care ar putea lua succesiunea. Acest partid însă, deși nu a aderat la Internaționala din Moscova, s'a manifestat destul de semnificativ prin crearea în colaborare cu Trades-Unions, a vestitului „Comitet de acțiune” pentru apărarea Revoluțiunii ruse, comitet care, ca un adevărat „soviet”, încearcă să dicteze guvernului linia de conduită.

Desigur, un guvern travaillist ar fi favorabil revizuirii Tratatului din Versailles. Dar acest guvern ar fi în același timp un guvern revoluționar, care ar ataca înseși bazele ordinii sociale actuale, — oricît de mult s'ar deosebi procedeele sale de ale bolșevismului rus. Spiritul, de care întotdeauna a fost animată muncitorimea engleză, se va manifesta și în metodele ei revoluționare, dar această deosebire de formă nu ne mai poate lăsa vre-o îndoială în ce privește scopul final pe care ea îl urmărește.

În Franța situația e și mai limpede. Oricare guvern, format din sinul „Blocului național”, va fi silit să urmeze la linii generale aceeași politică, pe care au dus-o guvernele Clemenceau și Millerand. Iar în afară de „Blocul național”, cîrma nu ar putea fi luată decît de partidul socialist francez, care acum se pregătește să intre în Internaționala comunistă din Moscova. Venirea lui la putere ar fi, pur și simplu, semnalul revoluțiunii sociale.

Nu stau altfel lucrurile nici în Italia, care dacă încă ar putea admite revizuirea pentru Germania, nu o poate admite pentru

Austria, și mai puțin s'ar resemna la regularea, pe baza de dreptate internațională, a chestiunii Adriatice, cum cere Keynes. Ministerul Nitti, la cîrmă cînd scria J. M. Keynes, 'a cedat locul guvernului Giolitti; dar principiile esențiale ale politicii italiene nu s'au schimbat și nici nu s'au putut schimba. Schimbarea nu ar putea rezulta, decît din formarea unui guvern socialist. Dar partidul socialist italian, care numără 150 reprezentanți în Parlament, a și aderat la Internaționala a treia. Spiritul de care el este animat s'a învederat îndeajuns cu prilejul crizei în industria metalurgică.

Celilorii, sper, îmi vor erta, dacă nu voi căuta un guvern pentru România, care „să nu împartă prada“...

Din această scurtă analiză a situației guvernelor europene, rezultă, că în țările din fruntea înțelegerii orice schimbare de guvern, care ar fi favorabilă revizuirii Tratatului din Versailles, nu numai că nu ar îndepărta primejdia revoluției sociale, ci ar însemna prin sine însăși începutul acestei revoluțiuni.

Așadar, urmînd cu stricteță argumentarea profesorului J. M. Keynes, nu putem avea îndoială asupra viitorului apropiat ce ne așteaptă, după părerea lui.

Dacă numai revizuirea radicală a tratatului din Versailles poate scăpa Europa de spasmele revoluțiunii sociale;

Dacă însă nici unul din guvernele „burgheze“ actuale, din capul Statelor înțelegerii, nu poate primi schimbări fundamentale în condițiunile de pace, necesare pentru a reconstrui forțele productive ale Europei;

Dacă, în sfîrșit, orice guvern, în Europa de astăzi, care ar fi putut accepta revizuirea Tratatului, nu poate eși decît din rîndurile partidelor revoluționare, și ar fi deci el însuși promotorul revoluției sociale;

Concluzia e clară: *Europa stă pe pragul unui nou și mai grozav cataclism, — Revoluția socială.*

În realitate, problema e mai simplă și mai adîncă, decît își închipuește savantul profesor al Universității din Cambridge.

Marele Războiu a încheiat o evoluție seculară, pe care un alt profesor englez a caracterizat-o sub numele de „*expansiunea Europei*“.*

Procesul economic mondial și evoluția politică, determinată de el, au dat naștere formidabilului imperialism capitalist al marilor „Puteri mondiale“ care luptă pentru a-și afirma supremația asupra regiunilor cît mai întinse, pe toată suprafața globului.

Lupta aceasta este o condițiune necesară pentru afirmarea și dezvoltarea imperialismului capitalist al diferitelor Puteri mondiale. Acea dintre ele, care se lasă întrecută de rivali, fatal cade într'o stare de inferioritate și riscă chiar să-și piardă rangul de Putere mondială, și dintr'un factor dominant, care exploatează economicște teritoriile și popoarele din sfera lor de influență.

* Vezi „Viața Romînească“, 1920, No. 6: „*Paxi britannica*“.

subt diferite titluri, -- coonii, protectorate, „ocupațiuni“, „mandate“, etc., -- ele ineseși se pot transforma într'un câmp de exploatare a Puterilor mondiale triumfătoare.

Lupta, într'o ordine internațională, în care fiecare Putere Mondială nu se poate bizui, pentru apărarea intereselor și a drepturilor sale decit pe forța ei armată, și în care lipsește un aparat adecuat pentru regularea legală a conflictelor internaționale, ia fatal, la un moment dat, caracterul violent de războiu, cu toate consecințele lui de ruini și de mizerie omenească.

Și cită vreme temelile ineseși ale acestei ordine internaționale sînt neschimbate, este zadarnică orice predică de pacifism, dacā ea nu ascunde chiar o năzuțuță fațarnică a imperialismului capitalist al vreuniei din Puterile mondiale de a impune lumii pacea ei (sau a coalițiunii vremelnice dintre mai multe Puteri, pānā ce un conflict, mai curind sau mai tîrziu, nu va sfărma înțelegerea lor „cordială“).

Tot atit de zadarnic este apelul adresat oricārui imperialism capitalist victorios sā acorde rivalului trînit la pămînt o „pace dreaptă“. Imperialismul capitalist, prin forța lucrurilor, poate fi silit sā închee o „pace dreaptă“, dar nu poate consimți la ea de bună voe, fără sā abdice: pentru el nu e altā alternativă, decit de a fi „ciocan sau nicovală“.

În adevăr, concurența neînfrîmătă, rivalitatea economică și lupta „pānā la istov“ este stîlpul de temelie al ordinii capitaliste. Desvoltarea producțiunii unei țări, prosperitatea și propășirea ei subț regimul capitalist, nu este decit expresiunea unei concurențe triumfătoare. Această cale de triumf este sāmănătoare de osemintele celor învinși.

Iar în faza istorică actuală, cînd procesul economic a luat caracterul lui mondial, cînd ineseși puterea de stat este subordonată intereselor de desvoltare industrială și comercială, și e măsurată de întinderea cîmpului de exploatațiune a capitalismului național pe suprafața globului pămîntesc întreg, -- lupta e cu atit mai aprigă și mai nemilcoasă, și cu atit mai puțin se poate opri ea la considerațiuni de umanitarism vaporos.

În aceste împrejurări apelul unui J. M. Keynes la Trăsturile americane ca, în numele umanitarismului, sā renunțe la toată prada de războiu, se aseamănă cu predică de vegetarianism adresată unui lup, -- și are tot atitea șanse de succes.

Precum vegetarianismul benevol al unui lup ar echivala cu sinuciderea lui, tot așa renunțarea imperialismului capitalist la politica de pradă ar atrage după sine peirea ordinii capitaliste ineseși.

Dar metodele imperialismului capitalist duc la risipa năprasnică de vieți omenești și de avuți acumulate de secole, pricinuesc suferinți negrăite maselor adinci chiar în statele biruitoare, provoacă mizeria înspălmîntătoare pentru omenirea întregă?

Acestea sînt criticile adresate ordinii capitaliste de către toți socialistii, dar fără răsunset în lumea capitalistă.

Și natural: imperialismul capitalist e reprezentat mai cu seamă de capitalul financiar, „capitalul vagabond”, cum i-am numit eu altă dată, care în „era statelor mondiale” (după cuvîntul profesorului Muir) are, de fapt, conducerea acțiunii de stat a tuturor „Puterilor mondiale”.

Toate mizeriile și toate ruinile provocate de „expansiunea” imperialistă și capitalistă formează tocmai terenul propice pentru ca acele elemente sociale care intrupează capitalul financiar, să acumuleze în minile lor averi colosale, cu toată foamea și degenerarea maselor populare, cauzate de dezechilibrul economic.

„Profitorii”, „necii îmbogății”, averi fabuloase în minile unei minorități norocoase, alături de mizeria mulțimii și desorganizarea adîncă a întregului aparat economic, nu este un fenomen cunoscut numai „de la Nistru până la Tisa”.

Tabloul zugrăvit de J. M. Keynes este riguros adevărat. Dar dacă războiul a înghițit imense avuții naționale, dacă producțiunea mondială a scăzut în proporțiuni catastrofale, dacă în Europa milioane de ființi omezești nu-și pot găsi nici pinea de toate zilele, nici muncă, — în schimb sîciodată lumea n'a cunoscut atîția milionari și miliardari, și cu atîtea miliarde adunate în minile lor: întrepidul capitalism american nu s'a sfiit să ne vestească (Europa e mai discretă), că în Statele Unite, în cei patru ani de războiu, numărul milionarilor a crescut cu peste 20.000 de „noi îmbogății”, — adică acești 4 ani de catastrofă mondială au produs de cinci ori mai mulți de acești fericiți ai soartei, decît secolul întreg de propășire pașnică dinainte de războiu.

E un ireductibil conflict de interese, inerent ordinii capitaliste, care întreagă este clădită pe *antinomii* de această natură: global întreg transformat într'un singur organism economic, cu o legătură intimă între toate părțile lui, și o anarhie internațională, în care națiunile nu au alt mijloc de apărare a intereselor și drepturilor lor, decît forța lor armată; un aparat delicat și complicat de producțiune și circulațiune a bunurilor, și o concurență nemăsurată care zidește prosperitatea unora pe ruina altora; acumularea neînchipuită de capitaluri prin munca de generații, și risipa lor zadarnică, ca fumul, într'un singur războiu; catastrofa mondială și eflorescența miliardarilor.

Și cum s'ar putea înlătura relele descrise de J. M. Keynes, decît prin organizarea producțiunii mondiale și a repartițiunii de bunuri pe alte baze, prin îngrădirea sau desființarea sistemului de concurență, prin crearea unui aparat de regulare *legală* a conflictelor internaționale, — într'un cuvînt: prin abolițiunea regimului fasuș social, economic și politic, pe care îl are la bază imperialismul capitalist al „Puterilor mondiale”?

Până atunci... lupul nu va fi vegetarian, iar cînd va înceta să fie carnivor... nu va mai fi lup!

În lumina acestor considerațiuni generale ne putem da mai bine seama de rezultatele analizei situațiunii europene din cartea profesorului Keynes:

Coaliția imperialismului capitalist al celor trei Puteri Mondiale, în urma acestui războiu crincen și lung, cu jertfe grozave aduse de toate popoarele adunate în jurul steagului lor, a doborât în sfârșit imperialismul capitalist german.

Distrușgerea unui capital enorm, evaluat la mil. de miliarde, pe care a necesitat-o războiul, a determinat o mare scădere a producției mondiale.

Tratatul din Versailles, care consacră triumful imperialismului coalizat, paralizând sau nimicind forțele productive ale Germaniei, duce scăderea producției mondiale la proporțiuni catastrofale. Încît viața maselor populare nu poate fi menținută la nivelul, la care se afla înainte de războiu, și zeci de milioane de oameni sînt amenințați să moară în Europa de foame și de mizerie fiziologică.

Cînd există o nepotrivire între puterea de producție și trebuințele de consumație, soluțiunea poate fi căutată în *abstracto* pe trei căi deosebite:

• Ori producțiunea trebuie să crească pînă la măsura trebuințelor;

• Ori consumațiunea să scadă pînă la nivelul producției;

• Ori, în sfârșit, bazele de repartițiune să fie schimbate.

O a patra cale nu-mi pot închipui.

Să cercetăm pe rînd toate aceste ipoteze...

Creșterea producției, cum am văzut, presupune sfîșierea în bucăți a Tratatului din Versailles, — adică renunțarea imperialismului coalizat al celor trei Puteri Mondiale de frunte la toate roadele victoriei, pentruca să reorganizeze laolaltă cu învingșii, frățește, producțiunea lumii.

Dar poate consimți măcar unul singur dintre cei 20.000 noi arhimonari americani, pe care profiturile din războiu i-a arcat pe înălțimele ameșitoare ale Olimpului Capitalist, să se coboare de bună voe de pe acest Olimp și să dispară în mulțimea anonimă, numai din idealism?

Evident, Republica Trusturilor nu va jertfi cele 50 miliarde de franci în aur, cerute de J. M. Keynes, pe altarul umanitarismului. Capitalismul american își dă bine seamă, că o asemenea generozitate l-ar lăsa dezarmat în fața imperialismului capitalist al Marii Britanii. El ar fi silit, în cazul acesta, nu numai să renunțe la „supremația industrială” și „direcțiunea financiară a lumii”, promise de prezidentul Wilson, dar să și primească, fără luptă, supremația Britanică și, eventual, să intre chiar, umil, în clientela economică și politică a uriașului Imperiu.

Unei asemea capitulări benevole, America desigur îi va prefera rolul ingrăt, dar dictat de instinctul conservării de sine, de „ciocan” capitalist.

Dar imperialismul capitalist francez poate accepta și mai puțin rolul de „nicovală”, pentruca, purtînd toată povara celor 26 miliarde datorite aliaților, să renunțe la nădejdea de a storcea cîi mai mult, pentru plata datoriilor sale, dela Germania, chiar

cu prețul istovirii și distrugerii poporului german, și să contribuie încă la renașterea unui *formidabil adversar*.

Datoriile Franței, cu cele anterioare războiului, după evaluările unui economist american, *întrec cu 50%*, *toată averea ei națională*, adică se urcă la o valoare de o dată și jumătate mai mare ca această avere, și ea pierde în același timp aproape 30 miliarde împrumutate Rusiei. În aceste împrejurări, imperialismul capitalist francez nu-și poate permite luxul gesturilor generoase (Aceasta ne explică, în treacăt să fie zis, și lupta lui dără împotriva Rusiei Sovietiste, care nu recunoaște datoriile contractate de regimul țarist).

În ce privește Anglia, nici J. M. Keynes nu sugerează, ca ea să restituie Germaniei coloniile ei sau măcar marina ei comercială, — fără de care, — recunoaște el însuși, — Germania va fi la discreția transporturilor străine, — deși aceasta nu e cea mai neînsemnată piedică pentru renașterea economică a Germaniei.

Putem spune chiar, că mai ales imperialismul capitalist britanic s'ar opune la orice revizuire a Tratatului din Versailles, întrucât s'ar pune în chestie în adevăr *renașterea* Germaniei, și nu o simplă prefacere a ei într-un auxiliar unul al imperialismului britanic, — fie în forma unei edițiuni engleze a faimoasei „*Mittel-Europa*“, fie altfel.

O revistă americană observă, cu drept cuvânt în privința consecințelor Tratatului din Versailles :

„Capitularea militarismului german este însoțită de capitularea comerțului german. Dar comerțul german nu se predă Ligii, ci *industriei engleze*. Germania pierde independența sa economică în favoarea celui mai mare concurent al ei... Tratatul dă Franței un drept elastic la *surplusul vieții industriale*, pe care *Anglia permite Germaniei s'o mai aibă...*”

Dar nici imperialismul capitalist britanic nu poate, mai mult ca aliații săi, *cîtă vreme lumea trăește sub regimul acesta*, să admită vre'o concesiune serioasă, care ar face în adevăr cu putință reconstruirea forțelor productive ale Germaniei în măsura necesară pentru a umplea golul în producțiunea mondială, care înspăimintă pe J. M. Keynes.

În adevăr, în cazul acesta imperialismul britanic s'ar găsi peste puține decenii în fața aceleași probleme, pe care a căutat să o rezolve prin actualul război, și să fie silit de a începe din nou — și poate într'o conjunctură mai puțin prielnică, — lupta pentru „civilizație, dreptate și libertate” împotriva imperialismului capitalist german renăscut, care i-ar primejdi egemonia mondială.

Care din actualii bărbați de stat ai Imperiului Britanic și-ar lua o asemenea răspundere ?

Prin urmare, revizuirea Tratatului din Versailles, în sensul dorit de J. M. Keynes, nu ar putea avea loc decît după răsturnarea ordinii mondiale actuale, întemeiate pe imperialismul capitalist și anarhia internațională.

Cu alte cuvinte: prima cale care teoreticește ar putea duce la înlăturarea disproporției dintre producțiunea mondială și trebuințele populațiunii europene, — ridicarea producțiunii până la măsura acestor trebuinți prin înlăturarea Tratatului din Versailles, — presupune, ca o condiție prealabilă, — revoluțiunea socială.

A doua cale ipotetică, care ar putea duce la același rezultat ar fi scăderea consumațiunii până la nivelul producțiunii.

Dar aceasta ar însemna, cum am văzut, pieirea prin foamete a citorva zeci de milioane de locuitori ai Europei. Ceface ar implica atita mizerie, o așa de grozavă degenerare a maselor, o așa de labrare a întregului organism social și economic, încât ar duce la prăbușirea civilizației și la recăderea Europei în barbarie, în mijlocul căreia nici populația redusă nu ar mai putea trăi, și decăderea ar trebui să urmeze tot mai adîncă, până la abisuri ce nici nu le putem închipui.

Însă, cum ne spune și J. M. Keynes, milioanele de oameni nu se vor resemna la moartea de foame, fără a încerca o supremă rezistență. Prin urmare, calea această ne-ar duce iarăși fatal spre o revoluție singeroasă.

A treia ipoteză, — schimbarea bazelor de repartiție, — n'are nevoie de lungi dezvoltări: e evident că această schimbare constituie prin sine însăși o revoluție, și nu poate fi realizată decît prin răsternarea ordinii sociale de astăzi. Și în cazul acesta revoluția nu s'ar mai putea opri la chestiunea repartițiunii, ci ar tinde la reorganizarea întregului aparat economic, social și politic, — începînd cu cele mai înfrînte cefule ale vieții de stat și sfîrșind cu ordinea internațională.

În cazul acesta ar dispărea dela sine și „Tratatul din Versailles”.

Astfel toate căile care, teoreticește, pot duce la înlăturarea deficitului în producțiunea mondială, duc, în condițiunile actuale, și direct, la revoluție sau o presupun ca o condițiune prealabilă.

Dacă, prin urmare constatările economistului din Cambridge sînt adevărate, a sunat ceasul pentru ordinea mondială actuală, bazată pe imperialismul capitalist și anarhia internațională.

Aceasta este și credința lui Lenin, — și desigur că teribilul șef al bolșevizilor ruși nu se aștepta la asemenea sprijin pentru ideile lui din partea unui om cu situația profesorului Keynes în țara prin excelență a imperialismului capitalist!

E adevărat că J. M. Keynes susține, împotriva lui Lenin, că Revoluția tot la prăbușirea civilizației ne-ar duce.

Dar acesta ar putea găsi chiar în scrierea citată a învățătorului englez un argument, la care autorul cu greu ar răspunde.

Misiunea istorică a regimului capitalist a constat în ridicarea intensității producțiunii prin acumularea și concentrarea capitalurilor.

Dar odată ce, sub dominațiunea clasei capitaliste, jocul elementar al forțelor istorice a dat naștere imperialismului mondial, cu consecințele lui fatale; odată ce imperialismul capitalist a dus

omenirea la Marele Războiu și la risipa avuțiilor acumulate de veacuri; odată ce acest regim se arată apoi neputincios de a ridica producțiunea mondială la nivelul cerut și condamnă la moarte prin foame milioane de ființi omenești; odată ce imperialismul capitalist nu poate găsi nici-o soluțiune problemelor vitale ale vieții mondiale; — toate acestea nu pot avea decit un singur înțeles: rolul lui istoric este sfârșit, — viața istorică se va îndruma pe căi nouă.

Cine are dreptate: Lenin sau Keynes?

Amândoi sînt de acord, că „*pax britannica*”, în forma ei actuală, duce lumea la o groaznică revoluție.

Dar revoluția ne va duce la prăbușire sau la renovare socială, chiar dacă nu la realizarea visurilor lui Lenin?

Nu există altă perspectivă?

Dela răspunsul la aceste întrebări atîrnă astăzi în primul rînd, orice acțiune de stat, orice directivă politică a oricărui partid, chiar atitudinea oricărui cetățean conștient de datoriile lui.

Il vom căuta altă dată.

C. Stere

RODIA DE AUR

Poveste în trei acte

ACTUL II-LEA

DECORUL:

Castelul znelor. Un pod. O poartă
Bătută'n pietre rare. Vară. Cald.
În stînga doarme-un lac cu apă moartă
Din care sar buraticii de smarald.

• Păuni încondeiași ce gîze caut.
Pitici cu bărbi de-un cot. Balet de crini.
Zefiri ce scot din trestii plîns de flaut
Cînd joacă zînele cu ochi senini.

Un cer albastru parcă dat cu fard
Și peste toate valuri de parfum.
În fund apusul roș:—păduri ce ard
Din care pică seara:

Serum!

SCENA I

Vrăjitoarea. Cei doi țigani.

VRĂJITOAREA (lăcînd semus către culise.)

Ssst! Ssst! Veniți!

ȚIGANII (din culise).

Îndată!

VRĂJITOAREA (uitîndu-se în toate părțile.)

Încet! Încet! Ia seama!

ȚIGANUL I (Intrînd.)

Nu-mi trebuie domale, nici rodie!

VRĂJITOAREA

Iar teama?

ȚIGANUL II

Decît să-mi las pe-aicea ciolanele...

ȚIGANUL I

Mai bine

Dormeam flămînd pe prispă!

VRĂJITOAREA

Da' nu vă e rușine?

Acum că ești aproape să sui pe tronu'n care
 Vei fi 'mpărat și mire gingașei Florioare,
 Acum că vrea norocul s'ajungi și tu un om
 Să dai 'napoi de frică?

ȚIGANUL II

Ni s'a urit?

VRĂJITOAREA (luindu-i de braț, șoptit.)

Dac'om

Ajunge pîn' diseară izbînda noastră-i mare!

ȚIGANUL I (pentru el.)

Și dacă nu?

VRĂJITOAREA

Ce mormăi, ca la spinzurătoare?

Erați din noaptea străji de nu v'ași fi sculat
 Să vă învăț să spuneți în jalbă la 'mpărat
 Că Tugomir fugi-a ca un viteaz de soi
 Lăsîndu-vă la veghea copacului pe voi.

ȚIGANUL II

Amar plîngea Domnița că i-a fugit viteazul.

VRĂJITOAREA

S'aduceți voi minunea că-i trece ei necazul.

ȚIGANUL II

De măsărici cu toții credeau c'a'nebunit!

ȚIGANUL I

Piticul i-a spus oare să sară?

VRĂJITOAREA

Negreșit!

Pe alte căi pornit-au s'ajungă tot aici!

ȚIGANUL I

Dar ce-i aici?

VRĂJITOAREA

E țara bărboșilor pitici!
 În fund, cetatea nopții și rodia de aur!

TIGANUL II

Atunci ce facem?

VRAJITOAREA

Totul atirna de balaur.

Ord Tugomir pe d'nsul, or ei pe Tugomir.
 Voi spane eu pe urma ce-i de facut; sa'nshr
 La vorbe nu e timpul... Gatiți-vă de drum!

TIGANUL I

Ce, iar plecăm?

VRAJITOAREA

Vezi bine!

TIGANUL II

Acuma?

VRAJITOAREA

Chiar acum!

TIGANUL I (speriat.)

Dar de ne ese-o fiară sau veți un hapsin de zmeu?

TIGANUL II

De nu se isprăvește eu mîni măntore!

TIGANUL I

Și eu!

TIGANUL II

Mai bine săracie decît așa ostindă!

TIGANUL I

Dar dac'am sta aicea?

VRAJITOAREA

Aici stau eu la pîndă,
 Ascunsă în frunzișul ce-l tremură copacii,
 Căci forf. tesc piticii prin larbă ca gîndacii.
 De vor învinge dînșii aici pun tot la cale,
 Dar află toate baba din pom, și va fi jale
 Ș'amar de ei; dar dacă tot tremurați de frică
 Ca epurii, atuncea nu pot să fac nim că.
 De vă știam cum sînteți nu-mi iuașo așa tovarăși;
 Dar de mai stați la gîndu-i, pe mătîră sar iarăși
 Și singuri veți rămîne să stați între piticii...
 M'ați înțeles?

(Se stropșește la ei.)

TIGANUL II

Iertare, c'om face tot ce zici.

VRAJITOAREA

Așa vă vreau! De vreți să v'aștepte zile bune
 Să faceți cum voiu spune acuma, eu!

TIGANUL I

Hai, spune!

VRĂJITOAREA

V'am dat un sac cu broaște, îl mai aveți?

ȚIGANUL II

Cum nu?

VRĂJITOAREA

La marginea pădurii strigați: Bu-huuu!

ȚIGANII (deodată.)

Bu-huuu!

VRĂJITOAREA

Și va veni o buhnă cît un copac de mare!

ȚIGANUL I

Valeu!

VRĂJITOAREA

Ii dați în grabă tot sacul de mîncare,
 Zicînd: Intunecime, trimiși de baba Rok,
 Rugămu-ne fă-ți milă de ne găsește-un loc
 Ca să putem din umbră, subț neagră paza ta,
 Să ne uităm la lupta ce-un pămîntean va da
 Cu-a podului de-aramă balaur; în tăcere
 Ea va'ngheți tot sacul; apoi, prinzînd putere,
 Pe rînd o să vă ducă în uriașu-i plisc
 Pe munți plesuvi; ș'acolo, pe cel mai singur pisc,
 Pe unde trec doar norii cînd îi gonește vîntul,
 Va'ntînde două aripi întunecînd pămîntul.
 Din ochii ei de stele porni-vor raze reci
 Să vă arate calea tăcutelor poteci,
 Pe Tugomir, Piticul și Măscăriciul. Și
 De s'o 'ntîmpla că 'n luptă izbînda lor va fi,
 Vă duceți la balaur, tăind un vîrf de limbă
 Din fiecare gură. Dar soarta de se schimbă
 Și dînsul îi omoară, veniți de sîrg la mine!...
 Dar hai, plecați mai iute!

ȚIGANII

Cu bine-atunci!

VRĂJITOAREA

Cu bine!

SCENA II-a

Vrăjitoarea. - Măscăriciul. - Statu-Palmă. - Pitici.

(Vrăjitoarea umblă dintr'un capăt la altul al scenii, uitîndu-se în toate părțile. E cocoșală și se sprijină de-o coadă de mătura.

Dupăce se asigură că n'o vede nimeni se sue
 într'un copac din dreapta.)

VRĂJITOAREA (singură, din copac.)

De-acumă să poftescă de vor cu toți piticii!

Aici să-și ție sfatul că baba tot aici-i,

Și pentru-a ei ureche nu e lăcaș ascuns.

Pe urmă las 'pe dînsa.

(Intră Măscăriciul înconjurat de pitici și trăgînd după el un cărucior alit de mic încît de-abia încape pe el o damigeană pe care e călare Statu-Palmă.)

STATU-PALMĂ

Oprește, am ajuns!

MĂSCĂRICIUL

Mai spune Statu-Palmă că nu te-am dus în grabă!

STATU-PALMĂ (scoborindu-se.)

Mă crezi? E'ntăia oară că văd un om de treabă.
Dar mai nu-mi vine-a crede că ești de pe pământ!

VRAJITOAREA (pentru ea.)

Pământul să te'nghită, că-ți face baba vînt.

MĂSCĂRICIUL

Aici sînt toți?

STATU-PALMĂ

Toți!

MĂSCĂRICIUL

Bine! Dar unde-i Barbă-Cot?

STATU-PALMĂ

O fi dormind prin tufe!

UN PITIC

Nici vorbă!

STATU-PALMĂ

Zău, nu pot
Să mai pricep cum Vodă de-atîtea ori îl iartă.
Pe cei mai buni și harnici pentru un nimic îi ceartă
Și el ce face? Doarme.

UN PITIC

Și cînd nu doarme cască!

MĂSCĂRICIUL

E mic și slab săracul!

STATU-PALMĂ

Se face slab dar las'că
I-olu spune eu lui Vodă ce fel de sfetnici are.

UN PITIC

E slab de-l pui la treabă, dar la mîncat e tare.

STATU-PALMĂ

Cînd damigeana plină ne-ai dat-o, n'ai văzut?

A și venit îndată să ceară de băut;

Dar cînd la drum să vie și umărul să-l pue

S'a mistuit prin iarbă și i-al de unde nu e.

(In timp ce piticii trag damigeana la umbră, Măscăriciul
se așează în iarbă.)

MĂSCĂRICIUL

Veniți aici!

PITICII (așezind damigeana.

Indată!

MĂSCĂRICIUL (pentru el.)

Nu, zău, de rîs te scuturi,
Beau vin în coji de nucă și călăresc pe fluturi.
Pentru-a cădea, le-ajunge un singur paiu, un fir...
(Piticii vin unul cite unul în jurul Măscăriciului.)

STATU-PALMA

Ce zăbovește oare atîta Tugomir,
Cînd de atîta vreme balauru-i răpus?

VRĂJITOAREA (pentru ea.)

E rîndu! lui acuma!

STATU-PALMA

Că noaptea din apus,
Curgea un sînge negru din trupu-i uriaș,
Subt fulgerele spadei volnicului trufaș.

MĂSCĂRICIUL

Eu mă temeam la urmă puterea să nu-l lase.

STATU-PALMA

Cădea un cap.

MĂSCĂRICIUL

Cad două.

STATU-PALMA

Cad trei.

MĂSCĂRICIUL

Apoi cad șase.

STATU-PALMA

Simțeam cum răsufflarea de spaimă mi se curmă,
Cînd am văzut un dinte că-i intră'n piept. Pe urmă
N'am mai știut nimica pîn'a strigat: nu-l scap!
Și i-a tăiat jivinei și cel din urmă cap.
El, Tugomir viteazul, el e mintuitorul
Impărăției noastre!

PITICII

Trăiască soțiorul

Domniții Florioara!

MĂSCĂRICIUL (rîzînd.)

Și oastea lui Papuc!

STATU-PALMA

Trăiască Măscăriciul!

PITICII,

Trăiască Vălătuc.

(Piticii se trîntesc și el prin țărîță.)

MASCĂRICIUL

Dacă vă prinde somnul, dormiți cît mai e vreme.

UN PITIC

Dar dacă vine Vodă?

MASCĂRICIUL (în glumă.)

Te scol eu, nu te teme.

STATU-PALMA

Aveam o gheunoae demult, ce ne scula,
Dar Barbă-Cot nebunul s'a apucat și i-a
Legat un fes de coadă!

UN PITIC

Netrebnicul!

ALT PITIC

Nebun!

STATU-PALMA (inconsolabil.)

De-atunci s'a dus în lume.

MASCĂRICIUL

Dormiți!

PITICII

Dormim!

MASCĂRICIUL

Somn bun?

(Piticii se culcă prin iarbă. Mascăriciul după ce inspectează scena,
incalecă un trunchiu și rămîne cu capul în mînă.)

Ori mîntea mea-i prea slabă, ori taina prea adîncă;

(Își învîrte degetele cercînd să unească arătătoarele.)

E rodie?... E lună?...

(gesi)

Nu știe nimeni încă!

(După un moment de gîndire.)

Eu cred că e tot luna. Cum zînele se joacă

Cu ea de-a mîngea, seara, cînd n'au ce să mai facă...

Și cum s'apîrind cu jocul cînd împrejură-i sar,

Se poate s'o arunce—greșind—până'n stejar.

Atunci aceia care prea tare-a aruncat-o,

Cu pasărea pornește s'o iee... Și-a luat-o.

Dar poate că minunea ce scîntee'n eter

E-o lacrimă de aur care-a căzut din cer...

Mai poate fi nălucă... Un foc misterios,

Sau cupă cu lumină ce s'a vărsat în jos!

Dar ce știu eu? Se poate ca Domnu'n faptul seriă

Ca un paraf s'o pue pe'ntinderea tăcerii...

Sau ochiul lui Satana căzut din necuprins

In rodie sticlește viclean, holbat ș'aprinș?...

Oricum, de-ași ști ce este i-ași face poate-o odă...

(Se uită în zare și pufnește de ris.)

la uită-te piticul!

(Sgîlîindu-l pe Statu-Palmă.)

Hai, scoală, vine Vodă!

SCENA III-a

Aceiași. — Voevodul Piticilor. — Barbă-Cot.

Piticii se scoală și se rinduesc în jurul damigienii. Intră Voevodul piticilor calare pe-un fluture enorm, trăgînd după el de urechi pe Barbă-Cot care se zbate și șipă.)

VOEV. PITICILOR (Iul Statu-Palmă și dînd drumul lui Barbă-Cot, care așteaptă tremurînd.)

Să-mi duci acasă vinul!

STATU-PALMA

Măria Ta, il duc!

VOEV. PITICILOR

Ș'un strop de-oiu găsi lipsă te bat de te usuc!

(Lui Barbă-Cot)

De ce-ai rămas în urmă? Ți-arăt eu ție-acuș!

BARBA-COT

Era să mă minince pe drum un cărăbuș.

Și cum un scaiu obraznic mă tot trăgea de barbă

Am leșinat de-odată căzînd de frică'n iarbă.

VOEV. PITICILOR

Ei, cum să cazv în iarbă? Imi pare cam ciudat.

STATU-PALMA (Incel unul pitic.)

I s'a'nfundat acuma.

BARBA-COT (tremurînd.)

Spun tot!

STATU-PALMA

S'a îmbătat!

UN PITIC

Să-l vezi numai ce poate ș'apoi de ris să mori!

STATU-PALMA

Făcea ca pișigoiul și se lega de florii.

VOEV. PITICILOR

Eu te credeam drăguță că ești o fire calmă.

STATU-PALMA

Un palmier îmi pare i-a și cîrpit o palmă

Așa necuviințe și-obrăznicil făcea!

VOEV. PITICILOR

Aa! care va să zică de ăștia-mi ești?

BARBĂ-COT (ferindu-se.)

Nu da!

VOEV. PITICILOR

Ne-om socoti noi, lasă. Nu vreau ca'n ziua 'n care
Am hotărît să facă piticii sărbătoare
In cinstea lui viteazul și bunul Tugomir
Să pedepsesc. Dar lasă c'ai să plătești tu bir
Pentru atâtea pozne!

BARBĂ-COT (închinându-se cu prefăcătorie.)

Stăpîne, trag folosul

Frumoasei tale pilde!

STATU-PALMĂ (dezamăgit.)

Iar scapă, ticălosul.

(In timp ce Voevodul piticilor se îndreaptă spre Măscăriciu, Barbă-Cot face nas lung lui Statu-Palmă. Piticii rid și chicotesc. Voevodul se întoarce și-l prinde.)

VOEV. PITICILOR

Cărați-vă mai lute!... Și fără gălăgie.
Cînd v'olu chema...

STATU-PALMĂ (întorcîndu-se.)

La ordî!

BARBĂ-COT (lui Statu-Palmă, amenințîndu-l pe cînd înfră cu toții în grotă din dreapta.)
Ti-oiu arăta eu ție!

MĂSCĂRICIUL

Voinicul nostru?

VOEV. PITICILOR

Lupta prea mult îl istovise.

Ne-am așezat la umbră și, fiindcă ațipise,
L-am pus pe Sfarmă-Piatră calare pe-un păun.
Să-l apere de muște. Ș'acum ași vrea să-ți spun
O mare taină.

MĂSCĂRICIUL

Spune.

VRĂJITOAREA (pentru ea.)

Și baba va afla.

VOEV. PITICILOR

Până se scoală dînsul.

VRĂJITOAREA (pentru ea.)

De nu s'ar mai scula.

VOEV. PITICILOR (de-abia șoptînd.)

Știi că-i rănit în luptă de-un dinte de balaur,
Dar de-i atinge rana cu rodia de aur,
Pe loc îi trece... Asta s'o știi dela pitic.

VRAJITOAREA (pentru ea.)

Ce clămpănesc acolo că nu 'nțeleg nimic?

VOEV. PITICILOR

Ș'acuma lecuirea e în a mea puțință.

MĂSCĂRICIUL

Atunci?

VOEV. PITICILOR

Mai știi? Se poate să fie trebuință,
De s'o'ntimpla năpasta pe capul lui să cadă—
Să aibă la 'ndemină și dînsul o dovadă,
Că el e'nvîngătorul... Dar lui nimic nu-i spune.

MĂSCĂRICIUL

Așa oi u face!

VOEV. PITICILOR (scoțînd un pumn de alune din buzunar.)

Ține vre-o cîteva alune.

Odată, la nevoie, poate să-ți prindă bine.
Cînd le vei sparge, numai, gîndește-te la mine.

SCENA IV

Același. Tugomir, apoi Șfarmă-Piatră.

TUGOMIR

Aici erai?

MĂSCĂRICIUL

Aicea, stăpîne, te-așteptam!

TUGOMIR

Cînd mă gîndesc, Domnița cum stă oftînd la geam
Și-așteaptă!

VOEV. PITICILOR

Ai răbdare. Puțin! Să vie sara.

De-acum n'ai nici o grijă. Poți socoti comoara
A ta din clipa'n care jivina blestemată
Și-a dat spurcatul suflet în 'fărna 'nsîngerată.
Căci moartea ei e viața iubirii tale care
Așteaptă să s'aprindă din raze arzătoare,
În inima Domniței și'n chipul ei plătînd,
Cînd te vei duce'n față-i învingător, și cînd
Minunea din castelul cu geamuri de smaralde
În ape de lumină tot trupul o să-i scalde.
Dar ca să-ți treacă dorul ce te mîhnește, știu
Ce-ai vrea să faci acuma: ai vrea să-i scrii!

TUGOMIR

Să-i scriu?

Dar cum? Cu neputință! Sîntem pe altă lume!
Nu vîd prin ce mijloace...

VOEV. PITICILOR

Mă știi că nu fac glume.
De-aceia uite-o până de pupăză. Și iată
Și foi de brustur: scrie! Răvașul scris, îndată
O să-l trimit c'un flutur—o herghelie am.
El va intra cu seara la ea tiptil, pe geam,
Și cum i-o pune'n poală, se face nevăzut...
Ș'acuma scrie lute.

TUGOMIR

Intăiu să te sărut.
(Tugomir se așează pe-o buturugă și cetește pe măsură ce scrie.)

Îți scriu Domniță printr'un flutur
Dela castelul zînelor,
In murmurul fîntinelor,
Subt frunze ce se scutur'.

Răpus-am pe bafaur,
Ș'acum e'n lumea morților
Păzitorul porților
Rodlei de aur.

Foc vărsa pe nări
Balaurul zmeilor,
Asemeni scîntelilor
Cădeau stele'n zări.

De voiu lua și rodia,
Minunea minunilor,
Taina ntelepciunilor
E c'asa mi-i zodia.

Și de-o fi așa,
Eu din capul meșelor
Blînd voiu săruta
Mina ce-mi va da,
Crăiasa crăeselor
Și Domnița mea.

(Tugomir dă scrisoarea Voev. Piticilor.)

VOEV. PITICILOR

Ascultăăă! Sfarmă Piatrăăă!

(Din grota opusă aceleia prin care au eșit piticii, apare piticul Sfarmă-Piatră.)

SPĂRMĂ-PIATRĂ (din grota.)

Poruncăăă!

(apare)

VOEV. PITICILOR

Răvașul la Domniță.

Până mine,

SPARMĂ-PIATRĂ (inchinându-se.)

Am înțeles, stăpîne!

VOEV. PITICILOR

Și să-mi alegi un flutur din cei frumoși și mari
(Sfarmă-Piatră vrea să plece. La prima vorbă a Voevodului
se întoarce ca pe-un șurub.)

M'ai priceput?

SPARMĂ-PIATRĂ

Prea bine!

VOEV. PITICILOR

Am zis! Acum dispari.

(Sfarmă-Piatră intră'n pământ în dreptul unei ciupercei.)

TUGOMIR

Să-ți mulțumesc n'am vorbe, nici nu știu ce să-ți zic:
Ești cel mai cumsecade și dragălaș pitic.

MĂSCĂRICIUL

Și eu măntreb într'una, cum de încap oare,
În trupu-i mic de-o schioapă un suflet așa mare.
Căci, vai, decînd la curte sînt vesel Măscărici,
Cîți uriași văzut-am cu suflet de pitici!

VOEV. PITICILOR

Dar noi ne pierdem vremea și clipele se scurg.
Incepe s'amurzească.

(El ia pe Tugomir de mînă, misterios.)

Ascultă: în amurg,

Cînd ziua se mai luptă slăbită cu'nseratul,
Vin zinele la bae; își părăsesc palatul,
Și'n apele uitării se scaldă și se joacă,
Până tîrziu, cînd zorii c'un vâl de promoroacă
Le cheamă iar acasă prin fiecare val.

MĂSCĂRICIUL

S'a'nfierbîntat moșneagul.

VOEV. PITICILOR

Devin sentimental!

MĂSCĂRICIUL

Dar le-ai văzut vre-odată?

VOEV. PITICILOR

Ehei! De cîte ori!

MĂSCĂRICIUL

Și sînt frumoase? Spune!

VOEV. PITICILOR

Ce pot să-ți spun? Nu-s flori

Atît de mlădioase și-atîta de plăpînde.
 Li-i trupul cum e puful de lebădă și cînd e
 Să vie să se scalde, la cîntul lor de jale
 Își ține răsufllarea și vîntul de e'n cale.
 Atuncea prind zefirii prin tufe să suspine,
 Intregul crîng oftează, ș'albastrele ondine
 Pornesc sfios spre ele și vin pe neștiute
 Încet să le cuprîndă și lung să le sărute.
 Pe sîni lor ce'n noapte îți pare că sînt ninși
 Lucesc rubine roșii ce ard—cărbuni aprinși.
 Iar cînd pornesc din șagă, de nuferi să se-agațe,
 Nu știi de brațu-i nufăr sau nuferii sînt brațe
 Eșite din adîncuri de mijloc să le prîndă
 Să nu se mai alunge pe-a lacului oglîndă.

MĂSCĂRICIUL

Și rodia luată vor plînge ?

VOEV. PITICILOR

Cu durere!

TUGOMIR

Iubirea e o floare ce multe lacrimi cere.

MĂSCĂRICIUL

Ș'atuncea? Ce-or să facă ?

VOEV. PITICILOR

Crăiasa, abătută,

O să pornească după comoara ei pierdută

Și până n'o să aibă sfioasa ei lumină,

N'o să mai știe biata ce-i somn și nici hodină !

MĂSCĂRICIUL

Dar va găsi-o poate !

VOEV. PITICILOR

Nici vorbă, dar tîrziu,

Cînd Tugomir și poate nici eu n'o să mai fiu,

O să pornească iarăși s'o ia vre-un muritor

Voind și el s'allne vre-un scump și tainic dor.

Căci dacă piere-odată acel ce-a suferit,

Rămîne suferința cea fără de sfîrșit.

TUGOMIR

Dar rodie-i sau lună ?

MĂSCĂRICIUL

Tu trebuie să știi !

VOEV. PITICILOR

Dar, frate, e tot una—vorbiți copilării.

Aici îi spune astfel și pe pămînt altfel.

Atîta tot.

TUGOMIR

Atuncea, la zine la castel?...

VOEV. PITICILOR

E-un bulgăre de aur, de vreji, o jucărie...

MĂSCĂRICIUL (dînd din cap.)

Astrologia?

VOEV. PITICILOR.

Vorbe!

MĂSCĂRICIUL

Și vracii?

VOEV. PITICILOR

Nerozie!

Vă pierdeți numai vremea și tot nimic nu știți:
Sînteți săraci la minte!

MĂSCĂRICIUL (offînd.)

Săraci!

TUGOMIR

Săraci lipiți!

VOEV. PITICILOR

Tu crezi că sînt și stele fiindcă așa le zici?

MĂSCĂRICIUL

Dar ce-ai voi să fie?

TUGOMIR.

Ce-s oare?

VOEV. PITICILOR

Licurici!

E toată iarba plină de ei prin aste părți!

MĂSCĂRICIUL

Mai cade cîte unul!

VOEV. PITICILOR

Și oamenii scriu cărți!

MĂSCĂRICIUL

Dar vād că jucăria ce prin copaci s'agată
Se plimbă cîte-odată.

VOEV. PITICILOR

O trag!

MĂSCĂRICIUL

Ei, cum?

VOEV. PITICILOR

C'o ață!

MĂSCĂRICIUL.

Dar ziua? Ce fac ziua cu ea?

VOEV. PITICILOR

O țin în casă.

Din fire de lumină i-au făurit o plasă
 Și la crăiasa zână o țin după fereastră.
 Apoi, când vine noaptea, o pasăre măiastră
 Cu clocu-i de safire apucă de dantele
 Și trage la o parte albastrele perdele.
 S'aprinde jucăria... ș'atunci încep sticleții
 Să cînte'n cap la oameni!

TUGOMIR

Sărmanii!

MĂSCĂRICIUL.

O! poezii!

VOEV. PITICILOR

S'acum veniți cu mine pe drumul ce prin peșteri
 Cioplitu-l-au cu trudă piticii mei cei meșteri
 Pe subt pământ.

TUGOMIR

Minune!

MĂSCĂRICIUL.

Neadormiți la muncă!

VOEV. PITICILOR

Ascultă! Sfarmă Piatră! Auzi sau nu?

SFARMĂ PIATRĂ

Poruncă!

VOEV. PITICILOR

Unde-s ceilalți?

SFARMĂ PIATRĂ

Cu toții prin negrele păduri
 S'au dus luind ciocane la deal spre munții suri
 Să scormonească aur, argint și pietre rare!

VOEV. PITICILOR

Și Barbă-Cot?

SFARMĂ PIATRĂ (zimbînd.)

El doarme. Spunea că-i sărbătoare.

VOEV. PITICILOR

Dar damigeana unde-i?

SFARMĂ PIATRĂ

O ține Prichindelul,—

Că Barbă-Cot știam eu că vrea să-i facă felul.

VOEV. PITICILOR (bătîndu-l pe umăr.)

Ai chibzuit prea bine! Acuma hai cu noi!
Na, ține-mi tu desagi!

MĂSCĂRICIUL (apucînd cu două degete de-
sagul lui Șfarmă Piatră.)

Ce ai acolo?

SFARMĂ PIATRĂ

Foi

De-aprins cu ele focul, cînd dau de vre-o comoară
Sau dacă-mi ese lupul. De suflu, fac o pară
Ce ca un zid se sue pînă la cer și scap
De orice lighioană care și-ar pune 'n cap
Cumva să mă apuce.

VOEV. PITICILOR (examinînd gura grotei,
apoi către Tugomir și
Măscăriciu.)

Pe subt pămînt, să știți,

Nu scoateți nici o vorbă.

SFARMĂ PIATRĂ

Nimic!

VOEV. PITICILOR

Să nu șoptiți!

Și pentrucă îndată o să pornim la drum,
Ce-i de făcut acolo o să vă spun acum!

(lui Tugomir luîndu-l la o parte, de mînă.)

Aici sîntem în dosul castelului. Ia sama:
Cum om ajunge 'n față te și repezi, furi poama
S'odată cu ea 'n mînă să fugi cît îi putea!

(Tugomir și Măscăriciul intră în grotă)

Ce s'o ntîmpla pe urmă nu-ți pese.

(Intră și Voev. Piticilor în grotă)

SFARMĂ PIATRĂ (cătră public arătînd foa-
lele)

Treaba mea!

SCENA V

Vrăjitoarea—Cei doi țigani.

VRĂJITOAREA (cătră grotă în care a intrat
Tugomir.)

Vei lua-o tu, dar altul va duce-o la 'mpărat.

(Țiganii intră tuplîndu-se cu frică.)

ȚIGANUL I

S'a dus?

VRĂJITOAREA

S'a dus la dracul!

ȚIGANUL II

Vede'l-ași spinzurat.

ȚIGANUL I

Să-l fi văzut la curte!

ȚIGANUL II

Mai țanțoș ca 'mpăratul.

ȚIGANUL I

Și de n'ar fi piticul.

VRĂJITOAREA

Jigodia!

ȚIGANUL II

Spurcatul!

ȚIGANUL I

Venim de la balaur!

VRĂJITOAREA

Nu mai mișca?

ȚIGANUL II

Nimica!

ȚIGANUL I

Dar mort așa și încă de-l vezi te prinde frica.

ȚIGANUL II

Era cit patru bivoli de gros și de umflat.

VRĂJITOAREA

Tăiat-ați vârful limbii precum v'am spus?

ȚIGANUL I (arătînd tolba.)

Tăiat!

(Din sinul babei își scol capul doi șerpi)

ȚIGANUL II

Valeu! da' ține-ți șerpii!

ȚIGANUL I

Cum dracu-i țil în sîn?

VRĂJITOAREA.

Nu-s răi, de ce te sperii?

ȚIGANUL II

Ce faci acum?

VRĂJITOAREA

Rămîn

Să iau de-aici o apă, iar voi să m'așteptați

La podul de aramă, prin tufe, tupilați.

Eu voiu trimite șerpii s'o picure 'n fîntîni!

ȚIGANUL I

Și dacă bea?

VRĂJITOAREA
Adoarme !

ȚIGANUL II
Și doarme ?

VRĂJITOAREA

Până mâini.

Luați rodia și fuga cu limbă de la balaur
La împărat !

ȚIGANII, (plecînd.)

Mătușă, te-acoperim cu aur.

(Vrăjitoarea rămasă singură cu părul vilvoiu dela un capăt la al-
tăl al scenei.)

VRĂJITOAREA

Ș'acum veniți la mine jivini cu trup subțire.

(Din culise își scot capul fluierînd serpi de toate mărimile)

Și tu păzește-ți pielea ! Pe mine, Tugomire !

Cortina

(Sfîrșitul în No. viitor).

Adrian Maniu și Al. O. Teodoreanu

Sint salcia

Sint salcia plecată peste riul
Venit încet din depărtări de zare;
Privesc a valurilor legănare,
Și n'el umbra-mi își înseamnă briul.

Iar zi cu zi, în dimineți fugare,
În nopți adânci cînd clipa-și leagă friul
De tot ce nu-i, în seri cînd văd cum griul
Plutește dus, îngrămădit, spre mare,

Atunci visez cu brațele pornite;
Căci oglindirea veșnic re'noită
Mă cheamă, îmi zîmbește, mă înghite...

...Și poate—cine știe—vreodată,
Cînd nu voiu fi, la malul de-altădată
Imi va aduce chipul, tainuită

În riul vieții, apa despletită...

Djamira

Dansa Djamira ; trupu-i despletise,
Ca floarea desvelindu-se în soare,
Delirul cărnii ei mingietoare
În tactul pasului ce se pornise...

Era viața care stă să sboare,
Erau virtuți prinse de abise,
Era un drum pe țărni nedeschise
Și-a voluptății nopți ucigătoare...

Cînd a sunat finalul ca o poartă
Ce' nchide visul peste-o floare moartă
Djamira cade frîntă în tăcere...

Mătăsurî, vâluri și, în scînteere,
Colane, aur și din ochi : durere
Ard flăcările lor desînjuite

Pe ritmul armoniilor sfîrșite...

Alexandrina Scurtu

Cultura mulțimii

Problema culturii în mulțime trebuie pusă acum, la noi, pe primul plan, căci e în legătură cu viața nouă deschisă celor care iau parte direct la conducerea statului. Rezolvirea ei nu poate fi restrânsă numai la departamentul Instrucțiunii Publice; prea interesează bunul mers general al țării, pentru a o lăsa cu totul în sama trăgănelii inerente a administrațiunii de stat. Factorul principal rămîne însă tot el; oricît sprijin însă ar da, dacă însuflețirea nu mișcă resortul agenților de propagandă ai culturii, degeaba orice cheltuială.

Pentru întâia oară cînd am simțit biciuirea de a lucra mai intens pe terenul răspîndirii cunoștințelor folositoare în adîncul straturilor sociale, a fost atunci cînd am privit o hartă cu întinderea științei de carte în Europa. Pata neagră, care reprezenta întunericul, ignoranța principiilor celor mai elementare de viață omenească, superstițiile, credințele care își au rădăcina în haosul inculturii, întreaga plasă care învâluie mintea și brațele, cuprindea și țara noastră. Asia începea din Carpați. Nici o deosebire între balcanici și Belgia Orientului. Însemnarea negrului de cîrneală arăta minimum de 60 la sută analfabeți, scoborit și la noi în unele locuri la 90 la sută. Numai atunci mi s'a deslușit greutatea drumului ce mai avem de făcut.

Dacă pînă acum chestiunea agrară ocupa locul de frunte în discuțiunile relative la propășirea țării, prin soluționarea ei, trece înaintea chestiunii culturale. Străduința tuturor, fără excepție, trebuie îndreptată spre găsirea mijloacelor eficiente și rezezi, pentru ca problema agrară deslegată, să nu dea loc la un regres economic. Chemarea mulțimii la viața politică, stăpînirea pămîntului de către cel care pînă azi erau mai mult unelte, cer imperios infiltrarea în fiecare individ a puterii creatoare, care e nedespărțită de noțiunea om. Gradul de cultură individuală decide asupra valorii sociale a ne-
cărui. Lozîncă viitorului este cultura. Ea va cumpăni în luptă

tele dintre unitățile politice cași dintre state; de ea depinde readucerea omenirii pe calea liniștii și a muncii, întreruptă azi prin vulcanica izbucnire a primitivității ascunse în fiecare din noi. Stîrpirea ultimei legături cu ancestrala înclinare spre sălbătăcie, atrîna de curățenia izvorului, irigat cit mai adînc în sufletele omenesti. Vremea apostolilor a reînviat; chiar dacă gesturile lor, ce întovărășesc vorbele și faptele, nu mai pot fi îndreptate numai spre cer.

Să începem cu realitatea, țărîmuri în vechiul regat, deși starea de lucruri nu este prea deosebită, dacă se socotește întreg regatul nou. La data ultimei statistici din 1912, în România erau numai 39.3 la suta de locuitori, care știau scrie și citi.*

Ne găseam, drept mîngiere, în fruntea statelor balcanice. În Bulgaria (1905) se aflau 65.2 la suta analfabeți, în Serbia** (1900) 83 la suta; întreceam Rusia veche (73 la suta în 1905). Eram departe însă de Belgia din Occident (22.1 la suta în 1900). Diferența anilor de statistică aduce neîntăgăduit și o diferență în cifre. Exemplul ni-l dă Italia. În 1872 erau*** 68.8 la suta analfabeți, în 1901, 48.5 la suta, în 1911 37.6 la suta. În Belgia de asemenea. Din 33.2 la suta în 1880, se reduce la 28.8 în 1890.

Cifrele vorbesc de la sine. Cu mult peste jumătate din populațiunea țării (60.7% la suta), nu știe nici scrie nici citi. Această cifră este atenuată prin cuprinsul străinilor, mai dornici de carte. Pe cînd numai 53.5 la suta bărbați romîni și 20.6 la suta femei știu citi, la străini procentul e cu mult mai ridicat (72 la suta bărbați, 58.2 la suta femei). Orașele au fost privilegiate. Nu există orașel care să nu aibă măcar o școală primară cu 4 posturi. Bugetul învățămîntului primar urban față de cel rural era cam de 1: 2.1; funcționau în 1912, 370 școli primare publice, cifră care se menține, cu oscilațiuni dela 1890, deși în 1910,„ au rămas neînscrise**** cam 31 la suta dintre elevii în vîrstă de școală; s'au găsit însă în bună parte loc la cele aproape 300 de școli primare particulare. Chiar și numărul elevilor, față de institutor, se cam apropia de cifra minimă, căci în ultimii 10 ani (1901—1912) veneau numai cîte 56 copii de institutor. De aceia și analfabetismul la populațiunea

* Statistica școlilor de carte din România. Ministerul Agriculturii și Domeniilor. Direcția statisticii generale. București, 1915.

** Din *Statesman's Year-Book* pe 1913.

*** *Annuario statistico Italiano*, Vol. III, 1913.

**** *Statistica învățămîntului public și privat pe 1909 și 1910*, Ministerul Instrucției. București 1915.

urbană este redus, proporțiunile fiind inversate. Peste jumătate (65.9 la sută) știu ceți și scrie (75.4 la sută b., 55 f.).

Cînd însă ținem samă de mulțimea celor 83.6 la sută din populațiunea de la sate, jalea e mare. La 100 de locuitori rurali numai 32.6 sînt socotiți între știutorii de carte (49.4 la sută b. și 15.8 la sută f.).

Sînt părți din țară unde procentul analfabeților se ridică la peste 70 la sută (Bacău, Dorohoi, Roman, Vaslui, Olt, Teleorman, Vlașca, Dolj, Mehedinți, Romanați). Intreaga Oltenie nu are nici 30 la sută știutori de carte. Procentul cel mare îl dau femeile. Numai două județe (Dorohoi și Vlașca), în care sînt peste 60 la sută bărbați analfabați; în schimb în 6 județe (Olt, Teleorman, Vlașca, Dolj, Gorj, Mehedinți) peste 90 la sută femei nu știu ce e slova.

Ceiace aruncă oarecare îndoielă asupra raporturilor dintre starea economică și cea culturală, susținîndu-se de unii că școlile vor fi mai frecventate dacă săteanul va sta mai bine, este tocmai faptul că județele cu mai mulți analfabeți, nu sînt acele în care sătenii duceau mai mare lipsă.

Din întreaga țară, afară de Dobrogea, proprietățile* dintre 10—100 Ha sînt foarte răspîndite în Oltenia, iar media evaluării hectarului în aceste județe, cași în Vlașca și Teleorman, este mai mare.

Atît numărul băncilor populare** cît și capitalul vărsat, în aceste județe este mai însemnat, crescînd iute de la 1904 la 1912.

	1904	1912	Analfabeți
Dolj	466.722 lei	8.151.196 lei	72.6 la sută (54.5 b. 90.7 f.)
Gorj	171.258	4.284.333	68.7 (45. b. 90.9 f.)
Olt	100.491	3.177.695	74.5 (56. b. 92.7 f.)
Romanați	136.470	2.980.054	70.2 (54.4 b. 85.9 f.)
Teleorman	90.771	4.031.997	74.4 (58.1 b. 91 f.)
Vlașca	176.297	2.840.961	78.8 (63.8 b. 93.4 f.)

O relativ bună stare materială, în contrast izbitor cu lipsa cea mai elementară de cultură. Numărul școalelor în aceste județe, cu satele cele mai populate (Bălești cu 11.000 locuitori, Poiana-Mare cu 9297 loc., Dăbuleni cu 8098 loc.) vine cam cite 1: 1290 loc. (Olt), 1: 1450 (Romanați) și chiar 1: 1700 locuitori (Teleorman și Doj), pecind crișmele sînt în proporție de 1: 700 locuitori.***

Desigur însă că trebuie de căutat tocmai în această bună stare, cauza analfabetismului, în legătură cu obiceiul săteanului de a se folosi de brațele copiilor pentru munca ogoarelor și gospodăriei, dar și cu necunoștința foloaselor învățăturii. Nu e mai puțin adevărat însă că și numărul mic de

* C. Jormescu și I. Popu-Burcă: *Harta agronomică a României*, București, 1907.

** *Anuarul băncilor populare și cooperativelor sătești pe anul 1912*, București, 1914.

*** Socotite după *Dicționarul statistic al României*, București, 2 vol., 1915.

școli a contribuit la această stare, care e în contrast cu ceea ce se observă în Dobrogea, unde proprietatea mijlocie este și acolo foarte răspândită. Lucrându-se însă ceva-ceva mai intens pe terenul școlar (crearea de grădini de copii, școli cam 1: 1000 locuitori), în legătură probabil și cu dorul de învățatură mai mare al unora dintre străini, analfabetismul este mult mai redus la populația rurală (39.2, față de Moldova 33.2, Măntenia-Mare 33, Oltenia 29.8). Această este starea reală, destul de tristă, mai tristă prin faptul că nici în Basarabia ori Bucovina nu este mai deosebită.

Situația este mai întunecată, când se ține în seamă deosebirea dintre cultură și știință de carte. Oficial, cifrele nu arată decât faptul concret, restrâns, redus la a ști să te isclești sau a silabisii câteva vorbe tipărite. Din punct de vedere al culturii însă, pot fi socotiți ca analfabeți culturali,* mulți dintre cei cuprinși în statisticile oficiale, în rubrica știutorilor de carte. Absolvenții de școli primare, dacă nu trec mai departe în alte școli, uită până și operațiunea fundamentală a împărțirii; ajung să țină condeiul în miză ca un băț, iar când se pun să citească ziarul, silabisesc. Nu e atât lipsa doriații de a citi, cât lipsa cărților pentru ei și mai ales lipsa îndemnulului și a puținii de a găsi cărțile potrivite. Am văzut ciobani, în singurătatea viefii lor de munte, ținând o carte în mână: era însă cartea din ultima clasă, citită și răscetită. Mărturisesc că nu am zărit o bibliotecă, fie ea cât de mică, în casa unui țăran; dar am găsit cărțile ultimului vlăstar, cărturar al casei, roase și unse, păstrate sub grinda odăii comune, după cum mi s'a întâmplat să prind, ascuns sub mușamaua de pe masă, un caștel al fetei absolvente, cu cîntece, cetite pe furis. Prin urmare problema analfabetismului are două părți.

Întăiu trebuiesc școli, cit de multe școli, pentruca mecanismul elementar al scris-cetitului să fie cit mai răspîndit și cit mai înrădăcinat. În al doilea rînd e nevoie de mijloace cit de multe, cit de variate, pentruca știutorul de carte să folosească obișnuința căpătată în școală, spre a-și îmbogăți cunoștințele trebui oare lui în viață.

Mai sistematic, deși încet, s'a lucrat la noi, numai în direcția întâia. Statul, prin dragostea unora dintre diriguitorii lui, s'a îndeplinit ceva din datorie. Școlile s'au înmulțit, nu în procentul care trebuia, dar în deajuns ca să arăte o preocupare. Din nefericire, în sistemul rotațiunii partidelor de guvernământ, nu a existat o continuitate în privința culturii mulțimii. Sistemul mutării felinarului depe străzile primarilor schimbători, așa de biciuitor descris de *Caragiale*, s'a găsit aplicare și în privința școlilor. Linia ascendentă, care reprezintă pro-

* I. Simionescu: *Analfabetismul la noi*, Renașterea Română, Iași, Vol. 1. 1917.

gresul școlar, este frântă, cu stagnări și chiar regresioni, după partidele venite la putere.* Urcările cele mai săltărețe, sînt legate de numele lui *Poni* și *Haret*; cel dintăiu a întemeiat Casa Școalelor, cu scopul de a clădi localuri de școală; cel de al doilea, cu sfortări uriașe, a mărit numărul școlilor și a dat cuvenita autoritate învățătorilor, a căror stabilitate fusese statornicită de *Poni*. E drept că din bugetul general al țării (în 1914—15) abia 2.8 la sută revine învățămîntului primar; e drept că partea personală pentru învățămîntul primar este în România (2.25 în 1912) mai mică decît în Bulgaria, Serbia și Grecia;** e drept iarăși că suma cheltuită pentru un elev în România este abia de 22.90 lei (Bulgaria 26.40, Statele-Unite 96.65); totuși comparînd datele dela 1895, cînd s'a înființat Casa Școalelor, se vede o simțitoare urcare. În perioada dela 1894—1899 numărul posturilor crește în mijlocu cu 166.6 pe an; dela 1899—1904 cu 84 pe an, dela 1904—909 cu 314 pe an.***

Dela 1914 până azi o sollicitudine deosebită s'a arătat în învățămîntului rural, înființîndu-se nu numai numeroase posturi, dar și școli normale în fiecare județ.

Desigur nu s'a făcut tot ce trebuia, dar o îmbunătățire simțitoare s'a adus în toate direcțiile. Creșterea posturilor care se cerea pentru satisfacerea tuturor copiilor de școală, se izbea însă de lipsa personalului didactic trebuitor. Multe din posturile înființate erau date pe sarma suplinitorilor, căci școlile normale nu erau în măsură să producă anual atîți absolvenți, cîți erau de trebuință.

După un raport al d-lui *Nicolaiescu*, subdirectorul învățămîntului primar, pe fiecare an, numai pentru vechiul regat, școlile normale trebuiau să producă 769 absolvenți, timp de 15 ani. În realitate, dela 1908—1913, nu s'a putut căpăta decît 258 absolvenți, anual. Diferența e mare. De aici nevoia suplinitorilor numeroși, în mare parte slab pregătiți.****

Cu atîtea greutăți, cu atîtea lipsuri, punînd și tradiționala trăgănare a țaranului de a-și da copiii la școală, veșnica schim-

* Iată un tablou de sumele prevăzute în buget, anual, pentru înființări de posturi rurale: 1896 și 97 cite 100.000; 1898, 50.000; 1899 și 1900 cite 10.000; 1901 nimic; 1902, 5.000; 1903, 15.000; 1904, 40.000; 1905 și 1906 cite 80.000; 1907, 58.400; 1908, 300.000; 1909 și 1910 cite 100.000; 1911, 40.000; 1912 și 1913 cite 60.000; 1914, 300.000.

** *Arghirescu* în *I. Botez*: *Studii și Observații*, Iași, p. 174.

*** *Raportul Consiliului de Inspectori al învățămîntului primar*, în *Bul. Ofic. al Min. de Instr. din 1911*.

**** Iată, de curiozitate, principalele categorii de suplinitori rurali în 1915: Barbași, din totalul de 876 suplinitori: 3 cu studii universitare, 10% cu diferite clase normale, 25%; seminarișii, 7% curs superior liceu, 47% curs. inf. Restul alte diferite școli. Erau 3 supl. numai cu curs primar. Femei: total 998 din care 2% studii normale, 24% elementar, 62% profesional, 5% diferite școli prof., 8 curs primar.

bare a administrațiunii centrale cu tot aparatul de control,* că și absoluta dezinteresare a comunelor față de școli, se înțelege slabul progres în stîrpirea analfabetismului.

Căci partea rea din viața școlilor primare, nu este atît micul lor număr, cît și slăbiciunea vieții interne. Chiar regimul comitetelor școlare, așa cum funcționează azi, cu totul deosebit de sprijinul ce le dădea legea d-lui *Mehedinți*, nu le scapă de la sărăcia în care înoată. Nu le vine în ajutor nimene, nici chiar băncile populare. În jud. Olt, cu 92.7% femei analfabete, dar cu bănci populare bogate (peste 3 mil. capital varsat), fondul cultural abia se ridică la 2.358 lei, cîte 18 lei de școală primară!

Pentru combaterea analfabetismului însă, nicăieri nu s'au restrîns oamenii numai la școlile primare, după tipul celor stabile, cum e la noi. Nu vin copiii la școală, adulții nu-și mai aduc aminte de ea,—școala pătrunde pînă la ei. La a-jungerea acestui rezultat e nevoie de o colaborare largă între toate straturile sociale, între toți factorii care pot contribui la risipirea întinericului lăsat peste mulțime. Problema analfabetismului, în înțelesul larg luat, de aici așteaptă deslegare. A lăsa totul pe sama învățătorului este neomenos; abia poate dăce sarcina școlii, mai ales dacă va lua-o în spiritul ei adevărat, nerestrîngîndu-se numai la carte, numai la cei patru pătrelți ai clasei. Dar încă acum, cînd—prin dreptul de eligibilitate—gîndul multora dintre ei este depărtat de la activitatea curată școlărească! Pentru aceia este nevoie de sincera conlucrare a unor factori mai numeroși, mai variați.

Mal întăiu e tipul școlii. Școala fixă, cu profesor pe catedră, nu ajunge. Obligativitatea s'a arătat cu neputință de aplicat. Copiii nu vin de dragul lor la școală sau foarte rar. Ei stau acasă, gospodăresc, se duc la munca ogoarelor, păzesc vitele. Trebuințele sînt prea adînci, obiceiurile prea înrădăcinate spre a le putea stîrpi prin simpla decretare a obligativității, chiar dacă s'ar lua în ajutor și jandarmii, cum s'a cerut într'un congres de învățători.

Cu salariul pe cîteva zile, cîștigat de un copil, se poate plăti amenda pe un an. Deci trebuiesc găsite și alte sisteme de școală, fără treptele formale, dar ducînd la același rezultat. În țările scandinave sînt învățători ambulanti; în Franța sînt „les écoles foraines“, clase de scînduri, pe roți, cași baracele purtate din Iarmaroc în Iarmaroc.

O adaptare a unora din aceste sisteme la condițiunile noastre, sau alte sisteme scoase din felul vieții noastre se pot găsi lesne. Așa ar fi școala în aer liber pentru păzitorii de vite, care-și trec vremea tolănindu-se sau vorbind ce le trăsnește prin cap. Învățătorul? Aici se cere ceva entuziasm de

* În județul Iași-Vaslui-Ilfov, în 25 ani (1891--914) s'au perindat 15 învățători, în Roman 11, în Argeș-Muscel 15 în 19 ani, etc. Nici cîte 2 ani fiecare.

fapt. Învățătorul acestor nomazi din vatra satului, pot fi cercetașii, elevii de liceu, normaliștii întorși acasă pe vară. Cortul stejarului stufos e clasa; năsipul pîrăului tabela; bita ciobanului creta. Azi o buche, mîne alta, un ceas pe zi, și „sălbăticiții” care rătăcesc pe toloaca satului se prind în mrejele gustului pentru carte.

La fel se pot înjgheba școli de adulți. Ciobanii pe virfurile de munte, cu stîină lingă stîină, ar primi bucuroși pe învățătorul ambulant—un student slab de piept, care-și poate face sus cura de aer—pentruca să le omoare timpul liber din zi, învățându-i carte.

Încercări s'au făcut în Italia. Învățătorii din regiunea A-bruzzo au hotărît într'un congres regional să încerce sistemul școlilor ambulante pentru ciobanii, care se ridică vara pe ambele cîine ale Apeninilor. Rezultatul a fost îmbucurător. „Inspectorii nu avură decît cuvinte de laudă pentru hărnicia și folosul—cu adevărat însemnat—al acestor sărmani și încercați ciobani, care auziră poate pentru prima oară, prin glasul învățătorilor, vorbindu-li-se de drepturile și datorile lor”. În același scop s'au instituit „gli scuole festive dell'Agro romano” pentru muncitorii de pămînt, scoboriți cași la noi, la lucru, pe vremea verii în Campania de lingă Roma.

Începute în 1904, în 1909—910 erau 15 cu 21 de clase, la care urmau regulat 810 școlari. Salele de clase, sînt demontabile, spre a fi mutate din loc în loc; s'au înființat biblioteci circulante, iar la sfîrșitul anului, s'au împărțit premii, în haine ori cărți.

E indiferentă metoda; principatul e ca în puține lecții să se predea materia trebuitoare pentru viață.

Pretutîndeni, cursurilor de sară, cursurilor de adulți, li s'a dat o deosebită și continuă atențiune. Vestite sînt în acest sens cursurile de adulți din care au rezultat așa numitele „Volkshochschule” din Danemarca,⁹³ astăzi așa de răspîndite, imitate și folosite.

În această privință noi am început ceva, dar vorba lui *Creangă*: „Romînului îi e greu pînă începe, că de lăsat ușor se lasă”. În 1897 iau ființă conferințele populare; cam tot pe atunci se dă indemn dela centru pentru cercurile culturale; suspendate în 1907, sînt reluate,—deși avîntul fusese ucis în 1908. Se înființează cursuri de adulți, cursuri serale, urmărite, frecventate. Era o perioadă de relativ entuziasm, cu urme însemnate asupra analfabetismului, care scade dela 77.8 la sută, din 1899, la 60.7 la sută în 1912. Dacă mai tîrziu școlilor de adulți li s'ar fi dat continuu însemnătatea pe care o aveau sub *Haret*, cifra neștiutorilor de carte azi ar fi mai redusă.

⁹³ *L'istruzione primaria e popolare in Italia*. Min. d. pubblica istruzione. Vol. I. Roma. 1910 p. 97.

⁹⁴ *I. Simionescu. Pufuri de pădăie*. Biblioteca Asociației cercetășilor Romînei. Seria B. No. 6, București 1919.

Instituțiunile create tot s'au împușinat, meru s'au împușinat, iar în anul din urmă nu știu dacă au mai funcționat vre-una. Nu am auzit vorbindu-se de ele. În locul lor s'a încercat înființarea cursurilor complementare, deși existau și în legea veche; roade nu au dat; a rămas totul numai pe hirtie.

În afară de școli, sub orice formă ar fi ele, se pune problema întreținerii cultului cetitului. Durata școlii este restrânsă; în ea se capătă mecanismul, unele cunoștinți, se împăspătează altele, sau se dă îndemnul spre activitatea proprie.

Acțiunea școlilor e cam la fel cu a prășitului și plivirii: scapă popușoiul de buruiană. Dar plantei îi trebuie meru ploae, soare și aer, pentruca să crească așa cum se cere, spre a da roade. Cetitul neconținut, fără limita vârstei, impusă de școală, este perpetua putere care dă inteligenței ocaziuni de a se pune la lucru, de a născoci, a apropria născocirea altuia, de a evolua meru.

Izvorul nececat de energii este cartea. Avută la îndămină, ea mîngie, îndeamnă, răscolește gînduri nouă.

În această privință nu s'a făcut la noi nimic, sau aproape nimic. Pentru cultura poporului nimic nu s'a tipărit. Încercări au fost, numeroase, dar sporadice, fără conținut, fără plan. Chiar de ar vrea s'ateanul să cetească, nu are ce, nu are unde.

Graduarea mijloacelor prin care să poate răspîndi gustul cetitului la sate este: ziarele, revistele și cărțile. Să le luăm pe rînd.

În starea actuală a lucrurilor ziarul, bine redactat, cu dragoste de cultură redactat, este acela care atrage, este ușor de cetit, satisface curiozitatea, împletind în el, ceiace poate avea urîmări mai sănătoase, mai de lungă durată, cu noutățile veșnic primenite.

Dintre ziarele zilnice, politice, nici unul nu poate fi pus în mîna s'ateanului; sau nu ar înțelege limba păsărească în care sînt scrise unele, ar fi prea serioase pentru el altele, ori s'ar găsi și de acele care i-ar viri otravă în suflet mai mult decît întremare.

Necesare sînt ziarele săptămînale, scrise anume, și chiar regional, în limba s'ateanului, în stilul apropiat graiului popular, cuprinzînd lucruri care l-ar putea interesa, i-ar putea folosi și i-ar ajuta la înălțarea lui morală și culturală.

Încercări s'au făcut. Cea dintîiu manifestatiune ziaristică, la 1789, în Ardeal¹, cu gîndul acesta a fost pornită. „Obiectele principale”, stă scris în programă, „ar fi: întîmplările zilei și deprinderea în bunele moravuri și în economie”. Nefiind mulți care să știe ceti, „ziarul este destinat mai ales pentru preoți, care vor avea să comunice poporului conținutul în fiecare săptămînă”. Același mijloc îl cere și *Foia s'atească a Prințipatului*

¹ I. Bîanu în N. Hodoș și Al. Sadi-Ionescu. *Publicațiunile periodice romînești*. T. I (1820-1906). Academia Romîna. București 1913.

Moldovei, scoasă ca supliment la *Albina* lui Gh. Asachi din 1839. „Parohul este obligat să o citească sătenilor Duminica după leturghie“.

Toți cei care își dau sama de nevoia culturii, încearcă să scoată ziare pentru săteni. *Mihailic de Hodocln* în Iași la 1853, tipărește *Săteanul* ca supliment la *Buletinul Oficial al Moldovei*; *P. Poenaru*, mai târziu, cu *N. Balcescu*, scoate în 1843 *Învățătorul Satelor*; *T. Cipariu* în 1848 *Învățătorul Poporului*. Gîndul este; lipsind mijloacele, continuitatea suferă, iar rodnicia este aproape nimicită. Din 4.285 de ziare și reviste cite au apărut în tot cuprinsul graului românesc, dela 1820 și până la 1906, nu-am putut număra decît 28, care după indicațiunile date în lucrarea citată, ar fi fost adresate satelor. Mai toate însă au viață efemeră.

În 1912 au apărut numai în vechiul regat 598 periodice. Din acele, socotind după „Cresterea Colecțiilor Academiei“ pe 1912, nu am găsit decît 11 care, după titlu, presupun că ar putea fi răspîndite la țară. Din ele numai *Vestitorul Satelor*, *Neamul Românesc p. popor*, *Răvasul Poporului*, *Comoara satelor* și *Liga Descherea* erau mai răspîndite. În aceeași an însă apar tot 11 ziare și reviste „umoristice și pornografice“.

Acum după războiu, cînd, dragă Doamne, toți trag la prefacere și spre săteni, apar zeci de titluri fără însemnătate. În schimb în vechiul regat, nu cunoșc decît trei ziare săptămînale scrise anume pentru săteni: *Neamul românesc p. popor*, *Duminica Poporului* cu destul de largă răspîndire și *Vestitorul Satelor* dela Fălticeni, început de un înimos învățător *N. Stoleriu*, mort în apărarea țării; de cînd însă a intrat pe mîntuie celor care socot că mai multă ispravă vor face asistînd la zădărnicele Camerei decît răspîndind lumina în satul lor, *Vestitorul Satelor* apare tot mai neregulat, tot mai oștit, departe de cum îl dorise *Stoleriu*.

Despre reviste nici nu se poate vorbi. Singură *Albina* apare înalate de războiu, tot din îndemnul lui *Haret*, deși ea era mai mult pentru învățători și preoți scrisă, sau pentru acei săteni deprinși cu cititul; pe lângă ea se mai pot cita: *Șezătoarea Săteanului*, *Revista Poporului*, *Comoara Satelor* și altele apărute sporadic. În colo toate revistele, mai mult literare, erau îndreptate celor mai înalțați în cultură. Din această cauză și tirajul lor era restrîns.

Nici chiar cîlindarele, așa de obișnuite aiurea, pentru a furișa în casa săteanului opalșul, care ar face să se dorească o lumină mai intensă, nu se obișnuiesc la noi. Aproape toate, pe care unele mari ziare sau unele case de editură le scoteau, nu erau alcătuite pentru a putea fi folosite de mulțimea care abia poate silabisii. La Biblioteca Academiei nu au fost trimise, pe anul 1912, decît două cîlindare scrise anume pentru popor: *Cîlindarul revistei Ion Creangă* din Birlad și *Cîlindarul Să-*

tenilor alcătuit de mai mulți feciori de gospodari (incățători din jud. Suceava).

După cum nu sînt ziare, reviste și calendare scrise a-nume pentru popor, nu sînt nici edituri de broșuri cu conținut variat, continuu scoase și cu răspîndire mare. Slagură Casa Școalelor s'a gîndit la așa ceva, pare-mi-se tot după îndemnul lui *Haret*, dar cu statornicia D-lui *M. Popescu*, administratorul cu dragoste pentru răspîndirea culturii în mulțime; au eșit până la 1915, vre-o 13 broșuri, abecedare în cultura poporului, povestiri ușoare ca *Arghir* și *Elena* ori *Alexandria*, dar și *Răvăselele* unui doctor ori *Carte despre drepturi și datorii*. Și biblioteca *Steaua*; pornită tot din însuflețirea lui *Haret*, a fost crotită în vederea aceluiași scop. Au eșit multe broșurele, dar păcătuiesc unele dintre ele, pentru că la urmă s'a uitat pentru cine trebuiau scrise. Încolo, celelalte biblioteci apărute, nu puteau fi folosite de cei care se gîseau la pragul analfabetismului.

Dar... chiar dacă ar fi existat edituri a-nume pentru sătenii, ar fi rămas în depozitele din orașe; comerțul de librărie este așa de rudimentar ca organizație, încît librăriile noastre pot fi socotite mai mult sucursalele celor străine. Nu există la noi nici un catalog periodic în care să se arate apariția cărților cu rezumatul conținutului lor, după cum nu există nici un sistem de colportaj mai intens, măcar cît a dorurilor variate ori a broșurilor estive de hălduci ori romane sensaționale, care să ducă până în țărânoacele depărtate cărțile cu conținut serios, înșănătoșitor.

Lipsa unei răspîndiri largi chiar a puținelor publicațiuni bune existente, nu este atenuată nici prin existența bibliotecilor publice de citit.

Asemenea instituții nu avem, nici la orașe, dar încă în satel în aparență, forma este oarecum salvată. Tot statul a luat inițiativa, creînd biblioteci populare pe lângă școalele rurale. Așa bunăoară în Oltenia sînt 247 biblioteci populare cu 52.939 de volume. * Cel puțin așa stă scris într-o statistică oficială. Realitatea este însă alta. Există în cancelaria școlilor dulapuri cu eticheta „biblioteca”; conținutul la cele mai multe din ele îl formează cărțile care, nevînzîndu-se pe piață, se cumpărau de minister—ca o faptă bună față de autor—și se împărțeau bibliotecilor sătești. M'am sperlat uneori de promiscuitatea autorilor întîlniți în asemenea dulapuri cu eticheta pompoasă. Dealtfel, oficialitatea însăși recunoaște acest lucru, cînd în raportul pomenit se scrie: „ne-am convins că scopul la care a ținut înființarea bibliotecilor populare nu s'a putut atinge decît foarte puțin și aceasta din cauză că volumele care le formează au un conținut greoi și de nici un

* I. Ghioșă. Raport asupra mersului și nevoilor învățămîntului primar în Oltenia pe 1914 - 1915, București 1915.

toles practic." Iar în alt raport, se spune mai deadreptul: "Cărțile stau necitite, fiindcă nu s'a cultivat plăcerea de a citi în școlari, și învățătorul nu se prea ocupă să intereseze * pe săteni". Casa Școalelor dela o vreme încoace, cit a putut, a căutat să pue stavilă cumpărării oricărui soi de tipări-turi; o comisiune, pe vremuri (Era o dată! ca în poveste), compusă din A. Vlăhujă și M. Sadoveanu, a alcătuit chiar liste de cărțile care ar trebui trimise bibliotecilor.

Lipsește sufletul, care să înprăștie cărțile. Unde e, indemnul nu se așteaptă dela autorități. Pe lângă biblio-tecele populare, s'au înființat și altele, zise școlare, din por-nirea învățătorului. Acolo numărul cetitorilor crește; biblio-teca este efectivă. Se poate însă număra pe degete.

Inițiativa particulară pretutindeni a dat roade mai bune, tocmai pentru că pleacă din îndemnul launtric, care nu se comandă prin circulări și nu se susține prin autoritate. Nu mai repet celace am arătat aiurea, cită răspândire au căpătat bibliotecile populare, în Italia și Finlanda, datorită acestor ini-țiative particulare. De Statele-Unite nici nu mai poate fi vorba. Ce e pe acolo, pentru noi, e cași povestea cu puntea de aur făcută într-o noapție. Semne îmbucurătoare însă tot dela Casa Școalelor se arată. Direcția culturii poporului, de cu-rind creată, dată pe mâna unui convins și însudejit propovă-duitor al culturii în mulțime, a început să dea roade. Cămi-nuri culturale se înființează mereu, pornite dela entuziaștii în-vățători, care se mai gădesc din fericire. Și instituția „Ca-sele naționale” urmărește același scop; întemeiată prea de curind, se găsește tot la pașii cel dintâi.

Spațiul îngăduit de revistă mă impinge să ajung la con-cluziuni.

A. Citrele scor sunete de trîmbiță: Sintem o țară cu prea mulți neștiutori de carte. Spiritul vremii, mai mult de cit erî, întorsătura curenților politice, participarea mulțimii la viața publică, cer o sforțare venită din toate părțile, pentru a sta-vili întinderea sau menținerea analfabetismului, asemenea u-nei motive pustitoare.

B. Deși îndreptarea întreagă nu poate fi așteptată numai dela stat, politica lui generală trebuie să cuprindă, pe planul principal, chestiunea culturală. Pămîntul uscat de secetă, ori-cît de fatins ar fi, devine nerodnic. Ministerul Instrucției nu mai poate rămînea numai cu rostul administrativ, fabrică de

* N. Nicolaescu. Mersul învățămîntului primar în Ilfov și Vlașca. București 1916.

legi, regulamente și admonestări. * Izvorul bogat al răspândirii culturii generale, din el trebuie să gîlgie. Vremea impune ca preocupările lui *Haret* să fie și de acum partea principală din programa de activitate a oricărui ministru al Instrucțiunii.

C. Inițiativa particulară e nevoie să intre în joc cu mai multă desfășurare decît în trecut.

Pericolul e general; consecințele inculturii lovesc pe toată lumea, pentruca sistemul brațelor încrucișate să mai dăinuiească. Statul trebuie ajutat în preocupările sale culturale.

D. Lipsa învățătorilor oficiali, până cînd școlile normale înființate vor da roade, face înființarea de școli nouă ineficace. Școlilor stabile, după tiparul celor existente, trebuie să se aștepte orice altă formă de școală. La marginea satului, ori pe vîrf de munte vara, în Baragan și Bugeac în zilele de sărbătoare, pe vremea lucrului cîmpului, în fabrici ori căzărme, ori unde se pot aduna 10—15 neștiutori de carte. Învățători neoficiali, dar insuflețiți, pot contribui la stîrpierea analfabetismului. Nu certificatele sînt de urmărit, ci puțința minuirii condeiului sau folosinții cetirii. De deșteptat gustul deodată; forma mai poate fi lăsată la o parte.

E. Analfabetismul propriu-zis e un rău; uitarea scris-cetitulului e alt rău tot așa de amenințător. În părăsirea actuală se fac pași pe omăt; cu gîndul de propășire stat pe loc sau înainteză prea puțin față cu sforțările făcute. Inițiativa particulară, în combaterea revenirii la analfabetism a celor trecuți prin școli, are rolul principal. Școli de adulți, cursuri complementare, biblioteci, etc. nu pot rămînea în spinarea numai a unul om—învățătorul. Supra-om să fie, și nu le poate pe toate dovedi. Ii trebuie indemn și sprijin. Ii poate da oricine în cel mai mic cătun: personalul variat din administrația satului tot timpul anului; studenții, elevii cursului superior de liceu, ai școlilor normale și seminariale, în o parte din cursul anului. Timpul de muncă, mijloacele, procedeele sînt indiferente. O reglementare uniformă nu poate exista. Ținta e drincipalul.

F. O sarcină mare de îndeplinit o au instituțiunile de cultură și mai ales marele case de editură de curînd înființate. E o datorie înaltă de săvîrșit față de cultura neamului, cu atît mai ușoară cu cît n'ar fi legată de un sacrificiu material.

Ingeniozitatea americană, pusă în serviciul unui sistem de colportaj scos din obiceiurile și necesitățile locale, ar răspîlă și bănește întreprinderea care nu trebuie să întîrzie. Ori ce amînare aduce o slăbire a edificiului întreg social, cultura fiind la baza mării și odului unei munci sistematizate. Mijloacele fiind așa de variate, prin o bună înțelegere, se poate a-

* I. Simionescu. *Ministerul Instrucțiunii publice*, în *Renașterea Romîniă*, 1917.

junge chiar la o diviziune a muncii între diferitele instituții. Nevoe mare se simte înaintea de toate de ziare săptămânale cu adevărat pentru popor, neaparținând nici unui partid politic; nici unui personaj politic de vază.

E nevoie apoi de calendare scrise în felul celor de mai demult; se știe că *Benj. Franklin* prin calendare a pus temelie culturii în Statele-Unite și din calendare ș'a cîștigat o parte din averea pe care a folosit-o cu atîtea urmări, în facerile lui de bine.

În al treilea rînd se impune crearea unor serii continue de broșuri, cu conținut moral și literar alături de altele cu conținut practic, după nevoia unor buni gospodari și meseriași. Aceste cărțițele, estive, lămurite, s'ar putea pune în legătură, pentru economie, cu acelea cerute de cultura copiii (vezi *Viața Romînească* No. 3).

G. Deosebită nevoie, imperioasă nevoie, este de a ajunge ea fiecare sat să aibă o cit de mică bibliotecă, deschisă măcar sîrbătoarea; să fie dată, dacă se poate, nu numai de cît în sama învățătorului, ci în aceea a unui tînăr gospodar, prins în ițele interesului cultural pentru obștie.

Vremea cere grabă, energie și intensitate în lucru, pentru ca dudăul să dispară dintre haturile ogoarelor însîrșit împărșite, odată cu întinericul din mintea stăpînitorilor noi. Greșala trecutului ne poate servi la îndreptare. Chiar pentru propășirea culturii mai înalte este nevoie să se pregătească armata care să o înțeleagă, să o sprijine și din care vor eși elemente alese. De aceea trebuie să purcedem la drum cît mai mulți, cu cît mai adîncă dragoste și mai ales cît mai grabnic.

I. Simionescu

Profesor la Universitatea din Iași

Nimic

Jucați cit mai e timp o bacanala,
Privind cu ochi holbați apus de soare.
Sintem cu toți sărmane flori din care
Se scutură petală cu petală.

Și se prefac petalele'n nimic,
Doar tot nimic au fost o viață întreagă;
Apoi din nou nimicuri se încheagă
Greoaec ca să'nighebe-un biet pfluc.

Bătrini plitici prin timp cerșesc un drum,
Dar totul le apare în ruină:
Trecutul mort e-un munte de rugină,
Iar viitoru' un infinit de scrum.

Să vă 'mbrăcați în mantie de gală
Și-apoi rîzînd de propria splendoare,
Iacot să vă ucideți ca o floare.
Le văd cum cad petală cu petală.

Sîntem împinși mereu de uragan
Pe-o 'mindere imensă fără maluri,
Și valuri se perindă după valuri
În golul infinitului ocean.

Cu zdrențele avîntului în vînt,
Cu muntele drept sceptru și catarg
Plutești spre nicăeri cu noi în larg,
O biet Pămînt.

Leon M. Negruzzi

Amintirile Caterinei State

În 81 trecusem, la mănăstire, în clasa a doua și nu știu de ce fui iar luată la Vascani. Aici găsi pe mama, într'o casă frumoasă în care, dela început, mă simții bine; îmi plăcea ogradă cea mare unde alergam, în voe, depe cerdac la grajduri și la hulubărie ori rătăceam, în grădină, printre floarea soarelui și printre popușoi. Mă bucuram de spațiul ce-mi părea nemărginit și totuși, simțind ades nevoia unei îngrădiri apropiate, cași acea a singurătății cu care eram deprinsă, mă ascundeam în trăsurile de sub șoproane și făurindu-mi pe loc, în minte, cine știe ce întâmplare, o trăiam desfătându-mă pe pernele moi ale cupeului până ce adormeam. În casă îmi era drag să umblu, liberă, prin odăile cele înalte unde-mi părea că răsună glasul ca la biserica noastră; mă uitam, trecând, în oglinzile cele mari, până 'n tavan, și mă răsogoleam pe canapelele moi «ca acele dela maica Pribeagu». Meditând apoi la vre-o întreprindere, neînvoită, prin pod, mă jucam cu ciucurii dela perdele până-mi rămânea mătasa, destrămată, în mâni și gândindu-mă, câteodată, că tot era «al nostru», din înconștiența copilăriei licărea—ca dintr'un foc gata să se aprindă—scînteia mîndriei care întrecea ades simțirea ce-o aveau în fața jucăriilor din dulăpiorul meu cu geamuri.

Cuconu Costache, căruia mama îmi spunea, adeseori, să-i zic «tată» era bun, blînd și nu se întorcea niciodată din tîrg fără să-mi aducă «ceva bun» în buzunare; mama nu se ocupa de mine și-și amîntea numai cînd mă vedea venind, la masă, sara.

Noțiunea școlii se pierdea ades în amintirea profesoarei dela Varatic; fugeam cînd și cînd la fata vecinei ori hoinăream în parcul dela curte întorcîndu-mă, la ora mesei, fără greș.

Într'o zi, prinsă de frumuseța pădurii și amăgită de toporașii ascunși sub iarbă, ajunsei, fără să-mi dau samă, pe marginea lacului și, uitîndu-mă în sus, rămăsei ca împietrită 'n loc. Barca ce se legăna, întotdeauna goală, sub sălcii,

luneca ușor pe iaz vislita de un bărbat înalt și frumos cum nu mai văzusem niciodată; jos, pe scîndurile pe care mă lu-cam adesea, stau, pe un covor, doi copii ce semănau cu he-ruvimii din pozele mele și alături o cucoană, a cărei față, albă și îngustă, de abia se vedea sub o pălărie mare, vorbea o limbă ce-mi părea că din depărtare n'o puteam înțelege; tip-tit, ascunzîndu-mă pe după copaci, ajunsei la capul iazului, în smeușiș, și tot ascultînd și privind, de aproape, chipuri cum nu mai erau altele, mă încredințai că se scoborise «arătările» din palatul cel pustiu de care-mi spusese o poveste lungă Ta-sia, fata bucătăresei.

Dealul drept îmi stă ca un zid în față, nu mai văd în-nainte și frica îmi moae picioarele; mă cațăr, prin locul cel mai greu, ținîndu-mă de iarbă; lunec, cad în urzici, volanul rochiei îmi rămîne spînzurat într'o creangă; fug în neștire și semănînd, pe drum, toți toporașii din pestelcă, intru în ogradă țipînd.

— Că-ți este, de unde vii? mă întrebă, mama, încrun-tîndu-se.

— Pe iaz... era pe iaz... din acele... știi?... întrebă pe Tasia...

— Unde ai fost, drace?

— În... în grăăă... dina... cea mare.

— Și ce-ai făcut de ți-ai rupt rochia?

— Era așa... nu pot spune... era...

Pe poartă intră tata cațare, și văzîndu-mi rochia în bu-căți și pe mama, dojenînd, alături, descalecă și intervine ca oricînd:

— Așa rup copiii; s'o fi jucat; se întîmplă...

— Ce spui, n'auzi? Umblă, fugară, dela școală și nu știi ce tot zice că o văzut în grădina dela curte.

— Ce-ai văzut? mă întrebă tata aplecîndu-se spre mine și prinzîndu-mi bărbia între degete. Ai văzut o veveriță?

— Nu, tată, erau pe iaz, în barcă, doi copii ca doi în-geri și un om, frumos, cu o pălărie cum n'are nimeni... Și era o cucoană, ca păpușa mea cea mare, și nu vorbeau ca noi, tată, vorbeau altfel, nu știu cum...

— Ha! Ha! Știu, zice tata, rizînd și netezîndu-mi părul. Era contele* și cu cei dela curte.

Nu i-am mai văzut din ziua aceia și de atunci, de citeori mă duceam în parc, luam și pe Tasia.

Cu toate că trăiam lingă mama și cu toate că nu prese-peam destul înțelesul acestui nume, eram întotdeauna stînje-nită să-i spun acelei ființe mamă și eram foarte mulțumită cînd îi puteam atrage atenția prin gesturi.

Cîțiva ani, în copilărie, fără să observe, i-am zis mamei

* Contele Ruspolli.

«mata» și vorbind de ea, altora o numeam, fără sfială, «du-
duca».

Era iarnă; cuconu Costache se ducea în fiecare zi la pă-
dure și când se întorcea, sara, îl vedeam făcând socoteli în-
tr'un registru a cărui legătură, înflorită, îmi plăcea tare și ași
fi vrut s'o am pentru cartea mea de școală.

— Tată, dă-mi mie asta, îi zisei într'o sară răsămîn-
du-mi bărbia de masă și uitindu-mă cu rîvnă la registru.

Nu mă auzi sau îmi uită rugăminta căci, spre marea mea
mirare, isprăvind socotelile, închise ca de obicei registrul
și-l puse la loc pe masă.

Cercetam necontentit «cartea cea frumoasă», îi numărăm
filele albe și ochii mi se opreau, ca fermecați, la învălitoare.
Intr'o zi, neînchipuindu-mi că fac rău, deschisei păreții pes-
triți între care îmi strecurai, fără sfială, cartea și, ferindu-mă
ca oricînd de a mă găsi în fața mamei, tăcui faptul.

Dormeam în aceeași odae; cînd se lumina de ziuă, mama
mă trezea și mă trimetea în bucătărie de unde porneam, în-
tîns, la grajdii—la moșu' Gavril—căruița îi dam două țigări ca
să mă ducă prin stănoage să desmierd caii ori să mă prim-
ble prin ogradă calare pe țiganu', calul ce-l cumpăraseră tata
pentru mine.

O zi după operația ce făcusem, văzui pe mama venind,
de dimineață, în bucătărie; mă luă de păr, îmi dădu ghion-
turi și astfel mă duse până la tata în casă și mă întrebă,
amîndoi deodată, unde era registrul. Nu știam să mint și îl
arătai: era tot pe masă.

Bătaia nu mă speriasse atît cît tăcerea încăpățînată și
bufnitul tatei și fața mamei schimbată cum n'o mai văzusem.

Scurt, după această întîmplare veni la noi de undeva—
nu știam de unde—o bătrînă careia cu toții, afară de tata, îi
ziceau: «cucoana Ileana».

— De unde ești mata, cucoană Ileană; ești dela mănăs-
tire? o întrebai apropiindu-mă încet.

— Nu, eu is mama lui Costache și mata de acu înainte,
ai să-mi zici mie *mamă bătrînă*; să stai cu mine în odae și
om vorbi amîndouă și ne-om juca, între noi, *concina*.

Îmi plăcu fața albă și liniștită a bătrînei, mișcările-i în-
cete și vorba blîndă; și socotind că fac bine, alergai la mama
și de astădată îi spusei fără multă sfială:

— Eu, de-acu, am să dorm jos, în odae, cu mama bă-
trîna.

— Cine-l acela?

— Cu...coana; silabisii timid.

— Baba? De unde și de cînd îi-i mamă *baba* cea? Să
nu te mai aud că te plesnesc peste gură; să-l zici babei, «Cu-
coană Ileană» și de-i dormi acolo, în bucătărie ori afară, mi-i
tot una.

Simţeam în cucoana Ileana, o slabă protecţie şi mă întorsei plîngînd în sufragerie.

— Mam' bătr... cucoană... mi-o zis să-ţi zic aşa că mă bate.

— Aşa vrea Anicuţa? Lasă aşa... să nu te bată.

Şi deschizînd o geantă veche de piele, luă dintr'o cutie acadele şi mă trimise să le mîinîc «aiurea».

Imi mai amintesc că într'o zi veni la noi un tînăr pe care-l văzusem de mult la Varatic: era Costică, fratele cel mai mic al mamei. Pe acesta, înainte de a-l cunoaşte bine, un singur lucru, o întîmplare mi-l întipări adînc în minte. În ajunul plecării sale la Bucureşti, unde era să facă armata, îl văzui, prin uşa odăii, vorbind cu mama; părea să-l ocărască —căci se primbla iute, fuma, vorbea tare şi, cîteodată, oprindu-se din mers, şi uitîndu-se rău la dînsul, urca glasul... Costică, cu faţa galbănă, cu ochii plecaţi, răspundea cînd şi cînd până ce intră în casă tata, care-i privi lung pe amîndoi şi apoi, caşicînd ar fi înţeles de ce era vorba, deschise biuroul, smulse, dintr'un teanc, trei hîrtii albastre şi le aruncă pe canapea făcînd semn lui Costică să le ia în grabă...

Spre sară, Costică sta singur şi trist în sufragerie; mă apropiiai încet, şi luîndu-l de mîna, îl întrebai:

— Te-a bătut şi pe mama?

— Cine, fetiţă?

— Ştii, aceia... mama.

— Nu,—răspunse el scurt, mă ridică în braţe şi mă desmierdă.

Nu-mi vorbise nimene şi nu înţelegeam legătura noastră de rudenie; dar mi-l simţeam tare aproape pe acel tînăr cu părul cenuşiu, cu ochii vii şi negri şi cu mîna albă şi subţire ca a profesoarei.

Costică îşi strînse, în aceiaşi sară, lucrurile într'un gemantan, sărută pe mama şi murmură ceva, ca o mulţumire, strîngînd mîna tatei; plecă şi de atunci, caşi cînd n'ar mai fi fost, nu se mai vorbi de el în casa noastră.

Dupăce-şi isprăvi stagiul, Costică fu nevoit să primească ospitalitatea mamei şi o slujbă la primăria din Vascani. Atunci văzul şi simţii îndată că acest om era aşa cum imi spusese Eremia. La vîrsta aceia nu-i puteam înţelege toate calităţile morale, dar ce mă legă strîns de dînsul fu bunătatea lui fără de margini care-mi amintea, neîncetat, bunicele dela Varatic.

Cuconu' Costache era vicios; bea şi juca pătimaş în cărţi înecînd în venin pe mama, ambiţioasă şi avară, şi provocînd scene ce mă îngrozeau cu tot dinadinsul. Din odaia noastră, unde Costică citea «Mizerabili», «Contele de Monte-Cristo» ori «Cei trei Muschetari», în timp ce eu, dintr'un joc de cărţi, zideam palate,—auzeam şipetele mamei înspăimîntător însoţite de vocea răguşită a tatei. Cu părul despletit, cu faţa albastră.

întra mama ades, în mijlocul nopții, în odaia noastră și tremurînd, cu vorbe încalcite de minie, ne trimetea să împăcăm «nebulul care vrea să se împuște».

Prin norii fumului de tutun, în lumina micșurată a lămpii, de-abia vedeam pe cuconu' Costache rezimat, într'un cot, pe masa de noapte pe care era, nelipsită, o sticlă de vin din care-și turna într'una...

Mă apropiam tremurînd și, fără a ști ce aveam să-i spun, îl întrebam:

— Ce faci mata aicea?

Cuconu' Costache, se uita lung și tăcut la mine, mă apuca binîșor de umăr, mă învîrtea în loc și-mi arăta ușa.

— Hai du-te de te culcă; îi târziu.

Iar Costică, chemat să judece același motiv al certei de întotdeauna, era ades respins cu pufnitul și cu o privire pe delături.

— De ce-ai adus pe aiștia aici?—întreba tata mai potolit.

— Să vadă, da, să vadă tot ce îndur ca să-i pot ține—răspundea mama, prinzînd iar glas...

— Ce ți-am făcut, femeie; ce-s eu de vină dacă m'o oprit Cozadini; trebuia să facem socotelile, trebuia... iaca, peste o lună, vine Deleanu dela Paris, și noi trebue să-i arătăm cum stă...

— Și faceți socoteli noaptea la gară?

— Dacă acolo l-am găsit.

— Și eri?

— Eri am fost la pădure să isprăvesc parchetarea.

— Și cînd ai venit?

— Eri? A! da, doar știți, ți-am spus, mi s'a răsturnat sania la Topile și până au venit oamenii s'o ridice din șanț...

— Dece nu erau caii asudați dacă veneai dela pădure? Am fost să-i văd în grajdii.

— Am mers încet.

— Minciuni. Am prins pe Gavril, că ai trecut devreme la gară și i-a spus un kelner că ai jucat în cărți și ai dat la stos patruzeci de galbeni numai într'un ceas.

— Ei, am dat, am dat și iar am dat... Ce vrei? Sînt bannii mei și fac ce vreau... Nu mi i-ai adus dela bărbatu-tău; ce-ai adus tu iaca-i colo... și, repezîndu-se la o masă, tata ia o cutie de lemn roș - o becsetea de trandafir—și i-o aduce în față.

— Iaca, asta ți-i averea și fata și Costică.

Auzim iar țipete și sfadă, și adormim cu frică să nu ne mai cheme.

Cîteodată, cuconu' Costache se întorcea din tîrg atît de beat încît nu mai putea spune nici o vorbă; mama țipa atunci mai tare și de departe ori de aproape, trebuia să ascultăm ori să fim defață la înspăimîntătoarele scene, cu care nu mă puteam deprinde—cu toate că se repetau aproape zilnic.

Ce mă speria mai tare era amenințarea veșnică a lui cununu' Costache că se va împușca ori aceia că ne va alunga pe tustrei din casă; ași fi vrut să nu mai fiu acolo, mă îngrozea însă gândul să am iar pe mama lângă mine, în căsuța lui popa Gheorghe.

Nu știu spune ce alte sentimente înrădăcina în sufletul meu viața acela, știu însă că de mama îmi era neconținut frică, iar în apropierea sufletească ce se făcuse între mine și cununu' Costache, viciul său și chipul cum se distra cu mine—cași cu cîinii și cu pisicile—pusese diguri peste care trecea numai judecata stoarsă unei minți prea crude.

Eram liniștită cînd se culca devreme și atunci din odaia noastră unde ascultam, dusă, poveștile lui Costică, îi auzeam, mulțumiți, sforăitul.

Mătușa Adela, sora tatei, cu care mama trăia rău decînd se cunoscuse, avea pentru mine bunătăți care-mi aminteau pe acele ale maicilor dela Varatic și-mi umpleau ochii de lacrimi. Într'o zi, întorcîndu-se dela iarmarocul din Roman, îmi aduse o păpușă mare și o minge pe care de abia o puteam ține 'n mină.

De cîteori mă alintau străinii, mă gîndeam la mama care nu mă alintase niciodată.

De un timp aceasta nu-mi mai da voie să mă joc cu Eugenița S. și cu cea mai bună prietină a mea—din acel timp—cu Emma Mavrodin nu mă mai întilneam decît la școală.—Cu Costică se certase mama și nu-l mai primea în casă; rar îl zăream și nu mai vorbeam decît atunci cînd ne întilneam pe uliță ori în vre-o dugheană. Plecase și Tasia cu care mă mai jucam cîteodată și astfel, fără o prietinie mai apropiată, fără jocuri și fără veselie, mă simțeam lincezînd, și-i spusei într'o zi mamei:

— Să mă lași, mata, acolo... la Varatic.

Răspunsul fu o bătae ce mă înspăimîntă atît, incît căzui iar bolnavă. Afară de cucoana Ileana care-mi da să beau apă descîntată, nu se mai îngriji nimene de mine pînă ce, într'o zi, căzui leșinată sub banca dela școală. Îmi amintesc că a venit iar doctorul și m'am trezit iar pe pat, în chilia noastră dela Varatic, înconjurată de maici, ce-și dădeau, care de care părerea, pînă ce se învoiră, cu toate, să mi se cetească «de spăriet» moliftetele sfîntului Vasile.

Din pridvorul bisericii, unde-mi cetea popa Gheorghe rugăciunea, priveam dunga de soare ce se intindea pînă la paștea verde din ogradă, lunecînd ici și colo, pe lespezile de pe morminte.

Mă simțeam slăbită; de cîteori venea vorba de mine, maicile, cu ochii plini de lacrimi, mă închinău *voei Domnului* și deaceia, stînd cîteodată amorțită sub patrafirul popei, și prînzînd cîte o vorbă din rugăciune, îmi aminteam grija bă-

trineilor și 'n gând îmi alegeam, din cimitirul bisericii, umbra mărului subt care ași fi vrut să mă îngroape.

Varaticul mă răpi și de astădată morții; doctoria cea amară fu înlocuită cu drumul pe dealul Cioarei la cules de alune și rugăciunea de speriat, cu istorisirea vieții sfinților ori cu vre-o poveste din lume; măicuța mă chemă într'o zi lângă lada din odaia cea mare, o deschise și scoase, dintr'un tub de tinichea, hîrtii vechi cu peceti și cu mărci pela capete.

— Ce-s hîrțiile astea, măicuță ?

— Mata nu le știi, nu ți le-o aratat maica Lisaveta ?

— Nu.

— Astea, draga mamei, is documentele noastre precum că avem noi tot dreptul la pămîntul ceala...

— Ce pămînt, măicuță ?

— Nu știi ?

„Moșu' Gavril, fratele mamei noastre, o fost episcopu' mamei cînd o ramas orfană; el n'o fost însurat și o lasat, la moarte, moșia Spătăreștii, de lângă Tîrgu-Frumos, în care pămînt era și averea mamei dela părinți. Nu știu cum și cum s'o făcut că, după moartea mamei, surorile mele nu și-au mai căutat drepturile și altă rudă, de departe, s'o așazat și o stăpînit multă vreme moșia Spătăreștii, până la moarte, cînd o lasat-o, cu altă moșie dimpreună, sfîntului Spiridon. Da' pămîntul ceala e curat al nostru din moși strămoși“.

Și, istorisind, maica rupe, dintr'un act, o bucată de hîrtie dungată și îngălbenită, o strînge cu greu în două și o pune pe masă

— Da' cu hîrtia asta ce faci, măicuță ?

— Ia ceva.

— Ce faci ? Spune, că iar mă doare capu'...

— Vai de mine ! Spune măicuța, iaca spune.

Da' mata să nu mai vorbești cu nimeni de asta pînă n'a veni răspunsul.

— Ce răspuns ?

— Dela Anicuța.

— Dela mama ? ! întrebai 'eu îngălbenind.

— Stai, stai, nu te speria, iaca ce m'am gîndit eu, numai de mi-a ajuta Dumnezeu să se izbîndească :

„M'am gîndit să nu te mai trimetem în lume; mata ești făcută, cași mine, să fii mireasa Domnului; noi te-om crește — de asta oiu avea grijă eu cît oiu mai trăi—și de te'i face mare și-i fi cuminte și cu frica lui Dumnezeu și-i trăi și-i îmbătrîni în credința Celui de sus, te'i face și mata starița mănăstirii, că pînă atunci numai bine și-ar trece rîndul maicile Negri, Hermeziu, Străinescu și cele ce-ar mai trăi.

„Pentru pămîntul ceala, să alerge maica Lisaveta, că-i mai răzbătătoare, să scoată o parte și să lase ceialaltă Sfîntului Spiridon că, oricum, e pacat să te atingi de ale bisericii, de cele sfinte...“

Printre frunzele mașcatului pătrund în chilie raze vii de soare și se așează, în rotocoale, pe salteaua cu pînză albăstrie; rezămată de pat, mă gîndesc conturînd cu degetul roțițele galbene, pe cînd măicuța închide lada din care se răs-pîndește, în casă, miros slab de levant și sulfină.

— Măicuță, da' eu ce să fac cu pămîntul cela?...

— Spătăreștii? Să ai al matala; să n'ai nevoie să lucrezi, ca noi, ca să-ți cîștigi pînea; să ajuți maicile sarace, să dai la biserică și să ne cauți de suflet după moarte.

„Și acu să stai mata coala, pe scaun, să-ți pue măicuța o perină, ca să ajungi bine la masă, și să scrii Anicuței tot ce ți-oiu spune.

— Să scriu... mamei?

— Să-i scrii mata, din partea mea (că eu știu numai slovă veche, n'o știu pe cea latinească și mata ești, slavă Domnului, în clasa a treia: poți face o scrisoare).

Și, vorbind, bătrîna netezește cît poate hîrtia cea groasă pe mușamaua înflorată, pune apă și clatină iute sticla de cerneală, freacă îndesat penița ruginită, îmi întinde condelul, se sue pe pat, se reazămă într'un cot pe perna de părete și închide ochii dictîndu-mi:

Dragă Anicuță.

Amintirea mamei mă înlemnește, parcă o văd cetîndu-mi scrisoarea și mi-i frică. Mă uit în sus și ochii mi-s prinși de reflexul razelor de soare pe coroanele celor patru zeci de sfinți depe icôana din părete și rămîn cu condelul în mîină, rozîndu-i virful...

— Ai scris? mă întreabă maica deschizînd ochii.

— N'am scris, nu pot nu pot scrie... mamei.

Bătrîna pare a înțelege, oftează, se scoală, strînge hîrtia, o viră în buzunarul dulamei și, tăcînd, încue ușa, mă ia de mîină și ne scoborîm în poartă de vale...

— Da' unde ne ducem, măicuță?

— La dugheană, ca să-mi scrie...

În dugheană e ca întotdeauna întuneric. În dunga de lumină, ce vine dela ușa, se văd doar cîteva stropituri pe dușameaua bine măturată și, în lumina slabă a unui muc ce arde în untdelemn toată ziua, se ghicesc cîteva lucruri din băcânie.

— Săru' mîina, maică Agafie, ce să vă dau? întreabă stăpînul trecînd un scaun peste teighea și arătîndu-l malcii:

„Poftim, până una alta“...

— N'am de luat nimic, în dimineața asta; da' am venit să-mi faci o scrisoare.

— Cu plăcere, s'o facem așa pe la trei, patru.

— Ba nu, domnu' Ichim, să mi-o scrii acu, că se duce chiar azi o maică la Vascani, la Anicuța.

— La duduca Anicuța ?

— Da.

— Mata vrei să scrii o carte poștală ? Nu cred să mai am... zice băcanul, întorcându-se spre rafturi..

— Ba nu, domnu' Ichim, iaca am adus hîrtie, răspunde măicuța, scoțînd pergamentul din buzunarul dulamei.

— Pe hîrtie de asta să scriu ?

— Ce, nu-i bună ?

— Ba-i bună, măicuța, da' i demult...

— Scrie așa, domnu' Ichim :

„Dragă Anicuța,

„Cu voia lui Dumnezeu, mai puțin de cît cu îngrijirea noastră, copila s'o îndreptat; aia, totodată, că fata matalie și nepoțica noastră, după cum ne-a învrednicit și ne-a luminat Dumnezeu ca să înțelegem, se dăruiește cu totul Mănăstirii. Noi, cu Agafia și soră-mea, Lisaveta, ne prindem s'o creștem și s'o călugărim în numele Domnului. Am dori să știm și te rugăm să ne spui, fără întârziere, dacă asta-i și voia matalie. Trebuie să mai știi mata, dragă Anicuța, că afară de ceiace va mai rămîne pe urma noastră—chilia eú tot ce-i într'însa—noi, la moarte, îi mai lăsăm copilei partea din pămîntul Spătăreștilor, care-l vom împărți pe din două cu Spiridonia, pentru a fi în voia oamenilor și a nu supara pre Domnul.

„Așteptăm răspunsul și te binecuvîntăm.

„Ermonaha Agafia Ciudin“.

Ichim cetește grăbit, varsă puțin nisip aurit pe hîrtie, o scutură suflînd tare și plesnind în pergamentul depe care mai cad cîteva fire strălucite jos pe teighea, pune scrisoarea într'un plic galbăn, scrie adresa și îl întinde măicuții surîzînd.

— Îți rămîn îndatorată, domnu' Ichim, zice maica ridicîndu-se cu greu depe scaun.

— Pentru puțin, maică Agafie.

— Ba nu, zău, eram să es dimineața din dugheană fără să-ți fac safte; ia pune, copilei, de un franc: cio:olată, zahar de ghiață și bomboane.

Ochii mi s'au deprins cu întunericul dughenei și vād cum își ațandă băcanul brațul într'o cutie de tinichea, din care scoate un bulgăr de zahăr peste care pune, în cornet, ciocolată, bomboane și smochine; răsucește hîrtia, mi-o dă și, netezîndu-mă pe cap, mă întrebă:

— Mata vrei să te faci maică, duduică ?

— Da.

— Da' de ce vrei să te călugărești mata?

— Vreau eu așa pentru măicuța mea și pentru mănăstire.

„Iaca am făcut-o și pe asta,—zice bătrîna, trecînd podețul dughenei numai să ne ajute Dumnezeu să fie după cum e bine și după cum ni-i voia noastră“,—adaogă maica, țintindu-și ochii la paraclis și făcîndu-și o cruce mare.

Peste cîteva zile o soră ne aduse, dela primărie, o scrisoare; măicuța o primi, tremurînd; o învîrti în mîna cași cînd ar fi cercat să ghicească ce era înăuntru, o deschise încet cu o andrea și, tăcînd, mi-o întinse:

„Dragă mătușică,

„Am primit scrisoarea matală și m'am mirat nespuse de mult de cele scrise. N'am de gînd să-mi călugăresc fata; are s'o înfizeze Costache și are să-i dea zestre destulă; n'am nevoie să mă sfădesc cu sfinții pentru averi pierdute. Vă rog să trimeteți fata, cu cea întâiu ocazie; peste cîteva zile se deschide școala.

„Vă sărut mîinle,

„Ana“.

Fără vre-o vorbă, fără vre-un alt gest, măicuța se sculă încet depe pat, se duse înaintea icoanelor și, făcîndu-și cruce, murmură:

„Doamne, fie în voia ta“! Se îmbracă tăcînd, mă luă de mîna și'n drum, spre maica Marchlana, ne abăturăm pe la dughenă să cumpărăm ceva bun.

Înțelesesem bine scrisoarea mamei, știam că trebuia să plec și ce-mi strîngea mai tare inima nu era frica de viața care-mi era atît de urîtă acolo, ci gîndul că nu voi mai putea sta mult timp la Varatic. În mîntea mea izvorau gînduri ce păreau a-mi îneca judecata și hotărîrea să n'o mai văd pe mama mă stăpîni cu puterea simțirii ce-mi inspira.

— Dece taci, Tincuță? Ia mai spună, măicuții, ceva dela școala din Vascani, știi, cum spuneai altădată...

— Știi ce, măicuță, hai să fugim departe, la Secu și de acolo mai departe... tocmai la Ceahlău, să ne ascundem.

— Draga mamei!

Oftă bătrîna cuprinzîndu-mi gîtul cu o mîna, pe cînd cu ceialaltă își șterse ochii plini de lacrimi.

— Vine și acolo?

— Cine, Tincuță?

— Mama și... Cuconu Costache.

— De ce-i zici așa... el fi bun, zi-i tată.

— Se înbată, măicuță, și răcnește...

— Nu vorbi, draga mamei, mai bine să te gîndești să fii

cuminte și să nu superi pe nimeni; îi crește, te'i face mare, îi fi în lume și-i veni, când îi vre mata, să vezi Varaticul și pe noi... De nu ne-om face oale și ulcele până atunci.

— Nu vreau, nu vreau în lume; eu mă fac maică, la mănăstire.

— Dacă nu-i voia Domnului... numai ce vrea Cel de sus se face, ce nu...

Maica Gane mă aduse, cu trăsura mănăstirii, la Vascani; primirea ce i se făcu se răsfrînse și asupra mea; aceasta și mai ales revederea lui Costică—cu care se împăcase mama—îmi potoliră, ca prin minune, frica cu care trecusem pragul casei.

În cele dintăiu zile observai la mama o mare schimbare; nu vorbea decît foarte rar cu mine, și nu mă mai ocăra ca altă dată. În fiecare zi venea la noi doamna S., o femeie blîndă și bună cu care se împrietinise mama de cînd plecasem. Nu știu dacă femeia aceea mă iubea atît cît se arata, dar ea mă alinta și mă da necontenit de exemplu fiicei sale. Mulțumită doamnei S. care sta aproape toată ziua la noi, trăii un timp mai liniștită, deși cu totul departe de sufletul celor de pîmprejur.

Inceputul școlii aduse o mare schimbare în viața mea; o colegă nouă; Adela Predescu, îmi intră deodată în suflet, așa cum intrase în școală și'n banca ce ocupa.

Într'o dimineață, în clasă, văzui îndreptîndu-se spre mine o elevă nouă, era o fetiță de vre-o zece ani. Fața-i, lungăreață, era atît de albă încît, de departe, bătea în albăstriu; ochii mari, căprii, cu gene lungi și negre îi umbreau pielea obrazului, prin care se vedeau vinele șerpuiind, și-i dădeau privirii o liniște neînchipuită și rară la alți copii; iar cînd se apropie și-și scoase pălăria, o elac de bucle negre i se răs-togoli pe gît și pe umeri. Ne împrietinirăm iute și această prietinie, Costică și cucoana Ileana, umpleau golul ce-l simțisem un timp în juru-mi, îngrădindu-mă, cu dragostea lor, în pustiul copilăriei mele.

(va urma)

Constanța Marino-Moscu.

Poveste...

În ritmul lent al șoaptelor, pășesc
Pe șerpil liniștelor alei
Și'n jurul lor subtil se risipesc
Miresmele simetricilor tei.

Se duc, se pierd sub selenar poezii
Și ochi în ochi, adinc, își oglindesc
Ceva fatal și straniu ca acer
Infiorați dintr'un poem dantesc.

Iar glasul lui e dulce ca un lied
Cînd în tăcerea nopții îi șoptește:
...„Dă-mi mina, ochii tăi, dă-mi gura ta“.

Ea nu răspunde... Pleoapele se'nchid;
Dar simte cum încet o copleșește
Fiorul cald' al primului ei „da“.

Tudor Măinescu

O istorie a Economiei românești pentru străini

Sint, în țara românească, mulți oameni de bună credință care au căzut în cursă și au celtit una din copioasele lucrări ale d-lui Angheliescu. Acestora li se va părea, desigur, straniu ca cineva, de bună-voe, să vorbească despre o carte scrisă de autorul pomenit. A pierde timp pentru a te răzbuna de a mai fi pierdut înainte, — nu este nici măcar o bună răzbunare.

Deaceia, declarăm dela început. Nu intenția de a instrui publicul despre conținutul unei noi broșuri a Profesorului Doctor ne animă. Știm împreună cu toți cei care îl cunosc, că o «Histoire économique des Roumains»*, scrisă de d-sa, nu poate fi decât extinderea în 300 de pagini a unui capitol de 15 luat din Schmoller, Konrad sau Sombart, cu bibliografie cu tot, împesfrițat cu câteva fapte istorice românești, și scâldate în acea confuziune, al cărui secret misterios d. Profesor Doctor nu-l va divulga nimănui.

Nu despre cartea iscălită Angheliescu se poate spune ceva, ci, cu ocazia ei, de «fenomenul Angheliescu».

Cazul Angheliescu prezintă un multiplu interes: economic, sociologic, psihologic și mai ales humoristic.

Pe tărîmul economiei politice se poate pune următoarea palpitantă problemă:

Cîte tone de cărbuni se pot extrage și cîți kilometri de pinză se pot țese grație unei cantități de energie și de timp egală cu aceia care i-a fost necesară d-lui Angheliescu pentru a antrepozita în cap atîtea și atîtea cunoștinți, bune în principiu, dăunătoare în speță.

Ce minunată utilizare industrială s'ar fi putut da ca forță motrice, energiei sincere și nestăpînite a acestui obstinat și incurabil intelectual!

* Edition Atar — Genève — Paris.

Dar, mai mult decît altî. Trăim într'o perioadă de economie politică. Preocupările economice, comerciale, monetare, industriale, financiare,—tind să primeze pe cele politice și juridice. D. Profesor Doctor este parodia caricaturală a acestei epoci.

D-sa dorește, e clar, să fie un economist. Or, cineva poate fi acest lucru în trei feluri:

Mai întăiu în înțelesul etimologic al cuvîntului. Dar cazurile sînt foarte rare. Nume ca Sombart, Kautsky, Böhme Bawerk, Marshall, Konrad, Schmoller, se pot număra pe degete.

Rămîn celelalte două moduri: modul franțuzesc și cel nemțesc. În Franța se scriu studii despre valută sau despre balanța comercială într'un spirit de o frivolitate fermecătoare, cu declamații retorice și cu versuri din Baudelaire. În Franța titluri ca «Evolution du Dancing» sau «Philosophie du Foxtrott» sau «Psychologie du maître d'hôtel» sînt considerate ca cuprinzînd monografiile de economie politică. Franța poate fi definită în chip sintetic: O țară fără economiști, cu fotografia lui Gh. Gide anexată la text.

Modul nemțesc de a fi, sau mai bine de a nu fi economist este foarte diferit, și poate tot atît de insuportabil.

În Germania pe lîngă cîteva creere, cum numai acolo se găsesc, care excelează totdeodată în monografiile de o adîncă erudiție și în uriașe Lehrbuch-uri de sinteză, există o pleavă de intelectuali de mîna a cincisprezecea pentru toate ramurile gîndirii. Nicăeri ca în Germania nu vedem, întinzîndu-se ca ciupercile, adevărați *proletari* intelectuali. Tipul cel mai reprezentativ îl întîlnim în așanumitul «Privat-Doçent». Incapabili de a secreta o idee nouă, aceștia se mențin în ochii lumii grație unei politici asemănătoare cu cea a preoților din împărățiile teocratice. Lucrează la alcătuirea unui vocabular tehnic quasi-secret, care să dea prestigiul profunzimității. În mod instincțiv se silesc să fie cît mai confuzi. Seducția misterului adaugă totdeauna ceva la puterea unui conducător al gîndirii oamenilor. A nu fi clar este, la ei, nu o infirmitate, ci o necesitate darwiniană de conduită.

D. Profesor Doctor este prototipul, mărit cu lupa, al privat-doçentului. Incapabil de cea mai mică originalitate, veșnic încurcînd ceia ce alții au spus clar, veșnic dibuînd într'un *in 8°* ceia ce alții au scris într'un paragraf, veșnic îmbrăcînd în niște termeni imposibili ceia ce savanții ca Schmoller numesc cu vorbe inteligibile oricui.

Dacă în Germania o asemenea categorie de oameni nu sînt complect învinși în lupta pentru existență,—aceasta ține de împrejurări pe care nu le întîlnim la noi. În primul rînd sînt foarte mulți, și unirea lor le face puterea. În al doilea rînd acolo, unde există și savanți adevărați, nu este atît de mare nevoie să se reacționeze drastic împotriva acestor ex-

creștențe parazitare. Fîind mai puțin periculoși ca aiurea, nu-și bate nimeni capul să-i extermine. Și acest dispreț îi face să trăiască.

La noi în țară ambele aceste două împrejurări lipsesc. Savanți veritabili nu există, iar acești pseudo-savanți sînt încă destul de puțini la număr, putînd, astfel, trece drept oameni de știință propriu ziși.

Tristul rezultat al unei asemenea triste situațiuni este că cetățeni ca d. Profesor Doctor Anghelescu sfîrșesc prin a fi luați în serios.

Așa încît, pe lîngă interesul literar de a le picta portretul, demascarea lor se leagă și de o pioasă datorie națională.

Ar trebui să se înțeleagă, odată pentru totdeauna, că azi comoditățile pentru a publica o carte, de orice natură, au devenit atît de perfecționate, încît oricînd se poate fabrica în trei săptămîni, o scriere care, într-o țară orientală ca a noastră, să pară de o vastă erudiție.

Vrem, de pildă, să facem o lucrare de istorie economică romînească? Foarte ușor. Luăm un tînăr student, care cunoaște limba germană și nu a uitat încă istoria romînească învățată în clasele primare, clasa IV-a și a VIII-a de liceu. Ii dăm o săptămînă dreptul de a consulta o singură carte: Handwörterbuch-ul lui Konrad, și astfel se obține o lucrare cu o aparență de erudiție (minus obscuritatea) mult superioară celei a d-lui Profesor Doctor.

Este timpul ca asemenea imposturi științifice să înceteze. Pentru aceasta, citeva citații vor ajunge. Se vor putea vedea, astfel, procedeele gospodărești cu care d. Anghelescu face știință.

*

Iată, în cîteva cuvinte, conținutul monumentalei lucrări care se numește «Histoire économique des Roumains».

În prima parte se vorbește de elementele primordiale ale instituțiunilor economice romînești: colonatul, marka germană, zadruga sîrbească și feudalismul agrar sau gospodăria feudală. Partea a doua tratează despre Jus Valachicum, iar a treia despre viața economică a Romîniei în perioada economiei urbane. Ultima fază, cea de Staatwirtschaft va fi atacată în un al doilea volum, cu care sîntem amenințați, și care se află, pare-se, deja sub tipar.

În prima parte intră în scenă o serie de noțiuni ca: hufe, gewanne, villa, allmend, mansă, jreabie, dorf, etc.. Cu aceeași ocazie, se pot face, cu succes două prînsori:

Luăți pe omul cel mai deștept din lume; și, dacă nu va fi cunoscut, de alurea, înțelesul noțiunilor înșirate mai sus, îi

va fi cu neputință să și le definească din singura lectură a cărții d-lui Anghelescu.

Al doilea rămășag: Luați pe cel mai sărac cu duhul dintre oameni, și veți vedea că, simpla cetire a capitolului „Agrargeschichte” de Weber (din Dicționarul lui Konrad) sau capitolul „Proprieté” din *Année sociologique*, va fi suficientă pentru a-i clarifica, pe viață, aceleași sus-citate noțiuni.

Mai departe, vorbind de marele savant Inama-Sterneg la care se răstește cu tonul supărat al unui tată care administrează o morală severă unui fiu necuviincios, și plîngîndu-se de superficialitatea acestuia, declară, fatidic:

„La partialité d'un travail scientifique d'une année (?) a encore cette porte de salut, malgré l'appareil qui la clôture (?): „l'étude plus spéciale et plus approfondie du phénomène pré-féré”!!!! (p. 114).

S-ar putea institui un premiu foarte scump pentru cine va avea perversitatea să priceapă. Dl. Anghelescu ține la îninteligibilitate ca la o dogmă. Știe că dacă Marx e azi un apostol, și dacă operei sale i se fac adevărate exegeze biblice de către partidele cele mai opuse, — aceasta se datorește faptului că Marx a avut precauția să fie și obscur. Apostolatul trăește din confuziune. Franța, patria clarității, nu are profeți.

Dar uneori Dl. Profesor Doctor are încâlceala aproape amuzantă. Astfel găsim următorul pasaj, care ar face optimist chiar pe un sinucis:

„A l'appui de cette idée, j'en appelle à l'erreur (!) que „commet à ce sujet un connaisseur (?) distingué de chez nous (?), „Mr. I. Peretz, professeur à l'Université de Jassy.” (p. 74).

Pentru prima oară, în publicistica mondială, se aplică metoda de a-ți sprijini teza pe erorile comise de alții în materle. De asemeni, nu ne putem abține de a observa că termenul de „connaisseur” se întrebuițează de obicei pentru acei care se pricep în domenii care nu prea au nimic comun cu știința, precum: cai, vinuri, femei, sau maximum pictură. Tot astfel, elipticul: „de chez nous” se poate aplica mai degrabă la cuvîntul casă, vie, moșie, atelier, sau maximum provincie, decît la un stat, în tot cazul, marchează o familiaritate care ține mult mai mult de stilul vorbit decît de cel scris.

Dar să lăsăm deoparte aceste fulele gîlcevi de formă. Domnului Anghelescu îi sînt ușor îngăduite asemenea licențe. D-sa le răscumpără prin savuroase opinii în chestiuni de fond.

Nimic mai curios, original și revoluționar decît concepțiunea d-sale asupra Istoriei.

„Cette conception est le résultat de notre façon d'étudier „l'histoire économique, qui tient compte des types d'organisation et de leur dérivation, indifféremment du temps contrairement à la plupart des historiens” !! (p. 157 și 158).

Credem că orișice comentariu ar strica din farmecul unei astfel de sărbători pentru cetitor. Singurul lucru care ne ispi-

tește, este să cunoaștem și noi câteva nume proprii din minoritatea disidentă care împărtășește ciudata opinie a d-lui Profesor Doctor.

Dar lista originalităților de caracter ale aceluiași domn Profesor Doctor nu s'a sfârșit. Critica sa poate fi calificată : o critică de *încăerare mutuală*. În orișice chestiune combate pe un autor cu argumentele unui al doilea, și viceversa, totul fiind făcut cu un ton atât de sever, încît parcă ar vrea să facă, din cei doi scriitori, dușmani de moarte,—fără să se întrebe dacă acestora din urmă le convine accentele de răzbunare reciprocă pe care d-sa le atribue. Dar puțin importă. Analizele d-lui Anghelescu au întotdeauna caracter penal. Nu rareori face morală întregului ev-mediu, cu autoritatea unui tribunal și cu inflexiuni de vendettă în frază. Cînd d-sale i se pare că are o idee nouă (și aceasta are loc mereu), nu se încurcă cu nume proprii. Anatemizează în bloc pe toți juriștii și pe toți istoricii care au avut nefericirea să se ocupe și ei de chestiunea controversată. Astfel :

„Un résultat indirect de ces recherches comparatives sur „les institutions économiques a été de jeter des lumières nouvelles (sic) sur des problèmes obscurs, confus ou mal observés (sic) par les historiens et par les juristes“ (p. 106-107).

Sau :

„Cette manière de voir est erronée parceque ni les historiens, ni les juristes, qui ont recherché ces rapports n'ont pu distinguer, etc., etc.“

După asemenea pasagi urmează italice fudule, care în-samnă că de acolo încep părerile autorului, și numai ale autorului.

În ce consistă aceste păreri ? Aci altă sursă de voluptăți epicureene pentru cetitorul bine dispus.

Se pare că marea sa originalitate stă în felul cum d-sa caracterizează *Jus Valachicum*, regimul juridic al proprietății din vechile principate.

Jus Valachicum nu ar fi o instituțiune originală, cum susține cea mai mare parte din scriitorii romni (în special d-nul R. Rosetti), și nu ar prezenta față de celelalte forme ale feudalismului agrar decît o „diferență de grad“ (p. 157). Acestea spuse, dl. Profesor-Doctor încalcă pe formula misterioasă : „diferență de grad“ și începe să se războiască cu absolut toată lumea. Acuză de „sentimentalism romantic“ respectabila erudiție a d-lui R. Rosetti, care e, fără contest, cel mai bun istorician economic al nostru, și nu iartă nimănui să nu fi descoperit „soluțiunea“ d-sale.

În realitate însă, dl. Anghelescu este perfect de acord cu dl. Rosetti. E și greu, de altfel, să fii de altă părere decît aceia a unui savant, care posedă toate mijloacele tehnice de investigație, și care, se poate spune, a epuizat problema.

Iată, în două cuvinte, controversa :

Dl. R. Rosetti dovedește că Jus Valachicum este deosebit de feudalismul agrar obicinuit, apropiindu-se, asupra câtorva puncte, de zadruga sîrbească.

Or, ce este feudalismul agrar? Dl. Anghelescu îl definește astfel, în drastice litere italice:

„Le ménage féodal, dans son activité, est subordonné à deux éléments: Le maître ou le boyard n'est ni propriétaire d'hommes, ni propriétaire de terre: il ne dispose que d'un rapport entre le sujet et le sol“ (p. 133).

Dar același domn Anghelescu dă o *aceiași* definiție despre zadruga sîrbească (p. 149). Atunci, între aceasta și feudalismul agrar nu poate fi decît o diferență de grad; chiar în ipoteza extremă, în care jus valachicum ar fi *identic* cu zadruga, tot diferență de grad ar fi. De altfel, dl. Rosetti nu vrea să spună alta decît că Jus Valachicum comportă *mai multă* libertate, un *mai mare* număr de oameni liberi față de celelalte regimuri contemporane. Această afirmație *implică* ideea de diferență de grad. Așa încît dl. Anghelescu se mărginește să reproducă opiniile d-lui Rosetti, plus o formulă banală și absolut inutilă, plus, bine-înțeles, inevitabilele insulte cu care dl. Profesor Doctor gratifică pe confracți.

Fiindcă veni vorba de formule, amintim în treacăt că nici *aceia* de „socialism fiziocratic“ cu care caracterizează dl. Profesor Doctor gospodăria feudală, și la care trebuie să țină foarte mult,—nu e mai fericită. Caracterul de socialism fiziocratic îl descoperim la zadrugă oarecum cu dublu diez, dacă se poate spune.

Am pomenit de această discuțiune nu pentru a susține pe dl. Rosetti, nici pentru a combate pe dl. Anghelescu. Ambele aceste operațiuni sînt inutile și prea ușoare pentru a merita să fie făcute (cu atît mai mult cu cît am văzut că sînt de acord). Dar aceasta aruncă o lumină interesantă asupra procedurilor dialectice ale tipului intelectual pe care l-am botezat, incomplet, dar, pare-ni-se, sugestiv, „Privat-doçentul“.

Privat-doçentul trebuie să *combată*. Aceasta, pentru el, e o probă de spirit auto-critic, independență de gîndire și originalitate creatoare. Pe lîngă metoda „încăerării mutuale“, despre care am vorbit mai sus, mai există și ceiace s'ar putea califica: „polîtica asemănărilor și a deosebirilor“. Rețeta e simplă:

Avem, de pildă, două instituțiuni de analizat. Între ele există, ca între toate lucrurile, oare-care analogii. Ne servim de acestea, și identificăm cele două instituțiuni, putînd, astfel, face o lecție severă autorilor care îndrăznesc să le diferențeze.—Apoi, ne întoarcem, tot rău dispuși, spre acel care le identifică, și declarăm, inflexibili, că se înșală, și servim *deosebirile*, care nu pot să nu existe. Dacă identitatea dintre suszisele două obiecte de cercetare este foarte isbitoare, atunci arborăm fizionomia omului care inventează praful de pușcă,

și spunem, cași cînd am fi descoperit „le fin du fin”, că e vorba de o foarte subtilă „diferență de grad”.

Asemenea mijloace critice sînt foarte întrebunțate în publicistica privat-docentă; deaceia am ținut să le relevăm la răspîntia decisivă a lucrării d-lui Profesor Doctor.

Un alt amănunt amuzant. Știm că dl. Radu Rosetti insistă foarte mult asupra interesului istoric al clasei răzășilor și a moșnenilor. Dl. Anghelescu, din obsesia de a face „Knock out” pe dl. Rosetti, declară că această concepțiune este eronată, și că răzășii nu prezintă nici-un interes; că ei trăesc „en marge”, *alături* de viața economică generală (p. 180) și că mai curînd sau mai tîrziu sînt nevoiți să cadă în șerbie sau rumînie. Abia atunci dl. Profesor îi consideră demni de cercetările istoricului.

Pomenim de această „păreră” a d-nului Profesor Doctor, pentru că atrage după sine o serie de consecințe foarte humoristice.

Afirmația d-lui Anghelescu este sinonimă cu a spune:

In cheștiunea expropriării marxiste și a proletarizării crescînde a minii de lucru, lucrătorul *ne-proletarizat încă* nu are nici o însemnătate. Numai capitalul și muncitorul *deja* proletarizat merită să se ne rețină atențiunea.

Or, toată lumea știe că ceiace constituie pivotul, partea dinamică a problemei marxiste este tocmai procesul prin care lucrătorul *independent cade în dependență*. Azi toată discuțiunea se învîrtește în jurul acelor industrii *incă ne-concentrate*, care, cu o categorică vitalitate, perzistă să trăiască „en marge du mouvement général”. Nici-un obiect de studiu nu poate covîrși în importanță pe acesta. Și răzășii constituiau, atunci, ceiace astăzi sînt manifestările economice care își feresc individualitatea de mișcarea generală de concentrațiune.

In sfîrșit, dacă ne gîndim că, printre acestea, *industria țip* o reprezintă *agricultura*, nimic nu ne împiedică să credem că o asemenea existență „en marge” nu îi este incompatibilă unei clase prin excelență agricole, cum erau răzășii, ba poate chiar fi alcătuește principala sa originalitate. Domnul Radu Rosetti a atacat problema istoriei noastre economice în punctul cel mai inteligent și cel mai fertil în consecințe. D-sa a pus-o în legătură cu cheștiunea care a preocupat cel mai mult pe gînditorii Sociologiei: Exproprierea unei clase de cătră o alta, și rezistențele celei dintăiu.

Dar, spuneam mai sus, că nu vrem să vorbim de toate acestea decît pentru a arăta urmările amuzante la care se expune Domnul Profesor Doctor vrînd să aibă „păreră”.

Rezultatul este că „păreră” d-lui Anghelescu îl pune în conflict cu toată lumea. Și cu pro, și cu contra marxistii, demascînd, încă odată, tandra sa predilecție pentru morile de vînt și pentru ușile descuete.

Lista procedeelelor intelectuale ale d-lui Profesor Doctor nu e prea lungă. Nu ne ostenim, totuși, să le divulgăm pe

toate. Multe din ele nu prezintă nici-un fel de interes humoristic și, deci, nu mai prezintă nici-unul.

Amintim, pentru a sfârși, de metoda „necesității fiscale”. Nu rareori d-nul Anghelescu, după ce a redus la tăcere întreg mediul exterior, explică totul printr’o „necesitate fiscală”.

Or, toată lumea știe că creșterea continuă a impozitelor este un fapt care domină două mari perioade ale istoriei universale: Evul mediu și cel modern. Neîncetat, dările au fost, în același timp, cauza și efectul tuturor evenimentelor istorice de atunci. Impozitul constituia izvorul, și totodată oglinda tuturor instituțiilor. O explicație prin „necesități fiscale” este o tautologie. Probează prea mult ca să poată proba ceva. Quod nimius probat, nihil probat.

Că încheiere, mulțumim d-lui Anghelescu pentru a ne fi furnizat modelul și ocazia să schițăm câteva trăsături din portretul tipului intelectual al Privat-doцентului.

Recapitulăm. Privat-doцентul este fudul. Ii place să se războiască cu întreg genul uman. Privat-doцентul este rău la suflet. Când se erijază în Curte Supremă, o face nu pentru a împărți dreptatea, ci pentru voluptatea de a condamna. Privat-doцентul are structură de surrogat de profet. Posedă obscuritatea acestuia, și îi lipsește tot restul. Uneori Privat-doцентul are păreri originale asupra Istoriei. El exclude din această disciplină factorul Timp. Privat-doцентul trăește prin Orient, și în Occident îl găsim mai mult prin Germania.

El se hrănește din ignoranța maselor și resemnarea tăcută a luminaților... etc. etc.

Dar să revenim la dl. Anghelescu.

Să ne închipuim un moment că ar fi un scriitor adevărat, și să-l întrebăm, nu pentru ce a scris „Histoire économique des Roumains”, dar pentru ce a scris-o în limba franceză?

Chiar admitând că ar fi scrisă clar, nu vedem întru cât putea interesa străinătatea. În primul rînd nu e nici o carte de popularizare, căci e scoasă în două volume foarte copioase, și cu niște înmărmuritoare veleități de erudiție, și nu e nici o lucrare originală, din motive pe care oricine le bănuiește.

În al doilea rînd nu poate interesa nici pe specialiștii străini în lucrurile românești, nici pe cei care se ocupă cu istoria economică generală,—pentru că spune prea puține lucruri pentru ambele categorii de cetitori.

Dacă dl. Profesor Doctor ar fi fost cu adevărat patriot, ar fi luat Istoria Comerțului de Iorga sau Pămîntul, Sătenii și Stăpînia de R. Rosetti și le-ar fi tradus în mai multe limbi. La sfîrșitul volumului „Hist. écon. des Roumains” se află o bibliografie unde lucrările consultate sînt grupate pe limbi. Dacă poliglotia d-lui Profesor Doctor nu este și ea un miraj, atunci este de neertat pentru a nu fi făcut aceste traduceri.

D. I. Suchianu

Rugăciune nouă

Coboară greu în tine, suflet trist;
Îți stringe cea din urmă îndoială;
Și singur la altar, în catedrală,
Inchină-te lui Crist.

Desfă cristalul cerului și tae
O cruce răsădărilor dintr'însul,
Și'n pumnii mei de lut adună plînsul
Căzut din ochi ca un belșug de ploae.

Desfă-te tot din mine și mă lasă
În urma ta o peșteră pustie;
Și îngenunche singur în chilie
Cu aripile tale de mătăasă.

Desfă întreaga nopților sutană
Pe tot misterul neființei tale,
Și 'n rugăciuni știute și banale
Închide suferința mea umană.

Pornește iarăși singur, beduine,
Credința ta să fie cea mai dreaptă.
Atît pămînt pe mine mă așteaptă,
Și-atîta cer e gata pentru tine.

Nu șovăi, mergi drept spre Răsărit
Cu aripele strînse împreună,
la 'npărtășania din disc de lună
Și arde 'n rug pămîntu 'nbătrînit.

Fă soarele întreg un cremator,
Purificînd bătrînele religii;
Topește 'n el străvechile efigii
Și dă un Dumnezeu al tuturor.

Demostene Botez

Dezastrul financiar și Individualismul deplasat al Statului

Intr'un articol purtind titlul de mai sus, publicat în „Viața Românească” 1) d. C. Ioanid își propune să arăte efectul nefast ce a avut asupra producției naționale deprecierea monetară precum și să indice remediile necesare.

Autorul constată cu multă dreptate că situația e gravă și justifică titlul articolului, căci ea se datorește mai puțin subproducției decât faptului că însăși această subproducție este în cea mai mare parte provocată de criza monetară.

De acord cu autorul asupra acestor puncte, îmi propun a demonstra în prezentul studiu că nici diagnosticul mănădiei, arătat de autor, nu e cel real, nici remediul eficient, mai ales că remediul nici nu e aplicabil.

Idela primordială este că moneda actuală e depreciată fiindcă e multă. Întrebarea este dacă deprecierea nu e provocată de alt fapt, care—pe lângă deprecierea monedei—a mai avut și altă consecință: sporirea cantității.

Presupuneți că mine banca de emisiune, fără a retrage nici un bilet, ar deschide ghișeele sale și ar plăti 100 la sută aur aceste bilete. Este evident că imediat leul nostru, chiar cel de hirtie, va sări, ca mișcat de un resort, dela valoarea actuală la cea a leului din polul de aur, adică de opt ori valoarea actuală; iar prețurile se vor reduce, deși nu la cele dinaintea de războiu, căci există și o cauză economică, dar la prețuri mult mai mici.

Aceasta probează că nu cantitatea, ci calitatea monedei e cauza deprecierei.

Cînd moneda hirtie este imediat convertibilă în aur, ea e numai aparent de hirtie. Efectul este că sfera sa de acțiune este tot pămîntul, iar nu numai o țară. Aurul și moneda fiduciară, care e tot aur, de vreme ce e imediat convertibilă, circulă pe tot pămîntul, iar cea fictivă numai în țara emitentă.

Diferența de valoare a monedei în două țări e ca diferența de nivel a apei în două vase. Dacă apa poate circula în ambele vase printr'un tub comunicant, diferența de nivel nu e posibilă. Dacă mo-

moneda e aur, sau convertibilă, nu poate exista diferență, căci ea se reduce cel mult la cheltuielile de transport efectiv de aur.

D. Ioanid recunoaște că unele remedii sînt eficace, numai cînd diferența de schimb e mică și că ele nu au efect cînd diferența e mare, fără să examineze cauza, care rezidă în faptul că diferențele între valorile monedelor convertibile nu pot fi mari, căci nu pot întreci costul transportului efectiv de aur, pînă la diferențele între cele neconvertibile pot ajunge la orice valoare, de vreme ce nu mai au nici o legătură între ele.

D. Ioanid calculează cantitatea de monedă necesară *în țară* și vrea să distrugă surplusul, pe care-l crede cauza răului. Această operație nu e necesară pentru moneda convertibilă, pentru care operația ar trebui făcută față de *toată omenirea*. Aplicînd aceste principii, vedem că dacă moneda ar fi convertibilă, cantitatea existentă azi *în țară* s'ar reduce dela sine prin simplul joc al schimbului internațional de valori și mărfuri, întocmai cum s'ar reduce cantitatea de lichid în vasul cu nivelul urcat, dacă el comunică cu alte vase: moneda fuge singură din țările cu monedă multă în cele cu marfă multă și vice-versa. Nu e nevoie nici de calcule, nici de operațiuni; e destul să deschideți robinetul care leagă vasele între ele, făcînd moneda convertibilă și s'a terminat cu dezastrul monetar.

Rezultă dar că moneda noastră e multă și depreciată fiindcă e de *rea calitate*. Toate mărfurile de rea calitate sînt multe și fără preț, fiindcă se fac cu puțină muncă și deaceia se pot face multe.

Moneda noastră e fabricată fără muncă¹⁾

Moneda noastră actuală nici nu e monedă, ci un efect de credit *fără termen*, după cum recunoaște de altfel și d. Ioanid cînd zice: 2) „în urma împrumutului forțat deja înfăptuit³⁾ indirect prin emisiunea de 4 jum. miliarde etc.“; cum recunoaște și faptul incontestabil că inflațiunea nu era posibilă menținînd convertibilitatea.

Prin urmare amînarea sine die a convertibilității are două efecte: deprecierea și inflațiunea. Deprecierea însă se poate produce și fără inflațiune, căci de îndată ce hirtia nu mai e convertibilă, ea devine efect de credit fără termen și dobîndă; iar valoarea ei scade, după probabilitatea ce fiecare atribuie termenului, cu valoarea scontului.

Dacă Statul român ar fixa termenul de plată al biletelor în circulație și dacă promisiunea ar fi bazată pe garanții *certe și realizabile*, 4) biletele și-ar lua valoarea nominală, mai puțin scontul.

Probabilitatea de plată fiind necunoscută și incertă, scontul e considerabil.

Cauza relelor este incertitudinea și variațiile brusce ale acestui efect de credit, iar nu deprecierea care, odată făcută, încetează de a mai avea vre-un efect dacă s'ar fixa. S'ar părea însă că discuția e inutilă din moment ce sîntem de acord asupra gravității maldiel și urgenței remediei. Lucrul e însă numai aparent căci nici nu e nevoie de medic spre a vedea că bolnavul e pe moarte, iar rolul medicului e tocmai de a vedea natura răului, căci remediu urmează dela sine.

1 Aerul e fără valoare, nu fiindcă e mult, căci și piatra e multă, dar fiindcă vine fără muncă.

2 pag. 282 al. 2

3 fără termen și fără dobîndă.

4 Nu se poate vinde cu loba averea unei țări, probă Germania.

O idee ciudată, pe care d. Ioanid își bazează apoi propunerile este aceea că: 1) „*întreaga avere a particularilor, alți decât nume-
rarul, a rămas neatinsă până acum de cheltuelile de războiu pro-
priu zise, nedând tribut decât pagubelor de războiu*”. S'ar părea că
la războiu oamenii și animalele mîncau numerar sau produse de pe do-
meniile Statului. Oare plata rechizițiilor și furniturilor, în moneda
care s'a depreciat ulterior pe măsură ce s'a depărtat termenul de con-
vertibilitate, nu a adus nici o pagubă producătorului și averii sale?
Oare ce fel de împrumut forțat a făcut Statul fără a atinge averea
particularilor?

Aceasta ar fi fost adevărat dacă Statul făcea războiul fără a
emite nici bonuri de rechiziție nici hirtia-monedă neconvertibilă, care
e tot un bon de rechiziție deghizat sub formularul adoptat de banca
de emisiune pentru polițele sale convertibile la vedere.

Nu vom insista asupra acestei idei căci din fericire concluzia
d-lui Ioanid nu încetează de a fi justă pentru că e rău susținută. Plata
cheltuelilor de războiu, cași pagubele de războiu, trebuie făcută cu ave-
rea cetățenilor, nu fiindcă această avere nu a fost atinsă, ci pen-
trucă Statul nu e o entitate aparte cu averea lui și răspunderea lui,
ci Statul sintem noi toți, averea lui e averea noastră, iar răspunde-
rea lui e răspunderea noastră.

În acest scop Statul are o ipotecă tacită în averile noastre, de-
oarece creanțele lui au precădere fără acceptarea noastră individuală
asupra tuturor ipotecelor ce am constitui noi înșine și în mina ori-
cui ar trece aceste averi prin orice fel de mutațiune. Această ipo-
tecă tacită poate atinge orice cotă din orice avere a noastră și are
precădere chiar față de ipotecele existente anterior nașterii crean-
ței Statului și cu atât mai mult față de creditorii chirografari. A-
ceastă ipotecă fiind de notorietate publică, înscrierea în registrele
de ipotecă e inutilă. Aceasta există în toate statele pentru satis-
facerea tuturor nevoilor statului și consistă în dreptul de a cere im-
pozite cu precădere.

Vom vedea că d. Ioanid crede că înscrierea lor în registre ar
avea alt efect decât consumarea unei cantități enorme de hirtie, cer-
neală și muncă.

Statul a luat deja din averea publică, căci nu avea altă sursă,
ceiace i-a trebuit pentru războiu, deoarece averea sa proprie—căile
ierate, domeniile, fabricile Statului—nu constituiau decât o picătură
în ocean. Nenorocirea e că Statul a luat din gramadă, la întâmplare,
de unde a găsit, căci nu era posibil altfel; ceea ce însă era posibil și
nu s'a făcut, era de a da bonuri de rechiziție sau moneda obținută
prin împrumut, iar nu bonuri fabricate cu desenul de monedă, făcînd
imposibilă o justă repartiție ulterioară. Astăzi nu se mai poate cu-
noaște, din cauza identității desenului, hirtia-monedă convertibilă cîș-
tigată cu greu înainte de războiu, de bonul de rechiziție-monedă, emis
în timp de războiu fără a se arăta ce anume marfă s'a predat. Deî-
nătorul crezînd că e tot monedă, a cedat-o în pagubă; hirtia conti-
nuînd a circula și depreciîndu-se, pe măsură ce termenul de plată se
depărta, fiecare trecere din mîină în mîină a cerut sacrificii, fără ca
să fi lăsat urme certe de cantitatea de valoare sacrificată nici de
numele păgubașului.

Aceste sacrificii adunate constituie cheltuielile războiului. Ele s'au plătit de cei ce au avut în mină aceste polițe și le-au scontat cu scăzământ, adică toată lumea, afară de cei ce au știut profita. 1)

Acestea fiind stabilite, să vedem remediile. Natural d. Ioanid propune remedierea cauzei ce crede d-sa că produce răul: reducerea *cantității de monedă*. Astfel d. Ioanid preconizează două măsuri:

1. Incetarea emisiunilor.

2. Retragera de pe piață a surplusului de monedă fiindcă e „*multă și prea puțin garantată*“.

Prima măsură e evident necesară dacă e vorba de monedă neconvertibilă, căci emisiunea de monedă convertibilă ar fi chiar necesară.

În ce privește secunda măsură, ea e ineficace, nedreaptă și periculoasă.

Să vedem mai întâiu dacă această monedă e prea puțin garantată și ce efect poate avea lipsa de garanție.

Moneda actuală e de trei feluri :

a) o parte, circa 1 jum. miliard, e garantată prin portofoliul băncii; b) altă parte de circa 3 jum. miliarde garantată prin bunuri de tezaur; această parte s'a sporit prin emisiunea necesară pentru retragerea coroanelor și rublelor; c) altă parte, în cantitate necunoscută, garantată prin depozitul dela Berlin. Nimeni nu face nici o diferență între aceste bilete, de altfel identice ca formă, deși valoarea garanției e așa de variată. Cauza e că nimeni nu se îndoește că Statul le va acoperi pe toate la fel, dar nu se știe nici *cum* nici *cînd* le va acoperi.

Rezultă de aci că nu putem determina care monedă e supliment și mai puțin garantată. Retragera din gramadă a unei cantități spre a mări valoarea celei rămase, ar fi ineficace și nedreaptă. Ar fi ineficace, fiindcă nu cantitatea e cauza deprecierei, ci calitatea. Admițind că retragerea unei părți ar produce în adevăr ridicarea celeilalte, operația ar fi inutilă, căci cantitatea de numerar ar rămînea aceeași, de oarece cantitatea rămasă ar avea global aceeași putere achizitorie ca cea astăzi în circulație.

În adevăr, cu biletele astăzi în circulație se poate cumpăra *n* vagoane de grâu, *m* tone de fier etc.. Să presupunem că retragem 90 la sută din aceste bilete și că prin aceasta restul de 10 la sută rămase, care astăzi valorează 10 centime leul, se ridică la 100 centime. E evident, că cu numerarul rămas se pot cumpăra tot *n* vagoane de grâu și *m* tone de fier, căci evident prețurile s'au redus și ele la 10 la sută din cele anterioare.

E adevărat numai atât, că o asemenea operație ar ruina pe cei ce au împrumutat o sumă certă de lei depreciați și s'ar vedea datorii a se libera cu *aceiași sumă* de lei cu o valoare reală de 10 ori mai mare, celace ar fi o curioasă primă de încurajare pentru cei ce au avut încredere și au investit capitaluri spre a putea produce.

Remediul, dar, ar fi mai periculos decît răul. De fapt, toate prețurile s'ar părea că au scăzut fiindcă s'a micșorat numărul de lei, dar ce folos va avea muncitorul al cărui salariu se va fi redus și el la 10 la sută din cel de astăzi? Nici unul. Ce folos va avea țara că vom da în străinătate 30 lei pe perechea de ghete în loc de 300,

1 Vezi: „Efectele suprimării Constituției și monedei legale asupra producțiilor averilor“ de Al. Perlețeanu, Buc., Sococ, 1920.

dacă strălănită ne va da și ea 2000 lei pe vagonul de grâu în loc de 20000 ? Nici unul.

Problema e alta. Nu depreclerea e cauza răului, ci lipsa de fixitate a acestei unități de măsură, de oarece valoarea biletului e necunoscută, deci variabilă, ca aceea a unei polițe fără termen. Nu insolvabilitatea Statului, ci evidența că el nu poate plăti 10 miliarde decît în termen lung și fără dobîndă, face ca scontarea valorii nominale să se facă cu o scădere mare.

Retragerea unora spre a spori valoarea celorlalte e un mod curios de a împărți activul unui faliment: a da marfa rămasă unora în speranța că polițele rămase neplătite se vor sconta mai cu preț fiind mai puține.

În principiu dar, ceiace trebuie nu e reducerea monedei neconvertibile ci retragerea totală prin consolidare 1) a acestei monede fictive—nu fiduciare—și înlocuirea ei cu monedă sănătoasă, fie metalică, fie fiduciară, adică de hirtie convertibilă la vedere în aur, prin urmare fixă și certă.

Garantarea monedei neconvertibile nu servă la nimic cît timp obligația emitentului de a plăti nu are termen, căci numai la termen se poate ataca garanția dacă emitentul nu plătește.

Garanția e inutilă chiar cu termen cînd garantul e Statul, căruia nu-i poți vinde garanția. La ce servește obligația Băncii Naționale de a plăti la vedere, garantată de Stat prin lege ? Un decret-lege a fărmat toată garanția.

Nu, Statul împrumută numai pe cuvînt, altfel nu am avea decît să trimetem portărelul la Banca Austro-Ungară sau la aceia a Imperiului Rusesc să pue în vînzare activul acestor bănci.

Garanția servă numai cînd la spate e forța de execuțiune și numai cînd avem termen de execuție forțată.

Diferența între un bilet de bancă, o poliță și un act de ipotecă este că prima are termen peste 10 minute, secunda peste 3-4 luni, terțiul peste cîtiva ani. Consecința e că primul trebuie să aibă marfa scrisă pe bilet la îndemîna spre a plăti la termen adică imediat ; secundul trebuie să aibă marfa care se transformă repede în numerar căci termenul, deși nu imediat, dar e scurt ; terțiul poate avea garanția imobiliară căci are vreme să facă demersurile lungi necesare spre a-și procura numerar fie prin vînzare, fie prin economie din venit. Polița cu termen la calendele grecești nu e poliță cu obligațiune și prin urmare garanția că plata se va face la această dată inexistentă nu asigură nimic.

Plecat dela un diagnostic fals, sistemul d-lui Ioanid se complică în a doua parte, cum e și natural, cînd voești să realizezi imposibilul.

În adevăr, trecînd la mijloacele de a executa retragerea numerarului în exces, dl. Ioanid combate împrumutul liber sau forțat.

Astfel d-sa scrie : 2) „retragerea surplusului răufăcător prin împrumuturi interne ar fi o greșală“. Și mai jos : 3) „astăzi în urma împrumutului forțat deja înfăptuit indirect prin emisiunea „a 4 jum. miliarde de către Banca Națională etc.“ Evident că ar fi absurd să mai înfăptuești încă odată un împrumut deja înfăptuit indirect, numai că a doua operație nu mai e împrumut, ci consolidare.

1 Vezi lucrarea mea deja citată.

2 pag. 282 al. 1.

3 pag. 282 al. 2.

În adevăr, de ce emisiunea neconvertibilă e un împrumut *indirect*? Pentru că aceasta constituie o prelevare în averea publică, precum am arătat, pentru care în loc să dai monedă reală-convertibilă, ai dat o chitanță provizorie pe formularul băncii de emisiune. Nu vi se pare că e natural să consolidezi acest împrumut indirect *fără termen și dobândă*, înlocuind chitanțele provizorii cu *titluri definitive, cu cupoane cu termen*? Așa se emite, la toate împrumuturile, *deocamdată* o chitanță provizorie și apoi titluri cu cupoane.

D. Ioanid crede că inflația n'ar dispărea pentru că împrumutul intern 1) „este o măsură temporară întrucât sumele intrând astăzi în mîna Statului, mîne vor reveni din nou în mîna publicului sub formă de plăți din partea Statului sau rambursare”. E evident că, dacă Statul se împrumută, cu sumele împrumutate să-și plătească datoriile; e întocmai ca cel care-și fură propria lui căciulă. Mișcarea perpetuă în toată splendoarea ei.

Chestiunea este ca Statul să se împrumute și să distrugă biletele primite, rămînînd ca apoi încet-încet să preleveze pe cale de impozite anuitatea necesară pentru plata datoriei.

Autorul combate împrumutul intern cu argumente care provoacă surîsul, cum e acela că: 2) „Prin operația împrumutului Statul nu ar reuși să se scape de datorii”; pare că a sperat cineva vreodată să scape de datoriile împrumutîndu-se, dar toată lumea face un împrumut pe termen lung ca să scape de unul pe termen scurt, ceiace e o bună operație.

Nu vom urma pe autor în expunerea sa, mai ales că nici noi nu credem eficace împrumutul parțial, ci consolidarea întregii emisiuni și emiterea de monedă convertibilă, ceiace nu e tot una. 3)

Autorul e partizan al impozitului pe fondul averilor, odată pentru totdeauna, spre a plăti toate datoriile Statului și a retrage și surplusul de monedă răufăcătoare. El învoacă pentru susținerea propunerii sale argumente cam ca cel ce am expus la începutul acestui studiu, care constă în ideea că, afară de numerar și de pagubele de războiu, celelalte averi particulare au rămas neatînc.

Nu vom urmări pe autor în această expunere, dar voi examina mijloacele propuse de d-sa.

a) Cîștigurile de războiu se vor impune până la 85 la sută. De ce 85 la sută și nu tot? Mister.

Cîștig de războiu este orice cîștig peste plus valuta normală; zice autorul. Noi întrebăm: calculat cu care monedă? Cea dinainte de războiu, cea de astăzi sau cea tare ce va fi după retragerea surplusului, după părerea d-lui Ioanid? Hectarul de pămînt producea înainte de războiu 60 lei, cu care cumpăram 6 curcani sau 4 hectolitri de grîu; astăzi el produce 200 lei cu care cumpăr 2 curcani sau 2 hectolitri de grîu. E plus sau minus valuta? După retragerea surplusului va produce poate 100 lei tari? Va fi plus valuta față cu 1914 și minus valuta față cu 1920,—ce e de făcut?

Totuși intenția autorului e bună, căci sînt unli care înainte de războiu nu aveau nimic și azi au milioane. Pentru aceia calculul e ușor, căci zero e zero în toate monedele.

b) „Odată echilibrul stabilit 4) între cîștigătorii și păgubiții de

1 pag. 282 al. 2.

2 pag. 282 al. 5.

3 vezi lucrarea mea deja citată.

4 pag 285 al. 3.

„războiu 1) toți locuitorii țării trebuie să suferă la un impozit extraordinar de războiu asupra capitalului, odată pentru totdeauna 2) „etc., impozit care va socializa pe sama Statului o cotă parte din întreaga avere, oricare ar fi elementele ei componente“. 3) Și mai departe „din această sumă Statul trebuie etc.“

Care sumă? Acea obținută adunând n scaune + m rochii + g cisme etc. Dar aceasta nu e sumă, ci hală de vechituri. Intrăm în plin roman. Vedeți Dv. pe coana Manda rămasă cu 85 la sută din listimel fiindcă a dat 15 la sută din el ca impozit de războiu?

Autorul simte probabil absurditatea propunerii și caută să o corecteze.

Astfel de unde la început combătuse împrumutul 4) de astădată admite la rigoare 5) și împrumutul forțat 6) și găsește că acest procedeu nu mai e o greșală, ci numai e ceva mai benign, fiindcă ar repurta o parte din cheltuielile războiului și generația viitoare, celace evident este o noua iluzie. Dar și de astădată el susține că împrumutul forțat, pur și simplu, ar fi „o idee greșită și profund injustă“, pe când următorul procedeu îl pare salvator, eficace și drept, deși — cum vom vedea — este exact același lucru.

„Toți cetățenii, proporțional sau progresiv, vor da cu împrumut o cotă parte din averea lor Statului. Cel care va avea numerar va da numerar, cel care are valori mobiliare va da din aceste valori. 7) Cel ce are imobile sau fond de comerț se va recunoaște dator către Stat pentru suma ce-i revine ca cotă parte de împrumut și Statul, pentru garantarea plății acestei sume de către particular, va lua înscrispție ipotecară asupra imobilului particularilor sau fondului de comerț (introducându-se adhoc ipoteca pentru acest fel de bunuri). 8) Și mai departe. „Odată această primă operație terminată, Statul emite un al doilea împrumut forțat“, dând ca garanție ipotecile înscrise la tribunal pe imobile și fond de comerț; iar în „caz de conștientă a averii în mobile corporale (?), ipoteca se va înlocui prin gajul parțial“.

Înainte de a examina sistemul, să clarificăm ceiace probabil a voit să spună autorul. Cum o fi înțelegind autorul gajul parțial asupra mobilelor corporale? Mai are voie coana Manda să-și poarte listimelul din care 15 la sută e pus gaj parțial? Dacă da, cum are să facă să nu uzeze partea pusă gaj? Dacă nu are voie să-l poarte, ca să nu micșoreze valoarea gajului, atunci la ce-i mai servește?

Dar cel ce are 10 vagoane de grâu? Fi-va el obligat să țină gajul în magazie până se va plăti, chiar dacă aceasta ar dura 30 ani? Dar cel ce are oi, paseri etc., care nu trăesc 30 ani?

Lăsând deoparte aceste propuneri, să examinăm ideea unei ipoteci pe averea imobiliară care, deși tot atât de imposibilă, pare totuși mai serioasă și a înșelat și alte spirite.

1 nici la cărți nu se egalează din cauza crupierului.

2 dacă nu vor mai fi războaie.

3 pag. 285 al. 5.

4 pag. 282 al. 1.

5 Care rigoare?

6 pag. 285 al. 2.

7 iar listimelul coanei Manda.

8 dacă nu va interveni faliment sau lichidare totală.

A posedă 100000 lei numerar, iar B o casă, care evaluată în moneda depreciată de astăzi, valorează tot 100000 lei. Statul cere 15 la sută impozit de războiu la amândoi. A dă 15000 lei și scapă, iar B își vede casa încarcată cu o ipotecă de 15000, pentru care are să plătească 6 la sută dobândă și amortisment anual, adică 900 lei, un număr respectabil de ani, ca să stingă prin amortizare cei 15000 lei.

Casa lui B producea înainte de războiu 500 lei chirie pe an, căci valoarea 10000 lei monedă convertibilă-aur. Cu legea în vigoare, B a sporit cu 45 la sută, deci a urcat chiria la 700 lei, prin urmare ca să plătească anuitatea, să facă reparații, să plătească fonciera și alte biruri, trebuie să muncească aiurea. La ce-i mai servește casa?

Admițind că s'ar suprima legea de spoliație a proprietarilor, B va închiria casa cu 5000 lei, ceiace ar fi drept, de vreme ce moneda e alta.

Dupăce s'a înscris ipoteca, însă, Statul face un nou împrumut forțat și dă pe B datornic lui A cu 900 lei pe an pe un timp oarecare, să zicem 30 ani. Dispărând inflația, după părerea d-lui Ioanid, leul se va urca, deci chiria lui B va scădea din nou.

Acum să comparăm pe A cu B.

A va primi:

6 la sută la 15000 dela Stat	900 lei
6 la sută la 15000 dela B	900 "
4 la sută cel puțin dela cei 70000 lei ramași	2800 "
Total	4600 lei

Acești 4600 lei îi va primi în monedă tare, căci nu mai e alta, așa că cu venitul pe 2 jum. ani cumpără casa lui B căzută iar la 10000 lei, de oarece s'a urcat leul. A acum are 70000 lei tari, adică față cu cei de astăzi 700000 lei și o casă de 100000, în total 800000. B nu mai are nimic căci îi era imposibil să plătească 900 lei și fonciera și reparații pentru casa care nu-l aducea decât 500 lei și nici nu putea să o vândă altuia, căci cumpărătorul cădea în același situație ca B.

Așa este că sistemul d-lui Ioanid e drept, căci nu lovește numai în bietul deținător de numerar. D. Ioanid, care a stabilit odată, că deprecierea a lovit în deținătorii de numerar, nu înțelege că urcarea ar avea efect invers și ar îmbogăți pe aceiași deținători? Aceasta ar fi bine dacă deținătorii de astăzi ar fi tot cei dela 1914.

Pe de altă parte cine nu vede cât e de inutil ca Statul să înscrie ipotecă în averea oamenilor, când el are ipotecă tacită în toate averile?

A dă 15000 lei Statului pe garanție proprie și 15000 Statului pe ipoteca lui B. Statul va trebui să plătească lui A 900 lei din buget, pe care îi va cere tot cetățenilor, prin urmare va cere o parte, de ex. 100 lei, și lui B. Dar dacă B a pus alte ipoteci pe casă, în urma ipotecii Statului, de unde va mai lua el 100 lei? Tot din venit, căci Statul are prioritate; chiar dacă B ar vinde casa, Statul tot ia impozite. Atunci dacă Statul are aceleași drepturi pentru cei 100 lei cași pentru cei 900 cu ipotecă, de ce a mai stricat hirtla cu ipoteca și nu a pus lui B 1000 lei impozit, de vreme ce, el, tot are privilegiu față de toată lumea și fără inscripție ipotecară!

A are să ia 1800 lei dela Stat. Ce-l importă pe el că 900 sint impozite și 900 hipotecă ?

Probă că e așa, este că Statul și omeni nu gîndește să ia în scriptie hipotecară pe pămînturile ce dă țaranilor, căci hipoteca fiind legală și de notorietate publică, e inutil a mai face publicitatea inscripției.

E așa de simplu și totuși se găsesc oameni să complice orice. Cauza e că ei caută mijloace să-și plătească datoriile, împrumutîndu-se.

Tendința de a fabrica valori fără muncă e veche. Ea a început cu inventatorii de mișcare perpetuă până ce mecanica a probat absurditatea încercărilor. După acela au venit alchimiștii care au încercat a transforma toate corpurile în aur, până ce Chimia a probat absurditatea încercărilor.

Deși absurditatea e tot atit de evidentă în finanțe, va trebui încă timp până ce aceștia să înțeleagă că nu se face moneda fără aur, cum nu se face locomotiva fără fier.

Căutarea mișcării perpetue continuă în lumea financiară.

București, Sept. 920.

Al. Periețeanu

Inspector General de Poduri și Șosele

Cronica literară

Opera lui Henri Barbusse

Celebritatea lui Henri Barbusse are ceva din miracolul transformărilor subite produse de războiu. După ce citeva din scrierile sale au trebuit să vegezeze vreme îndelungată în ediții neștiute, un volum de însemnări din războiu, *Le feu*, l-a ridicat deodată și l-a impus atenției univesale.

Amănuntul acesta nu e lipsit de interes, căci *L'enfer* are o vechime, în care multe „celebrități de-o clipă” s-au răsturnat și au pălit. Scris în 1908, romanul a rămas necunoscut până în clipa publicării *Prăpădului (Le feu)*, a cărui glorie s'a răsfriț în urmă și asupra producțiilor literare anterioare, creindu-le un succes, pe care umbratul autor al *Plingătoarelor* și al romanului *Les suppliantes* nu l-avea visat nici în frigurile celor mai trandafiriți visări ale adolescenței.

Și cu toate acestea, dacă ecoul trezit de faima scrierilor lui Barbusse se va prelungi în timp și după turburarea pricinuită de sguđuirile recente, nu operele care cristalizează aspectele singeroase ale luptei vor fi contribuit mai mult la menținerea prestigiului neștirbit al autorului lor. *Nous autres* și mai ales *L'enfer*, cu preocupările lor de o natură mai intim și mai general omenească, sint menite să dăinuiască și după încetarea desechilibrului universal, desvăluit și agravat de întâmplările războinice,—pe care-l analizează scriitorul francez în *Le feu* și în *Clarté*.

Evoluția urmată a fost totuși manifestarea unui spirit care caută, până și în fenomenul izolat, legătura cu principiul general al vieții și cu fondul adinc al naturii omenești. Deaceia, în compunerea tuturor operilor sale, Barbusse revărsa asupra întâmplărilor descrise lumina unui spirit care răscolește cu pasiune realitatea, spre a da de adevăr.

Oricare ar fi lucrarea prin care Barbusse se revelează cetitorului, celace impresionează în primul rind, e străduința lui de a se apropia de realitatea vieții, de celace numește „dinsul adevărul ei”. Preocuparea aceasta se vedește în toate operile sale și o accentuează puternic în *Prăpădul* și în *Infernul (L'enfer)*, unde adevărul e „acei nedefinit adinc, al cărui glas îl avea în urechi, a cărui umbră o avea în ochi și al cărui gust îl simțea în gură”.

În articolele scrise prin ziare, Barbusse revine după publicarea *Prăpădului*, asupra adevărului riguros cuprins în acele pagini de în-

semnări. Sobrietatea redării detaliului și obiectivitatea expunerii fac ca lucrarea aceasta să fie și cea mai limpede dintre scrierile lui Barbusse.

Ideia însăși e mai simplă și mai clară ca în celelalte lucrări. Deaceia, începând cu *Le feu* analiza operei scriitorului francez, vom urmări mai bine desfășurarea progresivă a concepției sale.

Prăpădul, sub forma lui de amintiri unite în capitole, începe după cincisprezece luni dela declararea războiului. Viața de tranșee e descrisă minuțios cu toate neajunsurile ei și răsfriingerile sufletuștii sint studiate de autor în lăuntruul căprării din care făcea parte ca soldat voluntar și camarad atent la nevoile și la năzuințele celorlalți.

Decorul e întunecat. Ploaia, întunericul și furtuna, învălue peizajete și evenimentete. Razele soarelui apar numai în fugă, ca să mămohorite și pline de pustietate deșertului din afară și din suflete.

La un luptător social vehement ca Barbusse, cumpătarea pe care o pune în *Prăpădul* este neobișnuită. Intimplările sint circumscrise cu sobrietate în detalii, reflexiile sint scurte și impersonale; decorul obiectiv absoarbe toată atenția descrieril.

Să fi impus oare cenzura, sub care a apărut lucrarea, această stăpînire? Probabil că nu, de vreme ce, pe alocuri, e drept că foarte rar, dar totuși ideia societății izbucnește cu caracterul ei vădit revoluționar.

Motivele trebuie căutate mai adînc în fondul concepției intime a scriitorului francez, și această concepție trebuie să-l fi condus în senzul unei redări cit mai exacte a evenimentetelor.

E un gînd al său, pe care-l exprimă limpede în *Prăpădul* că, dacă intimplările singeroase ale războiului nu s'ar șterge din amintirea oamenilor, războiul n'ar mai exista. Ar fi de ajuns, crede Barbusse, ca să se păstreze vîe imaginea marșurilor care brăzdează pămîntul, răsesc picioarele, urează oasele sub greutatea poverii care pare că se mărește până la cer, a zdrobiri de oboseală care te face să-ți ulți și numele, a nemișcării care te sfarmă, a muncilor care-ți depășesc puterile, a veghei fără încetare pîndind dușmanul care e pretuțîndeni în noapte, a luptei împotriva somnului și a pernei de gunoju și de insecte, — pentruca entuziasmul războinic să scadă cu desăvîrsire și să prezerve mulțimile de beția singeroasă a luptei.

— Ah! dacă oamenii ar ține minte! strigă cineva.

— Dacă ar ține minte, zise altul (trădînd gîndul lui Barbusse) „n'ar nîi fi războae”.

Neajunsul tragic e că toate mizeriile acestea se pierd din amintire încetul cu încetul și că „nu mai rămîn decît numirile, decît cuvintele, ca într'un comunicat”. Concluzia necesară la care ajunge scriitorul francez, după reflexiile acestea, e că: „Sintem niște mașini de uitat. Oamenii sint intrupări care gîndesc puțin și care, mai ales, uită”.

Acest gînd a stăpînit, probabil, centrul cugetării lui Barbusse în clipa scrierii *Prăpădului*. Umanitarismul lui înalt și adînc îndurerat trebuie să fi vibrat cu tărie la ideia acestei înfirmități de atitea ori revelată. Și firește că tocmai spre a combate uitarea, care se așterne asupra lucrurilor omenești, autorul *Prăpădului* a reacționat prin fixarea suggestivă a tutuor amănuntetelor care pot trezi în suflete orarea și desgustul războiului.

Așa se explică oprirea atentă a lui Barbusse la toate mutilările posibile pe cîmpul de luptă, la mizeria neșarmurită a existenței, la reînvierea unei animalități din vremuri ancestrale și la descrierea

umbrelor de troglodiți, cu care tragedia întunecată a războiului învâ-lue corpurile soldaților. Tot astfel capătă un senz deosebit contribu-ția elementelor naturii, a decorului obiectiv, care completează starea sufletească mohorită a soldaților: „Ploaie... mereu ploaia care însoțește în amintirile mele toate tragediile marelui războiu”. Insfirșit și lămu-rirea precisă a metodei, ca un corolar al ideii: „Ar fi o crimă să arăți părțile frumoase ale războiului, chiar dacă ar exista”.

Tendința care începe să se definească astfel, e ajutată de o impunătoare tărie de evocare. Capitolul „Le feu”, — care a dat și nu-mele lucrării, — unde descrie tirul de baraj, asaltul și starea sufleteas-că a soldatului, e de o putere rar întâlnită în literatură. Tăria re-dării întrece în intensitate până și teribila viziune din *Risul roșu* al lui Andreiev. Sobrietatea strinsă mărește impresiunea. Imaginea vr-tejului de foc și de sînge țîșnește puternic din succesiunea de cuvinte alese cu precizie.

Cîteva fragmente din descrierea asaltului vor da o idee de pu-terea evocării:

„Deodată, înaintea noastră, pe toată lungimea poveriișului, țîș-nesc flăcări mohorite, lovind aerul cu pocnete îngrozitoare. De la dreapta la stînga, în linie, rachete es din cer și explozive din pămînt. O pec-dea grozavă ne desparte de lumie, de trecut și de viitor... Spre fun-dul unde ne repezim unii peste alții, se văd deschizîndu-se cratere, cu piristuri stridente și cicloni de pămînt pulverizat, unele lîngă altele, unele în altele... Se deslîntue furtună, cu un vuet atît de monstruos, că te simți anihilat numai prin sgomotul acestor potopuri de trăsnete, al acestor mari stele de fărîmături care se formează în aer... Suflu-rile morții ne împing, ne ridică, ne cîntină. Sărîm; nu știm unde mer-gem. Ochii clișesc, orbesc și plîng. Înaintea noastră vederea e întu-necată de un vrtej de fulgere care ține tot locul. E barajul”.

E barajul descris cu o putere care amutește cele mai evocatoare pagini ale lui Sienkiewicz, sau ale lui Etémir Bourges.

Dar Barbusse nu se putea opri aici. El este, înainte de toate, un luptător social cu tendințe revoluționare, un nemulțumit de actuala alcătuire a societății, care duce fatal pe poveriișul războiului. El vede în starea de lucruri de acum primejdia pe care Channing a for-mulat-o în ideea: „Războiul aduce după sine războiul și îl perpetuiază la nesfirșit”.

Deaceia, scriitorul francez s'a și gîndit în mod firesc, că simpla arătare a faptelor, oricît de suggestivă ar fi, nu e îndestulătoare spre a crea curentul volt. De aici nevoia unul accent mai puternic prin contrastul cu viața liniștită din timp de pace și introducerea în *Clarté* a unei preocupări care se găsește prea puțin reliefată în *Le feu*: aceea a *interpretării* faptelor războinice și a soluționării probleme-lor ridicate de ele. Valoarea literară a romanului e însă inferioară celeia „Prăpădului”.

Desigur, se găsesc și în *Clarté* momente puternice de evocare a luptei și, în multe locuri, ea se vădește a fi o complectare nece-sară a *Prăpădului*. Războiul e luat de astădată dela începutul lui, și eroul smuls din pacea vieții conjugale, spre a fi aruncat repede și contrastant în vîltoarea luptei. Evenimentele singeroase sînt prinse cu

aceiași putere ca în *Prăpădul*, acolo unde ele formează cadrul preocupării descriptive.

Sobrietatea primei opere dispare însă aici. Descrierile înaintează mai greu și de o varietate fără succesiune necesară, dând adesea impresia unei adunări de fapte și de gânduri disparate. Sforțarea reflexivă e supărător de vizibilă și viza reală ritmează cu întreruperi a putea fi tratate și soluționate convenabil și stilul are coborâri care frizează genul pamfletar. Unele capitole de propagandă social-atec sînt scrise, — o, ironie a lucrurilor! — în felul versetelor biblice, pe un ton imperativ și cu totul separate de acțiunea generală a romanului.

Spre a-și demonstra tema, Barbusse smulge un funcționar, cu o viață sufletească ștearsă, ușor tincturată de o convingere național-patriotică, din sfera vieții familiare liniștite și îl aruncă în izbucnirile vijelioase ale luptei.

Privești cruda a războiului preface cu desăvirșire sufletul lui Simon Paulin, deschizindu-i ochii asupra mizeriei sociale a prezentului și a necesității unei vieți mai bune și mai umanizate.

În prima parte a romanului e descrisă viața pașnică și familiară petrecută în intimitatea unui mic oraș de provincie; miezul îl formează peripețiile luptei, rănirea și o viziune apocaliptică a războiului viitor, provocate de frigurile boalei; partea ultimă reprezintă metamorfoza morală a eroului, convertit la doctrina social-revoluționară.

Lipsa unei tratări curgătoare și absența unei îmbinări artistice a expunerii fac opera aridă. În zădar vom căuta aici savoarea și finețea pe care etalajul doctrinar îl are, de pildă, în opera lui Anatole France. Preocuparea exclusivă a demonstrării ideii, fără nici-o grijă de formula artei, nu justifică turnarea cugetării în forma literară a romanului. Exemplul lui Zola, a cărui operă o admiră Barbusse cu deosebire, n'a fost utilizat numai în laturile lui bune, și e regretabil că tocmai partea mai puțin literară a accentuat-o cu exagerare în romanul său social.

Ambiția autorului de a realiza sforțarea care „să rezume vizibil imensa criză a nevoilor omenești într'o operă în care nimic să nu fie uitat”, cum spune singur în *Clarté*, nu e prea fericit izbucnit.

Nu mai observarea minuțioasă a transformărilor produse în sufletul eroului de schimbarea împrejurărilor de viață și redarea evoluției intim morale petrecută cu acest prilej, ne-ar fi putut interesa cu deosebire și ar fi putut să determine superioritatea temei din *Clarté*. Dar tocmai această însușire lipsește romanului. Atitudinea eroului e cu totul exterioară și simpla interpunere a schimbărilor decorului obiectiv determină prefaceri sufletești nelindeajuns motivate.

Sforțarea lăudabilă în căutarea adevărului „pe care nu trebuie să-l evităm niciodată în călăuzirea imensei vieți interioare”, definește una din laturile cele mai simpatice ale personalității lui Barbusse. Această grijă constantă de a reda adevărul în culele lui cele mai ascunse, determină pe scriitorul francez să lumineze și unele trăsături mai tainice ale vieții, pe care de obicei scriitorii le lasă în penumbra.

În *Le Feu*, Barbusse se revoltă împotriva „splendoarei și a bogăției apoteozelor militare care se răsfăță pe scenele music-hallurilor” în timp ce pe timpul adevăratului războiu domnește „o dezolare îngrozitoare”, din cauza ploilor furioase și a vântului care „îngheață pe obraji lacrimile de sudoare”. Același indignare mîndră o manifestă

în urmă față de concepția „războiului în dantele“ a lui d'Annunzio (*Paroles d'un combattant*). Barbuse cere tuturor scriitorilor să proclame adevărul omeneșc, pentru că numai din viziunea realității poate eși sămînța unor relațiuni nefinite de prefecătoria convențiunilor sociale. În acest sens, scriitorul francez se apropie mult de colegul său irlandez din grupul „Internaționalei gândirii“, de George Bernard Shaw.

În urmărirea țelurilor sale, Barbuse se vede nevoit să cupă vătul pudicității care ascunde senzualitatea și întreaga fiziologie a iubirii, spre a studia mai de aproape „adevărul unic“ în toate evoluțiile vieții individuale. Astfel preocupările războinice sînt dopășite,* și scriitorul francez pătrunde în analiza întregii taine a unirii sexelor spre a scoate o filozofie proprie a vieții în *L'enfer*.

Barbuse este un senzual rafinat. Cîteva episoziuri din *Le feu* și din *L'enfer* ar fi deajuns spre a ne forma și întări părerea. În *Le feu* senzualitatea lui Lamuse e atît de ascuțită, încît simte o beție neîfrînată de voluptate la atingerea și la mirosul cadavrului în descompunere al femeii pe care o iubise. În *Clarté* eroul urmărește pe o femeie în regiunea frontului, atîșat de o puternică pornire senzuală și tocmai cînd e gata s'o ajungă, explozia unui obuz aruncă măruntaiele sîngerinde ale femeii pe buzele setoase ale bărbatului. Barbuse nu uită să pomenească faptul că amantul simte în zguduirea catastrofei, gustul singelui femeii pe care o iubise.

„Prăpastia dintre aspirație și realizare“, se va spune de cătră inocenți.—Nu, desigur, e expresia voluptății perverse a unui senzual rafinat.

Senzualitatea această culminează pe alocuri până la vehemență în *L'enfer*. Sînt unele evocări și expresii care ard ca pasiunea însăși. Diferitele episoziuri care compun lucrarea, — n'arși putea-o numi roman din cauza lipsei ei de unitate materială, — dezvăluie cu un senz filozofic adînc, tot ce-lace pîdoarea curentă ascunde sub vătul opac al conveniențelor și al tăcerii.

Minuțiozitatea descrierii, pe care Barbuse o stăpînește dela Zola, evocă în toate detaliile exacte ale naturii misterul relațiunilor sexuale normale și deviate, nașterea și taina morții. Dar el nu o face numai spre a infățișa faptele în sine, cum au procedat un Aretino sau un Pierre Louys, ci „spre a vedea sinceritatea bărbaților și a femeilor, dezvăluindu-se ochilor, frumoasă cu toată uriciunea ei, ca un cap de operă“... și pentru a trage un senz filozofic general al vieții.

Felul realizării scopului e ingenios. Eroul lui Barbuse privește toate întîmplările descrise, prin spărtura păretelui care desparte două camere de hotel. El izbutește astfel să asiste ca spectator nevăzut la toate tainele singurătății omenești. „Toți cei care vor fi acolo“, spune dinșul, „vor fi cu mine, fără ca s'o știe. Eu îi voi vedea, îi voi auzi, voi așta în plin la dinșii, ca și cum ușa ar fi deschisă“.

Zilele trec bogate în fapte, dar cele ce observă scriitorul francez în îndelungatele sale cercetări, nu sînt tocmai edificatoare pentru optimismul nostru: „Trebuie să fii pus ca mine deasupra omeniții“, scrie dinșul, „trebuie să fii totdeauna printre ființe și despărțit de ele, pentru a vedea surisul schimbîndu-se în agonie, plăcerea devenind

* Am spus mai sus că facem abstracție de succesiunea cronologică a operelor.

„saturație și înălțuirea descompunându-se. Căci atunci când ești în plinul vieții, nu poți vedea asta și nu poți ști nimic; treci orbește dela o extremă la alta...”

Ce produce după scriitorul francez, această stare sufletească tristă, care face ca surisul să se schimbe în agonie? E conștiința adică și constatarea neînălțurabilă că sîntem în viață *singuri*, că nu putem eși din sfera personalității noastre, că nu putem mărturisi celor ce constituie fondul cel mai adevărat și cel mai intim al firii noastre. Toate celelalte închipuiri sînt lipsite de baza realității și însăși puterea noastră de iluzionare nu ne poate da fericirea la care aspirăm.

„Nu cu răul ajungi la fericire, nici cu virtutea. Nici cu focul sacru al marilor hotărîri instinctive, care nu sînt nici binele, nici răul. Cu nimic din toate acestea nu ajungi la fericire; nu ajungi fericirea niciodată”.

Spre a da mai multă viață și mai multă tărie acestor reflecții, autorul analizează evoluțiile sufletești a doi îndrăgostiți, în gura cărora el pune expresia agoniilor năzuințelor omenești spre absolut. El surprinde și urmărește singurătatea lor apăsătoare, neînțelegerea lor cu toată aparența unirii, abisul sufletesc care-i desparte cu tot freacă-mătul comun al apropierei fizice și zădărnicea efortării desnădejduite de a-și întreține iluzia comuniunii sufletești și a fericirii. Și analizînd cauza acestei complicități în artificio și în prefăcătoria tristă, autorul o vede în efortarea disperată a omeniilor de a învinge fustierea timpului care ne împinge încet și neînălțurabil spre moarte, creînd nevoia unei iluzii, menită să acopere vibrarea presimțirii intime și amenințătoare.

Barbusse accentulează însă nevoia unei resemnări, a cărei forță trebuie scoasă din realitate. Desnădejdea nu e un element de viață; ea sapă și distruge cu încetul energia necesară vieții. Omenirea trebuie să-și făurască un ideal mai apropiat de posibilitatea de realizare și acest ideal nu poate eși decît din conștiința luminată a realității vieții. De acela și ține să observe că „fericirea are nevoie de nenorocire” și că „bucuria se face cu tristetea”, ca niște întregiri necesare, care-și dau reciproc caracterizare și relief. Și conchide: „Grație crucificării noastre în timp și în spațiu, palpăm în mijloc inima noastră. Nu trebuie să visăm o abstracțiune absurdă; trebuie să păstrăm legătura care ne ține de sînge și de pămînt”.

Gîndirea e adîncă și preocuparea de un înalt ordin moral. Dar putem spune oare că ea e singura, sau cea mai principală din *L'enfer*?

O serie impunătoare de probleme morale se agită dealungul lucrării, difuzînd atenția spre numeroase obiective care scad puterea unei demonstrațiuni unitare. Subiecte de știință pur medicală, de cosmografie, de astronomie, de științe naturale, de sociologie, de metafizică, cu stăruiri fără rost în expuneri aride și pretențioase și cu treceri repezi, abundă dealungul întregii opere.

La un consult de medici, în camera unui muribund, confrății discută originea comună a cancerului și a tuberculozel, pe care Barbusse ține s'o redea întocmai. Nu știți, de pildă, ce este *bacterium termo*. El bine, v'o spune Barbusse: El „într'un mediu fosfatat devine stafilococul aurit, agentul foruncului și al antraxului... El, într'un intestin sobțire, devine bacilul lui Ebert, autorul pastulei tifice”... Și cite amănunte tehnice interesante ne mai dă Barbusse în

continuarea fără sfârșit a acestui galimatias științific, debitat la patul unui grav bolnav.

Apoi vine rindul chestiunilor sociale, pentru ca alte capitole să pună chestiunea religioasă, a liberului arbitru și a determinismului, a evoluției descompunerii organismului după moarte, a constituției organice anormale și a raportului de mărime dintre cer și pământ. Și toate discuțiile acestea, cele mai multe banalizate de decenii în editurile de popularizare științifică, sînt expuse cu o seriozitate solemnă, care, unită cu fragilitatea expunerii, te face să zîmbești. Ai avea impresia că te afli în fața unui breviar de popularizare științifică, lipsit de metodă didactică, dacă alternarea cu scenele de senzualitate și cu concluziunile filozofice nu te-ar trezi la realitatea țintei urmărite.

Intr'adevăr, Barbusse urmărește un țel. El vrea să extragă adevărurile științifice și filozofice din cărțile aride „spre a amesteca drama ființelor la drama universului”. El ține „să unească adevărul profund cu înalta frumusețe” prin arătarea „adevărului însuși rămas până acum, prin ignoranța sau prin timiditatea marilor scriitori, obiect de speculație metafizică sau obiect de rugăciune”.

Desigur că Barbusse, vorbind astfel, înlătură exemplul suveran al lui Anatole France și arta subtilă pe care autorul volumelor de istorie contemporană o pune în serviciul unei erudiții clare, profunde și disciplinate, și că a fost posibil unui stilist impecabil ca Bourget să utilizeze în române subiecte medicale, fără a răpi farmecul latinei artistice a problemei în stulba cărora sînt puse.

Impresia generală a cărții este însă favorabilă, deoarece Barbusse pune într'insă o simțire adîncă și pătrunzătoare și o putere rară de evocare în părțile ei cu adevărat omenești. Concluzia este un îndemn la viață și la dezvoltarea noastră sufletească pe cît cu puțință mai dezvoltată, pentru că „realizarea și divinizarea noastră e în noi”; e subiectivă, în vreme ce tot ce e în afara noastră e pentru noi neant.

* * *

Ideile generale cuprinse în *L'enfer* și concepția întîlnită în compunerea *Prăpădului* și a lui *Clarté* se găsesc și în volumul de nuvele intitulat *Nous autres*. Cele trei diviziuni mai însemnate ale lucrării, purtînd caracterizările sugestive: *Fatalitate*, *Nebunia de a iubi* și *Milă*, reunesc o serie de istorioare scurte, scrise într'un stil precis și vigouros, puternic impresionant și evocatoare.

Barbusse redă cu sobrietate fatalitatea destinului care împinge pe niște buni prieteni să se ucidă între dînșii în neștire (*La petite lune méchante*), declinul de neînlăturat al forțelor omenești la bătrînețe (*La force*), tragedia distrugerii pe care o operează bătrînețea și moartea (*Les autres*), „nebulna de a iubi” cu iluziile, cu nădejdiile și cu turburările ei de gelozie retrospectivă, pentru a să extindă apoi în *milă* simțirea lui înalt umanitară la întreaga creațiune animală. Partea finală a lucrării, unde printr'o sforțare remarcabilă de intuiție autorul reușește să creeze apropierea sufletească de intimitatea durerii animale prin evocarea ororilor vivisecțiunii (*Vengeance*, *La mère*, *Le nom*, *Alali*, *Erreur*...), e de o putere de sugestie desăvîrșită. El izbutește astfel să lărgească ideia solidarității în toată sfera vieții.

animale, realizând sub o altă formă unul din preceptele morale esențiale ale budismului.

Nuvela *Tendresse*, remarcabilă între toate prin delicatețea simțirii pe care o desfășoară autorul, e de o nouitate care miră și care farmecă. E istoria în scrisori, a unei amante care se sinucide spre a lăsa iubitului calea vieții liberă. Dar spre a cruța bărbatul iubit durerea vie a acestei revelații, ea lasă unor mîni pioase grija de a-l amăgi, timp de douăzeci de ani, cu scrisori pe care ea le scrie în ultima clipă a vieții, menite să-l întreție în credința că e în vlață și că s'a resemnat la un traiu tihnît. Apoi, după două decenii, scrisoarea revelatoare, care arată prăpăstia adîncă a disperării ei, *durere vie și actuală*, a unei ființe demult dispărute. Efectul e indicibil și turburător.

Dar toată simțirea și toată precizia pe care Barbuse le pune în aceste compoziții, nu pot înlătura impresia unui amestec de procedee artificiale, care complică țesătura, de altfel simplă, a micilor povestiri. Scriitorul francez introduce aproape în mod constant o notă senzațională, care dă un colorit straniu sau exotic înlănțurii faptelor.

Fără îndolală, sinceritatea lui Barbuse vibrează mai ales în opera lui socială. Inspirat de o credință puternică în necesitatea unor prefaceri sociale, bazate pe ideea solidarității și a înfrățirii universale, el proclamă cu tărie nevoia unei zguduirii a instituțiilor sociale existente. Iubindu-și patria cu toată adîncimea simțirii, el nu poate ascunde nemulțumirile pe care imperialismul născind al Franței le produce în spiritele iubitoare de înfrățire.

Salvarea o vede scriitorul francez numai în republica universală a viitorului, cuprinzînd toate neamurile globului unite în înțelegere deplină și în iubire.

Deaceia el se ridică violent împotriva încercării diplomației europene de a înăbuși „adevărul rusesc” și în articolul memorabil „*Nous accusons!*” (după *J'accuse!* al lui Zola) el strigă omenirii civilizate: „Salvați adevărul uman, salvînd adevărul rusesc”. E un apel în felul celui al lui Romain Rolland din *Précurseurs (A la Russie libre et libératrice)* dar mult mai energic și mai emoționant.

În lupta întreprinsă pentru „emanciparea omenirii”, Barbuse a fost promotorul creării Internaționalei gîndirii (*Clarté*), „paralelă cu internaționala popoarelor”, cu misiunea de „a combate prejudecățile, erorile prealabil întreținute, și mai ales ignoranța care desparte și izolează pe oameni și au îngăduit pînă acum să fie aruncați unii împotriva altora”.

* * *

Rezumînd preocupările adînci și frămîntările dureroase, dar pline de nădejdea unui viitor mai bun, ale generației actuale, lucrările lui Barbuse rămîn cele mai caracteristice documente ale momentului literar și social pe care îl trăim.

Preciziunea țintei și a ideii pe care o manifestă în partea socială a operei sale, vădesc limpezimea unei orientări definite, care cristalizează năzuințele, de acum hotărâte, ale omenirii spre o viață mai bună, tinzând spre desăvârșire.

Imaginînd armătura socială a viitorului, el tinde să creeze mediul *obiectiv* necesar dezvoltării sufletești libere, care singură poate zămisi din propriile ei elemente fericirea „care nu este niciodată și care, totuși, într-o bună zi nu mai e.”

Dar dibuiele și nesiguranța orientării în filozofia generală a vieții, pe care le vădește partea intim sufletească a operei sale, revelînd doar presimțirea vagă a unor tendințe nelămurite, nu pot fi privite ca punctul depărtat unde străluce lumina mîntuirii spirituale.

Și analizînd această operă care prinde și fixează un moment atât de important al evoluției noastre morale, nu se poate să nu recunoaștem într'însa propriile noastre îndoeli și aspirații și să nu ne cuprindă dezolarea la gîndul că toate jertfele, dureros consimțite, nu ne-au putut aduce liniștea sufletească la care aspirăm.

Aureliu Weiss

Cronica feministă

Dacă am cerceta literatura tuturor popoarelor până în veacul al 19-lea, am găsi de-abia două tipuri de femei: femeia inger, femeia demon. Cea dintâi, fiică, soră, soție sau iubită, se jertfește fără rezervă și fără părere de rău, cu evlavie și cucernicie, pentru dragostea sau credința ei; cea de-a doua, ambițioasă, cochetă, senzuală ori răsbunătoare, este punctul de plecare al tuturor răutăților, al tuturor micimilor, al tuturor înjosirilor, chiar dacă acestea sînt făcute exclusiv de către bărbați.

Cea dintâi de obicei blondă, cea de-a doua brună, dar tot frumoasă, — dacă este tină (în mintea literaților femeia urită n'are dreptul la viață!) ... Cea dintâi îngăduitoare, blândă; cea de-a doua aspră, stăpînitoare și holărită.

Literatura modernă a deosebit la aceste două spețe psihologice cîteva varietăți: femeia care se vînde din plictiseală, din sete de lux ori din nevoie (și nu din senzualitate, ambiție sau răzbunare) și un fel de *mixtum compositum* — ingerul care cade, Margaretele al căror prototip este Gretchen a lui Goethe, și femeia căzută care se ridică la înălțimi morale pe care în realitate nu le atinge niciodată, Magdalenele pocăite, Taisele intelectualizate, Violetele mucenice, etc.

Filozofia științifică afirmă că un animal este cu atît mai sus pe scara evoluției, cu cît este mai diferențiat, cu cît specia se înfățișează în varietăți mai numeroase. Dacă literatura poate face femeia în știință, dacă ea poate sluji drept dovadă în statornicirea unei teorii științifice, atunci aspirațiile femeilor spre o egalizare de drepturi cu bărbații, sau măcar spre o *autonomie morală*, rămîn eu totul nemtemeiate, fiindcă femeia nu este încă un animal îndestul de diferențiat... două spețe psihologice cu așa puține varietăți...

Toți am observat desigur că nu există subiect care să fi îndemnat mai mult închipuirea scriitorilor, care să fi întezit mai mult puterea de creație a bărbaților, care să fi ademenit mai mult fantezia artiștilor, decît femeia. Arta plastică? — Domnia femeii. Beletristica? — Stăpînirea ei. Literatura în care dragostea nu este a tot stăpînitoare, este o literatură care trece drept sarbădă. Teatrul în care rolurile femeilor sînt șterse, este un teatru condamnat la nepăsare.

Și iarăși am observat cu toții că nu există subiect în jurul căruia să se fi îngrămădit mai multă dușmănie, mai multă învrăjbire, mai multă înjosire, mai multă ură, — decît femeia. Byron, Musset, Schopenhauer, Boccaccio, și alții, și alții... Bătrini sau tineri, geniali sau

mediocri—o! mai cu samă mediocri! vechi sau moderni, latini, germani, slavi, japonezi...

Și doar toți acești literați au avut o mamă... Nu este un fenomen straniu această statornică dușmănie împotriva femeii? Trebuie să adăugăm: în literatură,— fiindcă 'n viață faptul se prezintă, slava Domnului! cu destule intermitențe!

Iată o problemă psihologică care ne urmărește de multă vreme și a cărei deslegare vom încerca-o în aceste cronici.

Fenomenul este foarte complex și e, desigur, rezultatul mai multor factori. Condițiunile economice vor fi poate cele hotărâtoare. Despre ele vom vorbi cu alt prilej. Să ne oprim pentru moment la cele pur psihologice. Sînt în sufletul individului cîteva elemente care, dată fiind estinderea ce-o capătă prin cultură sau relații sociale prielnice, sînt indetulătoare ca să explice acest fenomen psiho-social, deși la intruparea lui ar putea contribui și altele.

Unul este pornirea înăscută, derivată probabil din însuși instinctul conservării, de a economisi forțele noastre receptive, în virtutea acestui porniri noi scrutăm flece serie de impresii similă, păstrăm din ele partea comună și esențială, lăsînd pierdute toate amănuntele de diferențiere. Dacă această cernere se face conștient sau incoștient, lucrul n'are importanță în cazul de față. Această tendință de a generaliza, extrem de prețioasă pentru sistematizarea și organizarea științei, poate merge prea departe, poate ajunge la sărăcirea și îngustarea minții, prin educația intelectuală ce se dă astăzi în cele mai multe școli.

Cine este familiar cu evoluția învățămîntului școlar, adică a culturii organizate, disciplinate și dozate pentru marele public, știe că esențialul învățării, mai ales de prin secolul al 18-lea încoace, sînt gramatica, matematicile și filozofia. Chiar literatura și muzica au fost puse pe cît posibil sub regimul științelor de mai sus.

Caracteristica gramaticii este, după cum o știm cu toții, găsirea unei reguli tot mai încăpătoare, pentruca excepțiile să rămie cît mai puține.

Idealul matematicilor care este altul decît formula?

Filozofia, chemată să se adreseze unui public din ce în ce mai numeros, și-a coborît nivelul, s'a redus la logica formală și la cîteva principii schematice, adică tot la formule. Inseși științele naturale tind să-și reducă belgugul la cadre din ce în ce mai strînse, la scheme analoage paradigmelor gramaticale.

Cu asemenea instrucție numai inteligențele bine inzestrate vor putea diferenția o idee, o vor putea desfășura și individualiza: celelalte cată să se mulțumească cu minuirea formulelor învățate și a locurilor comune.

Față cu această tendință generală, ce poate face tinărul de 20—22 de ani care vrea să treacă drept un... cunoscător, un experimentat în virtuțile și viciile femeii și care ambiționează să cucerească atențiunea tuturora? Ce poate mai lesne cuceri ca răutatea? de aici formulele așa de gustate: „souvent femme varie“ a lui Francisc I, „femea perfidă ca unda“ a lui Shakespeare, „schimbătoare ca vîntul“, „plete lungi și minte scurtă“, și altele.

În fundul sufletului, toți sîntem convinși că aceste formule nu se potrivesc nici cu majoritatea, necum cu totalitatea femeilor, și totuși le întrebuițăm în convorbirea zilnică. Le întrebuițăm chiar în cazurile cînd formula rămîne mai prejos de tipul ce este de caracte-

rizat. Bunăoară zicătoarea: „schimbătoare ca vântul”... după știința meteorologică direcția vinturilor variază foarte puțin... Femela a cărei vocație, pentru a ne folosi de o expresie favorită a lui Ibsen, este schimbarea, nu se poate mulțumi numai cu atâtea direcții...

Un alt element sufletească e de natură pasională.

Esteticianii și-au pus întrebarea: care poate fi starea sufletească primordială care să fi provocat crearea arhitecturii? Cei vechi socoteau imitația ca unica impulsie. Imitația ar explica zidurile primitive, poate chiar cocheta arhitectură greacă și ornamentația rămu-roasă a stilului gotic. Ea nu ajunge să explice construcțiile care se adâncesc în întunericul pământului, cum sînt acele din Egipt și Indii, dar mai ales acele care rîvnesc la înălțimile văzduhului. Esteticianii moderni dau altă explicație.

Există, zic ei, în sufletul omului, o pornire simplă și primordială de răzvrătire împotriva atîrnării statornice și perpetue de soarta pământului, împotriva gravitațiunii. Această pornire este simbul artei arhitectonice.

Dovezi despre existența acestei porniri primordiale ar fi miraculosul din literaturile populare, care veșnic se avîrtește în jurul pînței de a înghiți văzduhul și de a nimici distanțele și înălțimile: ar fi cercetările aerostaticii, care fără nici un folos imediat continuă de atîtea veacuri. Santos-Dumont nu e decît urmașul cel mai feroce al unei întregi serii de zburători.

Dovadă ar mai fi visurile și aspirațiile copiilor la care dorința de a zbura, de a „căuta aripile pierdute de paseri”, de a fi luați de pasări în zbor, este o preocupare de ficte minută.

Dacă această „imboldire” există, această împotrivire contra gravitațiunii, dînsa ar fi să alcătuiască și caracteristica omului. Psihologia comparată ne oprește de a-l mai numi „animalul rațional”. Sînt atîtea animale care gîndesc mai bine decît sălbatecul! Să-l numim atunci „animalul nemulțumit”, „animalul răzvrătit”...

Tot o pornire de răzvrătire, socotim noi, este și chela de boltă a fenomenului pe care-l cercetăm.

Atîrnarea bărbatului de femeie, cași a femeii de bărbat, este de toată clipa și de o viață întreagă. Cînd încetează, nu prea are omul ce face cu independența lui! Împotriva acestei robii firești, omul se răzvrătește. Cum? Firile obișnuite mînjind, ascunzînd, schimbîndu-și cît mai des stăpînirea, femeile în aparență, sau făcînd totul împotriva. Cine nu cunoaște bărbații care, pentru a dovedi că'n casa lor „cucoașul cîntă și nu găina”, fac veșnic contrarul de ceiace le cere soția? Ca și cum a face în ciudă, nu-i tot un semn de atîrnare! Firile alese se răzvrătesc și ele plămînd acele figuri de demon din literatură, rămase totuși frumoase în sălbătăcia lor. Beletristica în genere să nu fie oare o operă de răzbunare?

Dacă femeile făceau literatură scrisă, ajungeau, putem fi siguri, la aceleași formule și la aceleași plămîndi artistice. Considerațiunile economice și sociale le-au îndemnat energia în altă parte și sîndu-le să se mulțumească cu literatura... în acțiune... și să dea astfel, foarte de multe ori, dreptate protivnicilor lor.

Nu vom considera pe femeie ca o simplă victimă. Părerea noastră este că'n orice neînțelegere și'n orice conflict, nedreptatea nu-i niciodată numai de partea unuia.

Un al treilea element sufletească, poate nu primordial, dar desigur existent în actuala organizare socială, este frica de ridicul.

Se întâlnesc 5-6 bărbați. Cade convorbirea asupra femeilor. De înjositoare vorbe nu se spun! Dece nu protestează unul măcar? Și cu toate acestea, fiecare din ei are într'un colțisor al sufletului, uitat poate, dar existent, un chip neîntinat de femeie—chiar în afară de acel al mamei lui. Dece nu spune unul o vorbă de apărare? Frica de ridicul. „Ești un naiv” ar fi răspunsul cel mai politic cu care s-ar întâmpina tovarășii... Frica de ridicul, sau frica de apostrofe violente, e tot frică și tot micime...

A existat totuși un scriitor care a aruncat obișnuitele formule literare de psihologie feminină și a înfățișat pe femei cu toate păcatele, dar și cu toate înălțimile sufletesti la care pot ajunge; care i-a studiat sufletul cu aceiași minuțiozitate și același respect cași pe al bărbatului.

A fost un om liber, filozoficește liber, a cărui inteligență a plutit de-asupra întregii concepții omenesti și care nu s'a simțit micșorat de afirmarea lui de femeie.

A fost un cuget puternic, îndeajuns de puternic ca să nu se teamă de ridicul...

Acesta a fost H. Ibsen, iar prin faptul că n'a pus femeile în același calup, ci le-a studiat și le-a diferențiat, dintr'o singură lovitură de condei el le-a suit cu câteva trepte pe scara evoluției...

Mișcarea feministă, ale cărei începuturi trebuiesc căutate în Marea Revoluție Franceză și ale cărei prime manifestări se arată în cea dela 1848, merge așa de încet, fiindcă-i lipsește teoreticianul, mintea înaltă și slobodă de îngrădirile trecutului care să-i statornicească principiile și să-i întemeieze înțelamentele generale.

Stuart Mill este un filozof de mare sprijin. El pledează însuși pentru cauza femeii, o apără, și face lucrul din generozitate și ca-valerism. Dinsul nu pune destulă convingere rece, pentru a impune chestiunea. Stuart Mill nu este un întemeietor de principii în această chestiune.

Ibsen este un sprijin mai folositor, fiindcă prezintă chestiunea cu mai multă obiectivitate. El este însă un literat care se ferește să formuleze ceva, ba chiar se leapădă de cinstea de a fi apărătorul feminismului. Și totuși adevăratul stîlp al mișcării feministe, până în momentul de față, rămîne tot marele norvegian...

Ana Conta-Kernbach

Cronica teatrală

IAȘI

Despre „Vlaicu-Vodă”, cu care s'a deschis stagiunea, s'a vorbit mult, acum cîțiva ani. A fost prilej, atunci, de lungi și vehemente polemici, de cercelări de paternitate literară, de disculpări din partea autorului; luptă care s'a dovedit zădarnică, din lipsă de dovezi. „Vlaicu-Vodă” a prins. Vilva de atunci l-a consacrat. Piesa istorică a lui Davila a rămas drept cea mai izbutită reînviere a trecutului, în literatura românească. Renumele i-a fost statornic. Nimeni nu-l mai contestă nimic. E clasică. Vor învăța-o copiii la școală, vor recita-o debutanții la Conservator, vor cita-o istoricii literari, va umple cu demnitate cîteva pagini în viitoare antologii... Și e destul. Și tocmai pentru asta piesa lui Davila n'ar trebui să se mai joace. Are glorie suficientă. În literatura noastră poate să ia locul, pe care, în cea străuceză, îl au zeii de dramă romantice și declamatorii. „Vlaicu-Vodă” înseamnă în miniatura literaturii noastre, o fază, apropiată de noi și totuși departe. Depe catedre, monoton și sobru, violent și patriotic, s'o citească dascăli de limba română. Să-l admire mania arhaizantă, Să guste, în cinci versuri, sonoritatea cuvîntului „propășire” repetat de șapte ori. Să-l aplaude efectele, mai ales măcelul dela stîrșitul actului al patrulea, fără îndolală. Dar să nu se întrebze, cumva, dacă putem simpatiza o clipă cu sufletul acestui Domn dela 1400, care ne este perfect indiferent și pe care totuși îl ascultăm tingindu-se și răzvrătindu-se dealungul celor cinci interminabile acte...

La „Intimii noștri” de Sardou, n'am mai fost. Probabil, s'a ris. Nu mult, cît trebuie. D-l Petrone și-a îndeplinit, conștiincios, rolul; l-a jucat, cași anul trecut, cu humor și sinceritate. De-asemeni și d-l Vernescu. Și piesa lui Sardou a fost aplaudată, desigur. Storiile trase cu evidentă, morala sarbădă și teza banală n'au avut nimic de pierdut. Lumea a plecat, fără îndolală, mulțumită, cași anul trecut. „Intimii noștri” se vor putea relua și la anul...

„Rodia de aur”, povestea în trei acte a d-lor Teodoreanu și Maniu, constituie adevărata deschidere a stagiunii. După o așteptare de cîțiva ani, înșfîșit, scena noastră ne înfățișează o piesă originală nouă.

O domniță de basm, la o curte de împărat, tinjește, cuprinsă de dorul unei misterioase rodii de aur care se aprinde—zice-se—la o sută de ani odată, în stejarul crescut în fața palatului împărătesc. În stejar se spune că stă ascuns sufletul unui cralu de odinioară care a vrut să săgeteze luna, ca s'o aibă. E o legătură între rodie și lună; amîndouă se confundă, de altfel, dar asta se va lămuri mai tîrziu. De pază lingă stejar, ca să lezeze rodia, se înfățișează să stea, pe lingă doi țigani, și un volnic din altă țară, Tugomir. Un pitic, vodă peste piticime, îl ajută. Pe celălalt tărîm, rodia (pe care o fură din stejar o pasăre mălastră) e păzită de un balaur. Tugomir îl ucide, dar e

adormit de o babă vrăjitoare care protejește pe țigani. Aceștia aduc rodia domniței. Tugomir se înfățișează la castel, dar e aruncat în închisoare. Dar domnița nu e mulțumită. Odată cu aducerea rodiei, dorința ei, în loc să se potolească, crește. A dat drumul rodiei pe cer și rodia, e iarăși lună. Tugomir în închisoare e bolnav de o rană căpatată dela balaur. Piticul, prietnul lui năzdrăvan, îl vindecă și dă pe față adevărul. Domnița își dă sama, însfirșit, că a fost îndrăgostită de Tugomir și nu de rodie. Și iubirea care se îndestulează la locul rodiei nefolositoare. E vechea temă a Dorințil veșnic nesățurate, înnamorată de Inaccessibil și care își vede îndeplinirea aproape de ea, acolo unde nici nu se gîndea...

Poți bănuî, negreșit, că Tugomir e crainul care a vrut să săgeteze luna, mai ales că odată cu vindecarea lui, stejarul dispăre. Dar asta nu esie spus nicăeri. Nici nu trebuie să fie spus.

Pe o fantezistă intrigă de basm, autorii au altoit o semnificație simbolică. Altoiul, ce-l drept, n'a prins pretutindeni. Simbolul nu pătrunde, poate, în toate detaliile, nu le înnoadă pe toate, cu o egală putere, la firul principal. Dar aproape nu se poate spune că e o greșală. Asta din pricină că detaliile au aici însemnătatea lor, independentă de desnodământ. Lucru rar, în afară de viața lor împreună, ele trăesc, fiecare, viața lor aparte. O prea severă unitate în mersul piesei ar fi stricat. E o distrămare continuă de imagini, slobode și ușoare, care se prind din cînd în cînd. O sburdalnică horă de versuri. Și e mult. Dela „Cometa” lui Iosif și Abghel, n'am mai avut, în acest gen, o mai frumoasă revelație.

„Rodia de aur” ar fi trebuit jucată cu multă poezie și vis. A fost jucată numai corect.

Cu „Prietenii din copilărie” de Fulda, am intrat din nou, și anul acesta, în genul moralizant și amorf al „întîmilor noștri”.

Mult „gemütlich” burghez, situații de un comic mai mult estin, dialoguri nu prea lungi, și, mărturisesc, o totală lipsă de monologuri, surpriză plăcută. Comedia această nu suferă de obscuritate. Ești sigur din actul întâiu de ce se va întimpla în al patrulea, și ce se va întimpla în al patrulea, ar putea și bine ar fi să se întimplă în al doilea. Rostul piesei e că omul nu poate trăi singur și că, din două una, ori nevasta, ori prietenul și că, în orice caz, e greu să-î împaci pe amîndoi deodată. Mai este și o convertire la însurătoare, și o situație comică la sfîrșit, și piesa merge timp de patru acte, plictisindu-te sistematic.

S'au desgropat, anul acesta, „Hoții” lui Schiller. S'au înfățișat în giulgiul sdrențuit al unei traduceri proaste. Așa că sărmana piesă melodramatică și declamatorie a mai fost și schilodită. Spectacolul a fost, negreșit, plicticos. Dar țin să observ că plictisala pe care o ai aștînd la „Hoții” nu e o plictisală de rînd. Are într'însa ceva distractiv. Dealtfel trebuie să-ți inoculezi de-acasă o doză de entuziasm anticipat, și să-ți repeți mereu că piesa e „sguduitoare”. Biata piesă a lui Schiller nu-ți trezește măcar un fior în suflet! Totuși „Hoții” au avut săli plîne. Nu e de mirat în vremuri de acestea în care Hoția (sub orice formă) pasionează pe toată lumea...

D-I Ghișescu a susținut cu patimă rolul lui Franz. A avut clipe excelente. Piesa nu poate fi jucată altfel decît fals. D-I Ghișescu a fost, poate, cîteodată, mai natural decît ar fi trebuit.

Al. A. Pli.

Scrisori din Paris

I. Literatură

Literatura e „le premier amour” al fiecărui intelectual. S'a zis, și cu drept cuvînt, că sînt monstruoși oamenii care n'au făcut veremiri la 18 ani. — După citva timp, brutal și nemilos, viața ne silește să rupem această mezallanță fiindcă, în imperiul ei, idila e un capitol antipatic. Umila noastră planetă nu cunoaște încă republica aristocratică a lui Renan unde poezii sînt în capul treburilor. Încă de timpurlu, cariere aride de specialitate, aduc aminte adolescentului jesuitica regulă că „viața nu e un roman”. Nu se poate însă înăbuși natura. Dovada e că, împinsă departe în fundul sufletului, nevoia de literatură apare, neașteptată, imperioasă, ca un strigol, la orice vristă. Se poate lecui gustul de a comite versuri, nu se poate lecui niciodată viza nevoe de a ceti. Așa se explică de ce un Pasteur cetea cu frenezie, pe așuns, ca un școlar care se teme, folietoanele lui Ponson de Terall.

Vacanța e epoca orgiilor intelectuale. Cei mai austeri specialiști părăsesc mușcăițele laboratoare pentru paginile parfumate cu aer proaspăt de cimple ale literaturii.

De departe de Paris, profit de această ocazie să trec în revistă literatura anului; citiva necunoscuți și citeva vechi cunoștințe, a-utori preferiți, prietini fideli pe care-i revezi cu dor.

1) *Jules Renard: Les cloportes, roman, G. Cris editur.* E un roman înedit, găsit în saltarul autorului după moartea sa. O operă de tinerețe în care prima manjeră a autorului, aceia din „L'écornifleur”, domină. Nu știm motivele pentru care J. R. a refuzat să o dea publicității. Adevărul e că e departe de nemuritoarea sa „Poil de carotte” sau de „Nos frères farouches”. Cu toate acestea romanul conține pagini delicioase. E vorba de Honorine (vechea servitoare de familie, căreia J. R. i-a consacrat multe pagini) care, bătrînă și nepuțincioasă, e înlocuită în serviciu de o nepoată a sa. Tînărul fiu al familiei după o asiduă insistență, o face să-l iubească și o seduce. Fata rămîne însărcinată. Cu naivitatea plină de blîndețe a vechilor slugi, Honorine se îmbracă de sîrbătoare și se duce să propue părinților tînărului curtezan nici mai mult nici mai puțin decit... o căsătorie între cei doi tineri. Burghejii indignați cred în nebunia bătrinei servitoare și o trimit la plimbare. Nepoata se sinucide. După cum se vede, strîșitul e neașteptat de romanesc pentru temele lui Renard. Nicăieri nu mai întîlnim așa ceva. Poate de aceia autorul a rezistat să-și publice romanul. El explică, în cruzimea lui, excesul de naturalism din

prima fază a romancierului. Se știe că J. R. a debutat pe la 1880 cu romane de un realism sălbatic, nihilist, foarte asemănător cu acele ale lui Mirbeau. Naturalismul nihilist e o formă a pesimismului romantic. Originea sa se poate găsi în două surse: desgustul de oameni și desgustul de tine. Despre cel dintâiu, răzbătut la culme, nu mai insistăm: el poate apărea ca efect al unei nevroze organice ori al răutății oamenilor. Cel de al doilea e o formă a naivității. Inocența e prin excelență idealistă. Nimic însă mai sălbatic în răzbuire decât naivitatea dezamăgită și mai ales dezamăgită asupra ta însuși. Când sufletul dedublat în actor și spectator și-a descoperit joncicii și mizerii, el nu mai poate crede că alții sînt croiți după alt tipar. Jules Renard a spus undeva această minunată vorbă: „L'homme qui est en moi me rend misanthrope”. În această butadă stă toată psihologia naturalistului nihilist. Cași Mirbeau, J. R. nu poate erla frumuseții că există, tinereții că trăește, bunății că se revarsă. Minciuni și iar minciuni. Ca rețetă, sarcasme.

Anii trec însă și omul se simte singur cu disprețul său. Un interior cald pe vreme de iarnă, o prietenie fidelă, o rază blîndă de soare toamnă îl îndeamnă încetîncor să se împacă cu viața. Dezamăgîtul o va face însă cu o condiție: va continua să denunțe artificialitatea și poza vieții și nu va reabilita din natură decît lucrurile și persoanele sincere, primitive, nefăcute. Ori, ce nu e ipocrit în convenționala noastră societate? Copiii, țărăni și lucrurile inanimatitate cum J. R. a scris cele mai emoționante pagini din viața copiilor, a devenit prietenul bun al servitoarelor bătrîne păstrate de generații, al blînzilor țărăni. Curiozitatea a împins pe acest etnograf al primitivilor să le înțeleagă mentalitatea, să le guste manile, să le plîngă necazurile. Anarhistul e foarte aproape de umanitarist. Kropotkin a scris o carte despre înfrățire la insecte, iar Zola, sadicul Zola, a îmbrăcat haina puțin ridicolă a apostolului dreifusard. Jules Renard a putut deveni și el un Dickens. Numai că naturalistul pocăit păstrează totdeauna o rezervă: umorul. Umorul eritator, blînd însă, nu ironia rece, neumană, ironia care îngheață. Umorul lui Renard irtă și înțelege tocmai fiindcă ride. Les Phlippes, Ragotte, Honorine, nu pot mînji, fiindcă natura cu care ei se confundă nu minte niciodată. Cinsmul anticultural care l-a transformat în rural, l-a împins și mai departe. Renard și-a asigurat garanția contra artificialității alîndu-și încă un alt prieten: animalele și lucrurile neînsuflețite. Pe cele dintâiu te-a umanizat interpretîndu-le omenește instinctele, pe cele de al doilea le-a pîndit, inflorat de misterul tăcerii lor, urmărindu-te în amănunte neînsemnate, în speranțe de a le fura misterul. Astfel a devenit un *panteist al amănuntului*. Cum pentru alții misterul e în imensitate, sub boltă înstelată sau în zările albastre ale orizontului, pentru Renard e în lumea atomului, în cealaltă imensitate care nu e *deasupra* ci *dedesubtul* simțurilor. Lumea micului e tot așa de întînsă cași lumea marelui. *Pe Renard îl chinua să știe ce e dincolo de tîpă*.

Dacă a devenit un umanitarist pentru primitivi, nimeni n'a rămas mai aspru pentru personajele filistine ale societății, nimeni n'a avut sarcasmele mai dure pentru scriitori și pentru burghezii iubitori de literatură cu aspirații de mecenat.

El se simțea bine în menajeria de animale blinde pe care o adunase în jurul lui. Îl servea drept societate. Astfel dacă Mirbeau a murit singur, cum mor oamenii fără credință, după sicriul lui Renard, în cortegiul funerar ce îl urma, un copil, mai mulți țărani și câteva vietăți fără glas, plîngeau un prieten.

11) *H. de Reignier: La pêcheresse, roman, Mercure de France, 1920.* Cinci ani în care bubuitul tunului n'a încetat, cinci ani de masacre și de ură. Sint puținii aceia care nu s'au dezgustat de atita eherească, omul pașnic, biologic, normal, renaște. Nimic mai plăcut de cât să te transplantezi cu un scriitor preferit în timpuri unde dragostea calmă de viață, logica rectilinie a instinctelor se desfăta într'o sănătoasă și ușoară imoralitate, unde ciudatele contradicții ale apetitelor omenești, în loc să trezească indignarea farizaică sau asprimea dogmatică a moralisților, trezește hazul mucalit și bonomia surizătoare.

H. de Reignier nu vrea să trăiască în secolul nostru care are incomodul defect de a lua în serios toate aspectele vieții, de a le transforma la tot pasul în *probleme*. Secolul său natal e al XVII-lea și XVIII-lea cind individul, bucuros că trăește, nu-și complica viața cu „cazuri de conștiință”. Cetățeanul acestor timpuri știa înainte de toate să trăiască; asta înșamnă că acolo unde noi descoperim *probleme*, el descoperea *farse*. Cu toate acestea veacurile menționate nu erau complet lipsite de facultatea de a-și incurca conștiința cu dificultăți. De cind există, pe deoparte, un trup care poartă și pe de alta o dogmă care oprește, omul n'a fost complet liber. Deosebirea dintre un erou ibsenian, contemporan de-al nostru, și un personaj rabelaisian, contemporan al veacului lui Reignier—e că cel din urmă, după cîteva aparente exilări, se va decide totdeauna pentru soluția care dă satisfacție trupului. Pentru scriitorul libertin eterna poveste a lui „tentation du Saint-Antoine”—e tema favorită. Ultimul roman al lui Reignier tratează același subiect.

M-r Seguiran, văduv după o primă căsătorie, e doritor de a contracta o a doua pentruca să-și asigure posteritatea. O mătușă care moare și îi lasă toată succesinea cu condiția să se căsătorească cu o tinăără orfană M-lle D'Ambigné, îi oferă cea mai bună soluție. Căsătoria se face și tinerii se retrag în castelul lor, la țară, în tovărășia unui prieten comun M-r de la Pegandie. După zile vesele, tinăara femeie începe să se sature de deliciale oficiale ale căsătoriei. Protestantă în tinerețe, ea se convertise la catolicism cu o ardoare neobișnuită. Astfel la început ideea păcatului extra-marital i se pare imposibilă. Încetul cu încetul glasul cărnii deveni imperios. Credințioasă cinstită, d-na Seguiran se întreabă ce e de făcut. Noroc că salvarea oricărui păcătos e în teologie. Multiplele și elasticele ei subtilități se potrivesc la orice. Într'o analiză psihologică de un irezistibil umor, H. de Reignier perindează sofismele suflotești ale sufletului încercat. În primul rînd păcătoasa „in spe” își zice că, între o dragoste care nu-i mai place și una care o atrage, e mai cinstit să se așeze de partea preferinței. Pe urmă, își aduce aminte că o școală teologică învață că pentru a scăpa de păcat singura soluție e să-l comiți, căci numai epuizînd oroarea lui, poți căpăta tot dezgustul care te ferește pe viitor. Înarmată cu această scuză și cu altele pe care i le oferă prompt și conștiincios rațiunea transformată în „advocatus diaboli”, M-me de Seguiran ar păcătui dacă n'ar mai fi o dificultate. Trînd după ea încă pe cineva în greșală, conștiința ei s'ar încărca în plus cu responsabilitatea altui suflet. M-r de la Pegandie, libertin fără scrupule, condamnat gata, o salvează lînd asupra sa toată responsabilitatea.

Greșala tinerei femeii ar fi rămas aici, dacă teoria expiării prin dezgust ar fi fost adevărată. Cum doza administrată nu era însă su-

ficientă și cum pofta vine mîncînd, M-me de Seguiran se găsește din nou incurcată. Noroc că divinitatea îi vine în ajutor trimițîndu-i un alt amant, pe tînărul Palamide d'Escandol care, găsit într-o noapte în camera tinerei doamne, este omorît de primul amant. În urma atîtor grozăvii, sufletul lui M-me de Seguiran revine la puritatea lui primitivă. M-r de la Pegandie este uitat, iar necesitățile religiei umplu din nou viața fostei păcătoase.

Filozofia lui Reignier e aceea a lui Boceacio, a lui Rabelais, a lui Antoine de la Salle din minunatele sale „Cent nouvelles nouvelles” sau din „Heptameronul” reginei Marguerite de Navarre. Cași înaintașii săi, Reignier înțelege vanitatea eforturilor eroice în viață. Pentru el „la vie c'est la poursuite de l'impossible à travers l'inutile.” Realitatea imediată e acela a simțurilor și a satisfacțiunii lor. De aci ironica neputință a religiei sau a moralei de a educa trupul. Sufletul se poate educa, corpul niciodată. În cel mai bun caz, din toate compromisiurile, omul poate eși un ipocrit. Deaceia Reignier nu admite nici aventura, nici sacrificiul, nici epopeia, nici penitența, cu atît mai mult nici poza mandarinului intelectual care vede în toate o *problemă*. Instinctele simple cum sînt au și ele o estetică. Poezia animalității inocente care se desfășură armonio, e tot ce e mai frumos în viață. Restul e bun pentru teologi, care nu-s interesați decît ca personaje de anecdotă.

H. de Reignier are calmul vrîstei de 40 ani, cînd gustul pentru eroism s'a săcătuit, cînd omul trebuie să-și compue din cei mai rămîne o consolăție filozofică pentru restul vieții. El mai reprezintă și epocile fericite, cînd dulceața de a trăia claselor aristocrate nu e tulburată de nici-o rezistență și de nici-o amenințare.

Pentru cei care doresc revenirea la normalitate și pentru acela pe care excesul de epopee pe care-l trăim de cîinci ani l-a săturat—literatura lui Reignier e un bun antidot.

III. *Pierre Benoît: Pour Don Carlos*, Albin Michel ed. 1920. E un roman de aventuri în care se desfășoară intrigi misterioase din timpul candidaturii lui Don Carlos la tronul Spaniei. Gustul pentru misterul eștin de feuilleton, de care ne temeam pentru evoluția ulterioară a acestui scriitor, într'un număr trecut al acestei reviste—s'a realizat. Pierre Benoît a cedat unei explicabile necesități comerciale de a avea multe ediții și prin aceasta a eștit din literatură.

IV. *André Gide: La symphonie pastorale*, Ed. „La nouvelle revue française”, 1920. André Gide e unul din cele mai originale și mai remarcabile talente ale Franței contemporane. Amestecul de misticism religios, de idealism și de rafinărie pur estetică în genul Oscar Wilde ori Theophile Gauthier, dau fizionomiei sale o înfățișare foarte personală.

Ultimul său roman tratează o temă foarte interesantă. E vorba de o orfelină oarbă din naștere, crescută de un pastor protestant. În conversații calme și duioase pastorul o inițiază în știința universului și a lucrurilor. Psihologia oarbei se resimte de necunoștința inițială a lumii. Între ea și pastor, care se simt apropiați unul de altul, fără să se vadă, o puternică pasiune izbucnește. În același timp însă fiul pastorului iubește și el pe tînăra oarbă. Într-o zi, pe neașteptate, vederea îi survine. Odată, văzul trezit, fata nu mai poate iubi pe bătrînul pastor. Elementul estetic al simțului optic o îndreaptă către tînerețe și culoare, către flu. Dragostea unei oarbe e altă decît aceea a unei femei care vede. Lumina transformă sufletul și viața învinge.

Feste paginile acestea simple—cochetărie stilistică care maschează un fond profund—plutește un farmec mistic neînchipuit. El nu se poate analiza, căci atingerea îl dizolvă. Trebuie citit.

V. *André Corthis: Pour moi seule, Albin Michel editeur, 1920.* Autoarea e o femeie care, anul acesta, a obținut marele premiu al academiei franceze pentru roman, premiu obținut anul trecut de P. Bernoit cu a sa „Atlantide”.

E jurnalul unei femei simple, sentimentale și dezorientate. Citează evenimente banale ca acelea care mobilează de obicei cu o dezoțată uniformitate existența tinerilor femei din burghezia mijlocie. Tristețea zilelor fără culoare care se scurg încet în timpul ploios de toamnă, resemnarea anonimă și docilă în fața marilor probleme ale vieții—e programul obișnuit al sufletelor lincezinde în provincie. Sufletul acestor femei are moliciunea înmărmurită a florilor de baltă care nu îndrăznesc să năzuiască către viață.

Poezie potolită, viață interioară plină de un neînțeles mister, atmosferă de calm fatalism care duce la inutilitatea oricărui efort; toate aceste trăsături ale cărții n'au nimic franțuzesc.

Eie amintesc de poezia nordică a unui Hermann Bang, I. Iacobsen ori Knut Hamsun.

Astfel mă surprinde sufragiul oficial al mentalității franceze decretat prin intermediul academiei.

VI. *Marcel Proust: L'ombre des jeunes filles en fleurs, édition de „La nouvelle revue française” (prix de l'Académie Goncourt), 2 vol.*

„Tous les genres sont bons excepté le genre ennuyeux” e concluzia la care ajunge cititorul care caută în lectură, înainte de toate, plăcere și distracție. Avem de a face cu o delicată senzibilitate, amătoare de minuțiozitate microscopică care, asemenea lui Zola, descrie în 20 pagini un colț de oțet sau o piață de paianjen. Psihologia eroului e o pasivitate contemplativă, iar maniera de a-și împărtăși senzațiile e o revenire către clasicism. Ambiția autorului e de a deveni un neoclastic,—de a reacționa normal contra insanității literare. Reinvierea sint însă totdeauna ingrate, deaceia mă îndoiesc dacă reabilitarea romanului descriptiv în felul lui Dickens, care făcea deliciul a două generații înaintea noastră, se mai potrivește cu complexitatea nervozității contemporane.

Memento: Printre publicațiile literare de oarecare importanță ale anului, menționăm: *Paul Claudel: „Le père humilié”,* drame en cinq actes, ed. „Nouvelle revue française”; *Edm. Jaloux: „Au dessus de la ville”* și „*L'incertaine*” (vom vorbi într-un număr viitor de acest scriitor); *Ch. Villorac: „Le paguebot Tenacity”* și *G. Duhamel: „L'oeuvre des athlètes”,* piese jucate la teatrul „Vieux Colombier”; *Romain Rolland: „Pierre et Luce”* (roman), „*Les précurseurs*”, articole de gazetă, și „*Liluli*” (fantezie dramatică).

II. Millerand

Taine, mi se pare, spunea undeva, că fiecare din noi își găsește între 20—30 ani, conștient, idealul. Reflectând la cariera foștilor socialiști Briand, Millerand sau Viviani, mi se pare că formula lui Taine a fost scrisă înadins pentru aceste specimene omenești. Cu toate acestea, trebuie de făcut o excepție pentru Millerand. Dacă firea bătaioasă și exuberantă a lui Briand s'a potolit în compromisuri pentru putere, dacă subtilitatea ipocrită a lui Viviani s'a curbat sub logica vieții, oricine se întreabă cum a putut debuta ca socialist muncitorul

cuminte, firea ponderată de clasă mijlocie, portretul tip de burocrat conștilucios care e noul președinte al republicii franceze.

Ca valoare omenească, Millerand e dintre oamenii care fac o justă repartitie între fericire și devotament. Fiindcă se mulțumește cu puțin, se întâmplă adesea, ca el să ofere mult altora, dar numai după ce și-a retras porția proprie: figura onorabilă a *egoistului sobru*, care poate servește cel mai mult și cel mai bine o societate omenească. Fiindcă nu s'a uitat niciodată complect pe sine, Millerand n'a reușit niciodată să devle un apostol, un inspirat care știe să ofere societății ceva mai mult decât prinosul.

Debutant umil ca avocat și gazetar pe lângă jurnalul „Justice” al lui Clemenceau, el a început o politică socialistă, din modestie, fiindcă se știa flu de circiumar. Trecerea sa prin diferite comisii parlamentare și ministere a lăsat impresia unei munci conștilucioase de o inteligență lucidă și de un fel de resemnare sceptică.

Cum se întâmplă întotdeauna, Millerand a servit mai mult națiunea sa în felul acesta, decit dacă ar fi avut în el uragașul sentimental al unui Jaurès sau intransigența jansenistă a unui Guesde. Inspirații socialf mistici renașc cîte odată vitalitatea societății căci nu pricep logica și necesitatea oportunității.

Millerand s'a numit toată viața socialist. S'ar fi putut numi orice altceva, căci înainte de toate el a fost un *eclectic*. Alegea din toate atitudinile pe cea utilă. Privindu-l la lucru, la San Remo, la Spa sau la Hythe, l-ai fi confundat cu un englez sentimental—sint și de aceea l—discipol de al lui Bentham, adică sentimental din... utilitate.

Fără să aibă fineța diabolică a unui Metternich, nici brutalitatea adesea inutilă a lui Bismarck, Millerand a fost lucid în acte, practic la lucru și sentimental în promisiuni, servind minunat timp de zece luni Franța.

Poporul, plin de intențiuni realiste, l-a priceput și l-a chemat la cea mai înaltă magistratură a statului.

Octombrie, 1920.

Mihai D. Ralea

Scrisori florentine

„... La tua città, ch'è piena
D'invidia sì, che già trabocca il sacco,
Seco mi lenne in la vita serena.“

Dante, Inferno, VI, 49.

Florența—acest oraș-muzeu—a fost și a rămas până în zilele noastre „cetatea lui Dante“. Deși moaștele poetului zac în pământ străin, orgoliul florentin, spre a răscumpăra greșala persecutorilor, l-a înălțat un mormint fictiv în Pantheonul dela *Santa Croce*, și a ținut tablete de marmoră cu terzine din *Divina*, pe la toate colțurile de stradă.

Bănuim din toate acestea fierberea din jurul apropierii centenarului dantesc; deși mai este aproape un an până să se împlinescă 6 secole dela moartea poetului, „dantiștii“ florentini se agită; au format comitete, au votat credite și se războiesc acum cu ministrul-filozof *Benedetto Croce*, care nu mai vrea să acorde cele câteva milioane destinate serbărilor comemorative (din motive de ordin administrativ, și nici decum pentru că i-ar fi mai puțin sacră amintirea lui Dante: ea dovadă se ocupă și el cu publicarea unui studiu asupra poetului, tot în vederea centenarului).

S'au pus la cale nouă... comentarii, pelerinajii naționale la Ravenna ...montarea unui film cinematografic, având ca subiect „*Divina Commedia*“ (și cu această ocazie s'a readus în discuție „dramatismul“ operei), dar mai ales scoaferea unei noi edițiuni critice a întregii opere dantesci, la care lucrează, de aproape doi ani, un grup de profesori-filozofi (P. Rajna, Scherillo, Parodi, etc.)—muncă grea, căci sînt de revăzut și de comparat toate textele, variantele și interpolățiunile.

Alături de „refuzul“ lui B. Croce, singura pată de umbră proiectată pe entuziasmul unanim pentru aceste serbări, a fost protestarea recentă a doi scriitori italieni moderni: romancierul *Guido Da Verona* („poseur de talent“) și... *Marinetti* (!); ambli spus verde că e nedrept să fie Dante atît de admirat și sărbătorit în detrimentul... lor!

Zilele de vară în Firenze, sînt mai calde chiar decît cele siciliene. Din cauza aceasta întrunirile și manifestațiile pe stradă sînt nepRACTICE, și se țin, în liniște, la „club“. La drept vorbind, Florența

s'a aratat mai puțin „bolșevică“ decât alte orașe italiene, în tot timpul din urmă; este și acesta un aspect al regionalismului italian pe care unii îl atribuie înaptitudinilor „guerriere“ ale toscanilor (cei mai „proști“ soldați italieni), iar alții, mai pe drept, acelei discipline interioare, care imprimă eleganța, simplitatea, armonia și seninătatea a tot ce este florentin.

...Tramvaele merg, iar birjarii plictisiți cu așteptarea, în umbră „Battisterului, salută jovial cu tradiționalul lor „joben“ ori întind două degete înspre trecătorul ce li se pare lor de proveniență americană (dolarul avind mare „trecere“ și pe aici!). Teatrele stau închise căci „companiile“ sînt prin „stațiuni“; străini nu tocmai numeroși și mai mult „studenți“ veniți la cursurile de vară ale universității populare *Estiva Fiorentina*. Printre aceștia nu lipsesc Germanii și Ceho-Slovacii, audind, în același bancă cu studentele franceze, lecții în limba italiană despre desrobirea Italiei de sub „jugul“ Austriei! (Lecțiunile făcute în special pentru „flumanii“ trimși de „republica lui D'Annunzio“). În mare parte interesante, aceste cursuri fac propagandă pentru cultura italiană, dar se resimt de neglijarea învățămîntului practic al limbii italiene.

Printre studenții înscriși, nici un „Jugo-Slav“ și nici un Român.

Limba italiană, ca toate celelalte, s'a îmbogățit cu multe expresiuni nouă în timpul războiului mondial — expresiuni mai toate de „argot“. Astfel, alături de multe altele, generalii nevrednici sînt „torpillați și dați la fund“, iar „les nouveaux riches“ (noi n'avem un termen propriu, deși nu ne lipsește noțiunea!) au fost botezați în Italia *i pescecani*, adică „recului“. Și cum recchinilor le priceste la mare, s'au dus cu toții pe „Riviera“ sub privirile ironice și îndirjite în același timp ale „burghezilor“ cu care, până înaltea războiului, se prăjeau în căldurile „uscatului“.

Fiind mai toți negustori, banii adunați de ei au sărăcit mai ales biștul tineret florentin care, văzîndu-se amenințat să nu-și mai poată duce „trena“, a născocit *tutta*. Aceasta este o banală „cămă de sac“, cu pantalonii cusuți de ea, sau — dacă voiți — un costum de „păpușă“ însălat în grabă de-o mamă enervată, sub amenințarea pînsetelor copilului ei. Moda a prins și s'a generalizat și în alte orașe italiene, fiind economică. „Dar la iarnă?“ — întreabă zîmbind croitorii! (Căci și pe aici este „iarnă“ și protocolul tutei prevede: capul și gîtul gol, picioarele în sandale; deci pălărie, guler, cravată, ghete — „niente!“) După „băeți“ s'au luat și „fetele“, adoptînd o rochie „tutta“ cit se poate de simplificată.

Acest costum nu mai impresionează pe nimeni, afară doar de „turistii“ americani, — deși s'a vorbit în ultimul timp la ei în țară, despre „liga petecișilor“.

Cu privire la americani, ei „se bucură“ de cea mai proastă reputație dintre toți vizitatorii Italiei. Poporul italian în genere nu-i poate suferi. De vezi un părete, cu pictura scrijelită ori o sculptură cu o florică ruptă, paznicul se grăbește să declare că „americani au făcut!“ Dar, văzînd cît de stingheri se sfiesc să privească monumentele acești „sărmani“ americani, te întrebi de nu-i o înșelare răufăcioasă această acuzație; ce-ar putea ei face chiar cu un „Michelangelo“ întreg, cînd acum întăia oară aud astfel de nume din-

gura profetică a guidului „autorizat“! Deaceia, pătruns de compătimire, te grăbești să reabilitezi în gând reputația acestor „sărmani oameni fără tocuri la ghețe“, minaiți spre Italia de reclama abilită a unei societăți de navigație ori... de diferențele valutare.

Baedeker-ul Italiei—și mai ales partea relativă la Florența—trebuie de îndată modificat atît în ce privește prețul hotelurilor, birurilor, trăsurilor etc., cît și în privința cataloagelor muzeelor al căror aranjament a suferit radicale modificări. Mare parte din opere fiind evacuate ori ascunse în timpul războiului, s'a profitat de această împrejurare și, fiind readuse la loc,—ele s'an grupat mai logic, fiindu-se sama de „ensemblul evolutiv“ al operei unui anumit maestru. Așa o jumătate din „Pitti“ a fost transportată la „Uffizi“—și iavers; iar o parte din „Accademia“ s'a concentrat la San Marco, adunîndu-se aici întreaga operă a lui *Fra Angelico*.

În genere, Beato Angelico este socotit ca în afară de evoluția artei florentine a timpului, și „idealismul“ său pare izolat în comparație cu „realismul“ arhitecturii și mai ales a sculpturii. (Donatello). ... Formîndu-se mai înainte ca realismul să fi triumfat, *Fra Giovanni Angelico*,—fără a sta cu totul indiferent la noile cuceriri ale artelor,—a putut păstra mereu (cel puțin sentimentalicește) tradițiunea picturală a sec. 14-lea, în pînă secol al 15-lea, și s'o continue cu o nouă strălucire. *Ba chiar am putea spune că el este în afara timpului său...*

În această privință, o „sugestie“:

Comparînd icoanele lui *Angelico* (minuțiozitate portretistică și ensemblu decorativ; compoziție și „transpunere“ încă ne-abilă; colorit simplist: alături de lumina figurilor și a cerurilor (perfecte), restul redus la roșu, albastru și aur—mai ales albastru și aur!)—comparînd aceste icoane cu frescurile din chilii de sus și toate la un loc cu enluminurile de pe cărțile de rugăciune, se vede numai dect asemănarea dintre ele. O plimbare prin „Ospizio“ (unde se află azi toate icoanele), prin chilii și apoi în „Biblioteca“ minăstirii (la ușa căreia a fost arestat, noaptea, starețul Savonarola și în care e un nesfîrșit șir de „ceasloave“ de pergament „enluminate“) sugerează imediat această analogie de compoziție, minuțiozitate, motive decorative, subiecte și mai ales colorit ce există între arta enluminurilor contemporani, și arta lui Beato *Angelico*. „Idealismul“ său astfel interpretat nu ne-ar mai părea „în afara timpului“ în care-a trăit, de oarece călugărul fiesolan, pictînd pe lemn ori pe zid, utilizează aceleași mijloace tehnice ca și ceilalți „frați“ care migăleau pergamentul înflorindu-l cu sfinți albaștri și cu chenare de aur, și-l împotrîșiau cu note de cîntări latinești. *Beato Angelico un enlumineur...* Dar în materie de sugestii, ce n'ar fi de spus despre asemănarea dintre capul „Amurgului“, sculptat de *Michelangelo* pe mormîntul Medicilor, și între propria sa figură...

Dar „sugestiile“...

* Cuvintele ale conservatorului dela San Marco, *Nello Tarchiani*, reputat profesor de istoria artelor și autor al unei remarcabile monografii asupra Florenței artistice, din colecția „Italia Artistica“ (No. 77). N. T. a fost în același timp, promotorul Ideii de centralizare a muzeelor florentine.

Mai sus de San Miniato, printre ziduri de piatră cu creasta de cîmbruri de sticlă, printre „poderi” în pantă cu vița în rod, răscuțită de măslinii noduroși, cu smochinii și cu lăndrii roșii, se ajunge în „comuna” Arcetri, unde este *Casa în care Galileo Galilei* a locuit ultimii ani ai vieții sale (1631-1642), înconjurat de pușinii prieteni care-l cercetau cînd și cînd; aici l-a vizitat poetul englez *Milton* (în 1638) și aici s'a sfîrșit singur și cu totul orb, Galileo—una din cele mai mari glorii ale Italiei și chiar ale omenirii în sec. XVII-lea.

Prin partea locului sînt multe alte amintiri Galileene, căci mai tot timpul cît a stat la Florența, i-au plăcut împrejurimile. Astfel, tot pe colina dela Arcetri este *Torre al Gallo*, din vîrfurile căruia făcea observațiuni astronomice și unde s'au păstrat unele manuscrise și obiecte care-i aparținuseră.

„*Il Gioiello*” (căci așa i se mai zice vilei lui Galileo) n'are nimic deosebit și, dacă în stradă n'ar fi o placă în latinește și o nișă cu bustul filozofului, nimic n'ar spune trecătorului că trebuie să se oprească. E o „casă de țară” italienească, cu două etaje și un turnuleț, cu o curte și o grădină de poame. Bătrîna „dona di servizio” gonește, „jenată”, găinile, din boschetul în care s'a născut... Galileo cu Milton și unde „petreceau după-amiezile” (*Farfuriile sparte... aruncate azi în acest boschet, n'au nici o „valoare arheologică” după spusele bătrînei îngrijitoare și nu sînt în legătură cu „taclălele” celor doi iluștri prieteni!*). În dosul curții, se întinde, la vale, grădina vilei: cîteva „prăjini” de vie, cu smochini și măslini drept araci, pe sub care ară alene un plug. La marginea acestui „podere”, se ridică panta unei alte coline pe care stă o casă în ruină și vechea minăstire de călugări *San Matteo*. Pe vremea lui Galileo era aici un schit de maici în care se călugărise una din fiicele sale; străbătînd grădina, plină de rod mirositor și de soare aprins, bătrînul orb se ducea adesea, spre asfințit, la poarta minăstirii, s'o întîlnească.

Deși „renovată” (mai ales părășii cu zugrăveala lor fisticbele!); deși în oada în care a murit „orbul”, se lăfăește azi o „pianină”—casa a avut norocul să se bucure de indiferența proprietarului care nu i-a dat prea mare atenție; a scăpat astfel de maltratări iremediabile.

Nu s'a păstrat aici nici o „mobilă” din cele ce aparținuseră lui Galileo. Bătrîna paznică arată totuși, cu multă smerențe, patru butuci de lemn (sculptați jos în formă de labă de leu) care „se zice” că ar fi picloarele patului în care a zăcut și a murit fizicianul. Dar nici ele, și nici un „trepied” de lunetă care se dă tot ca atare, nu sînt „atestare”, cu toată grija proprietarului actual de-a nu scutura praful depe ele (vidi *Labiche*: „*La Grand'Mère*”). *Se non è vero... Eppur si muove...* Turnulețul de sus, care slujea de observator lui Galileo, are patru ferestre mari în cele patru părți ale cerului; aici o urmă galileeană aici, dar în schimb două rezervorii cu apă... caldă și rece, pentru „instalația de bae” de dedesupt, a „noului” proprietar (și Galileo Galilei ar fi convenit că pentru... dușori este nevoie de presiune!). În stînga vilei, cu vederea tot spre schit, o terasă largă, un „cerdac”, dă într-o grădiniță interioară cum au toate

* Azi proprietate privată a unui bogătaș din Firenze, dar declarată de curînd monument național, inalienabil.

casele italiene, la țară. Coborînd acolo, pe subt o scară repede și cu bagdadia de grinzi cit copacul, dai cu ochii de leandri roșii și de lămîi galbene, de zorele albastre și de ederă ruginie. Intr'un colț, o șintină cu ciutură, de pe vremea „vechilului” proprietar; deaceia trebuie să-i ridic capacul în căutarea vre-unei „amintiri istorice”. Dar, oroare!—în loc de așa ceva, se ascunsesse la întineric un scorpion veninos „di agosto”. Și uitînd de Galileo, bătrîna începu să povestească emoționată, cum voind într'o zi să ucidă un scorpion eu o piatră, inteligentul „animal” preferă morții prin strivitură, eleganta și stoica sinucidere injectîndu-și venin în propriul său trup. (Și *Benvenuto Cellini* vorbește de așa ceva în „Viața”).

...Dincolo de schit, mai jos de bolta cerului de „porțelan albăstriu” și de stratul colinelor în ceață, suprapuse că la teatru, la spre Pratomagno,—printre chiparoșii negri și măslinii argintii,—se rotunzește, rozată, cupola lui *Brunellesco*, se înalță elegantă turla ruginită dela *Palazzo Vecchio* și sclipește în asfințit o pată roșie de Arno, scăpat dintre copacii *Cascine*-lor.

În vale, lingă *Villa Poggio Imperiale* (transformată jumătate în „Pension de domnișoare” și jumătate, în... cazarmă de cavalerie) se află un modern Observator Astronomic, căci locul ales de Galileo nu se putea cu ușurință părăsi.

Iar ca o ultimă rămășiță a amintirilor sale, pe colina dela Arcetri, la răscrucea drumului ce coboară spre *Piazzale Michelangelo*, o altă placă de marmoră oprește pe trecător cu carnetul în mînă și ochii mici: este acolo casa pe vremuri posedată de pictorul *Giusto Subtermans*, în care, se zice, că el ar fi pictat după natură chipul lui Galileo,—podoabă de preț a Galerilor florentine. Și, drept amintire a vestitului filozof și a distinsului artist, s'a pus această lespede precum e obiceiul în Florența,—oras în care nimic nu se pierde și nimic din ce merită, nu este dat uitării.

Firenze, Aug. 1920.

Al. Dem. Marcu

Filarmonica

De două săptămâni „Filarmonica” și-a început, în sfârșit, activitatea atât de așteptată. Primul concert însă nu a întrecut așteptările noastre, cu toată admirabila sonoritate a orchestrei, acum mărită și îmbunătățită cu elemente de primă clasă. Un public select, investimintat în tualete de gală ce impuneau preocupări de sine și atitudinilor snobe, a creat în sală o atmosferă de convenționalism rece, obicinută reuniturilor mondene ori oficiale. Lipsa publicului capabil de acel entuziasm sincer și spontan care, anul trecut, transforma fiecare concert al lui Georgescu într-o adevărată sărbătoare, a micșorat această primă manifestare a unei instituții occidentale de artă, cum are dreptul să fie considerată de aci înainte orchestra simfonică din capitala noastră.

Preocupat înainte de toate să încerce forțele noii orchestre, Georgescu, lăsând la o parte orice fel de considerații, a anunțat în program bucăți pe care ni le redase magistral anul trecut, în vechea orchestră: Uvertura la Meistersinger de Wagner, Don Juan de Strauss, simfonia a V-a de Beethoven. Nimic nou, pentru a ne da ocazia să-i admirăm iarăși minunatele calități de dirigent, nici-o compunere specială a programului care să ne permită a formula aprecleri, ori a trage concluzii de sistematizare educativă ori de sentimentalism govin.

Am așteptat cu mai multă curiozitate concertul popular, pe care Filarmonica îl dă în fiecare Duminică la ora 3, în afară de marele concert de Vineri sara, și de repetiția acestuia de Mercuri, intitulată: *concert de studiu* (desigur că pentru orchestră, în primul rând).

Debuta la acest concert primul flautist al orchestrei Ary Van Leeuwen, un îndrăgostit al artei de a dirija. De sigur că virtuozitatea, se pare mondial cunoscută, a acestui flautist rămâne calitatea sa cea mai de samă. Ca dirigent nu a dovedit nici-un fel de calități excepționale. Mai mult încă, în cele două concerte populare cu programe ușoare din punct de vedere al artei de a dirija, rezultatul a fost destul de medlocru. Adevăratele concerte simfonice rămân numai celelalte două dirijate de Georgescu, care putea să aibă un coleg de baghetă oricât de superior, fără grijă de a fi pus vre-odată în comparație.

Indepărtînd tirania spiritului de critică, încercam să mă las furat de farmecul muzicii, oricare ar fi ea, și oricum ar fi redată. Cași poezia care ne face plăcere numai atunci cînd e recitată de un artist dramatic de valoare, muzica te înseninează uneori prin simpla vrajă a sunetului muzical, a acordurilor ori coloritului orchestrei.

Lingă mine, în pauză, doi oameni, cu personalități deosebite, între care mă găseam așezat, schimbau păreri și impresii. Cel din dreapta, de meserie critic, șovin, dușman al Filarmonei, încerca să-și ascundă mulțumirea sub masca compătimirii, primul concert popular având public puțin.

— Așa li se cuvige, Domnule. Nu vrem orchestră nemțească în țara românească. Nu au lucrat cum trebuie. Au nemulțumit pe toți muzicanții noștri. Mulți din vechea orchestră au demisionat. Nottara a renunțat la pupitrul de prim violonist al orchestrei. Alessandrescu, invitat să dirijeze, a fost obligat să refuze condițiile prea umiltoare pentru personalitatea sa mondial cunoscută. Și era indicat ca să-l avem pe el la pupitru alături de Georgescu. L-ar fi completat minunat cu profunzimea sa științifică muzicală. Georgescu, cunosător adânc al muzicii germane, Alessandrescu, vâlnunat interpret al modernismului francez, ar fi întregit o conducere deună de toată admirația. Ce caută un flautist străin, alături de Georgescu? Vezi că nu-i cici-lume de ajuns din pricina prețurilor exagerate...

— Bine, Domnule, întrerupe partenerul din stînga mea, au cheltuieli enorme, de unde vrei să și-le scoată, să mai plătească încă și lui Alessandrescu, care de altfel mai bine că a rămas la o parte, drept rezervă pentru timpuri grele.

— Să nu se fi lăsat, Domnule meu, în cheltuieli nesocotite. Ce aveau nevoie să aducă atîția străini? Să fi păstrat orchestra astfel cum era, completînd-o numai la nevoie cu alte elemente cum se făcea și înainte.

— Atunci nu aveai orchestra de astăzi. D-ta faci parte din acei nemulțumiți eterni. Banul nu contează în artă. Să vie la concert cine poate. N-o să inferiorizăm arta, numai de placul celor care ne pot s'o susție. Să intervie statul să ajute orchestra.

— Mă iartă, te rog. Artă e o brană sufletească, necesară tuturor. Statul, nu știu ce rost are ca să dea acei 100.000 lei anual unei societăți pe acțiunile de exploatare particulară. Vechea orchestră avea un rost să fie subvenționată; era, de bine de rău, o instituție culturală în care se putea amesteca și ministerul la nevoie. Știi D-ta că Dinicu a donat Filarmonei toate notele orchestrei, o avere as-tăzi, note ce reveneau de drept statului?

— Ce mă importă toate astea, la urma urmei? Să pot asculta muzică bună, mi-ajunge atât. Și ce crezi că, dacă lucrurile erau altfel, D-ta ai fi fost mulțumit? Așa e datoria criticului să vadă numai rău în toate.

Dar, Van Leeuwen apărură la pupitru, și cei doi parteneri tăcură schimbînd o ultimă privire dușmănoasă. Adagiul din simfonia I-a de Beethoven, atacat de orchestră, aduse liniștea în sală și peste suflete. Și dragostea nesfîrșită născînd din muzica în care Beethoven și-a revărsat sufletul frămîntat de iubirea apropiată și de cultul frumosului, se întinse și peste sufletele vecinilor mei. Fața lor deveni din ce în ce mai senină. Prinși în vraja muzicii, orice gînd de ură ori nedreptate le dispărură din minte. Muzica își îndeplini iarăși rostul ei, cel adevărat, și care cere s'o punem cit mai la îndemîna mulțimii, acel de „a îndulci sufletul și moravurile“.

Maximilian Costin

RECENZII

Dem. Teodorescu, In cetatea idealului, București, Ed. Steinerberg, Prețul 10 lei.

Un roman de satiră socială. E vorba de spiritul și preocupările nobile ale Capitalei din timpul neuității. Această epocă care și-a avut numai partea de critică efemeră în coloane de ziar, unde adevărul crud se amesteca cu intriga politică și cu reportajul tipic, merita și o tratare mai serioasă și mai compactă.

Ea a oferit un câmp de observații bogat și variat, și un material care trebuia numai adunat și care nu cerea decât osteneala de a fi ales.

Dr. Dem. Teodorescu are toate calitățile cerute pentru asemenea operă, afară de răbdarea necesară pentru a nu da ceva pripit. „In cetatea idealului” e scris în lugă, fără să mai fie rectifi. Reiese din împerecheri de cuvinte de folieon, din stingăciți de stil elementare, din repeziți inestetice, pe care evident le poți scăpa în febra compoziției, dar pe care le observi numai decît în calmul unei revizuirii. Stilul obișnuit al d-lui Teodorescu ne face să credem că D-sa ar fi putut trece peste aceste defecte.

Totuși stilul întregului volum are ceva din agresiunea aspră și violență care poate fi o calitate pentru un bun articol de polemică, dar care este un cusur pentru un roman, în care această atitudine se menține trei sute de pagini. Într-un roman trebuie să redai, nu să polemizezi.

Adjectivele obișnuite și tipice, împerecherile de cuvinte care au devenit o obsesie în viața de fiecare zi, „locuri comune”, dau stilului ceva din o lectură cotidiană. Acest stil face parte din mijloacele de realizare a intenției autorului atunci cînd e întrebuințat numai pentru reproducerea spuselor persoanelor din roman, dar strică atunci cînd este împrumutat de autor pentru descripții, pentru reflecțiile sale personale, pentru istorisire, care este a sa.

Citez la întâmplare: „că cel puțin un milion de lei costaseră numai rochiile ce-și deteără înflînire în strălucita arenă. Niciodată o intranire mondenă n'a fost mai mîndră ca aceea. Fu o bătălie mare, — o bătălie a frumuseților, a hunei-slării, a fericirilor. Fiecare doamnă nobilă a fost chemată să dea măsura lăturilor puterilor ei artistice și pecuniare. Era convenit... etc.”

De foarte multe ori însă, Dr. Teodorescu găsește imagini rare, sugestive, neașteptate, pentru cele mai subtile senzații.

Dr. Teodorescu are spiritul de observație bogat, cu variațiuni subtile dela brutalitate la fineț, și are inteligența vie și ascuțită, pentru a scăpa o ironie care-ți face plăcere.

Dl. Teodorescu este însă și un sceptic. Atitudinea sa de privitor critic și sarcastic îl ține totdeauna la distanță de orice altă preocupare, decît cea de analiză. Autorul nu ia parte la nici-o întimplare din roman. El rămîne veșnic deoparte, cu uncul ochlu de ciclop al criticului, creș și zimbitor. Autorul nu-i necrușător numai față de cei pe care-i urmărește, și care se mișcă și vorbesc pentru dînsul, ci și pentru cei care trăesc în afară de eroii lui de studiu. Coralie nu intră, de exemplu, în teza autorului. E o fată de provincie, naivă, debilă, sărăcuță cu duhul. Iubește fără să știe să iubească, și fără să știe de ce, fără pornire. Ar merita cel mult compătimire. Autorul totuși îi ironizează aproape cu cruzime: nativitatea, iubirea, debilitatea fizică chiar. Aceiași atitudine față de ratalul Gonciu, față de sentimentalismul lui discret, înăbușit.

Prin această Dl. Teodorescu trece dincolo de critica socială: luînd o atitudine de sceptic față de celace poate da viața, caricaturizînd, meschinizînd.

Coralie moare, tuberculoasă, înșelată de logodnicul ei din care se muncea să-și facă un ideal, moare părăsită și conștientă de părăsirea ei. Și totuși, autorul tratează acest capitol cași acel al lui Gonciu, ducînd „ochiul bouului” (dac'ar fi dus crizanteme ar fi putut fi sentimental) pe mormîntul Coraliei pînă ce se sinucide și el, — cu un cinism rece, de parca amîndoi ar fi murit artificial, într'o farsă. Și doar acestea nu sînt personaje care să facă parte din „teza” D-lui Teodorescu; — sînt numai decorul, viața.

Peiru zilele de fast, de minclună, de mistificare și de ipocrizie pe care le trăim încă, romanul D-lui Teodorescu însemnă pagini care-ți ușurează sufletul și-ți fac bine, ca o răzbunare creștinească.

Sînt pagini și adevăruri pe care-ți vine uneori, să le șipi tare'n stradă, fiindcă simți că-i prea aliatător lălușul ironiei. Dar Dl. Teodorescu nu-i un revoltat, — e un sceptic.

„In cetatea idealului” nu sînt creștiale „împuri”, nu e o lucrare de sinteză, ci reproducerea unei lumi cu psihologia și cu moravurile ei.

DEMOSTENE. BOTEZ

Al. Rosetti, Colindele religioase la Romîni, extras din Analele Academiei Romîne, Seria II, Tom. XL, Memoriile Secției Literare, 80 pagini, București, 1920, preț 8 lei.

O monografie asupra colindelor religioase romînești. Capitolul I cuprinde generalități cu privire la acest gen literar popular. Originea colindatului este romană (în sărbătorile numite *Saturnalia* și *festum Calendarum*), iar versurile cîntate cu acest prilej n'au fost dela început curat populare, deoarece le-au alcătuit dilectii, care s'au inspirat din cărțile sfinte, precum Noul Testament, Vitejile Sfinșilor, și mai cu samă din scrieri apocrife. Din pricina acestui fond al lor, colindele s'au bucurat repede de o apreciere favorabilă în popor, al cărui gust pentru lucruri religioase, în special pentru legende apocrife, era pe deplin satisfăcut, ceiace a contribuit la răspîndirea așa de largă a acestor cîntece. Pe lîngă asta, autorii colindelor au pus în ele foarte mult din sufletul lor propriu, adică din sufletul popular, deoarece ei erau oameni fără cultură; această trăsătură a făcut ca dragostea poporului pentru colinde să crească și mai mult. În gura acestuia însă colindele n'au rămas în forma lor primitivă: cași celelalte produse populare, ele au suferit modificări felurite, potrivit gustului și priceperii acelor care se simțeau împinși de oarecare talent literar să adauge ceva din personalitatea lor la cîntecele auzite dela alții.

Prin aceste schimbări caracterul popular al colindelor a sporit mereu și, totodată, a crescut răspîndirea lor. Așa se explică marea bogăție de variante relative la același subiect.

În capitolul II autorul vorbește despre etimologia cuvîntului *colindă*, admitînd, ca toată lumea de altfel, că etimonul acestui nume este vechiul bulgar *kolada*. De aici însă nu urmează că și originea colindatului ar fi tot slavă, mai ales că însăși vorba slavă *kolada* provine din lat. *calendae*. În același timp, obiceiul acesta există și la alte popoare romănice, de asemenea la mai toate neamurile creștine. Alară de aceasta, diferitele înțelesuri ale lat. *calendae* și ale altor cuvinte din aceeași familie, precum și reflexele lor romanice, arată că încă din latinesc înțelesul lui *calendae* începuse a se schimba în sensul unei apropieri de însemnarea rom. *colindă*. Însirșit, prin unele simțuri ale României, în Ardeal de pildă, s'a păstrat chiar urmașul nemiflocit al vorbeli latinescilor, anume *corindă*, pe al cărui *o* pentru *ă* d. R. îl explică drept un efect al influenței slav. *colada*, deși admiterea acestei înrîuriri nu este numai decît necesară, căci se știe că *ă* și *o* neaccentuat trec lesne unul în altul. La Macedo și Meglenoromîni influența slavă nu s'a mărginit numai la aceea că numele latinesc al colindei a fost înlocuit prin cel slav; la acești Romîni cîntecele înseși seamănă în întregime cu colindele bulgărești, alit în privința conținutului, cât și în aceea a formei.

Discuția în capitolul III se referă la originea lingvistică a refrenului obișnuit în colinde: *hai ter, hai terui, ter Doamne*. După ce amintește pe acel care nu încercă să explice aceste cuvinte, autorul se oprește la etimologia propusă de D. Dan: *Hai terui Doamne* < *Halleluiah Domine*, formulă repetată adesea în psalmi, de unde a fost luată și pusă în colinde. D-t R. primește explicația lui Dan cu corecțiunea că cuvîntul *halleluiah* nu l-am moștenit din latinesc, ci l-am împrumutat de la Slavi, pentru motivul că numeroase elemente de ordin religios, între care însăși vorba *preot*, ne-au intrat relativ tîrziu în limbă. Și atunci, prefacerea în *r* a lui *l* nu mai poate fi explicată ca în elemente de felul lui *sore, soare*, etc. (*l* între vocale = *r*), ci are drept cauză disimilația la *l* precedent. Refrenul *halleluiah* se întilnește, sub diferite aspecte, la Slavi și la Francezi, în împrejurări analoge cu cele de la noi. Cu vremea *ter* s'a izolat, căci poporul a pierdut conștiința originii și însemnării acestui cuvînt; și, din cauza lui *Doamne* următor, a fost socotit drept numele unui împărat legendar; așa se explică nașterea felurilor legende despre *Lor împărat*.

În capitolul IV, cel mai întins dintre toate, autorul analizează pe scurt conținutul a numeroase colinde romînești, clasificîndu-le din acest punct de vedere și indicîndu-le variantele și originea. În total d. R. constată 27 tipuri de colinde, grupate în 7 cicluri, fiecare tip avînd nenumărate variante.

Ultimul capitol rezumă cele spuse în capitolele precedente. Se știe asupra nevoii ca folclorul romînesc să se studieze în comparație cu cel al popoarelor vecine, în special cu al Slavelor, fiindcă numai în chipul acesta se ajunge la rezultate într'adevăr serioase. De asemenea nu trebuie neglijată cercetarea producțiilor populare macedo-și meglenoromîne, în același timp și paralel cu cele dacoromîne.

În general, studiul d-lui R. este conștient și se face cu interes. Păcat numai că situația autorului de începător în asemenea lucrări se vede aproape la tot pasul din stîngăcia și din lipsa unei strînse legături logice, cu care discută diferitele chestiuni, cu deosebire în primele trei capitole, unde natura lucrurilor tratate îi cerea o siguranță deplină asupra materiei. Numai așa ne putem explica pentru ce merge relativ greu citirea și cercetarea acestei lucrări. Greutatea este sporită și prin numărul prea mare al citațiilor și al notelor submarginale, dintre care destul de multe sînt de prisos.

I. IORDAN

Alexandru Perietzeanu, Efectele suprimării constituției și monedei legale asupra producției averii, 89 pp., 6 lei; - Efectele măsurilor excepționale asupra industriei naționale, 76 pp., 8 lei. Ambele broșuri tipărite la București, în Tipografia „Cultura Neamului Românesc”, 1920.

Problemele pe care le discută d. Perietzeanu în aceste broșuri sînt de cea mai aspră gravitate pentru vremurile de față. Războiul a zguduit așa de adînc lumea întreagă, a rulat așa de cumplit munca adunată de generații și rînduiala care asigură existența mînilor a mulțimilor, a ridicat atîtea dureroase probleme, a lăsat atîta drojdie de suferință și de ură, - încît fiecare din noi, în orice clipă, sîntem ispițiți să ne punem dureroasa întrebare: Ce-i de făcut? - căci pierim!

D. Perietzeanu are adînc sentimentul primejdiei. Dacă generația actuală nu va avea priceperea, curajul și puterea să pue far rînduială în haosul ce ne înconjoară, atunci ne-asteapță catastrofa revoluțiilor, ani de muncă silnică și de barbarie pentru generațiile ce vin. Asemenea amenințări, zice d. Perietzeanu într'un loc, „par absurde, cînd le spun într'un moment în care luxul frage cele mai frumoase locuri de arțifici. E greu să faci pe femeile și pe copiii noștri să creadă că o să lipsească pînea, cînd cofetăriile, abundă ca azi și de o varietate nesfîrșită de prăjituri, reprezentînd o enormă risipă de făină! Și cu toate acestea, pe cînd se consumă prăjiturile, teribila scadență se apropie.”

Se apropie, da. Și în general lumea o lasă să se apropie fără a o înțelege. Și nu e vorba atît de lumea fără răspundere, de acea turmă care se îndreaptă zîmbînd nepăsătoare spre prăpastie și spre moarte, bucurîndu-se numai de clipa de față, ci de acei aleși care conduc destinele țărilor și neamurilor și care ar trebui să străpungă cu mintea dincolo de ceata ce ne înconjoară.

În ce privește țara noastră, d. Perietzeanu discută trei probleme extrem de interesante, în legătură cu producția și dezvoltarea averilor, în legătură deci cu „refacerea”:

a) Siguranța asupra proprietății individuale, pentruca muncitorul să fie sigur că va putea beneficia de rodul muncii sale, fie imediat, fie mai tîrziu, dacă va voi să economisească;

b) posibilitatea de a schimba produsele sale cu produsele celorlalți oameni, fără ca din schimb să piardă ceva din munca sa;

c) cunoștința asupra părții ce el trebuie să cedeze colectivității pentru serviciile ce-i aduce societatea din care face parte.

În legătură cu aceste probleme d. Perietzeanu dezvoltă chestiunea falsificării obiectului de schimb, adică a monedei legale, leul-aur, care a fost înlocuit cu leul-hîrtie, apoi chestiunea suprimării constituției și a introducerii măsurilor excepționale.

Și schimbarea monedei și suprimarea garanțiilor constituționale, înlocuite cu măsuri de excepție, au fost lucruri necesitate de înfricoșatele zile ale războiului. Pacea însă n'a mai putut întoarce roata lumii îndărăt. Resortul era stricat. Și viața în toate manifestările ei a început a suferi de grave turburări, așa de grave, încît unii medici pun o diagnoză teribilă.

Falsificarea obiectului de schimb, suprimarea monedei legale garantată cu aur și înlocuirea ei cu hîrtie-monedă cu curs forțat, a produs o rătaclă dăunătoare în public. Lumea crede că s'a scumpit viața, ceea ce nu e adevărat; a dispărut numai banul bun. Moneda actuală, negarantată, nu reprezintă nimic. De aceea toate perturbările vieții economice. Țăranii de pildă o cred bună și se cred bogași dacă adună pe produse cîteva pachete de sute ori de mil de lei. Crezîndu-se bogași și așteptînd o estenire, au o tendință hotărîită de a nu mai munci. Alții, care de asemenea se înșală, își vînd pe preț mare

proprietățile, schimbând un fond de valoare, pe banii care nu profesează nimic. Cînd observă că s'au înșălat, se grăbesc să cumpere iar bunuri imobiliare cu prețuri sporite, pierzînd. Specula cu pămîniurile și casele, al căror preț crește neconștient și care îmbogățește anume oameni, e un rezultat al acestei confuzii între leul-aur și leul-hirtle. În fața îmbogățirilor de războiu stau rentierii, care primesc pentru banii lor bun de zece ori mai puțin decît înainte, deoarece leul-hirtle astăzi are în general o valoare de zece ori mai mică decît cel de aur; funcționarul care cu leaful sporită de azi nu-și pot împlini nevoile imediate, și alte categorii a căror muncă altădată spornică, tînde astăzi la nimic din pricina acestor bolnave și anormale prefaceri. În același timp moneda aceasta depreciată trece în străinătate pe parfumuri și obiecte de lux. Dacă noi am căuta să îmbunătățim valuta exportînd grîu, calamitatea ar fi completă, căci moneda noastră de hirtle adunată în străinătate s'ar întoarce în țară sporind și mai mult circulația ei aici. De aceea, crede d. Perietzeanu, nu e alt mijloc de a vindeca boala decît revenirea iarăși la vechiul mijloc de schimb, moneda de aur sau garanția cu aur. Până atunci o mulțime de oameni îmbogății din speculații, enorme deplasări de averi în folosul unora și în dauna altora, fără muncă, fără valori reale, ceiace de fapt produce numai incurcătură și nenorocire.

În cele ce privește efectul măsurilor excepționale, d. Perietzeanu ia ca pildă legea chiriilor. Această lege, zice d.-sa, are un efect exact invers decît cel pe care probabil l-a voit legiuitorul. Mai întîiu ea face ca chiriașul, protejat și nepus în situația de a se restringe, imobilizează încăperile de locuit existente. Al doilea, face ca proprietarul care primește pentru fondul lui de bani buni o rentă ce nu reprezintă puterea de achiziție a leilor-aur de altădată, — să nu se simtă deloc tentat să construiască. La aceasta adăugîndu-se criza de materiale și de transport, — sporul construcțiilor devine o imposibilitate. Nedreptatea devine uneori și umotistică. Proprietarul n'are drept să se folosească de bunul lui decît în marginile unor prescripții, pe cînd chiriașul poate să tragă foloase din proprietatea străină subînchirînd-o.

Toate aceste lucruri, și altele, în rălăcirea obștească, în ruina fabricilor, în împușinarea producției, sporesc criza morală. Mijloacele s'au împușinat, apeliturile însă n'au scăzut. Lingă averile hlenelor războiului, lipsa crudă și perspectiva foametei. Toate la un loc, alcătuiesc preludivul catastrofei dacă guvernănjii nu vor recurge la mijloace eroice. După d. Perietzeanu nu există decît un mijloc: întorcerea la garanțiile constituționale, reîntronarea aurului ca singur mijloc de schimb consacrat de veacuri de experiență, asigurarea proprietății ca singur rost al muncii și economiei. După aceasta, ordine și muncă. Altfel lumea e condamnată să se întoarcă îndărăt, spre vremurile de întuneric și barbare.

Cu toate rezervele și tendințele lor vădit conservatoare, broșurile d-lui Perietzeanu sînt foarte interesante și aduc lumină în întunericul acestor triste zile.

M. Sd.

Charles Andler, *La décomposition politique du socialisme allemand, (1914-1919), Paris.*

După mărturisirea însăși a autorului, opera lui scrisă într'o atmosferă încărcată de patimă e departe de a avea obiectivitatea științifică. Această carte e o carte de războiu. Să nu se aștepte dela ea seninătatea perfectă a unei opere de știință pură. Niciunul din noi, în criza formidabilă din care eșim, nu s'a putut considera fără de un morbid orgoliu, deasupra încăierării. M'am înrolat ca cetățean și am combătut în rangul meu.

Totuși, prin cunoștințele întinse pe care le posedă autorul asu-

pra socialismului cași a mentalității poporului german, ea nu e lipsită de interes și de actualitate.

Teza, pe care dislinșul profesor al Sorbonei încearcă s'o dovedească cu ajutorul unui bogat material de citații din revistele și presa din ultimii ani, e caracterul contrarevoluționar al socialismului german.

Cu toată campania lui de reforme democratice înainte și în timpul războiului, în urma congresului dela Würzburg, partidul socialist a arătat în realitate cauza militarismului și a monarhiei germane împotriva idealului său de clasă și a celui republican.

În epoca 1863-1890, care poate fi numită perioada eroică a socialismului german, erau în credința lui două articole importante: ideea republicană și antimilitarismul. Pe cînd socialismul francez, cu toate cîlzările lui, a urmărit în mod constant consolidarea republicei și, sub influența lui Jaurès, democratizarea treptată a militarismului, socialismul german a început sub gestiunea lui Bebel să părăsească cele două idei și în timpul războiului a renunțat cu totul la ele.

Dacă Bebel era un adversar al ostilității permanente și se declara partizan al nașunii armate și al sistemului milițiilor după tipul elvețian, Max Schippel urmînd pe Engels, fost artilerist în gardă și autoritatea strategică a partidului, susținea necesitatea cadrelor pentru apararea națională, iar Heine se ridica împotriva refuzului creditelor militare.

La 1913, în fața spectrului invaziei ruse, deputații socialiști votau un miliard pentru înarmări și același motiv, împreună cu teama că vor pierde încrederea maselor și vor atrage împotriva lor minia poporului, îi făcea să voteze în momentul declarării războiului, creditele militare.

În primul an, toți au fost îmbălași de uninea sacră și Noske scria că imensa majoritate a partidului socialist era îndărății lui Moltke și Hindenburg. Faptul nu poate să mîre prea mult pe acei care cunosc spiritul partidului socialist german, de același ordine cu militarismul, spirit de cazarmă, subordonat unei filozofii a intereselor și a forței.

Același lucru se poate spune și în privința ideii republicane. Sentimentul profund democratic a lipsit totdeauna social-democrației germane, condusă militarmente de o preșidenție brutală și de un stat-major de feldwebell.

Dacă bătrînul Liebknecht era republican și susținea că reforma socială nu poate avea loc înaintea celei democratice, el contribuia la discreditarea sufragiului universal și a parlamentarismului, desgușînd masele de formele burgheze republicane din America, Elveția sau Franța, țări în care, după părerea lui, domnesc coalițiile de bancheri, un regim politic fraudulos și dușman muncitorilor.

În timpul războiului, socialiștii renunță, încetul cu încetul, la întransigența lor față de stat, apropiindu-se din ce în ce mai mult de monarhia prusiană. Pactizarea cu clasele sociale care dețin puterea, devine din ce în ce mai strînsă. Pe cînd înainte de războiu, economia marxistă insista asupra antagonismelor de interese dintre capitaliști și muncitori, acum ea observă solidaritatea de interese ce domină antagonismul. Lupta de clase nu trebuia să ia forme ce compromit apararea, spune Wolfgang Heine.

Șefii sindicaliști în frunte cu Leglen, oameni de afaceri prudenți și calculatori, temîndu-se de sarcinile care ar apasa asupra clasei muncitoare în urma unei înfrîngerii militare, împing mai ales partidul în această direcție.

Dela început politica sindicatelor a fost națională și guvernamentală, o politică de interese care condamna greva și răscoala ca o aventură.

Idela că concepția de stat trebuie respectată; că monarhia nu trebuie înlăturată, ci democratizată, își face tot mai mult drum. Împaratul să promită numai libertăți publice, drepturi noi civice și reforme sociale. Social-democrația părăsește ideea revoluției sociale tinzînd

cătră un socialism imperialist, disciplinat și dictatorial. Voci tot mai numeroase cer o politică de realități, o nouă mentalitate. Kautsky, bătrînul teoretician, „der parteigewordener Professor”, cu ideile lui fosile, e ridiculizat de un Kolb sau Lensch. Revoluția socială care nu-i decît o utopie de proveniență burgheză, e imposibilă. Afirmatia după care capitalismul ar fi mînat înăuntru, e falsă. Catastrofa nu se va întîmpla după calculul astronomilor marxisti, sinistră profesie a unor vizionari plini de ură. Socialismul trebuie să renunțe pentru totdeauna la revoluție și să adopte cu hotărîre tactica parlamentară.

Și cînd împăratul, prin vestitul „mesaj de Paște” promite în 1917 votul universal pentru Prusia, socialiștii se declară mulțumiți la congresul din Würzburg, iar șefii cuprinși de ambiția puterii, nu visează decît participarea la guvernămînt.

E ușor de înțeles că o social-democrație care, în majoritatea ei se mulțumea cu democratizarea Germaniei, în acord cu monarhia, nu putea face o revoluție violentă. Și rămîne suspectă o republică germană în care vedem instalîndu-se la putere, revoluționarii care nu voiau să se revolte.

Revoluția dela 9 Noembrie 1918 a pornit dela cîteva elemente fortuite, greve de marinari în Kiel și Hamburg, continuate de acțiunea mai organizată a lui Kurt Etsner la München, elemente care au avut succes din cauza înfrîngerii militare și a mizeriei economice.

Cînd revoluția s'a înlîsat la Berlin, împăratul a fost nevoit să abdice și socialiștii majoritari, capînd cu abilitate curentul, au format cu independenții și spartakiștii un guvern socialist unificat.

Scheideman și Noske s'au sprijinit însă de la început pe forțele vechiului regim și pe bandele de lansueneși salariați. Militarismul și reacționarismul lor au făcut pe independenți și spartakiști să se retragă din guvern, iar încercarea revoluționară a celor din urmă a fost înecată în sînge.

În celace privește spartakismul a cărui doctrină e un amestec de blanquism și anarhism, înrudit cu bolșevismul, autorul consideră dictatura minorității tot ca o metodă de opresiune care nu se deosebește de cea a lui Noske.

În definitiv celace a lipsit totdeauna socialismului german sub toate formele sale, a fost sentimentul și experiența democrației.

Marxismul nu i-a putut da noțiunea exactă a raporturilor dintre regimul social și forma politică a unei nații.

El a așteptat pasiv catastrofele care se vor naște din fatalitatea economică și, în fața cataclismului provocat nu de fatalitate ci de oameni, el nu a avut discernămîntul politic și sentimentul responsabilităților.

Subordonînd totul intereselor economice, el a contribuit la adormirea elanului revoluționar într-o muncitorime pe care savanta burocrație a asigurărilor o transformase într'un proletariat rentier.

În afacerile politice interne și mai mult încă externe, a căror control nu l-a avut niciodată, proletariatul a fost inert și, în ceasurile decisive, el a stat îndurătorul guvernului imperial, accentuînd nota naționalistă și oportunistul.

Trebuie să căutăm pentru aceeași atitudine, pentru acest dispreț al democrației occidentale, o cauză adîncă? E oare Germania împinsă de destin spre un imperialism militar?

Faptele ne dovedesc că, după revoluție chiar, ea n'a renunțat la caporalism și la cultul forței.

Dar Germania republicană nu va putea trăi decît repudiînd falsa filozofie socială de care e otrăvită și acest lucru nu pare imposibil.

Sîmțul democratic naște după o lungă selecție istorică. Nu sînt mutașuni brusce în existența națiunilor și, din cauza încetinirii sentimentale a poporului german, vom aștepta poate cam mult maturitatea lui politică. Totuși, dacă poporul german e încă incult din punct de vedere politic, el e cultivabil. Tradiția revoluționară idealistă dela 1848

s'a pierit cu totul din sinul lui și din ea s'a alimentat entuziasmul unui Kurt Eisner.

Deși colorate la fiecare pas de atacuri personale împotriva frun-
tașilor social-democrației germane și de șarje violente a căror temel-
picie nu poate fi controlată, concluziile care se degajează din volu-
minoasa operă a lui Andler, par în genere juste.

Și ele sînt desigur de natură să liniștească pe acel care se tem
că bolșevismul rus ar putea cu ușurință să invadeze Germania.

OCTAV BOTEZ

Ott. Dittrich, Individualismus, Universalismus, Personalismus.
1917. Berlin.

Dittrich, profesorul de la universitatea din Leipzig, a intenționat
să prezinte în conferința aceasta o îndoită prolegomenă: la o filozofie
morală pe care o prepară de mult timp și la o expunere a bazelor
filozofice de la ale sale „Neue Reden an die deutsche Nation”. El stu-
diază pe scurt cele trei direcții filozofice care răspund la problema ra-
porturilor individului uman cu lumea, și anume individualismul, univer-
salismul și personalismul. Fiecare din direcții e schițată din punctele
de vedere psihologic, etic-politic, metafizic și religios. Punctul de
vedere ce-l preocupă mai ales, este cel moral. Moralicește individua-
lismul e caracterizat prin formula „Fiecare pentru sine și nici unul
pentru altul”, universalismul prin „Unul pentru toți și toți pentru unul”,
și personalismul prin „Unul pentru toți și toți pentru unul și totuși fie-
care cu totul el însuși”. Deosebirea dintre individualism și persona-
lism, mai ușor de confundat, o așează pe deosebirea dintre eu și per-
soană. După Herder, Dittrich deosebește în individ un eu: celace
este unitar și deosebit de celelalte existențe, și un eu propriu: o per-
sonalitate. Spre deosebire de Herder care vedea eul propriu în ra-
țiune, și de Sanwicki care îl vedea în individul rațional, cu conștiința
de sine și cu liberă autodeterminare, Dittrich îl delimitează în: lubri-
rea rațională. Direcția înfemețată pe eul întreg este individualismul;
cea întemeiată pe eul propriu este personalismul. Punctele de vedere
psihologic, politic, metafizic și religios sînt în necesară relație cu cel
moral care a condus la diviziunile de mai sus. Punctului de vedere
moralicește individualist îi corespunde o psihologie unitară a indivi-
dului, adică fără deosebire dintre eu și propriul eu; o politică de
forță în favoarea individului; o metafizică pluralistică; și o religie
de divinizare a eului. Punctului de vedere moralicește universalist îi
corespunde o psihologie de considerare a spiritului individual ca o
dependență de întregul spiritual, până acolo încît nu e decît un obiect
și un instrument al totului spiritual; o politică de forță în favoarea
majorității; o metafizică de unificare a pluralității, a relațiilor într'un
întreg, în absolut; și o religie panteistă. Punctului de vedere morali-
cește personalist îi corespunde o psihologie de eu propriu ca absolut
de libertate internă pentru lubirea rațională; o politică de libertate
cuminte înăuntrul statului și între state; o metafizică de considerare
a persoanei ca un absolut relativ: absolut prin autodeterminarea sa
de lubire rațională, și relativ prin relațiile ei cu celelalte persoane;
și o religie teistă.

Eul însă cum pregătește expunerea și discuția problemii, amintind
numai de concepții deosebite de ale sale, nu și de cele asemănătoare,
reducerea direcțiilor la cele trei, a punctelor de considerare a direc-
țiilor la cele patru, expunerea direcțiilor și critica individualismului și
universalismului, definirea ce dă eului propriu, pretenția că raporturile
punctelor de vedere ar fi necesare, sau afirmații ca acela că poporul
german și aliații săi au luptat pentru existența personalistică, deci li-
beră, a umanității, — sînt teze ce mi se par criticabile.

Ed. Müller, *Die Musikpflege im neuen Deutschland*, 1920, Verlag von Beer & Thiemann, Hamm-Westfalen.

Autorul zice că este timpul să se îngrijască mai puțin de starea materială a poporului german, și mai mult de cultură, căci oamenii sînt deasupra animalelor de muncă, pur și simplu. Între valorile culturale de propagat, autorul pune între primele, muzica, datorită repaosului, plăcerii, întremării, interiorizării și simpatiei ce produce. Dar muzica stă rău în urma războiului. Este rău și de muziciani, rău și de public, și cine câștigă în schimb sînt cinematografele, cafenelele, carnavalurile, chermesele, jocul de cărți, varieteurile și cabareturile.

Este, cum am spus, rău de muziciani, căci nenumărate talente muzicale se pierd desigur, în popor fără ca nimeni să le știe descoperi; specialiștii nu cunosc cum ar trebui tehnica și istoria muzicii; artiștii sînt ură unii pentru alții și nu simt solidaritatea; în școală profesorii de muzică au un rol secundar; guvernarii nu cunosc însemnătatea muzicii; compoziții nu vor să mai lucreze muzică utilă de dans, de masă, de grădină, de petrecere, ci vor să producă numai pentru veșnicie.

E rău și de public. În loc de muzică se fac pe socoteala lui afaceri bănești; dirigenții reprezintă opere foarte grele pe care publicul nu le înțelege; micile societăți muzicale neavînd muzică nouă pentru puterile lor, schilodesc pe Beethoven, Brahms și Wagner; în școli se repetă mereu aceleași cîntece și nu se știe descifra un text muzical simplu.

Așa fiind întocmai, Müller, „Musikdirektor“, oftează și ne spune: „Noi Germanii sîntem, din punct de vedere muzical, niște analfabeti“. Cum să se schimbe starea de azi măcar în parte?

Müller face o serie de propuneri, și cum e un om de experiență, merită să fie luate în considerație. El vede schimbarea în bine, posibilă, numai printr-o energică propagandă școlară și extrașcolară.

Ca școala publică împreună cu cea privată să rodească, e nevoie mai întîiu să fie reformate amîndouă. Müller cere ca școlile de muzică publică să fie de trei feluri: o școală pentru cîntăreși și pentru executanți de orchestră, o alta să formeze diletanții muzicali care vor da publicul select al muzicii, și în sfîrșit o înaltă școală de muzică să educe marile forțe muzicale. Ele să fie instalate și subvenționate în toate orașele. — În ce privește învățămîntul privat, Müller propune să nu se mai poată profesa decît cu permisiunea statului, care să controleze serios ambele învățămînturi.

În afară de mijlocul școlar de progres muzical, mai este și cel extrașcolar. Müller sfăluște, în consecință, să se alcătuiască orchestre și coruri populare; societățile populare de muzică să nu fie așa de exclusiviste ca până acuma, ci să primească în ele pe toți cîți arată chemare sau bunăvoință; profesorimea, muzicianii neprofesori și autoritățile să dea concursul lor moral și bănesc; în școlile normale să se îngrijască mai mult de formarea muzicală a învățătorilor, căci la sale ei sînt aproape singurii în stare de o propagandă extrașcolară.

G. SAVUL

P. J. Jouve, *Romain Rolland vivant*, 1914-1919, Librairie Ollendorff, Paris, 1920.

Poetul Jouve nu mai este un începător și cu alii mai puțin un necunoscut. Războiul l-a scos pe primul plan alături de pușinii care și-au pus scrisul în slujba ideii pacifiste. Mai patetic decît Barbusse, mai sincer, poate, dar mai puțin dramatic și cu viziune mai puțin sintetică, el poate privi înapoi peste o operă respectabilă. Pierre Jean Jouve a făcut parte cîndva împreună cu Jules Romains, Georges Duhamel, Charles Vildrac, Luc Durtain din gruparea avîntată și tîne-

rească a „unanimiștilor“, predestinată parcă să dea pe principalii luptători ai umanitarismului din timpul și din urma războiului. Reîtras prin anul 1915 în Elveția romandă, în ținuturile pline de o stăpinită poezie din jurul lacului de Geneva, el avu prilejul unei legături strinse și prelungite cu Romain Rolland, pe care — contrar unei versiuni tendențioase — războiul îl surprinsese acolo. Jouve deveni tovarășul de toate zilele, emulul, mai mult, confidentul lui. Prin aceasta fu pus în situația de a surprinde toate aspectele sufletului, toate lăunile gândirii ilustrului scriitor și de a nota o serie de reflecții auzite în decursul lungilor sale discuții meditative, care constituiesc o mărturie mult mai scumpă despre ideologia lui Rolland, decât tot ce a scris el însuși în timpul anilor de război.

Volumul nu ne dă portretul și nici biografia. El este ceva mai mult decât o banală monografie literară: un comentariu analitic și sistematic al concepției lui Rolland. Scriitorul dispore pentru a scoale în evidență personalitatea morală, cugetătorul, omul. Jouve face un tablou de ansamblu compus dintr'o infinitate de piese mici: idelle lui Rolland. Un tablou făcut cu lupa impresiilor de toate zilele, cu o infinită simpatie și cu palma adeptului. Carlea nu poate și nu vrea să fie obiectivă în sensul de a obiectiva faptele, de a mări distanța de privire. Pentru că este povestea unui prietin. Și valoarea ei stă loc-mai aici.

Este justificarea unei mișcări prin gândirea celui mai strălucit reprezentant al ei. Ea nu se coboară niciodată până la tonul și nive-lul unei pledoarii, ci rămâne dela început până la sfârșit aceea ce trebe să fie: proclamarea unui crez.

Personalitatea lui Rolland, așa cum apare din carlea lui Jouve, este o revelație. Modestia, bunătatea, simplitatea apostolică, credința ferventă în idela umanitară, unitatea nestrînță a caracterului, toate tind să arate pe autorul lui „Jean Christophe“ ca un exemplar de o neobișnuită nobleță. Un mistic cu trăsături tolstoiene dublat de un individualist aproape anarhic — iată pe gânditor. Dacă omenirea nu poate fi salvată, cu prețul nici unui sacrificiu, dacă forța organizată nu poate niciodată să lucreze decât pentru distrugerea omenirii ca unitate ideală, să căutăm cel puțin a scăpa pe individ și, odată cu el, principiul de libertate — iată fondul gândirii. Ea capătă prin aceasta un pronunțat colorit de scepticism.

Să redăm aici detaliile concepției sale, credințele și opiniile sociale, politice, etice, este cu neputință. După cum nu putem concentra acțiunea tragică și din netericire infructuoasă — așa cum reese din amănuntele, desigur autentice, descrise de Jouve.

Pentru ilustrarea celor de mai sus, reproducem numai acest interesant pasagiu dintr'o scrisoare personală a lui Rolland:

„Puteam să ne legănăm cu iluzia că războiul de azi e cel din urmă? În ce mă privește, sînt sigur că nu. Dar religia mea nu stă în a crede că va fi un mai bine. Ea crede în mai bine. Deci, el există. De acum pot privi cu exactitate și imparțialitate spectacolul exterior. El nu mă cutremură și nu mă desperează. Căci dacă el este o realitate, sufletul meu este alta. Cine poate să mă smulgă din brațele ei?“

Volumul lui Jouve aduce un mare serviciu cauzei lui Rolland și din acest punct de vedere constituie o satisfacție bine meritată față de cascadele de injurii din toate țările beligerante. În același timp însă adaugă un comentariu de acum indispensabil pentru înțelegerea adîncă a operei sale alit de complexe.

În fruntea cărții un portret foarte expresiv datorit strălucitului ilustrator Frans Masereel, ale cărui deseneuri sîngeroase din ziarul genevez „la Feuille“ au stîrnit o justificată admirație.

EUG. FILOTTI

Revista Revistelor

Arhiva pentru știința și reforma socială. Anul II. No. 1-3. (Aprillie-Octombrie, 1920).

Dr. *Dim. Oustl* are un studiu important, deși poate cam prea concentrat pe alocuri, asupra sistemelor privilegiate la societatea villoare: comunism, socialism, anarhism, sindicalism și bolșevism. De un interes actual sînt mai ales părerile sale asupra bolșevismului. În celace privește trecutul, bolșevismul predică războiul civil, revanșa pentru suferințele trecute; în celace privește viitorul, e adeptul anarhismului comunist; pentru prezentul tranzitoriu se prelinde marxist; nu este însă marxist ci decretist, politician și babouivist, crezînd că revoluția politică va aduce pe cea socială.

Dictatura proletariatului, negarea democrației și a sufragiului universal nu sînt marxiste. Această dictatură nu e impersonală, ci duce la acea oligarhică de partid și chiar de cazarism. Sovietismul și dictatura reprezintă doctrina străveche a absolutismului politic și a dreptului celui mai tare și cu drept cuvînt bolșevismul a fost caracterizat de Kautsky ca „socialism tatar”.

Pentru a masca oportunismul său, Lenin a găsit o formulă științifică: experiența. „Experimentatorul social Lenin trebuie pus alături de Metz, Owen, Cabet, Fourier care

plecău dela premisa fundamentală falsă că materia socială se poate crea din nimic”. Condițiile istorice, cosmice, biologice și psihice ale unei societăți nu pot fi însă create în chip artificial și numai așa se explică dezacordul grav dintre teoria și practica bolșevică cu toate inconsecvențele ce decurg din ea.

Mai remarcăm un studiu asupra feminismului, datorit D-nei *Calyppo Cornelli Botez*, un altul asupra reformei electorale de Dr. *Dim. Xenopol*, — deasemenea numeroase și întinse recenzii.

Revue des deux Mondes (Septembre, Octombrie).

Paul Bourget ne dă o profundă analiză a lui *Mérimée*, ca nuvelelist. Una din erorile criticii moderne e după el partea excesivă acordată documentelor. Adevărul profund al unui artist literar se revelează mai sigur în apelul interior care îl decide să aleagă pentru a se manifesta, cutare sau cutare, gen sau stil. Dacă în *Mérimée*, considerăm omul, — pe deoparte așa cum ne apare în nuvele, cași după unele mărfuri autentice, iar pe de alta legile cunoscute ale nuvelei, — ne vom da seamă imediat de ce autorul lui *Matteo Falcone* a adoptat aproape exclusiv forma aceasta de artă, cauzele pentru care a excelat în ea, originalitatea cași limbile sale.

Mérimée a fost un mare emoțiv, care, temîndu-se de violența sea-

zibilității lui, se închidea în el în-
susi, luând față de societate o
mască de răceală. Neîncrederea
sa avea un caracter defensiv, căci,
simțindu-se ușor vulnerabil, el voia
cu orice preț să se prezerve de
contactul și de privirea aproape-
lui. Dar a nu te încrede în propria
ta senzibilitate e totdeauna, în oa-
recare măsură, a nu te încrede în
vtașă. Și impresiile în mijlocul că-
rora a crescut Mérimée, născut la
1803, acea cronică de eroism și de
moarte care au fost amintirile vii
ale teroarei și ale imperiului, au
accentuat tendința lui naturală spre
pessimism. Ele explică și alte două
trăsături din fizionomia morală a
lui Mérimée: admirația energiei,
și simțul ascuțit al ferocității la-
tente în animalul omenesc. La a-
cestea trebuie să adăugim o altă
prin care Mérimée, cași Stendhal
se deosebesc de falanga roman-
tică din 1820 cu religiozitatea ei
cunoscută: ateismul radical moș-
tenit dela cugetătorii secolului al
XVIII și materialismul lor ideolo-
gic. O armare a acestei filozofii
e absoluta amoralitate intelectuală.
Psihologia îngustă, dar ascuțită, a
unui Stendhal și Mérimée e lipsi-
tă de orice etică.

Mérimée s'a specializat în nu-
velă, din cauza temperamentului
său de emoliv care căuta în orice
moment să se stăpânească și a o-
biceului de control interior al fa-
cultăților sale. Genului său de
povești îl repugna expansiunea.
Dacă ar fi fost poet, ar fi ales de-
sigur rigoarea concisă a sonetu-
lui, dacă ar fi fost dramaturg, plesa
într'un act.

Nuvela nu e un roman scurt care
să cuprindă o serie de episoade,
mai mult sau mai puțin legate în-
tre ele. Ea alege, izolează un e-
pisd profund semnificativ și pro-
cedează, nu prin dezvoltare, ci prin
concentrare. Și Mérimée era in-
capabil de suflul larg necesar ro-
manului, care nu e decit un poem
epic transformat sau degenerat.
Singura dată când a încercat acest
gen, în „Cronique du règne de
Charles IX”, el n'a reușit. Acest
roman, nu prea lung, deși conține
părți admirabile, lasă de dorit ca

compoziție, nu are un punct cen-
tral, perspectivă, mișcare.

„Colomba”, această tragedie a
vendettelor corse, nu e un roman,
după cum nu e nici „Carmen”, cea
mai tipică din creațiile lui. Aceste
lungi nuvele nu au de altfel mai
mult de o suflă de pagini. „La dou-
ble méprise” e ceva mai scurtă.
„Tamango” are patruzeci de pa-
gini, „Malteo Falcone” treizeci,
„L'enlèvement de la redoute” trei-
sprezece pagini. Dar aceste scurte
povești, gândite și simțite lăun-
tric, sînt alii de mișcătoare, dra-
matice, bogate în observații, înci-
lasă o impresie mai puternică decit
altea ale romane întregi.

Toate nuvelele lui Mérimée au
un caracter tragic și cuprind crize
de violență. Eroii sînt tipuri inien-
s caracterizate, aparținînd unei uma-
nități aspre, iaiacte, vecine cu a-
nimalitatea primitivă și unor țări
ca Andaluzia, Navara, Corsica,
Grecia, Asia minoră.

Mérimée simțea vitalitatea spi-
rituală anemijindu-se în jurul lui
și, de acord cu maestrul său Bayle,
o atribua opresiunii civilizației
moderne care micșorează omul.
Și ca acesta, el își procura o com-
pensare îmbrățișînd cu imaginația
existențele semi-barbare, lipsite
de cultură, dar bogate în senzații
și energie.

Deși Mérimée era ironic până
la cinism, povestirile lui lasă de
cele mai multe ori o impresie
gravă, uneori severă. Nihilismul
său intelectual, cu desperata lui
axiomă după care viața omenească
e lipsită de senz, nu rămîne fără
de efect asupra noastră.

**Maurice Pernot: Incercarea po-
lonă.** Autorul care a sosit în Po-
lonia la sfîrșitul lui Mai, cînd „ar-
mata mareșalului Pilduski” intrase
în Kiev și a văzut peste două luni
„hoardele roșii” la porțile Varșo-
vlei, ne dă impresii și observații a-
supra spiritului public și a pro-
blemelor politice ale noului stat.

La Cracovia și Lemberg, el a
găsit oameni legați de vechea sta-
re de lucruri prin prejudecăți, tra-
diții și interese. În Polonia de azi,
cași în Italia odinioară, ideea de
independență e unită pentru mulți

cu ideea de revoluție și unii conservatori galișeni nu se pot împiedeca de a vedea în noul regim triumful democrației muncitore și lăărănești, expropierea și împărțirea pământurilor. Campania în Ucraina, politica militară și imperialistă a guvernului erau aspru criticate de aceștia. Ce rost a avut alianța cu aventurierul Petliura și cine garantase celor din Varșovia fidelitatea sau chiar neutralitatea populației ucrainiene? Sentimentul dominant la Lemberg e ura împotriva Ucrainianului sau Rutenului. Autorul explică acest sentiment amintind politica de diviziune practică de guvernul din Viena între proprietarii polonezi și țărani ruteni, dar și prin spectacolul orașului devastat în Noembrie 1918, când „Rutenii” au răzbit împotriva foștilor lor stăpîni mileni seculare.

În Varșovia, dimpotrivă, politica guvernului și militarilor avea mulți partizani. Statul-măior asigură că a voit să prevină prin acțiunea sa ofensiva bolșevicilor. Socialiștii aprobau expediția care trebuia să elibereze Ucraina de sub jugul rus.

În cabinetul Skulsky cași în dietă, cei mai mulți susțineau că statul polonez trebuie să-și fixeze el singur printr'o operație militară frontiera orientată pe care conferința păcii nu o stabilise în chip definitiv. Între Rusia și Polonia, Rușii albi la Nord, Ucrainenii la Sud vor forma două state tampoane înzestrate c'o largă autonomie, dar sub protecția poloneză. Această politică care reprezintă „trădăția varșoviană” nu e rău văzută numai în Galișia, dar și de partizanii unei apropieri de Rusia. După părerea lor, Germania e inamică ireductibilă; și toate forțele poloneze trebuie concentrate spre West. În fruntea acestui grup e fostul ministru de externe Dmowsky care în Dietă, cași în consiliul apărării naționale, s'a opus campaniei spre Kiev, Paderewsky reprezintă aceiași politică, iar exministru rus Savinkof a fundat în Varșovia un jurnal care susține apropierea ruso-poloneză.

În celace privește politica Inter-

nă, - rezultatul alegerilor, care fuseseră prezidate de un guvern cu tendinți socialiste, a fost complex și indecis. În Dietă se întilnesc nu mai puțin de 12 partide. În frunte, vine partidul lărănesc cu cele două grupuri conduse de Witos și Thugut (107 membri). El e format din proprietari mijlocii cu idei moderate și din proprietari mici cu idei mai radicale. Uniunea populară națională (74 membri), vechiul partid național democrat condus de Glombinsky formează, împreună cu conservatorii, aripa dreaptă a adunării. Centrul e format de coaliția național populară (73 membri), condusă de Skulsky. La stînga e partidul socialist (35 membri), partidul muncitorilor naționali al lui Brejky, „radicalișii galișieni”, zece evrei și nouă germani.

După cum se vede, socialismul e slab reprezentat în parlament; cei mai mulți deputați aparțin clasei lărănești ale cărei sentimente sînt conservatoare. Burghezia are înclinări liberale. Naționaliste sînt însă toate partidele.

După declarațiile arhiepiscopului Teodorowicz din Lemberg, bolșevismul nu e posibil în Polonia, unde muncitorii au oroare de revoluție, iar țărani nu vor să audă de comunism. Primejdia cea mare, sînt însă, după părerea prelatului armean catolic, evreii. Nu numai cei locali dar și „acei pe care guvernul rus i-a aruncat asupra Poloniei pentru a o slăbi și corupe”. Oștii independenții polone, ei se bucură de victoriile bolșevice.

Deși în parlament nu sînt decît o duzină, influența lor e puternică în afaceri și presă. Clerul polonez joacă un rol însemnat în politică și are în parlament 30 reprezentanți. Acțiunea socială pe care o exercită e intensă și urmînd, exemplul clerului din Posen, ei n grupat muncitorimea în sindcate creștine de 4 ori mai numeroase ca cele socialiste. Opera de unificare completă a unei țări, a cărei populație și teritoriu au fost timp de o sută cincizeci de ani sub trei stăpîniri diferite, e desigur grea. Vechiul regal polonez care a fost sub stăpînirea rusească, e

în toate privințele mult mai înapoziți ca Posenul și Gallia. O mare dificultate pentru Polonia, care are destui oameni politici, e lipsa de administratori și de funcționari. În Rusia și în Germania, Polonezii au fost sistematic înălțurași dela sarcinile statului. Cel din Posen, maiștri în administrație privată, nu prea vor să accepte funcții publice. Gallienii au practica afacerilor, dar sînt suspecți pentru vechile lor legături cu Austria, sau prin tendințele lor reacționare.

Mercure de France (Septembrie).

Într'un studiu asupra bolșevismului, cunoscutul filozof rus *Chostoff* descrie în colorile cele mai întunecate regimul politic și social care stăpînește Rusia actuală.

După părerea lui, bolșevismul, cași vechiul țarism, e un despotism ignorant care nu crede în virtute, știință, inteligență, ci numai în forța fizică brută. Neșcolind libertățile de orice fel, invenții vede ale doctrinărilor Occidentului, sectarii ideologi care conduc Rusia cred că vor putea transforma numai prin decrete o țară analfabetă, ignorantă și nenorocită. Reacționari prin esența lui, nu numai că bolșevismul nu poate crea nimic, crescînd forțele de producție -- celace ar fi prima sarcină a unei societăți socialiste -- dar el nu face decît să mărească numărul paraziților prin care se caracteriza vechiul regim. Deși au ucis un mare număr de burghezi și birocrași, bolșevicii nu au reușit să distrugă nici burghezia, nici birocrația. În fiecare serviciu sînt de zece ori mai mulți funcționari decît trebuie și din zece servicii doar unul folosește la ceva. Bolșevicii sînt convinși că cine nu e funcționar e primejdios și deci trebuie persecutat. Ingineri, scriitori -- sînt condamnați să moară de foame dacă nu intră în oarda nenumărată a funcționarilor paraziți. Dacă vechia burghezie, formată din fabricanți și negustori, a pierit în mare parte, alta mai nouă s'a format. Mai toți țaranii din Rusia au devenit burghezi și ei sînt ascunse în

pămînt milioane de ruble emise în timpul țarului sau a lui Kerensky. La Petrograd și la Moscova, unde alături de mulți briganzi și pun-gași sînt și oameni care cred sincer în altopulernicia verbului, se discută la infinit asupra „paradisului viitor“, cu care Rusia va înzestra universul; dar pînă atunci celace domnește e foamea, frigul, epidemiile și ura între oameni mereu crescîndă. Ea se manifestă cu intensitate mai ales între orașe și sate. Acestea refuză să procure alimente orașelor infometate. Pentru a smulge pine delo țaran, sovietele sînt adesea nevoite să trimită la țară adevărate expediții militare de represune, care nu odată se întorc cu minile goale, după ce au pierdut fumatate sau trei pătrimi din efectivul lor.

Oacă dacă bolșevicii stăpînesc orașele cu ajutorul teroarei, satele, adică mai bine de nouă zece la sută din populația Rusiei, nu au fost niciodată sub puterea lor. Ele trăiesc de azi pe mîni, fără a recunoaște nici o autoritate centrală. Cea mai bună dovadă în această privință sînt articolele publicate în zărele din Kiev de comisarul bolșevismului ucrainian Schlechter, articole în care acestea -- vociferînd milite împotriva satelor care nu vor să dea nici grîu, nici lemne, -- îndeamnă pe muncitori, dacă nu vor să moară de frig și de foame, să se înarmeze și să pornească la războiu contra țaranilor.

Cu toate că foamea, frigul, epidemiile se sînt lanș, împotriva prevederilor oamenilor celor mai inteligenți și experimentați, sînt aproape trei ani de cînd bolșevismul se menține în Rusia. Cît va mai dura încă, nimeni nu ar putea să prevadă, căci azi trăim desigur într'o epocă în care nu se mai poate raționa numai pe baza bunului simț.

Deși el pare a fi dispărut din omenire, autorul nu se îndoiește că bolșevismul, ostiul tuturor ideilor de progres și de organizare socială, reușind să se răspîndească cum speră credincioșii lui din Rusia și în Occident, aceasta ar însemna nu triumful ci ruina socială.

Itismul, iar pentru altele popoare epuizate de suferință, cel mai grozav dezastru.

Revue Mondiale (Octombrie).

Citeva note interesante ale lui *Nicolas de Segur* asupra lui *Jules Lemaitre*.

Impreună cu *Anatole France*; *Lemaitre* reprezintă reacțiunea sceptică contra crizei teoretice și dogmatice a unui *Taine* sau *Brunellere*.

Totuși între ei e o deosebire. *France* a dispregiut totdeauna să emită judecăți; a anticipa asupra verdictului posterității și s'a părut temerar și pretențios. *Lemaitre* urmărind principii, avea opinii. Subtiletantismul lui aparent, subt învălișul zgloblu și nepăsător al criticii lui, el ascundea convingeri aprinse. Idei puțin largi și principii adesea burgheze. Și ca toate sufletele pasionate, era adesea fatalic. În unele din articolele lui, cum e acel asupra lui *Barbey d'Aureville*, în cartea lui alți de nedreaptă asupra lui *Roussseau*, *Lemaitre* nu e de loc diletant, ci un om care simte nevoia de a afirma și de a crede.

Acest critic senzibil care ascundea sub surisul lui sceptic convingeri ferme, avea un spirit clar, latin cărui îl repugna înainte de toate obscuritatea. Cu toate sforțările lui n'a putut niciodată înălța lege bine pe *Ibsen* cași literatura nordului.

Ca autor dramatic și ca povestitor, *Lemaitre* reușește nu odată să fie delicios, mai ales atunci când nu depășește măsura în ironie.

Ca scriitor, el nu are puritatea și eleganța lui *France*, limpiditatea divină a lui *Renan*, deși proza lui nu e lipsită de toate magiile stilului.

Printre cei care au minuit condeiul la sfârșitul secolului al XIX, *Lemaitre* va rămânea ca unul din cei mai personali, mai vibrații, mai subtili.

Revue de Paris (Octombrie).

Louis Auber: Neîncrederea Statelor Unite față de Europa. Independența republicii nord-americane dăind dela revolta ei contra unei puteri europene, se poate spune că ea s'a născut cu un sen-

liment de neîncredere față de Europa. Primul ei prezident *Washington* a predicat la 1796, în termeni care au rămas clasici, abținerea dela orice alianță permanentă cu puterile europene și izolarea; iar la 1823 prezidentul *Monroe*, după ce dădea asigurarea că America nu se va amesteca în afacerile Europei, anunța că Statele Unite se opuneau la extinzțiunea în America a sistemului politicii europene. De cîteori înainte de ultimul războiu, Statele Unite au luat parte la vre-o conferință europeană, la Haga sau la Algeșiras, reprezentanții lor aveau grija să scoată în lumină caracterul excepțional al participării lor și mai ales faptul că ea nu ar putea fi invocată într-o zi de Europa pentru a justifica intervenția ei în emisfera vestică.

Doctrina lui *Monroe* reprezintă singura tradiție diplomatică în adevăr populară în Statele Unite, fiindcă exprimă clar neîncrederea lor în Europa și voința de a trăi aparte alți sentimentul cit și geografic. Și pentru a pune în eșec „Societatea Nașunilor“, adversarii ei s'au servit mult de înclinajia poporului american pentru aceasla doctrină. După părerea lor, pactul societății nașunilor prin art. X împiedică intervenția Americii în afacerile Europei și însămnă dar o deviere dela idelle lui *Monroe*.

Care sînt cauzele acestei neîncrederi seculare a Americii față de Europa, deși 36 milioane din locuitorii ei sînt Europeni prin naștere? Americanii nu ignorează și nu au uitat Europa îndepărtată, ei au devenit împotriva americani, fiindcă au cunoscut-o prea bine. Europa, pentru un american din popor, e o țară de lupie fratricide, religioase sau nașionale, lupte zadarnice—fiindcă toate credinșele, toate rasele trăsesc în bună armonie pe continentul american. Politica Europei orientale e pentru un american ceva analog cu ceea ce ne pare nouă europenilor politica statelor Americii centrale, un focar de intrigi și de asasinat întretinute artificial de profesioniștii politicii. Și americanul se îndepărtează de Europa, după cum a-

casă la el se îndepărtează de polticleanl.

Totuși se va spune: America a intervenit în războiu, a făcut o cruciadă în Europa. Da, dar entuziasmul acesta s'a produs prea aproape de desnodământ și a fost brusc oprit de armistițiul penfruca el să poată transforma profund caracterul național. Americanul nu face lucrurile pe jumătate: sau nu le face de loc, sau le face intens. Pe lângă faptul că Statele Unite au avut o criză de amor propriu și li s'a părut că efortul lor a fost înjust evaluat, ideea însăși pentru care s'au băiut, le-a adus o decepție.

Ei porniseră cu convingerea că soarta războiului și a păcii ar fi în mâinile lor, că vor libera definitiv lumea de autocrație, de naționalism și de războiu, că vor reorganiza o Europă nouă după planul american al unei „Societăți a națiunilor”. Speranțe mărețe care n'au putut fi realizate. Și de aceea, în timpul conferinței de la Versailles, presa americană denunța lumii imperialismul puterilor europene; spiritele realiste declarau că aliații ar fi trebuit lăsați să ia tot ce voriau cu condiție ca America să reia tradiționala ei politică de izolare față de Europa, iar idealistii declarau că Wilson nu ar fi trebuit să-l lase să ia atât, refuzând să subscrie orice angajament față de Europa. Și această stare de spirit s'a manifestat cu o asprime ciudată în refuzul Americii de a accepta mandatul asupra Armeniei și de a veni în ajutorul „Crucei roșii internaționale” cu suma de 50 milioane dolari. Aceiași tendință spre izolare se manifestă și în materie economică și financiară. Aliații care în 1917 și 1918 făcuseră enorme cumpărături în Statele Unite, grație avansurilor constante ale tezaurului american, se deprinseseră cu ideea că vor găsi la New-York toate capitalurile necesare refacerii lor. Dar deziluzia a venit în ajutorul american, de deprinseseră cu ideea că vor găsi la New-York toate capitalurile necesare refacerii lor. Dar deziluzia a venit în 1919. După părerea finanței americane, Statele Unite nu pot deveni o mare piață de capitaluri pentru străinătate; ele nu sînt echipate pentru aceasta. Cerințele pieții interne compează

mai mult pentru agricultura și industria americană decît tot exportul pe piețele externe, și finanțarul american atît de îndrăzneț și încrezător cînd e vorba de afaceri americane, devine după armistițiul timid și neîncrezător cînd e vorba de avansuri de făcut Europei.

De altfel, mulți americani au convingerea că brutalitatea lor de a refuza orice concurs economic și politic nu poate fi decît binefăcătoare pentru Europa. Inchizind ghizeurile ei guvernelor aliate, America le face un serviciu: le învață să vadă mai clar în finanțele lor și să ia măsurile fiscale necesare. Cel mai mulți americani cred că, dacă ar continua să împrumute pe europeni, banii nu ar servi decît la acoperirea bugetelor marinei și a războiului, la menținerea armatelor, la întreținerea expedițiilor și deci la încurajarea imperialismului.

Gazeta „Nation” scrie la 27 Martie 1920: „Dacă Franța întrebuițează dobînzile pe care nu le plătește în a finanța noi expediții coloniale contra indigenilor din Siria, a urmări visuri napoleoniene în Europa orientală și a susținea mișcări contrarevoluționare aproape prelucidate, ea să nu creadă că vom consimți pe viitor la alte împrumuturi fără dobînză și că vom fi generoși pentru cele precedente.”

Ar fi inexact să vedem în această politică numai egoism, darităle, negație.

Partea cea mai numeroasă a poporului american crede că, amestecîndu-se în afacerile Europei, s'ar abate dela destinul său, care trebuie să fie un pacifism organizator, — sentiment simplu, absolut, aproape religios.

Félicien Challaye ne informează asupra ambițiilor coloniale ale imperialismului japonez. Departe de a fi mulșumită cu celace a primit dela conferința păcii: Shan-toung și coloniile germane dela nordul equatorului, Japonia s'a instalat în Siberia orientală în condiții care permit o stabilitate durabilă și a ocupa nordul Insulei Sakhalin. Dar imperialismul său, care are la bază anticele tradiții

religioase ale Shintoismului, cași interese economice foarte moderne, fiind mull mai departe. Japonia nu are ambiții coloniale numai spre nord, dar și spre sud. In oceanul pacific ea aspiră la posesiunea insulei Hawaii, admirabilă bază navală și a Phillipinilor americane, care sint numai la câteva sute de kilometri de Formosa Japoneză. Indochina franceză atrage de asemenea atenția imperialismului japonez. Ea produce mull orez de care Japonia are atita nevoie și Annamii sint considerați ca niște frați de rasă care sufăr opreslunea albilor. Dar prada cea mai rîvnită de imperialismul japonez sint desigur Indiile olandeze. Marele lor bogășii naturale: orez, ceai, latex, trestie de zahar, cauciuc, petrol sint pentru capitaliștii japonezi o tentațiune pufertică.

Presa japoneză vorbește adesea de „Insulele mării de Sud”, așa numitul „Nanyo” care cuprinde Phillipinele, Noua Guinee, Celebele, Borneo, Java, Sumatra, e de șapte ori mai înfăș decât Japonia și are 55 milioane de locuitori.

Și in fața acestor tendinși, cererile oficiale olandeze sint cu drept cuvint alarmate.

La Lettura (Anul XX, No. 5, 1920).

Publicațiune mensilă a colidiunului milanez „Corriere della Sera” Lettura, pe lingă un bogat material informativ de natură enciclopedică, consacră o bună parte din paginile sale preocupărilor pur literare. Așe, in numărul de față, — pe lingă o novelă a cunoscutului Paolletti și un studiu biografic asupra lui Tozzi datorit profesorului Borgese, — remarcăm articolul-interview: Bernard Schaw își vorbește sieși și mie, semnal de Luigi Olovanola.

Interview-ul, „Indispensabilă torură a celebrității”, e de obicei un chin (...oarecum dorit) pentru cel care-l acordă; cind însă e vorba de B. Schaw, acest extraordinar și plăcut agitalor de idei, care simte o diabolică plăcere să ulmească și să deruteze la tot pasul — chinul e tot așa de mare pentru cel care-l ascultă.

Ajuns la home-ul poetului din

centrul Londrei, ziaristul italian așteaptă câteva clipe într'un salon, in care afară de confort-ul specific anglosaxon, il izbeste o îngrămădire de flecușețe chinezești, turcești și Indiene. Dar îndată apare „capul de Silen blajin al lui B. Schaw: figură prelungă, puțin cam neastimpărată; părul și barba albe ca zapada, obraz semeș și rîzător, ochi zimbitori; o haină lungă se împletește in jurul unui trup uscățiv și nervos. Cind a luat loc in fața mea, nu știu; dar imi părea că brațele-l și picioarele parcă s'au înodat ca să-și facă loc in fotollu, de teamă să nu izbească cu un genunchi măsuța de ceai de-oparte ori cu un cot vitrina cu bibelouri de altă parte. Dar prezența lui vie și reală umple cu adevărat loată camera; glasul său cald și repezit, gesturile măsurate, scurtele lui izbucniri ris, o populează pe dată cu amintiri, cu imagini și cu idei: cu ideile sale. Eșnd in afară din acel ghem neastimpărat, adincit in fotollu, o mină lungă și molatecă răsucesce mereu albeașa bărbii cam rară de bătrîn Silen loquace”.

Lăsind la o parte unele dașe biografice, oarecum cunoscute, pe care ni le furnizează articolul de față, menționăm talentul cu care autorul știe să scoală in relief temperamentul specific al poetului englez, și care explică multe aspecte ale operei sale. Astfel Olovanola pune cit se poate de bine in relief acea diversitate a dialogurilor și mui ales mobilitatea surprinzătoare a idellor care au de scop să ulmească fie prin ciudățenia asociațiilor, fie uneori prin simple calambururi verbale, cum de ex.: „Dante. A avut păcatul de a nu scrie pentru teatru, spre deosebire de Shakespeare care a avut dimpotrivă păcatul să scrie locmai pentru teatru”. „Paradoxul se ivește, irezistibil, de îndată ce stai de vorbă cu B. S., la primul contact, și cind nici gîndești. Paradox, ironie, humor, păcăteală... dar curind bag de samă că S., om mal mult decit spirital, nu se ia in serios nici pe sine însuși”.

Printre altele, vine vorba despre Italia și aci Schaw pare serios;

„Inșiși asupra umanității recitării
ăclorilor” dv. italiană, față cu de-
prinderea declamatorie a France-
zilor și cu recea corectitudine a
Englezilor. Desele Eleonora Duse
păstrează o scrisoare ca una din a-
rămintele cele mai dragi și mai de
preț din lăngă mea carieră de cri-
tic și autor dramatic. Poți spune,
în chipul cel mai absolut, că nici
o altă actriță nu s'a bucurat vre-
odăiă că Duse de admirațiunea mea
întreagă, necondiționată și entu-
ziasă”.

Însfrșit termină cu o declarație
tot așa de impresionantă la Schaw,
prin solemnitatea ei: „Pe mine mă
interesează oamenii, și cu dinșii
idelle și conflictele pe care ei le
determină” (nu frumusețile naturii
ori ale artei, stelele chiar și din
Italia!).

II Marzocco (Anul XXV, No.
39, 1920).

De douăzeci și cinci de ani, a-
pare la Florența, săptăminal, acest
ziar literar, în care nu se publică
decît judicioase aprecieri critice
asupra ultimelor publicațiuni și
evenimente de samă din mișca-
rea culturală italiană. Fără a fi
un simplu buletin bibliografic (ca
„I libri del Glorno”, în solda Edi-
tării Treves din Milano) sau o sim-
plă foaie literară, în care poveștile
și poeziile zilei să stînjenească
substanțialele aprecieri estetice
(de cele mai multe ori), — *Marzocco*
(cu tot modestul lui format de
ziar al unui club politic de pro-
vince moldovenească) este una
din cele mai serioase și mai vi-
năufesări ale criticii contempo-
rane italiene. Oferind cu bună-
voință coloanele sale „universita-
rilor”, cași începătorilor anonimi,
ște să se facă totdeauna intere-
sant, alți în ce privește mișcarea
literară italiană, cîl și cea din
străinătate.

[Ca particularitate, vom aminti
că titlul nu poate fi cu precizie
explicat, întrucît e în legătură cu
o legendă medievală florentină:
legenda pullor de lei dela *Palatul
Senatorial* (și azi se văd pe pla-
carda intrării și, alături, pe colo-
nadele *Logge del Lauzi*) — numele
de „marzocco” perpetuîndu-se în
tradiția populară cu sensul de „leu

protector al Florenței”, — cași „cri-
nul roșu”].

În numărul amîntit, *Luigi Tonelli*
se ocupă de ultimul roman al Gra-
ziei Deledda: „La Madre” (Mi-
lano, Treves, 1920), pe care-l stu-
decă în raport cu restul produc-
țiunii cunoscutei romancierii sarde.
Opera „deleddiană” este produ-
sul a treizeci de ani de febrilă
activitate literară și numără apră-
pe treizeci de romane, — deci a-
nul pe an!

Înainte de apariția capodoperei
sale (*Epis Portulu*-1903), scrie-
rile primului deceniu sînt medio-
cre și pline de un optimism duk-
ceag. Originalitatea Gr. Deledda
se dezvoltă sub influența și în-
tovărășia marilor romancierii ruși
(Dostoevski și Tolstoi mai ales)
pentru care mărturisește a avea
o entuziasă admirațiune; astfel
opera sa se colorează de mistici-
mul și pesimismul ce-o caracteri-
zează alături de profunza intro-
specțiune. Această influență slavă
nu eclipsează însă originalitatea
romancierii, căci, în realitate, a-
cele ilustre modele îi dădură nu-
mai o clară conștiință despre ceea
ce exista demult în spiritul său.”

Notă dominantă în romanele a-
cestei scriitoare sarde, este ita-
lismul creștin și superstiția, iar-
aspectul psihologic fundamental
al sufletului său este tristețea; de
obicei, eroii Deledda reprezintă
un suflet chinuit de lupta dintre
palimă și datorie, dintre Bine și
Rău, dintre ideal și real, — „suflet
care, chiar cînd ese învingător,
lasă printre ruine și spîni, fișil de
carne și boabe de sînge”. Triste-
țea aceasta este tristețea senzua-
lității irezistibile și furiuoase, a
singurătății morale și materiale,
dar mai ales tristețea patimii pe
care Deledda o descrie cu mare
putere de analiză introspectivă.

Stilul, adecuat acestui fond, nu
este dens și energic, ci analitic,
fluid, difuz. Adesea romanciera se
lasă — fără control, — în vola „mag-
nificel sale facilități narrative” (și
prin această predilecție cimpulle
Sardegniei au găsit în ea un in-
terpret genal): „Sările cețoase și
languoase, zorile cele palide, nop-
țile scîlpițoare de licurici și de

stele, găsesc toate pe paleta De-
cedde-i culori delicate și nuanțate,
penumbre și clar-obscurari perlale,
rar pe lastiera sa, sunete plăpânde
și alese, monotone și persistente.

În recentul roman - *Mama* - a-
par toate calitățile și defectele ro-
mancierii, caracteristicele pozitive,
cași slăbiciunea sa organică.

Subiectul (o văduvă sărmană
care face toate ferilele posibile ca
să-l său să ajungă preot în satul
lor și care moare de frică, atunci
când îl vede ajuns, dar - finăr cum
este, pe punctul de a se compro-
mite printr-o profană legătură de
dragoste cu o fată din sat), su-
biectul este de fapt diluarea unei
acțiuni restrinse care, concentrată
într-o novelă, - ar fi eșit „un mic
cap de operă”. De acest defect
„organic” se leagă și al doilea lot
arbit de grav: lipsa unui personaj
central și oscilarea acțiunii între
mamă (Anna) și fiu (Paulo). Ast-
fel că, în ultimă analiză, roma-
nul ne apare plin de lumină și de
umbră, amestecate în mod con-
fus, și fragmentar.

Mama are și calități, desi-
gur! - (mai ales stilistice, și în
special descriptive, datorite rutinei
scritoarei), pe care însă recenzen-
tul le presupune, dar le face, căci
le crede dela sine bănuite de orice
ceitor „inteligent” și care cunoaște
din trecut, pe Grazia Deledda.

I libri del giorno (No. 76)

R. Cantalupo: *Dada* sau de-
mența precoce. Cantalupo trime-
te dela Paris o cronică, unde vor-
bește despre noua grupare mai
mult sau mai puțin artistică, des-
pre care se discută mult în Franța,
Elveția și Germania. Ceiace e mai
interesant pentru noi, e că șefii și
inițiatorii mișcării dada sînt „doi
brevi băeți romini, cam sicnisi”:
Tristan Tzara și Francisc Picabia.

Inceputurile dadaismului ar fi
fost la Zürich, în 1917, genitor fi-
induo-i Tzara; dela Zurich a fost
introdus la Paris de Apollinaire;
astăzi printre partizanii francezi
numără pe doi scriitorii și ziși de
avantgardă: Cendrars și Cocteau;
scol o foae „391” și dou reprezentan-
ți vesele foarte căutate de cu-
rioși.

La reprezentajia la care a azis-

lat și Cantalupo, invitația chema
pe „burghezi, beoșieni și filistinii”
și despre „principiile” mișcării
scriau: „Arta valorează mai mult
decît un cîrnăcior, mai mult decît
femeile, mai mult decît orice. Arta
este un produs farmaceutic pentru
imbecili. Cubismul reprezintă lip-
sa de idei. Picabia nu știe nimic,
nimic, nimic. Face așa ca publi-
cul să zică: nu înțelegem nimic,
nimic, nimic. Dadaștii nu sînt ni-
mic, nimic, nimic. Fource sigur că
nu vor ajunge la nimic, nimic, ni-
mic”.

Serata dadaștilor a conzistat din
urlete de animale, zgomote de au-
tomobil, trîncănituri de piano. Au
jucat o piesă, unde personajele
vorbeau băgaie în sacl, și la sfîr-
șitul piesei, autorul a apărut pe
scenă, purtînd la gît alirnată o tă-
blită, pe care era scris numele său.
Cum publicul nu era lămurit asu-
pra intențiilor dadaiste, Tzara l-a
strigat: „Arta nu există. Sînteti
niște dobitoaci cași noi. Cu toșii
sînteti vrednici să fiți președînși
dada”. Publicul rise zgomotos și
aplaudă; dar Cantalupo nici n'a
ris, nici n'a aplaudat, ci a suferit
numai, și în revistă se explică:
„face greașă”, „pervertit și pre-
dilat”, „decadență tragică și imen-
să”, „bu crede că e de recurs și la
medicii alieniști. În favoura lui,
Cantalupo citează pe Boulenger,
pentru care dada ar fi un atac
în contra gustului, măsurii, a
logice și a clarității franceze
și care întrevede chiar o ascușă
tendință germană de a desorgani-
za Franța.

Și ce să zicem de această miș-
care începătoare?

Deocamdată nu ne putem forma
o părere așa zicînd desințivă, pen-
trucă nu sîntem încă bine infor-
mați și pentru că dadaismul e de
abia la început și să presupunem
că nu e și la sfîrșitul lui. Poate
să nu rezulte nimic de samă și
să dispară, cum dispar în fiecare
an alitea vibrații de margină în
Parisul tuturor distracțiilor; cu
toate acestea, istoria ne prezintă
uneori întorsături curioase, așa că
principalul nu este exclusă o de-
volvare. În public, printre sume-
denia de posibilități receptive de

... este și aceia de copilărie, de
... de tabula rasa, de bataie
... de joc pentru tot ce e artă pasa-
... de căutare pentru acea bri-
... „nonsensical literature”.
... este și simpatia de care
... se bucură cercul în grupurile ar-
... care se aie și uneori sînt

de avangardă, înclinația crescîndă
spre primitivism, mai ales de pe la
1908, declinul a'a trit cubismul și s'a
născut curiozitatea pentru arta Ne-
grilor. Totul depinde de înclinațiile
pe care fatalitatea le va atrage în
mișcare și de înclinația lor de la
natură spre copilărie și treverență

Bibliografie

- P. Gh. Gore**, *Autoadministrarea și Zemstvuul*, 1920, Chișinău, Prețul 3 lei.
- Alexandru Perietzeanu**, *Efectele măsurilor excepționale asupra industriei naționale*, București, Prețul 8 lei.
- Alexandru Perietzeanu**, *Efectele suprimării Constituției și monedei legale asupra producției averilor*, București, Prețul 6 lei.
- Emil I. Diaconescu**, *Basarabia*, 1918, Prețul 1.50 lei.
- Gh. Becescu-Silvan**, *Reforma electorală și legislativă*, 1920, Plocești.
- I. Daraban**, Ing., *Plata pământurilor expropriate*, 1920, Focșani, Prețul 1 leu.
- Radu Teodor Maior**, *Vânătorii de Munte*, 1920, Tîrgoviște, Prețul 6 lei.
- Li. V. R.**, *În recunoaștere*, 1920, București, Prețul 2.50 lei.
- Hile I. Georgianu**, *Exploatarea economică a țării (România sub ocupația dușmană)*, 1920, București, Prețul 10 lei.
- Dr. P. Zosin**, *Socialism și pozitivism*, 1921, Iași, Prețul 8 lei.
- Piaton**, *Criton*, sau despre datoria cetățeanului, „Biblioteca pentru Toți”, București, Prețul 60 bani.
- Piaton**, *Apologia lui Socrates*, „Biblioteca pentru Toți”, București, Prețul 60 bani.
- Legea lui Manu**, Traducere de Ioan Mihălcescu, 1920, București, Prețul 12.50.
- Axentie Sandomirski**, *Moartea lui Rasputin*, roman, 1920, Prețul 10 lei.
- Ion Mihălcescu**, *Epopea lui Ghilgames*, Tipografia cărților bisericești, 1920.
- I. N. Roman**, *Pagini din Istoria culturii românești în Dobrogea înalată de 1877*, 1920, Constanța, Pr. 3 lei.
- Ioan N. Roman**, *Proecle, cuvinte și gesturi bulgărești din timpul marelei răzbiu*, 1920, Constanța, Prețul 2 lei.
- A. Steuerman-Rodion**, *Frontul-Roșu (Sonete postume)*, 1920, Iași, Prețul 10 lei.
- George P. Macaroviici-Fiul**, *Despre cauze care impun urgenta creării sau reînființării școlii dentare*, 1920, București.
- Alex. R. Moroianu**, *Bolșevism*, 1920, București, Prețul 10 lei.
- A. Cotruș**, *Neguri albe*, 1920, Alba-Iulia, Prețul 10 lei.
- Nicolae Petrescu**, Ing., *Industria textilă în Transilvania*, 1920, București.
- Rafail Racoviță**, Ing., *Raport asupra activității serviciului Industriei din Chișinău*, 1920, București.
- Citeea orientării în problemele industriale*, 1920, București.

- Legea franceză asupra despăgubirilor de războiu, 1919, București.*
Legea pentru încurajarea industriei naționale, 1920, București.
Buletinul industriei, 1920, București, Prețul 16 lei.
Dinu Serdar, Poezii, 1920, Orhei.
C. Colodi, Pășanille lui Tândărică, 1920, București, Prețul 11 lei.
Mihail Lungianu, În sărbători, 1920, București, Prețul 15 lei.
Tudor Pamfile, Frații de cruce și alte înrudiri sufletești la Români, 1920, Birlad, Prețul 3,50 lei.
Tudor Pamfile, Povestiri populare românești, 1920, Birlad, Prețul 9 lei.
Dr. Zaharia Bolla, Catehismul ramânului cinstit, 1920, Cluj.
Dr. M. A. Botez, Concepția socială a igieni, 1920, București.
Gh. Talax, Flori de lut, 1920, București, Prețul 8 lei.
Florin Begnescu, Albinăritul sistematic, 1920, Galați.
Darea de samă despre activitatea societății pentru învățatura poporului român, 1920, Iași.
L. Rebreanu, Ion, 2 vol., 1920, București, Prețul 32 lei.
Andrei Branște, Suflet de femeie, 1920, București, Prețul 8.50 lei.
Anuarul cooperăției ordșenești pe anul 1919, București, 1920, Prețul 5 lei.
D. Cornilescu, Cartea psalmilor sau psaltirea împăratului David, Traducere, 1920, București, Prețul 6 lei.

- Viața Agricolă, No. 19, Prețul 2.50 lei.**
Lumina Femeii, No. 1, Prețul 8 lei.
Cuvântul liber, No. 43, Prețul 2 lei.
Transilvania, No. 4, Prețul 10 lei.
Ideea europeană, No. 52, Prețul 1 leu.
Revista științelor veterinare, 7-8-9.
Noua revistă bisericească, No. 8.
Cele trei Crisuri, No. 12, Prețul 3.50 lei.
Higiena, No. 137, Prețul 1.50 lei.
Annales des Mines de Roumanie, No. 8-9, Prețul 50 lei.
Biblioteca Copiilor și Tinerimii, No. 6, Prețul 1 leu.
România Industrială, No. 489, Abonament 100 lei.
Cultura creștină, No. 46.
Sănătatea și „viața fericită”, No. 3 și 4, Prețul 3 lei.
Spitalul, Noembrie, Prețul 5 lei.
Studio, București.
Viespea, No. 15, Prețul 3 lei.
Lamura, No. 1, Prețul 5 lei.
Școala Basarabiei, No. 11.
Buletinul Căilor Ferate Române, No. 6 și 7, Prețul 2.50 lei.
Revista politică și parlamentară, No. 4.
Izvoarașul, No. 1-4, Prețul 4.50 lei.
Hașmonea, No. 6, Prețul 2 lei.

BALUL

— Să mergem astăseară la serată, zise Alina. N'am mai eșit nicăieri de nu se ține minte; necazurile m'au închis în casă. Nu poate cineva trăi mereu singur. Mi-e dor și de dans.

Manuela se gândi că, dacă se duce Alina, nici ea nu poate rămâne. Dar dacă se opunea, ar fi putut să o îndărătnicească. O apăsa aceeași nevoie de a se despărți de ea singură. Bogația, frământarea, animația prea mare a acestei tovărășii a minții și sufletului, o osteniseră.

Simțea la fel cu Alina, dar pentru alte motive, nevoia unei variații, deși avea în același timp un fel de pasiune a singurătății, o voluptate mare a acelei vaste sărbători solitare, cu veselii și suferințe, cu apogee ale simțirii neatinse în viața de toate zilele, precumpănite violent de regretul și durerea aceluiasi traiu singuratic, de sentimentul imperios și natural al sociabilității așa de dezvoltat la ea, alături cu sălbătăcia ei, și așa de puternic în sine, incit susține toate clădirile șubrede ale omenirii: Familia, societatea, nația.

Adesea gusturile ei erau tot așa de naive ca ale Alinei; dorea și ea dansul, dar altfel.

Armonia propriei ei mișcări, a trupului întreg, pe ritmul parcă fluid, lunecarea, cadența aveau pentru ea ceva fermecător și în același timp odihnitor își rezolva pentru moment, în acea echilibrare armonică, dezechilibrul ei sufletesc. Pentru câteva minute însă de așa plăcere, trebuia să suferi o seară întreagă Ingrămădeala, contactul mulțimii, stinjenirea dansului cu fiecare, insulta pe care cei mai mulți o aduc măsurii muzicale și afrontul inestetic al împerecherii nearmonioase.

Se gândi la cei pe care i va întâlni acolo.

Năzuința ei către perfecționarea gustului, munca pe drumul artei muzicale, sușul spre „frumos“ o izolaseră treptat, rupseseră acea suprafață mincinoasă de asemuire subt care se ascundea înaintea.

Acum mergea pe drumul solitar, cu toată povara mândră de a fi din speța celor singuri, cu tot cortegiul de curiozitate, hula, răutăți mărunte. Instrăinaia și fără apărare.

Alina va întâlni la serată cunoștințele ei neglijate, va reînnoi raporturi banale, va fraterniza amical cu oameni indiferenți. Dar ea, Manuela, ce va face? Cunoscuții, tocmai fiindcă-i cunoștea bine, nu-i mai puteau da iluzie; și străinii, mulțimea, era vulgară, inestetică, o rănea în gustul ei de forme, linii, culori, cu aspectele ei disgrățiate.

Ce mizerie! Să-ți trebuiască din când în când lumină și mișcare, să aibi nevoie în jurul tău de paza oamenilor pentru ca la adăpostul zgomotului lor care veghează, să-ți culci sufletul prea ostent și să te duci între cei de altă speță, apucături, idei—acolo unde se poate!

Manuela toată viața trăise așa, într'un mediu străin de ea, și încă nu se deprinsese. De copil se simțise rătăcită și, pentru a pune capăt exilului, încercase să se intereseze de jocurile, lucrurile, oamenii fără interes din jur. Adesea căuta printre ei vre-o ființă cu o înfățișare mai atrăgătoare, fiindcă natura pune trăsăturile nobleței la întâmplare. Din asta își făcea un joc, care era și o amăgire. Se ducea bucuros acolo unde putea întâlni acel chip omenesc mai deosebit, căuta cu grijă să-i rămie necunoscut, știind că va găsi o biată faptură fără nici-o lumină; își împrumută fantazia acelor trăsături, pentru a crea basme cu care înșela melancolia lungă a visărilor. Uneori dimpöttrivă, inutilnea sub aspecte neînsemnate pe cite-cineva, ale cărui vorbe și idei îi erau apropiate. Îi căuta zovărășia, se satisfăcea în comerțul ăsta mic de vorbe și idei. Locurile și timpul luau un oarecare scop fără de scop, dar mulțumirea era scurtă; plecau pe drumurile lor, altele decât ale ei, și cu care nu făceau nici-o confuziune. Plecau cu o privire înapoi pe care nu o deslușea, pecind a ei se pierdea iar înainte în aburirea singuratică.

Nu vru să nemulțumească pe Alina: Să mergem,—zise. Se gândi iar: Eu ce să fac acolo? Pentru ce să mă duc? ...Pentru cine? Întrebarea îi desluși un gând dinapoia minții. Știu că se duce pentru ceva și cineva. Surise ironic. Un amor?... Nu! O aventură?... Nici atât!

Era totuși o ființă pe care putea să o caute în mulțime și să o desprindă de ea. Cineva care să-i fie pretext, dacă nu cauză, de a căuta lumina și ritmul. În locul basmului, un om pe care nu-l displăcea să-l vadă, a cărui prezență și vorbă le suporta, la care de un timp, chiar se gîndea uneori. Când spusese Alinei: „Să mergem“, — numele lui îi venise în minte...

Da... va merge să cerșească lumină și melodie în bîlcul acela de oameni. Poate cellalt va fi și el acolo. Dacă nu, va implini monotonia cu regretul, cu ritmuri sufletești pe care cine știe dacă le-ar fi avut întîlnindu-l, cu „Imposibilul“ superb din armonia gesturilor, privirilor, glasului și vorbelor închipuite—realizînd veșnic singură, sublimă și revoltătoare în această lipsă de împerechere și în aștepta-

cea zadarnică a ceiace ar implini-o. Dar mai ales tristă și oboșită.

În mijlocul serbării plictisitoare va chema pe cel absent, îi va atribui cuvintele pe care ar vrea să le audă, cu înțeles și fără de brutalitatea înțelesului; va închipui mersul discret și glumeț al dublei lor simpatii. Glumeț, despre lucruri care nu erau glumețe, paradoxal pentru a exprima adevăruri nemărturisite, fără curajul, fără hotărârea, fără acel ceva care „face să fie“.

Iar închipuire!

Dacă Vilsan ar fi fost acolo, Manuela l-ar fi văzut distrându-se banal cu cunoștințele lui mai apropiate. Nu erau tocmai din aceeași cohortă socială. Pentru ea, ar fi avut acea idolatrie calmă și mută, pe care ea o băgase de seamă. Nu mai înțelegea de ce și până când viața o să facă din ea un idol, o năzuință neatinsă de realitate, într'un altar izolat al admirației sterpe. Nu știa până când; dar orgoliul ei respingea fără șovăire ideea că ea singură era stăpînă pe destinele acelor idoliatri. Nici nu cerceta împrejur. Credea în forța lucrurilor menite, în dubla chemare; și sta singură, mereu singură, lăsînd pe fiecare să se întoarcă către traiul lui. Avea un suflet fraged și simplu, naiv și cald, închis încă sub o mîndrie nemlădioasă... Acea putere a lucrurilor nu venea, care te trage în girul ei și te extrage din tine... Împrejur nu era nimeni și nu o mai amăgea nici distra jocul romantic al fantaziei, în care singură își compunea personajii evocatoare pentru dubla cadență a vieții.

Așteptarea ei însă nu căuta, se ferea chiar. Prin indiferența ei melancolică, interesul fervent, admirația încăpățînată a lui Vilsan străbătuse cu voință rece până la atenția ei. Nu era chemarea, nici puterea lucrurilor... Se uitase la el... Se deosebea de cei mulți. Se întreba dacă acel tînăr original și corect, artist și puritan, nu ar putea fi partenerul aceluia neant. Nu-l putea așeza loc și nume dintre cele ce sînt, era limpede cătră el până în cea mai adîncă taină din ea: o ființă reală a cărei apropiere de suflet și cuget ar fi tolerat-o. Atît! Simpatia ei era glacială, cași admirația lui.

Oaspetele pe care îl are orișicine... Cu diferența că pentru ea lua proporții de eveniment. Un exclusivism arbitrar îi făcea insuportabile prezențele oamenilor oarecare. Pe el gîndul ei ostent de singurătate nu-l respingea.

— O veni oare și Elena Cosma? întrebă Alina. Să mai fie cineva?...

— Aici o fi Vilsan? răspunse Manuela.

— Nu cred! Nu l-am mai văzut demult. Poate e plecat cu lucrări în județ.

Manuela avu un gest de femeie contrariată în capriciul ei. Lucrările lui Vilsan îi erau dușmănoase. Bărbații sînt feticii. Au munca.

Manuela tot mai spera. Cu el ar fi vorbit de artă. Seara ar fi privit-o mut dedeaparte și între ei ar fi fost cuvintele de admirație pe care i le spusese, calm și precis, într-o zi, ca o profesie de credință,—și până în ziua aceea ea nici nu-i cunoscuse existența.

— Să întreb pe George? zise Alina.

Manuela refuză energic:

— Când ai să-l cunoști pe George? Când va vedea că ne interesăm de Vilsan, îl va pune la distanță, ea pe o persoană carantinată. Voiu pierde una din cunoștințele puține pe care le văd odată pe an cu plăcere.

Adouazi o reacțiune asvîrli iar pe Manuela în dorința ei de singurătate. O cuprinse cu violență refuzul de a părăsi odala, dar tăcu. Promisese Alinei.

— Cu ce te îmbraci? Manuela îi spuse. Ciudățenia ei o lăsa luni întregi indolentă, indiferentă de grija hainelor; apoi o apuca o poftă bruscă de vestimente frumoase,—așa de mare încît, fără de nevoie, o realiza cu înfrigurare.

Întrebarea Alinei strămută interesul ei pe subiectul gătelei. Va merge ca să îmbrace rochia cea nouă, va merge pentru ea singură, pentru plăcerea de a fi gătită, pentru gustul de a se simți elegantă, de a-și da sieși senzația a ceva estetic, pe care din nevoie îl plimbi pe sub ochii mulțimii, neavînd alții mai buni,—așa cum își îmbracă cerul rochiile lui somptuoase, deasupra ochilor noștri păcătoși.

Se liniști, reintră în nostalgia ei fără zdruncin, fu tare și stăpînitoare, fiindcă nu avu nici-o dorință. Fu calmă cum sînt egoismul și indiferența.

În ziua seratei lenevi liniștită, fiindcă orice ar fi venit să o împiedice, nu ar fi nemulțumit-o. Era bucuroasă să ceneze; tocmai de aceea nu i se întîmplă nimic. Se abținu de a face muzică. Izgoni o melodie care o urmărea. Dacă ar fi tras cu urechea la chemarea ei, ar fi latrat în faza aceea de aprindere, de zguduire, din care izbucneau sunetele ca o lavă și care îl sugea fața, îi bătea ochii, îi ostenea trupul. Refuză invitarea inspirației. Ceti câteva fol pe o carte; se tolăni pe un divan hotărîtă să se pieptene cu lumină mare. Se gândi că pela 6 se face întuneric.

Orele se scurgeau alene la pendula mică... 3... 4... Nu știa ce-o fi făcînd Alina pe dincolo, nu eșise deloc din odala ei. Trîndăvi până cînd începu a se întuneca. Erau numai 5. Prea tîrziu ca să se mai pieptene cu lumină mare...

Se sculă și scoase ciorapii de mătase neagră de care avea nevoie. Subțiri de tot, se prinseră de unghia cea mică a mîinii, și un fir se trase. Trebuî să repare accidentul... Tocmai unghia cea mică! Favorita ei! Ciorapii ăștia erau așa de fragili!

Scoase apoi bijuteriile și le așeză pe masă. Se amuză privind cum străluceau în umbră. Nu aprinsese. Le fixă mult...

până când își pierdură formele și rămaseră numai lumini... Și mai mult—până când în umbra mesei luminile cu contururi pierdute nu îi mai părură niște licurici, ci scintei prinse pe genele ei... Atît,—până când senzația deveni concretă, supărătoare. Și involuntar puse degetele reci pe pleoape, ca să anleagă pietrele închegate pe ele.

Rise... Era o scamatorie! „Ailez... passez l...” Și apoi cuvinte cabalistice: „Vedeți, Domnilor, Doamnelor!... pe masă nu mai e nimic... Acuma, voiți să vedeți semiluna fină, scîlpătoare de brillante încrustate în argintul cizelat al cornului sacru, trifoiul fabulos cu patru foi smălțate într'o rouă orbitoare, inelele?... Iată!...” Și luindu-le una cîte una din ochi, așeză gemele mici iar pe masă. Brățările mai masive nu se potriveau cu jocul. Stiau cu cercul lor fix de aur. Nu-i mai plăceau. Le-ar fi vrut serpentine, mlădioase, cum se purtau acum de curînd. Nu le va pune.

Dibui la gîfonier o cămașă foarte subțire, cu umărul înguși de dantelă, pe care să-i poată slobozi ca să lase decoltajul imaculat. Pantofilor li se desprînsese puțin funda. O prinse cu plicțiseală. Pentruca să vadă ce coase, aprinse lampa. O făcu mare cît puțu. Svînti în jurul ei un cerc de lumină, scăzu și adumbrît în tot restul odăii. Electricitatea era defectată. Se distră apoi încălzînd apă anevoe, pe soba de porțelan. În seara acela îi era frică de apă rece. În casă era cald ca într'un cuib. Stînd culcată și gîndindu-se că avea să-și facă toaleta, alimentase mercurul. Se spală încet jucîndu-se în apa albită de săpunul parfumat. Făcu bala fără grabă, cași cum nu avea alt nimic de făcut.

Descoperînd pe albeața pieptului un punct iritat, se osteni mult să facă din plasture negru o musculiță mică de marșază, pe care o lipi delicat.

Acum îi era lene; ar fi vrut să se culce. Se făcuse șapte. O apucă un necaz cumplit: „Ei îi era somn. Nu mai vrea să meargă?... Vrea să doarmă?... Puțin îi păsa de Alina și de bărbatul ei!... N'aveau decît să meargă singuri!... Dece să nu poată omul face ce vrea... Dece?”

O enervă acel: — „Nu se poate! trebuie să mergi!”—al lor, pe care-l avu în urechi cu glasul cu care îl vor spune. Apoi se resemnă. Aprinse spirtul. Incălzi fierul. Făcu două cînte părului. „Coiffeusa” provincială separase în două prăvălia mică, care arăta la geam șuvițe de păr decolorate de praf, și alături debita modest produse coloniale. Cînd nu erau baturi și nunți, trebuia totuși pine. Cu mini stîngace și greoaie, de obicei, acum i se păreau Manuelei unse de măsline. Nici nu-i plăcea să o pleptene altcineva. Ce nevoe până la urmă de „coiffura” extraordinară? Urcă părul sus pe creștet la înîmplare și făcu cu el o funda, așa cum nu obișnuia. Ultimele jurnale de modă decretau această veche noutate a pieptănăturii

înalte. Își aminti cum mai demult, chinuia, ardea bietul păr, imitând gravurile cele mai complicate, reușind uneori de minune construcțiile capilare cele mai savante, alteori ostentându-se degeaba, desfăciind de zece ori, arzînd ici-colo aurul subțire cu o nesimțire culpabilă. Părul ei destul de des, dar rămas scurt din atîtea încercări, cu firul așa de moale că abia suporta pieptenele, cu aurul mai muced, mai înverzît, numai ici-colo cu scînteii din poleiala adolescenței,—îi pricinuia acum durere cu fragilitatea lui. Ceiace îi rămăsese din casca bogată de aur paș al copilăriei, era o podoabă delicată, pe care o pipăia cu mîlă, o înoda ușor ca pe un bolnav. Cuminte! În sfîrșit cuminte! Descoperise că rostul pieptănăturii nu e o arhitectură complexă, ci o undă lină abia prinsă. Iar seara uneori, cînd îi da drumul trăgînd acul unic de bașa blondă, își zicea melancolic roșînd ușor, că mai sînt poate și alte rosturi pentru care să se desprindă pe umeri și să se prindă părul lesne și lin, și care pentru ea nu fuseseră, nici nu puteau fi...

Becul ardea rău. Aprinse luminări. Aplecă sfeșnicul peste oglindă. I se păru că e bine pieptănată. Foarte sus, și strîns tare la temple, îi da un aer ciudat de portret. Își lăsase fruntea goală, și asta o schimba mult. Urechea era întreagă afară, fragedă încă de apă. Nu purta cercei. Cum după bae îi fusese nițel frig, se fricționase violent și acum singele umbla lin și cald pe sub piele. În ea, cași în odaie, era ca într'un cuib. Încercă un pieptene șerpuit cu briliante mărunte ca o pulbere, și cu perle; și îl schimbă în două-trei feluri. Nu venea bine. Altul lat, înalt, cu un păun de smalturi încrustat pe celoidul verziu, complectă minunat stilul bizar al pieptănăturii, exagerînd încă prelungirea originală a capului. Mai astimpăra cîteva fire care lunecau pe ceafa goală. Acum capul era gata. O „centură“ mică de elastic îi slujea de corset. Moda nu-și liberase încă complect sclavele. Ciorapii lunecară repede pînă sus. Pantofii o strîngeau parcă puțin, deși nu erau mici, dar piciorul se desfătase toată ziua în sandala de casă. Trase peste cap cu grijă un tricou de mătase roz, care în mîină părea cît o mînușă și în care încăpea întreagă. Acum era ca un băiat cu liniile nițel prea curbe. Se plimba așa serios decolo pînă colo, printre ace, pudră, piepteni, aruncate pe toate mesele; rufe asvirite pe scaune. Din toate se exhală o respirație ușoară și călduță, puțin precipitată. Un mic palpit de viață. Manuelei nu-i plăceau parfumurile. Îi dădeau migrenă. O picătură pe care o stropea la întîmplare din fundul flacoanelor mereu goale se anihila, se infiltra în toropeala vestimentelor. Numai din pufuirea pudrei subțiri plutea o ceață ușoară, pulverată și abia mirezmată. Se uită iar în oglindă și văzu pe buze un punct uscat. Atunci căută într'o casetă cold-creamul de buze și, sub transparența alifiei colorate, roșul lor se învioră mult. Punînd la loc tubul, întîlni în cutie creionul cu care larna trecută, la un bal costumat, întreaga fa-

milie se grimase, fardind ochii de clowni sau de Pierrete. Nu-și accentua niciodată trăsăturile. Prejudecățile ei burgheze și credința, că pastelajul naturii e totuși cel mai armonic, excludeau ritualurile complicate ale cochetăriei. Dar astăseară se juca pentru ea singură. Nici nu vrea să știe de serata lor, de cei ce vor fi acolo, de cei din casă! Trase un fir subțil pe pleoape și îndată culoarea ochilor păru mai întunecoasă, privirea mai adâncă. Era foarte palidă, ea care de obicei avea singele urcat în obraz din orice animație, din agitația pe care i-o da orice mică perturbare dela meditația ei monotonă; pune atunci pe obraji dosul palmelor reci ca să le domolească aprinderea. Acum apăsă pumnii ce lăsară semne și mai pale, care apoi se neteziră în aceeași paloare albă. Paloarea asta era și ea nouă. Fața avea ceva rigid și o expresie de cruzime tristă. Cele două accente ale buzelor și ochilor apăreau ca o subliniere stranie. Cu cât fixa mai mult oglinda, cu atât se recunoștea mai puțin. Părea o evocare din trecut, întoarsă cu ulmire gravă pe locuri înstrăinate și regăsindu-și cu aceeași uimire propria înfățișare. Din ce timp?... Din ce loc?... Nu se vedea decât capul și bustul gol. Ce draperii, ce costume determinau un cadru acelei apariții deacolo, din adâncul cristalului? Străina acea ciudată, cu o expresie de viață moartă, — cine era?

Bătea cineva la ușă. Iși aduse aminte. Spusese că va minca la ea în odaie. Luă tava prin deschizătura ușii și sorbi bulionul așa, din picioare, plimbându-se în costumul ei ciudat de paj roz cu picioare negre, cu pieptănătura gata, strălucitoare de Brillante.

Prinzul ăsta dezordonat, așezat pe un colț de mescioară depe care asvirlise fierul de încrețit, întrerupt de vreun detaliu de tualetă, însoțit de capriciul gândurilor, — o amuza tare. Uită la ușă al doilea fel care se răci. Nu mai mîncă. Era în neorînduiala asta o schimbare, un farmec. Înțelese că toată plăcerea acelei seri se va sfîrși atunci, fu sigură că acolo nu va mai avea nici o bucurie, că ziua de lincezeală, gustul de a se găti, hazul acestui „souper“ improvizat, — erau destul; și că atunci cînd va asvîrli pe ea rochia și va încheia haina, ise va încheia orice mulțumire cu ultima privire în oglindă. S'ar fi putut desbrăca depe acum, cașicum s'ar fi și întors; dar pentru ceilalți și pentru ea singură îi trebuia tuturor acelor gesturi, pretextul de a fi fost. Era încă devreme. Uitîndu-se iar la păr, care în seara asta îi chema ochii obsedant, își aduse aminte din viața de pension: Sîmbătă seara, după ce suna de culcare, nu se culca nimeni. Era cea mai bună zi a săptămîinii. Nu încă Duminica plictisitoare, sarbădă, lungă; era un ajun fără grija de mine, un oțtat de ușurare, adevăratul repaos. O veselie nervoasă, o dorință de joc, de petrecere cuprindea elevele. Profesoarele muiau și ele severitatea, și era în dormitoare gălăgie, riset: una răsturnase cana

cea mare cu apă și se inundase tot parchetul; alta spărsese sticla dela lampă frizându-se pentruca să iasă în oraș a doua zi dimineată, și lumina oarbă fumega; grupuri prin colțuri piteiau ca într'o colivie; altele căutau farse nouă și îmbrăcaseră într'un capot lung de flanelă, ca pe un om adevărat, o varză furată dela provizie și care figura capul imbrobodit. O culcaseră subț plapomă până când titulara patului, venind să se culce, chiotea speriată. Manuelei nu-i plăceau farsele și reușea să fie cruțată, totuși risese prosteste, până la lacrimi, de o parodie burlescă a Graalului, socotită de Fräulein ca o profanare a demnității germane. Roșle și plină de pete pe obraz, Fräulein scosese numai capul dintre perdelele paravanului de creton, și le copleșea în nemțește cu adjective descalificative, apărind prestigiul Legendei germanice—pecind fetele, ipocrite și serioase, își înăbușeau risul; se declarau Wagneriane.

Pe ea aveau obiceiul să o pieptene cum le trecea prin mînte. De obicei ca pe Ofelia sau Margareta, despletind-o, buclind-o, ținînd-o nemișcată, pecind ea sta răbdătoare, convinsă că e în adevăr acele eroine, pe care le evoca cu părul ei lung și auriu. Nu țipa cînd o trăgeau mai tare, nu se supăra cînd o frigeau nițel, le lăsa să se joace, cu ochii duși într'o visare fără contururi, în care cădea îndată ce părăsea realitatea precisă a studiilor. Dece oare aveau gustul aceluia joc? Era frumoasă? Nu-și aducea deloc aminte de fața ei de copil. Poate că deacea o împodobeau și le da plăcerea unei păpuși, necunoscîndu-se deloc, lipsită de orice vanitate. În ignoranța totală de sine, ea nu reprezintă nici o rivalitate. Cu sufletul deslegat de trup și plecat în Paradis, cu trupul nedeslegat din inerția inconștienței totale, era o jucărie docilă și indiferentă.

Își aminti cum odată fetele se certaseră tare între ele, asupra felului cum trebuia pieptănată Ofelia, trăgînd dintr'o parte și din alta,—pecind ea amorțită, într'unul din obișnuitele extaze interioare, le simțea și le auzea nedeslușit. Sta cu mîinile în jos în cămașa de noapte albă și lungă, pecind degetele lor furioase încilceau ghirlandele pline de uscături și țepi rupte din tufișurile grădinii celei mari.

În Duminica aceea, capul ei prezentase o mare dezordine de circunstanțe; dar Duminica severitatea era suspendată, și ochii directoriali alunecau distrat peste capetele ciufulite, rezervîndu-și drepturile pentru adouazi.

Luni, după acea Duminică, găsisse un nod mare în păr, înflecit din șuvițe înodate din toate părțile și complicat inextricabil cu vreji de viță sălbatică. Încercase să-l descurce, trăsese furios cu pieptenele și grăbită, avînd încă un curs de celit înainte de clopot, tălase fără milă, cu singurul necaz al întîrzierii, cu risipa copilăriei, cu nepăsarea acelor care au inconștiența, și timpul vieții li se pare infinit.

Doamna Directoare observase masacrul și, contrariu tuturor precedentelor, o pedepsise cu un sever: Ce-o să zică mama!

Manuela nu rămăsese convinsă că mama ar avea la păru ei mai multe drepturi ca Ofelia—căci până la Hamlet nu își purtase încă visul—și suferise orgolios și cu voluptatea mortificării, cea dintâi penitență dintre atâtea cîte era să-i dea firea ei iremediabil romantică. Un rău început de săptămână! Camaradele Manuelei stau posomorite și cu ochii jos pe pupitrele negre, cu un sentiment latent de solidaritate și cu o nemărturisită muștrare de conștiință. Dar Manuela se izola în necazurile cași în visurile ei, nu spunea cuvîntul care ar fi deslușit revoltele solidare și nici nu-i da în minte vinovăția lor. Trăia această tragedie pentru ea singură și nici nu i-ar fi plăcut să fie altfel.

Pedecapsa fusese o oră „în picioare”. Subt aspecte reci și aspre, Directoarea ascundea dragoste sinceră de copii și un tact infailibil. Hotărîse ca ora expiației să fie cea de germană. Frăulein deschisese gura mirată, apoi o închisese fără să întrebe nimic, peșind Manuela sta dreaptă și subțire ca o vestire, înălțată deasupra capetelor posace aplecate tare. Frăulein scosese de trei ori ochelarii și o ascultase pe ea lecția toată, pe care o prelungea la infinit. Totuși se sfîrșise. Trebuia să vie alta la rînd, sau... explicația. Stătuse un moment în suspensiune, apoi spusese cam emoționată: „Setz dir mein Kind!” cu o blîndețe care distona cu vocea ei dură și gilcevitoare; și fără ca aceste „noutăți” să atragă atenția malițioasă a elevelor, Manuela rămăsese nemișcată și mută în picioare. Atunci Frăulein se trecuse pe tîmple ca pentru o socoteală grea, și închizînd caetul mic, albastru, de note, se scoborîse depe catedră încheind ora.

Manuela rămăsese tot în picioare, tăcută, până cînd prietina ei de alături, cu amîndouă minile și cu toată puterea, o așezase jos. Simțise atunci ceva blînd în jurul ei și cînd sunase clopotul și intrase profesorul de chimie, o roșată îi acoperise obraji: cu cît ar fi fost mai greu în ora profesorului! Manuela avea treisprezece ani atunci.

...Acum, în odaia călduță, miresmată ușor, aburită ușor de pudră, simțea aceeași blîndețe cași atunci, o blîndețe care plutea în jurul ei, fără să se apropie destul de ea.

Își aducea rar aminte din copilărie; pentru ea nu exista decît ceasul prezent ca să aștepte cu el pe cel viitor: un viitor care plutea parcă împrejur și nu se apropia destul. Nu mai băgă de seamă că-i e somn, fiindcă chiar aromise pe scaun în fața oglinzii, cu ochii înăuntrul ei, cu ochi care nu vedeau, cu ochi care dormeau deschîși.

...O voce nerăbdătoare o chema la ușă. Ceilalți erau gata și era timpul de plecare. Aruncă pe ea rochia de mousseline neagră, care prindea numai bustul într'o rețea de perle mă-

runte, negre. Alina o ajută să se închee. Fu gata în trei minute, ea, care se îmbrăca de patru ceasuri; căută din fugă sacul de fir cu batista, cutiuța de pudră, mănușile; aruncă pe cap glugușul diafan, și luînd în mînă oglinda mică cu mine-lung, se privi pentru ultima oară și nu se recunoscu...

Cînd ajunseră, era încă lume puțină. În odaia de toaletă Manuela asvirii haîna, aruncă din trecere o privire în oglindă și întîlni iar un chip străin.

Intrară în sală. Ceva rece, plictisitor plutea împrejur. Pe canapele, dealungul zidului, în pauza monotonă a muzicii; cucoanele, domnișoarele înșiruite și nemișcate, păreau un decor urît de stoffe albe, roze, albastre. Bărbați aproape nu se vedeau. Ofițerii, element principal al balurilor, erau grămădiți în vestibul, unde era răcoare.

Acum soseau invitații, mulți deodată, — o invazie.

Ele se așezară pe scaune, lângă sobă. Pe Manuela nu-maidecît o supără căldura. Simți un fel de inerție, o silă de a vorbi, de a se mișca.

Valsul ridică întăiu vre-o două perechi; apoi fu o învălmășeală de culori, ca un zbor brusc de păsări într'o colivie, care încurca tot salonul. Alina număra, ici colo, cunoscuții. Se mira de lumea multă necunoscută; era un amestec de clase sociale, un amalgam, o panoramă de figuri, de rochii. Le privea, le comenta încet.

Cavalerii de dans erau mai toți tineri de tot, aproape copii. Cei de 25 de ani păreau printre ei maturi. Bărbații însurați făceau pe moșnegii la joc de cărți sau discutau politică prin colțuri; alții, rezemați de uși, priveau și șopteau cancanuri și reflecții necuviincioase.

Manuela avea pe față acea mască obișnuită „pentru lume”. Un surîs convențional. Vorbea puțin, tot convențional.

Vilsan nu era acolo. Dar acum uitase lipsa lui, amorțită într'o plictiseală mare, simțindu-se mai singură decît își închipuise, cu impresia cuiva străin de limbă, de nație, picat într'o petrecere exotică.

Dansă de citeva ori, printre celelalte perechi care se învirteau fără să răsufle, cuprinse de o adevărată furie. Uneori dansatorul era bun, și ea simțea acea mulțumire ritmică, singura pentru care se amestecase în zăpăceala aceea.

Zări într'un colț un cap exsang care o fixa stăruitor. Și-l reaminti. Era un ofițer pe care-l cunoscuse la un bal în Iarna trecută. O surprinsese printr'o fire mai deosebită. Li vorbise de d'Annunzio cu un fel de aprindere, de orbire, de pasiune nestăvilită și nelimitată de nici o judecată. Opera avea asupra lui o influență directă, care răspundea la ceva din natura lui morbidă. Nu era o admirație pentru Poetul suprem al Imaginei, pentru meșteșugarul senzației. Era o similitudine de temperament cu eroii lui suprasenzualizați. O boală re-

centă accentuase încă răvășirea feței lui sarbede, întipărită de obsesia extremului voluptuos. Era demn de studiat. Gesturile, cași cuvintele avîntate nervos și aprins un minut, recădeau încă vibrînde. Sclavul unor impulsii care-l stăpîneau violent și nestatornic, cu necesitatea de a-și realiza înclinările, trecînd dela o pornire la alta cu mobilitatea și violența naturilor muncite de o imaginație și un organism maladiu, și cu toate riscurile pe care o astfel de viață le dă unui bărbat, la care dorințele născute nu sînt ucise,—riscuri pe care ruina lui fizică le plătea timpuriu și scump.

Cu binoclul ei de observație, îi studia portretul care un minut se resfrînsese în privirea ei, pe care o chemase fixitatea privirii celui alt. Dece o fixa? Ochii oamenilor se înfig uneori așa într'un punct, fără legătură, cu nici o preocupare.

Pe măsură ce portretul își desena aqua-forte într'o șerpuire de linii verzi, rețeaua aceia de apărare asvîrlită între ea și oameni, se întindea mai tare.

Între artă, căreia îi accepta toate atitudinile, și viață, în care avea o atitudine cam puritană—era o diferență. De tînărul discipol al lui d'Annunzio o separau dezgusturi hotărîte; dar în mulțimea aceia încoloră, îi studia...

Ofițerul se apropie și o invită la dans. Era explicația sau consecința acelei priviri insistente. Dansa minunat: acela fel de a-și susține tovarășa nesîmțit, de a-și cîrmui pasul cu un semn aproape inexistent... Respirația lui era cam precipitată. Se spunea că ar fi tuberculos. Dansul era desigur o imprudență,—una din voluptățile interzise.

La începutul seara se abținuse, și acum se azvîrlise în vîlmășag cu pasiune. Dansa mereu, cu fața aceia emaciată, cu respirația exasperată... cu ultimele forțe.

Manuelei îi spusese cîteva cuvinte de boala lui gravă, de Sanatoriul unde fusese; pronunțase și un nume de femeie. Cuvinte ocazionale, care conțineau poate o amintire... Vre-o vijelie, poate, în scurtul sezon balnear, în disprețul oricărei precauțiuni și care culminase în ultima criză. Se auzise într'un timp că a murit. Mînat de boală, păstra acea fire fără măsură, tîrită de avînturile unui sînge violent, dar slab.

Ca priveliște, spectacolul variat al oamenilor: unii stăpîniți, alții nestăpîniți cași natura în armoniile sau întemperările ei—era interesant. Personal, o respingea orice morbideță. Admitea pasiunea, ca un avînt deslănțuit, sau ca o forță înterioară urlașă, zăgăzită. O putere sacră, slobodă sau înfrînată. Admitea exaltarea ca o avuție excesivă, îngrădită în lege sufletești; privilegiul exuberant al unui luptător care se joacă cu ea fără teamă sau, învins de ea, sucombă; nu ca o soluțiune...

Pornirea descumpănită a tînărului discipol al lui d'Annunzio se trăda și în vocea lui, cam acoperită, dar exaltată pe cuvintele cele mai banale. Nu era un om cuminte, nici un

nebu atrăgător. Poate un amant pentru femei curioase,—arbitrăr și capricios, din cite se povesteau,—cu gustul cași glasul, cași mișcările, aprinse tare, apoi repede epulzate; cu un fel de aberașune, care-i pervertea normele și frumusețea ideilor sau sentimentelor.

Ca printr'o ironie, era așezat, cu d'Annunzianismul lui, într'un mediu puțin afinat în gusturi și moravuri, o lume de clasa a treia chiar în provincie, din care numai epoletul, cu priieșul balurilor, îl făcea să mai iasă. Lumea aceea ar fi fost și a lui Vilsan,—dacă, prin pasiunea izolării, Vilsan nu ar fi fost un pustnic de bună voe.

Se gândi la el: înalt, subțire, dar cu aspectul sănătății morale, cu o vorbă cumpătată și liniștea stăpînirii de sine; înberb și pal cași cestăalt, dar cu un chip rece, pe care nu apăreau impresiile de niciun fel; inexpresiv și din cauza acelei discipline interioare și din a liniilor feței, care aveau riguroasa măsură severă a unei etici.

Cum ar fi iubit Vilsan, ea nu-și închipuia. Rigiditatea lui, răceala privirii, rezerva extremă i-l lăseau necunoscut. Îi credea rece și cam sad, cum îi erau și aparențele. O singură dată, într'o discuție cu Marian, un vâl brusc de sînge îl străbătuse fața pe subt masea ei nemîșcată și se concretizase în picături mari de sudoare pe frunte, semn de violență reținută.

...În vârtejul acela, Manuela nu mai putu urmări unele gânduri obscure...

După dans, se așeza mereu pe același scaun, pe care căzuse la început.

— Să schimbăm locul, zise Alina. E prea cald! Să trecem lângă Elena Cosma ca să putem vorbi cu ea... Și-a reparat rochia roz dela Paquin.

Manuela făcu un gest de refuz. Privea mereu mulțimea.

— Uite! spuse iar Alina. Asta în negru e nevasta Inghinșului Steriad, și fata lui e cea în alb. Mă întrebai de ele...

Manuelei îi vorbise Vilsan de fată, care studia Cîntul pentru operetă.

Printre fustișoarele albe ale dansatoarelor, văzu o statuță mică, dar cu forme pline, cu mișcări sigure și cochete, cu deplina stăpînire a tuturor mijloacelor feminine de seducție. Avea o rochie albă, de o ingenuitate calculată. Decoltată tare, cu subsuoarele goale, cu brațele ca două fluere rotunde și subțiri, goale; era învăluită într'un tulle transparent, care le marea goliciunea, încheiat sus, la gît, cu un guler de blană strîns până subt bărbie, cu aere de falsă modestie. Deasupra blănil albe, un cap de pisicuță de acelea albe de tot, numai cu labe și botișor roz, un cap neregulat dar grațios, cu nasul mic în vînt; un ten de porțelan alb, pătat cu roz, fardat cu discreție ca păpușile de piatră; o gură cam mare, neregulată și puțin prognatică; păr castanlu pal, aproape blond... O învălțire de alb, de roz, de puf,—una din acele figuri fără nici

o trăsătură frumoasă, dar atrăgătoare. Incerca poze naive, exact ca o ingenuă pe scenă, care nu înșală pe nimeni, care-și exersează rolul, dând totuși aceeași impresie de ceva care a- frage, procurând iluzie și plăcere. Inapoi gesturilor minuțios studiate, a intonațiilor căutate, se simțea rutina, se evidenția cunoașterea precisă a tot ce trebuie știut ca să se poată reda ignoranța; și dedublarea asta părea să albe darul de a satisface ceva din acele tenebre, ale eternului masculin, care-i era Manuelei neînțeles și jignitor. Inocența asta artificială și care nu disimula artificiu, era imorală.

Domnișoara Steriad avea succes mare. Succesul noutății și al cochetăriei îndrăznețe; dar ea părea a fi acolo numai pentru a-și repeta rolul în fața unui public inexistent, preocupată de pașii studiați, grațiile, capriciile, pozele, mișcărilor minilor mici și subțiri, prea mici și prea subțiri. Se vedea că pentru ea nu era în mulțimea, în petrecerea aceea, nimic interesant, că teatrul ei de acțiune era alurea, că va pîndi și apuca cu ghieruțele minjaturale, acum strînse pe evantalul Celimenei, cînd și pe cîne va trebui. Dansa mereu, avînd un aer insolent, sfidător, deodată cu acele cochetării meșteugite, destinate unui public vilor, unor culise de viață viitoare. — și totuși printre fustișoarele albe părea un biscuit de Sèvres, colorat de o iradiere roză.

Privind-o, Manuela simțea o neliniște, o nemulțumire, care închipuia grija unei feminități întregi naive și, trupește, dezarmate de suflet, în fața captației artificioase a femeli de pradă, asupra masculinității întregi, nelimitată la nici un mod. Cu stînjnire și acuitate, pentru întâia oară își închipui plăcerea lucidă, satisfacțiile neturburate de nimic sufletesc, pe care le putea procura acest mic instrument măestrit și tot așa de stăpîn, tot așa de conștient de menirea și plăcerile lui. În plăcerea asta nu exista nimic din undele de simțire, din tulburarea care din suflet se risipește în creier, în făptură, și luptă acolo cu apărările și ispitele. Era o concepție care rămînea Manuelei străină și dușmănoasă, și azi îi apărea cu o claritate incisivă: plăcerea „acelora“ concretă de a minui un obiect de bucurie concretă; plăcerea „aceleia“ de a se valorifica concret.

Manuelei îi era antipatică. Se blocă în mîndria ei: se-măna și mai mult cu un portret străin și orgolios.

Domnișoara Steriad nu se amesteca cu celelalte fete, fără nici o atenție pentru ceiace nu era petrecerea ei. Parăsindu-și adoratorii, venise lângă mama ei cu care semăna perfect. Doamna Steriad era însă brună de tot și trăsăturile asprite aveau o francă urîșenie simpatică. Avea un glas spart și aspru pe care vîrsta și rutina îl dau unor femei. Stătea de vorbă cu Manuela, căreia îi căutase cunoștința.

Manuela examina cu melancolie asemănarea dintre mamă și fiică. Asemănările îi păreau totdeauna melancolice. Le căuta

un tip similar și secular în portretura feminină... Cum o fi chemat-o pe Domnișoara Steriad? Ea, i-ar fi zis Esther. O Estheră prea puțin biblică, de o concepție modernă. Totuși Steriazii erau Greci la origină și pe domnișoara o chema Căliopi. Asta făcu pe Manuela să reflecteze că clișeurile fiziognomistice s'au suprapus dealungul timpului și au deviat dela modelele prime.

Lui Vilsan i-o fi plăcînd? se gîndi ea. Sigur că da. Uuui estet, unui uvrier al proporției, trebuia să-i placă un bun model. Dar gustul lui personal avea o decizie, care excludea fiorul neplăcut al promiscuității. Vilsan nu era un tip nici capricios, nici subteran.

Domnișoara Steriad se amestecase în vorbă și se uita lung la Manuela, cu un surîs. Avea dinții foarte strungați. O scutea totuși de grații și de poze. Cu cuvinte foarte clare, rostite ferm și natural, cași cu atîndinea, îi manifesta o mare simpatie care nu da înapoi în fața răcelii ei exagerate. Acum nu mai avea acea expresie care trebuia să aducă perdiția „omului”. Îndepărtase și surîsul. Gura neregulată sta închisă peste strungele acmii nevăzute. Părea că și-a scos armele. Înconjura strîns pe Manuela într-o voință de simpatie fără artificiu, cașicum o intuiție sigură i-ar fi spus ceiace i-o face displăcută; sau poate se dezarmase numai pentru că nu astea erau armele necesare pentru cucerirea ei. Dar vrea s'o cucerască. Inzistența sinceră a prețurii ei, desmorți, nișel tensiunea Manuelei care, și din scrupulul politeței stricte, recăpătă o mică inviorare. În obrazul acela, care în repaos era disgrațiat și neinteresant, rămîneau animați ochii ciudați, nu prea mari, pe care pleoapele cam închise la coadă îi strîngeau încă,—dar verzi și strițați cu galben și negru, tocmai ca la felini.

Manuela nu știa niciodată culoarea ochilor nimănui, dar văzu pe aceștia, pentru că o fixau drept într'ai ei cu scinteile acelea pigmentate cu auriu și negru: o privire francă, de simpatie nesupărătoare și cu încă ceva—cu o întrebare. O întrebare îndrăzneată!... Același parcă, dar cu un interes drăgălaș, pe care Manuela, rece și cu displăcere, o sancționase despre ea.

Domnișoarei Steriad, portretul străin și orgolios al Manuelei îi plăcea și se întreba în fața răcelii lui pale: Cine doarme înapoia aceluia portret palid, rece și bizar? Ce femeie? Asta revolta pe Manuela fără preciziune și fără să o poată supăra din cauza felului limpede și admirativ, respectuos și protector într'un ciudat amestec. O neliniște întrebarea asta neprecisă, pe care ea nu și-o pusesese încă, despre ea singură, și de care nu se putea apăra. Nu îngăduia curiozitatea asta și sta totuși subțercetarea ei, întocmai ca o întrebare nelămurită: Portret palid, mîndru, enigmatic, cu părul

nodat sus de tot și strâns în pieptenele cu păunița de smalțuri fine, cu decoltajul sidefat în corseleta de perle negre.

Bal!.. Valsul luă acum pe Domnișoara Steriad pentru tot timpul lui, pentru toată seara, pentru totdeauna.. Film, pe care siluetele în lumină se opresc mai îndelung sau trec, rotindu-se amețitor.

Manuela privea acum, distrat. Dela locul ei, cași din mijlocul dansului, privea ca dela o distanță mare și tot așa era privită. În jurul ei era tras un cerc liber care o separa de mulțime. Și era în izolare asta și mulțumire și durere. Deodată ceva trecu sărind pe dinaintea ei. Un fel de minge de atlas albastru. Un ofițer mic și slab învîrtea pe loc cu sărituri mărunte, o damă. Era ciudată dama! Părea o figurină de carnaval. Avea pe cap un fel de perucă mare, stufoasă, așezată ca o clae... și care totuși îi aparținea. Culoarea ei amintea perfect unele păpuși care se văd la sate în geamul căsuțelor, și drept păr au un fel de ciif creț făcut cu mătase de porumb. Subt acel păr de albinoză sta un cap boțit, cu ochi rotunzi, dar înfundați în orbită și cercuiți de ochelari bombași:—un cap de ciufă speriată de lumină. Umerii grăsuți erau aduși înăuntru și pieptul plin, intrat subt umeri. Corpul greu sălta anevoe pe pantofii mici de atlas albastru. Dansa cu mișcări ridicole, ca un bondar croit caraghios, greoiu și comic pe suportul piciorușelor subțiri.

Muzica începuse una din acele melodii braziliene cu ritmuri lenoase, cu orientalism ecuatorial, cu ritualuri de pantomime creole; și perechea sărea cu plăcere, cu convingere, cu inconștiență, într'o parodie care devenea cu neputință de privit.

Se iviră surisuri, apoi risete și batjocură, și nici nu le puteai blama. Hohote libere își deteră drumul, și nu-ți putea fi milă, atita injurie aduceau frumosului și proporției... Iar ei, săltăreți, fericiți, se zbăteau înainte. Până cînd fu un adevărat spectacol... Alina, așa de domoală, ridea înecat.

Manuela luă un aer tragic, în stilul portretului ei. O revoltă mare o înfuria. Cum ajunsese omul la exemplare așa de caricaturale? Cînd se ridicase făptura în picioare și își desprinsese depe tiparele animale tulpina liberată, cu fața înălțată în sus, mereu mai perfectă până la ultima corectură emoționantă a frumuseții, născuse cu ea odată și frumosul uman... și acum se întorcea iar spre formele disgrățiate ale bestiolelor! Ce erau acei greeri, acei arachnoizi nesăbuiți, care insultau privirea cu aspectele lor vulgare și schimonoseau sacra mișcare ritmică a dansului? Fu minioasă pe ei ca de o vină pentru urîtenia lor; suferi de vecinătatea lor și în suflet i se ridică o rocă tarpeiană depe care svîrli fără milă caricaturile omenеști.

...Și acel Vilsan nu era acolo!.. Cu atît mai rău pentru el!.. I-se părea că e frumoasă în seara asta cum nu era să fie altădată, și el pierdea o viziune plăcută... Nu semăna ea

cu ea... Nu ştia cu cine seamănă... Era frumoasă ca o străină. I-o spusese cinci oglinzi şi i-ar fi spus-o toate oglinzile. Inchipuirea ei îi svirli imaginea în nenumăratele cristale ale lumii. Şi i-o spuneau ochii tuturor... I-ar fi spus-o toţi ochii care nu erau acolo, — pe care nu-i ştia, — chiar cei care nu mărturisesc nimic... Cu atât mai rău... sau mai bine!... Vilsan era să se mulţumească să o vadă altădată, urită... Dădu din umeri... Se ocupa prea mult de el... Nu îi era frică.

Îşi aduse aminte de o prietenă care se supăra oridecâte ori orgoliul ei ceda într-o discuţie şi părea înfrânt, supus. Ea râdea. Ştia că acel suflet moale, cu toate că ar fi trebuit să domnească şi să fie domnit, nu putea învinge pe celălalt, pe cel orgolios şi sălbatic.

...Ea ar fi vrut să-şi vadă orgoliul învins... Orgoliul nu e raţiunea fragedă a vieţii... Invingerea de sine şi singurătatea, le cunoştea până la saftu...

Ironia cugetului, ca un arlecchin, o deşteptă cu o ştiră pe nasul prea clasic: „Frumos! Doamnă Manuela!... Frumos!... Impozantă ca o baroniţă feudală, pudrată ca o marchiză, gătită ca un portret, ai venit la bal şi vagabondezi cu gladiul pe drumuri nepermise!...”

...Vilsan nu era învingătorul. O preţuia şi îl aprecia. Ar fi vrut să fie un caspe binevenit. Dar obstacolele mărunte îi veniră în minte şi o revoltară. Vilsan nu era Chemarea şi Răspunsul!... Nu era suferinţa şi bucuria!... Unde erau acestea?... Cine putea şti! Gîndul că şi ele ar fi fost cîndva înspicicate, o înrăi. Piedicile toate îi pădură nişte chel care se întorceau în jurul ei în uşi, la care şgîlţia şi pe care le va sparge şi, în bruschea svicnirii, se va rostogoli...

Îi agăţă privirea în trecere un lanţ de cadril, ridicol. Observă mai ales figurile bărbaţilor tineri: unul, ca un pianjen, cu picioarele şi minile subţiri de tot şi încovolate, avea faţa niţel strîmbă dintr-o parte. Altul avea în frunte un stuful mic de păr creţ, dedesubtul căruia holba ochi de hube rez. Puţinţei, neisprăviţi, urîţi caşicum ar fi fost caricaturile ale propriei lor figuri desenate de natură maliţios în dauna lor adevărate, rămînînd condeiului să rectifice schiţa amănă şi să restabilească imaginea dreaptă. Dăfilau ca într'un panoptic al degenerescenţei. Părea că se adunaseră înadîns. Dece oare urîtenia asta a tipului?

Ea n'avea nici o formulă de frumuseţe. Cerea oameilor indiferenţi să nu-i atragă ochii prin disproporţie.

Domnişoara Steriad era cel puţin o viziune graţioasă. Acum, cînd încetase acea strîngere de inimă a instinctului primitiv de teamă feminină pentru „om“ şi „ispită“, acea mică Esther bine stîlată de experienţa maternă, fără prejudecăţi pentru a desrobi un neam şi a fericii Faraonul bătrîn cu pasta ei albă şi roz şi ghieruţele miniaturale, îi apărea altfel. Îşi amintea de

fața ei serioasă în repaos, de ofranda ei de simpatie și de întrebarea ochilor ei. În lupta vieții, așa cum o înțelegea, — credea, se vede, că acea strategie a cochetăriei era necesară socotelilor ei pentru a-și domina dușmanul și stăpînul. Dar fără iluzie și poate obosită de sportul ademenitor, se simțea atrasă de Manuela care refuza masca și nu cunoștea concesiile, nici tirania acelui războiu pentru satisfacții și ambiții de sex. O iubea pe Manuela ca pe o revanșă.

Manuela se plictisise. Vru să plece, dar Alina spuse că e prea devreme pentru o noapte pe care o stricaseră. Le reinură acordurile unui vals frumos. Apoi se anlmară vorbind într'un grup și timpul păru a trece mai ușor. Tîrziu, cînd plecau mai toți, cînd rămîneau numai cei pentru „souper“, plecară și ei.

La vestiar, Manuela își întîlni iar fața în oglindă, cu surprindere. Un chip strălucitor, cu elemente numai din figura ei, cu o expresie nouă, și care-i surse abia cu buzele roșii, strînse, cu ochii profunzi în pălăria feței.

Lîngă eșire, tînărul discipol d'Annunzian, înfășurat în manta, vorbea animat și agresiv cu nevasta unui ofițer, cunoscută pentru moravurile ei libere: un tip de orientală care purta todeauna culori vii și în păr salbe și mărgelile. Multă vreme fusese socotită oficioasă, fiindcă avea dese leșinuri la bal, oriunde se întîmpla. Era numai un caz special de nevroză care, odată stabilit în nevoile lui, se liniștise. Acum se îngrășase și avea ceva cam bătrîncios, un aer uzat.

La trăsură, le ajută un tînăr înalt tare, blond de tot ca Nemții și care toată seara le contemplantese ca pe obiecte la expoziție, ca pe cineva din lună, cu o beatitudine lipsită de convingerea că sînt din carne și oase.

Porniră schimbînd o impresie comună: Ce viață! Ce oameni! Dar în trăsură Manuela se lovi de Alina care era alături și se enervă. Pe scaunel, Marian sta posac, cu gulerul ridicat. Atunci se revoltă împotriva lor. Ce vreau acolo, amestecați cu traiul ei?... Semenii!... unde erau semenii?...

Acasă îi fu foame și nu-i era somn, dar întră repede în odaia ei. Era întuneric și focul nu se trecuse de tot. Se desbracă fără să aprindă, descheindu-și singură anevoe corsajul. Cîndîndu-se la chipul ei din astăseară, își zise că nu-l va mai regăsi, și îi păru rău. Ce îi schimbase oare așa de mult figura?

Azvirii rochia, pieptenii, corsetul, ciorapii. Umplu iar canapeaua, scaunele, mesele, și tot pe întuneric se despleti. Apoi se plimbă numai în cămașa de bal subțire, cu picioarele goale. Simțea nevoia de a lîpi tîlpile goale de podea. Asta îi făcea bine. Era în ea ceva obscur, care nu se ridica la cugetare, care o făcea să nu se culce.

Așa desculță, părea mică de tot, cu cămașa scurtă și părul pe spate. Pierduse toată regalitatea trufașă a celei de a-dinioară.

Nu se putea hotărî să intre în pat. Trecînd pe lângă ușă, întoarse cheia brusc de două ori... Nu avea cine intra l.. Umbilă așa mai mult, toată fierbinte, ea, care altădată tremura cînd se desbrăca.

Pe urmă sffrși totuși prin a se culca. În pat se întoarse încet, parcă ar fi durut-o corpul, se înveli încet, cașicum cu-vertura ar fi lovit-o ; se întilni pe ea însăși cu minile, le trase înapoi, și simțind curba cărnii pe tot trupul, simțindu-și toate încheeturile, toate încovoerile la orice mișcare, simțind o apăsare care îi zugruma ușor grumazul cașicum ar fi durut-o gîtul, un nod care se scobora parcă la inimă, în acel vag dureros al senzației aștia neplăcute, cu o nemulțumire care semăna înăuntrul ei cu un mic geamăt înăbușit,—rămase nemișcată.

Acum i se părea că atîrnă greu pe pat, și totuși apăsarea asta cerea mereu mai multă greutate ca să o scufunde în somiera elastică și să o odihnească.

Obosise, sau poate era cam bolnavă...

Inchise ochii dupăce, privind în oglînda mare din fața patului, nu desluși în luciul ei nimic, cum nu deslușea nici în ea însăși.

Hortensia Papadat-Bengescu

PATIMI

TRAGEDIE IN 3 ACTE

dedicată lui Ivan Bunin.

PERSOANELE: Alioşa
Mama
Mătuşica
Unchiul
Mina
Ivan Petrovici

În timpul acţiunii se aude din când în când o muzică falsă şi nearmonioasă.

ACTUL I

Alioşa (Alergând spre Mama, cu mult venin). Aşa? Aşa, dragă mămică? Va să zică, eu trebuie să rabd şi de-acum înainte?

Mama. Dela cine să rabzi?

Alioşa (Tărăgănat şi veninos). Dela fiica d-tale! Ei, ce ai de zis? Dar să-mi vorbeşti nu cu vocea uricioasă şi falsă, cu vocea asta seacă, pentru care eu te pot lua şi 'n palme, ci cu o voce de mamă, bună şi cinstită. Pentru ce să rabd eu asemenea nemernicie în casa mea? Ce-e? Mă rog,—cu mine fără tertipuri!...

Mama (Se sparte de ochii lui aprinşi). Nu înţeleg, despre ce nemernicie îmi vorbeşti tu, Alioşa. Spune deadreptul, la ce faci tu aluzie?

Alioşa (Indignat). Cum? Parcă d-ta nu ştii? Du-mnea-ta-a? Sărăcuţa de ea!... (Cu turbare). De desperare am să-mi frîng minile acuşi subt nasul d-tale... Dece te prefaci? Dece? Să-mi numeşti, să-mi arăţi un singur lucru, despre care d-ta să nu ştii. D'apoi dacă te-ai întreba ce se petrece,—nu la noi, în casă, ci în casa primarului,—şi d-ta, cu uriciosul d-tale

zîmbet, ai să-mi răspunzi îndată: ea flirtează cu ofițerul Mișchin, primarul joacă cărțile și-și netezește coarnea, iar musafirii bîrfesc (Incepe să ridă pe neașteptate).

Mătușica (Fumează, trage des și cu lăcomie fumul). *Alloșă*, încetează cu strîmbăturile astea, n'ai să sparii pe nimeni. Și e și stupid să faci pe caraghiosul.

Alloșă (Izbit de observația ei). Pe caraghiosul? Așa crezi d-ta? D'apoi eu, mătușică, nu fac pe caraghiosul, ci îmi deschid sufletul. (Jignit). Pe caraghiosul! (Deodată). Dar poate că e așa! Poate sînt un caraghios; cu toate astea n'o să-mi aruncați murdăril în suflet așa de ușor. Și te rog, să nu-mi fumezi în nas. Nu pot suferi femeile care fumează... La început fumează, apoi mai inventează ceva... Incepe apoi viața «liberă», încep amantii, și—s'a sfîrșit cu femeia!...

Mătușica. Ți-ai eșit din minți, măi băete, pe ziua de azi? Eu și—amantii! Ptiu! (Scuipă).

Nina (Vrea să atragă atenția lui *Alloșă* în altă parte). *Alloșă*, ți-ai pierdut, dragă, o batistă... Las' că ți-o dau eu.

Alloșă (Deodată, într'un acces de furie). Ascultă, mămică, cu ce voce îngerească începe să vorbească *Nina*, iar brațele și ie-a încrucișat așa de tragic la spate!... Ei, și ce; dacă am pierdut-o? Dracu' s'o ia de batistă. Tu mai bine strigă o dată la mine, arde-mă cu privirea ta, ca să mă prefac de rușine în scrum. A-ha! Așa-i, că nu te simți în drept? (Dă din mîni în toate părțile).

Nina (De frică se dă îndărăt). Ba da, mă simt!

Mătușica (Se aruncă spre *Alloșă*). Ce faci pe grozavul față de femeia ta? Ce bătăbănești din mîni? Doar nu ești țaran, ai făcut universitatea. Ia uități-vă, cum amenință cu pumnii. Și încă pe cine? Pe femeia lui!.. Să nu cutezi!..

Alloșă. Ba iaca, am s'o ameninț, așa în ciuda d-tale. N'o să mă sparii de d-ta (Se schimonosește). D-ta nu te îngrijii, că-mi tremură o falcă. Las'o să tremure. D-ta mai bine spune-mi ceva despre Ivan Petrovici, despre domnul ăla cu barba frumoasă... (Cu răutate). Nu-ți place!..

Nina (Cu glas ascuțit). *Alloșă*, nu-ți permit josnicii! M'a și plictisit cu același și același cîntec: Ivan Petrovici și Ivan Petrovici!..

Alloșă. Te-ai plictisit? Dar bilețelul ăsta dela cine-i? Cui e trimis? Recunoști bilețelul? (El învîrtește în aer. Cu un ton terribil). Răspunde, recunoscut-al bilețul?

Nina (Tremurînd). E dela dînsul, dar el l-a scris, nu eu. Și nu văd în acest bilețel nimic rău. O scrisoare amabilă din cele mai obișnuite.

Alloșă. Ați înțeles? Din cele mai obișnuite! Un domn, în rolul de amant scrie nevastei mele scrisori; și pentru dînsa, asta e lucrul cel mai obișnuit! Fie și așa. Dar pentru ce scrie? Ce; primește pentru asta vr'o plată dela mine? Nu mîlăți; scrisoarea e o dovadă.

Mama. Ți-ai eșit din minți! Te opresc să vorbești astfel despre Nina...

Alioșa (Cu răutate). Ba am să vorbesc, am fapte! Am văzut, am urmărit. De două luni îi urmăresc. Am acuma în frunte, — în loc de doi, — douăzeci de ochi! D'apoi parcă voi nu vedeți, că am pe obraz trei nasuri! Dar urechi? Cîte urechi!...

Nina. Alioșa, nu face pe actorul, nu mai face pe actorul!

Alioșa (Fără să asculte). Fie: eu sînt un monstru, iar Nina — e de o frumusețe, cași Ivan Petrovici, bărbatul acela frumos, cu barba blondă, frumoasă; dar vorba-i, Nina m'a luat pe mine, nu pe dînsul! Și cum îmi mai jura dragoste acum nu demult, acum o jumătate de an! N'a jurat, poate, Julieta lui Romeo, ești mi-a jurat ea mie. Și eu am crezut-o! Va-să-zică, după d-voastră așa și trebuie. Întăiu să te asigur de un soț cu situație, să-i înșeli pe toți, să-ți omori sufletul; apoi, cum ți-ai ajuns scopul — îndată bilețele, îndată vr'un Ivan Petrovici. Vă întreb: cinstit e asemenea lucru? Sau cum se cheamă asta după d-voastră? Să-mi răspundeți. Dar răspundeți, — de ce tăceți?

Nina (Sincer și cu durere). Dar eu pe tine te iubesc, Alioșa; îți jur pe tot ce am mai sfînt, te iubesc cu patimă. Eu fără tine nu mai pot trăi o clipă. Crede-mă, crede-mă, Alioșa (îi întinde brațele rugătoare).

Alioșa (Cu o grimasă chinuță și cu voce sălbatică, strigă): Nu cu glasul ăsta! Numai din pricina glasului ăstuia, sînt gata să mă omor. Tu nu poți să mă iubești, nu-i adevărat, minți! Lămuriți-mi voi toate, cum poate cineva să iubească un asemenea monstru? De șase luni sînt însurat și de șase luni întreb același lucru. Pareă poate să iubească o femeie pe unul ca mine? Și cum puteai tu, cum îndrăzneai tu să mă săruți? Rușine, rușine, rușine!

Mama (Cu frică). Fugi! Te pomenești că te lovește!

Nina. N'am mințit, Alioșa, mie nu mi-i greu să te sărut. Și acuma, dacă vrei, te sărut cu atîta drag... Tocmai unul ca tine îmi și trebuia mie. Și numai eu te înțeleg, numai eu te simt. Tu m'ai înălțuit de cer, și pentru asta te iubesc eu... Tu mi-ai descoperit adîncimi nebănuite, tu mi-ai dat bucurii superioare. Mai sînt eu parcă Nina de mai înainte? Dar nu mă mai recunosc nici eu însămi pe mine! (Se apropie de el).

Alioșa. Minciună, minciună! Nu te apropia... (Euge de ea, dar întâmplător își vede într'o oglindă chipul. Se oprește mirat. Imaginea continuă să se miște. Alioșa strigă ca un desperat. Nina cu frică alergă spre el. El cu groază și în tăcere îi arată propriul său dublet, care se mișcă. Nina, Mama și Mălușica se uită la dînsul cu nedumerire. Dubletul îi face lui Alioșa semn din cap, îl cheamă cu mîna. Alioșa se clatină).

Nina. Alioșa, ce-l cu tine? Mamă, ajută-mă să-l sprijin...

Alioșa (Dîndu-le la o parte. Către Mama). Dar bine, voi nu-l vedeți? Iar a venit! Demult n'a fost. (Cu un zîmbet pierdut). N'am ce mă face, trebuie să-l urmez; vedeți, cum mă cheamă,

Aşa nu-mi vine să mă duc, aşa nu-mi vine, — dar trebuie. Ca revedere, mătuşică. (Toate trei se uită una la alta).

Mama. Eu nu-s mătuşica, eu sînt mama: Dumnezeu cu tine!

Alioşa (Cu nerăbdare). Ştiu, ştiu că eşti mama. Dar eu nu puteam să zic «mama»; mă înţelegi? Ce te uiţi aşa? Ce lume mărunţă, nimic nu ştie! N'aţi descoperit încă nici o taină, dar vă îngîmfaţi! Ce vă îngîmfaţi? Iată-l cum stă, cum mă aşteaptă; voi nu vedeţi; dar eu văd. (Incet, pleacă după dubla. Toţi sînt speriaţi. Mama arată spre frunte).

Nina (A observat. Cu un ton isteric). D-ta, inamă, de ce arăţi la frunte? Pentru ce? D-ta ai să mă omori cu prostiile d-tale. El nu-i nebun, el e un om extraordinar, un om deosebit, e un om... un... (Se lasă deodată cu faţa pe masă şi plînge).

Mătuşica. Nişte zmintiţi! Eu nu mai stau aici nici un minut. Să fi ştiut, nici nu veneam.

Mama (Jelîndu-se). Bine am mai ajuns!... O viaţă întreagă am visat să fac Ninei un rost cît mai bun, şi ce-a eşit? Nici bărbat ca lumea, nici ginere!

Nina (Ridicînd capul). D-ta, de ce vorbeşti în şoaptă? Eu doar aud tot. Ce te tot plîngi? Eu sînt fericită, eu îl iubesc. D-tale ce nu-ţi ajunge? Iţi lipseşte ceva? N'are lumea destulă consideraţie pentru d-ta? Ai uitat, cum trăiam înalate de căsătoria mea, cum doream şi în vis, să se însoare cu mine, cum aproape mă împingeai spre el? Te-am ascultat, acum rabdă!

Mama. Rabd.

Nina. Şi taci. Eu nu mai plîng. Taci, lasă minile în jos, fă-te mică, să nu-ţi se auză nici respiraţia. Ai să mă prăpădeşti. Eşti o femeie lacomă. Da, lacomă. Cine l-a atras aici pe Ivan Petrovici? Nu d-ta? Cine tot şopteşte cu Ivan Petrovici? Nu tot d-ta? Eram fericită şi d-ta ai răsturnat totul. Acumă să nu te plîngi.

Mama. Şi toate astea—dela o fiică! Iart'o, Doamne!

Mătuşica. In casa asta de nebuni nu mai stau un minut!

Nina (Enervată). Şezi! Dar şezi, te rog! Şi nici să nu suflî. Nici să nu te aud!

Mama. Cui vorbeşti tu aşa? Aşa se vorbeşte unei mame? (Către Mătuşica). Ai auzit? N'am s'o ert. Am să mă plîng la toată lumea. Ţi-am dat viaţa mea întreagă, şi acuma—iată cum te porţi cu mine. Am să mă duc la Excelenţa Sa. Lasă să ne judece Excelenţa Sa. (S'aud glasuri).

Mătuşica. Ce zgomot s'o fi auzînd?

Nina (Ascultă. Apoi cu un ton solem). Mai încet! Ascultaţi! (Toţi stau înlemniţi; se aud strigătele sălbatece ale lui Alioşa. Tăcere. Iar zgomot. De frică Mătuşica o rupe de fugă şi plînd. Iată în fugă, unchiul).

Unchiul (Cu spaimă). Ce s'a întîmplat aici? Pe mătuşă-ta a apucat-o isteria. (Din nou zgomot. Unchiul stă împietrit de surprindă. Nina arată în tăcere spre uşa lui Alioşa. Toţi sînt alarmaţi).

ACTUL II

Alioşa stă într'un fotoliu şi gesticulează.

Alioşa (Implorînd). Tu eşti tot aici? Fugi! Am să chem ajutor. Mă apucă groaza cu tine!

— — (Ii întinde ceva). Iată cuţitul. Ia-l şi omoar'o!

Alioşa. Niciodată. Nu, nu! Fugi! Eu o iubesc.

— — Da, o iubeşti, ştiu; dar tot omoar'o. Te-a trădat.

Alioşa. Minţi! Nu-i adevărat! O calomniezi. Vrei să mă vezi omorînd'o.

— — Vreau! Cît de dulce e să omori pe acela, pe care îl iubeşti! Iubita e... nicăeri; sufletul ei planează în ceruri, iar tu te aviaţi, te smulgi spre siele... Vei fi înamorat de Nimic; caşi Dumnezeu, tu vei face să învie Nimicul; inima ta va deveni Universul, şi în el voi veţi fi etern împreună. Omoar'o!

Alioşa (Dupăce ascultă totul, zîmbeşte aprobînd din cap). Mai încolo! Cît îmi sînt de cunoscute vorbele acestea!...

— — D'apoi eu sînt doar tu! Cum de nu m'ai recunoscut? Eu sînt sufletul tău cel luminat. Lasă-te de cele pămînteşti şi întoarce-te spre cele veşnice. Omoar'o, şi suferinţa ta va deveni o frumuseţă. Ia cuţitul!

Alioşa (Strigă). Nu, fugi, piei, blăstămatule! Fugi, că te împuşc. Trag!

— — Trage! (*Alioşa trage. Fantoma dispăre. Ingrozit Alioşa cade pe un fotoliu, priveşte sălbatec în juru-i. Intră în fugă Mama, Unchiul, Nina*).

Nina (Alergînd spre el). *Alioşa*, ce-ai făcut? În tine ai tras tu?

Alioşa (Morocănos). Lasă-mă în pace! Unchiule, pentru D-zeu, duceţi-o de-aici.

Unchiul. O duc, *Alioşa*, acuşi. *Nina*, hai!

Nina. Nu plec de-aici, Unchiule. *Alioşa*, în tine ai tras? Spune drept!

Mama (Ridică de jos un vaz spart. Cu necaz). A spart un vaz scump.

Alioşa (Se scuză). Din nebagare de seamă, mamă. (Serios). Domnule vaz, scuză-mă; eu nu pe d-ta am vrut să te împuşc.

Mama (Mînioasă). Nu mai face pe nebunul! Acuma o să-mi fie frică, să dorm singură în odăe. Vii noaptea şi începi să tragi în mine.

Alioşa. Se înţelege, că am să vin; dar ce credeai? În curînd am să vin. Dumneata trebuie să fii împuşcată numai de cît.

Mama. Eu? Nu, tu trebuie să fii dus într'o casă de nebuni.

Unchiul (Impăciuitor). Inceţai cu certurile. Cedează, soro, nu vezi, că nu mai are chip omenesc? *Alioşa*, şezi aici şi te linişteşte. Ce rzi? Dece alergi prin odăe? Şi tu, *Nina*

du-te cu mama. Eu am să vorbesc cu dînsul, apoi o să vă chem.

Nina (După un moment de ezitare). Bine. Hai, mamă. (Ese. Unchiul, tăcut și parcă spre a-l imita pe Alloșa, aleargă prin odăe, își freacă minile. Aceasta înne numai cîteva clipe).

Unchiul (Mereu fără a se uita la Alloșa). Dar în cine ai tras tu, mă zăpăciturile?

Alloșa (Fără să se uite, încet și cu încăpăținare). În el!
Unchiul (Oprindu-se). În cine «el»? În odăe la tine, nu era nimeni.

Alloșa. Nu era... (Ride îndelung). Dacă-ți spun, că a fost... De statura dumitale. Nu-i nimic, că rid. Ași da eu mult, ca să nu rid, dar nu pot; și dumneata, să nu crezi în risul meu (Din nou se înceacă de ris).

Unchiul (S'a molipsit și el și-i ține hangul cu un ris pișigăiat). Mare zăpăcit, zău!

Alloșa (Incetenză deodată. În șoaptă). În mine am tras, unchiule; adică nu în mine, la drept vorbind, ci în al doilea eu. Da, da: în al doilea.

Unchiul. O halucinație!

Alloșa. Ce halucinație? Atunci și noi, eu cu d-ta, simtem o halucinație, și totu-i o halucinație. Era aici în carae și oase. L-am văzut pentru întâia dată acum vr'o trei luni, pe stradă; se plimba cu Nina la braț. Eu, de frică, m'am ascuns într'un gang.

Unchiul. Indrugi prostii, mă băcte!

Alloșa. Poate prostii, poate nu; dar atunci am vrut să chem ajutor. Grozav îmi venea să strig! Deabia m'am stăpînit. (Ride din nou îndelung și sălbatec). Numai că, pe d-ta, unchiule, te implor,—să nu crezi în risul meu!

Unchiul. Și pe urmă, ce-a mai fost?

Alloșa. A doua oară l-am văzut la un concert. După concert s'a suit, împreună cu mine și cu Nina, în cupeu și tot drumul a spus numai prostii. Făcea curte Ninei (Strigă din răspuieri). Iar la plecare, încercă să-mi pue un cuțit în mîna. Ai auzit? Un cuțit. Nu l-ăm luat.

Unchiul (Supărat). Nu cumva mă lai drept un nătărău, de-mi spui asemenea baliverne?

Alloșa (Vorbind tot mai tute). Drept un nătărău, se înțelege, drept un nătărău!

Unchiul. Dar eu ție ce trebuie să-ți răspund la asta?

Alloșa.—Ce vrei. Doar toată lumea știe, că ești un dobitoc și un bețiv; ba e chiar o rușine, cînd deschizi gura față de musafiri. Ascultă, unchiule. Azi, el din nou mi-a adus cuțitul, ca să omor pe Nina; am tras în el, dar el—unde se puse pe ris!... li aud risul și acuma.

Unchiul. Vorbești încurcat...

Alloșa. Cum? Încurcat? Eu rostesc atît de limpede fiecare cuvînt, și d-ta spui, că-s încurcat. D'apoi cu d-ta nici nu se poate sta de vorbă. Du-te și trimite pe alt-

cineva. (În prag Nina. Alioșa în extaz de bucurie). A venit, a venit, s'a deranjat pentru mine! Unchiule, pleacă, te rog. (Unchiul pleacă). De mult te aștept, Nina. Demult mă întrebam: «vine oare, sau nu vine?» Șezi, scumpa mea, șezi.

Nina (Roagă). Numai să nu joci, Alioșa, ca pe scenă cu mine.
Alioșa. Ba eu vreau să joc. Ce-mi trebuie mie adevărul? Nu-mi place adevărul. Toată frumusețea vieții stă în joc. Joacă și tu. Stăpina vieții mele, eu acuși te gîtu! (Se dă spre ea, strigă). Dă-mi înapoi liniștea mea, dă-mi-o!

Nina (Spertată, întinde spre el minile cu rugămintă). Sînt nevinovată. Mă jur. Te iubesc numai pe tine. Dacă nu crezi, omoară-mă, eu sînt gata.

Alioșa (O îmbrălișează deodată cu drag și o privește în ochi). Tu ești Nina? Da? Bună ziua, dragă; decînd nu te-am văzut...

Nina (Îi sărută, zîmbește aiurit). Numai pe unul ca tine îl pot eu iubi. Tu ești sufleteste înrudit cu mine. Eu încep să strig la tine, eu nu știu, ce să-ți fac, dacă nu îngenunchezi și nu-mi săruși picioarele. Aștept, aștept! (Alioșa se așează în genunchi). În tine unul sînt toți iubii mei (Îi sărută cu glăgioșie). El, scoală, ridică-te! Parcă eu nu-s a tă pe vecie? Eu? Doar eu sînt Nina! Ți-aduci amîntă de Nina ta? E înaltă, sveltă. Are ochi mari, aibaștri și buze purpurii.

Alioșa (O ascultă în extaz). Da, da, ești Nina mea. Ai buzele fierbinți și roșii. Eu îndată am să sărut bilețelul lui Ivan Petrovici...

Nina. Sărută, sărută; și bilețelul lui, și minile mele, și inima mea. Și iubește-l, și pe dînsul, și pe mine... (Șoptește ceva în extaz, îi sărută minile. El caută să înțeleagă vorbele ei nedeslușite)

Alioșa (Tot în extaz). Da, da: pe dînsul, pe toți, pe cine îi zice tu. Ah, dacă ar veni *acuma!* Doamne, fă o minune! O, cîtă nevoie am de el! (Sună cineva). El e! (Aiurînd). El! Mai încet, voi de colo, nu cîntați. Cît de frumoasă ai devenit tu, Nina, deodată!

Nina (Își frînge minile pe ascuns). Eu nu-l primesc. Acum? O, nu. Alioșa dragă, nu mă sili.

Alioșa. Chiar *acuma*. Am obținut dela soartă, ca să-l aducă. Dar eu nici nu știu, ce am să fac cu tine, dacă nu-l primești. Doamne, cît ai devenit de frumoasă!

Nina. Dragă, nu, nu! Pentru tine, pentru noi, te implor. La ce asemenea tortură? O, nu fi crud! În genunchi te rog. Scumpul meu, vino-ți în fire!

Alioșa (Rece). Doamnă, cunoașteți voința mea. Vă cer să primiți îndată pe amicul meu.

Nina. Pe urmă ai să mă isprăvești în chinuri...

Alioșa. Se înțelege, că am să te isprăvesc. Și pe tine și pe mine. Aici e bezna noastră!... Hotărîre de sus! (Trece chipul dubletului). Aha! E aici. Minnat (Își freacă minile cu delictu).

Ș-st! Pașii lui! Dar mai întâiu să-ți sărut picioarele. Ai devenit frumoasă ca niciodată. (Cade în genunchi, îi sărută picioarele, apoi se scoală). Și acum poftim, scumpe prietine, demult te aștept (Cătră Nina). Stimată doamnă, plec, dispar. Vă doresc petrecere-bună. Sluga dumneavoastră plecată. (Salută în bălăe de joc, trimite bezele, etc. Nina se scoală, se ulla spre ușă, coprină de neliniște).

ACTUL III

Ivan Petrovici stă rugător cu minile înînse. Nina ascultă pe gânduri. Deodată îi face semn să fie cu luare aminte.

Nina (în șoaptă). Dece, dece ai venit?

Iv. Petrovici (în șoaptă). N'am mai putut să sufăr.

Nina. Dar el ne bănuiește. Inebunește de gelozie. Mi-am pierdut și eu capul. Du-te.

Iv. Petrovici. Unde să mă duc? De trei zile rătăcesc pe lângă locuința d-tale; mai mult nu pot. Mai bine moarte, decât asemenea chinuri.

Nina. Mai încet. El poate ne ascultă. (Se ulla împrejur cu frică). Mai încet; poate ne urmărește.

Iv. Petrovici. Mie mi-i tot una. Sînt gata să spun singur adevărul! Eu am venit după tine. Fugim. Am să te ascund. Am să găsec eu un loc, unde nu ne găsește nimeni. Ai încredere în mine.

Nina. Mai încet! El ne urmărește. E un om viclean. O, scumpul meu, păzește-te de dînsul!

Iv. Petrovici. Nu mai vreau să mint. Dacă mă iubești, fugim. Să fugim, te implor. (Ateargă spre ea, o îmbrățișează; ea se lasă pradă unei clipse de ulla, își revine și se smulge din brațele lui).

Nina. Ce facem noi? Aici, aici? Du-te!

Iv. Petrovici. Va-să-zică, îl iubești! (Cu minie). Pe dînsul, de dînsul!

Nina (Cu emoție). Da, îl iubesc,—il iubesc cu iubire curată, sinceră, adîncă și cea din urmă! (Ca într'un fel de aiureală). Pentru dînsul mă urc pe rug, merg la tortură. Tu nu-l cunoști. E floros, dar e adînc, e unic... Sufletul lui e ca o beznă. E... divin! E un chin cu dînsul și o fericire.

Iv. Petrovici (Enervat). Minciună. El nu-i așa. E o mediocritate și un calău. Nu-l cunosc eu! Să fugim, să fugim de aici. Te vreau întreagă, sau nu te vreau de loc (Febri). Albeața feței tale m'a inebunit, ochii tăi mă fac să aiurez... Nu cred că ești femeie. Cine ești tu? Tu nu poți să trăești. Tu... ești o ființă întâmplătoare. Ești un vis. Și de cîte ori mă gîndesc la tine, văd o femeie lungită la picioarele mele, în rochie albă, plină de sînge...

Nina (Tipă înăbușit, îl apucă de mînă). Adevărat? Repetă-mi dar în șoaptă...

Iv. Petrovici (Vorbește în șoaptă). Te văd într'un lac de sânge, pe podele. Dragostea mea, fugim!

Nina (Cu pătrundere). Dar și eu mă văd adesea pe podea plină de sânge. Iar cineva râde (Tremură cu groază). Sărută-mă dragă, îmbrățișează-mă cu putere, simt un fel de groază. El ne urmărește (Se uită jur-împrejur, pare a aluri). Eu și pe tine te iubesc. Pe dînsul pentru beznă, pe tine,—pentru tine. Te iubesc și pe tine și pe dînsul. Pentru voi am să fac din înimă mea douăzeci de inimi. Șezi, ia loc. Nu-ți dau voie să alergă prin odae. Imbrățișează-mă, uită-te la mine. O dragă, dragă, o dragul meu! (Îl îmbrățișează cu palamă; se uită la el cu drag).

Iv. Petrovici (Într'un moment de uitare, sărutînd-o). Noi toți am înnebunit...

Nina. Ce frumos e să înnebunești! Stăm deasupra unei prăpăstii. Ți-e și groază și bine. Uită-te în ochii mei. Zburăm. Zburăm (Într'o clipă de uitare amîndoi. Ea ridică capul, se uită jur-împrejur cu neliniște). Am zburat cu tine împrejurul universului... (Strigă încet). El e undeva, pe aproape! Îl simt. Poate aici după ușă. Uită-te.

Iv. Petrovici (Se apropie de ușă, se uită). Nu-i aici!

Nina. Poate e acolo? E un om perfid. O, să nu-l crezi, să nu-l crezi!

Iv. Petrovici (Se apropie de altă ușă). Nu-i nici aici. Nu te teme.

Nina. Ard undeva risul lui teribil. Dar ia loc, zîmbește-mă (El se așează pe un scaun). Nu mai vii de atîta timp. Dă-mi mîna ta. (De fericire râde). Îmi plac mînile tale. Dar nu-i auzi pașii?... Îl văd cum vine pe furis. Îl simt aici, aproape. Vine, vine!... Dar mi-i tot una. O, soarta mea, ia-mă!— (Îl îmbrățișează).

Iv. Petrovici (Mișcat. Cu drag). Să fugim, Nina, să fugim de aici.

Nina. Nu (Beată de fericire). Nu! Cît e de bine acum! O, dacă ași avea puteri să nu te las din brațe nici în fața lui! Dar n'am să îndrăznesc (Își schimbă deodată locul). Mai încet. Este el. Mă prefac în ghiață. Iar nu mai sînt eu.

Alioșa (Întră îngrijat, întinde teatral amîndouă mînile lui *Iv. Petrovici*). Tu ești Vanea? Bonjour. Unchiul meu abia acum mi-a spus, că ești aici. Știi cît l-am înjurat? Mă rog: un oaspeț scump în casa mea, și să nu-mi sufle o vorbă. Perfid om mai e și unchiu-meu ăsta. Știa cît am să mă bucur, dar—n'a spus! Așa idiot ca unchiu-meu... Ei, dar îl ert. Îmi plac idiotiile (Se oprește deodată; se adresează cuiva nevăzut). A, tu iar aici? Ia cuțitul de aici, ia-l îndată... Mizerabile, mi-ze-ra-bile! (Se aruncă asupra fantomei nevăzute, cu care începe să lupte).

Nina (Cu groază). Ce faci, *Alioșa*? Cu cine vorbești tu? Aici nu-i nimeni.

Alioșa (Gîfînd). Nimeni! Sărmani oameni mici, ce știți voi? Dar ăsta cine-i? (Arată). Sau, poate, nici ăsta nu-i nimeni (Cătră fantoma nevăzută). Și chiar dacă ai fi aici, tot nu ești

(Strigă). Nu ești! (Ride îndelung). Eu, Vanea, am poruncit, să ne aducă cognac. (Nepăsător și lute). Ei, dar voi? A? V'ați săturat de vorbit? V'ați bucurat că ați putut sta singuri? (Ride cu răutate).

Iv. Petrovici (Posomorit). Cum nu?... Ea a făcut tot timpul. Eu deja mă pregăteam să plec.

Alioșa. Ce spui? Dar bine, Nina, de ce obijduiești tu pe scumpul nostru musafir? Dar nu-i nimic, Vanea. O s'o rugăm, și are să vorbească. Nina, spune o vorbă bună lui Ivan Petrovici. Tace! Vezi? Spune: mie, Ivan Petrovici, îmi era urât fără dumneata (Ride). N'are să spue. Nu spune pentru nimic în lume. Dar eu ași fi spus. (Umblă, o urmărește).

Nina (După o tăcere, deodată). Mie, Ivan Petrovici, îmi era urât fără d-ta; tot mă întrebam, când are să vie el înșfîrșit?

Alioșa. Auzi, Vanea? Vezi că a vorbit? A-a! Ia mai ziceva! Ce zici, Vanea, despre Nina mea?

Iv. Petrovici (Cătră Nina). Pentru ce toate astea?

Nina (Monoton). Meret, sufeream. Mă stingeam de dorul d-tale, Ivan Petrovici. Noaptea, stau culcată cu ochii deschiși, nu dorm, tot pe d-ta te văd... (O pauză grea; toți se așteaptă la ceva).

Iv. Petrovici (După o sforțare). Nina!

Alioșa. Ce am zis eu? S'o rugăm, și are să spună. Bravo, Nina! Ce zici Vanea, și-a plăcut? A? Se poate și repeta. Poate că-s adevărate toate astea. Dă Doamne să se dovedească adevărul. (Ride). Te-ai îngălbenit, Vanea. Nu te trăda...

Iv. Petrovici. Sfîrșește odată, *Alioșa*. (Se aduce cognacul). Cognac? Nu înțeleg la ce.

Alioșa. Nu înțelegi? Ca să bem pentru prietinia noastră și pentru Elena cea frumoasă.

Iv. Petrovici. Să bem, dar fără caraghiozlicuri (*Alioșa* toarnă) (Cătră Nina). În sănătatea d-tale.

Alioșa (Îi observă). Și pentru prietinia voastră (*Bea*). Nina: spune lui Vanea, pe cine iubesc eu mai mult dintre toți prietenii mei?

Nina (Ocolind). Tu pe mulți îi iubești.

Alioșa. Perfida! Iată, iată femeia! Vanea, nu crede femellor. Ea știe, că eu te iubesc numai pe tine, dar ea vrea numaidecît să mă înșepe. «Tu pe mulți îi iubești!» Cum pe mulți? Eu îl iubesc numai pe dînsul. Eu, dragă, te iubesc așa de mult, că acum sînt în stare să te sărut—chiar cu venerație.

Iv. Petrovici (Posomorit). Ei, asta e chiar prea... Se poate și fără venerație.

Nina. Nu-l crede, el face pe actorul.

Alioșa (Supărat). Nu fac pe actorul. Anume cu venerație. Eu tremur de iubire pentru dînsul. Simt o iubire așa, de lacheu. Sînt gata să stau în genuchi în fața lui. (Face o mișcare, ca pentru a cădea în genuchi).

Nina (Orbește). Așa, așa...

Altoşa (Ride cu batjocoră). Eu? Multe mai vrei! Ce fel de dobitoc aşi fi eu, să stau în genuchi dinaintea lui? (Cu dispreţ). Dinaintea lui! (Brusc). Dar deocamdată aşi putea să stau (Deodată se lasă în genunchi, patetic). Ivan Petrovici, te iubesc! (Chicoleşte răutăcios).

Iv. Petrovici (Hotărât). *Altoşa*, destul cu caraghiozităţurile. Hai să vorbim serios.

Nina. Tăceţi! dar tăceţi odată!

Altoşa (Se scoală. Inspirat). Hai să vorbim! Demult aştept eu de-a tine vorba asta. Dar mai întâiu să ridicăm un pahar pentru alianţa noastră eternă (Solemn). Eternă. Vanea, dă-i paharul. Etena cea frumoasă! Intindeţi mîna celui mai frumos dintre bărbaţi. Vă place el dumneavoastră? Dar ţie, Vanea, îţi place *Nina*? Aşa-i că-i nostimă? Ce minţ!... Dar ochii! O femeie în stil nou, în tonuri nouă...

Iv. Petrovici (S'a înroşit). Dar ce, o vinzi,—de o lauzi aştia?

Altoşa. De ce să n'o vînd? Cumpăr'-o. Cit dai?... Iar te-ai îngălbenit! Nu-i bine. Te trădezi (Ride îndelung. Ivan Petrovici respiră greu). Nu, Vanea, tu, mă cunoşti încă prea puţin. Tu, în adîncimea fiinţei mele încă n'ai privit. Glumesc, mă joc, şi deodată mă apuc şi ţi-o dau. Este un cuvînt,—spu-ne-mi-l,—şi îndată ţi-o cedez ţie. Dar care-i cuvîntul—nu-ţi spun. Şi doar e. Caută-l!

Iv. Petrovici (Iar s'a înroşit. Supărat). Mă chinueşti, inchiizitorule!

Nina (Se scoală deodată). Eu ştiu cuvîntul. Să-l spun?

Iv. Petrovici. Şezi. El înadins face aşa. Prostii! E beat.

Nina. Nu-i beat! Eu ştiu. Să-l spun, *Altoşa*? Dar mă erţi, n'are să mă chinueşti?

Iv. Petrovici. Prostii; e beat.

Altoşa (Intr'un extaz şi cu o bucurie salbatică). Anume prostii, dar mie prostiile îmi plac. Prostii îmi priesc mie, din prostii mă îngraş eu! (Scoate un cuşit dintr'o mincă).

Nina (Tîpînd). Are un cuşit în mîna!

Altoşa. Şi tu te-ai şi speriat. Glumesc! (Despărşind silabele). Glumesc! În sănătatea ta, Vanea! Dar văzut-ai tu, Vanea, cum dansez eu? Cunosc un dans de fachiri. Vă pot arăta (Se scoală). Ei, voi de colo, din ceruri, cîntaţi! Acum tîntă-te (Incepe să se învîrtească încet într'un loc. O muzică ciudată şi falsă ţine pînă la sfîrşitul scîntunilor. *Nina* şi *Ivan Petrovici* s'au sculat. Neliniştea creşte. Incrementii amîndoi de groază, urmăresc pe *Altoşa*).

Altoşa. E bine? (Incepe a se învîrţi mai repede, apropiindu-se de el pe nesimţite). Vă place? (Strigă, uitîndu-se în sus). Cîntaţi, cîntaţi! (Se învîrteşte din ce în ce mai lute).

Nina (Tremurînd). Moartea, moartea! O vîd! (Cuprînde în braţe deodată pe *Ivan Petrovici*, se lipeşte de el, vorbeşte alurînd). Soarta mea, ia-mă! (*Altoşa*, care s'a apropiat de *Nina*, o loveşte cu cuşitul. Ea cade; iar el stă aplecat deasupra ei şi zîmbeşte. Lăsat apoi cuşitul din mîna. *Ivan Petrovici* cade în genunchi. *Altoşa* îşi vine în fire, începe să cutreere loată odaia, se ascunde într'un colţ. Deodată ridică mîinile spre cer. Strigă, articulînd clar fiecare cuvînt).

Altoşa. Cruşare, cruşare!...

Semen Iuşchevici

Pentru explicarea lui La Rochefoucauld

Unaquaeque res, quantum in se
est, in suo esse perseverare conatur.
Spinoza, Ethica, III 6.

Scriitorii francezi numiți în deobște clasici ne par adeseori, nouă modernilor, atât de expliciți, încît ne dau impresia că n'ar avea deloc nevoie să fie explicați. Oamenii aceia se arată cu deosebire îngrijiți să se explice singuri. Cu băgare de samă ei își enunță judecățile, își definesc sentimentele, își demonstrează intențiile. Pe cît se poate, în grupuri de idei simetric dispuse, care uneori par a fi exact numărate, ca niște cifre frumos trecute la condei pentru a fi adunate în josul feței, ori egal tăiate de pendulul neîndurațiilor alexandrinii, vorbirea clasică tinde oarecum la o simplitate ultraelementară, la claritatea primară a propozițiilor rînduite cu didactică scumpătate în cărțile de citire. Și atât de mult pomenesc clasicii acesția ei înșiși direct de claritate, simplitate și rațională înțelegere, încît ne ispitesc a crede că pricepem și noi lucrurile de care vorbesc ei fără nici o silință, așa după cum ei se arată că înțeleg fără rest orice lucru de care mintea lor se atinge.—Dar nu este în firea gîndirii noastre de astăzi să creadă atât de simplu în perfecta realizare a vreunei clarități oarecare.

Tocmai plecînd dela impresia aceasta inițială, noi așuăgem a simți curiozitățile speciale ale literaturii de care vorbim, și acea renumită claritate înșăși devine pentru noi problemă.

Vreamea nu trece în zadar pentru nimeni: acei care au trăit cu trei sute de ani aproape înaintea noastră ne sînt inevitabil străini într'o măsură oarecare. Iar mersul lucrurilor nu-i dreptliniar și simplu, ca linia imaginară a timpului; de aceea înstrăinarea sufletească a generațiilor ia forme diverse și capricioase. Cei mai depărtați în timp nu sînt, și sufletește,

cel mai complet morți pentru noi. Și nu mai socotim aici cu totul neprevăzutele amănunțimi ale deosebirilor personale. Realismul surprinzător al mimiambilor lui Herondas vine pe ații de aproape de înțelesul unui modern, cât de străine și neasimilabile îi sînt tragediile franceze din secolul al 18-lea, dacă nu și din al 17-lea. Pentru mulți din noi, probabil, splendidul impresionist Montaigne este actual, intim și imediat înțeles, iar pe La Bruyère, de pildă, ori pe Vauvenargues, doi virtuoși, melancolici și disciplinați burghezi, îi simțim, în unele părți cel puțin, ca pe niște vechi și cu totul istorice umbre.

Sumar considerat, Francezul clasic se arată a fi deadreptul în contrast cu simțirea și mintea europeană din ultima jumătate de veac. Pentru dînsul madrigalele trebuiau să fie exact raționate și tragediile matematic construite. Noi am ajuns să declarăm până și matematica relativă și convențională. Spiritul clasic este pătruns și susținut de sentimentul siguranței; îndoiala, întrebarea, curiozitatea par să fi fost atunci la maximum de atrofiare, iar misterul nu exista atunci decît doar ca noțiune simplistă și foarte puțin misterioasă din catolicism. Din contra, sufletul actual, în dezorientarea îndoelilor de tot felul, în haosul curiozităților fără capăt și samă, plutește ca în aerul său natural. Gîndirea noastră este relativistă, istorică, gata să întrebze, să se îndolască; clasicul este dogmatic, fără perspectivă istorică, mintea lui este totdeauna sigură, gata să definească, să încheie, să decidă. Toate aceste însemnează, mi se pare, că atitudinea intelectuală a clasicului tînde, în fond, mai mult spre practică, a noastră însă spre contemplație. Noi sîntem purtători de un complex suflu impresionist; ei erau pătrunși de evlavie pentru raționalitate. Conștiința lor filozofică a fost Descartes; pentru noi James și Bergson trag concluziile unui universal impresionism și descopăr, curios și subtil, structura esențială practică a inteligenței discursive și diformările pe care le aduce ea experienței intime.—Pentru acela care simte aceste contraste, un sentiment de înstrăinare vine neîntîrziat să complice acea impresie primă de claritate excesivă și pare că inutilă cu care ne întîmpină textele clasice. Interpretarea lor, capacitatea adică de a le actualiza înțelesul în chip cât mai viu și mai intim, nu ne mai apare atunci atît de lesnicioasă și dela sine curgătoare, așa cum intenția autorilor acelora înșiși, atît de categoric afirmată, tînde să ne-o sugereze cu veșnicul său postulat de claritate, rațiune și elementar bun simț. Arta de a ceti încet, despre care vorbea Nietzsche, cînd își adusese odată aminte c'a fost filolog, își găsește toate drepturile aici, cași oriunde deosebirile între un suflet și altul au trecut de oarecare margini,—marginii pe care fiecare le simte, probabil, deosebit și pe care nimeni nu le poate precis și complet arăta.

Povesteste Montaigne, la capitolul despre creșterea copiilor, că mergînd odată la Orléans a întîlnit doi dascăli care veneau spre Bordeaux, dar nu împreună, ci unul cam la cincizeci de pași în urma celuilalt. Mai departe, în spatele celor doi, se vedea un boer cu suită mare de ostași. Unui din oamenii lui Montaigne întreabă pe dascălul din față, că cine să fie domnul care vine în urmă; dascălul, crezînd că-i vorba de tovarășul lui, a răspuns: nu-i boer, ci profesor de gramatică, iar eu sînt profesor de logică. Montaigne face haide confuzia omului, spune că boerul care venea în urma dascălilor era contele de La Rochefoucauld și urmează așa: Or, nous qui cherchons, au rebours, de former, non' un grammairien ou logicien, mais un gentilhomme, laissons les abuser de leur loisir: nous avons affaire ailleurs.—Acel seior, despre care autorul zice că era mort în momentul cînd el își scrie capitolul, nu poate să fi fost altul decît Francisc al III-lea, contele de La Rochefoucauld, prinț de Marcillac, mare căpitan protestant asasinat în noaptea Sf. Bartolomeu, și străbun direct al autorului maximelor, care n'a fost om de carte multă, dar un perfect gentilom, și filozof moralist pe deasupra,—et honnestes gens sont les philosophes, zice tot Montaigne, partizan fervent al educației fără multă carte și inventator al adjectivului *livresque*, cuvînt de dispreț pentru tot ce este numai cărțurăresc. După o mărturie de multe ori citată a doamnei de Malntenon, La Rochefoucauld „avoit une physionomie heurieuse. L'air grand, beaucoup d'esprit et peu de savoir.“ Iar Segrais, om de casă doamnei de La Fayette, zice: „Mr. de La Rochefoucauld n'avoit pas étudié; mais il avoit un bon sens merveilleux, et il savoit parfaitement le monde.“ Montaigne, prin urmare, ar fi avut de ce să fie mulțumit vîzînd pe strănepotul acela care-i dăduse ocazie să-și illustreze cu amuzantă finețe credințele pedagogice.

„L'honnête homme“, acest tip istoric dezvoltat și precizat în clasicismul francez, a fost definit de La Rochefoucauld însuși. În cunoscuta maximă: le vrai honnête homme est celui qui ne se pique de rien,—el a rezumat, ca de obicei, în formula cea mai uscată și mai transparentă, înțelesul acelui ideal al timpului pe care Pascal îl desinează în însemnările lui agitate și colorate, iar Cavalerul de Méré îl predică în pedantismele lui elegante. Și în viață La Rochefoucauld a realizat aproape acea definiție. Aproape numai, fiindcă s'a amestecat în politică, destulă vreme și cu destulă patimă, celace, orișicum s'ar înțelege politica și oricum ar fi fost ea practică atunci, tot însemnează—se plquer de quelque chose. Ca mai toți tinerii, el s'a supus sugestiilor vremii și impulsurilor clasei sale. Infrîngerea și decepția au fost complete. Nobilimea

feodală era definitiv condamnată să cadă, iar La Rochefoucauld pare să se fi bucurat de o deosebită nedestoinicie pentru lupta politică. Rezultatele de fapt dau cel puțin plină dreptate is-tețului său dușman, cardinalul Retz, care-l judecă așa: Il n'a jamais été capable d'aucune affaire... Il a toujours eu une ir-résolution habituelle; il n'a jamais été guerrier, quoiqu'il fût très bon soldat. Il n'a jamais été par lui-même bon courtisan, quoiqu'il ait eu toujours bonne intention de l'être. Il n'a ja-mais été bon homme de parti, quoique toute sa vie il y étoit engagé.—Și-i dă statul tardiv: il eût beaucoup mieux fait de se connoître et de se réduire à passer, comme il eût pu, pour le courtisan le plus poli, et le plus honnête homme, à l'égard de la vie commune, qui eût paru dans son siècle (Cuvintele: „le plus honnête homme à l'égard de la vie commune“ le-a șters Retz mai pe urmă din text).

A evita orice specializare, a fugi de orice profesune ca atare, desigur de frica deformării profesionale și de dragul perfecteii eleganțe personale, acesta-l postulatul societății în care și pentru care s'a născut literatura franceză clasică. Dar specializarea într-o formă și un grad oarecare pare a fi fatal legată de viața istorică cași de cea fizică. Astfel, l'honnête homme n'a putut scăpa de a fi specialist. Pentru lupta pe care necesar o ducea omul de curte împotriva tuturor celor de seama lui, ghidirea intențiilor, prevederea motivelor concurentului erau operații vitale. Totdeauna la pîndă în mijlocul rivallor de nesfîrșite feluri și nuanțe, urmărindu-le de aproape toate nîmicurile lor expresive, l'honnête homme a fost silit să învețe și, în parte, să inventeze o tehnică de observație psihologică, să o desvîlce până la o curioasă rafinare care oamenilor din alte sfere și alte epoci le apare inutilă și absurdă. Mulți din Europeanii de astăzi, mai cu samă din burghezimea nouă, americanizată și grăbită, sînt probabil, cu optica lor psihologică sumară și din topor, prin excelență nepricepuți în fața microscopiei moralistice a curtenilor din Versailles și a duhovnicilor lor.

Antoine Gombault chevalier de Méré, prietin și mai cu samă protector de o suficiență destul de naivă al lui Pascal, luase asupra lui, ca un monopol, să fixeze teoria perfecțiunii om de lume. Un specialist desavîrșit, pedant, plin de importanța învățaturii lui—la science du monde. Oricum, sub inspirația lui Pascal a ajuns să deosebască două tipuri intelectuale fundamentale: l'esprit géométrique și l'esprit de finesse,—o primă și capitală descoperire în psihologia individuală, în tot cazul o surprinzătoare probă pentru capacitatea de analiză și de superioară curiozitate a epocii, în studiarea inteligenței. Méré sfătuiește a.a. în general (Oeuvres du Chevalier de Méré, Amsterdam 1691, I 264. Citatele din Méré sînt luate din Léon Brunschvigg: Pensées et Opuscules de Blaise Pascal. Paris, 5e éd. 1909): „Il faut observer tout ce qui se passe dans la

coeur et dans l'esprit à des personnes qu'on entretient, et s'accoutumer de bonne heure à connaître les sentiments et les pensées par des signes presque imperceptibles". Iar lui Pascal îi scrie și-l muștră: „Il vous reste encore une habitude que vous avez prise en cette science (la géométrie) à ne juger de quoi que ce soit que par vos démonstrations... Ces longs raisonnements tirés de ligne en ligne vous empêchent d'entrer d'abord en des connoissances plus hautes qui ne trompent jamais... Lorsqu'on a l'esprit et les yeux fins, on remarque à la mine et à l'air des personnes qu'on voit, quantité de choses qui peuvent beaucoup servir...“ Elementarele și pretențioasele observații scoase de prin saloane de mediocrii Méré au devenit un stimul serios pentru mintea profundă și sufletul grav al lui Pascal; o comoră de reflecții morale s'a născut acolo.—Étude de l'homme, la vraie étude qui lui est propre, ...qui me consolera toujours de l'ignorance des sciences extérieures. Iar pe La Rochefoucauld, spirit fin de o excepțională vigoare și nealterat de vre-o disciplină geometrică, furtunile luptelor civile și, mai apoi, conflictele mici, discrete și năbușite ale vieții de salon, l-au adus tot la știința subtilă despre om. Și pe acest din urmă îl preocupă deajuns diferențele dintre tipurile intelectuale. În câteva maxime (de ex., 97, 99, 100, și a doua bucată din așa numitele *Réflexions diverses*) el caută să precizeze nuanțele difuze ale vieții mintale. Prin terminologia stângace și vagă, inevitabilă tuturor încercărilor (grandeur et lumière de l'esprit, politesse de l'esprit, galanterie de l'esprit, bel esprit, bon esprit, esprit droit, esprit utile et esprit d'affaires, esprit de feu et esprit brillant, esprit fin et esprit de finesse, esprit de détail,—on peut être sot et avoir beaucoup d'esprit) se simte palpabil reflecția serios încordată pentru a surprinde contururile varietăților psihice.

Este de însemnat că aplicarea cuvîntului anatomie la viața suletească, o metaforă pe care mulți din noi poate o socotesc foarte recentă, era de mult uzuală în vremea de care vorbim. Încă bătrîna domnișoară de Gournay, fanatică admiratoare și editoare pioasă a lui Montaigne, scrie (*Préface sur les Essais*, 1635): „On trouve dans Montaigne l'anatomie parfaite des passions des hommes et de leurs mouvements intérieurs... Vous le voyez d'un particulier et spécial dessein anatomiste (sic) universel de l'homme intérieur“. Mai tîrziu, cealaltă antică domnișoară, Madeleine de Scudéry, printre laudele diverse din care-și compune propriul portret (*Le Grand Cyrus*, 2e livre, 10e partie) își revendică și meritul unei rari finețe psihologice cu următoarele cuvinte: „Elle exprime si délicatement les sentiments les plus difficiles à exprimer et elle sait si bien faire l'anatomie d'un cœur amoureux... qu'elle en sait décrire exactement tous ces sentiments tumultueux qui ne sont jamais bien connus que de ceux qui les sentent ou les ont sentis,—un text de o prea naivă vanitate

Dar foarte caracteristic pentru intensa ambiție psihologică a timpului. În sfârșit, Fénelon aplică figura favorită chiar aceleia care ne interesează aici direct: Le prédicateur a fait une anatomie des passions qui égale les maximes de M. de La Rochefoucauld (În dialogue sur l'éloquence).

Această curiozitate psihologică pătrunde clasicismul francez aproape în întregimea lui; două forme însă, portretul și maxima, și le-a consacrat exclusiv. Amândouă s'au născut și practicat în saloanele de pe vremuri, mai întâiu oarecum ca jocuri de societate, portretele mai cu samă în casa domnișoarei de Montpensier, turbulenta și pasionată verișoară a lui Ludovic XIV; iar maximele, la doamna de Sablé, femei cu carte și prețioasă de mare distincție. Și cu atîta furie s'a dat lumea la aceste jocuri, încît foarte curînd au trebuit să cadă asupra lor ironiile saloanelor înseși, pe care, firește, parodiile răuvoitorilor de dinafară, ca Furetière, de pildă, n'au lipsit să le sporească. Dar modelele intelectuale sînt, pentru istoric, fenomene totdeauna serioase. În cazul special, jocurile de care vorbim au devenit stiluri și au ținut condeii în mîna lui La Rochefoucauld, care în calitate de maestru nediscutat al aforismului psihologic constată cu înalt dispreț amestecul supărător al nechematiilor, dovedind cu această ocazie o vîrguroasă demnitate de specialist: Je ne sais si vous avez remarqué que le goût de faire des sentences se gagne comme le rhume. Il y a ici des disciples de M. de Balzac qui en ont eu vent et qui ne veulent plus faire autre chose (Scrisoare din 1660 sau 1662). Excluzivismul magistral se arată dar în toată asprimea lui în această respingere deplin conștientă a incompetenților. Și acest sentiment era inevitabil omului care zece ani meditase, discutase și refăcuse, cu minuțioasă și grea răbdare, *Maximele*. Idealul însă numit: l'honnête homme, își dă pe față contrazicerea iremediabilă care zăcea în el; l'honnête homme a devenit un „homme de métier”. Astfel din r'o trebuință impusă de viața saloanelor, observația psihologică, după ce a fost practică ca sport de cătră mulțimea mediocrilor, s'a schimbat, în mintea omului chemat, într'un lux serios, în cunoștință exactă. Méré avea mare plăcere să vorbească despre „la science du monde”, care, după judecata lui, trebuia să fie „la plus constante préoccupation de l'honnête homme”; și cu deosebită era mîndru că pe doamna de Maintenon, încă de copilă, el a învățat-o știința aceasta. La Rochefoucauld—l'homme de son siècle le plus poli, zicea Vauvenargues (réf. 336)—a realizat altceva decît această mediocră tehnică pe care o pîdea medicului cavalier. Cu înverșunarea specifică intelectualului autentic, cu o ascuțime de spirit rară, el a aprofundat etiologia activității morale, și a desinat cu o strălucitoare evidență unul din cuprinsele cele mai hotărîtoare și mai curios ascunse din viața noastră internă.

Înșirată din bucăți scurte și rezlete, lucrarea lui este din cele mai unitare. Voltaire (Siècle de Louis XIV, chap. 32) expediază cuprinsul Maximelor cu vorbele: „il n'y a presque qu'une vérité dans ce livre..., cependant cette pensée se présente sous tant d'aspects variés, qu'elle est presque toujours piquante“. Se înțelege ușor că partea dintâlu a judecării acesteia a fost de preferință ținută minte și repetată. Să încercăm aici a rezuma gândirea lui La Rochefoucauld după „aspectele ei variate“.

Pentru a cunoaște bine un lucru, zice autorul, ar trebui să-i știm detaliile; dar detaliile sînt infinite: astfel cunoștințele noastre sînt totdeauna superficiale și imperfecte.

În ce privește sufletul omului, este mai ușor a-l cunoaște în general decît pe al unui individ în deosebi. Căci omul este subiectul cel mai schimbător, materia cea mai necunoscută din toate. Între un tip uman și altul este tot atîta depărtare ca între o specie animală și alta. Și, celace, sporește încă greutatea, fiecare individ uman se află a fi uneori tot așa de deosebit de el însuși cît se deosebește de alții. Sufletul omului este o perpetuă producere și dezvoltare de porniri și patimi; una pierde numai cînd alta îi ia locul, și adesea cea din urmă este cu totul opusă celei dintâlu. Calitățile noastre sînt nesigure și confuze. Noi însine nu ne cunoaștem voiața întreagă, și nici nu ne putem da seamă de toate faptele produse de patimile noastre. Întîmplările din afară ne fac cunoșcuți nu numai celorlalți, ci și nouă însine. Cei mai mulți oameni au cași plantele calități ascunse, pe care întîmplarea numai le descopere. Închipuirea omenească nu este în stare să inventeze altele felurite contradicții care natural există în fiecare suflet de om. În sfîrșit, în bine ori în rău, calitățile noastre sînt obscure și problematice; ele stau totdeauna în voia întîmplării. Confuzia aceasta se vede și în sentimentele și aprecierile noastre despre caracterele și faptele morale. De multe ori oameni de merit ne sînt scîrboși, iar alții, plini de defecte, ne plac. Există un fel de merit fad și sînt persoane stimabile care te desgustă. Pe unii îi prinde să aibă defecție, pe alții virtutea îi disgrațiază.

Așa de informă și neînțeleasă este judecata noastră morală, încît s'ar putea zice că faptele omenești au, unele o stea norocoasă, iar altele nu; cele cu noroc au parte de laudă, celelalte de ocară. În opinia oamenilor crimele chiar deși inocente ori glorioase, cînd strălucesc prin numărul și excesul lor. Ca otrava în leacuri, viciul intră în compoziția virtuții; prudența numai amestecă totul, temperează și aplică produsul în lupta vieții. După cum la jocul rîmelor fiecare, porajind

de la același păreche de cuvinte, împlinește altfel versurile, așa și cu faptele noastre: fiecare le explică cum îi place.

Subt această universală diversitate și nesiguranță în care noi ne înfățișează realitatea, se ascunde parecă totuși o tainică ordine care rânduiește locul și mersul fiecărui lucru. Pentru noi însă domină tot numai capriciul infinit al dispozițiilor noastre interne și fluctuația întâmplărilor din afară. La fortune et l'honneur gouvernement le monde. Și capriciile sufletului sînt încă mai bizare decît acele ale soartei.

Atît de inconsistentă și plină de contradicții este natura noastră, facit și măsura propriei fericiri și nefericiri n'are temeiu nici judecată. Niciodată nu-i omul nici așa de fericit, nici așa de nenorocit cît își închipuiește; căci și fericirea adevărată cași nenorocirea tot așa de mult de dispozițiile momentului cași de soartă.

Viata sufletului ne rămîne ascunsă și neînțeleasă pentru că obscur este și substratul ei fizic. Cursul obișnuit și regulat al vieții trupesti poartă imperceptibil voința noastră spre fapte furtive. Părțile organismului, laolaltă sau pe rînd, ne cîrmuiesc sufletul cu mișcările lor misterioase și hotărâse, fără să știm cum, faptele noastre. Noi nu băgăm de samă decît impuierile excesive, mișcările neobișnuite ale organismului, ca de pildă violența minții; dar cine simte mersul continuu și ordinar al vieții organice și răsunetul său în suflet? De acela nu-i tocmai drept să vorbim de slăbiciunea sau puterea spiritului: puterea și slăbiciunea aceasta sînt numai un efect al bunei sau relei dispoziții a organelor corpului. Tot astfel sentimentele și afectele noastre nu sînt nimic alta decît grade deosebite ale reacțiilor organice. Mai potrivit ar fi să constatăm că sufletul poate fi, cași corpul, sănătos ori bolnav, că sănătatea unuia nu-i mai tare asigurată decît a celuilalt, și că, pentru amîndouă, boala recidivează.

Este cu totul înșelător—deși-i o plăcută mîngiere—să credem că am scăpat de un nărav rău; în faptă, năravul ne părăsește, și ce ne închipuim că ar fi o vindecare este numai o suspendare sau o înlocuire a unui rău cu altul. Iar cînd se întâmplă să nu ne lăsăm luați prea tare de un singur nărav, cele mai de multe ori aceasta vine de acolo că sufletul este cobzit de mai multe deodată.—Se pare că natura a hotărît fiecărui, de la naștere, anume granițe și pentru bine și pentru rău și s'ar zice că apucăturile rele ne așteaptă, în drumul vieții, ca niște gazde la care sîntem siliți să descindem. Dar nu-i probabil că experiența ne-ar putea învăța să ne ferim de ele dacă, pentru a presupune absurdul, ne-ar fi ertat să facem înclodată același drum.

În această absurdă și haotică ciătinare a sufletului, singură dragostea de sine, cu arătările ei multiple, este cea mai stabilă apariție. Oricîte descoperiri s'au făcut în domeniul dragostei de sine, încă multe ținuturi ale sale sînt necunos-

cute. Pentru că patima aceasta, care nu se odihnește niciodată, este mai iscusită decât cel mai iscusit om. Pornirile ei sînt cele mai năvalnice, scopurile ei cele mai ascunse, purtările ei cele mai viclene, Șiretlicurile ei nu se pot socoti, prefăcătorile ei întrec toate metamorfozele, combinațiile sale întrec în subtilitate și rafinare pe cele himice. Nu pot fi pătrunse a-dîncurite și întunecimile în care ea se ascunde ochilor celor mai ageri. Acolo ea, adeseori, este și însăși nevăzută, acolo zămislește ea, nutrește și crește afecții și uri cîteodată atît de monstruoase, încît singură nu le recunoaște după ce le-a dat la lumină. În noaptea aceasta în care stă învăluită, se nasc păreri ridicule de sine în-suși, de acolo vin greșelile și neștiința ei grosolană, de acolo prostiile cu care iubirea de sine se ascunde pentru ea însăși. Dar orbirea aceasta diversă și imensă față de sine n'o oprește să vadă totdeauna bine în afară; acolo unde interesul ei stă în joc, unde poftele ei se îndreaptă cu toată furia, acolo vede și simte, aude și înțelege, bănuiește, ghicește totul. Subt forme complexe și contradictorii: tiranică și supusă, sinceră și ipocrită, miloasă și crucă, fricoasă și îndrăzneată, cu toate capriciile și curiozitățile mascîndu-se și deformînd lucrurile pînă într-atît ca să se înșele singură, dragostea de sine stăpînește în toate viețile și stările, frăește peste tot și din tot, se dă și cu dușmanii săi pentru a se ponegri pe ea însăși, concentrată într-o singură pornire: aceea de a fi și a se afirma. Prin ea omul devine propriul său idol și, dacă soarta ar îngădui, tiranul tuturor semenilor săi. — În scurt, omul nu poate iubi nimic decît numai cu privire la el în-suși, și fiecare este gata să-și caute plăcerile și foloasele în dauna celorlalți. De aceea oamenii n'ar fi putut trăi împreună, dacă nu s'ar fi amăgit unii pe alții.

Atît de mult ne-am deprins a ne ascunde și prefacă față de alții, încît am ajuns să ne înșelăm fiecare pe sine. Aproape regîtat sentimentul și voința înșeală mintea. Și cele mai adeseori sîntem tot atît de bucuroși că ne-am înșelat singuri cît sîntem de supărați că ne înșală alții. Firește: este doar tot așa de ușor să ne înșelăm singuri pe noi fără să prindem de veste, cît este de greu să înșelăm pe alții fără să simtă. Totuși chiar față de alții omul realizează o așa perfecție în meșteșugul imitării și falsificării expresiei, încît ar însemna că nu judeci drept, dacă nu te-ai lăsa înșelat. De obicei însă, prefăcătorie este mult mai groasă și mai nereușită. Mai toți avem un grad oarecare de falsitate. În toate profesiile aproape fiecare își face o mutră ca să apară într'un anume fel care-i convine. Astfel lumea-i plină de mutre. Cu schimbarea situației schimbăm și mutrele; cîteodată apucăm înalțe, — combien de bourgeois se donnent l'air de duchesses! Atunci joacă mare rol acela ce se cheamă aerul demn, care totdeauna este cu atît mai fals cu cît îl accentuăm mai tare.

Omul nu poate fi fără să nu imite, și în orice imitație este ceva fals și stingaciu. De multe ori imitația se face fără știință. Mai nimeni nu-i în stare să urmeze în totul natura sale mai toți își părăsesc propriile daruri naturale pentru a încerca să-și ia altele; prin aceasta se realizează doar un maximum de ridicul, căci nu poate fi omul niciodată așa ridicul prin calitățile firești ca prin acele pe care se preface că le are. Și cum nici un suflet nu are puterea de a fi autentic și adevărat liber de imitație, se poate zice că, dacă sint oameni care par liberi de orice ridicul, aceasta nu-i decât părere și vine de acolo că nu l-am cercetat destul de bine. Se înțelege, imitația și exemplul sint inevitabile: buna creștere și toată învățăturile nu ar putea fi fără ele. Dar cele ce câștigăm prin imitație trebuie să se potrivească bine cu calitățile naturale; aceste din urmă trebuie să transforme și să dezvoată imperceptibil pe cele dintâi. De obicei oamenii nu știu să-și potrivească aerul și manierele cu figura, nici tonul și cuvintele cu gândurile și sentimentele; mai nimeni n'are urechea destul de fină pentru a simți exact acest fel de armonie. Dar efectele imitării merg mai adânc decât faptele și maniera externă; deformările aceste merg până acolo că se găsesc, de pildă, oameni care nu s'ar fi îndrăgostiți niciodată, dacă n'ar fi auzit vorbindu-se de dragoste. De aceea dragostea, unică în felul ei autentic, are miile de felurite copii; cași despre stălii, toți vorbesc de dînsa, dar puțini au văzut-o.

Sub toate nesfârșitele forme ale falșității universale se ascunde dar unul și același afect atotputernic: dragostea de sine. Ea le produce și le pune în mișcare pe toate; ea este motivul real, virtuțile sint de obicei aparente. Când soarta protivnică doboară pe un om mare, se vede atunci că el rabda nenorocirile prin puterea ambiției și nu prin vre-o altă deosebită vigoare a sufletului care să se poată numi virtute. Numai mărimea vanității deosebește de obicei pe oamenii mari de ceilalți. Disprețul de bogății al filozofilor era, în adevăr, pofta ascunsă de a-și răzbuna meritele de nedreptatea soartei, un mijloc de a se apăra de înjosirea săracilor, o cale piezișă dar, pentru a ajunge la glorie. Iar disprețul de moarte pe care-l afișează uneori condamnații este numai frica de a privi moartea în față. Căci puțini oameni cunosc moartea și sint în stare să o sufere cu hotărîre; cei mai mulți i se supun cu stupiditate numai. Cei mai abili și mai bravi sint acei care aleg pretextele cele mai oneste pentru a nu se gîndi la dînsa; ne înșelăm foarte, cînd credem că moartea, de aproape, ni se arată așa cum dedeparte ne-am închipuit-o. Nici un sentiment nu-i destul de tare pentru a ne susține în fața celei mai strașnice încercări.

Multe dar din așa numitele fapte mari de care se încîntă oamenii, n'au fost în realitate făcute pentru scopuri mari, ci mai ales din capricii, din patimi și pentru scopuri mici, atunci cînd nu sint rezultatul numai al oarbei întîmplări. Nu din vir-

tute sînt totdeauna cinstite femeile, nici bărbații viteji din viteje; ci temperamentul, rușinea și vanitatea sînt aici motivele obișnuite. În tot cazul, virtutea n'ar putea merge prea departe, fără sprijinul vanității; și nu atît din judecată cît din vanitate face omul lucruri care nu-i plac.

În ce privește raporturile noastre cu cel mai deaproape, putem constata mai întîiu că avem cu toții destulă putere pentru a suporta nenorocirile altora. Iar explozia de bucurie pe care o avem în fața fericirii lor, pornește cele mai adeseori din speranța în vre-o fericire care ne așteaptă sau în puțința de a trage foloase din norocul lor. Se pare că chiar în supărările celor mai buni prietini găsim ceva care nu ne displace: ne bucurăm probabil atunci de ocazia de a ne da în spectacol bunătatea și amabilitățile. De altă parte, exploatarea suferințelor noastre ca să atragem bunăvoința și aprobarea prietenilor. Adesea lacrimile chiar, după ce au înșelat pe alții, ne înșeală și pe noi. Ne închipuim că plîngem pe morți; în faptă ne plîngem pe noi. Alteori scoatem din doliul nostru gloria, o veșnică, incomparabilă și superbă durere, caz frecvent mai ales la femei. Iar în situații mai puțin grave plîngem pentru a trece de buni la inimă, plîngem ca să ne plîngă alții pe noi, înșfîșit plîngem pentru că-i rușine să nu plîngi. — Față de dușmani, în compătimirea pe care le-o arătăm se ascunde mindria de a le putea arăta că le sîntem superiori. Împăcarea cu dușmanul înseamnă ori că ne temem de continuarea luptei și așteptăm folos dela încetarea ei, ori sîntem curat numai ostentivi de războiu.

Osteneala și slăbiciunea, mai scurt: lenea, sînt formele în care impulsul dragostei de sine ajunge a se odihni în el însuși. Dintre toate năvaurile noastre acel pe care-l cunoaștem poate mai puțin este lenea. Ea este totuși cea mai aprigă dintre toate patimile, numai cît efectele ei stau foarte ascunse. Dacă luăm bine sama, vom vedea că în orice împrejurare ea pune stăpînire pe interesele și plăcerile noastre. Odihna lenel este un farmec ascuns al sufletului care oprește silințele cele mai infocate, dărîmă cele mai tari hotărîri, consumă pe nesimțite toate patimile și virtuțile. De lene ne deprindem cu aceia ce-i ușor și plăcut, de lene mintea își stavilește singură mișcările și oprește lărgirea cunoștințelor; astfel că nu este om care să fi avut tăria de a-și lărgi inteligența și de a o duce așa de departe cît ar fi putut ea merge.

Ținînd samă de această putere a lenel și, ceiace-i tot una în fond, de slăbiciunea voinții, înțelegem că nimeni nu merită să se cheme om bun, dacă nu are în el puterea de a fi rău. Multe așa numite fapte bune sînt numai efectul lenel, al voinții neputincioase. Multe ticăloșii se fac din slăbiciune, nu din scop de a face anume o ticăloșie. Lenea și timiditatea, și nu cine știe ce virtuți, sînt puterile care ne țin de obicei în cercul datoriei; iar călcarea datoriei vine mai adesea din plăcerea, adică tot din slăbiciune, decît din interes. Deaceia

nu-i drept să zicem că prin tăria sufletului rezistăm patimilor, ci numai că patimile singure sînt atunci slabe. Iar ceiace de obicei se cheamă stăruință sau consecvență nu-i decît durată însăși a gusturilor și pornirilor noastre, pe care noi nu ni le putem nici da nici lua. Astfel slăbiciunea se opune virtuții mai direct decît viciul.—Prin slăbiciune ne mîngiem de relele pe care judecata nu le poate dovedi; părem a răbda cu tărie nenorocirile, pecind în faptă sîntem numai doborîți, suferim și să îndrăznim a privi nenorocirea în față, așa cum fricoșii se lasă ucși fiindcă li-i frică să se apere. Din cauza acestei nepuțințe esențiale a voinții, adeseori violențele, pe care sîntem nevoiți să ni le facem noi singuri, ne dau o suferință mai mare chiar decît acele pe care ni le fac alții.

Masca obișnuită a slăbiciunii este acela ce vulgar se numește bunătațe. Aici ar trebui mai întăiu să ne gindim că numai caracterele ferme sînt în stare să aibă adevărată blindețe, iar acele care par blinde n'au de obicei decît slăbiciune și aceasta se prefăce ușor în acreală; iar apoi, că naturile slabe sînt incapabile de sinceritate. Și natura a vrut ca slăbiciunea să fie defectul cel mai incurabil. Deaceia în fața unei mișcări, care pare de tot sinceră, este totdeauna de gindit dacă nu-i efectul unui călcuș abil; interesul stă doar veșnic gata să absoarbă toate pornirile virtuoașe.

Fără îndoială există adevărată virtute, există adevărată bunătațe; există, de exemplu, dragoste adevărată—aceia care stă în adîncul sufletului ascunsă oarecum ei înseși, precum adevărată și sigură umilință și adevărat și sigur curaj sînt numai acele cu totul necunoscute. Dar aceste sînt rarități, și tot a fost vorba de aspectul cel mai general al motivelor acțiunii morale. Se pare că, îndată ce devin prea conștiente, pornirile noastre se pervertesc: vanitatea și interesul le iau în primire pentru a le da cunoscuta deformare. Mai multe păte crude face, de pildă, omul din interes ori vanitate decît din instinctivă cruzime. Alte porniri, cit de violente, ne mai iartă din vreme în vreme; vanitatea ne frămintă într'una. Și cît izbutim să rupem din celelalte defecte servește adeseori numai să ne sporească îngimfarea. Și tot vanitatea mai mult decît judecata are puterea de a ne face să călcăm în picioare gusturile și înclinările naturale.—Oricit de mult bine ne-ar spune cineva despre noi, tot nu poate aduce ceva nou, și nu există om care să se creadă intru ceva mai prejos de acela pe care-l stîmpează mai mult dintre toți.

Adevărul asupra obișnuitelor motive morale se arată desigur de frumos atunci cînd oamenii vorbesc de propria lor purtare: ecceiași iubire de sine, care de obicei îi orbește, îi luminează atunci minunat și-i face să ascundă și să suprime cu cea mai mare exactitate tot ce ar putea părea condamabil. Deaceia foarte multă lume se irită atît de caracteristic împotriva analizei care descopere izvorul faptelor noastre.—Orîșicum, biștele pe care-l poate face adevărul în lume rămîne totdeauna mai mic decît răul provocat de aparențele lui minciunoase.

(Sfîrșitul în numărul viitor).

Pani Zarifopol

Dimineți de Iulie

Sara, între moș-Costache vizitiul și 'ntre copii, s'a făcut un legămint mare: adouazi, cu noaptea 'n cap, să se coboare toți la iaz la Morîșcă, ca să prindă pește și raci cu undițele.

Nunuța, acumă fată de liceu, nu văzuse niciodată un lezer în răsărit de soare și n'ntrea în fundul suletului un plan misterios: să se inspire și să facă o poezie; căci și marele poet francez, cînd a vrut să scrie *Lacul*, fără îndoială că s'a dus foarte de dimineată la baltă.

Ionaș, băiatul, visa sodom de pește și de raci, undițele trase cînd cu dreapta, cînd cu stînga, și crapi frumoși și mari sticlînd și sbătîndu-se în virtul cîrligelor.

Duduia Adela, poreclită *Nezu* din pricina ochișorilor ei japonezi, nu zicea nimic; dar în lumina ciudată dintre genele ei pe jumătate închise, era o lume întreagă de vis, lumea necunoscută și multiplă a curiozității.

Iar Viorica, fetița mezină, delicată și cu voce moale, cu ochi languroși albaștri subt sprîncene negre,—avea o mare bănulală și ruga din toată inima pe moș-Costache să nu care cumva s'o lase acasă și să n'o ia și pe dînsa la iaz la Morîșcă.

«Moș-Costache... să știi mata că merg și eu! Să mă scoli și pe mine!

— Bine, duduiță, te scol... dar *mamaia* te lasă?

— Mă lasă. A zis că dacă mă pot scula, mă lasă să mă duc și eu... Te rog, moș-Costache, să mă iei și pe mine!

— Bine, dudue Viorică, te luăm și pe mata.

— Da! Chiar pe mine să mă scoli mai întăiu și mai întăiu! se ruga cu însuflețire și cu capul plecat pe-un umăr fetița.

Moș-Costache începu a rîde cu bunătațe și cu duioșie; apoi pofți pe cuconăș și pe dudui să se ducă la culcare, dacă vor să se scoale în zori-de-ziuă. Și dupăce Ionaș mai inspectă și mai pipăi, odată nenumăratele undiți pe care și le lucruse el de cu ziuă,—plecară cu toții în casa cea mare, pe

cînd vizitiul se lăsă c'un gemăt pe maldărul de fin din preajma grajdului, și se întinse cu fața spre stele, în pacea ogrăzii boerești. Noaptea de Iulie era călduță ș'o adiere abia simțită trecea din cînd în cînd prin mestecenii din preajmă. Frunzele lor mișcătoare deodată luciră, ca bani de argint.

«A răsărit luna...» mormăi bătrînul. Și se 'ntoarse pe-o coastă. În privirea lui trudită o clipă se zugrăviră curtea naltă și acareturile întinse, negre ca de cărbune, apoi pieriră; și pleoapele-i căzură ca de plumb.

Și cum nopțile de vară trec iute, ca 'ntr'o bătae de aripă, îndată începură a cînta de straja a treia cucoșii,—întăiu în poiata boerească, cu larmă și bătăi de aripi, apoi în vecini, apoi în depărtări tot mai mari, muzical și stîns. Și moș-Costache se sculă încet din cuibarul lui de fin, se purtă prin lumina de sfîrșit de noapte a lunii până la fîntînă și-și lumina ochii cu apă rece; apoi, cum era înțelegorea, întinse pe ferestra deschisă dela odata copiilor o vargă subțirică de un-dită și împunse pe *madama* Ileana.

«Ce este? întrebă nu mult după aceea, cu glas somnoros, Nunuța, care de cu sară voia să facă o poezie. Lasă-mă 'n pace! Lasă-mă să dorm!»

Bătrînul începu a rîde cu bunătaie afară, lingă cerdac.

Dar glasul subțire și vioiu al Nezelui îndată se auzi,—ș'un obraz cercetător se arătă în întinericul ferestrei.

«Vai! ce m'am spăriat! Mata ești, moș-Costache?»

— Eu, dudue. S'am venit, precum ne-a fost *tocmala*, ca să mergem la ballă.

— Eu sînt gata îndată—S'a sculat și Ionaș. Numai Nunuța-i somnoroasă. Spune-i, moș-Costache, să se scoale.

— Ce oameni! ce oameni! bombăni fetița cea mare, sculindu-se în capul oaselor. Ei, iaca, merg, merg, nu măi faceți atita gură!»

În cerdac, lingă barba bătrînului, deodată răsări, tăcută și fericită, și mezina, în cămășuța ei lungă de noapte.

«Merg și eu, merg și eu! cîntă ea cu glasu-i dulce.

— Asta-i fata moșneagului cea cuminte...» îi răspunse moș-Costache, făcînd aluzie la o veche cunoștință a Viorlei, din cel dintăiu basm al nopților copilăriei.

Madama Ileana, în umbra odăii, începu a căuta strage, ghete, apă și cafea cu lapte,—apoi într'un tirziu, coplii eșiră tropăind și impresurată în mijlocul ogrăzii pe vizitiu.

«Abia-s trei ceasuri... îi zise Nunuța, privind la ceasornicu-i micuț dela incheetura mîinii stîngi,—mie-mi era somn, ș'ași mai fi dormit...

— Ei, da, îi răspunse bătrînul; dar vezi că peștii și racii s'au sculat și ne-așteaptă!

— Se 'nțelege! se 'nțelege! zise Ionaș. Prin urmare, hai să mergem mai degrabă!»

Și apucînd din mina bătrînului mînunchiul lui de undiți, o și porni înaltele, pe poartă.

Cînd eștră în drum, luna mare și plină li se arată deodată deasupra Ulmilor. La lumina ei fantastică licăreau, fărîmîndu-se în mii de fire și bulzi de argint, izvoarele de sub stîmbravă.

«Apa asta, zise moș-Costache, merge până hăt-devate; ș-acolo, la mori, se ezește. Acolo mergem noi...»

— Să prindem pește!...» îl complectă băiatul cu gravitate.

Și tropăind mărunț, mergeau în jurul bătrînului.

Intr'o vreme, la asfințit, luna fu scrijelată de vîrfurile ulmilor, apoi intră în pădurice, și 'n curînd se stînsese. Ș'atunci rămase în văzduh ș'asupra satului ca o ceață fumurie, pecînd la răsărit naștea o foarte slabă lucire trandafirie.

Interesați și uimiți de tainica naștere a zilei, copiii se simțeau acum vioi și înflorați ca de o nespusă bucurie. Bătrînul mergea cu fruntea plecată, cu plețele cărunte revărsate pe umeri, cu ochii lui mici plîni pe gînduri. Din cînd în cînd, răspundea zîmbind la cîte-o întrebare a copillor. Apoi numai pașii li se auzeau pe cărarea uscată de secetă.

Zina se întinse deplin pe lume. În căldarea văii, lazul lui deodată ca oțelul, și copiii sloboziră strigăte de mirare. Morile cele negre porniseră la opusturi și vuiiau moale. Printre răchii tunse intrară pe zăgaz și moș-Costache se opri puțin ca să cerceteze un ochlu mare de apă neagră, impresurat de-o perie deasă de trestie.

«In locul acesta e foarte bine...» declară el, cu liniște. «Aici am prins eu mult pește în viața mea!»

— Aici? In locul acesta? întrebă cu interes băiatul. — «Arată-mi cum să pun rîma și cum să zvirî undița!» adăogi el cu mare grabă.

Moș-Costache îi arată cum să pue rîma și cum să zvirî undița, și el își vîra năsușorul între degetele bătrînului.

«Eu vreau să prind raci...» zise cu oarecare sîială Nezu.

— Bine, dudulță, mata îi prinde raci». Și bătrînul îi prepuși undicioara cu carne și meredeul.

Viorica îl privea cu interes cum desfășură sforile, cum pune nada. Crezu că și ea trebuie să arate ce preferă:

— Eu nu vreau să prind raci... vorbi ea cu vocea-l dulce.

— Bine, dudue Viorică, mata să nu prinzi raci!»

Deodată domnișoara Nunuța strigă ascuțit:

«Ulte o cloșcă cu răfuște!»

— Au eșit și ele dezdeditineată la prins pește...» zise bătrînul, pecînd rața sălbatică și puil ei treceau lin pe apă, în marginea stufului. Bruscu, apa își schimbă fața, străpunsă de o săgeată albă; și Nunuța, fără să vrea, întoarse capul spre răsărit. Acolo, pe deal, în zarea depărtată, țigniseră, ca două toarne fantastice, mînunchiuri argintii de raze fine, — și chiar pe zare, lame subțiri de nouri ardeau, pătrunse ca de un foc

subteran. Curînd, toate se înceară într'o lumină mare, și la linia orizontului apăru marginea soarelui, fulgerînd lumea.

Nunuța rămase mută, cu sufletul încătușat de-un farmec, — pe_cînd bătrînul vizitîu, c'o mișcare lină, trăgea undița și scotea în cea dintăiu puzderie de soare o ochiană cu aripoa-rele roșii. Copiii bătură din palme, entuziasmați.

Moș-Costache scoase chiticul din undița și-l sculpă ușor
«Ptîu! noroc să dea Dumnezeu!

— La mine încă n'a venit l vorbi cu părere de rău Ionăș.

— Vine, vine, nu te teme, numai să știți să-l scoți...
răspunse cu bunătate bătrînul. Uitați-vă cu toții la plută.
Cînd vine peștele și o țtcește, pluta tremură și infioară apa.
Cînd a prins peștele rîmă, pluta se cufundă. Atunci smu-
cești ușor de vargă și tragi peștele afară... Uite, — așa!»

Și bătrînul trase în lucirea răsăritului din baltă a două ochiană cu pana roșie.

«La mine nu vine l se țtngui iar bălatul.

— Ba a venit, li șopti bătrînul. Uite: ți-a cufundat pluta!
Trage!»

Cu inima bățînd, Ionăș încordă vargă, simți în degete o vibra-re ușoară și cînd zvîcni peștele la fața apei, apoi în lu-mină, zbătîndu-se și sticlînd, — el înțelese că în clipa aceea se petrecuse pentru dînsul cel mai mare și mai fericit eveniment al vieții lui.

Puse altă rîmă, zvîcni undița și rămase cu ochii la plută, într'o mare încordare.

Cu pași ușori, moș-Costache trecu la duduia Adela, și apucă ușor varguța, trase racul dela fund și-l prinse în cupa meredeului. Ea nu zise nimic. Privea racul, cu ochi sclipi-țori. Apoi, cu mișcări de miță și cu mare luare amînte, după o clipă, începu și ea a trage undița și a pregăti meredeul. Cînd văzu cel dintăiu rac prins de dînsa, mișcîndu-și greoa-bleștele, tresări, dar nu dădu nici-un țipet. Cu buzele strînse îl privi lung, apoi îl apucă delicat, cu două degete, și-l zvîcni în coșul de-alătura.

Moșneagul o privea cu coada ochiului, și dădu încet din cap, mai mult cătră sine, în semn de mare admirație.

Balta se umpluse de lumină. Din cînd în cînd, prin fun-dul ghiolului, treceau lișite și găinuși. Pe fire de papură se așezau cumpănîndu-se niște păsărele mici, cenușii, cu ochișori de mărgele negre. Pe deasupra, prin soare, mai treceau pes-căruși argintii, cu aripi ascuțite, bitlani cu strigăte aspre și uitate; se roteau vulturi cu pene frumos încondeiate. Și în apa iazului, la mal, gîngăni felurite, unele negre, altele cas-tanii cu tighel roșu, altele în felurite și ciudate forme, se pri-goneau într'o rază, într'un cerc de foc, și dispăreau. Cete-de peștișori mărunți țtșneau ca o ploae la fața apei și se rî-sipeau, fugînd de gura lacomă și enormă a țtiucii. La umbra

malului, în adîncime, cu mișcări domoale, se arată un timp, un crap mare, ruginiu...

Toate acestea le urmărea cu ochi plini de uimire Nunuța. Cîntau în sufletul ei, ca o poezie nouă, fără cuvinte. Pătrunsă de același mișcare, sufletească, surioara cea mezină, se așezase lângă dînsa, sub o răchită pletoasă, privea și întreba din cînd în cînd citeceva despre tainele și necunoscutele lucruri din lumea aceasta nouă...

În dimineața lîmpede, între copii, bătrînul sta acuma liniștit și tăcut. Gîndul cel fără de hodină îi întorcea privirile mai mult înlăuntru decît înafară: poate ochii lui cei trudiți urmăreau pînă departe, îndărăt, viața-i pustie de om năcăjit și anii cei de demult, foarte de demult, cînd era mai multă lumină pe pămînt. Domnișoara Nunuța îl privi într-o vreme, îl văzu cufundat în gînduri și-și aduse aminte că decîteori îi ceruse ea să-i povestească viața lui din trecut, el începuse a rîde cu tristete și tăcuse... Dar totdeauna, după așa întrebare, cădea pe gînduri și ședea cași acuma, cu ochii ațintiți, și picila cași acuma, din luleaua de lut roșu.

În liniștea dimineții se auzea ca 'n vis vuetul înabușit și slab al morilor. Bătrînul trase adînc din lulea, oftînd greu, apoi pufăl și fumul de tutun i se împrășteie ca o cunună în jurul feței lui brăzdate și melancolice.

Nunuța scrie unei prietene de pension.

«Dragă. Lucreție, află că noi petrecem foarte bine. Eri am fost a doua oară la iaz la *Mariscă*, cu moș-Costache. A fost foarte frumos! Și să vezi ce ni s'a întîmplat!...»

„Domnișoara“ Nunuța se oprește și rămîne gînditoare, zîmbind, cu coatele pe măsută, cu ochii duși în lumina de-afară și 'n cerul cel albastru de deasupra dumbrăvii Ulmilor. Pe fereastra deschisă intră cîntecul sonor al prisăcii.

Mai întăiu de toate,—se gîndește copila,—Lucreția nu știé cine é moș-Costache. Trebuie să-i scriu așa, că moș-Costache é un moșneag frumos, care ne spune nouă povești decînd eram multitei. La dreptul vorbind, nu-i frumos, cu obrazul rumân și cu plele de zăpadă, că bătrînii de prin cărți. E ars de soare și cu mînile mari, negre și crăpate, dar *spune* frumos. Nici nu-ți faci tu idee, Lucreție, cum povestește despre împărați și împărătese și despre întîmplări din vremea veche! É un om năcăjit și-i vizitiu la noi. *Tanti* Cecilia îl privește cu dispreț și-i zice: «mojic cu luleaua 'n gură»; dar nouă ne place să stăm cu dînsul și ne ducem chiar și la grajd,—bineînțeleș pe furiș.

Eri, Jol, ne coborim iar la baltă și ne așezăm sub sălcii. m luat cu noi și pe Fidel,—cățelul nostru. S'a așezat și el foarte cumlnte lângă mine. Se uita cum scot raci cu un-dița din fundul apei și-i prind în meredeu. Dar se ulta așa.

„Într-o parte, numai c'un ochiu parcă, și mirila încelișor, cu mare umire.

Moș-Costache zice: «Se uită și el la raci, cum mă uitam și eu la masa împăraților, de care v'am spus asară.

— La nunta lui Verde-împărat? întrebă Ionaș, ridicând capul.

— Da, la nunta lui Verde-împărat. Așa nu văzusem eu tacișorii de aur și cupe de cleștar, cum n'a văzut Fidel raci decînd l-a fătat Dolca. Numai duduia Nezu nu mă crede. (Nezu-i Adela, soră-mea cea cu ochii japonezi, despre care și-am vorbit!).

— Sigur că nu cred! răspunde Adela, privindu-l pieziș, cu ochișorii ei pe jumătate închiși.

— Și nici duduia cea mai mititică, Viorica, nu mă crede!

— Ba eu cred, moș-Costache!

— Ce crezi? o întrebă Ionaș.

— Moș Costache a fost vizitiu la toți împărații, zice zîmbind Viorica, și ridică spre bătrîn ochii ei albaștri. Mai întăiu, așa spune el. Al doilea, mi-a spus și Nunuța.

— Apoi se'nțelege... confirmă vesel moș-Costache, îndopîndu-și luleaua cu tutun. Dacă n'ar fi fost, nu s'ar povesti.

— Foarte adevărat, foarte adevărat! adaog și eu zîmbind.

Și cu toții ne simțim fericiți parcă de această taină a noastră, cu totul necunoscută tanții Cecilia.

Moș-Costache își fumează luleaua. Apoi, într'un timp, zice către Viorica:

„Duduia Viorică, pentrucă mața îl cu mine, eu am dat de veste unui cufundar să iasă pe baltă drept în fața matală. Da' să nu te spării!”

După acest cuvînt, cu toții rid căm capetele. La douăzeci de pași de noi, într'un punct, baltă clocotește ușor, și deodată răsare de-asupra luciului un cap straniu c'un moș subțire,—ș'o pasere necunoscută ese ap i întreagă, împungînd aerul parcă în toate părțile, c'un cioc ascuțit.

Viorica dă drumul unui țipet. Eu am tresărit. Dar izbușesc a mă stăpîni.

«Apoi dacă te spării, să-i poruncesc să se ducă!» vorbește rîzînd moș-Costache.

Și paserea ascultă. Undele o înghit pe loc.

«Nu m'am spăriat de loc... zice cu părere de rău Viorica.

— Bine. Să știi mața, duduia, că paserea asta-i fecior de împărat. După cum e obiceiul, s'a dus în lume după viteșii și după fete. Ș'a dat, ca totdeauna, peste zămoaica cea ticăloasă, care l-a prigonit. Și cum fugea el cu fata de 'mpărat, a zvrîrit în urmă o perie.

— S'o cute...

— Da, dudue Viorică, ș'o cute, care s'a făcut o apă mare—mare... Și fata de 'mpărat a rostit un cuvînt de far-

mec și pe loc s'au prefăcut în două paseri de baltă. Și s'au cufundat până la mil, în locul unde stau racii. Și când a ajuns zmăoaica la baltă, nu l-a mai găsit. Și s'a întors foarte supărată la peștera ei. Și, după ce s'a dus dușmanca, — dacă au eșit paserile pe baltă...

— Au eșit! strigă subțirel și cu uimire Vloriga.

Intr'adevăr, făt-frumos și cu fata de 'mpărat eșiseră pe baltă nu departe de noi și inotau grațios printre flori albe de nufăr. Iar soarele scintela în penele lor întunecate.

«Ce frumoase-s!» zise Nezu ridicându-se 'n picioare. — Oite racul! țipă ea apoi, răpezindu-se spre undiță. Paserile se cufundară ca prin farmec: parc'ar fi intrat în două flori de nufăr. Nezu alunecă pe malul pieziș și căzu în apă. Ingrozită, începui a răcni c'o gură mare și c'o voce ascuțită: parc'o făcea cineva. Intrase în baltă până la genunchi, cu tot cu ghete. Acuma i se muia și rochița cea nouă.

Dar deodată văd pe moș-Costache lângă dînsa, și pe lonaș al nostru cel tăcut alături. Au luat-o unul de-o aripă și altul de alta și au aburcat-o pe mal. Acolo Nezu se rotii, privind-se cît era de frumoasă, cu apa și roind în juru-i, și-și duse pumnii în ochi, suspinînd cu durere.

«E-ei! vorbi moș-Costache, scărpinîndu-se în cap. Acu am pus-o de mămăligă!»

Indată deschiserăm noi cu toții un sfat grabnic și serios, în care hotărîrăm că „nu-i nimica”. Moș-Costache ne încredință că și el a căzut în baltă de nenumărate ori. Domnul lonaș observă numai că Nezu trebuie să se desculțe, ca să-și usuce colțunii și ghetele la soare. Fără îndoială! Și moș-Costache lămuri că și el, după ce cădea în baltă, obișnuia să-și usuce la soare colțunii și ciuboșelele. Și stropindu-le cu lacrimi, Adela își scoase ghetele, și le aruncă nervoasă una îndărăt și alta înainte. Cea dindărăt rămase cumlate la spatele ei. Dar cea dinainte se duse rostogolindu-se și intră în baltă; apa năvăli în ea; și se cufundă către mil și către racii, într'o clipă, cașicum pentru această menire, o croise Scarlat cel schiop, ciubotarul.

Alt țipăt de durere. «Valeu! valeu! am rămas desculță! acuma ce-are să zică mama!...

— Ce poate să zică? o linișteam eu. Nu mai poate să zică nimica. Are să-ți cumpere alte ghete.

— Valeu! n'are să mă mai lese la iaz, la prins racii!

— Tot ce se poate!» o mingie și lonaș, c'o voce îngroșată.

Aici era toată nenorocirea, și lacrimile Nezului curgeau fără oprire.

«Ei, lasă acuma și mata, grăi moș-Costache. Ce-are să fie? n'are să fie nimica. Întăiu și 'ntăiu, boeril au să-mi mulțumească mie foarte frumos, cu vorbe potrivite. Și eu am să pun nasu 'n pămînt ș'am să tac. Pe urmă, boeril uită».

Ai să uiți și mata, duduie Adela. Și iar venim la iaz, cu ciuboșele nouă,—prindem raci și ne uităm la cufundari...»

Aceste vorbe mai îndulcira marea nenorocire a Adelei. Cu dosul minii stîngi își șterse ochii și nasul, apoi aruncă iar undița în baltă.

Dar soarele era sus; racii se leneviseră și intraseră în cotloanele lor. Unul fără îndoială inspecta și gheata Nezu-lui și prubuluia dintrînsa un culcuș durabil. Iarăși finurăm sfat și găsirăm că Nezu-trebue să se supue soartei și să facă drumul până acasă desculță; «desculță, ca o fată de Țigan», cum spunea Ionaș, ca s'o mîngie.

Deci pornirăm spre casă, ceva mai puțin veseli decît la venire. Nezu mergea ca pe ace, supraveghindu-și foarte de-a-proape piciorușele. Ochii ei dobîndiseră o pătrundere deosebită, căci descoperi în patru rînduri spini primejdioși în pulbera drumului și broaște foarte urite la marginea cărării. C'o schimonositură mare a feței sărea în lături, se apăra cu minile; apoi, în vîrfurile degetelor, trecea în cealaltă parte de drum.

Aceasta văzînd, moș-Costache o luă în brațe. Noi desigur n'am băgat de seamă că el mai ducea și toate instrumentele de pescuit și trăistutele noastre cu racii numărați. Găsirăm, cași Nezu, că asta era soluția cea mai bună, în trista împrejurare de față. Așa am intrat în triumf la curte; și Fidel, care înțelesese că s'a petrecut ceva extraordinar, începu a lătra și a sări împrejurul nostru.

Tata vorbea cu vechitul, în ogradă. Cînd ne văzu, încruntă puțințel sprînceana.

«Ce este? întrebă el cu grijă. Ce ai, Adeluță? Ești bolnavă?»

— Mi-a căzut gheata în baltă! scînci ea cu mare durere, ducîndu-și pumnii în ochi.

Tata puse mîna la gură; încercă să găsească o vorbă cumplită; dar eu îl înțelesesem dintr'o privire: așa-i el totdeauna, bun și vesel, și tovarăș cu noi. Izbu-ni într'un rîs cu cascade. Și Adela își luă minile din ochi și începu să ridă și ea foarte bucuroasă, cașicum la iaz avusese loc cea mai ferească și fericită întimplare.

Dar în cerdac eșise mama și ne aștepta îngrijată.

«Ce s'a întîmplat? ce s'a întîmplat? întrebă ea cu grabă. «Ei, vezi? ei, vezi, Adelușo? vezi că erai să te îneci? Alecule, Alecule! de ce rîzi? Uite-i că rid toți! Bine, frate dragă, asta-i prilej de veselie? Acu pe cine trimitem noi după ghete? Costache, Costache, ai văzut ce-ai făcut?»

— Sărut mîna, duduică,—zise încet vizitiul. Nu-i nimica; bine că-s frumoși și sănătoși!»

Bătrînul era liniștit; cunoștea el pe mama. O știa bună și cu multă stăpînire. Deci se pregătea, tușînd încet, să spue «cum o fost.» Dar dintr'odată se opri și mormăi înăbușit: «Ihî!» Cu camizolul alb filifînd, cu părul în trei etaje de pa-

pillote, tanti Cecilia năvăli în cerdac. Intr'o clipă înțelese despre ce-i vorba, căci e foarte ageră. Înălță ochii și brațele la cer și strigă c'o voce plină de disperare :

«*Mon Dieu ! mon Dieu !* Ce nenorocire ! Copil neascultător !... În ce stare te vâd ! Desculță ! Desculță, Dumnezeule ! Cum ai putut veni acasă în asemenea stare !... Vină 'ncoace ! Vină 'ncoace !... Și apucînd pe Nezu de-o mină, o răsucea în toate felurile. — Cum a fost ? Ce-a fost, frate dragă ? Ți-au căzut ghetele în apă ? Ai căzut și tu în apă ? Nu te-ai înecat ?

— Nu, dragă soră, îl răspunse tata cu liniște, zîmbind cătră mine. Nu s'a înecat !

— Precum se vede... îndrăzni încet moș-Costache ; și Ionaș mă împinse ușor cu cotul.

— Tu să taci !... strigă tanti Cecilia, înturnîndu-și spre vizitiu etajurile de *pillote*. Tu ești cel vinovat ! Iai copiii și-i duci la iaz ! N'am spus eu ? Ce-i asta ? Scolii copiii cu noaptea 'n cap și-i duci ca pe niște pui de Țigan să stee cu undițele pe malul bălții ! Să-ți fie rușine, că ești om bătrîn și nebun ! Uite în ce stare mi-a adus copila, Dumnezeule, în ce stare mi-a adus-o !...

Nu fără să mă privească pe furis, moș-Costache își puse nasu 'n pămînt și nu răspunse nimica. Iar tanti Cecilia mărturisea lui Dumnezeu și pămîntului o disperare fără nume, încît toate slugile și oamenii curții se adunaseră buluc în jur, ca la Iarmaroc ; iar Adela, înțelegînd tîrziu că s'a petrecut ceva nemalauzit, începu să scîncească iarăși, încet și cu teamă, uitîndu-se spăriată cînd la tanti Sesi, cînd la noi, cînd la plcioarele ei pline de pulbere.

În liniștea livezii, în teiul din fața ferestrei, un grangur fluera batjocoritor. Nunuța ridică fruntea, clipi, și văzu în nădăd foaia de hîrtie albă și cele cîteva rînduri cu care începuse o lungă scrisoare cătră prietina ei cea mai bună. Stătu pe gînduri. Toată întîmplarea tremura în sufletul ei, căutînd o formă lămurită. Era plină de lumină și de gesturi. Cum puse însă mina pe condei, îl apăru vagă, se tulbură, se stînsă.

«Și să vezi ce ni s'a întîmplat ! urmă ea, zîbind, și penița scîrțîia pe hîrtie. Ceva foarte nostim, cu Nezu și tanti Cecilia, sora tatăl... Am să-ți spun cînd ne-om înfîlni. Acuma, ne mai avînd ce-ți scrie, te îmbrățișez».

Mihail Sadoveanu

H. Bergson și sindicalismul

În expunerea concepției lui G. Sorel asupra revoluției, Dr. A. Slătineanu susține, în no. 5 al acestei reviste, că printre autorii care l-au influențat pe Sorel este și Bergson. Aceasta este de altminteri afirmația chiar a conducătorilor sindicaliștilor: G. Sorel (*Réflexions sur la violence*) și E. Berth. Aceștia însă nu se mulțumesc cu atât, ci vor să vadă în Bergson un reprezentant al concepției lor, iar în filozofia sa un temei pentru doctrina lor, așa precum marxiștii se mândresc de a avea drept premergători pe Kant și Hegel. Cu toate acestea Bergson nu poate fi considerat ca un susținător al sindicalismului, pentru că filozofia sa ar putea fi luată drept bază a oricărei alte doctrine anti-intelectualiste—cu tendințe chiar contrare sindicalismului—după cum mărturisește însuși Bergson.

Pe ce se sprijină însă sindicalismul când îl reclamă pe Bergson drept reprezentant al său?

Sînt desigur, în filozofia bergsoniană, idei pe care sindicaliștii le-au luat și le-au aplicat în considerarea vieții sociale, pe baza cărora au construit ei un întreg sistem sociologic. Caracterele fundamentale ale bergsonismului se pretează într'adevăr la variate interpretări și aplicații. Intuiționismul, voluntarismul, biologismul, optimismul și concepția timpului creator, sînt idei pe care Sorel și Berth le-au interpretat în mod ingenios, făcînd din ele sursa mișcării revoluționar-sociale, care este sindicalismul.

După cum bergsonismul rupe cu trecutul criticist-raționalist din domeniul cugetării, tot așa sindicalismul se ridică în contra societății actuale, căutînd să revoluționeze întreaga organizație de azi. Bergson condamnă cunoașterea parțială, reflexivă, analitică, afirmînd necesitatea unei alte metode de cunoaștere totală, sintetică, *intuiția*. Această cunoștință nouă o consideră Sorel drept mijlocul prin care se poate ajunge la o *acțiune radicală*, la revoluție.

După Bergson simțurile și inteligența noastră sînt limitate; ele nu dau o cunoștință adevărată despre lucruri, ele nu prind

realitatea în esența ei. Așa e constituită rațiunea încît nu poate prinde din realitate decît aspectele generale, comune tuturor lucrurilor, nu caracterele specifice, individuale. Inteligența, la din realitate momente izolate, discontinuu, pe care le imobilizează oarecum, le conturează pentru a le putea studia mai bine. Ea desface deci realitatea unitară în o sumă de elemente constante, izolate. Dar, prin această, nu prinde esența totului, curgerea neconținută a vieții—realitatea însă e viață, mișcare, energie. Inteligența falsifică oarecum obiectul său de cunoaștere, căci imobilizează, considerînd drept invariabil și pretutindeni identic celace e mobil și schimbător. Viața o putem cunoaște, în esența ei, numai prin *intuiție*, prin pătrunderea chiar în cursul fenomenelor. Print'un „efort de simpatie“ ne putem introduce în interiorul unui obiect „pentru a coincide cu celace are el unic și prin urmare neexprimabil“. * Intuiția această, prin care dobîndim cunoștința directă a spontaneității creatoare, e bazată pe *instinct* și în special pe *instinctul devenit dezinteresat*, pe instinctul transformat în *simpatie*. Instinctul acesta pătrunde în fluxul vieții, al realității, pe care o cunoaștem astfel în totalitatea și bogăția sa interioară.

Această intuiție e considerată de sindicalism ca mijlocul care duce la acțiunea eficace, deoarece ea dă *cunoștinți-forțe*. Acțiunea nu poate fi provocată de cunoștinți reflexive, analitice, intelectuale, ci de imagini vii. Aceste imagini motrice se nasc numai prin pătrunderea simpatică în sufletul masei, prin stabilirea unei comunități de gânduri, prin simpatie. Prin urmare cunoștința intuitivă, totală, interioară, produce forțele dinamice-active.

După cum în filozofia bergsoniană intuiția nu e pasivă, ci are un caracter „aproape violent“, ** tot așa în sindicalism ea devine mobilul *grevei generale și al revoluției*.

În al doilea rînd sindicalistii au fost influențați de biologicismul lui Bergson, căci acesta face din *viață*, nu din *rațiune*, esența realității. Viața, sub toate formele sale, dă naștere tuturor fenomenelor, chiar acelor ce par a nu avea nici-un germe de viață, fenomenelor fizice, fenomenelor materiei așa zise moarte. Viața are în sine imboldul mișcării și al schimbării, ea e producătoare de individualități, dar și de asociații. Lumea e străbătută pretutindeni de viață, în ea se crează și se sporește viața, căci ea are *clanul* „în virtutea căruia se reproduce și evoluează“. *** Această întoarcere a filozofiei la viață convine sindicalismului mai mult ca orice altă concepție, căci ea poate da idealismului nou o bază reală, umană. Sindicalismul vrea să fie o îmbinare de realism și de idealism, căci pornește dela socle-

* H. Bergson, Introduction à la métaphysique, Revue de métaphysique et de morale, 1903, Pg. 3.

** H. Bergson, Ibidem, Pg. 22.

*** H. Bergson, L'énergie spirituelle, Paris 1919, Pg. 22.

tatez actuală, așa cum e organizată, vroid să o transforme însă în o societate ideală, conformă scopurilor morale superioare. E *realist* sindicalismul—cel puțin așa pretinde—pentru că nu construiește o realitate socială imaginară prin mijloace utopice; este și *idealist* deoarece afirmă *forța dinamică a idealului*, în opoziție cu *meccanicismul și materialismul marxist*.

Biologismul evoluționist al lui Bergson cere reîntoarcerea la viață și construirea idealului pe acest temei. Sindicalismul pune ca ideal ridicarea vieții voluntare și conștiente a individului.

În al treilea rând, în filozofia bergsoniană esența vieții și a spiritului este *voința*, impulsivă originară, care transformă realitatea întreagă. Prin aceasta intuționismul e și un *voluntarism*. Dar esența sindicalismului e tocmai voluntarismul, căci, în concepția sindicalistă, societatea de astăzi trebuie schimbată, fiind bazată pe constrângere, pe înăbușirea personalității. Societatea ideală către care trebuie să se tindă constă din *asociații voluntare și libere*, în care *autoritatea coercitivă* e înlocuită cu *sentimentul datoriei*. Prin urmare individul trebuie să fie autonom. Pregătirea pentru înfăptuirea acestei societăți se face prin *educația voinței*; de același sindicatul trebuie să fie „o școală de voință”.^o Nu atât inteligența cât mai ales voința trebuie formată, viața e voință, luptă. Numai prin afirmarea voinței puternice și libere a lucrătorilor se va ajunge la realizarea societății ideale sindicaliste.

Filozofia lui Bergson este *optimistă*, căci crede în puterea și valoarea vieții, făcând din ea sursa oricărei energii—fapt pentru care Bergson a și fost numit de unii contemporani „profesor de energie”.^{**} Sindicalismul susține energia vieții de luptă, a voinței pentru ridicarea societății la altă formă mai bună.

În al patrulea rând sindicalismul a căutat să întemeze teoria răsturnării valorilor actuale sociale, a revoluției, pe baza concepției duratei creatoare din filozofia lui Bergson.

Realitatea este în esența ei durată, timp, căci în orice formă s-ar prezenta, spirit sau materie, ne apare ea ca o perpetuă devenire. „Ea se face sau se desface, dar nu e niciodată ceva deja făcut”.^{***} Noi observăm pretutindeni existența sub formă durată, dar a dura înseamnă a se schimba, iar schimbarea e o succesiune de stări. Durata nu este însă numai o curgere de stări, ci și o creație de forme nouă, deci timpul nu e pasiv, ci e creator. Prin urmare realitatea se crează indefinit pe sine însăși—este, cu alte cuvinte, durată creatoare.

Dacă un moment nou e ceva schimbat, deosebit față de altul mai vechiu, înseamnă că nu putem calcula și prevedea vii-

^o F. Chailley, *Syndicalisme révolutionnaire et syndicalisme réformiste*, Paris, 1909.

^{**} Adolf Keller, *Eine Philosophie des Lebens*, H. Bergson, Jenă, 1914.

^{***} H. Bergson, *L'évolution créatrice*, Paris, 1911, Pg. 293.

terul, că în creațiune se afirmă *libertatea*, nu *necesitatea mecanică-orbă*. Prin urmare libertatea e creațiune și creațiunea libertate. *Elanul vital*, izvorul vieții, se dezvoltă în o sumă de direcții divergente și imprevizibile, căci el e liber.

Această idee a duratei createoare face meritul și originalitatea filozofiei lui Bergson, căci până la el timpul era considerat mai mult ca o *schemă*, ca o *ramă pasivă*, sub care se ordonează senzațiile, materialul empiric al cunoștinții; el face însă din timp esența createoare a realității, realitatea însăși.

Ideia aceasta și-o însușește sindicalismul, susținând că societatea viitoare trebuie să rupă cu trecutul, să nu fie tradiționalistă. Viitorul social nu se poate construi pe baza idealurilor trecute, căci viața a creat nouă idealuri, nouă scopuri; prin urmare mentalitatea de acum trebuie să fie schimbată, să se adapteze acestor nouă tendințe. Timpul nu stă pe loc, el e creator; formele societății actuale, prin o rea voință și înțelegere a exploataților, sînt în contrast cu idealul nou creat. Într'adevăr patronii vor să sporească orele de lucru și să micșoreze salariul, pe cînd lucrătorii doresc tocmai contrariul, mărirea salariului și scăderea numărului orelor de lucru.

Această dezarmonie duce la revoluție, care e opera acțiunii violente, voluntare a lucrătorilor sindicaliști. Sindicalismul e o filozofie a grevei, a acțiunii de eliberare de mizerie, prin ajutorul sindicatului. Sindicatul este însă o „unlune liberă a voințelor”, un acord pentru luptă.

Societatea viitoare nu poate avea nimic comun cu cea de acum, căci aceasta e bazată pe constrîngere, pe limitarea libertății, pe cînd societatea sindicalistă se va întemeia pe libertatea absolută a voinței. În statul de acum interesele individuale se ciocnesc, de acela intervine autoritatea care limitează libertatea fiecăruia; în societatea viitoare libertatea va fi absolută, căci nu va mai exista conflict de interese, luptă între exploatați și exploatatori.

Bergson consideră *liber* pe acel ce săvîrșește o acțiune cu conștiință deplină, pe acel la care faptul izvorăște din interiorul personalității sale. O asemenea personalitate liberă are și putere de creațiune. Sindicalismul, la rîndul său, pune ca ideal de societate *asociația liberă a voințelor*, iar ca motor, activ creator al acestei realități noul *suveranitatea Individului, autonomia ființei umane*.

Iată, în liniile cele mai generale, cum întemeiază sindicalismul filozofia sa socială pe baza ideilor lui Bergson. Și totuși *Bergson nu este un reprezentant al sindicalismului*. Desmitizarea cea mai formală a acestei apropieri între sindicalism și bergsonism o dă însuși Bergson într'o scrisoare publicată de I. Goldstein. El scrie: „ce trebuie să cred despre aluziile făcute la tezele mele de teoreticianii școalei sindicaliste? Dăi dintre ei numai au vorbit despre lucrările mele: G. Sorel și Berth, primul într'o operă intitulată „Réflexions sur la violence” 1908, etc.

doilea în diferite articole publicate în „Mouvement socialiste”, apărute în 1907 și 1908. Acolo e toată bibliografia chestiunii. Dacă vă raportați la aceste lucrări veți vedea că ei citează, în termeni de altminteri perfect exacți, concepția mea despre schimbare în general, despre indivizibilitatea devenirii în durată reală, despre originalitatea și imprevizibilitatea viitorului și conchid de acolo la imposibilitatea de a construi a priori viitorul cu fragmente din trecut. Nu am nimic de spus contra, acestora, dar și alte școli sociologice, cu tendinți absolut diferite, ar putea tot așa de bine să invoace același concepție a schimbării. Și cred că Sorel și Berth ar fi primii care să convină la aceasta că cetitorii lor (mai special adversarii lor) s'au înșelat asupra sensului aluziunilor, pe care le fac ei la idelle mele și care au tras concluzia, din faptul că Sorel și Berth pronunță numele meu că eu trebuia să fiu filozoful sindicalismului. Un articol ca acela al lui Bouglé în „Revue du Mois” a contribuit la propagarea acestei neînțelegeri.*

Iată deci cuvântul hotărâtor al lui Bergson.

Intr'adevăr filozofia lui Bergson e fugitivă, suplă cași intuiționismul său. Prin alitudinea sa anti-intelectualistă ea convine celor mai contrare curente. Dar au ele oare dreptul să vadă în Bergson un reprezentant al lor? Desigur că nu. Tot așa nici sindicalismul nu poate considera pe Bergson ca partizan.

E știut că sindicalismul este *antietatist, antipatriot, antimilitarist și antireligios*, pentru că vede în ideea de stat, patrie, armată și religie numai niște instrumente în minile capitaliștilor pentru exploatarea muncitorilor. Statul cu sistemul său electoral și cu parlamentarismul, e considerat ca un mijloc de exploatare, căci protejază pe capitaliști prin legi și avantaje. Mulți identifică statul cu patria și națiunea, de aceea — fiind contra statului — sînt în același timp și antipatrioți și antinaționaliști.

Lucrătorul, umblînd pretutîndeni după muncă, nu are patrie: știința și arta nu au nici ele patrie și naționalitate.

Sindicalismul este și antimilitarist, căci vede în armată proteguitoarea capitalismului, sub pretextul menținerii ordinii. În sfîrșit este și antireligios, căci și religia e în serviciul exploatareii. Intr'adevăr religia recomandă respectul legilor, al autorităților, nerezistența la rău, disprețul bunurilor pămîntestii — or toate acestea sînt, după sindicalism, mijloace de întărire a exploatareii capitaliști.

Ei bine, curentele cele mai opuse sindicalismului, ca *teologismul și naționalismul*, pot vedea și ele în Bergson un reprezentant al lor. *Misticismul și romantismul* religios se pot împăca foarte bine cu intuiționismul bergsonian. Religia afirmă acum că nu-l putem cunoaște pe D-zeu și nu-l putem dovedi dacă nu-l simțim în noi. Ea predică deci cunoaștere lui D-zeu prin expe-

* Julius Goldstein, Henri Bergeon und die Sozialwissenschaft, Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik, 1910, Pg. 15-16.

riența subiectivă, prin confundarea cu realitatea. Ce este însă această confundare cu realitatea prin care prindem viața sa interioară, profundă, decît intuiția? Religia vede deci cu bucurie condamnarea raționalismului și subiectivizarea intuiției. E. Ott afirmă chiar că punctul culminant al filozofiei lui Bergson este religia, căci *absolutul* pe care vrea să-l explice el și să-l cunoască prin intuiție e D-zeu. Elagul vital creator e forța divină.* Spiritualismul bergsonianismului convine deasemenea religiei, și Bergson netăgăduit este reprezentantul unui spiritualism caracteristic. După el esența vieții este spiritul; dar găsim aici un spiritualism nou, deosebit de formele mai vechi prin faptul că întreaga natură este învăluită în spiritualitate**, cum zice Coignet. Nu e negată în mod absolut natura, dar ea e străbătută de energie psihică, de un flux spiritual.

Iată pentru ce și teologii văd în Bergson un susținător al lor. De fapt însă Bergson e tot așa de puțin teolog cași sindicalist.

Tot așa naționalistii au considerat optimismul și biologismul bergsonian ca un îndemn către regenerarea națiunii, către ridicarea vieții prin energie, prin voință.

Se vede astfel cum curente opuse sindicalismului—teologismul și naționalismul—caută și ele un fundament filozofic tot în bergsonianism. Cum se explică totuși că așa de multe concepții și doctrine așa de opuse văd în Bergson izvorul ideilor lor? Bergsonianismul atrage prin faptul că e reducerea filozofiei la viață, coborîrea ei de pe culmile aride ale speculației abstracte la realitatea vie, plină de frămîntări, de curente—de unde fișnesc izvoare nouă de energie. Această filozofie mulțumește și spiritul mistic, care găsește în intuiție un sprijin al subiectivismului său, mulțumește chiar pe raționalist, căci e multă logică și speculație rațională în cugetarea lui Bergson, precum mulțumește și pe sindicalistii activiști, care văd în voință și libertate izvorul societății noi.

P. Andrei

* E. Ott, Henri Bergson der Philosoph moderner Religion. Leipzig und Berlin, 1914, Pg. 3.

** C. Coignet, De Kant à Bergson, Paris, 1911, Pg. 150.

PĂDURE

Apusul roș se nârue în olăi
De purpură clocotitoare...

Pe-aici, pădurea s'a urcat din văi
În văi,
Odinioară, cătră soare...

Bătrînii brazi se vād și-acum
Ca niște cerșitori rămași în drum,
Pe dealuri, sus,
Cătră apus,
Decînd conyoii lor smerit,
Urcînd mereu,
Pe veșnicie a înmărmurit
În drumul greu
Spre soarele care-a mușit,
Sîngher,
Cu fruntea pe cer !

În fundul văilor adînci
Pădurea a căzut, din nou, pe brînci...

Piriul curge ca un şnur de vînt,
 Şi, prins cu clob de stîncă de pămînt,
 Îşi încovoae limpedele trup
 Prin păduri în care bătrîni brazi se rup
 De vînt,
 Şi toacă toată noaptea din crengi, sau spun aţene-
 Poveşti de foşnet prin poene...

Un clopot vechi cu giugă de lumină
 În fiecare seară se închină
 La mînăstire, cine ştie unde...
 Şi dangătul din depărtări pătrunde
 Printre păduri, se mprăştie pe apă,
 Clipeşte 'ncet ca o pleoapă,
 În cîrlionţi de sunet se distramă,
 Şi, ecou,
 Se îngroapă
 Din nou
 În guşa clopotului de aramă...

Acum, pîriului, la căpătii,
 I-aprînde seara sîeaua ei dintii;
 Şi 'ncet mătasa vine să-i desmierde
 Vîntul verde...

Departee... sau pe-aproape... cine ştie...
 Un plîns de broască 'ncepe să adie...

Şi seara dintr'odată-i mai pustie...

Şi-auzi cum ţiue'n adîncul serii
 Urechea tăcerii...

VÎNT

Hau ! hau !...

Cum urlă'n vînt toți cîinii văzduhului ! ascultă...

Se svîrcolesc copacii buimaci de vînt și dau

Din crengi și clănțnesc de spaimă multă...

Hau ! hau !...

Cum urlă'n cap toți cîinii văzduhului ! ascultă...

În astăseară vîntul s'a năpustit pe cer,

Și trupul lui de taur cu coada'n căi lactee

S'a povîrnit pe boltă, ca s'o lee

În coarne,

Și s'o răstoarne !

Dar ceru-a scîrțit prelung, și vîntul

De-atunci în coarne vrea să ia pămîntul.

— Și-aleargă-acum sălbatic pe cîmpie,

Rănit și orb, iar cornul lui stingher

E luna care tremură ; pustie,

Înfiptă'n cer...

Hau ! hau !...

În astăseară vîntul s'a strins în cap și urlă...

Și gîndurile, șerpi, plesnesc din coadă,

Și se tirăsc prin cap în lung și'n lat,

Și șueră și 'ncep să roadă,

Hau ! hau !

Și șueră și urlă și se sbat !

Și, iată, vîntul și-a făcut din horn

Un corn

Din care sună,

Chemîndu-mă să mergem împreună...

De lunga lui chemare cum să scap ?
 Hau! hau! Cum rîde vîntul cu hohot și mă cheamă!
 Se sparg în cap lungi hohote de-aramă,
 Și șerpîi vîntului pătrund în cap!...

Hau! hau! și vîntul rîde cu hohot și mă cheamă!...

Drum în amurg

În zări plutește-o stafie de soare...

Mi-am despletit privirile pe vînt,
 Și le-am lăsat să fluture în zare,
 Peste pămînt,
 În plasa lor să prindă soare sfînt,
 Soare...

Năluca Vremii trece'ncet pe drum,
 Mi-aruncă'n ochi un pumn de clipe moarte:
 Scrum
 Pe care-l mină vîntul mai departe,
 — Acôlo unde nu mai este drum,
 Nici clipe moarte...

Un cer în zdrențe, printre crengi, se'acîină...
 Văzduhu-i numai falduri de tăcere...
 Și în lumină
 E parcă o împrăștiere
 De stele stinse...

E toamnă—și grădina e pustie...
In dosul ei soarele: copacii
Din cregi li fac cu toții semn să vie...

Un clopot geme, depărtat și mult...

Și soarele e mort—demult...

Mi-am îngropat tot sufletul în soare...
Mi-am despletit privirile pe vânt..

Și pași mei

Citeva puncte după cel din urmă
Cuvânt...

Se pierd în vânt...

— Ca într-o scrisoare

Al. A. Philippide

Rebeca

Rebeca, — o fetiță slăbuță și delicată, ca de zece ani numai, o figurină gîngășă de ceară.

E cu părul roșu ca arama și creț. Are nasul achilin și nările fine. Gura i-i roșie ca o boabă de mărgean, pe fața galbenă și mată; iar ochii i-s verzi, — tăiați în chip de migdală și lungiți spre temple, cu rețele fine de vine violetii; și genele albastre de negre și lungi ca niște franjuri de mătase, care puneau o umbră tristă în ochii deschiși mari, dînd-le o melancolie și o adîncime de lacuri visătoare, în amurguri.

De cînd i s'a îmbolnăvit mama, — frumoasă cași dînsa, cu același păr creț de aramă, — și a căzut la pat, Rebeca vinde gazete, pe ulițele întortochiate ale Bucureștilor, ca s'aducă gologani pentru pînea cea de toate zilele de-acasă. Hotărîrea aceasta a luat-o răpede, fără să stea mult la gînduri: Rașela lui Bercoviici, fetiță numai de șase ani, nu vinde și ea gazete, măcar că-l atîta de mititică?

Jupineasa Sara, văduvă de ani de zile, trăia viață grea și amară, din cusutul albiturilor. Lucra pînă după miezul nopții, la lumina săracă a lămpii, pentru o dugheană din gura-pieșii. În fiecare săptămînă, ducea maldăre grele de cămeși, cu Rebeca de mîină, care purta și ea — așa mărunțică cum era — un vraf întreg de albituri.

Rebeca își aducea aminte, numai ca prin vis, de tatăl ei. Burăh Ițicovici, marchidan de meserie, care rătăcea toată ziua, pe hudișile murdare ale măhălăliilor îngropate în gunoae și în giold, cu coropca grea, plină de mărunțușuri, care-i curma spatelul. Parcă i-aude strigătul prelung, trist și trăgănat, în inserările melancolice:

„Marfă-marfăăă, madipolan, cituri, linouri... Cercei, mărgeleee...”

Era un om uscat ca un schivnic, cu musteața și cu părul negru-corb și cu ochii fierbinți și focoși, ca tăeți în cărbuni aprinși. Părea un ovreiu spaniol.

În fiecare seară, cînd se întorcea din rătăcirile lui, scotea, cu mîna sa osoasă, de prin buzunarele chișcă de bunătați, acadele învălțate în hîrtie subțire, strafide și smochine,—și, aburcînd-o pe Rebeca'n brațe, o așeza pe genunchi, și-i umplea cu viri, pestelcuța ei cu puchițăi, cu felurimile de bunătați dulci ca mierea și o mîngîia pe părul creț și mărunț ca lîna de miel, și o săruta cu foc, pe obrajii molcuți ca de catifea.

Și Simbetele, seara, până tirziu, stăteau la masa albă, încărcată cu mincăruri gustoase,—făcute cu untură de gîscă,—în lumina luminărilor din sfeșnicile de alamă, cu trei brațe, numite tricheluri.

Și Burăh Ițicovici, făcea planuri, pe gînduri, răzemat într'un cot pe masă,—planuri de negustorie mai mare, de gheșeturii mai norocoase ca cele de azi. Vorbea trăgănat, cu ochii lui fierbinți, plînd de aleanul și de nostalgia pribegilor strămoșești, care-i umpleau inima ca o mireasmă veche dintr'o ladă cu stracelela bunici :

„Mă bate gîndul, nevastă, să-mi încerc și eu norocul în America cea bogată și plină de aur, unde s'a umplut bunicul Zeitic de bănet. O să-i scriu de planurile mele de negustorie și-am să-i cer părerea,—că-i înțelept ca un rabin. Dacă răspunde la răvaș, că pot de bună-samă să vin, că'n America e încă treabă bună de făcut,—atunci plecăm cu toții în țara norocului, unde atîta negustorie s'a îmbogățit..“

Și vorbea, din ce în ce mai cu aprindere, de minunile drumului, cu vaporul pe ocean, cu maimuța care se urca într'o clipită până'n virful catargului, schimănosindu-se la lumea îmbulzită pe covertă și, spînzurîndu-se cu coada de un odgon, se leagăna ca de-asupra unei prăpăstii. Grăia fericit Burăh Ițicovici, de frumusețile neînchipuite ale pustitului nemîrginit de ape, pe care le-a povestit într'o noapte bunicu' Zeitic, cînd s'a întors în țară, pentru niște afaceri, cu care a câștigat o mulțime de bănet : „Care are noroc la gheșeft, nevastă, îl vede Dumnezeu !“ Lumina luminărilor din sfeșnice încununa, cu nimburi tremurătoare, capetele lui Burăh Ițicovici, al Sarei și al Rebecii,—de părea o familie sfîntă din Biblie.

În ceasurile singuratice și triste, Rebeca își aducea aminte de vremurile acestea binecuvîntate și pline de belșug ; și lacrimile îi picurau încet, depe gene, pe obrajii firavi și veștezi.

Jupîneasa Sara răcise amarnic în iarna trecută, în care trosneau grinzile în pod de gerul cîmplit și nămeții se ridicau est gardurile și astupau ușile, de trebuiau să iasă oamenii din case, făcînd cu lopețile bolți în omătul năstrușnic.

Lemnele se mîntuiseră demult și lumea săracă ardea zaplazurile și spinii de prin maidane, ca să nu înghețe.

Jupîneasa Sara, arsesese și ea din gardul care mai scăpase din mîinile vecinilor ; și, în vipila ernii, rămăsese fără un băț de lemn. Lua toporul și o frînghie și se ducea, în șuerul vîntului și volburile zăpezii, într'o livadă parăsită și tăia uscături până

i se făceau minile bocnă. Răzbătea voincește prin cămașii cu valurile mării, într'un capot subțire de stambă, — singura haină ce-i mai rămăsese, din tot ce vînduse, cînd a izbit-o înăia oară junghiul din plămîiul stîng. În picioare avea niște ciobote grele de iuft rămase dela bărbat,

Iar cînd se întorcea acasă, cu sarcina de uscături în spate, cădea în pat, înghețată-sloiu; și, stringîndu-se ghem, cu brațele între genunchi, o apuca un tremur cumplit în care i clănțăneau dinții.

Atunci Rebeca strîngea toată peticăria de stras, de saci și de țoale, — care mai rămăseseră în casă, — și le punea grămadă peste maică-sa; și, pe urmă, se ducea și se chinuia să aște focul în sobă, care era o dărămătură, din care eșea mai mult fum decît căldură. Focul niciodată nu izbutea să-i facă numai cu hîrtie și chibrituri; și trebuia, la urmă, să ia sticla de gaz, aștinată într'un cui, și să toarne peste lemne. Atunci focul se aprindea, cu un vijit minios, și în oclăe năvălea un nor gros de fum.

Viața le era din ce în ce mai amară; măruntelile economii, ascunse într'un cufăr jupoiat, ca bolnav de rîe, erau pe isprăvite. Din zi în zi, mîncarea era tot mai pe sponci; dela o porție, — pe care o luau dela o crișmă murdară, plină întotdeauna de nori de muște, — ajunseseră la jumătate de porție, pe care o împărțeau amîndouă, și la un dărăb de pine ca piatra. Seara, singura mîncare era ceaiul c'o fărîmă de zahar numai. Și la ceal, uneori, se mai adăuga un colț de pine și două cepe luți ca focul.

Întăia oară zăcu o săptămînă în pat și se sculă; decînd a răpus-o, însă, a doua oară, nu s'a mai sculat. Și cînd au ajuns la cel din urmă gologan, din fundul lăzii, Rebeca a alergat la Rașela Bercovici și s'a dus cu ea și-a cerut gazete de vînzare. Cînd lipsea Rebeca din casă venea, din cînd în cînd, o vecină de peste drum: o cărturăreasă, cu musteața sură și cu firele țepoase ca niște ghimpi de arici, și cu un neg păros pe-un obraz, ca un bondar. Cît sta pe scaunul de lîngă patul jupînesei Sara, fuma țigară după țigară, groase cît degetul, și își făcea cafea după cafea, de pe-un fund de cutie de tinchea, dintr'un dulap gol, care mirosea a șoarec. Cînd adormea bolnava, — răpusă de nesomnul din timpul nopții, — cucoana Gherghina Vizireanca ridică sprincenele negre, ca unse cu tăciune, și se uita, pe de-asupra ochelarilor, prinși pe după urechi, cu cîrligele de sîrmă. Se uita lung, cu niște ochi rotunzi ca de huhurez, și-și tremura virful nasului ascuțit; și, pe urmă, sculîndu-se, prindea a cotrobăi prin lăzi și-a pune la o parte cite-o cămașă mai bună, cite-o pîreche de ciorapi; și după ce își alegea așa ce găsea mai bun, le făcea vălătuc, una'n alta, le vîra subt pestelca portocalie, cu flori albastre și se strecura repegior, pe ușă, boldînd odată ochii la jupîneasa-Sara, care, sleită de ostenelele nesomnului și de zgu-

guirile tusei, dormea ca moartă sub oghealul din care eșeau bucăți de vată.

Jupneasa Sara a ajuns acuma o umbră de femeie. E galbenă și uscată ca o moaște, și în obraji boala i-a dăltuit două prăbușituri de întuneric, ca două peceți, puse de mina de oase a Morții. Gura i s'a subțiat așa de tare, c'a ajuns să pară o tătură, despăcată cu cuțitul, care nu mai putea acoperi dinții mari și înegriți. Ochii ei frumoși stăteau deschiși mari, ca de spaima Morții, și ardeau de văpaia care-i mistuia clipă cu clipă viața, care se ținea numai ca într'o ață, în trupul ei numai oase și piele. Tusa seacă răsuna ca din niște plămîni putrezi și plini de găuri. Batista din mina ei diafană era pătată toată de sînge.

Sînt zile amare, în care ciștigul pe care îl aduce vînzarea gazetelor, abia le-ajunge să minince o bucată de pine, c'o porție de mîncare sleită și rîncedă.

Rebeca pleacă de dimineață de la patru și vine uneori pe la miezul nopții; aleargă strigînd gazetele, pe la toate ușile cafenelelor, cinematografele și teatrele; se brîncește cu vînzătorii, să-și ciștige și ea gologănu pentru-o pine. Haimanalele de sîmna ei, care vînd gazele, o chinuesc în toate chipurile, cu cruzimea de fiare pe care o au de obicei copiii. În îmbulzeala care se face, în fiecare zi, în fața depozitului de gazele, pungașii desculți și cu pălăriile pleoștite o trag pe Rebeca de coada cărămie, care îi bate gleznelor; și hohotele desmățate de ris se întind pînă departe, în vermătul vînzătorilor zdrențuroși.

Rebeca se apăra cu furie, cu unghiile și cu dinții ei ascuțiți, ca o miță. „Golăni!” hohoteau împrejurul ei; se brînceau peste ea; urlau răgușiți:

„Rupeți-i, măi băeți, coada de vacă roșie!”

— „Ghevalt-ghevalt, urzichi! Oi vei ghevalt urzichi...” striga un șolțic cu ochii neastîmpărați de veveriță.

— „Măi băeți, hai să-i furăm parăsu...”

Plueraturile, fișciturile ascuțite, găuresc larma asurzitoare; dar deasupra vrtejului de răcnete și de chiote, și de șuerături, țîșnește șipetul tăios al Rebecăi.

Vraful de gazele se risipește în glod și vîntul le împrăștie și le zboară peste capetele vermătului de haimanale. Ș'un glas răgușit rage ca din gîtul unui malac:

„Pune-ți mina, măăă, rașilor, puneți mina, măăă, pe gazelele ovreicii!...”

Și șolțicii tîbărăsc buluc peste gazele, se îmbulzesc, se brîncesc, se strivesc, cad clae peste grănadă. Și unii se înceară dela împărțirea prăzii, ca o hamilae de cini, și se rostogolesc prin glod, smulgîndu-și părul, zgiriindu-se cu unghiile pînă la sînge. Un glas spart se ridică de-asupra larmei asurzitoare:

„Uite, măi, uite măi, vine sticlețul, măi!”

Un zdrahon de gardis, cu burta de popă, încâtărămată în pafdalele de alamă ale curelei, s'arată ca lin pămînt și, ridicînd

vina de cauciuc, cu pumnul ciolănos și păros, începu a croi în plin, sfirticind, printre dinți știrbi, înjurături de pușcărie.

Și grămada de „gazetari“ se risipește într'un învălmășag de hohote dogite, de șuerături țivilite, de huidueli și de sudălmii.

Și Rebeca se ridică, plină de glod și de sînge, cu ochii ei verzi înecați în lacrimi; și începu a-și stringe cele câteva gazete, care mai rămăsese.

Rebeca umbla ca o pisicuță printre niște cini, printre vânzătorii de gazete și mușterii de buzunare.

Cînd începură ploile putrede de toamnă, viața Rebecăi prinse a fi și mai amară. Desculță, cum era, în rochița ei de stambă și în șăluțul ei putred de ploi, cînd o uda learcă apa până la piele, și o umplea de frig până'n măduva oaselor vîntul tăios, care chiuia pe străzi, ducîndu-și turmele de trunze uscate, Rebeca clănțănea, vinată-albastră de frig, cu pumnii strînși la gură, simțind cum i se prelinge apa depe spate, pe șira spinării, ca un șarpe de ghiață. Atunci, se vîra ca o șopirlă într'un colț ori într'un gang pustiu; se cîneea acolo jos, pe asfaltul rece ca ghiața; își cuprîndea genunchii în brațe și tremura acolo și clănțănea din dinți, ceasuri de-arîndul.

În zilele acestea pusomorite, în care turna cu nemiluita apă din cer, — pe deasupra suferinții ascuțite a frigului și ploii, mai era și paguba, căci nu vindea unșori nici de cincizeci de gologani gazete, și se ducea acasă cu mina goală, cu inima grea.

Săriile, până cînd își desfăcea marfa, întodeauna o prîndea miezul nopții. Atunci de-abia pornea acasă, în mahalaua depărtată, înecată în mlăștini, care se cheamă maha-ua Broscăriei, pentru mulțimea broaștelor ce se prăsăsc în bălțile inverzite, rămăse în urma ploilor și care umpleau mahalaua cu mirosul lor clocit.

Cu cît se depărta mai mult Rebeca de calea Victoriei, — luminată încă și plină de furnicarul lumii care se revărsa în stradă, pe ușile cîfenelilor, cinematografelor, teatrelor și berăriilor, — cu aîta străzile erau tot mai pline de întuneric și tot mai pustii.

Rebeca mergea grăbită, lipăind cu picioarele goale; aproape fugea, cu sufletul la gură, zgribulită în șalul ei ferfenițit, stringînd subțioară cele câteva gazete care-i mai rămăsese.

Felinărele erau din ce în ce mai rare și mai chioare; până cînd ajungea la cel din urmă felinar dintr'o răspîntie. Felinarul singuratic se poticnea, la crucea drumurilor, gata să cadă, ca un bețiv eșit dintr'o crișmă.

Dupăce trecea și de cel din urmă felinar, intra în întunericul adînc ca o bulboană de păcură, a mahalalelor luminate numai de cîte-o zare de slabă lumină, dela geamurile, cît pumnul, ale bujducelor turtite sub acoperișurile de olane ori de draniță. Casele, cu ferestrele întunecate, păreau oarbe. Ochii de bălți, negre ca dohotul, împrăstiau până departe duhul lor otrăvit.

Luna, palidă ca o față de mort, luneca încet, printre grămezile sure de nouri. Lumina sarbădă a lunii lămurea o cumpănă singularică de fîntînă, ca un git insetat, întins spre un ochiu de cer, ca spre o bulboană de apă.

Maghernițele se zăreau ca niște năluci, într'un coșmar. Departe, în noapte, un cîne lătra răgușit la lună; urla prelung, ca un glas pustiu de corn.

Rebeca se strecura pe ulițele negre, cu un fior prin spate; și își grăbea pașii, înghețată până'n măduva oaselor, în rochița subțirică, strîngînd subțioară pinea și scrumbia sărată; învățată într'un petic de hîrtie unsuroasă, cumpărată în drumul spre casă, dela o crișmă cu acoperișul de țiglă, tras peste ferestre, ca o pălărie clăpăugită peste niște ochi hotești.

Cînd ajungea la ruina mohorită a unei maghernițe răzemată în proptele, intra în ograda cu gardurile arse din iarna trecută. Aici stăteau acuma în cocioaba asta sură, cu acoperișul spart, cu ferestrele ciropite cu peteci de gazete, asemănîndu-se cu niște ochi bolnawi de albeață.

Rebeca deschidea ușa dela tindă, cu băgare de seamă; apoi, mai încet, ușa scorogită dela odăe, în care ardea, cu o lumină afumată, o lampă cu hogoagul negru de funingene. Păreții burdușiți și coșcoviți aveau umbre aspre și lumini, ca un obraz scofilit.

Bolnava stătea neclintită, în patul hrentuit, pe spate, cu minile străvezii pe pieptul scăzut, fără stîi; cu obraji veștezi, cu ochii închiși și cu umbra genelor mălăsoase, pe umerii chipului uscat. Părea moartă în încrămenirea ei de piatră, în care nu i se auzea nici răsufierea mărar.

Rebeca se oprea în prag, cu ochii la pat, eu 'n deget la gura întredeschisă, stăpînîndu și răsufierea. Pășea pe urmă pragul și închidea ușa încet, fără nici un zgomot. Dar suflarea de vînt rece, care navălea pe ușă, o trezea pe jupîneasa Sara și-i slîrneca o fusă rea, care-i desghioca pieptul osos și supt:

„Tu ești, Rebeca? — se auzea, ca o adiere, glasul jupînesei Sara.

— Da, mamă dragă; cum îți mai este?

— Am tușit și azi”, răspundea bolnava cu glas și mai istovit de tusa care o zguduise până'n măruntae. Ducea mina de ceară la gura albastră de veștedă; și iarăși prinlea a o cutremurura tusa cu răsunete adinci de goluri. Scotea de subț ogheal o batistă, — numai garoafe de stîngă, — și o ducea la gură; și, cînd o lua, altă garofă mai proaspătă înflorise pe basma.

Odala era o cămară unedă, inutileasă, cu tavanul jos și covățit, ca un pîntec, spre pod-lele pline de mî gă și de borți. Toată mobila era: un pat vechiu de tablă ruginită, cu pic oarele scunde și strîmbă, un scaun cu paele spart; și un al doilea scaun, schiop. Pe scaunul cu paele rupte un lighean de tînchea și un lbric cu smalțul sărit.

La singura fereastră, care găurea păretele, lipseau trei ochiuri de geam. Lumina intra sarbădă ca într'o pivniță umedă. Lângă patul hrentuit, fără saltea și fără prosire, — cu mindre numai, din care eșeau pacle sfărmate, — era o mesuță de brad și pe ea citeva sticlufe cu doctorii, cu etichete roșii, o garafă cu apă, un pahar zoiș și știrb, în fundul cărui stă, cu picioarele în sus, o muscă moartă.

Aerul era greu sub tavanul scund, înăbușitor și plin de mirosul putred al boalei. Și de afară, din ograda cu moviile de gunoae, pe care zăceau hoituri de miși și de cini, veneau mirosuri dospite care o înecau pe bolnavă, li zugrumau beregata ca o mină osoasă. Într'un colț, în soba risipită și afumată, clipeau, ca niște ochi de motan, cițiva răciuni, gata să se stingă. Toate, împrejur, erau mohorite și triste. Singurele pete de culoare, în camera aceasta intunecată ca un suflet amărit, erau florile de pe batista jupinesei-Sara și garofa vestejită din fereastră, care sta să moară, cași umbra de femeie din pat. Floarea aceasta era un simbol al boalei, care rodea plămînii bolnavei.

În odăița tristă și cenușie a crescut, lângă mama bolnavă, Rebeca cu obraji de ceară, luminată de cea mai suavă lumină, care părea numai un suflet al luminii ce ardea, ca într'o candelă de fildeș, în fiița ei delicată. Fetița aceasta firavă, în care părea că tot singele trupului ei se strînsese numai în gura sa aprinsă, stătea citeodată, nopți de-a rândul, la căpătîlul mamei sale, care era numai suflet; și-o veghea în lumina tristă a lămpii. Profilul ei semit se desena curat în lumina pustie; și fața și minile păreau sculptate în ceara cea mai gingașă. Mică cum era, o îngrija pe maică-sa cu o îndeminare neînchipuită; parc'ar fi fost, de-o viață întreagă, soră de caritate, — parcă ar fi trăit numai între bolnavi. Știa să facă fel-de-fel de cealuzi și o îngrija c'o milă adincă și c'o răbdare îngerească, care-i acțernea, pe fața delicată de ceară, o lumină ce venea parcă din alte lumi mai bune și mai miloase.

Viața le era din ce în ce mai grea. Doctoriile înghițeau aproape toți banii. Duceau parcă în spate o stîncă din ce în ce mai grea. Ca să ajungă cițiva franci pe care li ciștigă cu atîta suferință și cu atîta umilință, Rebeca se mulțamea, de multe ori numai c'o bucată de pine uscată, ca să poată da bolnavei o mîncare mai bună, o bucățică de friptură, friptă pe jaratică din sobă și-un pahar de vin mai vechiu, care o mai infiripau puțin pe bolnavă. Asta era bucuria și fericirea ei cea mai mare să-i aducă mamei ei dragi, o mîncare mai aleasă, o bucată de pine mai albă, un pahar de vin mai bătrîn și mai parfumat, citeva bomboane ori prăjituri.

Jupineasa-Sara se uita atunci, cu un zîmbet de soare pe gura vestejată; și-o sorbea pe Rebeca, în adîncul ochilor ei infirgurați, și-o mingia pe părul creș, cu mina ei străvezie de sărăcia de singe care era în trupul ei. Mila și grija fetiței ei era ca o răsplată dela Dumnezeu, pentru chinurile boalei care-i să-

plămîinii puhavi, ca niște ghiare de fieră. Și în clipele acestea, durerile ascuțite care-i fulgerau pieptul, i se alinau, i se lăpeau, într'o simțire de fericire caldă, care curgea, ca un sînge nou, în tot trupul ei istovit.

În ziua în care se întîmpla minunea să cîștige bani mărunți cu vînzarea gazetelor, Rebeca era în al noulea cer. Ca niște aripi de înger o înălța bucuria la gîndul: cite lucruri minunate va putea să-i cumpere cu banii aceștia, mamei bolnave!

Azi, zi de sărbătoare, cu străzile pline de îmulzeala pesarîță a lumii, a avut cel mai mare noroc, de cînd a început negocierile cu gazetele: a cîștigat douăzeci de lei! E o adevărată avere pentru sărăcia ei. Lucie! Și îi vine să zburde la soare, ca un cățel. Îi vine să cînte și să joace, așa cum a văzut-o, cînd era copilă de doi-trei ani, danșînd pe maica-sa la un bal oarecîce în sărbătorile Purimului, care i-au rămas în suflet ca o privescîntă feerică, văzută într'un vis al copilăriei sale. Nu-i venea să-și creadă ochilor, că-i așa de bogată și, înfrigurată, pipăia mereu buzunarul fusteii cîrpite de ea, noaptea la lampă, cu peteci în fețele curcubeului. Se întădia subțirică ca o nălbă, făcea sărituri ca un ed, i se părea că zboară și are s'ajungă până la cer, acolo unde plutește o horbotă albă, cu care are să se îmbrace și are să zboare, de sus, drept în camera mamei ei scumpe ca să-i facă o bucurie mare. Fericirea din inima ei mîdică cînta ca o ciocîrlie beată de soare. Rebeca aleargă mai întăiu la o florărie, cu firma „La florile din raiu”, pe care o găsește într'o dugheniță furtită, din „Piața Sfîntului Anton”. Ajunse, cit ai bate în palme, gîfînd, înăbușîndu-se de bucuria pe care o simte ca pe un bulgăr de soare — de îi vine să facă tîmbe printre buchetele de flori, cum l-a văzut pe un clown la circ, în Moși; și cuprinzînd dintr'o ochire dughenița plină de trandafiri, de bujori, de garofe, de crini, de rozete și de iasomie, — cumpără un buchet frumos de garofe crește, care-o amețeau cu mireazma lor de cuișoare. Zvîrle banii de argint pe taraba negustorului și o ia la fugă, auzînd în urmă cîntecul subțirei al leilor. Dă buzna într'o băcănie, cu geamul plin de toate bunătățile pămîntului și mărilor, c'o firmă pe care era zugrăvită o corabie portocalie și scria dedesubt cu slove de-o șchioapă „La corabia lui Kir-lanulea: Kalabrezul”. Rebecă i se părea, în vârtejul sîngelui care-i năboia la cap, în zvîcnitele grăbite ale inimii, că-i o corabie întreagă de mărfuri de băcănie descărcată de negustor în geamul mare cit o poartă de hambar. Cit te-ai învîrți într'un călcîiu, Rebeca alergă dela raft la raft, cumpără ca o gospodină: jambon proaspăt, portocale, cașcavalul roșu, curmale, strafide și smochine, — dulci toate ca miez de cașcaval, — și un clondir cu vin roșu vechiu. Și plecă într'un suflet spre mahalaua Broscăriei, înecată în glod. Își vîra mereu nasul în buchetul de garofe măscate și sorbea lacomă mireazma amețitoare; și-i venea să cînte, să alerge, să zboare pe aripile bucuriei, la mama ei bolnavă; să se așeze în genunchi, lingă pat, și

să-i dea darurile și inima ei miloasă, care din cînd în cînd își pierdea răbdarea și sta, parcă să-i izbucnească din piept și să-i zboare înainte ca un sol al bucuriei ei nemărginite. Și Rebeca o luă sprintenă la fugă, brîncită de nerăbdarea care-i clocotea în suflet „Șuncă, șuncă!” și-i lasă gura apă. Nu mai ține minte de cînd n'a mai mincat șuncă și portocale și smochine și curmale și strafide și n'a mai băut vin roșu; tocmai de cînd trăia tatăl ei, Burăh Ițicovici, care venea în fiecare sară, încărcat ca o albină, aducînd, într'o gazetă unsuroasă, felurite mezeluri și în buzunarul surtucului o garafă cu vin negru.

Ce bine are să-i pară mamei Sara, că l-am adus atîtea bunătăți scumpe, pe care nu le pot minca oamenii săraci ca ei. Cum are s'o mai întremeze șunca! Și cum are să-i mai răcorească zama portocalei, gîtul uscat și cum are să-i infierbinte singele vinului” se gîndea Rebeca, gîfînd. „D'apoi garofele — florile ei favorite — ce bucurie or să-i facă! Doctorul i-a spus că cea mai bună doctorie de pe lume pentru piept e mîncarea bună și din belșug și vinul roșu.”

Și-și grăbește iar pașii ei măruni, să ajungă mai degrabă acasă.

Vîntul, tăios ca o sabie, sueră în plopii goi depe marginea uliții. Noaptea coboară grabită, neagră ca un corb. Incepe cădea, întâiu, halice rare de ploae; apoi ploaia se schimbă într'o răpăială și într'un vijiiu de cascade minioasă. Și vîntul chiue, se bocește în noapte, ca o femeie cu părul despletit.

La un colț de uliță, pe părății crîșmei — care sta pitită la răspîntie, ca un hoț la drumul mare — întururată deodată niște pete de lumină singerie, și răsari după o făclie, care rinea noaptea, o cotiugă hodorogită, trasă de o cobilă deșirată cu picioarele fugenuchiate și pînave de puroia. În hurducăturile cotiugei, prin rătăcările drumului, se scutura și sarea un sicriu de scînduri de brad negeluite. Gloaba mergea la trap leneș, clămpănind din potcoavele abia întinate în copite. În urma căruții, tropăiau prin glodul cleios cîțiva ovrei bătrîni, cu iarmuce de fier pe cap și caftane ferfenițite, și cîteva ovreice, încotoșmate în șaluri. Ovreiul care ducea de dirlogi stafia de cal, infundat în niște ciobote scorogite, care-i treceau c'o palmă domneasca de genunchi, ducea în mîna îmbrăcată în păr roșu făclia care gonea aripi de lumină și de umbră.

Rebeca se opri în mijlocul unei mlăștini și se ulia cu inima înghețată, ca de-o presimțire rea, cum se depărta în noapte cortegiul sărac spre cîmîtirul depe deal, unde sălciile, plecate peste morminte, păreau niște femei despletite care boceau morții. Iar șirul de plopi înalți, care își perdeau creștetele în cer, murmurau tainic, în vînt, de parc'ar fi stat de vorbă cu Eternitatea.

Rebeca, după ce se făcu nevăzută caravana tristă, scrisă cu cărbune în noapte, plecă spre casă cu sufletul înghețat, ca de o suflare rece de vînt, venită din cîmîtirul depe deal. Cînd

coti pe hudița strîmtă, în care se ridica maghernița, cu acoperișul zbîrlit de spini, dădu peste un hoit de cal trîntit de-a curmezișul drumului Din pînteclee cu măruntaele vărsate, țîșni, hîd ca o arătare, un cîine gheboșat ca o hienă, și fugi hîrlînd și scînteindu-și colții.

Rebeca, cu toată ființa ei înghețată de spaimă, începu a fugi în noapte simțînd c'o fugărește cîinele hidos și plin de sînge. Și cu cît fugea mai tare, cu-atîta i se părea mai limpede, că fuge și bojdeuca cu acoperișul buhos, cu fereastra cămării luminate ca de-o candelă la căpătîiul unui mort. Inima îi zvîcnea în gît și-o înăbușa. Trecu în goană printre movilele de gunoae, care îi pîndeau calea ca niște dihanii, cu spinările gheboșate, gata să-i sară în spate. Dar ajunse la tindă. Smuci ușa și intră ca prăbușită de un pumn în ceafă, și se opri scurt, la ușa odăii, lac de sudoare. Se gîndi:

„Doarme, oare, mama?”

Și deschise încet, cu băgare de samă, ușa cămării umede și mucegăite. Se opri o clipă în prag, ca întotdeauna înainte de-a intra:

„Doarme”, își zise Rebeca în sine cu părere de bine, pe deoparte, că doarme și se odihnește, — cu părere de rău, pe de alta, că nu-i trează: să-i dea darurile care i le-a adus.

Jupîneasa-Sara, părea mai topită, mai uscată, — trupul ei sfîrșit de suferință ca de foc, mumificat ca într'un captor menit chinurilor, sămăna c'o scîndură subt oghealul cu pete de sîm, care păreau niște petici de piele.

Rebeca se apropie în virful degetelor de pat, ținîndu-și răsufllarea, cu buchetul de garofe și cu pachetele în mîni, ascunse la spate. I se părea că niciodată n'a văzut-o dormind așa de adînc. Și simți în inimă ca o înepătură de ac de ghiață. I se părea ciudată lumina aceea de vis care i se așternea pe fața mai galbenă și mai străvezie ca de obicei. Iși plecă urechea și ascultă, cu încordare de strună întinsă să plesnească; și deodată tot sîngek-i năboi în inimă, și Rebeca se făcu galbenă ca turtă de ceară: nu se auzea în toată ruina nici cea mai mică suflare. Dădu un țipăt ascuțit, ca chiotul de spaimă a unei păsări învîluite de furtună:

„Mamăăă!”

Pachetele i se rostogoliră pe dușumele, c'un vuet care o făcu să tremure ca de-o bubuitură de pușcă. Numai buchetul de garofe — florile dragi ale moartei — îi rămăsese în mîna încheștată de groază. Intinse brațele și căzu peste trupul moartei, scăpînd buchetul peste pieptul ei înghețat. Zguduită de un plîns desnădăjdut, care-i cutremura tot trupul din creștet până 'n virful degetelor picioarelor, sărutînd-o și umplîndu-i de lacrimi mîinile de ceară ale moartei, care luminau ca două candelă, — și împrăștiînd, cu mișcări înfrigate, garofele buchetului pe tot trupul, incremenit în somnul cel din urmă.

Spre ziuă, zdrobită de osteneală și slăbăciune și zbucium, Rebeca adormi, somn greu ca somnul morții, pe scaunul dela căpățîiul patului, cu obrajii palizi, ca o lună pierdută în nouri; dormea cu brațul întins pe masă, cu capul culcat pe mină.

Lumina lămpii scădea încet. O umbră mare pe părete părea umbra misterioasă a Morții, care aștepta să vie ceasul plecării la cimitir.

Pe marginea oghealului, dinspre păretele coșcovit, de lângă pat, răsări un șoarec. Se opri, își tremură mustățile poleite în lumina sarbădă a lămpii; și ochii mărunți, cu două seminți de lumină în fundul lor, începură a privi țintă la chipul de ceară al moartei, cu genele lungi, care își scriau cu fineță umbrele albastre, pe umerii obrajiilor.

Tăcerea adîncă care învăluia moarta, venea ca dintr'o genune a Necunoscutului.

Șoricelul alunecă pe pieptul moartei. Se opri apoi o clipă. Se uită țintă la chipul vested ca frunza de toamnă. Și prinse iar a luneca nesimțit, cu pașii săi mărunți, pe gîtul cu vine fine, viorii, pe bărbie apoi — și se opri pe gura ofilită ca o petală de trandafir uscată. Își tremură iar botul ascuțit, adulmecînd gura întredeschisă a moartei, îi mișcă apoi nasul ascuțit, sclîpîndu-și ochii în lumina lămpii. Și în liniștea adîncă, care învăluia cu hobotul ei pe roaba lui Dumnezeu Sara, se auzi un ronțait tainic: șoarecul flămînd, în vremile acestea de foamete ale războiului, își începuse ospățul: rodea nasul de ceară al moartei, pe vârful căruia văpaia ostentivă a lămpii punea un punct fin de lumină.

N. N. Beldiceanu

Amintirile Caterinei State

Imi amintesc că sărbătorile mari, din vară, se petreceau, cu mulți cunoscuți și prieteni, la un schit de călugări; trăsurile, din șir, intrau în sunetele clopotelor pe poarta mănăstirii unde, pe mese întinse în trapeze și în ogradă, așteptau mîncările pregătite noaptea și trimise, cu carul, „înainte de răsăritul soarelui”. Un arhimandrit, gras și puhab, se așeza în capul unei mese, o binecuvînta. Apoi călugării, vristași printre oaspeți, se repezeau la cioarele, înghițind parcă bucatele înainte de a le atinge. Părintele Isaia, economul, căra cu două ulcioare „vin adus cu greu tocmai din dealul Băiceniilor”; și'n scurt, pe pajîstea verde din ograda bisericii și peste morminte, se juca în cîntecul tarafului ce trecea, din întâmplare, pe la poarta mănăstirii.

Adeseori, socotind că mă bucură, tata mă lua și pe mine la schit și atunci, cum mă scoboram din trăsură, fugeam departe în livadă, unde de abia se mai auzeau viorile amuțite, cînd și cînd, de clopotul de vecernie ori de tînguirea veșnică a celor cece păuni.

Într'o zi, culegînd flori, întîlnii, departe în pădure, un călugăr bătrîn.

- Ce cauți pe aici, duducuță?
- Flori, părinte.
- Da' dece umbli mata așa singură pe departe? Să nu-ți iasă ceva înainte și te-i speria...
- Ce să iasă, părinte?
- Vre-un șarpe ori vre-un om rău.
- Sînt talhari în mănăstire?
- Acolo nu-s că n'au ce ne lua, da' aici, în pădure, or fi...
- Aici-i în pădure?
- Pădure, pădure, duducuță; iaca, oleacă mai sus li creasta dealului, de unde se vede bine apa Moldovei și Tirgu-Neamț...
- Tirgu-Neamț, se vede?
- Ba după ploae, cînd ti împede vîzduhu, se zărese mai departe niște mănăstiri.

— Se văd și mănăstirile ? Hai, părinte, până sus, hai să văd Varaticul.

— Hai, dacă vrei mata și nu te trudește prea tare mersul.

Girbov și adus de spate, călugărul își ridică în față dulama supunind-o subțriu; apoi, înțepenind în pământ bățul de corn, pornește înainte la deal, suflând tare. Mergem încet pe subț crengile împreunate ale copacilor ca pe subț o boltă, în care nu străbăteau decit citeva raze de soare ce, pierzindu-se printre frunze, deabia se mai răsfrîngeau pe pământ. Piciorul se îngropa, tăcut, în stratul de foi putrede și numai cînd și cînd mai pîriia subț pașii noștri cite o crenguță uscată și ruptă de vînt. Tăceam ascultînd glasul viorilor ce se pierdea, încet, în cîntecul neliniștit al pasărilor și'n freamătul odihnitor al pădurii: Ne oprirăm într'o poiană. Călugărul se așeză jos și, încingîndu-și picioarele cu brațele-i slabe, își lăsă capul pe genunchi.

Ochii călugărului, cu genele rare, ca băltoacele stătute peste care se apleacă iarba uscată de vînt, clipesc rar și se închid. Înviolate de răvenea ce venea din sus, dela munte, florile parcă se trezeau din toropeala căldurii, se mișcau și, îmbinîndu-se, se scuturau peste trupul girbov pe lîngă care biziiu albinele încunjurîndu-l.

— Oiu fi odihnit mult, duduică ? mă întrebă bătrînul într'un firziu.

— Nu, părinte: iaca, atîta cit am cules eu florile astea...

— Vai de mine, duduică ! Azvîrliți dintre ele pe cele liliachii. Aceia-i floarea morții, mata nu știi ?

— Nu, părinte.

— Așa-i, zău, răsare într'o noapte, frunza i-i subțire și-i fără rădăcini... Trăește două zile și pe urmă se strînge și n'o mai vezi, parcă ar fi suflat-o diavolul depe pământ.

O frică nespasă mă cuprinde și deditei îmi cad din mîni, moi, împrăștiîndu-se în juru-mi.

Întrînd în iarba înflorită mergem cu greu la deal; pădurea se luminează în fața noastră și'n rariștea copacilor ghicii că am ajuns.

— De acolo se vede mănăstirea, părinte ?

— De acolo.

Las pe bătrîn în urmă și înlăturînd, nerăbdătoare, florile ce-mi atîn calea, pornesc înainte la deal. Priveliștea ce mi se înfățișează, deodată, mă face să cred că-s în vis.

Subț coastă, ca ascunse într'o vîgăună, stau grămădite casele satului Boureni; raze de soare piezișe parcă se joacă de-a ascunsele cu umbrele ce le urmăresc întunecînd luminile depe pîreții de lut. Ca împărățiile fără margeni din cărțile mele de basme, se întindea în vale șesul pe verdele căruja lucea, ca o cordea albă, apa Moldovei și mai departe, pe un șir de muntscăklați în fum albastru, soarele, parcă își aduna cu greu razele lăsîndu-se obosit după cuimi.

— De ajungeam mai devreme, vedea mata strălucînd cru-

cile bisericilor din Varatic ; acu' se zărește numai albind ceva...

— Aceala-i Varaticu', părinte ?

— Varaticu'.

Ce scurtă-mi pare, depe deal, calea până la mănăstire și dorul să mă duc îmi amintește de ciubotele fermecate din pe-vești și, în imaginația mea, mă văd trecind, pe deasupra, Mol-dova și peste văi și dealuri mă simt mergind pe sus, zburind. Sunetul vag al unui clopot mă trezește la realitate și, văzind seara așternându-se peste pădure, mă apropii de călugăr și mă întorc la schit cu un gol nespus în suflet.

Petrecearea pare a fi pe sfârșit ; călugării cei tineri, cu do-tema'n briu, joacă ascunși pe subt șoproane, cu fetele din sat care se strînsese să privească la gard...

Musafirii oboșiți stau la masă, beau și vorbesc așteptând, în cîntecul tarafului, peștii proaspeți din iaz, și mieii ce-i frige la oparte, haiducește, părintele Ilarion. Imi pare că toată ograda bisericii miroase a mîncare și a vin ; trec, prin grădină, pe lângă gard și mă strecur în chilia arhimandritului unde cad, de oste-neală, pe perna ce pareă ar fi fost scoasă din drojdie de rachiu.

Tirziu, noaptea, mă trezește tata și, luîndu-mă în brațe, simt că mă ghemue pe scăunașul trăsuri și pornim iar, în și în sunetul clopotului de priveghere și'n cîntecul tarafului răgușit.

Petrecerile acestea se repetau la Paști, la Ispas și la toate Sfîntele Marii... Eram mulțumită cînd mă lasau acasă ; atunci mă primblam călare, cotrobăiam prin sertare și ceteam din cărțile care-mi spunea Costică „să nu le atingi, nu-s pentru tine”.

O zi bine începută sfîrșea rău citeodată. Dintr'o cavalcadă, îndrăzneată, mama se întoarse grav lovită și cuconu' Costache totărit să se impuște. Împlinirea nu-i săturase de urmările a-celor distracții ; se mai organiză și altele : la pescuit cu di-namită pe malul Siretului, în pădure și chiar în pivnița noastră.

Pe vasele frumos împodobite cu brad erau aprinse lumî-kări multe. Cu popa în frunte, se scoborau toți comesenii, cî-n-tînd în cor „Scoboritu-te-ai întru cele mai de jos ale pămîntului”.

Ingenuncheau apoi la rînd, sărutau vasele alese, după cu-boărea vinului și vechimea lui și primeau apoi atîtea pahare de vin cîte sărutări împărțise... Cotnarului din O i se făceau libe-til până ce-i scotea pe toți din pivniță pe corcii... Cătră sară, în casa înecată de fum de tutun, stau cei mulți trîntiți pe canapele și alții sforăe pe paturi ; unul moțae lângă o masă, și uită în jos și înghea cuvinte, răzlețe dintr'un cîntec și alături vor-besc doi ca într'aiurea. Lăutarii, răzemați de pereți, scîrțile pe cîe o strună. Pe mese, în cești cu cafea revărsată pe alături, se scaldă mîcuri de țigară și'n atmosfera acră și afumată din odaie pătrunde prin fereastră, cînd și cînd, miros slab de salcie albă și de crizanteme.

Cînd sînt la noi „petreceri”, mama mă uită cu totul și a-tunci mă duc la vecinii noștri unde nu mai am voce, de un timp... să calc pragul. Imi place casa lor și mi-i tare dragă, mama Emei.

Sala cea lungă, cu oglinzi mari cît păretele și cu mobila grea, pe care deabia o putem mișca în jocuri, e pustie astăzi—doar florile proaspete din vase mai spun că pe acolo trecuse cineva. Mă apropii, incet, „de odaia mamei”; se aude un clattec c n liniștea aceea și'n mirosul de trandafiri, îmi pare   fi un glas de heruvim... C ntecul se pierde în tăcere și încetează într'un foșnet; ușa odăii se deschide incet și văd venind spre mine pe mama Emei. Femeia aceea pe care, în mintea mea, o asemuiam cu cea mai frumoasă dintre sfinte, o văd acum de aproape, cum n'o putusem vedea niciodată: e îmbrăcată într'o rochie albă și moale ce parcă numai intimplarea i-ar fi aruncat-o pe umeri; părul negru și lung p n n glesne, e despletit și cade în voe, acoperind timplele și umbrindu-i fața albă și îngustă; subt sprincenile arcuite, ochii negri, ad nci și umezi, îmi cuprind privirea și parcă-mi duc gindul în lumea poveștilor mele; nasul drept și subțire, cu nările de abia desinate și gura mică, cu buzele r sfrinte, dau chipului asemănare cu o domniș  ilustrată într'o carte. Stau ca înaintea unei icoane în fața femeii acesteia; aș vrea să ingenunchiu, dar ea îmi întinde mâna și se pleacă spre mine, șoptindu-mi:

— Mata vrei să vezi pe Ema?

Nu știu ce să răspund și bilbil, incet, cteva cuvinte.

— Ema e în parc cu toți copiii; azi vreau liniște.

Știam, îmi spusese copilul, prietiniil mele, că atunci când vrea mama liniște „nu-i place să vadă și să vorbească cu nimeni”. Mă roșesc și mă întorc grăbită spre ușă.

— Tinca, mă strigă ea din urmă, te-ai supărat pe mine? Hai, vino să ne imp c m. Și l sindu-și brațul moale, pe umărul meu, mă duce p n n odaia ei, unde, prin perdelele groase, de abia se strecoară ziua și se imbin  cu lumina palidă a candelor dela iconostas.

Trandafiri galbeni și alte flori de toamnă, unele pline de viață și altele veștede și ofilite, sînt împr știete pretutindeni; pe mesele inc rcate de lucruri frumoase se încilcesc met nii vechi în lanțuri de aur, ce șerpuesc întinzindu-se jos pe podea; pe o b rn  moale, de matasă, se lasă mama Emei și-mi pare iar că văd în strania-i inc pere pe cea mai frumoasă zisă din povești.

— Spune, Tinco, ce-ți place mai mult, Intubericul ori lumina?

— Aici-i ca la Utrenie; îmi place noaptea în biserică.

— Ai dreptate, zise ea, și se ridică incet îndrept ndu-se spre piano. C nt  și cuvintele, de abia înginate, se pierdau, c n departare, în sunetele clavirului asurzit.

De când plecase Eugeniș , mă împr tineam tot mai mult cu Adeluș  Predescu. Joia era hot r t  primb rilor pe clup; plecam amindouă fără să știm unde aveam să ne ducem și odată, c nd facercai s'o întreb, Adeluș  se opri în loc și-mi zise:

„Mergem, Tincuță, până la capătul lumii“. Și mergeam departe... Cîteodată, culegînd flori de cîmp, ori alergînd să prindem fluturi „cu trei culori“, ne trezeam în lunca Conțeștilor, departe de Vascani... Aveam atunci și una și alta impresia unei stăpîniri de sine și ca o licărire de mindrie trecea prin gîndul nostru. Din valea întinsă, presărată de flori, se vedea sclipînd Vascanii în apusul soarelui...

— Ia uite-te, Adeluță, ce frumos fi colo... parcă-i la pararamă...

— Așa-i de departe, tot pare mai frumos...

Allădată mergeam pe malul Siretului; alegeam pietre frumoase sau ne așezam sub răchiți și priveam, tăcute, cursul apei.

— La ce te gîndești, Tincuță?

— Mă gîndesc, Adeluță, unde ași ajunge eu mergînd, pe apa asta, o lună întregă.

— Unde ai ajunge? N'ai învățat în Geografie? Dai în Dunărea și de acolo în Marea Neagră și pe urmă dai în alte mări, și mările celea-s lîngă alte țări. Nu știi că spunea domnișoara că pe acolo-i cald și cresc portocale și nu-i iarnă ca la noi...

— Tare m-aș duce departe de aici. Da' mata la ce te gîndeai adîneoarea?

— Eu ași vrea să știu de ce tot curge apa asta zi și noapte.

— Ca să aibă peștii unde trăi... Haidem că se însărează, zisei eu Adeluței, ce sta nemișcată cu ochii în Siret.

— Și apoi ce, noaptea nu umblă oamenii pe drum?

— Oamenii, da' noi?

— Ce sîntem? Mie nu mi-e frică de nimic, da' ție de ce ți-e frică în lumea asta?

— De mama și de păinjeni.

— De cucoana Ana scăpi tu, am auzit că te trimete la lași la școală.

— Așa vorbeau într'o zi, da' eu nu întreb că mă bate.

Se vorbise mult în casă de școală ce trebuiam să urmez. Dacă mama uitase cu desăvîrșire planurile care mă răpise mănăstirii, mulțumîndu-se cu o profesie și cu gîndul să-mi pot cîștiga „pînea“, în egoismul lui Cuconu' Costache ființa mea căpătase o altă însemnătate: obiectul de distracție se schimbă, ca prin minune, în element de rivalitate față de dușmanii ce-l pizmuiser învidiîndu-i averea:

„Vreau ca fata asta să cînte la piano, mai bine decît Olga Neculcea, să învețe frantuzește ca să scrie lui Deleanu, cînd o fi nevoie și să știe și nemțește ca să-mi spue ce vorbesc misiții, cînd îmi cumpără grîul.“

În convorbirile în care-i surprindeam cîteodată, auzeam pe tata hotărînd zestrea ce avea să-mi dea, iar ideia adopției se discuta întotdeauna sfîrșindu-se ajes în sfadă.

— Să-i dai un mijloc de trai, iaca atita îți cer eu, zicea mama.

— Ba am să-i dau mai mult, că doar n'am să iau banii cu mine în pământ.

— Parcă cine știe ce ai...

— Am destul și am să mai fac avere. Cel douăzeci de mii care-i iau pe an dela pământul ceala și cu douăsprezece mii leafa mea dela Deleanu și cu ce mai iau dela vie fac vre-o 47-50.000 pe an; nu mai pun podul și abatorul.

— Podul și abatorul sînt ale mele și eu nu dau...

— Mai sînt pe urmă picușurile.

— Care?

— Intreținerea casei. Ce-ar fi să n'o am dela Curte?... Și am uitat să număr ce mai iau eu „peste prețul curent“, cînd vind grînele moșiei.

— Dacă ai, strînge; la bătrîneță n'are să ne ție Tinca. Să mă ferescă Dumnezeu!

O Judecată engleză asupra tratatului dela Versailles*

Nu se poate inventa o durere mai largă și mai sfîșietoare ca acela a d-lui J. M. Keynes. Profesor la King's College din Cambridge, versat ca nimeni în teoria și bucurăria economică, director la „Economic Journal”, în fine consilier tehnic financiar la Conferința Păcii, d. Keynes avu nefericirea să asiste la spectacolul unor oameni care jonglau, nepăsători, cu milioanele de existențe. Eiecare cuvînt roșit de Lloyd George sau Clemenceau avea repercusiuni incalculabile, și d. Keynes era printre pușinii capabili să le vadă.

Clemenceau se ocupa cu „l'écrasement du Boche” și cu reve-

Cele de mai sus au fost scrise între convorbirile dela Hythe și cele dela Spa. Totuși nu socotim să schimbăm ceva în re-aclarea ar-
ficolului. „The ec. c. of. N. P.” este o carte care domină înfîplările
posibile. Chiar presupunînd că în ultimele timpuri armonia între aliați
ar fi mers crescînd; chiar presupunînd că în locul fiecărui eveni-
ment recent ar fi avut loc toamna evenimentul contrar, rezultatul ar fi
fost acelaș. Alitudinea profesorului englez răspunde la ceva mult mai
adînc și, mai mult decît atît, constă în singurul răspuns eficace. Toate
tulburările și disentiamentele la care asistăm sînt datorite unei ne-
înțelegeri dar nu unei neînțelegeri între mai multe guverne și po-
poare, ci între două stări de lucruri. Este nu un conflict în spațiu, ci
în timp. Mai presus de succesele cîrmuitorilor și independent de con-
simțămîntele supușilor, există o stare de lucruri, economică și so-
cială, care prezintă o dublă dificultate: aceea de a fi nouă și acela
de a nu fi recunoscută ca atare. În ciuda ignorării încăpăținate a
majorității, cu calmul inerent fenomenelor naturale, noua ordine se
afirmă făcîndu-și drum printre și peste toate obstacolele. Cartea lui
Keynes este printre pușinele care vin sama de aceasta. Să nu se
obieceze că pret nsa noua stare de lucruri, economică și socială, nu ar
fi nouă și că ar suscita probleme pe care le înțelegem și înainte de
1914. Se uită că înainte de războiu toate acestea erau tendințe și de-
siderate, pe cînd azi s'au ridicat la rangul de „fapte”. Înaintea de 1914
erau înăbușite de un alt fapt, de o putere covârșitoare: *nevoia de pace*.
Dar aceasta a fost rupită și toldeodată deslănțuite toate necesitățile
nouă care cloceau relativ invizibile. Pacea dela Versailles trebuia să
vină sama de acestea. Nu a făcut-o; deaceia nu e o pace adevărată,
ori cîtă armonie ar exista între aliați, a fortiori în ipoteza contrară,
care pare mai apropiată de adevăr. Tratatul dela Versailles este
greșit, independent de aplicarea sa bine-voitoare sau egoistă. Nu
aplicarea, ci însuși tratatul este combătut de Keynes. Iată pentru ce cri-
tica sa depășește evenimentele politice ulterioare.

nirea la statu quo ante 1870*, cu o senină lipsă de simț istoric. Lloyd George nu urmărea decît să „cîștige o levată” și să „importeze la Westminster cîte ceva care să aibă prestigiu o săptămîină”. Cît despre „pastorul neconformist” care se mai cheamă și Președintele Wilson, acesta nu urmărea nimic. Săgîndea neîncetat la cele 14 puncte pe care nu le mai pricepea nici el. Problema reparațiilor a fost rînd pe rînd „o chestiune de teologie, de politică, de resentiment, de șicană electorală,—niciodată însă o problemă economică”.

În această regretabilă ambianță s'a elaborat tratatul dela Versailles. Atunci Keynes își dă demisia dela Conferință și, în liniștea pioasă din Universitatea din Cambridge, scrie o carte: *The economic consequences of the peace*, care se ridică din toate puterile împotriva păcii leonine a lui Clemenceau. „Pace necinstită” spune autorul, „pace nedreaptă”, „pace cartagineză”. În fine, mai presus de toate, „pace inexecutabilă”.

În Anglia și America, în țările neutre, vocea profesorului dela King's College are un larg răsunset. Edițiile una după alta se epuizează și cuvîntul de ordine este: „al cetit pe Keynes?”. Deasemeni tot ea explică atitudinea mai binevoitoare a aliaților (minus Franța) față de Germanii.

Dar ideile lui Keynes aveau un dușman implacabil în „Tigrul Victoriei” (și poate și în Smuts, succedantul anglo-saxon al lui Clemenceau). Nu trebuie să uităm că tratatul este opera octogenarului fost radical. Pacea lumii a fost determinată, 90 la sută, de împrejurarea că Clemenceau știa englezește, că Wilson nu știa francezește, că Orlando nu știa englezește și că Lloyd George nu știa francezește. Cheia, punctea, regulatorul, factorul tuturor desbaterilor era deci primul ministru francez. O vorbă de spirit sau o butadă, spusă într-o englezească picantă, tranșa destinele cîte unui sfert de continent.

Dar azi vedem cum Era clemencistă se apropie de sfîrșit, cum bunul simț și cultul posibilului încep să-și reclame drepturile nesocotite.

Atunci, începe să se vorbească de cartea lui Keynes și în Franța.

„The economic consequences of the peace” este cea mai favorabilă pledoarie pentru Franța. Ea constituie, în domeniul realităților, ceiace un Duhamel, Romain Rolland, Barbusse reprezintă în acel al dezideratelor. Cu cifre statistice într-o măsură, cu postulate sever-științifice într'alta, se demonstrează că solidaritatea europeană este nu o aspirație spre mai bine, ci un fapt istoric, împotriva căruia alte fapte istorice luptă fără succes. Astfel, de pildă, aminteste că, înainte de război, cel mai mare client al Franței, Americii, Angliei—era Germania; că

* E vorba de 1870 din punct de vedere extern. Politică internă de unificare sau federalizare nu putea constitui o problemă a Conferinței.

cel mai de seamă client al Germaniei era Anglia; că nesfârșitul imperiu colonial al Mării Britanii importa mult mai mult din țările concurente, decît din metropolă; că aceasta aducea din colonii abia 25 la sută din importul total, etc., etc., și nimic din toate aceste operațiuni nu se făceau de bună voe. Solidaritatea internațională este *obligatorie*. Dar războiul a rupt echilibrul, scoțînd-o din loc. Iar pacea, în loc să o readucă, vrea să o alunge definitiv.

Pe acest fapt al *solidarității obligatorii* și ajutat de bogata sa informație economică, își clădește D. Keynes argumentarea. Dacă Germania moare, moare și Anglia, moare și Franța. A ucide pe învins, înseamnă a te sinucide.

Opinia publică franceză se scandalizează în fața acestui cinism filogerman. Vom vedea însă, mai încolo, că nici chiar tratatul Clemenceau nu face Franței o parte mai avantajoasă ca propunerile lui Keynes. Ele prevăd, în favoarea Franței, o indemnizare superioară, nu numai ca siguranță de încasare, dar chiar ca *quantum*!

Iată principalele puncte ale acestor propuneri:

1. Reducerea indemnității germane la suma de 40 miliarde de mărci-aur*, dintre care Franța va avea 20.
2. Renunțarea Angliei la partea ei de 14,5 miliarde din cei 40 în folosul regiunilor devastate și Statelor nouă.
3. Anularea datoriei interaliată.
4. Bonurile emise de Germanii în vederea plăților vor fi garantate de aliați.
5. Un împrumut în favoarea statelor care au de făcut față la cheltuieli imediate și indispensabile.
6. O ligă europeană a liberului schimb.
7. Austriacii nu vor avea de plătit nici-o indemnizație.
8. Se vor lua toate măsurile necesare pentru refacerea Rusiei.
9. Intrarea imediată a Germaniei în Societatea Națiunilor.

În fața acestora, imperialiștii au început a protesta cu violență. Hauser, profesor de istorie economică la Sorbonna, își intitulează articolul său din revista „Action Nationale”: *Un avocat de l'Allemagne: J. M. Keynes*, iar G. Raphaël Lévy (de l'Institut): *Un abération: le livre de Mr. Keynes* (numerele din 1 și 15 Mai din „Revue des Deux Mondes”). D. Raphaelovici (în „Economiste Européen”), fără să aprobe, se ferește să injurie, ca autorii precedenți. Cit despre D. Rist, cel mai bine informat dintre economiștii francezi, lasă în sinul aceleiași reviste pe care, în mare parte, d-sa o conduce („Revue d'Eco-

* Clemenceau cerea 750 miliarde, aproape un trilion numai pentru Franța!

nomie politique"), lasă pe Truchy și pe alții să aducă osanale tratatului, iar el se mulțumește, într-o scurtă dare de samă, să nu pue la îndoială buna credință a autorului.

Va trece multă vreme până ce Francezii să consimtă a asculta pe acei care s'ar încerca să dovedească că proza D-lui Lévy este vorbărie goală și că la fiecare 6 rinduri D. Hauser spune câte o enormitate.

Intr'adevăr, tratatul a fost clădit pe două sentimente: *ura* și *cupiditatea*. S'a crezut că momentul a sosit pentruca toată lumea să devină milionară cu banii luați dela Germani*. Nici o evaluare nu mai părea suficientă. Nici-o cifră nu mai părea exagerată. Era o adevărată licitație între miniștrii de finanțe, care de care se întrecea să făgăduiască miliarde mai multe**. Pe de altă parte, s'a crezut că a urî pe Nemți este nu numai o datorie națională, dar chiar o virtute creștină. Răsturnindu-se teoriile lui Treitschke, s'a ajuns la convingerea că lumea se împarte în două: Germani și oameni, și că în Tablele Dreptății stă scris că misiunea celor din urmă este să infometeze pe cei dintâi.

Dar să luăm, rînd pe rînd, toate obiecțiunile aduse aceiua care a cutezat să deschidă ochii și să vadă.

În primul loc, Hauser învinuiește pe Keynes că uită *factul istoric care este războiul 1914-1918*. E drept că o face. Dar e și mai drept că are tot dreptul să o facă. *Nevoia de a uita războiul* este azi preocuparea generală. Dacă am satisface această năzuință, am aduce umanității de astăzi cea mai prețioasă binefacere. De peste tot nu răsare decît o poftă nesățioasă de a zvrili în fundul memoriei, de a lăsa o cortină opacă peste timpurile barbare din care abia eșim. Din nefericire însă nu e așa de ușor să uiti. Ne trebuiesc o serie de mijloace care, readucîndu-ne la vechile „timpuri normale“, să ucidă orice nouă ocazie de aducere-aminte.

Dar problema revenirii la o stare de solidaritate internațională nu preocupă pe guvernantii francezi. Homeopați convinși, ei vor ca *suvenirul veșnic prezent al războiului să ne scape de amintirea dureroasă a războiului*. Iși dau toate silințele ca să compromită respectabilele lor suferinți, încîndu-le în răzbu-nare. Și orbirea lor merge până acolo, încît sînt gata să creadă că Germania se va pune din nou pe picioare inadins ca să le plătească; și apoi cu conștiința datoriei împlinite, se va stingea fără zgomot, ca să-i uităm păcatul!

D. Hauser declară că „i se pare că visează“ cînd vorbește,

* D. Raphaelovici critică cu severitate această mentalitate în „Economiste français“ - April.

** E semnificativ cum răspunde Risi reproșurilor făcute de Keynes economiștilor pentru a nu fi protestat împotriva evaluărilor unui Kloiz, Loucheur, Dubois: „Mr Keynes s'est mépris sur notre silence. Il ne voulait pas dire acquiescement, il voulait dire simplement du dédain“. Revue d'Ec. politique, Janvier-Fevrier.

cu revoltă, de „mania reciprocității“ a lui Keynes (în materie vamală, fiuvială și juridică). I se pare exorbitant ca cineva să pretindă în favoarea Germaniei un tratament egal cu acel al aliaților. Oare, spune d-sa cu candoare, războiul dus de Antantă, nu a avut de scop punerea Germaniei într-o stare de inferioritate economică?

Răspundem hotărît, odată pentru totdeauna, Nu!

Nu acesta a fost scopul mărinimoasei Quadruplice.

Germania a vrut să se ridice mai presus de alții. Genevozitatea Antantei veghea. Războiul odată cîștigat, înviul se va mulțumi cu ce era. Deapăruri va fi egal cu ce e normal să fie, cu ce era înainte ca o ambiție nesocotită să-i fi pierdut mințile. Un războiu de dreptate este un războiu de egalare.

Germania, redusă la un statu quo ante bellum*, pierde tot ce putea obține cîștigînd victoria. Mai mult decît atît nu se poate lua, nu este drept, nu este *practic* să i se ia.

Sau atunci Antanta se pune pe un alt tărîm. Revine, implicit, la vechile uzanțe. Foarte Sibile. Dar atunci, consecințele se întorc împotriva ei înseși. În acest domeniu, Germanii sînt mai iscușiți ca ea. Felul abil cum știu să eludeze executarea tratatului, o dovedește în deajuns. În plus, dacă aliații încep să se servească și ei de procedeele vindicative pe care le numeau odinioară disprețurilor: *teutone*, atunci *principiul reciprocității revine!* La arme egale, picilitul nu are drept să protesteze. Și picilitul, într'un asemenea duel, se știe cine va fi. Antanta a putut sfîrși prin a învinge, tocmai pentru că personifica alte procedee, alte aspirații, altă mentalitate decît dușmanul. În schimb, dacă victoria a șovăit atîta vreme, aceasta ține de faptul că în mînuirea „vechilor mijloace“, Puterile Centrale erau neîntrecute. A le relua, înșamnă a se pune, de bună voe, în poziție de inferioritate.

Așa încît, cu tot desgustul pe care îl poate avea acum Antanta pentru națva sa mărinimie de altădată, — ce are mai practic de făcut este să revie tot la ea. Este singurul tărîm unde o înțelegere este posibilă. Dacă perzistă să-și menționeze crezul: *Germania delenda*, atunci nu va avea de înregistrat decît eșecuri lamentabile și picileii umoristice.

Iată pentru ce pacea trebuie să fie o pace de colaborare, unde cuvintele învingător și învins să fie scoase din dezbatere.

De altfel, cum spune foarte bine Keynes, în momentul armistiștiului, aliații au avut de ales între o pace de capitulare și una de negociere. Trîmișind acele faimoase 14 puncte, *aliații au ales*. Așa încît, chiar din punct de vedere juridic, tratatul este ilegal. Atunci Hauser se adăpostește în dosul dreptului pe care îl are Societatea Națiunilor de a „*exclude, ca penalitate, un stat*

* La Alsacia nu avea nici-un drept. De acela retrocedarea nu contrazice statu quo-ul. Afară de aceasta e vorba de echilibrul economic, nu de teritorii, nu de un echilibru în sensul lui Metternich.

de pe piețele lumii", și se revoltă cum aceste penalități vor atinge numai crimele viitoare, lăsând cele trecute nepedepsite! E clar. Ura îl face pe D. Hauser să uite un principiu elementar de drept: neretroactivitatea legilor penale agravante.

Același D. Hauser crede că găsește, în fine, explicația cînd datei Jărgimi de vederi a profesorului englez într'o *oroare foarte reacționară de bolșevism* și în convingerea că Germania ar putea fi o bună păvază. Iată tot ce vede acest D. Hauser în omul care își permite să-l depășască! De altă parte, Francezii au avut totdeauna *mania monopolului* cînd este vorba de ură împotriva bolșevismului. Oriceșteori Germanii (vecinii mai apropiați) îndrăznesc să se teamă de sovietismul revoluționar, Francezii o interpretază ca o ofensă personală.

Cel mai pitoresc reproș este deosebirea dintre tratatul de la Versailles și *ce ar fi fost* un tratat-Tirpitz sau altul. Lasă, mai întăiu, că prin aceasta se recunoaște din nou legitimitatea procedeelelor germane cînd e vorba de învingător, — dar, în plus, se uită un lucru: că tratatul de la Versailles este mai apăsător decît orișice tratat de inspirație kaiseriană, pentru simplul motiv că *Germania e undă singură*, pe cînd alții sînt foarte mulți. Dacă Germanii învingători ar fi cerut 5 trilioane indemnizație, era mai puțin nedrept decît ce li se cere lor azi, pentru tot atît de simplul motiv că aceste 5 trilioane, *Antanta le putea plăti*, pe cînd chiar cele 40 miliarde fixate de Keynes depășesc încă capacitatea de plată a Germaniei. Așa încît, argumentul nu numai că nu probează, dar chiar compromite cauza.

Keynes evaluează paguba produsă de războiu în regiunile devastate la 12 miliarde. Nu este prea departe de adevăr. Avera totală a Franței e de 300—350 miliarde. Partea bombardată reprezintă ceva mai puțin decît a 10-a parte din întregul teritoriu al republicii. Valoarea sa ar fi de vre-o 30 miliarde. Din acestea trebuie să scădem jumătate, căci valoarea *funciară a solului* nu este pierdută. Rămîn vre-o 15 miliarde, așa încît diferența între evaluarea lui Keynes și realitate este destul de neînsemnată. Dar, dacă ne amintim că Keynes nu rămîne la această cifră, ci fixează partea Franței la 20 miliarde, din care, scăzînd 2 miliarde pentru exactiuni, muncă obligatorii etc., constatăm că autorul supra-estimează indemnitatea revenită Franței cu 3 miliarde!*

* Chestiunea pensiunilor de războiu nu poate intra în linia de socotelă într'o indemnitate de războiu, pentru că:

a) E inerentă în-și faptului care se numește *războiu* și riscurilor reciproce ce decurg din el.

b) Nu există *sumă* care să *ajungă* pentru o asemenea operație. Într'adevăr, socotind datoria vîngeră de războiu a Franței 4 miliarde *Jan.*, alte 4,5 pentru Anglia și alte 4,5 pentru restul beligeranților, aceasta ar face o sumă totală de vre-o 15 miliarde pe an! Sistem în domeniul basmelor à la Jules Verne.

D. Hauser critică toate aceste evaluări ca fiind sub realitate :

a) Pentru că ele trebuiesc socotite în franci 1919, iar nu în franci 1914.

b) Pentru că nu se țin în considerațiune decât valorile administrativ sezisable, valorile venale și successorale.

c) Pentru că se omit pierderile de „virtualități”, de „valori negative”, sau cum le denumește D-sa, «les manques à produire».

Prima obiecțiune se poate refuta amintind că toate socotilele privitoare la reparațiuni se fac în *monedă-aur*, unde deprecierea este neglijabilă.

Despre a doua obiecțiune se poate spune că, în afară de valorile venale și successorale, nu este drept să se numere și altele, — căci acelea au fost, de fapt, cruțate, servind la întreținerea tuturor acelor care azi cer despăgubiri.

Afară de aceasta, o evaluare ca să fie juridică, nu e ținută să ia în considerațiune decât asemenea valori vizibile (aceiași lucru îl înțelegim când este vorba de impozite). Dreptul, mai ales când e vorba de chestiuni de diametru mare, nu se poate incurca în analize de subtilități psihologice.

Aceiași lucru în ceiace privește „virtualitățile” d-lui Hauser, care sînt și mai bogate în nuanțe de interpretare. În plus, remarcăm că nimeni nu vorbește de „virtualitățile” pierdute de Germani. Ar fi foarte avantajoasă pentru Germani asemenea analize scrupuloase cu privire la confiscarea flotei și la pierderea «virtualităților coloniale», cu «actualități» cu tot*.

Reana credință apare în plin atunci când e vorba de «Liga liberului schimb», pe care Lévy o numește pur și simplu „o nouă Mittel-Europa”, iar Hauser, cu mai multă probitate: „o Mittel-Europa britano-germană”. Dar oare nu este evident că marea cîsur al răposatei Europe centrale era de a fi numai germană și de a nu fi și engleză? Căci, dacă va fi aceste două lucruri, va deveni, automatic, europeană, — nici Franța, nici Rusia, nici Nordul, nici Orientul neputîndu-se ține izolată de ea.

Un alt punct al criticii D-lor. Hauser și Lévy privește chestiunea cărbunelui. Aci inexactitatea cea mai fașă se substituie simplei erori de interpretare. Astfel, D: Lévy afirmă că situația Franței este mai critică decât a Germaniei. Or, toate statisticile ne spun că în 1913 Franța consuma 60 milioane de tone de cărbune, iar Germania 139 (dintr-o producție de 191 milioane de tone). În 1919 Franța are asigurată o consumație de 47, pe cînd Germania, după tratat, ar trebui să se mulțumească cu 60 milioane de tone! Franța se plînge de un

* Stratagema „Mandalului colonial” este cel mai ilustru exemplu de confiscare violentă din cîte cunoaște istoria.

deficit de 20 la sută, și găsește că stă mai prost decât Germania, mare producătoare de cărbune, care înregistrează un deficit de consumație de 60 la sută! Este oare drept ca deficitul triplu al Germaniei să crească pentru a acoperi pe acela simplu al Franței? Și, lăsând chestiunea drentății, este oare practic pentru Franța, ca toată industria germană să înceteze?

De altfel, toate acestea sînt atît de evidente, încît vedem chiar printre economiștii francezi, și nu printre cei mai lipsiți de valoare, pe D. Rist, căutînd să consoleze speculațiunile pesimiste ale Germanilor în chestiunea carbunelui. În acest scop amintește că o parte din cărbunele pierdut nu e complet pierdut, căci din cele 45 milioane de tone pe care le produce Polonia, Germania are dreptul să se aprovizioneze în condiții egale cu înșiși Polonezii. Apoi observă că această stare de lucruri nu e menită să dureze indefinit și că peste 10 ani încetează. În fine tot Rist spune (și aceasta este și mai semnificativ) că „on pourrait trouver des arrangements particuliers“.

Trecînd la altă ordine de idei, remarcăm că toți criticii lui Keynes dau prea puțină atenție rolului pe care e chemată să-l joace o Rusie refăcută în Economia europeană. Se uită că în ultimul timp alcătuirea industrială a Statelor-Unite a suferit oarecare schimbări. Din ce în ce exportul materiilor necesare industriei se micșorează; acestea fiind întrebuintate în lăuntru. Toate privirile trebuesc deci îndreptate înspre Rusia, singura capabilă să înlocuiască America în această funcțiune.

Or, este axiomă, că în afacerile rusești, orice ar face aliații, tot Germania va avea ultimul cuvînt. Chiar dușmanii lor cei mai înverșunați (Daudet și Maurras, șefii partidului naționalist integral) o recunosc.

Iată, sub o altă formă, apărînd acea *solidaritate obligatorie*, faptul istoric principal dela care se inspiră profesorul dela King's College.

Cît despre împrumutul internațional, Hauser îl compară cu un șantaj. Cum bancherul principal va fi America, este firesc că aceasta nu va acorda nici-o centimă statelor cu apucături imperialiste, în speță, Franța. Disprețul D-lui Hauser pentru un asemenea împrumut este reeditarea fabulei vulpei cu strugurii. Și iată pentru ce îi dă un calificativ corecțional. Dar, dacă „a obliga pe un stat să nu fie imperialist“ se numește șantaj, atunci cuvîntul merită să fie reabilitat și să lase triumfal afară din codul penal.

Dela D. Raymond Poincaré** pleacă distincția între *just*

* Revue d'Economie Politique, Janvier—Février, 1920.

** Chronique de la quinzaine: Histoire politique în „Revue des Deux Mondes“.

și *Posibil* în materie de fixare de indemnități. D-sa reproșează lui Keynes că, dacă pornește dela capacitatea de plată a Germaniei în loc să pornească dela ideea de justiție, face ca un om călcat de automobil care, în loc să ceară o despăgubire proporțională daunei, începe prin a întreba pe automobilist cât are în buzunar.

Oblecțiunea nu are valoare. Mai întâi, pentru că lucrul important nu este ordinea de succesiune între considerația *Justiției* și a *posibilului* în deliberarea asupra despăgubirii. Important este *rezultatul*, adică *suma fixată*, și în fine, și *mai important*, *suma încasabilă*.

Dar, afară de aceasta, o profundă deosebire va exista totdeauna între debitorul-stat și debitorul-individ:

a) Celui din urmă l se poate sechestra *tot**, pe cînd cel din urmă va avea întotdeauna o serie de bunuri inezisabile (începînd cu stocul său de aur).

b) Fraudarea creditorilor este mult mai ușoară debitorului stat. Acesta are un milion de mijloace ca să eludeze plata; mijloace împotriva cărora represivitatea este mai oneroasă decît însăși paguba. Un stat cînd își plătește datoriile *face o grație*. Nimic nu îl poate obliga, în afară de considerațiunile ideologice de onoare. Or, acest sentiment nu poate exista la Germani, care sînt, până la unu, convinși că sînt victima unui asasinat. Ba chiar onoarea națională pare a-i sfătui să picilească cît pot mai mult pe aliați. Așa încît metafora D-lui Poincaré nu funcționează, și capacitatea de plată rămîne considerațiunea care va avea totdeauna ultimul cuvînt în materia indemnităților.

Ce trebuie să credem despre capacitatea de plată a Germaniei? Credem că chiar aprecierile D-lui Keynes sînt prea optimiste. D-sa fixează 40 miliarde plătibile în 30 anuități, care s'ar ridica, socotind o dobîndă de 5 la sută și un amortisment de 1 la sută, la vre-o 2 miliarde mărci-aur, sau la circa 12 miliarde mărci-hîrtie.

Pe de altă parte știm că, în Februarie 1920, Reichul a fixat bugetul la 25 miliarde de mărci (hîrtie), din care 10 miliarde sînt afectate serviciului *vechilor* datorii publice. De asemenea, știm că felurile *Kriegssteuern*, adevărate confiscări, merg azi până la 80 la sută, așa încît situația actuală reprezintă marea maximum al impozabilității contribuabilului german.⁶² Cît despre impozitele indirecte, rețeta va fi, probabil, mult inferioară previziunii, mai ales pentru impozite impopulare ca acele asupra cărbunelui. Se evaluează deficitul între re-

* Bunuri inezisabile găsim și la particular, dar de o importanță neglijabilă față de acele ale statului.

⁶² V. pentru mai multe detalii articolul lui Rist: *La réforme financière Allemande* din „La Revue d'Economie politique”.

țetă și previziune la circa 8 miliarde. În sfârșit, emigrarea capitalurilor este încă un factor care se adaugă celorlalte dificultăți.

Și, reamintesc, în toate aceste socoteli, nu figurează indemnitatea de plătit aliaților. Dacă o socotim și pe aceasta cu quantumul moderat a lui Keynes, ar rezulta, la un budget de 25 miliarde, un deficit de $8+12=20$ miliarde! Așa încît, nu-l va fi prea greu Germaniei să nu poată plăti nimic. Cîi despre ipoteza unei luări în întreprindere a întregii Germanii de către Antantă, abia dacă merită un suris. De altfel, cînd o prea mare amărăciune îl împinge pe Germani la gîmă, fac a deseia aliaților asemenea invitații.

Dar, cu toate dificultățile bugetare semnalate mai sus, este mai mult ca sigur că Germania, în fața unei bunevoini manifeste, în fața unei atitudini de conciliare și de colaborare din partea Antantei, în fața puințil de a scăpa într'un termen fix de o datorie moderată, — se va determina să facă un efort uriaș care, pentru moment, trebuie să o mărturisim, nu are nici un interes să-l facă. Lucru paradoxal. Englezii, care au interese relativ antagoniste cu Reichul, își indulcesc din ce în ce procedeele, în timp ce Franța, care e unită de Germania printr'o solidaritate inextricabilă, persistă în aceeași politică demodată.

Suprimarea datoriei interaliată ar suprima totdeodată mult din legitima mîstă pe care Germania o are față de imperialismul Antantei. Și nu trebuie să se primească cu scepticism o asemenea suprimare. A fost un timp, cînd era cît p'aci să se realizeze. Ea constituia fondul programului Dalles, care era considerat, oarecum, ca bazele discuțiunii și la preliminarile Conferinței. Pe vremea tratativelor din primăvara anului 1919, Antanta păstrase încă ceva din caracterul de colaborare pe care l-l împregnase nenorocirea comună. Wilson nu era încă influențat de Smuts, și Anglia căștiga din ventilairea și compenarea datoriilor interaliată. Cuvîntul de ordine de pe front: „fiecare după mijloace” răsuna încă în gările Conferinței. Calcularea capacității de contribuție la opera comună a fiecăruia după criteriul așa de simplu al aportului efectiv, al debitului și al creditului interaliat — părea încă o operație de bun simț și de dreptate care se impune. Dar atmosfera de înfrățire, moștenită dela suvenirul dezastrului conjurat împreună, fu turburată și definitiv alungată. Ca un ciclon, intra octogenarul Clemenceau, și bătînd cu pumnul în masă, rosti: *Germania delenda*.

Dar, încetul cu încetul, și în ciuda tuturor declamațiilor, cartea lui Keynes își face drumul în lume. Deja influența sa asupra lui Asquith și Robert Cecil este evidentă. Deasemenea nu e străină în ezitățile lui Lloyd George, în prima redactare a memorandum-ului dela Londra, în tratativele dintre Krassia

și Lloyd George, într'un cuvânt în atitudinea mai amicală a Anglo-Saxonilor față de Reich. În Franța funcționează ca spectrele. Oriciteori se vorbește de Spa sau de Hythe, cuvântul de ordine e: „pourvu qu'on ne s'inspire pas des idées de Mr. Keynes!”

Vom încerca să dovedim că aceste idei atât de temute aduc Franței o situație mai favorabilă decît orice altă convenție. Vom lua ca punct de comparație hotărârile interaliatate dela Hythe. Așteptarea rezultatelor altor conferințe e inutilă. Acestea nu pot fi decît mai puțin oneroase pentru Germani față de cele dela Hythe și în nici-un caz agravante. Așa încît tot ce s'o decide la ele nu va fi decît un *a fortiori* mai mult pentru argumentarea ce urmează:

La Hythe s'a căzut de acord * asupra sumei de 200 miliarde de mărci-aur, dintre care, ventîlîndu-se și compensîndu-se datoriile interaliatate, Franța va avea dreptul la 47 miliarde mărci-aur, Anglia 35 și jumătate, America nimic (dar încasează 37 miliarde dela Aliați), iar „celelalte țări” nimic. Calculat în franci-aur, Franța are o creanță netă de 58 miliarde.

Să vedem acum ce-i dă combinația-Keynes:

20 miliarde franci-aur partea sa din cei 40 plătiți de Germania.

18,5 datorită interaliată de care se află liberată.

5,5 dobînda de 5 la sută și amortismentul de 1 la sută al acestei datorii, calculat pe 9 ani, termenul scadenței.

14,5 partea Angliei din cei 40 miliarde, la care aceasta renunță în favoarea regiunilor devastate.

58,5 miliarde franci-aur; așa dar:

1) Un prim avantaj al soluției Keynes este o jumătate de miliard pe care Franța îl încasează în plus.

2) Un alt avantaj este că, în soluția-Hythe, chiar dacă Germania plătește (supoziție absurdă), regiunile devastate tot nu pot fi refăcute, deoarece multă vreme vărsămintele vor merge, automatic, să amortizeze datoria interaliată a Franței, afară de cazul unor acorduri speciale. Dar acestea nu se fac gratis, plus că dobînda are specialitatea de a depăși, în foarte scurt timp, capitalul.

3) Combinația-Keynes este singura care permite refacerea Rusiei.

4) Singura care nu nedreptățește statele mici și nouă (România, Polonia, etc).

5) Singura care permite o reluare a activității economice generale și o revenire relativă la «timpuri normale».

6) Singura care permite Franței contractarea de împrumuturi nouă la aliați, împrumuturi care, pentru moment, par a-i fi categoric refuzate.

7) Un alt avantaj este că soluția Keynes e singura, pe cînd cealaltă, chiar dacă Germanii ar putea plăti, fiind inte-

* Toate aceste informațiuni sînt puizate din „Foreign Press Service”.

metată pe ură și pe mefiență, devine foarte problematică, oferind o puternică asemănare cu pielea ursului din pădure.

În materie de politică sovietică, înțeleptul proverb: «un rien vaut mieux que deux tu l'auras» nu mai e adevărat. Pentru dușmanul intern al poporului francez «un tu l'auras» pipărat cu puțină ură, face mai mult decât «deux tiens» fără.

8) Înșirșit, avantajul care face inuile pe cele șapte precedente, este că un tratat în sensul propunerilor lui Keynes este *singurul executabil*. Între acesta și Tratatul Clemenceau va exista întotdeauna o deosebire fundamentală: Chiar dacă cel dintâu ar părea o *afacere proastă* pentru aliații creditori (celace e departe de a fi exact), în tot cazul constituie o proastă afacere pe care *o pot face*. Pe cînd în Ipoteza Clemenceau, chiar dacă Germanii, apucați de remuscări mistice, s'ar hotări din tot sufletul să facă afacerea proastă care li se propune, — *nu vor putea, materialmente, s'o facă!*

Germania are o avere națională de 300--320 miliarde mărci-aur*: bugetul său actual este de 25 miliarde cheltuieli, fără indemnitatea aliaților. Din aceștia, 8 miliarde din rețetă sînt problematice. Capitalul emigrează pe zi ce trece. Înșirșit, impozitele reprezintă marea maximum de impozabilitate a contribuabilului.

La toate aceste grave imposibilități, cum răspunde „cupiditatea utopică”** a politicianului dela Paris, marele dușman al Franței? Vorba D-ului Hauser: ni se pare că visăm! Abia putem crede ochilor cînd cetim, în officiosul tartuferiel guvernamentale „Le Temps”, articolul de fond din 31 Mai intitulat: „Sur les bases du Traité”. Cu o voluptate sadică, se face socoteala că chiar dacă Germania va plăti, până la ultimul ban, cele 200 miliarde aur fixate — peste 30 ani, data ultimei anuități, printr'un inocent joc de dobinzi (simple, nu compuse!), același Germanie se va găsi datorare aliaților pentru o sumă superioară celei care reprezintă integralitatea datoriei. În 1920, Germania datorește 200 miliarde. În 1947, dacă Germania plătește tot, va mai datora încă 202 miliarde! Atunci, în loc să nu știe cum să se ascundă de rușine în fața unei asemenea exproprieri neașteptate, tonul devine deodată superb, și cetim următoarele declarații amenințătoare, pe care nu ne putem abține să nu le reproducem textual: „Delegația germană care va pleca la Spa va trebui, deci, să nu-și disimuleze că Tratatul dela Versailles pune o armă formidabilă în minile guvernelor aliate. Ele vor putea, de fapt, constrînge Germania să plătească aproape indefinit”!

* Evaluarea e făcută de Hellferich, înainte de război, deci nesuspectată de tendințe frauduloase.

** D-nul Raphaelovici, în Economiste français (April), se ridică cu severitate împotriva acestui mezel ministerial de promisiuni de miliarde

Și acum, ca să sfârșim, care este soluția de ordin general preconizată de Keynes pentru asanarea economică a Europei? Liber schimbist convins, D-sa vede scăpare în instituirea unei European-free-trade-union, cu taxe exclusiv fiscale, sau maximum compensatoare.

Din nefericire soluția ne pare insuficientă. Atît liberalismul, cît și protecționismul sînt astăzi procedee învechite. Ambele politici nu mai corespund alcătuirilor industriei actuale. Impotriva amîndurora, asistăm la evoluția unor coloși care le calcă în picioare, și le nimicesc efectele. Acești giganți economici sînt *trusturile*. În *generalizarea* trustului precum și în armonizarea lui cu vechile procedee, stă adevărata soluție. O organizație într'adevăr fertilă, care să nu cunoască crizele, care să realizeze prețuri stabile și moderate,—va trebui să conțină o întreită serie de convențiuni:

1) O înțelegere a tuturor producătorilor pentru fiecare produs în parte, care să-și repartizeze în chipul cel mai avantajos producția, de-alungul unei cît mai întinse regiuni, după nevoile consumației.

2) O comisiune de reprezentanți tehnici ai diferitelor guverne, care să determine, în colaborare, pentru fiecare produs în parte, necesitățile producătorilor și consumatorilor în armonie cu situația respectivă specifică fiecărui stat.

3) În sfîrșit, suprapusă acestor două, o a treia înțelegere, compusă din reprezentanții celei dintîi și ai celei de-a doua care să adapteze mutual interesele economice private, specifice fiecărui produs, cu interesele economice naționale, specifice fiecărei țări.

În această îmbinare a Trustului cu Controlul Statului se poate întrezări sfîrșitul neliniștilor și mărtea crizelor.

D. I. Suchia nu

RODIA DE AUR

Poveste în trei acte

(Sfârșit)

ACTUL AL III-LEA

DECORUL :

*În subterane la palat. Un beci.
Dutace, vechituri, painienis.
Lumină prin cropături ajung pleziș,
Sperînd guzganii ce fug prin colțuri reci.*

*Din cînd în cînd - sfițoasă odieră -
Înșiorînd tăcerea ce le înghite,
Vin cîntece de joc, înăbușite,
Făcînd mai tristă umeda încăpere.*

*Cu ochii buimăciși de om năuc
Și cu privirea țintă ca 'n delir,
Legat de-un stîlp, în stînga, Tuгомir,
La dreapta măscăriciul Vălătuc.*

Scena I

*În temniță. În dreapta, legat de-un stîlp Tuгомir. În stînga
Măscăriciul Vălătuc.*

TUOOMIR

*Sărmanule, cu mine ai vrut să 'mparți amarul.
Te-am cunoscut în noaptea de veghe, cînd stejarul
Cu rodia cea mîndră și-a 'mpodobit cunua.
Și de atunci, tu mine alături, totdeauna,
Purtat-ai veselia prin celălalt tărîm.*

MĂSCĂRICIUL

*O! De-ași putea cu gluma palatul să-l dăru,
Sau ca piticul cela atît de năzdrăvan*

Să fac din oala asta de lut un buzdugan,
Cum ți l-ași da, voinice, și am și fi scăpați.
Azi ispășim norocul, și blestemații frați
Se folosesc de prada ce 'n somnu-ți au răpit-o,
Benchetuesc...

TUGOMIR

Vru soarta!...

MASCĂRICIUL (in timp ce se aud țigete
și trimbări de aurto.)

Și cea care-ai iubit-o,

Oingasa Florioară, din ei alege mire!...
Acesta e norocul pe lume, Tugomire!
Sus, veselia cîntă, desfac la poloboace,
De noi, puțin le pasă!

(Stringind pumnii.)

Dar lasă!

TUGOMIR (cu resemnare.)

Dă-le pace!

Scena II

Aceloast... o zlugă cu doniți.

MASCĂRICIUL (pe cînd sluga dă cap anu-
butoiu.)

Hei, slugo, umpli doniți să torni la cei boeri,
Al mîi și de mine!

SLUGA

N'aud!

MASCĂRICIUL

Auzeal eri

Cînd mă umplea de daruri slăvitul împărat!

SLUGA

Eri, erai sus, dar mîne mai sus vei fi urcit.

MASCĂRICIUL

De unde știi?

SLUGA (aprofundu-se de el.)

La masă se povestea—firește.

Vorbeau învingătorii pe cînd tăiam un pește.
Spunînd că măscăriciul de jos din închisoare
Va fi scos, și dus mîne...

MASCĂRICIUL

Sus?

SLUGA

La spînzurătoare!

MĂSCĂRICIUL

Și nu-l lovi înecul din pește cu vre-un os ?

SLUGA

Nu, că sorbeau ca șerpii un vin întunecos...

MĂSCĂRICIUL (pe cînd sluga pleacă luînd
donjiile.)

Auzi, măi Tugomire, ce soartă ne mai paște ?

TUGOMIR

Ce vrei să facem ?

MĂSCĂRICIUL

Ștreangul ! Cu asta recunoaște

Măria Sa 'mpăratul întreagă munca ta !

Heeei ! Slugo !

TUGOMIR

S'a dus sluga !

MĂSCĂRICIUL (desprinzîndu-se de stîlp ca
și cum n'ar fi fost legat.)

Și gura s'o usca !

Ia să mai cerc butul, să-l gîdil cu un pai !

TUGOMIR (mirat.)

Dar cum de umbli slobod ?

MĂSCĂRICIUL (cu strîmbătura de rigoare.)

N'am nici un lanț !

TUGOMIR

Aveai !

MĂSCĂRICIUL

O funie ! Nebunii mai greu de ce să-i lege ?

Eu i-am lăsat să 'noade ; apoi, se înțelege

Că mi-am văzut de treabă : Cu miez de plîne pus

Pe legături, azi-noapte, cînd șoareci cit un fus

Jucau pe noi, netoții, flămînzi de tot, au ros

Întreg coltucul negru și orice nod mai gros.

Am stat în nemișcare cit slugile tot trec.

Acum, vreau în butoaie necazul să-mi înec.

Ce-o fi, o fi, nu-mi pasă ! Azi seamăn, mine treer

Bătînd din tălpi văzduhul...

(O rază de lună, un șirîit de greer.)

TUGOMIR

Ce dulce cînți tu, greer,

Cînți în pae ude,

Eă nu te aude

Și sârmanu-mi creer

Plînge versuri iară

Ca dintr'o ghtară.

Pentru ea cutreer
Toată suferința,
Tu știi umilința,
Duiosule greer !

MĂSCĂRICIUL

Da' ce ? Cînți la gîngăni ?

TUGOMIR

Sărmanul, fi va oare
În stare să mai iasă din neagra închisoare
Unde-a căzut cu dorul de soare și nisip ?

MĂSCĂRICIUL

De noi să plîngi mai bine, că nu văd nici un chip
Prin care-am putea drumul scăpării să-l găsim.

(Apropiindu-se de Tugomir. În șoaptă.)

Știi ce ? Dacă mai vine o slugă, o trîntim,
Luăm armele cu care se află încărcată,
Luptăm...

TUGOMIR

Ce arme ? sluga n'avea decît găleată,
Pe care dac'o umele, o tot golesc netoși.

MĂSCĂRICIUL

E totul cînd ei turtă vor fi, ca tu să poți
Și eu să pot s'o ștergem. Mă prind că pîn' la zi
În pîntecele pline butoiul s'o goli !

Vai !

MĂSCĂRICIUL

Ce e ?

TUGOMIR

Nu-i nimica !

MĂSCĂRICIUL

Iar rana ?

TUGOMIR

Mă apasă

Din cînd în cînd, dar trece...

MĂSCĂRICIUL

Vrei să ți-o leg ?

TUGOMIR (trăgînd cu urechea spre
scara din fund.)

Nu, lasă !

Auzi cum cu sfială pași mici scoboară scara ?
E-un stol de rîndunele ? Dar nu, e Florioara !

Scena III

Același, Domnița Florioara

DOMNIȚA

Vin singură. De gându-mi la nimeni nu am spus,
Și nu m'a zărit nimeni cînd am fugit de sus.
Ertarea ta cerut-am dar ei n'au vrut...

TUGOMIR (mindru.)

Nici eu!

DOMNIȚA

Venit-am..

TUGOMIR

Prin furtună ești palid curcubeu,
Azi parcă mai frumoasă. Aproape-mi vine-a crede
Că ești o arătare din cele ce le vede
Drumețul, cînd e-aproape de isprăvitul vieții!

DOMNIȚA

Hai, vino lîngă mine, căci dragi mi-ru fost drumeții.

TUGOMIR (smaigîndu-și lanțurile.)

Lanțurile care mă 'ncolăceau le-am rupt.
Ascult orice poruncă îmi dai; zi să mă lupt
Cu zmei și cu balauri și cu oștiri în zale
Și eu cu coasa morții prin ei îmi croesc cale.
Și-ți voi urma porunca așa cum ți-am urmat-o.
Cînd rodia de aur prin lume-am căutat-o...
Ce faci acum cu dînsa?

DOMNIȚA

S'o țin n'am îndrăznit!

TUGOMIR

Ți-au dat-o frații...

DOMNIȚA

Dorul, nu-mi fu îndeplinit
Cum îl dorisem. Drept e, 'nainte îmi lipsea
Cînd fără ea sta noaptea, atît de neagră... rea...
Că nici o strălucire și nici un glas voios
Nu străbătea prin beznă.

MASCARICIUL

Aici e mai frumos?

TUGOMIR

Da, fiindcă Florioara veni.

DOMNIȚA

Era doar jale
În toată 'mpărăția. Pe florile din vale

Cădea doar brumă rece, atunci,—azi plin de rouă,
Căci rodia de aur e, iarăși, luna nouă.
Odată ce-am avut-o s'o țin n'am mai putut.

MĂSCĂRICIUL (Domnului.)

Și zici că i-ai dat drumul?

(Pentru el.)

Sărmanul, e pierdut!

(Domnului.)

De ce?

DOMNIȚA

De jalea lumii am fost înduplecată.

MĂSCĂRICIUL

A ta era!

DOMNIȚA

Dar lumea, de-atuncea niciodată
Să n'o mai vadă? Oare n'a fost a tuturor,
A cerului, a nopții s'apoi a stelelor?
A lacului ce 'n undă scripștile-i răsfringe
Și a privighetorii ce lângă dînsa plînge?
De-acela am luat-o, ducînd-o la fereastră
În turlă sus; și noaptea din neagră, fu albastră.
Iar poama fermecată, încet, încetîșor
A început să sue pe-o aripă de nor;
S'a înălțat ușoară, domol... s'atunci grădina
A început să cînte: pe flori cînta lumina.
Toți plopii plecau fruntea, sfioasă mlădiere,
Iar ea plutea... și pală suia ca o părere,
Cînd albă cum e varul, cînd roșie ca jarul
Și poleia din slava tîrîilor, stejarul.
Cînd s'a oprit din mersu-i ușor și-atît de lîn
Părea că se desleagă din noapte un suspîn.

RAINICUL GLAS (în lumina din ce în ce
mai vie.)

Peste-al plopiilor lung și,
Luna pală, luna pală,
Înflorește cu sfială
Ca un galben trandafir.

În albastrul negurei
Luna pală, luna pală,
Varsă valuri de beteală
Și scînteii
De funigiei.

Sfînt, al nopților potir,
Luna pală, luna pală,
Se ridică albă, goală,
Pentru tine, Tugomir.

TUGOMIR (după o lungă tăcere.)

O, glas din altă lume!

DOMNIȚA

Ți-a prevestit noroc!

MĂSCĂRICIUL

Auzi? E pentru tine!

TUGOMIR

Aud, își bate joc!

MĂSCĂRICIUL

Dar...

TUGOMIR

Flacăra ce-aprinse iubirea mea dintâle:
S'a ridicat, făclie, să-mi stea la căpătălu.

MĂSCĂRICIUL (izbuclnd.)

Să se sfișească odată minciuna mișelească!
Dacă pe el mândria nu-l lasă să vorbească,
Va spune Măscăriciul întregel Curții, s'o știe
Că el e 'nvingătorul; că prin vrăjtorie
L-au adormit țiganii și l-au furat prin somn,
Ca el să se eccoașe pe scaunul de Domn.

DOMNIȚA (intinzându-i mina.)

Ți mulțumesc.

MĂSCĂRICIUL (sărutându-i mina.)

Domniță!

DOMNIȚA

Prea grea era povara

Ce m'apăsa pe suflet chinuitor, din sara
Cînd au venit țiganii să spuie c'ați fugit...
Umblam ca o nebună cu părul despletit
Și nu-mi găseam hodină și nu-mi venea a crede...
Dar i s'a făcut milă lui Dumnezeu, se vede,
Că m'a găsit un flutur aducător de vești
Atît de drăgălașe și bune; la ferești
Am stat mereu de-atuncea pîndind îngîndurată.
Dar, pe cînd dam grăunțe porumbilor, odată
Aud venînd un vuet ce tot creștea... prăpăd.
Și cînd mi-am întors capul într'acolo, ce văd?
Cu-atît norod cît nu lau în lupte împărașii
Veneau să-și ia rasplata țiganii:

MĂSCĂRICIUL

Blestemații!

DOMNIȚA

Dar rodia de aur în mina lor zărind-o,
Am blestemat clipita nebună cînd, dorind-o,

Nu m'am gândit, orbită de-o scurtă nălucire,
Durerea ce-o să-mi facă!...

TUGOMIR (pentru el, cu desnădejde.)

Sărmana mea iubire!

DOMNIȚA (Măscăriciului.)

Dar când mi-au pus-o 'n brațe, mă încase plînsul.
Ș'atuncea mi-am dat samă că l așteptam pe dînsul.
Acuma văd că totul o să sfîrșească bine!

MĂSCĂRICIUL

Atunci scăpăm?

TUGOMIR (pentru el.)

Atuncea s'a îndoit de mine?

(Tare Domniței.)

- De ce vrei să-mi scapi viața?

DOMNIȚA (cu ochii în lacrimi.)

Mă mai întrebi?... Așteaptă,
Dacă nu știi! Atuncea, când judecata dreaptă
Va năbuși minciuna birfelilor neroade,
Veai ști!

(Ii intinde mîna.)

TUGOMIR (mișcat.)

Ce plîngi?

DOMNIȚA (își acoperă ochii, întoarce capul și pleacă repede după ce de-abia poate spune:)

Cu bine!

MĂSCĂRICIUL (după cîteva clipe de tăcere.)

Ce fată cum se cade!

Îți jur că te iubește și de-asta vrea să scapi.
Altfel, de eri, băete, ne înhățau harapi
Ș'n piața ispășirii pe-un tron de birne groase
Sufam să ne luăm vîntul. Dar fi-va pe de-a'ndoase
De cum crezuși să fie și cum vroiau să facă.

TUGOMIR

O, dacă mă iubește...

MĂSCĂRICIUL

Te îndoești? Dar dacă

Nu te iubește, spune, aici de ce-a venit?

TUGOMIR

S'a îndoit de mine!

MĂSCĂRICIUL

Dar cît a suferit!

TUGOMIR

Iubirea la cercare chiar astăzi l-o voiu pune,
 Și 'n fața judecării prea umilit voiu spune
 Că dinșii sînt viteji, că eu din viclenie
 I-am ponegriț degeaba...

MĂSCĂRICIUL

Dar bine-i nebulie

Ce vrei să faci!

TUGOMIR

Dar dacă vedea-voiu că tresare
 Și că minciunii mele nu vrea să-i dea crezare,
 Să știu că sfărîm palatul și-l fac în mici fărîme,
 Dar subț cîlcăi țiganii punîndu-i ca pe rime,
 Ei singuri își vor spune întreaga tîlhărie.
 Dar dacă mă va crede...

MĂSCĂRICIUL

Atunci?

TUGOMIR

Ce-o fi, să fie!

MĂSCĂRICIUL

Fiind c-o clipă doară nu l-a venit să creadă
 Că ești chiar tu viteazul?

TUGOMIR

Ea trebuia să vadă!

MĂSCĂRICIUL

Ba s'ar cădea tu singur să-l dovedești!

TUGOMIR

O, cum?

S'a îndolt atuncea, se va 'ndoi ș'acum!
 Dovezi? Nu, în iubire nu trebuie dovezi.
 Ce simți ascuns în suflet se-arată!

MĂSCĂRICIUL

Tu nu vezi?

Că grija vieții tale o min'aici?

TUGOMIR

O, asta

E milă, nu iubire.

MĂSCĂRICIUL

Cum ne-a lovit năpasta!

Scena IV*Aciași, un călugăr*

CĂLUGĂRUL (făcînd semnul crucii cu degetele.)

Trîmis de împăratul ca să vă spovedesc,
 Ertare deo Domnul de sus!

TUGOMIR

Cel prea cerese

Curind o să mă vadă, deci, ție ce să-ți spun?
Vii după mine-acolo!

CĂLUGĂRUL (Măscăriciului.)

Tu?

MĂSCĂRICIUL

Mie vinul bun

Mi-a fost cam drag în viață. În lături nu m'am dat,
Cînd se duceau spre sară copile la scădat,
Să le pîndesc din tufe. Și de prindeam vre-o una,
Nu zic... greșeam părinte... și pîn' să iasă luna
Știam că dacă țipă sînt nazuri de femeie,
Căci de-o lăsam să plece, ea tot mai da să stea!

CĂLUGĂRUL

Ai săvîrșit vre-un bine?

MĂSCĂRICIUL

Se poate!... Dar n'apuc

Să-mi amintesc acuma. Puține... și-s uitat!

CĂLUGĂRUL

Puțină pocăire nu ți-ar strica!

(Lui Tugomir.)

Străin,

Ești mindru, dar ertare am să vă dau! Amin!

Scena V

*Același, mai puțin călugărul, apoi toată Curtea*UN SPETNIC (urmat de slujitori cu lorje
aprinse.)

Coboară toată Curtea! Măria Sa 'mpăratul,
Judecătorii roșii, boeri velli...

MĂSCĂRICIUL

Tot Statul!

SPETNICUL (urmînd.)

Cei doi viteji, Domnița, nuntașii, musafiri
Vin toți la judecată.

MĂSCĂRICIUL

Nu-ți vine să te miri,

Cîți sînt? Semn rău să fie?

SPETNICUL (în timp ce intră Curtea.)

Incepe judecata!

Luminători! Alcea să stați! Ei! sînteți gata?

JUDECĂTORUL

Citec învinuirea prin care-s puși la fiare
Aști vinovați.

ȚIGANUL I

Osînda s'o dăm!

IMPĂRATUL (făcînd judecătorului semn să
cîtească.)

Mai ai răbdare!

JUDECĂTORUL (desfășurînd un pergam
ment lung și arătînd țiganii care la fiecare
vorbă se umflă 'n pene.)

Pe dinșii cînd norodul cu rodia-i aduse,
Pe drum ca o vâpae lucea prin neguri; nu se
Mai pomenise încă așa minune 'n zare:
Înainta călare pe-un alb fratele mare.
În urmă-i pe-un roib sprinten și celălalt venea,
Purtînd în mini lumina ce rece te orbea.
Urma la spate-o babă schiloadă; o țigancă
Sau harăpoaică cică, pe umăr cu o stancă
Ce croncănea. Din sinii pe jumătate scoși,
Se clătinau serpi negri cu crește de cocoși.

Știm, știm!

BOERH

ȚIGANUL II

Cunoaștem toate ce spui, ne e zăbavă.

IMPĂRATUL

Să vie baba!

JUDECĂTORUL

Dînsa plecă!

ȚIGANUL I

Era bolnavă!

JUDECĂTORUL (cătră Țiganul II.)

Mărite, azi în rangul de principe 'nălțat,
Te plînge de birfirea acestui vinovat.

ȚIGANUL II

Cu toți o știți, mîndria-i ascunde doar minciună.
Nu credeți în nimica din cele ce-o să spună!

JUDECĂTORUL (cătră Țiganul I.)

Mărite astăzi mire, de-acest tilhar te plînge!

ȚIGANUL I

Sfîrșiți cu ei, mai multe nu glăsui căci mă strînge
Un lăncșor de aur la git!

MĂSCĂRICIUL (incei lui Țigomir.)

Al tău!

IMPĂRATUL

Da, știna.

Intreaga 'nvinuire. Am vrea să auzim
La rindu-i apărarea

MĂSCĂRICIUL (pentru el.)

Piticul năzdrăvan

He-ar mai scăpa!

ȚIGANUL II

Ce moțmăi?

MĂSCĂRICIUL (tare.)

Nimic!

(Pentru el.)

Ce om avan!

IMPĂRATUL

Trufașe Tugomire, te apără!

ȚIGANUL I

Nu crezi.

Că limpede ca ziua e vina lui? O vezi!
Ce-o să ținem aicea de dragul lui tãifasul?
Hai, gide!

OIDELE

Impăratul ce vrea!

IMPĂRATUL

Să-l aud glasul!

Vorbește, Tugomire! Măria sa dorește
Să vadă, vre-o ertare la fapta-ți nu găsește?
(Măscăriciului.)

Mărturisește totul, cum mi-ai mărturisit!

ȚIGANUL I

Çum? Ai vorbit cu dñsul?

DOMNIȚA (fără să se 'ntoarcă.)

Și dac'ași fi vorbit?

ȚIGANUL II

Netrebnicul! Mai bine de eri îl ucideam,
Dar eu o zi și-o noapte răgaz lăsatu-i-am
Ca tu, gealat, cînd juzii or hotărî—cu chinuri
Să smulgi mărturisirea din lungile-i suspinuri.

ȚIGANUL I (lui Tugomir.)

De ce-ai vorbit?

ȚIGANUL II

Tilharul!

DOMNIȚA (Impăratului.)

Il lași să poruncească?

IMPĂRATUL (poruncitor.)

Aștept! Are cuvîntul!

TUGOMIR (solema și mîndru.)

Să nu se îndolască

De cele ce voiu spune nici unul. Bine, știu
Că mi-a sunat sfiștîtul. Curînd n'o să mai fiu!
De-acea mărturia-mi..

ȚIGANUL II

O știm, e minclunoasă.

TUGOMIR (cași cum n'ar fi auzit.)

De-acea mărturia ce sufletu-mi apasă
Pentru boeri și curte va fi de mare preț!

ȚIGANUL I

Minciună!

DOMNIȚA (Judecătorilor.)

Ascultă-l!

ALUNA

Tăcere!

ȚIGANUL I (pentru el.)

Prost!

ȚIGANUL II (aceleași ton.)

Semeț!

TUGOMIR

Voi ce-ați crezut asară că numai din mîndrie
Tăceam, v'o spun acuma: a fost o viclenie.

(Rumoare.)

Măria Sa 'mpăratul cînd mă chemase, sus,
M'am închinat fățarnic și iată ce i-am spus:
Că rodia de aur de mine cucerită
Mi-a fost prin vrăji ascunse, în somn, de el răpîtă.
Că scoborînd tărîmul ling' un palat vrăjit
Cu un balaur roșu și crunt m'am întîlnit.
Că matahala hidă din umbră mă pîdea
Cu limbi întortochiate, cu dinții în rîndea.
Pe nări vărsa văpae și limbile-l de jar
Impurpurau sălbatic palatul de cleștar.
Cu pala albă'n dreapta și 'n stînga avîntată
Zburam o căpățîină de fiecare dată.
Jivina 'nversunată se repezea spre mine
Plesnînd din cozi!

DOMNIȚA

Mi-i spalăm!

JUPINESELE

Și nouă!

ȚIGANUL I

Dar știți bine...

TUGOMIR

Balaurul de-odată cu furle nebună
Răcn!

BOERII

Să tacă!

UN BOER

Tremur!

ALTUL

Și eu!

TUGOMIR (zimbud.)

Era minciună!

(Surprindere, mirare.)

Spuneam că rătăcisem, că zinele plingeau,
Că duhurile rele în tot mă urmăreau
Până venira frații aști doi cu vorbă bună,
Spunînd că-mi vor scăparea... Ce-am spus, era minciună.
Mi bănuiam că viața ar vrea să mi-o răpue,
Dar că piticul care e unde erezi că nu e,
Printr'un corb schiop ce'n aripi purta răvaș, scria
Că dinșii vor să-mi țure prin farmec rodia.
Piticul îmi scrisese că dinșii se răzbună,
Că-s minciunoși, fățarnici... Și asta tot minciună.
Eu nu mărturisisem de dragostea pe care
Părea c'o port în suflet acestei Florioare,
Dar poate încă unii o 'ntrezăreau—furtună
În pieptu-mi domolită... Și asta fu minciună.
Minciună! Da, minciună! Mă țartă, Florioară.

DOMNIȚA

Minciună?

TUGOMIR

Da, și-o spune un om ce stă să moară!
Minciună au fost toate! Ș'atunci cînd îți scriam
Prin fluturul albastru, mințeam, mințeam, mințeam!

DOMNIȚA

Ertaji-i, nu se poate să moară!

TUGOMIR

N'am sîrșit!

Să ispășesc odată acele ce-am greșit!

(Arătînd țiganii.)

Ei sînt învingătorii!

(Murmur, Domnița plînge.)

ȚIGANI

Noi!

TUGOMIR

Dinșii au veghiat
Cînd în stejarul negru, acolo, la palat
Trecea pe ceruri vraja! Ei, ei, au urmărit
Prin nouri umbra albă a fructului răpit.
Trecură pe tărîmul vrăjirii, ș'au luptat
Cu vajnicul balaur.

ȚIGANUL I

Și limbile-am tăiat!

ȚIGANUL II

Dovadă!

ȚIGANUL I

La minciună tu nu aveai dovadă!

ȚIGANUL II

Șiret!

TUGOMIR (arătînd țiganii.)

Azi însă lumea de-ajuns poate să vadă
Că adevărul este strălucitor, senin
Ca stelele din ceruri, ca florile de crin.

IMPARATUL

Se poate, Tugomire?

ȚIGANUL I

O, nu-i nici-o ertare!

DOMNIȚA

Și-a spovedit greșeala, cum nu-i dați îndurare?

IMPARATUL

Dar vina-i uriașă! Voi ce ziceți, boeri,
Curteni și lupinițe?

UN BOER

Tîlharul ăsta eri!

Batjocorea credința ce ție și-o purtăm
Și vrei pentru o vină ca asta să-l cruțăm?
Nu!

ALTUL

Căuta s'arate că noi sintem fricoși!

ALTUL

Avem curaj: ucide-l!

IMPARATUL (Domniței.)

De ce și-s ochii roși?

DOMNIȚA

Că e atit de tinăr!

MĂSCĂRICIUL

Și eu așa nebun!

ȚIGANUL I

Ei, chinul să înceapă!

ȚIGANUL II

Mai iute! Haideti un.

Flăcău s'aprinde focul.

GIDELE

Cuptoru-i înroșit!

ȚIGANUL I

Cu sulite albite în foc vreau, jupuit,
Să vadă ce pedeapsă i-așteaptă pe mișei!

DOMNIȚA (îngrozită.)

O, asta niciodată!

IMPĂRATUL

Copila mea, ce vrei?

DOMNIȚA

Să mai vorbească! Nu știu... acum mă îndoesc
De toate...

IMPĂRATUL

Tugomire, chiar eu!

TUGOMIR

Tagăduesc

Că ar fi fost vre-odată viteaz ăst braț! Vă zic
Că dinșii sint viteji, iar eu...

ȚIGANUL I

Un venetic!

TUGOMIR

Aștept clipa din urmă și clipa e aproape,
Cînd stînge-s'o privirea care părea că'n pleoape
Purta întipărirea acestui chip iubit.
Nu, n'am fost eu viteazul!

DOMNIȚA

Dar dacă...

TUGOMIR (holărît.)

Am mințit!

Acum, fiindcă mi-i rindul să spun ca orișicare
Tălhar, pentru cliplă din urmă ce vreau oare.
Ași cere doar ertarea nebunului sărman.
Și mie toată truda, tot chinul!

ȚIGANUL I

Tot viclean!

ȚIGANUL II

Mestegugite vorbe, birfell al spus destule.
De jalnicile-ți basme domniile-s sătule.

ȚIGANUL I (gidelui.)

Hai!

GIDELUL

Gata sint!

TUGOMIR

Și cu sint, s'apar la judecata
În care cerul da-va și plata și răsplata.
Și totuși, Florioară, Domniță prea frumoasă,
Tu, care-ai fost cu mine atîta de miloasă,
Tu, care 'n voinicia-mi întălu nu ai crezut.
În fața veșniciei din lanțuri te salut,—
Chiar ce e rău în mine în fața ta se 'nchină.
Fii pentru bezna morții în sufletu-mi lumină.

Ca lebăda ce moartea și-o sună de argint
Grăit-a

Dar în viață făcuși vre-un bine?

TUGOMIR (cu voce din ce în ce mai slabă
și lîindu-și mîna la rană.)
Mint!

Înlătur adevărul, trist, negru și urît!
Cîntam? A fost minciună! Iubii? E tot atît!
Mințeam! Acum mă credeți cu toții? Am mințit!...
Tot, toate-au fost minciună, minciună...

(Cade.—Rumoare.)

DOMNIȚA

A murit?

ȚIGANUL I

Pedepsă-i de te soartă!

ȚIGANUL II

Dar dacă se prefăce?

ȚIGANUL I

Înfingeți-l cuțitul!

IMPĂRATUL (calăului, care se pregătește.)
Nu!

ALUNĂ

Odihnească 'n pace!

TIGANUL I

E rîndul tău, nebune, nu ult!

IMPĂRATUL

Eu l-am ertat

MASCĂRICIUL (cu desnădejde.)

Azi nu-ți mai cer ertare, slăvite Impărat!
 Cel ce 'nainte-ți zace, alb, neînsuflețit
 Mîntea spunînd că minte!

DOMNIȚA (Izbucînd în lacrimi.)

Simțeam!

IMPĂRATUL

Cum? A mințit?

TIGANUL I

Ucideți-l.

TIGANUL II

Nebunul, glumește, ră!

MASCĂRICIUL

Așteaptă,
 Că nu vreau să înlătur urgia cea nedreaptă.
 Ce s'o întîmpla cu mine nu-mi pasă!

TIGANUL I

Mie-mi pasă.

MASCĂRICIUL

Trăind viața asta știi s'o faci frumoasă.
 Suna printr'însă rîsul ca veselii clopoței,
 Cum i-am băut nectarul, îl beau și-amarul ei.
 Voinicul însă fie pe sufletele voastre
 Povară! În pustini tăcerilor albastre,
 Prin flacăra din gîtul cumpîltului balaur,
 A izbutit s'ajungă la rodia de aur!

DOMNIȚA (Judecătorilor.)

Cît a trăit, crezare să-l dați n'ați socotit!

MASCĂRICIUL

Acum îl crezi, Domniță?

DOMNIȚA (cu durere, acoperindu-și ochii.)

Pot crede, a murit!

IMPĂRATUL

Cum? Care e dovada?

MASCĂRICIUL (descoperindu-i plectul.)

E însăși moartea lui!

(Toți se apropie și fac semne de mirare.)

Balauru 'l mușcase!

IMPĂRATUL

Acum abia ne-o spus!

MĂSCĂRICIUL

Cînd fălcile jivinei turbarea clănțăneau,
Cu viața lor din urmă în el infiptus'au!

ȚIGANUL I

Ce trăncănești zizani?

ȚIGANUL II

Noi rodia-am adus!

MĂSCĂRICIUL (țiganului.)

Furată!

(Impăratului.)

Acum moartea prin chin aștept supus.

IMPĂRATUL

Ce-i rău și ce e bine să știu nu am putut!

ȚIGANUL I

Ucideți-l!

ȚIGANUL II

Tăiați-l!

ȚIGANUL I

Nebun!

ȚIGANUL II

Smintit!

ȚIGANUL I

ȚIGANUL II

Hot!

Slut!

MĂSCĂRICIUL (face o strîmbătură și se bate pe frunte căși cum și-ar aminti ceva și începe să ridă în mirarea generală.)

Cînd judecata lumii nu știe ce-i dreptate,
Ia să vedem aluna pîticului ce poate!

(Scoate un pumn de alune din buzunar, lasă una jos și-o calcă în picioare.)

Acum să-ți văd puterea!

ȚIGANUL I (în timp ce amindoi se scarpină și îpă, Măscăriciul urmărește scena și ride de ei.)

Vai, droae de furnici!

Înțeapă, mă mînîncă, mi-s mînile beșici,
Mă ustură, mă doare, of! nu mai pot!

ȚIGANUL II

Nici eu!

Mă scarpină! Se sue! Valeu!

ȚIGANUL I

Valeu!

ȚIGANUL II

Valeu!

ȚIGANUL I

Ertare!

ȚIGANUL II

Indurare!

ȚIGANUL I

Spun tot numai să scap!

ȚIGANUL II

Se sue pe picioare!

ȚIGANUL I

Pe mîni!

ȚIGANUL II

Pe gît!

ȚIGANUL I

În cap!

ȚIGANUL II

Dați ajutor!

ȚIGANUL I

Ai milă!

ȚIGANUL II

Valeu!

ȚIGANUL I

Sînt dumicat!

ȚIGANUL II

Ertare, Tugomire, ai fost nevinovat!

(Țiganul I îi dă un ghiont)

Acuma mi-e mai bine! Am spus doar într-o doară,
E vinovat!

(Măscăriciul mai sparge o alună.)

Mai tare începe să mă doară.

Puțină îndurare, ai milă de-un țigan!

MĂSCĂRICIUL (răcnînd.)

Scăpați sîntem!

TOȚI

Ce este?

MĂSCĂRICIUL (arătînd Piticul)

Piticul năzdrăvan!

Scena VI

Aceiași--- Voevodul Piticilor

MĂSCĂRICIUL

Tirziu veniși, moșnege !

VOEV. PITICILOR

Tirziu ? Dece tirziu ?

MĂSCĂRICIUL

E mort viteazul nostru !

VOEV. PITICILOR

A trebuit să fiu

În țara neagră unde o zgripcă zisă Rok
Cu pasărea măiastră bătutu-s'a. Noroț
Avui că zgripca hida fugi!...

(Țiganilor)

Era cea babă !

I-am sugrumat toți șerpii, dar zăbovii la treabă

ȚIGANUL I (celullalt.)

Fugit-a baba noastră ?

MĂSCĂRICIUL

Taci, cloară !

ȚIGANUL II

Vrăjitoarea ?

Sîntem pierduți, măi frate !

VOEV. PITICILOR

Ea împiedica scăparea !

Acum e totul bine

(Arătînd Țiganii)

Lor le-am cam dat răsplată

Furnicile !

MĂSCĂRICIUL (arătîndu-l pe Tugomic)

Dar asta ?

VOEV. PITICILOR (zîmbînd.)

Ei, vracilor ! Indată

Tu, cetitor de stele, învie-l !

VRĂCIUL

Cum poți cere

Să-l chem ? În a lui lume nu-i jale, nici durere,
Ci numai glas de îngeri. Strigarea mea-i prea slabă.
Doar dangătul de clopot e bun la astă treabă !

ASTROLOGUL

E mort ! Cu neputință să se întoarcă ! Pune
O lespede de piatră săpată !

(Măscăriciul bufnește 'n ris.)

IMPĂRATUL

Ce-i, nebune ?

MĂSCĂRICIUL

Piticului îndată îl faceți puțin loc !

VOEV. PITICILOR

Să văd, adîncă-i rana ?

DOMNIȚA

Mai este vre-un mijloc ?

VOEV. PITICILOR (ingenunchînd lingă Tugomir.)

Da ! Dintele jivinei adînc și otrăvit
 Îl smulg din piept și rana s'a și tămăduit !

IMPĂRATUL

Vai, ochii nu-mi pot crede !

DOMNIȚA

Dar viața tot nu are !

VOEV. PITICILOR

E rîndul tău, Domniță !

DOMNIȚA

Dar ce să fac eu oare ?

Ca să trăiască, viața mi-o dau !

VOEV. PITICILOR

O, nu prin moarte !

IMPĂRATUL

Copila mi-i pierdută !

MĂSCĂRICIUL

Și rodia departe !

VOEV. PITICILOR (măscăriciului.)

În locu-i e iubirea !

(Domniței.)

Cum, încă nu ghicești

Ce trebuie ?

MĂSCĂRICIUL

Ghicit-am !

DOMNIȚA

Hai, spune !

MĂSCĂRICIUL

Să-l iubești !

VOEV. PITICILOR

Și ca să-l chemi din moarte și din a ei uitare.
 Cum glasul nu-ți aude, să-i dai o sărutare.

MĂSCĂRICIUL

Încearcă!

DOMNIȚA

Sărutarea cu plîns amestecată,

Ți-o dau!

(Tugomir începe să respire.)

IMPĂRATUL

Minune!

DOMNIȚA

Pieptul începe iar să-i bată!

TUGOMIR (privind mirat în toate părțile.)

Dar unde sînt? Ce caut prin locurile-aceste?

Scena VII

Aceiași. — *Vrăjitoarea Rok*

VRĂJITOAREA (întrind înspăimîntată.)

Măria Ta... stejarul...

IMPĂRATUL

Ei, ce?

VRĂJITOAREA

Nu mai este!

Netălmăcit rămîne al vrăjii tainic rost!

IMPĂRATUL

Stejarul nu mai este?

VOEV. PITICILOR (clipind șiret.)

Și poate nici n'a fost!

ȚIGANUL I

E baba Rok! De-acuma ne scapă ea de rău!

MĂSCĂRICIUL (din spatele lor.)

Vă scapă de domnie dar nu și de calău!

DOMNIȚA

Acuma, Tugomire, îmi spune, m'ai ertat
Că mă 'udoiam de tine?

TUGOMIR

Din greu sîmna m'am sculat!

IMPĂRATUL

Să se încingă nunta!

MĂSCĂRICIUL (unei slugi.)

La bucătar trimite

Răspuns, să nu ne fie bucatele sleite!

MANEA

În gheață băutura să prindă brumă vreau!

IMPĂRATUL

Pe tine, Măscărice, paharnic azi te iau!

MĂSCĂRICIUL

Avea dreptate sluga, mai sus am fost suit!

CALAUL

E bine 'ncins cuptorul de chinuri!

MĂSCĂRICIUL

Însfîșit!

IMPĂRATUL (Țiganilor.)

V'așteaptă!

TUĞOMIR

Indurare!

IMPĂRATUL

Ertare? Haide, fie!

Dar tălpile nu țineți pe-a mea împărăție!

MĂSCĂRICIUL (vrăjitoarei.)

Dar tu, ce vînturi lumea cu vrăjile 'n ibric,
Din ștreang să le scoți limba!

VĂRĂJITOAREA (Iepădîndu-se de Țigani, că-
rora nu le vine să-și creadă urechi-
lor spre lezul întregel Curii.)

Cu dîșii n'am nimic!

Nu pot să-i văd cu ochii, că-s niște spurcăciuni
Ce umblă cu furatul și spun numai minciuni!

(Se întoarce către Țigani.)

Blestemul faptei voastre, Țigani, să vă ajungă
Și scurta voastră viață să fie-o cale lungă.
Să rătăciți de-apururi, nemernic, fără rost,
Pribegi, fără de țară și fără adăpost.
Să fiți de rîsul lumii și 'n nesfîrșit surghiun,
Iar fața voastră neagră ca fundul de căeun,
S'arâte cît de negru în suflet vi-i păcatul,
Că noaptea vă e mamă și tată necuratul.
Pe uliți să vă strîmbe copiii pe la spate,
Să croncăniți ca cioara și să tăceți la toate.
Iar cînd în jurul vostru va ride mahalaua
Voi să jucați cu ursul la poartă, Tananaua.

ALUNA (boerilor.)

Iar voi să știți: Satana, de nu poate să facă
Ce vrea pe lumea asta; de cade 'nvins și dacă
Se 'ntîmplă că dreptatea ajunge să-l răpună,
În haina lui de noapte, cînd pune ochiu 'n lună

E mulțumit s'aprindă zfzanzii—ca apoi
Să ridă 'n întuneric!

VOEV. PITICILOR (Țiganilor.)

S'a isprăvit cu voi!

IMPĂRATUL.

Plecați!

(Țiganii pleacă urmași de vrăjitoare.)

Pitic, în locul de frunte stai la masă;
La dreapta mea te-asează, alături de mireasă.
Ți-om da și răsplătire, pungi roșii încărcate
Cu bani, și-o haină nouă...

VOEV. PITICILOR

Îți mulțumesc de toate!

Dar ca să fie nunta cum n'a mai fost să fie,
S'o țineti în smerita a mea împărăție!
(La un semn al piticului zidul din fund se ridică și apare
împărăția piticilor.)

IMPĂRATUL

Sînt numai nestimate și aur și comori!

DOMNIȚA

Minunile din lună, de pe pămînt...

TUGOMIRE

Din sori!

O JUPÎNEASĂ

Rubine!

ALTA

Și smaralde!

INSOȚITOAREA

Și-un sceptru de safire!

VOEV. PITICILOR

Le dăruesc Domniței și ție, Tugomire!

MĂSCĂRICIUL.

Și mie?

VOEV. PITICILOR

O damigeană ce nu va mai seca!
S'a isprăvit povestea și 'ncălecai pe-o sea!

Cortina

Adrian Maniu și Al. O. Teodorescu

Cronica artistică

Cele din urmă expoziții: Bălțatu-Pop; Paul Molda; Bunescu; Schweitzer-Cîmpăna, etc.

București, 5 Noembrie.

Malte năme, artă pustnică.

Toamna se numără nu numai boboci, dar și pictorii, pe cît se pare.

La apropierea caniculei, paletele părăsesc Bucureștii, evadînd spre cîmpie ori spre mare; — în ajunul erii paletele se reintorc și expozițiile izbucnesc una după alta, ca niște focuri de tiralori...

Izbucnesc cu destul zgomot, cu mai mult sau mai puțin fum, și se risipesc fără urmă, ca zgomotul și ca fumul. Pentru o manifestare interesantă, cite fără nici o noimă.

Octombrie ne aduce și de data aceasta, cu ușoare excepții, plaiada învățăcelor. Îl apropie pe toți grăba arzătoare de a expune, teama de a nu ajunge și de a nu vinde destul de repede, și de cele mai multe ori lipsa totală a oricărei culturi generale — fără de care pictorul este jocul penelului său; îl deosebește puterea credinței și natura însușirilor cu care fiecare din ei vine în artă.

Approape nicăeri, în cele cîteva expoziții colindate, n'am văzut scintela care deosebește un temperament original. Ușurință, simțire, istețime în priceperea și redarea senzației brute — cită vrei. Dar scintela unică prin care se afirmă o convingere ori o spontaneitate creatoare, nicăeri.

Cu această apreciere de ansamblu, voiu nota în cîteva cuvinte impresiile deosebite suggerate de fiecare expozant.

Bălțatu-Pop

O sală întunecată, într'un fund de *entresol*... Din lumina scăzută a erii timpurii nu pătrund aici decît slabe reflexe, strivite între panourile opace...

Roma, Constantinopol, Veneția, Tusculum — imense vedeni strivite — se perindă fardate înaintea noastră, sub strălucirea artificială a cîtorva globuri electrice.

Acest contrast absurd rezumă în bună parte pictura lui Bălțatu. Cazul este interesant și merită să ne oprim asupra lui.

A descălecat în pictură dela Huși, ca Dragoș, altădată în Moldova, din Carpații Maramureșului. La una din școlile noastre de belle-arte, în ciocnire cu mediocritatea profesorală, a priceput că are talent. Pinzele sale mitite, reprezentând aproape toate peisajii satelor și flori, lucrate îngrijit și cu un real simț al culorii, în stilul lui Gărgășu (mănera mijlocie), au găsit îndată cumpărători în acei lași și al refugiaților din 1917-18, care a cunoscut atâtea averi cștigate peste noapte, alături de atîta sărăcie.

Am avut după aceea o expoziție în toată regula, la București, în toamna trecută. Aceleași pinze minuscule, „pictate frumos”: apusuri de soare portocalii, mănunchiuri de floricele, căsuțe drăgălașe — total în diminutiv și făcînd o cumplită concurență celor mai reușite cărți postale colorate.

Publicul nostru — critica și compris — a absorbit dulceața cu suspine admirative, și artistul a plecat în Italia să-și pape paralele și probabil să vadă „ce fac italienii!”

Și în toamna aceasta, mai exact decît popușoii sau decît vișii — care dă într'un an și în altul nu — prietenul nostru Bălțatu ne aduce din peregrinațiile sale nu mai puțin de 94 (nouzeci și patru) de lucrări socotite demne de a fi expuse. Ar face o pictură la trei zile (socotind și sărbătorile), sau 440 opere expozabile în zece ani, adică cel puțin 5000 într'o carieră obișnuită de artist care se îngrășește ceiace ar depăși toate recordurile cunoscute.

Apoi să ne erte prietenul Bălțatu.

A expune, a vinde este una; a face artă este alta. Talentul nu este destul. El este cea mai dăunătoare tentație pentru sufletele ușurele. Vom vorbi lui Bălțatu deschis, cum o merită neîngăduțele sale însușiri, care se pierd pe o cale greșită.

Față de expoziția de anul trecut, în care vedeam cei dinții pe ai unui temperament ce-și caută expresia, expoziția de acum este o durerioasă scădere. Pentrucă vine după prelinse studii în strălătată care nu se vădesc prin nici-un fel de progres.

Bălțatu face păștiță, cu o candoare convinsă care dezarmează. El își plimbă maniera, care este așa de puțin a sa, pe sub cerul străine. Zugrăvește cupole, minarete și canale cu aceeași ușurință de formă, cu care zugrăvea anul trecut floricele și apusuri portocalii. Folletează subiectele, luncind asupra lor, ca un copil răsăfat care destramă filele unei cărți neînțelese. În minunatele privești dela Roma, Veneția, din Bosfor, pe care le reproduce în stil cromolitografic, Bălțatu vede cel mult o serie de pretexte schimbătoare pentru talentul său de a face întocmai. Toată frumuseța lunii o strivește în cadre înguste, sub înjelăciunea unei culori convenționale care escamotează toate problemele meșteșugului. Urmind sistemul, la anul vom avea privești din Spania sau din Crimeia, pe urmă din Sicilia ori din Egipt, și așa mai departe...

Este o naivitate și o risipă de forță care dezolează.

Dacă ași avea siguranța că d. Bălțatu e un om liniștit, și că suferă să i se vorbească despre artă sa, ași căta să-l întîlnesc în martori și i-ași ține următoarea cuvîntare: — Dar bine, d-le Bălțatu, pictura nu este treaba unui comis-voiajor al culorii, cum pari a crede-ta. Ea este problema luminii și a umbrei, problema spațiului și a substanței, problema adiacinții și a volumului — de rezolvat prin

Mijlocul de expresie al culorii. Cel care interesează în primul rînd și cel care trebuie să preocupe pe un începător, cum ești d-ta, nu este subiectul; acela este un pretext; — ci studiarea amănunțită a multiplicilor relații care dau valoarea expresivă a imaginii picturale, și grija de a face, nu frumos pentru gustul altora, ci *adevărat* pentru mulțumirea ochiului dumitale neînduplecat, de artist și de judecător. Nu expresie luate de-a gata; ci lucruri simple de tot — un pom, o casă, proprii. Pictura nu este o stofă strălucitoare și de preț care se cum-pără cu toptanul; ci o pînză vie și migăloasă care se țese ochlu cu ochiu, cu nesfîrșită străduință și cu truda aceia care absoarbe subiectele asupra cărora luneci d-ta.

Poți face și altfel, evident. Poți stăruii pe calea începută. În curajări vei găsi și acolo. Ne poți aduce și la anul alte o sută de bucăți cu trizații ademenitoare. Și se vor găsi iarăși de acel care vor zice: „parcă e Corot” sau „parcă e Grigorescu...” Cu cît aștirea mai degrabă să pot spune: — Iată un frumos Bălțatu!

Colegul de expoziție al d-lui Bălțatu, d. Pop, face cu totul altă impresie. Pictura d-sale e modestă și ternă. Ea nu se recomandă nici prin ademenirea culorii, nici prin „frumusețea” subiectelor tratate... Și totuși place. Place, în cele cîteva bucăți izbătute, prin sobrietatea accentului, printr-o anumită simplitate a execuției, prin grija pe care o pune artistul de a construi temeinic compozițiile sale. Lipsit de înșugărilor de improvizator ale lui Bălțatu, Pop o ia ceva mai de departe, el își dă osteneala să deseneze, să rezume, adică, un subiect în linii caracteristice. Și între lucrările pe care le expune acum, prin calitate și semnificație, deseneurile tin primul loc. Ele trădează un ochiu ager și viguros în același timp. Mîna este stăpînă pe dînsa și nu se pierde în fiorituri și adaosuri. Lînia evoluează precis, de cele mai multe ori cu siguranță, planurile sînt tratate cu inteligență, și aproape totdeauna discretă simfonie în alb și negru acoperire cu total încercările colorate de alături.

Cu un cuvînt: vedem în tînărul Pop o frumoasă făgăduință. Pentru că, ucenic într-o meserie care nu se învață niciodată pe de-a întregul, a știut să înceapă dela început.

Molda

D. Molda este ușurința făcută penel. D-sa distribuie culorile cum își împărțea lov avuțiile. Lov a ajuns sărac; d. Molda nu poate ajunge decît incolor. Una dintre plesile cu greutate ale expoziției de acum se cheamă *Între vis și realitate*. Este o femeie îmbrăcată într'un kimono albastru cu flori roșiatice, tolănită cu fața spre noi, pe un divan acoperit cu o stofă ștearsă Iliachie. Atitudinea este cea a visului, cu ochii deschiși bine ștelea (realitate l): privirea îndreptată în gol, mîna sub cap, un sin descoperit — atît cît trebuie ca să precizeze reveria... Și totuși nu visează femeia, cum n'a visat d. Molda cînd a zugrăvit-o. Totul este plămădit, rece și material în această

execrabilă compoziție. Lipsită de expresie, ea nu este nici măcar decorativă; pentru că culorile puse la întâmplare și fără nici o intenție de ansamblu se înecă într-o tonalitate generală nulă... Mai sînt în expoziție portrete, peisagii, interioare: portretele n-au caracter, peisajele n-au aer, interiorurile n-au atmosferă.

Între vis și realitate este, probabil, capo-d'opera d-lui Molda.

Bunescu

Bunescu ne-a pregătit o diziluzie.

Obositoare diziluzie, răsfățată cu insistență pe o sută și mai puțin cite pinze. Odată mai mult, cantitatea este dușmana calității. Bunescu a făcut din belșug, și a apăsător virtos. A îngroșat pomii săi străvezii, prin arabescurile cărora lumina se filtra subtilă și vie. A conturat puternic arhitecturile. A coborât tonalitatea atmosferii. Și, din nefericire, a subțiat desenul, a neglijat compoziția; a pregătit un pumn de praf colorat pentru ochii cumpărătorilor.

Este o greșală și o ușurință care nu trebuie să se repete, care nu poate să se repete.

De acela prețur să nu insist. Voi spune numai că sînt și în această expoziție unele bucăți: — ca „Bărcile pe plajă”, ca „Vederile din Sibiu”, ca „Podul de lângă băi”, ca „Zi înserată, Iarna” — compuse cu îngrijire, construite solid, prezentate într-o lumină și într-o culoare care se țin, lucrări care amintesc pe Bunescu de ieri și se lasă să sperăm în Bunescu de mâine.

Schweitzer-Cumpănă

Un temperament, fără idolață. Vede mare și îndrăzneț. Grăbit însă, căci e vremea grăbită. Între cele ce expune, o schiță (femeia care coboară cu bolid) și alte câteva frînturi de subiect (*Spre țig, de pildă*) țin locul de căpetenie. Schița și frînturile au însă amploare; personajele se desprind într-un relief impresionant; desenul este viguros, culoarea puternică și franșă. Omul are ceva de spus; spune repede, cam din scurt, dar spune. Va compune altădată, își va prezenta subiectele în largul și spre avantajul lor cînd va avea vreme; acum vă arată citeva pete de lumină, citeva îmbinări de culoare, citeva atitudini — atît și nimic mai mult.

Sînt înțiriri în felul de a face al artistului — și dela noi și de aiurea. N'am dreptul să spun însă niciun nume, căci înțirirea se topește aici în cercetare personală.

Despre d-l Schweitzer-Cumpănă (nume disparat, care echivalează cu o nefericire) vom mai avea desigur să vorbim.

Expoziția de Batik-uri Mihai și Iore Gollav

Co este Batik-ul?

Un procedeu de a picta pe mătasă, învățat dela indigenii de la Iava, de Olandezi. Aceștia l-au adus în Europa și dela dinșii a trecut în Germania, în Franța, unde se bucură astăzi de toate sufragiile model.

Am zis: un procedeu de a picta... Expresia este cu totul improprie. Pentru că a picta înseamnă de obicei a aşterne culori pe pânză, pe carton, pe lemn, etc.... Altă ceva este Batik-ul. Mătasa pe care s'a desenat o figuraţie se moae în soluţia colorată şi se îmbibă astfel organic cu nuanţa vroită, Tonurile se obţin prin suprapunere, de la cele mai deschise spre cele întunecate, şi nuanţa definitiv căpătată se fereşte de băile următoare printr'un strat diafan de ceară izolatoare, care se întinde cu grijă peste porţiunile de preservat. Prin interstiţiile cerii pătrund totuşi infime şuviţe de culoare nouă. Este o imperfecţie firească a procedeuului, dar un farmec mai mult, căci imperceptibilele şuviţe dau panourilor terminate o minunată teintă de frescă.

Aceasta, în ce priveşte tehnica Batik-ului.

În ce priveşte înţelesul figuraţiei, el este subordonat materiei trebuinţate. Mătasa străvezie şi mobilă nu suferă nici portrete, nici compoziţii de gen. Ea cere o pictură de stil, graţioasă şi uşoară, decorativă înainte de toate. Jocuri de forme şi de linii, o plantă, o floare subtilizată, pata multicoloră a unei păsări exotice, ritmul unui gest sau al unui dans — iată ce răsare aproape firesc pe liuzla schimbătoare a mătasei... Toate lucrurile acestea au inconsistenţa unui vis. Ele sînt minunate nîmîcuri — dacă mi se îngăduie cuvîntul — care cer o răbdare, o fantezie, un gust, o cultură artistică, cu totul deasupra celor ce înţelegim obişnuit la noi. D. şi D-na Gollav au toate aceste însuşiri. Între expoziţiile bucureştene de azi şi mai ca seamă în *bric-à-brac*-ul acelei *Maison d'Art*, simplă prăvălie ca oricare alta — compoziţiile dăminei sînt o fină floare străină, şi o extremă mai mult în ţara tuturor contrastelor. Am admirat în deosebi panoul dansatoarei cu văl, care depăşeşte înţelesul unei simple lucrări decorative.

Şi sînt mulţumit că pot încheia cu laudă această cronică posesivă.

Eugen Crăciun

Cronica socială

Improprietărea

A început în sifraț și se continuă activ în toată țara.

Cel care priveau cu neînșite în zărea roșie dela Răsărit și nu vedeau salvarea decât în improprietărea țăranilor, pot acum râsufla liniștiți. Regimul obștilor care, pe drept sau pe nedrept, avea simpatia socialștilor, mai are numai puțin timp de trăit.

Dat fiind timpul destul de lung care s'a pus pentru înfăptuirea acestei reforme, s'ar putea crede că ea a fost bine și minuțios pregătită, mai ales că nu e prima operație de acest fel care se face acum în țara noastră sau în restul lumii. Totuși, după cum vom arăta mai jos, nu a existat o legiuire mai insuficientă și mai nepregătită ca aceasta. În realitate aici nu există o lege agrară, ci trei decrete-legi date de puterea executivă, și anume: Decretul 1407, din 31 Martie, 1682 din 21 Aprilie și 2097 din 8 Mai a. c. compuse din câte două articole și care regulează, în doi timpi și trei mișcări, toată această chestiune. Nu vi se pare extraordinar ca o reformă de însemnătatea acestora, care va schimba radical structura societății noastre și va angaja viitorul statului pe lungi decenii, să fie edictată de un singur om și pusă în aplicare fără ca Parlamentul țării să-și spună cuvântul? Și doar atât înalte cit și după apariția acestor decrete, am avut un Parlament, care s'a ocupat de diferite mărunte chestiuni, numai de aceasta, cea mai principală, nu—și care desigur se va ocupa de ea „la timpul său“, adică după ce se va executa și va trece în domeniul istoriei, întocmai ca profesorii lui Romain Rolland din Lilluli.

Dela început trebuie s'o spunem că improprietărea, așa cum e proiectată și se face, suferă de un viciu fundamental, de un viciu ereditar am putea spune, dat fiind că ea s'a născut din convulziunile războiului.

Înloc să fie bazată pe considerațiuni de justiție socială și economie națională, ea e inspirată mai mult de principii militare și politice. Înloc ca pământul să se dea muncitorului, el se dă în genere vechilor combatanți și alegătorilor. În consecință necombatanții (sătenii mai în vîrstă), văduvele și orfanii, sînt în genere și de fapt excluși dela improprietărea. Într'adevăr ordinea de precădere la improprietărea, stabilită prin Decretul-Lege 1407 | 920, pune în fruntea tabloului, la categoria I-a, pe demobilizații din 1916 | 918 și la categoria II-a pe cei din 1913 și numai după aceștia vin văduvele de războiu cu copiii (cat. III-a), sătenii lipsiți cu totul de pământ (cat.

IV-a), cei cu proprietăți mai mici de 5 ha. (cat. V-a) și în urmă de tot, la categoria VI-a, orfanii de război (cei alți orfani nu figurează deloc pe tablou). Aceasta înseamnă că acolo unde pământul exprăprietat nu e suficient, așa cum se prezintă cazul în genere, se vor împroprietări pe loc numai cei din capul tabloului, demobilizații din categoria I și a II-a, dintre care unii sînt flăcăi de 23 și 24 ani din contingentele 1918 și 1919, aflați și acum sub drapel; pe cînd văduvele, bătrînii și orfanii de război (cat. III-VI-a), nu se vor împroprietări deloc, de oarece nu se pot strămuta în regiunile de colonizare. Dar legiuitorul s'a îngrijit așa de puțin de aceste „coloni-zări”, încît mai departe a așezat pe sătenii cu totul lipsiți de pămînt, adică pe cei ușor transplantabili, în categoria IV-a, preferîndu-i la împroprietărirea pe loc sătenilor cu oarecare pămînt (cat. V-a) și care cu greu vor consimți să se despartă de el spre a pleca aiurea.

Tot în această ordine de idei ne întrebăm: ce rost au rubricile din tablou: „vitele de muncă” și „unelte de agricultură” ce posedă fiecare țaran, cînd ele nu influențează întru nimic ordinea de precădere?

Legiuitorul a simțit destul de temeinic aceste obiecțiuni, de oarece prin Decretul-Lege 2097, a prevăzut că „pentru împroprietărirea pe loc se vor prefera din aceiași categorii sătenii mai în vîrstă familisti care posedă gospodăriile întemelte, orfanii, văduvele și invalizii de război”.

Această dispozițiune constituie însă o antinomie sau o inadverență față de dispozițiunile Decretului 1407 și a instrucțiunilor comitetului agrar, după care văduvele de război și orfanii formează a parte cîte o categorie așezate la urmă cași sătenii mai în vîrstă.

Caracterul împroprietării actuale e așadar mai mult militar decît economic. Cași în vechimea română, sub Cezar și August, pămînturile se dau soldaților ca recompensă pentru faptele lor militare, iar nu muncitorului ca o necesitate economică și socială.

Această fizionomie se evidențiază și mai bine prin modul cum sînt alcătuite și lucrează comitetele de împroprietărire ale ocoalelor. Fiecare din aceste comitete are în sînul său un ofițer (căpitan sau maior) ca delegat al Ministerului de Război, care—împreună cu restul comitetului alcătuit din civili—judecă situația militară a foștilor mobilizați, exclud pe dezertori, prizonierii de bună voință, și cei care sub ocupație au avut o conduită nedemnă și-i dă în judecată tribunalelor militare. Hotărârile lor sînt cu drept de apel la generalul de brigadă respectiv (Instrucțiunile Ministerului de Război din Mon. Of. No. 97 din 1 August a. c.). Comitetele de ocoale judecînd în ultimă instanță (prima instanță erau comitetele locale) și alcătuiind definitiv tablourile de împroprietărire, ce se întîmplă în cazul cînd generalul de brigadă eventual ar reforma hotărîrea lor? Sînt în această dispozițiune o mulțime de incongruități: Autorități civile instituite pentru o anumită operațiune, ocupîndu-se cu chestiuni militare și uneori străine de această operațiune. Funcționari civili subordonați și cenzurați de militari, hotărîri definitive cu apel, etc. Comitetele de împroprietărire nu trebuiau să se ocupe de asemenea chestiuni. Dacă era nevoie pentru împroprietărire a se fi clarificată situația militară, trebuia ca ea să fi fost clarificată în prealabil de autoritățile militare. Ce au făcut anul trecut ofițerii delegați în acest scop? Pentru ce s'au anulat lucrările lor pentru care s'au cheltuit sume enorme?

Preocupat mai mult cu selecționarea bunilor combatanți, legiuitorul a uitat să adauge sau n'a izistat suficient asupra altor condi-

șluni mai importante. Astfel nu s'a pus condiția naționalității pentru împroprietărire, spre a se pune de acord legea cu constituția.

Așa după cum e redactată legea, rezultă că toți sătenii agricultori, indiferent naționalitatea, au drept la împroprietărire, căci *ubi lex non distinguit nec nos distinguere debemus*. Se poate concepe însă împroprietărirea străinilor cu care am fost în războiu, ciud chiar cei care posedă ei le-a fost confiscat în folosul Românilor? Trebuia pe lângă aceasta să se adauge condiția domiciliului legal în comună de cel puțin 5 ani și reședința obișnuită în localitate în cea mai mare parte a anului, spre a nu se împroprietări străinul în dauna celor localnici.

Trebuia să se excludă dela împroprietărire cei care nu mușcesc direct pământul ci prin alții, cei care nu s'au ocupat necontenit cel puțin în ultimii doi ani cu agricultura, cei infirmi, cei prea bătrâni, etc.

O dispozițiune a legii care prevedem că va da naștere la multe greutăți și abuzuri cu ocazia punerii ei în aplicare, e acela a loturilor de complectare. Loturile nu se vor face egale, ci mergind din jumătate în jumătate de hectar, astfel încit cu cei care mai posedă sătenii, să aibă fiecare cite 5 ha. În ce ordine se vor așeza pe teren aceste parcele de diverse mărimi și cum se vor repartiza sătenilor? Ni se spune că se vor face parcele mai mici și egale, care apoi se vor trage la sorți spre a se izătura arbitrarul și nemulțumirile, atribuindu-se fiecăruia un număr din aceste unități-parcele egale cu întinderea de care are nevoie pentru complectarea lotului de 5 ha. Acest sistem are însă marele dezavantaj că fracționează prea mult proprietatea și așa destul de îmbucătățită. Proprietatea țărănească s'a pulverizat în așa hal, că pe alocuri s'a transformat în niște curciole de pământ așa de late că dacă proprietarul se culcă decurmezișul riscă să-i la vecinii pălăria și ghetetele. Pericolul pulverizării solului e tot așa de grav ca și acel al concentrațiunii sub formă de latifundii în minile marilor proprietari.

Pentru a remedia la acest rău și în același timp pentru o mai bună împărțire, propunem ca să se introducă cu ocazia împroprietăririi sistemul remembrării parcelelor sau al comasării. Această măsură s'au făcută în Germania Arrondirung, foarte mult recomandată de economiști, e greu de executat printr'un schimb făcut à l'amiable, dat fiind spiritul neîncrezător și individualist al țaranului. Deaceia în Germania, Austria și Elveția, ea a fost impusă de autoritatea publică printr'o lege care autoriză comunele să procedeze la întâptuirea ei ciud, majoritatea proprietarilor o cer. Operațiunea are numai avantajii pe care e inutil a le mai arăta și nu se poate ocaziune mai prielnică pentru realizarea ei la noi decit împroprietărirea. Toți cei chemați la împroprietărire să fie obligați sub sancțiunea excluderii, să pună în comun bucățile de teren cultivabil ce posedă și întreaga masă să se dividă apoi în parcele egale după un plan nou. Bine-înțeles că fiecare are de plătit la Stat numai porțiunea cu care i s'a complectat lotul său. Pământurile de calitate superioare vor putea fi împărțite separat, astfel încit să ia deopotrivă parte toți cei în drept. Regretăm că această măsură nu s'a luat până acum și cerem ca ea să se ia cel puțin acum, cit timp încă nu e prea târziu.

Insuficiența și defectele legilor de care ne ocupăm s'at încă agrăvate și prin modul lor de aplicare. Operațiunea împroprietăririi, care în mod logic trebuia să urmeze după aceea a exproprierii, se face neacomplent cu aceasta, care din cauze neexplicabile a întârziat pe de

măsură, în unele părți, în care țărani au fost improprietați de fapt, nu știu încă ce au de plătit pentru loturile ce li s'a dat. Și după cîte s'a putut ceti prin ziare, sînt unele comisiuni care fixează indemnizațiuni exorbitante, peste maximul stabilit de lege. În asemenea comisiuni se poate zice și despre improprietărire că e silită cași exproprierea.

O altă dificultate la improprietărire e că moștile, exceptînd cîteva, nu sînt măsurate de inginerii oficiali; iar planurile sumare, care s'au făcut pentru unele cu ocazia exproprierii, fiind cu dosarele înaintea comisiunelor centrale de expropriere, nu pot fi utilizate de comitetele de improprietărire care lucrează astfel pe dibuite.

Greutatea cea mai mare va fi însă cînd se va face improprietărire pe teren la moștile nemăsurate și neparcelate de Serviciul Cadastrului. Măsurătoarea tuturor moștilor va dura încă vre-o zece ani, dar pînă atunci se va face o împărțeață și deci improprietărire provizorie plină de neajunsuri. Recunoaștem însă că altfel nu se poate.

Cu ocazia votării legii agrare cerem să se prevadă oarecare măsuri pentru a se asigura o bună cultură a pămînturilor, mergîndu-se chiar pînă la exproprierea celor improprietați, care, exceptîndu-se cazurile de forță majoră, nu și vor fi cultivat singuri pămîntul.

Statul care a dat pămîntul și care suportă o parte din prețului, va trebui să și atribuie un drept de control sau de suveranitate, ca șiace jurisperșii de altă dată numeau domeniul eminent asupra pămîntului, pentru a putea cere socoteala proprietarilor de modul cum își îndeplinesc această funcție socială, care o constituie dreptul de proprietate și pentru a se evita o distrugere sau împușinare a bogăției naționale și o scumpire a vieții. Legea noastră civilă care e prea inspirată de vechiul spirit qulitar, va trebui de asemenea modificată în acest sens.

În fine principiul inalienabilității va trebui extins la toate terenurile rurale astfel încît acestea să nu se mai poată transmite de alt la țărani sau la acei care muncesc direct pămîntul. „Muscitorilor, pămîntul” — aceasta să fie deviza reformei.

N. Negru

Cronica științifică

Mișcarea Browniană

Ideea unei structuri discontinue a materiei este veche. Cu 500 de ani înainte de Hristos filozofii Leucipp, Democrit din Abdera și Moschus din Sidon au imaginat că materia este formată din atomi indivizibili și eterni, care se mișcă în vidul înfinit. Epicur scria lui Herodot că există două feluri de corpuri: corpuri compuse și elemente, care sînt indivizibile și într-o mișcare perpetue, înălțându-se între ele pentru a forma corpurile.

Doctrină asemănătoare găsim în poemul lui Lucrețiu precum și în ideile lui Descartes și Leibnitz.

Cu toate acestea moleculele și atomii, precum și mișcările lor, scapă simțurilor și controlului nostru experimental și mulți oameni eminenti au afirmat că atomismul nu e decît o doctrină falsă, pe care savanții s'o lese pe sîma filozofilor.*

Astăzi grație studiului *Mișcării Browniene*, făcut de Siedentopf și Einstein și în mod experimental de tînărul profesor dela Sorbona Jean Perrin — „agitația și existența moleculară a devenit realitate”.**

Pela anul 1827, botanistul englez Brown examinînd la microscop niște particule solide în suspensie într'un lichid observă că ele erau animate de o mișcare dezordonată și fără încetare, fiecare particulă suindu-se în sus, scoborîndu-se în jos, alergînd la dreapta, la stînga fără vre-o tendință de a se repauza.

Observația lui Brown n'a interesat nici pe naturaliști, nici pe fizicienii, care credeau poate inutil să caute legile hazardului, în virtutea ideii preconceptuate și false că hazardul n'are lege, iar alții au atribuit acestei mișcări fie convecțiunii calorice, fie trepidațiilor transmise lichidului observat la microscop.

Această mișcare dezordonată a particulelor în apă, a fost numită *Mișcarea Browniană* și nu se mai vorbi de ea pînă la 1880 cînd Gony reluă studiul și arată, că mișcarea Browniană nu-i datorită tre-

* I. Becquerel, Les preuves de l'existence des atomes et des molecules, 1913.

** S. Perrin, Les preuves de la réalité moléculaire, 1913.

adărilor, căci ea subsistă noaptea cași ziua, la munte cași la sea, în casă cași pe stradă sau în căruță.

Nu e datorită convecțiunii calorice, produse în masa lichidului prin diferență de temperatură, căci convecțiunea antrenează un mare număr de particule, pe cînd în mișcarea Browniană este independentă absolută între mișcările particulelor vecine.

Nici lumina nu intervine, căci se poate face luminatul de 1000 ori mai slab și mișcarea nu se schimbă.

Într'un fluid dat, mărimea granulelor are importanță și agitația e cu atît mai mare, cu cît particulele sînt mai mici, și două particule de aceeași mărime se mișcă la fel, indiferent de substanța din care sînt formate și de densitate (Jevoin, Ramsay, Gony).

Acest fenomen are loc și la alte lichide și în gaze, și agitația este mai puternică cu cît fluidul este mai puțin viscos (Bodoszewski—Rygmondy).

Caracterul cel mai curios este *veșnicia* acestei mișcări.

În celule închise pentru a se evita evaporarea, se poate observa fenomenul mai multe zile, luni și chiar ani.

Așa se manifestă în incluziunile lichide, închise în cristallii de cuarț de mil și mil de ani.

Toate acestea caractere au făcut pe Wiener să conchidă că agitația n'are originea în particule, nici într'o cauză exterioară lichidului, ci trebuie atribuită mișcărilor interne, caracteristice stării fluide.

Deci un fluid în echilibru este în repaus aparent, și acest repaus nu este decît o iluzie datorită imperfecției simțurilor noastre, și corespunde în realitate unui regim de violente agitații dezordonate.

Tocmai această concepție a sugerat ipotezele moleculare și mișcarea Browniană pare a da confirmare, după cum vom vedea mai departe.

Perrin începe un studiu metodic a mișcării browniane.

Greutatea constă în a căpăta granule de aceeași mărime și ei a obținut asemenea granule punînd la mașini centrifuge — analoage cu acele pentru ales untului — emulsiile pe care le dădeau două risici: mastilul și gomme-gutte în apă. După o serie de operații, care au durat cîteva luni, a putut obține granule de mărimea voltă de ei.

Punînd aceste emulsii în apă și observîndu-le la microscop, a găsit granulele de „gomme-gutte“, deși au densitatea mai mare ca apa. Nu cad la fund ci se împrăstie în tot lichidul, stabilîndu-se o stare de echilibru și, deși particulele sînt în continuă mișcare, într'o porțiune determinată numărul lor rămîne constant cași populația fixă a unui oraș unde numărul celor care esă, este compensat prin numărul celor care intră.

Putem cerceta repartiția granulelor în înălțime cu ajutorul unui microscop destul de măritor așa că aparatul, pus la punct, să nu aibă decît o porțiune de lichid a cărui grosime să nu fie mai mare decît unul sau doi microni ($1\mu = 0,001 \text{ m.m.}$) și ridicînd corpul microscopului cu un șurub micrometric, se văd defilînd înaintea ochilor păturiile suprapuse din lichid, dela fund și până la suprafață.

În acest caz se constată că numărul granulelor scade cu cît ne apropiem de suprafața emulsiel.

Într'una din experiențele lui Perrin, granulele de gomme-gutte erau sferice cu diametrul de 0,4 microni în suspensie în apă într'o mică țevă cilindrică de sticlă cu fundul orizontal așezat pe platina microscopului, înălțimea totală a lichidului fiind de 100 microni, adică

0,1 milimetri. Cind echilibrul a fost atins, se observă în pătura de la fund spre exemplu 100 de granule, dacă se ridică corpul microscopului, ca să se observe o suprafață în care numărul granulelor să fie 50, se constată că ridicarea a fost de 28 microni.

Acum dacă se vizează o altă secțiune situată cu 28 microni mai sus ca precedentă, se constată numai 25 de granule. Deci la fiecare 28 microni, numărul granulelor scade pe jumătate.

Cum se explică acest fapt?

Să facem apel la teoria cinetică și să ne închipuim că atmosfera pămîntească ar fi alcătuită numai din azot.

După teoria cinetică, o masă gazoasă este alcătuită din molecule foarte mici la care li s'a putut măsura greutatea. Pentru a ne face o idee de mărimea lor, vom spune că într'un gram de azot sînt tot atîtea molecule cîte grame sînt într'un cub plin cu apă, cu latura de 293 de Km. (8747240010000000000000000000 molecule).

Într'un milimetru cub de azot la temperatura și presiunea ordinară sînt 30 milioane de miliarde de molecule și, cu toate că sînt așa de numeroase, sînt atît de mici încît nu se ating, intervalul între două molecule fiind de 120 ori diametrul lor. **

Aceste molecule sînt animate de o mișcare veșnică, foarte variată în direcție și mărime. După calculele făcute, luteala lor mijlocie pare a fi cam de 500 metri pe secundă, dar nu înseamnă că o moleculă parcurge chiar 500 metri căci, în timp de o secundă, fiecare moleculă este lovită de 5 miliarde de ori de alte molecule și trimisă în alte direcții.

Această agitație vertiginoasă care se ascunde subț calmul aparent al unui gaz în echilibru, ne permite să explicăm toate proprietățile gazelor și în special presiunea pe care o exercită.

Dacă mercurul într'un barometru se ridică la 76 c.m. înălțime, apoi această ridicare este datorită loviturilor pe care le dau vreo 350 de miliarde de molecule pe fiecare milimetru de suprafață a mercurului.

Dacă ne suim cu un balon în sus, un barometru ne va arăta, cînd vom ajunge la 5540 metri, o presiune numai pe jumătate, ce se explică în teoria cinetică prin acela că gazul este de două ori mai rar, deci numărul moleculelor de două ori mai mic—ceiace revine la faptul că loviturile date suprafeței mercurului barometrului sînt de două ori mai puține.

Dacă ne urcăm cu încă 5540 metri, se constată o nouă scădere a presiunii la jumătate din ce era în prima urcare. Ori acestui lucru, punîndu-l în legătură cu experiențele lui Perrin, îi găsim o asemănare. Atît în atmosferă cit și în atmosfera artificială creată de Perrin, avem o lege de scădere a numărului moleculelor de gaz și a particulelor din emulsie.

5540 metri de azot joacă același rol ca și 28 microni de emulsie, adică atmosfera de gomme-gutte se rarează de 208 milioane *** de ori mai repede ca cea de azot și explicația acestui fapt nu poate fi decît că particulele de emulsie sînt de 208 milioane ori mai mari ca moleculele de gaz.

* Houllevigue, La matièrre.—Le mouvement brownien.

** Ibidem.

*** 5540 m. = 208000000.

Dacă calculele ne vor duce la acest rezultat, atunci teoria cinetică este demonstrată experimental.

Ce mare i-a fost emoția lui Perrin când calculele, în limitele erorilor admise, l-au condus la rezultatul dorit.

Inadevăr, prin calcul se determină greutatea moleculară a azotului, iar experimental el a determinat greutatea granulelor de gomme-gutte—8.25 milionimi de milionimi de miligram—și, luând raportul între această greutate și aceia calculată pentru azot, a găsit tocmai 208 milioane.

Teoria cinetică esă triumfătoare din aceste cercetări,

Din punct de vedere a agitației nu-i nici-o deosebire între moleculele de azot care ar putea fi dezolvite în apă și granulele de gomme-gutte.

O emulsie este o atmosferă grea în miniatură sau mai bine zis o atmosferă cu molecule uriașe.

Această concordanță nu poate să lese nici-o îndolală asupra originii mișcării browniene, și „e foarte greu de a nega realitatea obiectivă a moleculelor, pe care mișcarea browniană ne-o face vizibilă.”*

Dar experiențele lui Perrin prezintă încă un interes mare, eăci ne dă posibilitatea de a evalua mărimile moleculelor și cifrele găsite de el sînt în concordanță cu cifrele găsite pe alte căi. Această precizie e o mare minune pentru fizică și nu știu ce ar mai crede azi Voltaire, care acuză pe fizicienii din timpul lui că „cîntăresc ouă de muscă cu balanță de plînză de păianjen”.

Mișcarea browniană nu-i limitată numai la particule mici. Perrin a realizat granule mari de gomme-gutte pe care le-a pus într-o soluție de urée și a obținut aceleași rezultate cași cu particulele mici.

Atunci ne putem întreba: oare mișcarea browniană nu lucrează asupra tuturor corpurilor?

Calculul indică că o bilă de oțel cu diametrul de un milimetru împlintată în apă suferă deplasări din cauza loviturilor moleculare, care pot avea un micron amplitudine, mișcări care nu sînt accesibile pentru mijloacele noastre de cercetare, dar calculul dă o valoare medie și s'ar putea fi deplasări și mai mari, chiar vizibile cu ochii liberi, însă ele sînt cu atît mai rari, cu cit sînt mai diferite de valoare medie.

E posibil ca o deplasare vizibilă să nu se producă decît odată la un milion de ani, atunci cînd hazardul care prezidează mișcările moleculare ar coordona toată loviturile întreprîndu-le numai de o parte a bilei.

Dacă am vedea într'o zi o bilă de oțel așezată pe o farfurie sărînd în aer fără nici-o intervenție exterioară, acest fapt să nu ne surprîndă, el trebuia să se producă într'o zi sau într'alta.

Ca să vedem o piramidă de un chilogram, suspendată de o frînghie, ridicîndu-se în sus din cauza mișcării browniene, ne-ar trebui să așteptăm un timp atît de mare în cit durata perioadei timpurilor geologice și chiar a Universului nostru stelar să fie neglijabilă.**

Am văzut că mișcarea browniană este spontană și veșnică; asemenea, în lumea înfîinților mari, astrele nu cunosc repaus și e-

* I. Perrin, Les atomes.—Le mouvement brownien.

** Superior duratei de 10^{16} ani.—Perrin, Les atomes.

voluiază continuu; atunci cu drept cuvint ne întrebăm cum un *perpetuum mobile* poate exista în lumea infiniților mari și mici și nu și în mediul intermediar?

Maxwell a imaginat un recipient plin cu un gaz și separat în două compartimente A și B printr'un părete ce posedă o deschidere atât cât poate trece o moleculă și acolo el așează un drăcușor cu un capac care lasă să treacă moleculele ce merg dela A la B și interzice trecerea celor ce merg în sens contrar. Prin simplu joc al capacului, care nu cere nici-o efortare, moleculele se adună în B și se răresc în A, așa că formează o diferență de presiune ce poate fi utilizată să miște un piston și să obținem astfel lucru mecanic în mod gratuit.

Singurul păcat că acești drăcușori ai lui Maxwell nu există și în acest caz trebuie să recunoaștem că *perpetuum mobile* nu poate avea vre-o rațiune în științele de observație.

Ar fi foarte comod ca, bazați pe mișcarea browniană, să așteptăm ca pietrele să se ridice singure pentru a ni se clădi locuințele.

Imposibilitatea mișcării perpetue subsistă „ca un adevăr practic”. Nu putem realiza nici-o mașină care să meargă la nesfârșit, fără a-i da noi vre-o energie exterioară, pentru că noi nu sintem în stare să obținem ceea ce natura a realizat în lumea astrilor și a atomilor, și pe de altă parte nu vedem modul practic cum am putea utiliza energia ce intră în joc în mișcările moleculare.

C. V. Gheorghiu

MISCELLANEA

Alte vremuri

Intr'o revistă din Paris se făceau mai dăunăzi câteva constatări triste, relativ la cultura franceză de astăzi, care se reduc toate la concluzia că în Franța interesul pentru *idei* este scăzut.

Scriitorul francez are dreptate. În adevăr, după perioada cea mare a pozitivismului filozofic din timpul Imperiului al doilea, continuat de pozitivismul psihologic — cind și literatura (naturalistă în prima fază, psihologică în a doua) are ca principiu sau ca armatură cugetarea, — urmează în toate domeniile impresionismul. Iar un filozof și-a pus toată puterea și dibăcia cugetării să dovedească inferioritatea și sterilitatea cugetării, în comparație cu intuiția.

Cultura noastră fiind determinată de cultura franceză, vom observa la noi o evoluție asemănătoare, dacă nu chiar identică.

În acea epocă a culturii și literaturii romine, care începe la 1830, am avut cugetătorii noștri în știință, în filozofie, în politică, în critică, etc.: Conta, Xenopol, Lambrior, Panu, Gherea și alții, — și bine-înțeles Maiorescu, care își continuă o activitate începută mai dinainte. Am avut mișcarea de *idei* a Junimii, a Contemporanului, etc.

Literatura acelei vremi, întreagă, poartă această pecetie. Opera lui Eminescu, a lui Caragiale, a lui Vlahuță, a lui Delavrancea și a tuturor contemporanilor, este în mare parte o literatură de *idei*, de probleme.

Ideia, în opera lor, are uneori tot atita importanță cît și *creația*.

A venit mai pe urmă, după 1900, o literatură în care *ideia* a fost oarecum înlocuită de sentiment, de impulsie, de vizlunea nemijlocită. O literatură în care elementul creației predomină elementul intelectual.

În vremea aceasta, gîndirea a început să fie atacată — taxată cu termenul de raționalism, în înțeles peiorativ.

Filozofia din poeziile lui Eminescu a început să fie depreciată. Mai mult, a început să fie socotită ca o pată pe creația lui. Maiorescu a început să fie prețuit pentru conservatismul politic din opera sa, mai mult decît pentru concepția sa estetică. G. Panu a început să fie tratat ca un biet stilist neglijent — atita se mai pricepe din el. Conta a fost uitat, Gherea nesocotit.

Ca aspect general al culturii noastre am văzut atunci — la cei serloși — disprețul ideii și cultul faptelor. La ceilalți — nimic. Documentul, — *faptul* — a devenit idealul istoriei și al prozei literare.

Mai pe urmă, în ultimii ani dinaintea de războiu, a început un curent protivnic faptelor — dar nu în favoarea ideii. În locul ideii de odinioară, în locul faptului din prezent, s'a preconizat primatul senzației și al impresiei. Nici idei, nici fapte. Senzații și impresii.

Scriitorul dela 1880 își învesmînta concepția în imagini. Scriitorul dela 1900 reda lumea, ca atare, prin imagini. Scriitorul care vrea să reprezinte ultimul cuvînt în literatură înainte de războiu, încearcă să-și redea prin imagini impresia realității.

Toate școlile literare sînt legitime, cînd sînt produse naturale, adică sincere. Toate au avantajele și scăderile lor. Dar, s'o spunem în treacăt, nu toate au aceiași valoare.

Și dacă este un semn de incomprehenșiune a nega legitimitatea unei școli literare, apoi este cu atît mai de neînțeles atitudinea celor ce se ridică împotriva literaturii de probleme, căci parcă tot gîndirea este ceiace constituie nobletea speciei umane — instrumentul cu care urmașul antropoidului a ajuns să domine natura și să descopere misterele spațiilor înfinite.

Dar deprecierea gîndirii în literatură este numai o consecință a depreceerii ei în cultura generată a unei țări. Din acest punct de vedere faptul este îngrijitor. Deprecierea ideii în literatură e răspîdită prin unele calități pe care nu le au toate școlile literare. (O școală literară este exclusivă prin natura ei; numai Shakespeare și Goethe sînt complecți — și încă!) Cînd este însă vorba de genurile care au prin definiție ca obiect și ca forță creatoare gîndirea, atunci rezultatul este lamentabil.

Și, din acest punct de vedere, astăzi sîntem mai jos nu numai de splendida epocă a intelectualismului din preajma lui 1880, ci, poate, de orice epocă a culturii noastre.

Doleanțele scriitorului francez, de care vorbeam mai sus, ni le putem însuși cu totul.

„Cultura franceză în România”

Subt titlul acesta, d. Ch. Drouhet, profesor de istoria literaturii franceze la Universitatea din București, publică un interesant articol în *La Minerve Française* din 15 Octombrie 1920.

D. Drouhet este cunoscut publicului românesc, și în special celor tineri, prin cuprinzătoarele d-sale studii despre influența franceză asupra teatrului lui Alexandru și despre influența lui Victor Hugo asupra aceluiași scriitor român.

Articolul din *La Minerve Française*, merit să facă cunoscută străinătății o pagină însemnată din istoria noastră, conține, scurt și concentrat, tot ce s'a spus până acum asupra problemei, precum și rezultatul propriilor d-sale cercetări.

Nu este aici locul să rezumăm paginile substanțiale ale d-lui Drouhet, cu atît mai mult cu cît credem că d-sa își va tipări cîndva acest articol și în romînește — de pildă atunci cînd va aduna în volum studiile d-sale în legătură cu istoria literaturii romine.

Basarabia

Allipirea Basarabiei la Regat a fost recunoscută oficial de către Aliați. S'o spunem drept, greutatea și tergiversările la care am asistat, până să vedem îndeplinită această formalitate, ni s'au părut cel puțin curioase, căci—există oare vre-o altă „desanexiune” mai legitimă, mai dreaptă, mai sfântă, decât retrocedarea acestei jumătăți a Moldovei (în care sînt chiar jumătățile unor sate de dincoace de Prut, de pildă Ungheni-ruși (1), ca să cităm numai un caz cunoscut de toată lumea)? Dar recunoașterea oficială a alipirii Basarabiei a fost însoțită de un mic cadou sub forma unui cîlu străin în casă: Tratatul viitor cu Rusia în privința minorităților din Basarabia. Ne întrebăm: Mai este vre-un aliat, vre-un tovarăș de războiu al nostru, care să fi fost obligat la un asemenea angajament față de vecinul dela care și-a luat înapoi provincia răpită? Chiar cînd asupra acelei provincii nu avea nici pedeparte drepturile (istorice, etnice, morale) pe care le avem noi asupra Basarabiei?

Dar ceiace este mai important în afacerea aceasta, este că „cîlul străin”, de care vorbeam, nu e numai o deșartă și banală figură de stil. Prin concesiunea—dacă nu lăvitarea—făcută Rusiei de a se amesteca în treburile noastre, această țară boclucășă va avea un motiv îndreptățit să ne facă tot răul ce va dori să ni-l facă. Va avea pretextul, va avea punctul inițial, furnizat gata, de unde să înceapă cu noi *discuții*, din care numai Dumnezeu știe ce poate să iasă.

Căci, trebuie de avut în vedere, că la actul oficial al retrocedării Basarabiei, Rusia n'a asistat. Iscălitura ei n'o avem (Și ce e o iscălitură pentru ea, în cazul spornirii ei de expansiune spre Constantinopol? Lucru prevăzut depe acum de toată lumea, chiar și din oficialitatea noastră... Valoarea iscăliturilor ei, noi o știm dela 1877. Și vom adăuga că în privința Basarabiei, care-i stă în cale spre Sud, ar trebui să ne îngrijim, chiar dacă niciodată Basarabia n'ar fi fost a Rusiei. La 1812 nu fusese niciodată a ei...) Mai mult; toate partidele rusești, dela emigrații țariști până la bolșevici, au protestat împotriva actului dela Paris... Polonia, chipurile, e recunoscută de toți Rușii—și asta n'o împiedică să se îngrijească de viitor.

Însfîrșit, nu trebuie multe considerații ca să pricepem că vom avea nevoie în viitor de o anume politică adaptată primejdiei rusești,—dacă lumea rămîne organizată ca până azi, dacă sistemul imperialist, constelațiile de alianțe, rezolvarea diferendelor prin războiu etc. nu sînt înlocuite printr'o adevărată Societate a Națiunilor, etc.

A fost vorba un moment de Mica-Antantă. Putea ea oare să se măsoare cu o Rusie viitoare de 150.000.000? Iar Jugo-Slavia și Cehoslovacia, țări nu numai slave, dar cu profundă simpatie pentru Rusia,—aveau ele oare să ia arma, la nevoie, contra Rusiei?

Nouă ne trebuie un sprijin formidabil, o putere ca a Angliei de pildă, care să aibă, ea, interes ca integritatea noastră să rămîină intactă și tangibilă.

Din fericire, problema nu e așa de urgentă. Va mai trece mult până un Wrangel orecare, atît desimpatizat în unele cercuri ale noastre, să reconstitue acea Rusie, care să aibă destulă înălțime și putere ca să-și poată întinde ghiara asupra noastră.

Semen Iușhevici.

D. Semen Iușhevici este unul din cel mai talentați scriitori ruși din ultima generație. Opera sa este tradusă în mai multe limbi. În

momentul de față una din lucrările sale dramatice, *Foamea*, se joacă cu un succes răsunător în Statele-Unite.

Refugiat din Republica Sovietelor, și în drum spre Apus, a lușchevici ne-a făcut onoarea să ne viziteze. Cu aceeași ocazie ne-a cedat o sumă din lucrările sale inedite, care vor apărea, așa dar, pentru prima oară, în „Viața Romînească”.

Incepem în No. acesta cu schița dramatică *Patimi*. Vor urma și alte bucăți printre care al treilea roman din seria *Leon Drey*. Celelalte două părți — făcînd, cași partea a treia, fiecare un tot independent — au produs mult zgomot la apariția lor.

Scrierile acestea ale d-lui Inșchevici, pe lângă valoarea lor, mai au și importanța că oglindesc senzibilitatea unui scriitor care a trăit în haosul rusesc, unde le-a conceput.

versiunea în romînește, după manuscrisele originale, este făcută de dl. A. Frunză, profesor, scriitor și autorul gramaticii comparative ruso-romine pentru uzul intelectualilor din Basarabia.

Pentru cultură.

Nevoia de cultură, decît mai multă cultură, pentru orice popor, nu mai are nevoie de argumentare. Cu atît mai puțin nevoia de cultură pentru un popor rămas pe o treaptă inferioară a civilizației europene.

Și abia ar necesita vre-o argumentare nevoia, și mai *imprioasă*, de cultură pentru un popor care, grație formelor nouă politice și reformelor economice, este chemat să aibă un rol important în stat și pentru un popor care, prin întregirea lui, este chemat să joace un rol remarcabil în „concertul european”.

Poate ar fi mai mult de insistat asupra considerației că, în cuprinsul țării noastre găsindu-se atîtea „minorități” care, prin limba lor, participă la culturi superioare, — nimic n-are, nu trebuie să fie pentru noi mai urgent, decît intensificarea propriei noastre culturi.

Dar realitatea e atît de tristă! Și nu vorbim de „condițiile subiective”, ca să întrebuițăm un termen cunoscut din alt domeniu de preocupări. Vorbim numai de *condițiile materiale*, — în termeni prozaici: de hirtie, de tipar, de cerneală, de serviciul poștal. Hirtia, cerneala și tiparul — le cunosc, din nefericire, cetitorii! Dar ei nu știu greutățile traficului poștal.

Toată lumea a auzit de sistemul compensațiilor în tranzacțiile comerciale internaționale. Dai griu, popușoi, petrol, etc. și capeți produse industriale străine. Întrebăm: Nu ar merita cultura națională (pentru care am adus mai sus o duzină de argumente) să i se pună la îndămină cerneală și hirtie bună — și mai eficientă — în schimbul produselor noastre, care, acum, se dau pentru obiecte, desigur utile, dar nu indispensabile.

Și, dacă parfumurile, pudra și șampania sînt lucruri de primă necesitate, nu s'ar putea socoti ca atare și cărțile?

Editura „Viața Romînească”.

Cărțile anunțate într'un număr precedent ca apărute și care nu s'au putut pune în vânzare din cauza sezonului școlar, au fost puse înfirșit la îndămina publicului. De atunci au mai apărut următoarele:

Floarea Pămîntului, versuri de d. Demostene Botez, unul din

puținii scriitori care s'au afirmat dela războiu încoace și care este un poet în toată puterea cuvintului.

Oameni și vremuri, schițe și nuvele de d. I. I. Mironescu, la care observația minuțioasă și uneori crudă este fericit îmbinată cu dușoșia și cu humorul.

Cîntecul Deșertăciunii, sonete și „romante libere” de M. Codreanu, poetul lapidar și elegant, maestrul sonetului român.

Ion, roman în două volume, de Liviu Rebreanu,—un roman în adevărată accepțiune a cuvintului, de o însemnătate hotărîtoare în evoluția acestui gen în literatura noastră.

Urmările economice ale păcii, de J. M. Keynes, (traducere), operă despre care fostul prim-ministru al Angliei Asquith a spus că e cel mai mare eveniment după războiu. Volumul are o prefață scrisă de autor anume pentru ediția romînaască.

Oamenii în războiu, de Andreas Latzko (traducere), o serie de nuvele,—una din cele mai impresionante opere literare din cite s'au scris în urma marelui războiu.

Lacrimi călătoare de Romulus Cioflec,—o serie de schițe și nuvele cu subiecte luate din viața din Ardeal, în care găsim discreția, dușoșia și acea atitudine serioasă în față vieții, caracteristice celor mai buni scriitori de peste munți.

Pentru autori

Din cauza enormei abundențe de manuscrise, ne este cu neputință să publicăm articolele altfel decît în ordinea în care le-am primit. Dela acest principiu nu ne abatem decît atunci cînd un articol, tratînd o chestie de actualitate, nu ar putea fi amînat fără prejudiciu,—sau atunci cînd, constrinși de necesitatea de a oferi cetitorilor cu fiecare număr un sumar variat,—trebuie să tipărim un articol venit mai în urmă, înaintea altuia mai vechiu.

Rugăm din nou pe toți cei ce ne trimit manuscrise, să nu le mai însoțească de timbre poștale pentru răspuns. Repetăm iarăși că nu putem răspunde nimăunui din lipsă de timp.

P. Nicanor & Co.

RECENZII

Andrei Braniște, *Suflet de femeie, nuvele și schițe*, Editura Socec, Prețul 8.50.

Literatura, muzica și arta plastică, n'au putut da nimănui prin ele înșile mijloacele de trai, în țara noastră. Și aceasta fiindcă prin forța împrejurărilor avem un Stat, dar nu avem o Societate, care să se fi dezvoltat treptat după aptitudinile rasei. (Observația e a lui Caragiale). Artă la noi s'a creat, nu fiindcă a fost impusă de cerințele suferințelor măcar ale unei clase sociale, ci din îndobâzburile individuale, izolate, care se manifestau în afară de orice preocupare generală de artă.

De altfel și-acum încă muncitorii pe aceste țărâni ale artei sînt privați de majoritatea societății noastre cu compătimire, cu dispreț. Și-acum artistul pe orice domeniu, dacă nu e lăutar, e un nebun care are colloqui suspecte cu diavolul. E privit drept rudă de-aproape cu seamătorul dela panoramă și cu boscarul.

Mizeria aceasți intelectuali continuă și după războiu. Ignoranța nu moare în asemenea catastrofe, ci din contra s'a afirmat spiritul practic, cinic și crud, tot așa de puțin propice artei.

În afară de arta plastică merită să răscumpere sub această formă averile îmbogățitorilor de războiu, muzica însăși ca artă o nenorocire pentru cel care o face, dacă nu vrea să facă din ea meserie, iar literatura deocamdată a rămas cea din urmă din punctul acesta de vedere.

Literatul ca să scape de spectrul mizeriei, ca să nu devie conșopist, și ca să dea lumii aparența că face și ceva serios, scrie la gazetă, devine gazetar, și scrie despre orice și oricît, pierzînd și nuanșele și noțiunea cuvintelor.

D. Andrei Braniște a găsit, în tinerețea și'n avîntul său, energia ca printre articolele de ziar și cronicile zilnice, să scoată un volum de nuvele și schițe care să'nsemne orele lui de reculegere, de viață și suferință și de activitate artistică.

Acest prim volum al D-lui Braniște cuprinde 14 schițe, din care majoritatea tratează subiecte în care psihologia femeii formează miezul. Obişnuit, spiritele care sînt astfel alcătuite încît au tîria să se arunce'n literatură, încep cu versuri. Ele sînt mai adecuate entuziasmului prim și mai bune conducătoare a căldurii sufleteșii. A te deda literaturii este un gest izvorit din armonia sau dezarmonia interioară, și poezia este mai propice acestor prime manifestări subiective.

Proza cere mai multă maturitate. O poezie dacă nu conține nimic, rămîne forma care poate da o aparență de ceva. Proza însă trebuie să aibă ceva deosebit în esența ei, fiindcă altfel nu poate exista.

D. Braniște trece cu acest prim volum peste această dificultate a genului. D-sa are, cu toată tinerețea, obiectivitatea unui bun navelist, simțul proporției, stilul împede și ales, dialogul viu și real.

D. Braniște îmbină într-o proporție fericită dramatismul de acțiune al nuvelor sale, cu dramatismul psihologic al eroilor. Toate buciștile D-sale, deși au o acțiune dramatică prin care captivează și menține atenția cititorului, au un fond de psihologie determinată

acțiunii, care le dă valoarea lor literară. Cu un simț deosebit, D. Braniște știe să dozeze această implectură, și mai ales știe să se ferească de a face psihologie teoretică, făcând să apară toată acțiunea sufletească din acțiunea reală.

D. Braniște scrie nuvele, cu sobrietate, concentrat și dens. Nu face literaturism nici analiză de laborator psihic. Deaceia se cetește cu plăcere, cu interes.

În stilul D-lui Braniște remarcăm mai ales dialogurile care sînt susținute cu vioiciune și natural, celace însămnă o mare calitate pentru a reda viața unei nuvele, în genul în care scrie nuvela D-sa. În templativ, ci un regizor care pune'n acțiune. Treaba celtorului să cugele și să'nvețe ce va crede, după temperament, din acțiune, ca un spectator meditativ în drumul dela teatru spre casă.

În nuvelistica romînească așa de săracă în ultimul timp, D. Braniște nu este numai o promisiune, ci o realitate.

D-sa însă face rău că se hazardează și tratează în unele nuvele, medii sociale și dament pe care nu-i poate cunoaște îndeajuns.

Nuvelele ca „Despărțire”, „Vinovată”, „Mărgelele”, păcătuiesc prin cuvinte prea brutale și ordinare care singure nu pot da mizeria morală a păturii sociale celei mai abjecte.

Necunoscînd bine mediul, și D. Braniște n'are de unde să-l cunoască, și nu credem să se fi ocupat special de asta, D-sa caută să redea și abjecția sufletească numai prin cuvinte brutale și triviale. Simțem încă și în literatură într'un anumit stadiu de convenționalism în care anumite lucruri nu se spun.

Remarcăm nuvelele „O tresărire” și „Nesimțitorul” pentru subtilitatea sentimentelor din ele.

T. Z.

Romain Rolland, Clerambault, Histoire d'une conscience libre pendant la guerre, Paris, P. Ollendorff, 1920.

Paul Seppel a avut dreptate să observe că celtorii lui Romain Rolland alcătuiesc o mare familie morală. Nici unul dintre scriitorii contemporani n'a reușit să grupeze un număr mai mare de energii prietene, să le dea un senz comun, să le favorizeze conștiința unității de cultură a lumii moderne. N'a creat pentru această opere grandioase și teribile. *Jean-Christophe*, care se desfășură totuși pe o dimensiune de zece volume, e o operă mai mult delicată și grațioasă. În această întinsă galerie, figuri îndepărtate de aquarelă trăesc cu resemnare iluziunea vieții lor. Chiar cînd forțele oculte conspiră, tragedia rămîne benignă, căci dacă viața oamenilor se incovoae, ea are ceva din melancolia unui crîn îndoit din tulpină. Romain Rolland își iubește personajile; deaceia le conduce cu griță și le fertește cu caritate. Și fiindcă la darul acestei simpatii scriitorul își interesează personajile, celtorul îl întoarce omului. Ne obișnuim astfel să-l prețuim pe Romain Rolland și să-i acordăm încrederea noastră. Opera sa e un mediu perfect conductibil în care iubirea circulă liberă. În jurul ei se formează o mare familie morală.

Dar mai e ceva. Omul nu este numai esențial simpativ. El e și modest. Discuțînd personalități și idei, Romain Rolland nu are accentul superior și emfatic al unui mare literator. Ghicim mai degrabă în dezbaterea sale grăuntele de umilință personală, cea specială căldură a vorbitorului care topește rigoarea afirmațiilor sale în neliniștile sufletului său cercetător. Și, intrucît preferințele îi merg hotărît către rezultatele marelui lupte din care și morala și estetica și sociologia noastră trebuiau să se găsească refăcute, Romain Rolland nu vrea să-și împlinească opera fără consimțămîntul oamenilor. Ea se înteme

iază pe o lărgime de spirit, pe o libertate de examen și critică ce alcătuiesc gloria ei cea mai pură. Ea nu e deloc *manifestantă*; ea nu vrea să constrângă la convingeri fixe și favorizează numai o *disciplină generală*. Cu Romain Rolland, credem în expansiunea universală a vieții. Aceiași undă suitoare care desface mugurii în flori, îngăduie și justifică libera manifestare a personalității omenești. Dar, încăodată, individualismul acesta nu e orgolios, căci personajele îl pledează cu suferință și aspre contradicții de viață, iar scriitorul îl susține printr'un consiliu general al conștiinței moderne.

Și această conștiință îi dă dreptate. Entuziasmul său era o punte întinsă unei elite secătuite prin critică și filozofie și grav înstrăinată de viață. Reapropierea trebuia încercată prin latura intelectuală și abstractă. S'a creat atunci acea cultură panteistă a vremii noastre care soliciță puterile active ale individului, dintr'o preferință mai mult metafizică și estetică. Care e poetul care, în ultimele decenii, n'a cîntat „forțele tumultuoase”, „viața nenumărată”, „frumusețea de a trăi”? În morală se preconizează libera deslășurare de forțe; creațiunea artistică era indicată ca scopul vieții. Atunci războiul a izbucnit... și în fața sacrificiului de sînge finăr și generos, intelectualitatea a luat o alitudine, apoi o altă. Cu o uimitoare spontaneitate, în toate țările lumii, s'a produs o întreagă literatură de un caracter cu totul particular. În nici-o epocă eroică nu s'a văzut o asemenea frenetică adorare a Morții, concepută ca un mister al vieții universale. În Sabatul acesta de distrugere se adora procesul esențial al lumii. S'a crezut într'un fel de consimțămînt mistic față de războiu. Adevărul e că misticismul acesta a evoluat repede într'un senz mai real. A fost un moment de caritate, o îndurerată simpatie cu suferința, care conținea depe atunci protestul surd împotriva cauzelor care o produceau. Era un omagiu pios și mai uman adus existenței. Cînd, însă, curentele socialiste au început să se afirme, intelectualitatea vremii a scos din nou strigătul de supremație al vieții și, în colaborarea socialistă, ea a văzut posibilitatea participării la acțiunea socială.

În acest moment trebuie considerat Clerambault, eroul ultimei cărți a lui Romain Rolland. Ideile lui pot merge până la un punct alături de socialismul internaționalist. Același protest împotriva etatismului care e o subjugare a individului la exigențele unei enlițăi abstracte și crude, statul („Crocodilul ascuns” al lui Taine). Nu era mai explicit, se încreabă Romain Rolland, devotamentul oamenilor din Evul-Mediu pentru seții lor; raportul lor real, cu o ființă existentă, pe care o aveau, pe care o puteau înlătura? Pentru a justifica aservirea aceasta se crează monștrii noi. „Nu e suficient a fi aservit. Trebuie să devenim destul de stupizi pentru a dori această aservire”. Și atunci sacrificiul ni se cere în numele Patriei, al Justiției, al Civilizației. Sînt cuvinte clamate cu egală putere din amîndouă taberele. Spiritul liber recunoaște însă același glas al instinctelor care, în vremea noastră, are nevoie și de o mizerabilă ideologie. El înlătură vălul acestei mistificări și descoperă marea emulație de muncă, de cultură și de iubire care se revarsă peste granițe și le nesocotește. De aici începe însă o noă dezbinare și Romain Rolland ne face să ghicim tristețele și pasivitățile viitoare ale lumii intelectuale. Căci în umanitarismul său e încă toată metafizica și toată estetica culturii generale din care derivă. E același contemplare a fluxului universal de viață care circulă de-alungul istoriei și care își alege, ca organ de manifestare, individul liber și creator. Socialismul însă e o concepțiune politică, aplicată și realistă. În directivele sale poate fi lăsat elanul unei morale superioare, ea nu rămîne însă o morală pură și intelectualii se mențin în rezervă. În revoluția dela Nord, Clerambault vede vechea primădie a „cufundării sufletului individual în prăpastia sufletului multitudine”. „După cum o victorie injustă aduce cu fatalitate răsplătire, injustă la rîndul ei, opresiunea capitalistă va atrage revoluția proletară care nu va fi mai puțin opresivă. E un lanț fără sfîrșit. E aici a...”

Dike de aramă pe care spiriul o recunoaște, pe care poate chiar să o venereze ca o lege a universului. Dar inima nu o primește. Inima nu vrea să i se supună. Misiunea ei e de a înfringe legea războiului etern. Putea-va ea s'o facă?... Cine știe? Oricum, e limpede că speranța, că voința ei esă din ordinea naturală. Misiunea ei e de ordin supranatural, și religios".

Umanitarismul intelectualilor rămâne încă o concepție impracticabilă. Rezultată din contemplarea universului, ea păstrează noblețea de atitudine a originii sale. Intelectualii, așa cum Romain Rolland îi înțelege, au funcțiunea specializată a conservării unui gând îndepărtat și sacru. Acțiunea lor nu admite să modeleze decît în substanța infinitului.

Căci acestea sînt gîndurile pe care Romain Rolland le exprimă în *Clerambault*. Intriga e de-altfel simplă: e istoria unui poet quinquagenar, pacifist prin operă și temperament pînă la războiu, dar prias la începutul acestuia de toate frigurile și excesele de sentiment ale momentului. La vechea credință el se întoarce abia la moartea în lupte a fiului său, căci inteligența poetului e mai mult largă și primitoare decît ascuțită și sigură. Întoarcerea se produce însă cu puterea unei revelațiuni. Lucrează, înlînește oamenii, se întreabă, se sbuciumă, aruncînd una după alta sculecele în care se ascunsese simburile său de lumină. E alt de sincer, spontan și cînsit că reușește să adune în jurul său gunoii calomniei și urii. Drept care e semnalat vindictei publice și ucis în stradă de un alt om—un tală și acela care-și pierduse și el fiul.

Octave Mirbeau, *Un Gentilhomme*, Paris, E. Flammarion, 1920.

Un Gentilhomme e al patrulea volum postum al lui Octave Mirbeau. *La pipe de cidre*, *La vache tachetée*, *Chez l'illustre* ecrioain sînt primele trei—și editorul anunță să continue. Ele nu ne aduc do vada literară a acelei fundamentale conversiuni cu care viața scriitorului pare a se fi încheiat. Se spune că pe patul de moarte Octave Mirbeau și-ar fi renegat întreg trecutul lui de revolte și negațiuni și că, revenit la credința catolică, la cultul militarist al Patriei și la afirmarea ordinei sociale existente, bătrînul anarhist ar fi murit împăcat. Opera lui rămîne însă expresiunea unei vaste nemulțumiri, dacă nu a unei nemulțumiri superioare. Căci mi se pare a găsi o formulă valabilă spunînd că personagiul unanim al romanelor lui Mirbeau e vechiul erou romantic, al lui Stendhal sau Balzac, *ambitiosul* care pela 1850 încerca, pentru puterile sale proaspete, forța și originalitatea socială din timpul său. Ca în melodramele de altădată un personaglu e pare declarîndu-și noua sa încarnațiune. Invins în lupta socială în care se angajase, vechiul erou romantic ne apare decepționat și iremediabil declasat. Unde sînt gîndurile îndrăznețe și faptele mari ale unui Rastignac, Julien Sorel și Fabricio del Dongo?

Ambitiosul care altădată privea de pe înălțimea cimitirului Père-Lachaise, cartierul strălucit cuprins între piața Vendôme și Domul Invalizilor, rătăcește astăzi prin noroacele din jurul gării Saint-Lazare. Deși, între timp, pregătirea sa a sporit—el este mai instruit, înfini mai stăpîn pe sine, observator incisiv și realist—năzuințele sale s'au redus. Chînuț de foame, el caută ocupațiunea care își strămută zarea cu fiecare făgăduință. Amantul de altădată al D-rei de la Môle sau al contesei Sanseverina, a devenit amicul stipendiat al prostituatelor. Căci dacă pregătirea sa a sporit, forțele sale originare au degenerat. El nu mai are nici stăruința lui Rastignac, nici forța zveltă și agilă a lui Fabricio del Dongo, nici farmecul melancolic și irezistibil al lui Julien Sorel. El e pasiv, de o tristeță grea și materială, dezgustat de univers, de lume și de el. Așa de rău servită de puterile active și expansive, inteligența, la rîndul ei, suferă. Exercițiul unul veac de timp

î-a acordat siguranță și precizie, dar nivelul său e josnic și timpul de aplicație, mărginit. E istețimea canalului care ghicește și caracterizează fără greș bestialitatea esențială a omului; ignorează însă celace în om poate fi noblețe și nu cunoaște satisfacția superioară a gândirii pentru gândire. Pentru că, în sfârșit, nu se mai simte în stare să cucerească lumea, el dorește s'o piardă. E clientela anarhistă a marilor orașe.

Din această clientelă face parte și Charles Varnat, personajul care povestește în ultimul roman postum al lui Mirbeau, și a cărui confesiune e brusc întreruptă la pg. 170. Mentalitatea indicată mai sus e în special a sa.

Afară de acest roman neterminat, volumul mai cuprinde câteva schițe inedite.

T. VIANU

Henri Barbusse, *La leur dans l'abîme*, — Ce que veut le Groupe Clarté, Editions Clarté, Paris, 1920.

Ar fi un capitol foarte interesant între altele altele, pentru ce ce va studia psihologia oamenilor în timpul războiului: prefacerea marilor sentimentali. Militarismul de azi al d-lui Gustave Hérvé, care era antimilitarist; patriotismul soviet al d-lui Maurice Barrès, care era un individualist feroc; antimilitarismul D-lui Henri Barbusse, care înainte de război era un sentimental senzual; — ar fi câteva cazuri de conștiință vrednică de o migăloasă disecare.

Toți cei care își sprânceau convingerile lor, nu pe un raționament rece și chibzuit, ci pe un fond de simțire pălămasă, au suferit o transformare bruscă, sub influența puternică a războiului. Un cerebral, în credințele sale, urmează o evoluție ce se poate preciza. Un sentimental își schimbă părerile într-o singură clipă, dintr-o singură cauză, care uneori nu este un fapt extern, ci stă în însăși alcătuirea sa psihică.

D. Barbusse e un sentimental.

D-sa a trăit războiul adevărat, în tranșeele noroioase și pline de tunerle. A fost spălmântat de suferințele fizice și morale. În spital a scris *Le feu*, acel jurnal precis, amănunțit și dureros de adevărat. Redând măcelul, a pus în fiecare pagină groaza de măcel, a vrut să sădească în fiecare om, care va citi cartea, ura împotriva războiului.

Îl răminea o singură nădejde: pacea care urma să fie pacea eternă. Dar tratatul încheiat în strălucitoarele săli ale palatului dela Versailles, nu era pacea adevărată, cinstită, pacea făgăduită, care trebuia să pună capăt tuturor războaielor.

D. Barbusse a rostit atunci o formulă: Internaționala culturii. Formula a prins. Era sonoră. Toți o repetau. Puțini însă știau precis ce este, ce vrea să fie grupul „Clarté”, în care se înscriaseră Brandès, Anatole France, Charles Gide, Blasco Ibanez, Andreás Latzko, Laurent Tailhade, Magdalena Marx, Vaillant Couturier, H. G. Wells, Israel Zangwill, Stephan Zweig, etc.

Atunci D. Barbusse scrisese această carte, în care lămurii „ce que veut le Groupe Clarté”.

În primul capitol, „La fin d'un monde”, se face critica mai mult sentimentală a societății de astăzi, care „se susține artificial prin teorie, minciună și corupție”. Această societate trăește „pe un principiu nedrept: privilegiul, adică sclavia majorității, împilarea celor mulți de cîțiva”. Războiul a fost falimentul rușinos al organizației burgheze. Luptătorii au fost înșelați. Văduvele și orfanii lor sufăr. Schizozii abia își duc zilele. „Les vivants de l'arrière” s'au îmbogățit, din ferfa celor întemnițați în tranșee. Armatorii englezi au cîștigat în primele 31 de luni de război 13 miliarde. Patronii marilor țesători din Anglia au avut un beneficiu de 3.900 la sută. Justiția a suferit cea

mai rușinoasă înfringere. Consiliile de revizie din Franța au ordonat reabilitarea a 2700 de soldați, executați pe nedrept în urma judecărilor pripite ale Curților Marșale. Multimea a fost minștă de cîrmuțori și de presa stipendială. Cenzura a zugrumat gîndirea celor pușini, care vedeau adevărul. Pacea e nedreaptă. D. Jean Finot o caracteriza lapidar: „cuveusa viltoarelor conflicte”. Dezarmarea s'a aplicat numai învingșilor. Și chiar lor li s'a aplicat pe jumătate. D. Clemenceau a lăsat Germaniei cele 5000 mitraliere, pe care trebuia să le predea, plus „o armată, formidabilă” și „o polișe armată, care este o armată inavubilă”, ca să servească împotriva revoluționarilor. În total, armata lui Noske numără un milion și jumătate de oameni, care ar putea lupla într'un apropiat războiu. Popoarele sufăr. Vitalitatea Franței scade. În 1918, s'au înregistrat două decese pentru o naștere. Fără să se socolească cei morși pe cimpul de luptă. Sintem într'o epocă de acută înarmare. Se pregătesc noi războaie. Statele Unite construiesc 19 cuirasale mari. Franța construiește 26, cu scopul mărfurist „de a pune capăt supremației navale a Angliei”. Lordul Welr, membru în misiunea engleză din Statele Unite, a declarat presei: „războiul viștor va fi, în mare parie, un războiu aerian. Marea Britanie trebuie, fără îndoială, să devină o mare putere aeriană. Evident, trebuie și se pregătească pentru aceasta cu cheltueli așa de mari, cum nu s'au mai văzut până acum”.

În al doilea capitol, d. Henri Barbusse vorbește de revolta rașunii, „în fața acestei realități dureroase. Deși d-sa rostiește sentenșios „la raison, non le sentiment”, se vede limpede că organizatorul grupului „Clarté” este un sentimentat profund, cînd schițează principiile societății viitoare. Egalitatea tuturor în fața legii și, mai ales, în fața muncii, în sensul că fiecare trebuie să muncească potrivit aptitudinilor sale, reprezentarea directă, distrugerea frontierelor, luptăc nătra ignoranței cu două fețe: „cultul lucrurilor consacrate, ura împotriva lucrurilor nouă”, distrugerea claselor sociale, toate aceste sînt idei mari, pe care Iluminășii le întrezăresc în reveriile lor. Dar aplicarea lor, este o chestiune care a frămîntat atîtea minși, fără să-și poată găsi încă soluțunea. Și nu se șite dacă nu va trece încă mult timp, până să ajungă omienirea la acest suprem ideal social.

Societatea viitoare, în forma ei ideală, nu se poate statornici prin revoluție, prin forță. Căci forța cretază noi asupriși (Rusia este o pildă, și Ungaria a fost alta) care, în fiecare zi, vor rivni puterea. Contra acestor nemulțumiși, trebuie să se întrebunșeze iarășii forța de sus. Deci, singura deosebire dintre organizarea burgheză și cea socialistă, *instiuită prin forță*, este că azi cei pușini domină, pe cînd mine vor domina cei mulși. Evident, e mult mai îndreptășit dominarea majorității. Dar, din păcate, e tot dominare și nu mai poate fi vorba de egalitate. Societatea viitoare va fi real întemeiată pe egalitate, numai în ziua cînd individul nu va mai fi robit egoismului și instiuitului de dominașione. Dar cînd vor ajunge oamenii la acest grad de civilizație?

Grupul „Clarté” nu este un partid politic însă. Se apropie, de sigur, de partidul socialist, care constiitue expresia „cea mai adecuată, cea mai lucidă și cea mai coordonată a principiilor republicane”. Deci, „Clarté” își mărginește scopul la pregătirea intelectuală a mulșinii, pentru revoluția socială. Internașionala culturii este avangarda internașionalii muncitoreșii. Este tăvălugul, care netezește asperitășile. Este forța, care se opune meștesugilei propagande a presei capitaliste. Acea lă admirabilă operă, atîl de utilă așlazi, a fost întreprinsă cu un curaj, cu o sinceritate și cu o energie, căreia nu-i putem aduce destule laude.

Cartea d-lui Barbusse a aruncat o lumină nouă asupra spiritelor. E prima manifestare puternică a grupului Clarté.

ANDREI BRANIȘTE

Ch. Baudelaire, *Journaux intimes*, éd. Crès, 1920.

Admiratorii poetului posedat pot fi mulțumiți. Opera lui Baudelaire, abia intrată în domeniul public, a și fost editată și reeditată pentru toate gusturile: în ediții populare și ediții de lux, în ediții docte și în ediții ilustrate, și chiar în ediții proaste. Nici-un an nu a trecut, decînd textul primitiv din „*Fleurs du mal*”, mutilat de pudica magistratură a imperiului al doilea, s'a tipărit integral, ca un omagiu memoriei poetului. Și acum unul dintre cei mai avizați biografi ai lui Baudelaire, d. Ad. von Bever, reia publicarea integrală a notelor postume ale poetului. Celace un sentiment de respect pentru mortul prea recent oprise pe editorii anteriori să publice, a fost dat acum în vi-leag. E puțin, — aproape nimica nou. Ediția însă e remarcabilă printr'o serie de note lămuritoare, adăugate la sfîrșitul cărții și care dau dovadă de tot atît discernămint cît și muncă. Foarte important e faptul că d. Ad. von Bever notează acolo orice apropiere de text între acele note și operele și scrisorile lui Baudelaire. D. Ad. von Bever, prea puțin de subiectul său și dintr'un sentiment de admirație pentru autorul comentat, desigur exagerează valoarea textului reeditat. De pildă, e curios cînd ajunge să compare valoarea caelelor rămase dela Baudelaire cu „*les Pensées*” ale lui Pascal. Baudelaire cu greu reușește să gîndească și, de cele mai multe ori, gîndirea lui e doar o „*boulade*” cu veleități satanice. Notele reeditate ale lui Baudelaire sînt voil extravagante și ne-voil banale; sîntem departe de spasmul chinurilor și original al gîndirii superbe a lui Pascal. În fond, Baudelaire rămîne, prin esență, un sincer romantic, și romanțelii gîndeau puțin și slab. Această fiindcă nu gîndeau pentru ei, ci pentru ca să epateze publicul.

L. CARAGIALE

Gerhart Hauptmann, *Der Keizer von Soana*, 1918, Berlin, S. Fischer, Verlag, 165 pag.

Poate nici unul din scriitorii germani n'a ținut pas cu mersul vremii ca Gerhart Hauptmann. Din vajnicul naturalist extremist de odinioară a devenit, încetul cu încetul, neoromanticul dublat de misticism de azi, în dramă. Calea străbătută o arată limpede o cif de fugară comparație între *Teșătorii* sau *Înainte de răsăritul soarelui* și ultima-i „*fantezie dramatică*”, jucată iarna trecută și intitulată semnificativ *Mîntuitorul alb...* În proză evoluția e mai puțin izbîtoare. Mai mult alegerea subiectelor o invederează decît forma. Modernismul formalist trece pe lângă Hauptmann fără să-l atingă. Artistul care exprimă nuanțele sulelești cele mai delicate în forma cea mai simplă, rămîne neclintit în mijlocul frămîntărilor literare. În țara expresionismului, dadaismului și a tuturor „ismelor” ce se lansează mereu, Hauptmann își păstrează și chiar își intensifică seninătatea.

Mai ales în privința aceasta, povestirea *Erepticul din Soana* e semnificativă. E scrisă simplu, fără înflorituri, aproape fără stil. Și totuși limba aceasta necăutată zugrăvește cu căldură toată natura, încheagă tablouri pline de armonie și de viață. Hauptmann pare a avea groază de artistismul care bîntue azi în toate literaturile și care caută să ascundă sub o strălucire falsă a hainei sărăcia concepției. Tendințele epostolilor numeroaselor mode literare de-a singulariza pe artiști făcînd din artă un privilegiu pentru cîșiva inițiali tocmai azi cînd omenirea se zbate să cucerească o viață mai bună și egală pentru toți, sînt condamnate să rămînă sterpe. Precum cîntecul privigheloei desfelă deopotrivă pe ultimul țăren și pe cel mai rafinat artist, tot arti-

(el scrisul adevăratului) poet trebuie să tindă a fermeca toate sufletele dornice de-a evada măcar o clipă din strînsoarea vieții ucigătoare de idealuri...

Astfel și *Ereticul din Soana* se adresează tuturor. O poveste simplă, romantică-mistică în fond, naturalistă în formă. O pledoarie foarte ademenitoare pentru înlocuirea în sinul naturii și al iubirii și împotriva dogmelor care încorsetează viața și-i răpesc frumusețea oferind drept compensație o fericire pe alt tărîm. Fericirea trebuie gustată unde se găsește. E imposibil să treci pe lângă ea nepăsător. Ar fi o crimă, dacă nu chiar o neghiobie.

"Ereticul" e un păstor de capre, care poartă ochelari și seamănă puțin cu Ioan Botezătorul, opera lui Donatello din domul dela Siena. Autorul l-a întâlnit în cantonul Tessin din Elveția, pe muntele Generoso. Locuitorii din împrejur sînt Italiani, foarte credincioși și superstițioși. "Ereticul" are faima de sfînt, deși preoții declară oficial că și-a vîndut sufletul necuratului. Ludovico, - numele sfîntului, - a fost odinioară el însuși preot, iar azi "se închină la simboluri naturale". Cum a devenit păgîn idolatru un preot zeos, "considerat ca viitor episcop sau poate cardinal - asta-i povestirea..."

Indrăgostit pasionat de dogmele religioase, hotărît să fie un reprezentant sever al bisericii, tânărul preot, deabia scăpat din seminar, a fost trimis în fruntea credincioșilor din Soana, să așeze la poalele muntelui Generoso. Să-luți, cași întreg sufletul, e o minune de frumusețe naturală, sălbatică. Preotul însă nici nu vrea să deschidă ochii asupra deșertăciunilor acestei lumi. Cu o rivnă pătimasă, propovăduiește credința în Dumnezeu și renunțarea la plăcerile pămîntești spre a dobîndi fericirea de-afac... În curînd însă farmecul atotputernic al naturii îi pătrunde pe nesimțite în suflet. Cînd își dă sama preotul în tîia oară, îi opune puterea dumnezeiască. Și atunci începe într'însul lupta vajnică dintre divinitatea rigidă religioasă și divinitatea veșnic nouă și veșnic ademenitoare a naturii libere. Cea dintîiu, fiind contrară firii însăși a omului, pierde terenul pas cu pas, mai ales cînd natura mărinimoasă se oferă toată preotului, sub chipul iubirii. Căuînd să convertească pe o fată, de o frumusețe sălbatică, născută pe Monte Generoso, din împreunarea nelegitimă a unui păstor cu sora sa, zeosul preot se pomeneste convertit și încăfușat de ea. Dîndu-și sama de zădărnicia rezistenței, viitorul episcop strînge în brațe pe aleasa inimii, fără a se mai sinchisi de nimic în lume, își leapădă haina preotească și se retrage în mijlocul naturii unde găsește fericirea adevărată, alături de ființa iubită...

Rezumată așa, în cîteva rînduri, povestirea își pierde savoarea. Hauptmann nici nu caută să "epateze" cu anecdota. Cucerește cu darul miraculos de-a strecura în sufletul cititorului aceeași dragoste pentru tainele naturii uriașe. În povestirea aceasta natura trăește și stăpînește. E un tablou încîntător, viu, ispititor... O carte, însăși, care ar găsi și la noi numeroși cititori și admiratori.

L. REB.

Adolf Loos, *Richtlinien für ein Kunstamt*, 1919, Wien. Verlag K. Lanyi.

Adolf Loos în colaborare, în special cu renumitul muzician vienez Schönberg, a alcătuit un proiect de activitate pentru un oficiu al artei. Din mulțimea de propuneri asupra organizării vieții estetice în Austria, volu alege cîteva mai serioase și mai puțin banale, a căror discuție poate fi la noi de o imediată utilitate, acuma cînd avem un minister al artelor.

Sînt propuneri relativ la inventarierea obiectelor de artă, relativ la peisaje naturale, la urbanism, școală, muzee, expoziții, împări-

turi estine, teatru, arhive, notariat artistic, comerț, și neînțelegeri dintre artiști între dinșii ori dintre artiști și critici.

Inventariare.—Particularii să fie obligați a-și anunța obiectele de artă, spre inventariare. Intre obiectele de artă se vor cuprinde și manuscrisurile însemnate, deasemenea cele mai frumoase piețe, sirăzi și lortificații. Obiectele de artă să se păstreze bine și statul să aibă dreptul de control.

Peisaje naturale.—Cînd e să se aleagă locul pentru o industrie, să se fie în seamă frumuseța peisajului, evitînd pe cît posibil a-l dăuna. Aplicarea de reclame în păduri și pașți să fie interzisă.

Urbanism.—Pentru orice schimbare mai însemnată în înfățișarea orașelor să se ceară permisiune dela oficiul monumentelor, și criteriul de schimbare să fie numai practic, fiindcă dacă ar fi estetic, gusturile se schimbă.

Școală.—In școlile ce nu s' speciale de artă, gimnastica să se predea după metoda Dalcroze, și desenul după metoda Itten. In academii de artă să se rela vechile relații sufletești ale măștrilor și ucenicilor de odinioară, cînd nu existau încă școli de artă. Aicea, conferinți va putea line oricine e invitat de elevi. Tot de elevi vor fi aleși profesorii statornici. Nu va putea fi declarat cineva arhitect sau constructor, dacă n'are cunoștinți practice de zidărie și teslărie, pentru care, învălămîntul in școlile de arhitectură, construcții și meserii, se va da in strînsă legătură cu practica. La măștrii meșteșugari cei mai buni, statul să impue un anumit număr de ucenici, să le dea mai mult de lucru și la nevoie să le clădească ateliere. Fiecare elev să fie îndalorat a avea un copac sădit și îngrijit de dînsul.

Muzee.—In toate orașele și orașele de provincie să se întemeeze muzee cu obiecte religioase și mirene, orașenești și jărănești. Să se facă muzee de mulate de ghips și muzee grafice. Particularii care au colecții însemnate de artă, să fie obligați a le line accesibile publicului. Fiindcă aglomerațiile din muzee sînt jărănesc cercetările aprofundate de artă, să se pue taxe de intrare in anumite zile.

Expoziții.—Posesorii de obiecte de artă să fie obligați a le imprumuta temporar la expozițiile oficiale, dacă localurile corespunzătoare sînt prevăzute cu toate garanțiile suficiente pentru o bună conservare.

Tipărituri estine.—Să se publice in mod istoric și critic monumentele vechii literaturi, precum și cele ale literaturii universale, toate vîndute estine.

Teatru.—Să se înfiinjeze la Viena un teatru special pentru încercarea pieselor nouă și a actorilor noi. Să se mărească numărul reprezentațiilor unei piese, ca să poată fi văzută de mai multă lume. Să se scumpească locurile bune și să se estinească celelalte. Să se deschidă un curs de regizorat pentru diletanși, ca publicul să se înveje a fi mai activ interesat la reprezentații.

Arhive.—Să se stringă documentele literare mai însemnate in arhive. Deasemenea să se deschidă arhive ale presei despre artă și a artei in presă.

Notariat artistic.—Să se împartă jara in regiuni, și in fiecare regiune să se înfiinjeze birouri de notariat artistic, unde specialiști, cum sînt istoricii de artă, in nici-un caz însă nu artiști creatori, să dea la nevoie sfaturi relativ la clădiri, instalații, serbări, cumpărare de tablouri și altele.

Comerț.—Statul să încurajeze comerțul artistic, acordînd imprumuturi și punînd la dispoziția vînzătorilor localuri de înfiinire comercială. Vînderea in străinătate a obiectelor ce privesc literatura națională este supusă oficiului artei și la cumpărare statul să aibă prioritate. In ce privește moștenirea, după moartea moștenitorului de sine, să se împartă jumătate la stat și jumătate la o societate de autoedificatură. Să se exproprieze estine editorii și să se redea artiștilor proprietatea operelor lor. Autorii se vor asocia intr'o societate de autoedi-

„Nimeni in lume nu e alt de puternic sau bogat, pentru a transporta un popor dintr'un loc in altul. Numai o idee e capabila sa o faca. Ideea de stat cuprinde in ea o asemenea putere. In lunga noapte a istoriei lor, Evreii n'au incetat de a visa acest vis regal: anul viitor in Ierusalim, e formula speranței noastre”.

Poporul evreu e ce-l dreptul lipsit de un teritoriu propriu, dar nu aceasta constituie un stat, ci oamenii reuniți printr'o suveranitate. Evreii răspândiți pe toată suprafața pământului au nevoie de un stat care nu e nevoie să fie un individ, ci poate fi o societate, recunoscând ca persoană morală și ca putere politică constituită. Această „Society of Jews” sub protecția Engliterii, va căuta să-și asigure, pe baza dreptului internațional, suveranitatea unui teritoriu și să organizeze emigrarea.

De remarcat e că opera lui Herzl e străină de orice preocupare religioasă. El, dealtfel, nu era credincios și renunțase din copilărie la practica cultului.

Influența operei lui, s'a manifestat înliu în cercările evreești mai emancipate din Viena, unde ea a avut adeziunea lui Nordau, apoi în Anglia unde a impresionat „Cercul Macabeilor” și pe Zangwill, apoi în Rusia și în America.

Suflet stăpînit de o neclintită convingere, renunțînd la plăcerile unui traiu liniștit, Herzl a dus timp de zece ani o campanie neînteruptă și istovitoare în serviciul ideilor lui.

Om de acțiune, el a organizat congresele sioniste și în sîmul meselor evreești, dominate de magnetismul puterniciei sale personalități, vocea lui a avut un imens răsunet.

Inzestrat cu calitățile diplomatului și ale bărbatului de stat, el a reușit să trateze cu Sultantul pentru a obține o chartă a Palestinei și cu ministrul Plehve în chestia emigrării evreilor ruși. Dar acțiunea lui s'a izbit de greutăți mari. Cea dintîia a fost lipsa banilor. Prevederile baronului de Hirsch către ființarul și entuziastul Herzl s'au dovedit juste: finanța evrească a refuzat totdeauna ajutorul ei. Alte greutăți cu care a avut de luptat Herzl au fost de ordine internă: fanatismul comunităților israelite.

Cînd Anglia favorabilă evreilor a oferit teritoriul pentru emigrare în Elarisch și Uganda africană, Herzl s'a arătat parțisan al acestei idei pe care o considera ca o presiune indirectă asupra Turciei. Dar ea a stîrnit indignarea Evreilor din Rusia, care în fanatismul lor religios au crezut că Herzl renunțase la Palestina.

Dezgustat de egoismul și de indiferența compatrioților săi bogati, Herzl spera mai mult în ajutorul financiar al unei companii coloniale ca acea din Africa, condusă de Cecil Rhodes sau în acel al unui miliardar american.

Activitatea dezinteresată, febrilă și istovitoare în serviciul cauzei sioniste a rulat sănătatea lui Herzl pricinuind în 1904 moartea lui timpurie.

Memoria și idelle sale sînt astăzi însă mai vii ca oricînd. Războiul mondial a pus pe primul plan chestia naționalităților și revendicările sioniste asupra Palestinei, au fost recunoscute la congresul păcii. Cele două mari forțe internaționale: socialismul și papa s'au arătat deasemenea favorabile sionismului.

După cum s'a exprimat de curînd Weizman, unul din fruntașii sionisții din Anglia, dacă condițiile pentru crearea unui stat evreu nu sînt încă coapte, liberitatea colonizării în Palestina, administrația și autonomia evrească sub protectoratul englez sînt chestiuni a căror deslegare e apropiată.

OCTAV BOTEZ

L. de Launay. *Problèmes économiques d'après guerre.* Paris, 1919.

Toată lumea e perfect conștientă că, odată războiul cu armele isprăvit, lupta între marile puteri ale lumii urmează să continue, poate

cu și mai mare înverșunare, pe lărimul economic. În vederea acestei lupte, preparativele se urmează cu febrilitate. Lucrarea d-lui de Lounay este o cercetare amănunțită a măsurilor ce sînt de luat în Franța pentru victoria armatei să-i urmeze, dacă nu o lot așa de mare lezînd economică, în tot cazul Franța să se poată menține în chip onorabil ca o putere economică de primul rang.

„Ar fi o greșală periculoasă, spune autorul, dacă în beția triumfului, ne-am închipui că Germania va înceta să rămîie amenințătoare și că nu vom mai avea nici o clocotire cu ea. Oricît am crede-o de puțină, ea va continua să constituie în centrul Europei un grup compact, în care Germanii din Austria vor putea compensa părțile alipite acuma la Franța sau Polonia. Oarecare mișcări politice interne, mai mult aparente decît reale, nu vor putea distruge acea formidabilă armară militară, care a știut să reziste cu atîta vigoare timp de patru ani și jumătate sforțurilor coalizate, aproape ale întregii omeniri... Germanii au sacrificat totul, pînă și onoarea, pentru a-și scuti țara de invazie și a-și păstra forțele industriale și comerciale aproape intacte...”

Pentru a putea duce lupta economică cu aceste „animale de pradă”, Franța nu va trebui să se culce pe laurii victoriei, nici să se creadă salvată cu despugubirile de războiu ce va urma să încaseze.

„Organizarea rațională și metodică a forțelor și resurselor noastre, se impune din primul moment”. Într-o activitate economică a Franței urmează să fie condusă în special de două mari principii: economii pînă la exces în consumațiunea internă și export cît mai intensiv în afară.

Luxul parizian să-și lășăm pe sama străinilor ce vor veni să ne viziteze, și să ne îndreptăm toate privirile spre comerțul în afară, singurul mijloc lesnicios pentru a ne reface capitalurile”.

Pentru organizarea intensivă a exportului se nevoe de reorganizarea pe baze nouă a întregii producții industriale. Concentrarea întreprinderilor prin cooperare, fie în plan orizontal (asocierea industriei identice), fie în plan vertical (asocierea întreprinderilor complementare) este primul pasul asupra cărui autorul insistă cu toată căldura. Alții apoi economiile de realizat în interiorul uzinelor prin introducerea ultimelor metode științifice, specializare, munca în serii, standardizare, etc., etc.

Trăce în urmă la cercetarea amănunțită a mai tuturor problemelor în legătură cu: a) procurarea materiilor prime; b) chestiunea transporturilor pe uscat și pe apă; c) lipsa de brațe de după războiu și mijloacele de a o remedia, și d) studiul forțelor naturale, în vederea utilizării lor cît mai potrivite pentru intensificarea producției.

Măd toate chestiunile sînt tratate atît din punctul de vedere al intereselor directe și proprii zise ale Franței cît și din acela al laturii defensive față de Germania.

Lucrarea se termină cu un apel la concentrarea și încordarea tuturor puterilor Franței pentru refacerea și sporirea producției fără de care victoria armată s'ar putea să rămîie fără efect.

E. Caziot, La terre à la famille paysanne, Payot, Paris, 1919.

Problema pe care d. de Lounay o cercetează cu privire la producțiunea industrială a Franței, d. Caziot o dezbate cu o rară competență pentru producțiunea agricolă.

Chestiunea are o atît de mare asemănare cu problema economică fundamentală a statului român, încît lucrarea d-lui Caziot este de un palpabil interes pentru noi.

Bună sînt problemele mari ale vieții de stat a Franței de astăzi: a) împușinarea populației, și b) scăderea producției agricole. Pentru amîndouă, autorul vede o singură soluțiune, acela indicată de însuși

titul votumului său : pământul agricol al Franței, pentru a înțelegere
cît se va putea mai mare, să treacă în minile familiilor țărănești, care
devenind statornic și adînc legate cu pământul ce-l cultivă, vor fi să-
gurele în stare să sporească populașunea și să ridice în același timp
productivitatea țării.

Formula d-lui Boret, fostul ministru al agriculturii : „*chaque
famille son exploitation*“ este cu entuziasm adoptată de autorul nă-
tru. *Exploatarea țărănească sau familială a pământului, realizată prin
organizarea sindicală și cooperativă, aceasta e formula agricolă a
viitorului.* Iar prin exploatarea familială se înțelege o exploatare rurală,
a cărei înțelegere corespunde la ceiace poate lucra o familie normală
(3-6 copii), cu propriile sale mijloace, fără a avea nevoie de salariu.
Această înțelegere trebuie să dea familiei respective o ocupașiune cons-
tantă, fără a depăși posibilitășile ei de muncă.

Printre evolușie progresivă, pământul trebuie să devină proprie-
tatea acelor ce-l cultivă. Solușiunea comunistă nu corespunde nevoi-
lor vieșii agricole. Pilda Rusiei sovietiste, care n'a putut asprima pro-
prietatea individuală la țară, ci a înțărît-o și mai mult, e concludentă.

Pentru a se ajunge la realizarea formulei de mai sus, autorul
examinează în amănunșim chestiunea pulverizării proprietășii rurale,
maree plagă a vieșii agricole, în Franța, cași la noi. La proprietatea
familială în înțelesul arătat nu se poate ajunge decît prin : a) *comas-*
area micelor parcele țărănești și b) *parcelarea marilor domenii* în
spiritul indicat. Se arată mijloacele fonciare și financiare pentru do-
bindirea ambelor rezultate.

Problema comasării nu se poate solușiona fără înțăpluirea des-
centralizării satelor. Forma concentrașii a satelor a adus cu sine dea-
tungul vremurilor acea mare pulverizare a proprietășii rurale țărănești.
Efectul nu se poate dar suprima decît prin înțăturarea cauzei. Satul
viitor urmează să fie compus din autoritășii, meșterugari și comercianșii;
toate clădirile de locuinșă și exploatare ale familiilor de meșterugari a-
gricoli trebuie stabilite pe însuși totul aparțînînd fiecărei familii ță-
rănești.

Avantajele economice ale unei astfel de exploatașii sînt prea e-
vidente pentru a li nevoie să le mai reproducem.

Așadar : *lotul de 10-20 ha, cu clădirile pentru locuinșă și ex-*
ploatare, pe cît se poate, în chiar centrul lui, - intrat în plină pro-
prietate țărănească, aceasta este singura formulă, care poate duce la
ințărirea păturei rurale și prin aceasta la rezolvirea problemei popu-
lașiei cași la acela e productivășii.

Cu toată urgenșă chestiunii, autorul insistă conștănt asupra ne-
voii imperioase de a se face o riguroasă selecțonare printre viitorii
improprietășii. Pământul este cea mai de seamă avușie nașională, și
decît posesiunea lui trebuie rezervată fiilor celor mai vrednici ai nea-
mului. Nu se va da pământ decît celor ce vor putea plăti anticipat cel
pușin o pătrime din valoarea lui.

Pentru foștii mobilizașii, care au drept de preferinșă, dar care n'au
putut face economii în timpul războiului, autorul preconizează lăge-
nioase institușii de crediș, care să le acorde avansuri pe baza unor
serioase garanșii, că vor fi buni cultivatori de pământ, economi și
sîrguincioșii.

Iar, odală pământul distribuit, toate atenșianșie trebuie dirijate
spre *activitatea sindicală*, fără de care refacerea și sporirea produc-
șunii agricole nu e cu pușinșă.

D. MAZILU

Dr. Otto Seifert, Klinik und Therapie der Tierischen Parasiten des Menschen, 1920, Leipzig, Verlag von Curt Kabitzsch.

Prima edișie a acestei cărșii a apărut în 1908 formînd partea a
doua a volumului de parazitologie umană de Max Braun.

Ediția a doua din 1920, despre care este vorba aici se prezintă ca volum aparținând, din 506 pagini cu 19 figuri în text.

Braun în volumul I descrie paraziții animale din punct de vedere zoologic: organizarea, biologia, și clasificarea, pe când *Otto Salfert* se ocupă în vol. II cu clinica și terapia boalelor umane produse de paraziții animale.

Volumul începe cu boalele produse de animalele cele mai inferioare, de protozoare: dysenteria amibiană, boala somnului, malarie, leishmanioza, etc.; urmează apoi boalele produse de viermi: distomatoză, anemie botriocéphalică, anemie minerilor, trichinoză, filarietă, ascariidoză etc. și se termină cu boalele produse de arthropode: scabia, pediculoză, myiasă, etc. Fiecare boală este tratată din punct de vedere bibliografic, indicându-se jos pe fiecare pagină izvoarele respective. Se descrie apoi diagnosticul, modul de infecție, anatomia patologică, tratamentul și profilaxia.

Manualul cuprinde numeroase observații clinice făcute la noi în țară.

Doi indici alfabetice finale, unul pentru numele autorilor iar altul pentru conținutul științific înlesnesc mult utilizarea volumului care este indispensabil de consultat nu numai pentru medici și studenții în medicină, ci pentru orice om de știință.

N. LEON

Revista Revistelor

Revue des Deux Mondes (Noembre, 1920).

Un studiu inedit al lui Faguet asupra lui Thiers. Ilustrul om politic a fost, după Faguet, un pozitivist rece, pătruns de datoria lui de a cunoaște toate faptele posibile și de a le înțelege, într'un temperament de meridional impetuos, aprins, traseabil și agresiv. Acest om alii de puțin închis, vesel și expansiv, era în fond un mizantrop sombru. Născut la sfârșitul veacului al XVIII, el nu avea nimic din optimismul și din aceea credință în om care era adevărata religie a timpului.

Elev al lui Voltaire, lipsit de orice ideologie și de orice idealism, el avea oroare de popor, de mișcările spontane ale mulțimii, disprețul guvernului democratic și respectul forței, pentru că ea reprezintă o formă a forței lucrurilor.

Sceptic fără amărăciune, el nu credea în progres, ci numai în schimbări necesare pe care oamenii le consideră astfel. Cu asemenea însușiri Thiers nu putea să aibă un sistem. El a avut însă un program de o mare comprehensiune. Fără a face politică dogmatică, nici filozofia istoriei, Thiers s'a întrebat cum Franța trebuia să se organizeze după revoluție și după Imperiu. Programul său se poate rezuma în două cuvinte: sistem parlamentar și centralizare.

Pentru el centralizarea era forța de care Franța avea nevoie în situația în care revoluția și imperiul i-o făcuseră în Europa, sistemul parlamentar era libertatea pentru care Franța avea, dela 1789, un gust invincibil.

Aceste puncte cardinale ale politicii sale, dela 1830 la 1877, erau în realitate inconciliabile. Thiers a vult să fie un centralizator liberal, dar prin forța lucrurilor nu a putut fi decât un centralizator cu bunăvoință de a fi liberal. Condițiile pe care marea revoluție

franceză le crease Franței nu permitau însă altă politică, căci revoluția centralizase și întăriase puterea, lăsând posterității grija de a asigura libertățile atunci când circumstanțele o vor permite.

În politica externă, principiile lui au același caracter de prudență, de docilitate la fața și de realism. În fața sfintei alianțe europene care se teme de spiritul descucerire al Franței, aceasta trebuie să rămână pacifică, dar înarmată. O alianță cu una din marile puteri nu e posibilă din cauza amintirilor trecutului; pe prezența Angliei care se dezinteresează de continent, ea nu poate conta.

Franța trebuie să-și creeze însă o clientelă, ea trebuie să devină protectora naturală a pașilor mici pe care Thiers le credea necesare echilibrului european. Și Faguet socotește că aceste idei erau înțelepte și practice.

Gabriel Hanotau ne dă un portret interesant al lui Gambetta, iar René Viviani al lui Millerand.

Mercure de France (Octombrie, 1920).

În Rusia Sovietică: Industria naționalizată, e un interesant articol datorită d-lui Alexis M. Ch. Extragem câteva date pentru cei care urmăresc viața experimentală socială ce se face astăzi în Rusia. D. Alexis M. Ch. începe printr'un istoric amănunțit al frământărilor economice și sociale dela prăbușirea țarismului până în momentul când guvernul sovietic își pune în aplicare programul său de naționalizarea industriei. Iată cum a procedat: A creat un organ economic, numit Consiliul superior de economie populară, care trebuia să concentreze întreaga direcție a vieții economice și a producției industriale și agricole; el era constituit numai din elemente urvriere și comuniste. La început, acțiunile acestui Consiliu fură complete incoherente; se confiscă, se rechiziționează, se municipalizează și na-

lionaiza fără sistem, cu tâmbălău și cu sprijinul armatei. Puterea sovietică superioară înțelese degrabă incapacitatea completă a încrezătorilor comunisti și chiar a intelectualilor lor de a face o muncă pozitivă. Atunci apăru Leonida Krassin, reprezentant al marilor burghezi industriali, om foarte inteligent și de mare energie, care aderă pe față la puterea sovietică. El începu prin a gonii pe toți comunistii incapabili din diferitele secții ale C. S. E. P. și a căuta mijloace să atragă inginerii și intelectualii de concepție nebolșevică. Aceștia primiră avantajele și protecția oferită de Krassin.

Consiliul superior de economie populară (pe care-l vom numi pe scurt C. S. E. P.) era organizat atunci astfel: „Președintele consiliului era numit de Comitetul Executiv central al Sovietelor și ales printre rarii membri ai partidului comunist mai mult sau mai puțin la curent cu chestiunile economice. Acest președinte avea deplină putere în toate chestiunile de competență C. S. E. P. Consiliile economice locale și provinciale erau subordonate C. S. E. P. În organizația interă C. S. E. P. era subimpărțită în secțiuni corespunzând deosebitelor ramuri de industrie: chimică, mecanică, electro-tehnică, textilă, etc... Fiecare secțiune era direct subordonată președintelui. Krassin puse în fruntea acestor secțiuni, oriunde putea, intelectuali și ingineri specialiști. După aceasta se hotărî să procedeze la naționalizarea industriei, manevrând între principiile și cerințele comuniste și nevoia de a păstra industria neolăasă și, pe cât era cu putință, fiind socotită de transformările viitoare”.

Principiul fundamental al naționalizării era de a forma trusturi, pe ramuri de industrie, păstrând la început individualitatea diverselor întreprinderi sau, cel puțin, introducând întreprinderi similare. Mecanismul naționalizării era următorul: Conform decretelor apărute în Monitorul Oficial, „toate bunurile, mobile și imobile, companiile curente și fondurile în cash

ale tuturor întreprinderilor unei ramuri din marea industrie erau declarate proprietate a Republicii Sovietelor. Administrațiile vechi erau îndalorate să remită proprietățile lor administrațiilor nouă numite de C. S. E. P. și întreg personalul tehnic și administrativ obligat să rămână pe loc, fiind și unii și alții răspunzători în fața Tribunalului revoluționar”. Aceste schimbări se făceau cu mult greutate: vechii administratori burghezi erau invitați să participe la administrarea uzinelor naționalizate; se compunea administrația prin membri aleși dintre funcționarii C. S. E. P. și prin lucrători aleși în uzine. Odată cu publicarea decretului de naționalizare, apăreau și statutele speciale pentru conducerea întreprinderii. Direcția de fapt și toată puterea în interiorul uzinei, în ateliere și birouri era în mână unui administrator general, ales de adunarea administrației întreprinderii dintre tehnicienii specialiști, de obicei vechii directori. Acest administrator general primea puteri dictatoriale nelimitate; în fața lui comitetele de lucrători erau reduse la simpla reprezentare a sindicatului profesional în ramura lor de industrie. După ce lucrătorii au primit aceste reforme, s'a organizat funcționarea industriei naționalizate: Administrațiile uzinelor depindeau direct de secțiunea corespunzătoare a C. S. E. P., care trebuia să le furnizeze fondurile, comenzile, combustibilul, materiile prime, tot ce e necesar producției. Toate furniturile trebuiau făcute prin mijlocirea secțiunii C. S. E. P. și prin tranzacții între deosebitele secțiuni ale C. S. E. P., comisariatul interesat și administrațiile corespunzătoare de furnizori și consumatori”.

Acesta e planul după care s'a făcut naționalizarea industriei. Când a fost pus în funcțiune, au început a se ivi greutățile. Mai întâi dificultatea alcătuirii unui deviz din pricina unității monetare nedeterminate și a numeroaselor comisii care trebuiau să-l discute. Astfel „pe lângă președinția C. S. E. P. era o comisiune for-

mată din membrii președinției C. S. E. P., din consiliul comisarilor poporului, din comisarul finanțelor, comisarul controlului de stat, comisarul comerțului, reprezentanți ai secțiilor C. S. E. P. și administratorii respectivi interesați. Comisiuni analoge erau pe lângă diferitele secțiuni a C. S. E. P. Aceste comisiuni trebuiau să accepte devizul. Dar uzina, ca să-și poată întocmi un deviz, trebuia înainte să cunoască programul de lucru general, iar acest lucru necesita alte comisiuni, alte discuții. În fine, terminat devizul, era prezentat la comisiunea secției, unde se acumulau devizele tuturor uzinelor similare; aici, discutat și modificat, era acceptat, trimis la președinția C. S. E. P. unde, fiind discutat din nou, era admis definitiv și se dădea ordin de plată. Băncilor naționalizate.

A doua greutate era distribuția materiilor prime, combustibil, produse, etc. Procedura era mai grea ca pentru bani, căci toate materiile prime, toate produsele fabricate erau concentrate în o altă administrație, secție sau subsecție a C. S. E. P. și lucrul era cu atât mai greu că materiile prime nu erau adunate, ca bani, într-un singur loc, ci în perpetuă mișcare și cantitate instabilă, căci erau neconținute cereri făcute de uzine și vărsări efectuate de ele.

În fine a 3-a problemă excesiv de grea, era lipsa lucrătorilor. Următorii necalificați plecaseră la țară din pricina boicotului deslănțit de saie, contra orașelor comuniste, unde se murea de foame; iar alții au veneau dela saie din pricina dezechilibrului dintre producția industrială și cea agricolă, dezechilibru care opera în favoarea celei din urmă.

Apoi din cauza tendinței de nivelare generală a salariilor, lucrătorii buni s'au descurajat și n'au voia să dea muncii lor maximul de rendement. În fine muncitorii intelectuali erau strinși între teroarea guvernamentală și nemulțumirea următorilor, care-i acuzau că ajută la exploatarea clasei muncitoare în folosul comunistilor și comisarilor.

În fața nereușitei naționalizării marelui industriei, puterea sovietică, sub impulsul lui Krassin și al colaboratorilor săi, renunță la naționalizarea pură și luă drumul concesțiilor și toleranței: se feri de a mai naționaliza industria mijlocie și mică, pe care le supuse numai unui control al C. S. E. P., iar în marea industrie introduse o serie de reforme: 1) Suprimă dreptul de control și intervenție al comitetelor muncitorești; 2) dădu dreptul nelimitat șefilor de uzine; 3) introduse lucrul cu bucată, stabilii prime, ore suplimentare de lucru și dădu diriguitorilor și tehnicienilor principali salarii de sute de mii de ruble pe lună.

Aceste măsuri stârni o vie opoziție în clasa muncitoare și chiar comunistii ortodoxi priviră cu ochi răi tendința lui Krassin de a redă în uzine puterea în mâna vechilor burghezi. Krassin fu mutat la comisarul drumurilor de comunicații, apoi l se dete o înaltă misiune diplomatică în strălăitate.

Dar din cauza războiului civil și a multiplelor fronturi militare, era o nevoie absolută ca industria naționalizată să-și mărească rendementul. Se încercară diferite măsuri, care nu dădură însă rezultate mulțumitoare; atunci Troșki formă planul de a organiza armatele muncii. Aceste armate alcătuite din oameni mobilizați, comandați militarmente, trebuiau să efectueze marile lucrări în masă, fiind totuși gata de a fi întrebunătățite și la operații militare. Rezultatele au fost mediocre: munca și calitatea producției, efectuală de oameni lipsiți de libertate, stinși în legare și cazărni, a fost redusă la minimum.

Astfel multiplele cerințe ale vieții, falimentul aplicării principiilor comuniste a dus la întrebunătățirea de mijloace excesiv de burgheze. Tot așa s'a petrecut și cu fabricurile și lucrările legate direct cu marea industrie. S'a introdus sistemul „însărcinașilor de afaceri”. Sistemul se baza pe principiul că contractantul făcea toate cheltuielile în socoteala Statului, iar pentru organizarea muncii primea 20, 30 și chiar 50 la sută din suma

chehabilită se acordau și prime personalului ce lucra subî ordinele sale. Acest sistem a dat bune rezultate și s'a generalizat; dar a dat naștere la corupții și speculații dezințate și ajută la formarea unei clase mijlocii, reprezentată de fărânc stăpîna pe pămîntul și de mica burghezia comerțiantă și speculatoare. Aceasta va fi singura bază posibilă a viitorului stat nou.

La Serviciu Mondial (Octombrie, Noiembrie, 1920).

„Prima impresie, zice d. Jean Flouot în articolul său *Franța și Renania*, pătrunzînd în Germania, este aceeași de doi ani. Cei care izbesc pe soldații învingători în orașele Potatinatului, lovește și asăși pe călătorul ce vine pentru plăcerea sa: înfățișarea vrednică de la se a sute de copii cu ochii duși în fundul capului, cu pielea obrazului lipită de oase, cu picioarele ca fusete, le tulbură în mod ciadai. În orașele străbătute prea tate, îl abreși răzimași de barlere, malți și veseli, dar cu un ștu ce gravitate în ochii lor prea fatun- daj în orbitele cercate cu vină. Aspectul hărbașilor și al femeilor este nemăsurător. „Controlorul, observă un călător, are un cap de inori“. În adevăr, umerii obrantat epși în afară, hărba sub- hăiă, pielea tăbăciată, minile lungi și fără carne, îl dau înfățișarea unui om ce s'a aculat din sicriu“. Germania moare de foame! „In restaurant de sticlă, ridicate pe splendide căieturi, o'ai ce minca. Funcționarii te privesc cu invidie compăriad mlauscule pinăși, prea albe, cu două mărci bucate“. Ce-l de mirare dacă în asemenea situa- tate, socialismul și spartachismul fac progrese uriașe? Căci lucră- torii și funcționarii sufăr o foame îngrozitoare: „Germanii abia are îndelbit salarului din timpuri nor- male“. Și Francezii, adaugă: „S'a voit să se facă propagan- că în favoarea noastră: alimen- tele er il fost cel mai bun a- gent al nostru. S'a neglijat acest mijloc de convingere. După doi ani de ocupație (cu trupe negre) situația este tot așa de serioasă: un kilogram are 200 gr. carne pe săp-

lămină, 140 gr. pine pe zi“. Ur- marea: mercantilism, speculații ne- bune, lupie de clasă înverșunată, căci același egoism sălbatic stăpî- nește pe capitalistul german cași pe cel de altă națiune, iar lucră- torii privesc spre răsărit. Nici gu- vernul francez, nici armata de ocu- pație n'au înțeles rostul economic și social al luptelor de acolo; le- au interpretat ca îndreptate în- contra Franței și au luat măsuri nepotrivite cind tocmai „prin inter- mediul lor (al Renanilor) noi tre- buie să restabilim relații normale cu națiunea plină de viitor care este Germania“.

Lucruri interesante *Despre pe- netrația reciprocă dintre Alsacia și Franța* ne spune d-na A. Moll- Weiss.

După entuziasmul primelor zile ale ocupației, lată că pe încetul dar cu perzistență, se accentuiază un fel de Jehu între „Francezii din interior“ și Alsacieni. Cauzele sînt greșelile administrative, pro- paganda ascunsă germană; dar mai ales o reciprocă încompren- sibile a caracterelor. Toată mută- timea de conferențieri, trimiși din Paris, cu toată elocința lor n'au putut face mare lucru. De ce? Ne așune autoarea, ea însăși confe- rențiară, propagandistă: „fiindcă cei mai mulți nu vorbeau decît francezește și Alsacienii... nu înțe- legeau“. „Trebuie să vorbești Al- sacienilor în nemțește sau în dia- lectul lor“, dialect tot german cum recunoaște și D-na Weiss. Dar nici asta nu-l de ajuns. Tre- buie o penetrare reciprocă: mai întâi Alsacienii trebuie să învețe limba franceză sau cel puțin să-și coloreze cu elemente franceze dia- lectul. Apoi să se steargă deose- birea prea tranșantă dintre clase. lucru antifrancez. Să înceteze Francezii cu ponegrirea lor sistemată, fiindcă se aude în Alsacia: „In limba sa pitorească (dialectă), (primarul unui orașel din Alsacia) îmi spuse toate plingerile, toate recriminările sale. Inferioritatea noastră în agricultură, limba noas- tră neînțeleasă, inutilitatea de a li venii, etc.“...

Concluzie: „Cunoaștința mută completă a limbii noastre...“

căci ea este agentul de legătură, prin excelență... ea ne va permite cercetarea definitivă a inimii alsatiene".

Revue de Paris (Noembre). *Albert Thibaudet* consacră un studiu lui Fromentin, *critică de artă și romancier*.

Operele lui Taine „Philosophie de l'art” și „Voyage en Italie” sînt produsul unei senzibilități și a unei facultăți logice puternice, dar în ele nu găsim decît o cunoștință superficială a procedurilor picturii. „Les maîtres d'autrefois” a lui Fromentin e scrisă dimpotrivă de un om care avea practica picturii și posedă în aceeași măsură abilitatea tehnică.

Critica lui Fromentin nu dispunește de prepararea istorică necesară subiectului dar ea e înainte de toate o critică a gustului după formula clasică. Acest spirit puțin de bun simț, de prudență și de subtilitate, excelează în preocupări de analiză și de psiholog. Portretele lui Rubens și Rembrandt, schițate de dînsul, sînt mai puțin vii ca acele datorite lui Taine, dar mai detaliate, mai ingenioase și mai aprofundate.

Unicul roman al lui Fromentin, „Dominique”, are un caracter autobiografic cași „Volupté” a lui Sainte Beuve. Operă de analiză a vieții interioare, ea cuprinde istoria unui om care a fost încercat de o iubire fără de speranță, dar care știe să-și salveze din naufragiu rațiunea și mijloacele de a trăi. Cași „Adolphe” al lui Benjamin Constant, „Dominique” poate fi numit romanul iubirii și al mitei. Asemeni criticii de artă a lui Fromentin, acest roman cu hantile lui severe și pure, în care totul e esențial și nimic de prisos, are în el ceva clasic ce amintește de tragedia franceză după cum în Madame Bovary trăiește ceva din comicalul trist al lui Nohôre.

Fromentin e unul din cei mai distinși și mai semnificativi printre scriitorii care constituie stoffa și fondul solid al literaturii franceze; scriitorii ca Joubert sau Tocqueville, cărora le-a lipsit flacăra genului, dar care prin inte-

ligență, spiritul autocritic, rațiunea și metodă, mărginindu-se într'un cîmp restrîns, au reușit să înțelegă asupra unui punct dat o lumină complexă și constantă.

Cariera literară a lui Fromentin, cu impresia ei aproape perfectă de luciditate și de măsură pe care el însuși a căutat să o dea eroului său Dominique, rămîne poate cea mai bună, mai luminoasă și mai abilită compus din tablourile sale.

Mai remarcăm impresiile sale de viață ale lui *Frank Schoell* asupra *caușenței republicane din Chicago*.

La Nouvelle Revue Française (3e année, No. 86, 1e Novembre, 1920).

Într'un subtil și amănunțit articol, *André Lhote* vorbește despre fazele artistice ale lui Cézanne. Personalitatea acestui pictor a fost, până acum, rău înțeleasă atât de critici cât chiar și de discipoli. Autorul se îndestălează, respectuos și entuziast, cu lămurirea acestei puternice personalități, ușor înțeleasă pe sevărații Cézanne.

André Lhote împarte în trei faze tehnica pictorială. Quattrocento, Renașterea, Impresionismul. Renașterea a regenerat pictura printr-o „optică nouă”, perspectiva. Impresionismul duc până la capăt studiul fenomenelor optice, înregistrându-le pe toate aspecturile.

De-o plină, elementele tabloului care, în primitiv, erau *suprapuse* în Renaștere sînt *impresionate*, compuse; în impresionismul lată-le, nu crede pentru *soldeanna, confan date*.

Acesta e impresionismul: impresia personală a pictorului asupra unui ansamblu de aparțințe, spre deosebire de „descripția didactică” a Renașterii și de „inventarul impersonal și moralizator” al Primitivilor. Cézanne a reușit să facă ordine în haosul impresionismului. Încelînd de a mai fi pictor de senzații, el devine pictor de emoții. Elementele tabloului, în dînsul, se aşază după *importanța emoțională a fiecărei părți*. El stabilește, mergînd mai departe, că geometria e absolutul pictorului. Așa că, în avîntul lui spre absolut, pentru el „să exprimi un obiect, în pictură, înseamnă să se

firmă raportul pe care îl are în orice clipă a evoluției lui terestre cu vreața din figurile transcendențiale: sferă, con, cilindru, etc., sau cu o figură complexă rezultând din combinaștile lor. În rezumat, metoda lui Cézanne e, în esență, o senzație esențialmente plastică, care înlocuiește inspirația în sensul clasic al cuvântului. „Apoi, și desigur este sub aspectele acesteia existența unei orânduiri ascunse, care îl trezește în conștiință o construcție geometrică adecvată”. Această a doua fază a metodei lui Cézanne e o sinteză. Ea constă în înțelegerea pe care a adus-o. Cézanne, prin impresionism, aduce astfel la celace nici un pictor înainte de el nu ajunsese: Simbolul sufletesc, și desigur și fenomenale, care păreau a fi numai ele singure, ca pabilă de prins pe o pânză, a unuia din Esturile universale, a înțelegere la baza tuturor lucrurilor, și care conduc și înțeleșec tot.

Revista mai conține „Viața lui Gaillonme-Apollinaire” de André Salmon, cu prilejul aniversării a doi ani de la moartea acestui poet.

Un poem în trei acte de Apollinaire „Coulour du temps” se petrece pe un câmp de bătaie, într-un avion în zbor, într-o pustie insulă africană, sfârșindu-se la polul Sud; priatr' un deei între patru oameni înamorăți de o femeie moartă și încântată în străvezul sicriu al unei bauchize de ghiță. E straniu și fremon. De constatat absența totală a virgulelor și punctelor și toată claritatea clasică a textului. Subiectul: oameni care fug de războiu pentru a se acide între ei în chip stupid, pentru o femeie moartă. Pe sfocurea impresii anevoie cu aceeași din al doilea Faust.

Albert Thibaudet, în acest număr, se ocupă de frașii Goncourt. Un artist lasă în urma lui o operă și un nume și aceste două moșteniri pot fi de însemnătate egală sau inegală. Thibaudet țovăe, în cânt privește pe Goncourt, mai mult fiind e vorba de operă. Autorul e de o rece poizășă lasă cu stilul frașilor Goncourt. Meritul lor e în urmașii care i-au continuat, per-

fecționându-se și întrecându-i: Simbolismul. Stilul frașilor Goncourt poate părea astăzi învechit, pretentios, chiar ridicol.

Deutsche Rundschau (No. 7, Anul 1920).

Un studiu de Th. Meyer. Poezia germană și timpurile nouă. După părerea lui Meyer, în Germania există o prăpasie între pătura culturală și popor. Spiritul de castă e mult mai puternic la Germani decât la Englezi sau la Francezi. Numai arta și poezia ar putea aduce în această privință a apropiere, prin comunițateea sentimentului și unitatea stilului. În evoluția literaturii germane a cunoșcut această unitate, dar ea a încetat în timpul renașterii—câșci clasicismul, care a început a fi cultivat de atunci, nu a putut pătrunde în popor. Din operele lui Goethe deabia poezia lui Irlce și priam Faust au fost gustate de mase. restul n'a fost niciodată în acord cu sentimentul popular. Chiar Hermann și Dorothea cu tot conștințat și din cauza formei clasice, nu a pătruns în popor. Acest divorț între poezie, cultă și păturile marelle nașiei a culminat în ecotolismul ultimilor poezii clasici în țara lui Hölderlin. Dintre romaniștii, un Uhland și un Kretz, apoi pe urmele lor Hebbel, Gottfried Keller și Storm au încercat să scrie operele lor într-un stil german, dar n'au reușit să pătrundă în popor, rămânând gustate tot de clasa cultă. Poezia lor e lipsită de acele rădăcini adânci populare pe care le-au avut odinioară Hilda și tragicii greci, Shakespeare sau comedia franceză.

Poezia germană a rămas un privilegiu al claselor cultivate. În timpul din urmă Stephan George a fost reprezentantul unei poezii individualiste, care se adresa numai unui cerc de inișioși. Nimic an e mai departe de sentimentul popular ca simbolismul său obscur și estetismul său aristocratic.

Poezia naturalistă a adus ceva nou, nota socială, dar n'a putut crea o artă populară. Sub influența filozofiei materialiste ea n'a căutat să evocă decât realitatea

stălcă, ignorând cu totul viața spiritualului și idealismul care zace în firea poporului german.

Ca reacțiune împotriva naturalismului impresionist, a apărut în ultimul timp curentul idealist expresionist. Influențat de opera lui Nietzsche, el nu se inspiră însă din hellenism, ci din arta gotică care exprimă mai adânc spiritul german. Acest curent care se desenează la orizont, nu a dat încă nici o operă remarcabilă dar e de sperat că el nu se va adresa numai unei clase, ci poporului întreg.

Der neue Merkur (No. 5).
Maxim Gorki: Amintiri despre Tolstoi. Maxim Gorki a cunoscut personal pe Tolstoi, și aicea povestește o parte din amintirile lui.

Unii au voit să facă din Tolstoi un sfânt. Gorki respinge o asemenea idee. Tolstoi a fost mare, foarte mare, dar a avut și defecte multe. N'a fost un sfânt, și tocmai de aceea este el mai uman, mai aproape de inima noastră a tuturor celor cu pacate. Gorki zice „Pușkin și el, — nu avem nimic mai sublim și mai scump”.

Tolstoi a fost mare. Niciodată n'a avut Gorki o imagine mai vibrantă de măreția lui Tolstoi, decât odată când l-a zărit stînd singur pe malul mării Negre. Stătea singur în mijlocul plajei pline de pietre și alge marine, sub cerul înourat și bătut de vânt, la fața mării care-și sviecea vânturile până sub picioarele lui. Venise încet, fără a fi observat de Tolstoi și s'a îndepărtat încet ca să nu-l turbure din meditația lui. Tolstoi stătea gânditor în fața mării și părea un rege, o forță elementară ce trăgea și respingea marea, mișca norii și amesteca totul. Gorki își zisese „Asta timp cit trăește omul acesta, eu nu stînt exilat pe pămînt”. Un om mare care iubea simplitatea. El era simplu și îi plăceau oamenii fără mofturi. Odată zise lui Gorki despre Cehov „Ce admirabil de simplu este”. Dăruia lui era simplă. Vorbirea lui era simplă, ingenuă, cu greșeli stilistice; dar ochii dădeau acestor vorbe o stranie expresie. „In cei doi ochi avea Lew Nicolaevici o mie de ochi”. Și pe lângă forță și simplitate, măreția lui Tolstoi era și reprezentativă, și în calitățile și în defectele ei. Doctrina pasivității,

fatalismul mongolic, aparțin și poporului rus. Anarhismul lui era în legătură cu pornirea poporului rus în contra statului. Rușii, crede Gorki, sînt dela natură înclinați spre vagabondaj. Dacă sînt strînși într'un stat, e pentru că străini: Varegi, Tataři, Germani baltici. I-au silit la aceasta. Ba și astăzi vagabondează Rușii înăuntrul statului. Națională este și opunerea lui Tolstoi față de știință. Pare că e în ei scepticismul și ignoranța satului rusec. Și Tolstoi era și mai complex decît îl pot cunoaște acei care îl cetesc. Era în el, răsărea din convorbirile lui, zice Gorki, o lume nebănuită. Era o negare a tuturor afirmațiilor, o înfricoșătoare nepăsare de semenii săi mici cît niște gîzulițe. Așa îi apărea Tolstoi. Uneori îi venea parcă să strige tuturor: „Uitați-vă ce om minunat trăește pe pămînt”.

Ofițer de mare, Tolstoi era un om și deci avea scăderile lui. Trecead peste defecte mai mici, precum erau judecățile sale simpliste asupra italionilor, că ar fi ori șarlatani ori aventurieri în cultură, sau că Francozii n'au avut decît trei romancieri: pe Stendhal, Balzac și Flaubert, că vorbea ofensator despre femei și ceiace era așa de deplăcut; vorbea „cu artă” despre dînele; o greșală mai mare îl ogrește mai mult pe Gorki: Tolstoi era, în fond, o natură de tiran. Tolstoi suferea că nu suferă pentru ideile lui, la jurmînt eău el scrisese: „Dacă ași suferi pentru ideile mele, ele ar avea mai multă influență”. Ideile lui nu prea erau luate în serios, și el ar fi vrut să suferă. De ce? Că să impue ideile lui, ca să ne tiranizeze cu ele. Insuși Tolstoi scrisese tot în jurmîntul său: „Martirii și cel ce sufăr stînt cu rari excepții, despoți și tirani”. Și asta Gorki nu i-o poate erța.

Și omul acesta a reușit în parte să-și impue ideile lui, și astfel a produs acea specie de „apostoli”, pe care o formează tolstoizii. Rea ideie are Gorki despre tolstoizii. Că nu erau totdeauna sinceri, observase și Tolstoi; dar îi lăsa în pace. Ca exemplu de nesinceritate, citează Gorki cazul unui tolstoist pe care îl văzuse la lăsnala Politana, unde locuia Tolstoi, rătăcind să minince un om, pentru „ca să se ne-

dreptătească găinită", și pe care l-a înfățișat pe urmă în gara din Tula, înfulecând niște carne. Tolstoloianul îl aise lui Gorki, referindu-se la Tolstoi: „Bătrînul băcet exagerază”.

Tolstoi dacă s'a temut de ceva în viața lui, a fost de verile morții. Avea în fața ei spaima unui recrut pentru cazarmă. Și într-o zi, veni vocea că omul care părea nemuritor, căci atât era de mare, — murise. Am plins de durere și furie" zice Gorki. Și în altă parte: „Niciodată n'am plins așa de fără mîngiere”. Se gindea la Tolstoi. „Mi-l închipui în rasia lui, — stă ca o piatră netedă și lucie în fundul unui fluviu”. Și-l închipue cu ochii lui pătrunzători, cu mișcările degetelor care parcă modelau creațiunile în aer, cu gîzmele lui, cu „expresiunile sale părănești favorite”, cu vocea lui „firnă”, cu „cruda lui, înfricoșătoare înțelepciune”, cu „monstruoasa sumă de viață”. Și zice Gorki: „Și acum simt că simt exilat și plîng pe cad scriu. Niciodată n'am plins așa de fără mîngiere”.

Cetitorii „Viații Românești” își amintesc că d. Ibrăileanu a susținut că și scriitorul cel mai obiectiv rămîne destul de subiectiv, așa ca-i putem distinge atitudinea față de obiectul operei lui, și că această atitudine poate, între altele, să fie judecată și din punctul de vedere moral. În amintirile lui Gorki, publicate acum, putem cunoaște relativ la aceeași problemă opiniunea unui poet așa de obiectiv ca Tolstoi. Gorki raportează că odată Tolstoi îi spuse: „Noi cu toții, simțim niște strașnici minciunoși. Eu însumi, cad scriu, simt deodată milă pentru o figură, și atunci îi dau o bună însușire sau iau o bună însușire dela alta, așa că în comparație să nu apară prea neagră”. Și mai departe. „Nu se scrie ceiace este adevărata viață, ci numai ceiace se gîndește despre viață”.

Preussische Jahrbücher (Nr. 6, Anul 1920).

Profesorul *Herkner* publică un studiu remarcabil asupra lui Engels și Lasalle. Părerea celor mai mulți din cunosătorii mișcării socialiste asupra lui Engels e că amicul și discipolul lui Marx e

fost un spirit mult inferior acestuia.

Publicarea corespondenței dintre Marx și Engels, în anul 1913, de către Bebel și Bernstein, împreună cu opera recantă a lui Gustav Meyer asupra înțelegerii lui Engels, epoca 1820-1851, aduc însă date nouă asupra acestei personalități interesante.

Născut dintr-o familie îmbogățită în afaceri comerciale și cunoscută prin sentimentele ei pietiste, Engels avea un temperament vesel, expansiv, cu tendințe poetice și religioase. Primele scrieri care l-au impresionat au fost acele ale lui Börne. La 1841 s'a făcut stagiul în armată la Berlin, în corpul artileriei de gardă, cu conștiințozitate și cu pasiune. În același timp asista la unele cursuri universitare și frecventa cercurile hegeliene din extrema stîngă. Sub influența lui Moses Hess, el considera deja în 1842 comunismul drept concluzia necesară a învățăturii hegeliene. Desținut de familie sa profesunii comerciale, el a devenit funcționar foarte activ al unei fabrici de țesături din Manchester. În acest oraș industrial, Engels a avut viața directă a luptei de clase și a intrat repede în relație cu conducătorii charliști și Oweniști, savurînd în același timp pamfletele aprinse ale lui Carlyle. Corespondent la *Rheinische Zeitung* din Colonia, el scria că Anglia se află în ajunul revoluției sociale, prevedere care a fost crud demontată de realitate cași speranțele pe care le punea în charism. La 1844 pe cînd se afla în trecere la Paris, a reinnoțit cunoștința pe care o avea cu Marx și relațiile lor începură a fi tot mai strînse. Partea pe care Engels a avut-o în producția lor comună e greu de determinat, totuși *Herkner* crede că, la această epocă, Engels era superior lui Marx în privința cunoștințelor economice. În ceiace privește manifestul comunist, conținutul bazat pe falșe aprecieri ale industriei engleze împreună cu tezele faimoase ale pauperizării și a cataclismului inevitabil al so-

vietii) capitaliste, pare a fi doritul lui Engels. Marx a dat însă desigur operei forma ei ascuțită și agresivă.

Săbî impresia evenimentelor din Martie 1848, ambii amici s'au întors în Germania. Căutînd la început o apropiere de extrema stîngă, ei s'au răzămînat apoi numai pe asociațiile muncitorești. În Martie 1849 Engels a încercat să sevolte pe muncitorii din Wuppertal, apoi pe cei din Baden și Palatinat, dar trupele prusiene au dispersat cu ușurință pe răsculași și împreună cu Marx ei a fost nevoit să se refugieze în Londra. Așch, nu căștat să formuleze imediat programul comunist în fața revoluției democratice. În acest program, se întilnește pentru întâia oară ideia consiliilor muncitorești ca formă a dictaturii proletarietului. Această idee a rămas atunci simplă literatură; întrucît a influențat comuna din 1871 e greu de determinat, dar e sigur că din ea s'au inspirat marxistii ruși în 1903 și astăzi.

Scrierile din tinerețe ale lui Engels au un caracter polemic în care eșă la trează mai mult dilectantismul jurnalistului decît specializarea științifică. Inferioritatea lui față de Marx e că nu avea aptitudinea pentru sinteză a acestuia.

Romantismul revoluționar și melancolismul care se găsește în Engels în această fază, Herkner caută să le explice printr'un factor inconștient, dispozițiile lui religioase.

După părerea sa, tendințele pe care delis început le-a avut socia-

listul german cași similitudinea de revoluție permanentă a proletariatului, au împiedecat colaborarea acestuia cu păturile din stînga ale burgheziei care, înfricoșată de spectrul roș, s'a apropiat tot mai mult de junckeri și de forțele reacționare. Democratizarea vieții de stat a Germaniei n'a putut avea loc din cauza acestuia.

Același lucru se poate spune și despre activitatea lui Lassalle, și Herkner combate părerea lui Orcken, după care o alianță între monarhie și socialiști ar fi fost posibilă. Bismarck a căștat în moment să utilizeze mișcarea muncitorească contra radicalilor cu care era în luptă, dar cînd s'a fațeles cu aceștia a rupt imediat cu un partid bazat pe ideea luptei de clase.

Aptitudinea rece a monarhiei prusiene față de Germania catolică și industrială dela Rhis, cași mai tirnicu apucăturile autocratice ale lui Wilhelm al II, cu toată politica sa socială, nu puteau aduce o apropiere de muncitori.

Herkner crede că fără acțiunea lui Marx, Engels, Lassalle, democrația burgheză și proletară ar fi mers în Germania împreună până ce asigurat reprezentanței poporului o poziție hotărîtoare în viața de Stat.

Evoluția politică a Germaniei ar fi semănat atunci cu cea a Angliei. Dar nimic nu era mai departe de spiritul lui Marx, Engels, Lassalle, inteligenși care sub influența dialecticii hegeliene nu puteau admite concilierea necesară a contrariilor.

Mișcarea intelectuală din străinătate

LITERATURĂ.

Jean Rostlinger, *Les Ecrits*, 1 vol. La Belle Edition.

De remarcat ale sale *Essais gymniques*, unde ne povestește cum, prin exerciții fizice, s'a vindecat de boala neuro-analizei și a putut pune, în serviciul creierului său de poet, un organism sănătos.

H. B. par un des Quarante (*Prosper Mérimée*), 1 vol. La Comptoir-Éditeur.

Se redă un volum foarte rar al lui Prosper Mérimée în care ni se povestește iubirea lui Stendhal și a d-nei Graa.

Elle Faure, *La Danse sur le feu et sur l'eau*, un vol., Grès.

Ne expune o teorie filozofică a vieții, bazată pe dramă.

O apologie a dramei omenești, în cele două expresii sociale: războiul și revoluția, reînnoirea perpetuă a artei și lirismului.

Marek Praga, *Anime a nudo*. (Scrisori de femei și copii) roman, Milano, Treves, 1920, 7 lire.

Mici probleme sociale, cancanuri de salen, emoțiuni de „sleeping”, infidelități conjugale, ingenuități de copii și melancolii de mondene, — deținează toate în aceste „Scrisori”, presărate cu aceeași înaltă psihologică și cu aceeași vervă ironico-sentimentală care caracterizează opera dramatică a autorului.

ROMANE.

Louis Bertrand, *L'enfance*, Arthème Fayard.

Historia unei fete din Villefranche, care, din dragoste pentru un ofițer francez, trădează pe ai săi ce complotaseră să predea orașul Spaniolilor.

Roland Charmey, *Une femme*, Renaissance du livre.

Philozofie senzuală primejdioasă pen-

tru vădăvele de războiu: o femeie ce se dă amantului, dar refuză a se căsători cu el, pentru a respecta memoria primului bărbat.

Jehan d'Ivray, *Mémoires de Fenuque Bekir Aga*, Albin Michel.

Historia unui nenorocit cu toate dramele unui Orient de vis și realități dureroase, din vremea când femeile haremurilor nu purtau încă pălării din Rue de la Paix.

Jeanne Landre, *Où va l'amour?* Albin Michel.

La dispreț, dacă femeia, cum e cazul în intrigă romanului de față, egalează pe bărbat în depravare.

ISTORIE.

Guglielmo Ferrero and Corrado Vivanti, *A Short History of Rome*.

Multe idei nouă, expuse clar; metoda sa este: a avea necontenit în față un tot, ale cărui diferite părți sînt studiate în interdependența și simultaneitatea dezvoltării lor.

Alfred Martineau, *Dupleix et l'Inde anglaise*, Champion.

Sînt memoriile istorice și chestiuni coloniale legate de viața acestui mare comerciant dela începutul veacului XVIII.

ȘTIINȚĂ.

Dr. Sergin Voronoff, *Vivre, étude des moyens de relever l'énergie vitale et de prolonger la vie*, Bernard Grasset.

Arată rolul glandei interstițiale, care distribue energia și stimulează toate părțile imensului stup, ce este corpul omenească.

Stanislas Meunier, *Les Glaciers et les Montagnes*, E. Flammarion.

Describe forma generală a ghețurilor, condițiile localităților cu ghețuri, și atacă o mulțime de prejudecăți științifice, între altele contemporaneitatea manifestărilor glaciare.

POLITICĂ.

Marcel Bernfeld, *Le Sionisme, étude de droit international public*, Jouve.

O pledoarie foarte savantă, complexă și curajoasă în favoarea națiunii evreiești și formării unui stat în Palestina.

Norman Angell, *Le Chaos Européen*, Bernard Grasset.

O critică vehementă a tratatului de la Versailles; autorul preconizează un nou cod economic al lumii.

Baron Beyens, *L'Avenir des petits Etats*, Van Oest.

Diplomatul belgian examinează starea socială și politică a României, Serbiei, Bulgariei și Belgiei, utilitatea și importanța lor.

A. O. Olivetti, *Bolscevismo, comunismo e sindacalismo*, Milano, Soc. Edit. "Risorgimento", R. Caddeo e C., 1920, 200 pg., 3 lire.

Bine cunoscut prin precedentele sale studii politice și sociale, autorul analizează obiectiv și luminează clar aceste trei noțiuni, azi prost interpretate ori rău cunoscute.

Arrigo Solmi, *L'Adriatica e il problema nazionale*, Roma, Edit. "La Voce", 1920 în 16, 43 pg. (No. 3 al Bibl. de Propagandă al grupului Național Liberal) 1.50 lire.

Profesorul Solmi de la Universitatea din Pavia expune cu claritate și competență condițiile incurcatei și dureroasei probleme adriatice, din punct de vedere etnic, național, economic și juridic. Opusculul are scop de vulgarizare care este atins printr-o formă plină și precisă și prin spiritul obiectiv care inspiră scrisul autorului.

FILOZOFIE.

J. M. Baldwin, *Théorie génétique de la réalité; le Pancalisme*, F. Alcan.

O încercare de interpretare a universului în funcție de frumos; lumea privită sub optica artistului sau a fi-

lozofului ce o contemplă sub "spectaculoformae". Metoda sa este psihologică și istorică.

M. A. Chaix, *La Correspondance des arts dans la poésie contemporaine, Etude psychologique*, Alcan.

Studiază echivalența artelor și găsește corespondența artelor nu în modul de percepere a senzațiilor, ci în activitatea intelectuală și imaginativă, în analiza și reflexia asupra datelor senzoriale și afective.

Mario Casotti, *Saggio di una concezione idealistica della storia*, Firenze, Vallecchi, Coll. "Il pensiero moderno", 1920, 440 pg., 12 lire.

Plecând de la ultimele rezultate la care s'a ajuns pe tărîmul istoriei prin cercetările lui Croce și Gentile, autorul ajunge - printr-o viguroasă sforțare de meditațional originală - la o concepție istorică a filozofiei în care se întretace cele mai moderne motive ale cugetării moderne.

Agostino Gemelli, *Scienza e Apologetica*, Milano, "Vita e Pensiero", 1920, 1., 5 lire, 1 volum. Autorul,

profesor la Academia Sfilologico-Litterară din Milano, după ce a tratat într'un precedent volum problema generală a raporturilor dintre știință și religie, expune în acesta de față o metodă nouă de-a trata apologetica; pentru aceasta, alege chestiuni mult desbătute în cîmpul științific: teoria miracolului, misticismul și sanctitatea, etc.

CĂLĂTORII

Jehan d'Ivray, *La Lombardia au temps de Bonaparte*, G. Crès.

Operă de lectură interesantă, studiază jara, oamenii, populația, faptele, ideile epocii.

Ernest Robert, *Voyages au Canada Français*, Alar, Genève.

Un mare volum, cu multe desene și fotografii, descrie orașele Canadei, peisajele Saint-Laurent-ului, Niagara, etc.

Compilator

Pentru explicarea lui La Rochefoucauld*

Am expus cuprinsul maximelor urmînd cele mai de multe ori textual vorba autorului; am așezat numai ideile așa încît unitatea și continuitatea de gîndire, pe care o simte oricine răsfoește cartea cu atenție, să iasă cît mai tare în lumină.

La Rochefoucauld a scandalizat și entuziasmat mulți cetitori depe vremuri, și încă pe unii din cei de astăzi nu-i lasă indiferenți. Ce mai mulți, probabil, se simt, la citirea lui, oarecum deranjați în obișnuitele lor sentimente și judecăți, și, firește se supără de această deranjare. Maximele strică cheful omului, pentrucă ele schimbă locul a o mulțime de gînduri care stau așa de frumos așezate în mințe, încît nici nu te mai ocupi de ele,—atît de siguri și mulțumiți ce sîntem de buna lor așezare. Autorul a știut bine ce are să se întîmple și de aceea zice (în Cuvîntul către cetitor la 1-a ediție 1665): „Je prie le lecteur de ne point entrainer son esprit au premier mouvement de son coeur, et de donner ordre, s'il est possible, que l'amour-propre ne se mêle point dans le jugement qu'il en fera... Le meilleur parti que le lecteur ait à prendre est de se mettre d'abord dans l'esprit qu'il n'y a aucune de ces *Maximes* qui le regarde en particulier et qu'il est seul excepté, bien qu'elles paroissent générales...“ Păcat că la vorbele aceste din urmă comentatorii, oameni prudenți, au grijă să explice, zicînd de ex.: «Cette phrase, *ingénieusement ironique* l...» Astfel că cetitorul pierde orice puțință de mîngiere și se necăjește și mai rău. Din norocire edițiile cele mai răspîndite n'au comentariu, și atunci poate că cei mai mulți cetitori sînt întrucîtva consolăți. În orice caz, optimist fiind din natură, am credința fermă că cetitorii, chiar dacă se supără tare de lectura Maximelor, uită curînd supărarea cu carte cu tot; și pentrucă am credința aceasta, am și curajul de a-i pofti să încercăm a vedea ce spune, pe înțelesul nostru actual, cartea aceasta care are dubla infirmitate de a fi și veche și iritantă.

A fost și probabil persistă încă în anume sfere de idei ale timpului nostru o preocupare foarte accentuată de a re-

* Vezi No. trecut

duce cît mai mult rolul și semnificarea reală a individualității. Cu ajutorul biologiei ori a științelor sociale s'a filozofat pentru a se afirma că individul este o abstracție, un product ideal izvorit din trebuințele teoretice și practice ale sufletului, înșirșit un fel de postulat regulativ și nu o dată constitutivă a realității. Colonie de celule în adevăratul său aspect fizic, individul este, sufletește, numai un moment fugitiv și arbitrar delimitat al continuei și universalei conștiințe sociale care, în domeniul psihic, este realitatea oarecum autentică și superioară. Ca o dezvoltare a acestora a intervenit cu vremea o frază mult prea cunoscută, fiindcă a ajuns doar în circulația celei mai zilnice și mai vulgare literaturi, o frază care asigură că natura nu se preocupă de existența individului, ci numai de a speciei. Această splendidă nerozie, care strălucește deosebit prin însăși frecvența ei repetare, nu-i probabil decît străvechea evlavie metafizică pentru tipurile și esențele eterne, evlavie costumată, potrivit vremii, în termeni de biologie. Natura, ca să rămînem la stilul acesta teleologic, nu poate să iubească mai mult viața speciei decît pe a individului, pentru că natura, dacă gîndește, înțelege atîta lucru că nu ar putea să despartă pe una de alta și deci nici să prefera pe una celeilalte. Mai cuminte este, cred, să admitem că natura nu se ocupă de una mai mult decît de alta și că produce și distruge și specii și indivizii. Iar dacă durata speciilor întrece cu mult pe a indivizilor, apoi deosebirea aceasta în timp poate avea doar interes practic: a face din ea o bază de distincție pentru interpretări teoretice atît de generale este numai dovadă de o curioasă retrogradare și scădere a spiritului filozofic. Dar oricare ar fi fost și ar mai fi încă succesele și justificarea acelor filozofări asupra ideii de individ, nu este de crezut că radicala și imediata opoziție între eu și restul lumii, acest fapt fundamental al experienței intime, să poată fi vreodată cumva subtilizat sau înlăturat din cuprinsul nostru sufletesc. Este vorba aici de faptul însuși primordial al subiectului; oricare ar fi interpretările pe care teoria cunoștinței și psihologia le dau acestui fapt, în forma lui neanalizată și cea mai primară, în care adică voința și afectele iau imediată conștiință de sine, subiectul are pentru el însuși un înțeles unic, imediat și nediscutabil. Formulări ca voința mea, durerea mea au o specială evidență, un înțeles sigur prin faptul chiar că în posesivele acele se arată o împotrivire față de un altceva care nu-i al meu și prin care tocmai durerea și voința aceia se lămuresc și există ca ale mele.

Din punctul de vedere al acestei originare și radicale opoziții societatea nu poate, pentru fiecare din noi, să însemneze, mi se pare, decît: toți oamenii minus Eu.—În dezvoltarea vieții istorice opoziția aceasta esențială a produs în fiecare suflet ca o suprafață de atingere și de apărare, un strat de stări sufletești pe care eternul conflict între subiectele u-

...mane l-a creat și-l crează continuu în fiecare din ele. Se-
 funcționat în lupta aceasta însăși, un nou suflet, se poate zice,
 sufletul social s'a depus peste acel natural, în afară de acela
 că chiar acest din urmă a fost în el însuși îmbogățit prin viața
 socială. Intre aceste două suflete se urmează o luptă în sen-
 zul că cel de suprafață ar vrea să înghită cu totul pe cel din
 adâncime, care se răzvrătește și cele mai de multe ori îl în-
 vinge. În istorie apare, la răstimpuri, teama ca nu cumva
 unul sau celalt să fie prea atrofiat, așa încît cel natural să
 rămână fără contrafond, iar cel social fără material pe care
 să se aplice.—Observ aci îndată că La Rochefoucauld, cu o
 agerime rară și cu o pasionată stăruință, a străpuns stratul
 sufletului social pentru a descoperi, în detaliu, subț porțiu-
 nile lui, porțiunea corespunzătoare a sufletului natural. Desi-
 gur au recunoscut și alții alții așa numitul egoism radical al
 omului; dar minuțioasele insistențe, atenția subtilă așa de
 stăruitor susținută spre corespondența motivelor dintre cele
 două zone ale sufletului dau, mi se pare, lui La Rochefou-
 cauld semnificația de adevărat descoperitor.

Funcțiunea esențială și continuă a sufletului natural este
 afirmarea proprie, și cit mai energică. Numai în caz de spe-
 cială detracare poate și vrea el să se nege, poate să-și vo-
 lască singur distrugerea. Orice solicitare a voinței, orice pro-
 vocare a afectelor este luată în primire de către această afir-
 mare perpetuă a sufletului natural, trebuie să i se supună sau
 să pactizeze într'un grad oarecare cu pornirile sale fundamen-
 tale, înainte de a intra în circulația ulterioară a vieții interne.
 Este ca un apriori al voinței primitive și nealterabile care
 prinde, supune și stilizează tot ce i se opune și-i solicită,
 prin însăși această opunere, funcționarea sa esențială și na-
 turală. Cași timpul, spațiul ori cauzalitatea, acest apriori al
 voinței primitive trăește nebăgat în samă în viața curentă a
 conștiinței, și numai prin ulterioară și insistență reflecție ajunge
 spiritul să și-l poată teoretic clarifica, celace de altfel se în-
 timplă cu toate acele elemente peste care conștiința naivă
 trece clasîndu-le ca «dela sine înțelese». Descriind cu o ex-
 traordinară pătrundere detaliile funcționării acestui apriori al
 voinței elementare, La Rochefoucauld îi luminează în mod sur-
 prinzător cuprinsul întreg.

Din nevoia absolut vitală de a prezenta cit mai repede
 în afară figurile consacrate ale sufletului social s'a născut o
 tehnică minunată, care înșeală chiar pe subiectul în care ea
 se exercită, și în momentul chiar cînd se exercită. Atît de
 repede apar motivele sociale și acopăr pe cele naturale, încît
 de multe ori foarte cînstit ne irităm, dacă cineva încearcă a
 ne face să vedem jocul cel adevărat de dîndărătul spectaco-
 lului psihic de suprafață. Negreșit, nimic din ce trăește în
 sufletul nostru nu rămîne în afară de puterea vieții sociale;
 nu trebuie dar înțeles celace am numit suflet natural ca un

complex care persistă în afară de sfera acelei puteri. Numai de aceasta este aici vorba: că există un fond, pe care, după gust sau după cerințele teoriei; îl putem exprima în formule metafizice sau în formule biologice, și față de acest fond primar viața socială este, logic vorbind, termenul secundar. Fără acel prim termen viața socială nu ar fi, logic, posibilă, nu ar putea fi adică obiect pentru cugetarea noastră.—Impulsul primordial de afirmare și apărare al individului se trezește la orice atingere a ființei acestuia, astfel că în cumpăna voinței manifestările acelei energii centrale a persoanei intervine neconștient; și nici că ar putea lipsi dela cântar, pentru că fără dinsa cântărirea nici n'ar fi posibilă. Comitem un falș retoric, când, pentru anume fapte morale, calificăm de imponderabile efectele aceluia impuls fundamental. Cu o senzibilitate extrem de delicată, spiritul lui La Rochefoucauld descopere cu deamănuntul prezența grea a acestor pretinse imponderabile.

Pe hotărârile complicate și mobile ale celor două straturi sufletești trăește aceia ce se numește morală, cel puțin așa cum a rămas definită în literatura filozofică dela Kant încoace, și cum se pare că este, dacă unui teolog și dreptate, înțelesul chiar al învățăturii creștinești: adică supunerea de bunăvoie și din intimă pornire la reguli de acțiune care nu se preocupă deloc de impulsurile noastre imediate și care, de fapt, cele mai adeseori se împotrivesc direct acestora. Semnul distinctiv al atitudinii morale este dar judecata perfect obiectivă pe care subiectul o aplică tot atât de exact și fără cruțare lui însuși cași oricărui alt fenomen din cuprinsul experienței sale. Mișcarea primă și pornirea cea mai îndărătnică și vitală împing violent pe om să-și dea dreptate sie-și totdeauna: sufletul, pus în dezbinare cu sine, se frământă inevitabil ca să-și recapete echilibrul, adică împăcarea cu el însuși, cu orice preț și cât mai perfect. Ne lasă aceste puteri vre-odată posibilitatea să ne judecăm sincer și fără rezervă? La Rochefoucauld spune: «Nos ennemis approchent plus de la vérité dans les jugements qu'ils font de nous que nous n'en approchons nous-mêmes». Este, mi se pare, lucru de înțeles ca dușmanii să cerceteze motivele faptelor noastre cu o luciditate și deci cu o putere de pătrundere mult mai intensă decît noi, care sîntem înainte de orice interesați să ne formăm despre noi o opinie mai mult plăcută decît exactă. În urmărirea curatei atitudinii morale, la Rochefoucauld notează cu băgare de samă locul deciziv al umilinții în tehnica morală: „Personne ne veut être humble. Sans l'humilité nous conservons tous nos défauts.—Les véritables mortifications sont celles qui ne sont pas connues; la vanité rend les autres faciles”.—Dacă ne reprezentăm atitudinea morală ca o stare, în care avem în vedere principii obiective pentruca, după oarecare reflecție asupra aplicării lor cazuale, să lucrăm în deplină conștiință de a le urma întocmai și numai din respect pentru dînsele.

cine nu ar înțelege că în acea clipă de dezbateră intimă ne-numărate motive de interes natural găsesc timp destul pentru a se furișa prin conștiința noastră și, pentru că nimic nu se întâmplă în zadar, a o colora altfel decât cum cere principiul căruia vroim a ne închina? Atunci inevitabil cuprinsul tot al conștiinței este calitativ schimbat; iar tocmai jocul acesta de nuanțe provocat de motivele nepoftite de morală l-a urmărit cu o curiozitate deosebit de trează La Rochefoucauld. Și fiindcă aceste nuanțări sînt modificări curat calitative ale conștiinței, a invinovăți pe La Rochefoucauld de exagerare, cum zice una dintre cele mai vulgare obiecții, nu-i decât curată neînțelegere a lucrului în discuție.

Dacă nu greșesc, este undeva în critica rațiunii practice un loc, adeseori neluat în seamă, unde Kant dă parca a înțelege că realizarea atitudinii morale ca stare de conștiință este problematică și că discuția lui face abstracție de această realizare. Și pentru La Rochefoucauld această stare este eminent problematică, și cartea lui poate servi prin excelență pentru a lămuri aceasta, dar el privește încercările omului de a realiza morală nu numai continuu decepționat, dar oarecum și cu o ironică antipatie. El simțea probabil în morală o stare tranzitorie, un drum către o altă stare internă, de o deplină și autentică superioritate, o altă natură dar mai bogată și mai rafinată. Astfel văzută atitudinea morală are parca ceva din nesiguranța, stîngăcia și rigiditatea parvenitului, care-i prea conștient de silințele sale pentru a-și pune de acord ființa lui naturală cu situația exterioară. Atunci nu mai prețuim în întregime, atunci credem deplin în eficacitatea unei stări de suflet, cînd ea a pătruns în structura intimă și naturală a acestuia. Cu cît mai intensă și mai intimă este legătura între suflete, cu atît mai insuficientă, ori chiar deadreptul negativă, simțim atitudinea morală. În dragostea sexuală, unde setea de a cunoaște sufletul celui alt merge pînă la turbare, unde perchiționarea acestuia ajunge chinuitoare obsesiune, acolo se poate simți cu supremă claritate ce dezastruos sentiment ne înecă atunci cînd în locul impulsului curat, spontan, primitiv, ne împină virtuosul, inutilul, monstruosul sentiment al datoriei.

Spune Segrais (Mémoires II 34) că La Rochefoucauld a spusese în uz cuvîntul *vrai*, pentru a numi caracterele naturale și radicale curate și armonice; mai cu seamă despre doamna de Lafayette zicea La Rochefoucauld «qu'elle était vraie, parce qu'elle aimait le vrai en toutes choses et sans dissimulation». În această vorbă se tradează parca pornirea intimă și a-dîncă care l-a călăuzit observațiile. El nu nega dar existența unor asemenea suflete, cel puțin a sufletelor în care stările adevărate sînt destul de frecvente pentru a le hotărî caracterul. Destul de bine se înțelege aceasta și din formulele restrictive cu care și atenuiază de multe ori generalizările; totuși

chiar dela publicarea Maximelor multă lume a trecut cu vederea aceste formule de nuanțare, și o damă depe vremură recomanda chiar că ar trebui introdus un *quasi* regulat în toate aforismele pentru ca să fie perfecte. Cași cum autorul n'ar fi accentuat destul complexitatea esențială a materiei, așa încît orice om cu o suficientă capacitate de înțelegere să simtă senzul Maximelor chiar dacă nu poartă absolut toate stampila care să vire și în ochii cel mai slab rezervele lămuritoare. Evident el crede că stări de suflet curate, *adevărurate*, sînt foarte rare, și credința aceasta, firește, nu-i exact verificabilă, fiindcă ancheta și statistica nu se pot aplica serios în domeniul cauzalității morale. Aici nu are loc decît spiritul *de finesse*, nici decum cel geometric. Liberi sînt doar generoșii umanitari de toate culorile să se supere pe La Rochefoucauld, să creadă și să afirme proporția contrară.

În cuvîntul către cititor din fruntea primei ediții a Maximelor publicate cu îngrijirea autorului (1665) se spune: „ce qu'elles contiennent n'est autre chose que l'abrégé d'une morale conforme aux pensées de plusieurs pères de l'Eglise“. Iar autorul necunoscut al *Discursului* (*Discours sur les Réflexions*, etc.) tipărit în aceeași ediție, stăruiește și el asupra conformității Maximelor cu învățăturile teologice. În sfîrșit articolul-reclamă din *Journal des Savants* (9 martie 1665) scris de marchiza de Sablé și corectat de autor, recomandă cartea astfel: „ce traité est fort utile... parce qu'il fait voir aux hommes que sans le secours de la religion, ils sont incapables de faire aucun bien“. — Fără indoială La Rochefoucauld era un necredincios; insistențele aceste evlavioase ascundeau probabil dorința de a se prezenta cu formule prudent respectuoase la adresa puterilor bisericesti. Totuși sentimentele pe care se sprijină cartea sînt creștine: neîncrederea statornică în capacitatea reală de virtute a omului, aspra și neobosita cercetare a purității motivelor, umilința declarată unic mijloc autentic pentru controlarea adevărului sufletesc, — în toate aceste se simte, cred, suflul confesionalului și rigoarea ageră a examenului de conștiință. Prin marchiza de Sablé și prin Jacques Esprit, cei doi intimi cu care se sfătua și se îndemna aproape zilnic la fabricarea maximelor, profund laicul gînditor putea întreține legături destul de statornice cu lumea teologică: salonul din urmă al marchizei, un fel de Hôtel de Rambouillet cu parfum ecleziastic, era chiar lângă zidurile mănăstirii Port-Royal din Paris; iar Esprit, crescut în seminariul Oratorului, era aproape cleric. În voluminoasa lui condică moralistică, *De la fausseté des vertus humaines* (2 vol. 1-8° Paris 1678), cași în colecția de Maxime a doamnei de Sablé ori în ale cava-lerului de Méré, asemănările cu La Rochefoucauld merg uneori

până aproape de literalitate; multe maxime le dezbăteau doar împreună, în lungi și dese conversații. Lui Esprit îi scrie odată La Rochefoucauld: „nous recommencerons de belles moralités au coin du feu”.—Dar pe clericul Esprit îl preocupă cu deosebire ideea harului dumnezeesc în care este singura minuire, fiindcă singur el poate da virtutea. Despre păgînul Socrat zice: „ses vices étaient très réels, et toutes ses vertus étaient fausses“ (II 307); și se luptă stăruitor cu doi alți vestiți păgîni, Seneca și Cicero, reprezentanți ai virtuților umane. Cu totul altfel gîndește nobilul și profanul prietin, care (în celebra conversație cu de Méré dată la lumină de Sainte Beuve) spune: „la véritable vertu se confie en elle-même, elle se montre sans artifice et d'un air simple et naturel, comme celle de Socrate... Je crois que, dans la morale, Sénèque étoit un hypocrite et qu'Epicure étoit un saint“. Și pe același păgîn cu numele atît de compromis printre creștîni, La Rochefoucauld îl proclamă *grand homme și admirable génie*.

Experiența saloanelor dar dintr'o parte, iar din alta gîndirea teologică, care pătrunde și ea până la intelectualii din saloane, vin să coincidă în concluzii despre substratul activității morale. Astfel și cavalerul de Méré, destul de frivol om și totuși credincios prietin al celor de la Port-Royal, scrie maxime ca aceste: „la sincérité n'est qu'une fine dissimulation — la plupart des actions des hommes sont fardées et n'ont rien que l'apparence”.—Iar deasupra tuturor Pascal, în cîteva aruncături de condei, luminează cu excesivă lui aprindere unele din constatările așa de reci ale maximelor: „Personne ne parle de nous en notre présence comme il parle en notre absence.—L'union qui est entre les hommes n'est fondée que sur cette mutuelle tromperie... Si les hommes savaient ce qu'ils disent les uns des autres, il n'y aurait pas quatre amis dans le monde... Tous les hommes se haïssent naturellement l'un l'autre. On s'est servi comme on a pu de la concupiscence pour la faire servir au bien public. Mais ce n'est que feinte... car au fond ce n'est que haine!—Și aici este de însemnat că afirmările violente ale bolnavului și sălbătăcitului Pascal în adevăr exagerează întru cît rețin numai cazurile extreme; La Rochefoucauld însă, gentilomul stăpîn pe mintea și vorba lui, ne dă tonul general al gîndirii lui în cuvintele: „On ne trouve pas dans l'homme le bien et le mal dans l'excès“, — cuvinte care se potrivesc în chip curios și interesant cu aceste ale delicatului prelat Fénelon: „Presque tous les hommes sont médiocres et superficiels pour le mal comme pour le bien“ (Projet d'un traité sur l'histoire, în Lettre à l'Académie).

Desigur în cazul lui Pascal se vede mai izbitor decît în altele cum preocuparea psihologică intensivă, atît de caracteristică epocii, afla un puternic imbold în viața religioasă a timpului; dar Pascal este exemplul eminent numai, dar nu unic.—Unul dintre comentatorii mai vechi ai lui La Rochefoucauld,

abatele Brotier (1723—1789), notează la maxima care figurează ca epigraf în capul cărții următoarele cuvinte din discursul funebru al lui Bossuet pentru princesa Palatină: „Elle croyoit voir partout dans ses actions un amour-propre déguisé en vertu. Plus elle étoit clairvoyante, plus elle étoit tourmentée“. Ca un răspuns la aceasta vin vorbele lui Pascal veșnic agitatul: „La vanité est si ancrée dans le coeur de l'homme, qu'un soldat, un goujat, un cuisinier, un crocheteur se vante et veut avoir des admirateurs: et les philosophes mêmes en veulent. Et ceux qui écrivent contre, veulent avoir la gloire d'avoir bien écrit; et ceux qui le lisent veulent avoir la gloire de l'avoir lu; et moi qui écris ceci, ai peut-être cette envie; et peut-être que ceux qui le liront... Curiosité n'est que vanité. Le plus souvent on ne veut savoir que pour en parler“.

Dintre nobilele și interesantele păcătoase ale timpului, cu suflutele trecute prin arderile și frământările tuturor păcatelor, una din cele mai vestite este doamna de Longueville, vechea dragoste și ferventă tovarășă de infrigi și conspirații a lui La Rochefoucauld; intrată pe calea pocăinții ea scrie astfel în examenul său de conștiință înaintea spovedaniei generale*: „Il m'est venu encore cette pensée sur moi-même, c'est que je suis fort aise, par amour-propre, qu'on m'ait ordonné d'écrire tout ceci, parce que sur toute chose j'aime à m'occuper de moi-même, et à en occuper les autres, et que l'amour-propre fait qu'on aime mieux parler de soi en mal que de n'en rien dire du tout... Je me défigure en partie, pour m'attirer le plaisir de connoître qu'on croit plus de bien de moi, et c'est même un artifice de mon amour-propre de me pousser à me dépendre défectueuse, pour savoir au vrai ce que l'on pense de moi“...—Și aici surprindem cum tehnica moralei bisericesti provoacă direct și statornic, prin spovedanie, pofta și voluptatea amară a cercetării sufletului. Atît de puternic este atunci impulsul de observare internă pe care-l dă disciplina religioasă, încît și chiar unei femei bune și fără multă agerime de minte cum era blînda La Vallière i se deschid ochii pentru complexele contrastate ale mișcărilor sufletești; gata să intre la călugărie, ea scrie unui bătrîn și evlavios prietin mareșalul de Bellefonds (începutul anului 1674): „J'aime ma fille mais elle ne me retiendra pas un seul moment; je la vois avec plaisir, et je la quitterais sans peine: accordez cela comme il vous plaira, mais je le sens comme je vous le dis... Je quitte le monde; c'est sans regret, mais ce n'est pas sans peine... Je me trouve dans des dispositions si douces et si cruelles... accordez cette opposition qui est en moi...“.

Dacă, după toate aceste texte, ne aducem aminte de cuvintele citate mai sus, în care Fénelon aseamănă spre laudă pe un predicator moralist deadreptul cu La Rochefoucauld,

* Noembrie 1661, trei ani înainte de publicarea Maximelor.

înțelegem mai complect cum raporturile psihologiei Maxime-
lor cu viața religioasă a timpului nu puteau să scape din ve-
derea contemporanilor competenți. Dar nu toți oamenii bise-
ricii gîndeau tot așa de binevoitor despre nobilul psiholog
ca Fénelon, teolog cu o rafinată experiență religioasă și lite-
rat artist totdeauna. Un om de strictă doctrină teologică și
excluzivist apărător al funcțiunilor teologice ca iezuitul Bour-
daloue, care cenzurase tare aspru pe Molière pentru Tartuffe,
fiindcă nu-i treaba profanilor să critice asemenea lucruri, s'a
supărat și pe moralistii sceptici care în orice virtute găsesc
numai vanitate, capriciu, înșelătorie ori chiar slăbiciune de minte,
moralisți din lumea mare, care, de rea ce este a ajuns să nu
mai creadă în adevărata virtute (în Sermon sur la Sainteté).
Înțelegem: părintele Bourdaloue nu vrea ca nechemaii să se
amestece a judeca sufletele. Dar mai interesant este pentru
noi să auzim rezultatele atunci, cînd, cu autoritatea specialis-
tului, începe el să le cerceteze: „Il n'est rien de plus aisé ni
de plus naturel que de se faire une fausse conscience, selon
ses désirs ou selon ses intérêts... Tout ce que nous voulons, à
mesure que nous le voulons nous devient et nous paroît bon...
Dès qu'il ne s'agit point de l'intérêt, il ne nous coûte rien
d'avoir une conscience droite. Chacun n'est consciencieux pour
soi qu'autant que son intérêt le peut souffrir“ (Sermon sur la
fausse conscience).—Cu jansenistul Nicole sîntem, dacă se
poate, încă mai aproape de psihologia maximeilor. Pe acesta
doamna de Sévigné îl prețuește deosebit ca teolog învățat și
perfect scriitor, iar adversarii inșiși, iezuii vorbesc cu mare
laudă despre cărțile lui de morală și-l socotesc „grand con-
naisseur du coeur humain“ (Journal de Trévoux, Februar 1707).
În voluminoasa serie numită Essais de morale se găsește un
capitol (cap. VII din Trăitè de la connaissance de soi-même)
întitulat: que le précepte Connais-toi toi-même, vient plutôt
de l'impatience des hommes à l'égard des défauts des autres,
que d'un désir sincère de se connaître eux-mêmes. Titlul a-
cesta este evident o maximă; iar înțelesul întregii bucăți se
găsește concentrat în aceastăaltă: nous voudrions que les
autres se connussent eux-mêmes, afin qu'ils agissent d'une
manière moins choquante à notre égard; nous ne voulons pas
nous connaître pour ne pas voir en nous ce qui nous y
choquerait... În altă parte zice: le monde est plein de gens
qui se trompent de bonne fois, et qui ne voient pas en eux-
mêmes ce que les autres y voient. Celace ne dă cite o pa-
ralelă pentru amindouă constatările lui La Rochefoucauld: în-
șelarea celorlalți și amăgirea de sine. În amănunte, nume-
roasele paralele între gîndirea teologului și a laicului sînt
atît de evidente încît apropierea de texte le poate face lesne
oricine; de exemplu: „Chacun tâche d'occuper le plus de place
qu'il peut dans son imagination et l'on ne se pousse et ne
s'agrandit dans le monde que pour augmenter l'idée que

chacun se forme de soi-même... Les hommes sont naturellement attachés à leurs opinions, parce qu'ils ne sont jamais sans quelque cupidité qui les porte à désirer de régner sur les autres... Si cela était, je ne serais pas habile homme; or je suis un habile homme, donc cela n'est pas.

În total dar, laicul necredincios și clericii desăvârșiți și statornic evlavioși, cași-pocăiții care au gustat toată dulceața ametoitoare a păcatului și toată fiera cainții, descopăr toți, se vede același elementar și fundamental mecanism, îndată ce se silesc să vadă de aproape înăuntrul mișcărilor voinței; și această potrivire nu se poate trece cu vederea cînd este vorba de stabilirea unui fapt din experiența curat subiectivă. În etologia morală, cum am mai spus, de mijloace directe și exacte de cercetare nu ne putem servi. Legea creștinească are deci temelie bun cînd ne oprește de a judeca intențiile. Deft nu de aceasta-i vorba în cartea Maximelor: ea nu ne îndeamnă doar să judecăm pe alții, iar pe noi nu; mai degrabă, dimpotrivă.—Maximele ar putea, cred, servi eminent pentru un chestionar de conștiință. Din stăruitoarea cercetare a conștiinței proprii combinată cu o neobosită urmărire a faptelor și ghicire a sufletului multor tovarăși și dușmani s'a născut doar cartea Maximelor.

La Rochefoucauld se vede a fi fost din natură un intelectual cu orice preț, un om cu o nesfârșită sete de a înțelege până la ultimele margini ale puterilor minții, fără rezerve și considerații timide și prudente pentru sentimentele pe care ni le strecoară și le întreține în suflet prestigiul practic al obiectului,—o specie de om foarte rară, mi se pare; intelectualii de profesie, cei mai mulți, nu sînt complect autentici și prin vocație naturală. Dar era nobil, și tocmai în vremea intrării sale în lume nobilimea se zbătea violent în criza unei mari transformări. Cum ades se întîmplă, el a fost luat și purtat de agitațiile clasei sale, captiv al unui regim de viață puțin potrivit firii sale. Șiretul și neastîmpăratul Retz, cărui intriga și cearta, în scurt acțiunea agitată îi era hrana indispensabilă s'a întîlnit cu La Rochefoucauld în luptă aprigă, și o caracteristică nedumerire îl cuprinde în fața acestui dușman: il y a toujours eu du je ne sais quoi en tout Mr. de La Rochefoucauld... Je ne sais à quoi attribuer son irrésolution... Nous voyons les effets de cette irrésolution quoique nous n'en connaissions pas la cause.—Cu cît își precizează însă Retz nedumerirea, cu atît ni se arată parcă mai lămurit caracteralele intelectualului aruncat în treburi care prin natură nu sînt ale lui; cînd zice: „son bon sens est très bon dans la spéculation... Son jugement n'est pas exquis dans l'action”,—caracteristica psihică a tipului este întreagă; iar cînd vorbește de: „cet air de honte et de timidité que vous lui voyez dans la vie civile”,—avem înaintea vie fizionomia omului cu voința clătinată de bogăția excesivă a inteligenței. Iar discordanța tre-

mediabilă dintre natura aceasta și împrejurările în care stătea prinsă ni-o pune subtochi ingeniosul cardinal cu o evidență strălucitoare în observația finală: „sa pratique a toujours été de chercher à sortir des affaires avec autant d'impatience qu'il y était entré.”

Dar stagiul acesta de excesivă acțiune trebuia să producă în sufletul acela complex o experiență de o multiplă bogăție. Tocmai nepotrivirea dintre om și curentul istoric în care treprinderilor sale proprii, au fost rodnice pentru gânditor. Dintre tovarășii săi, cei mai mulți au ajuns, din feodali turbulenți perfecți oameni de casă ai regelui. Citeva femei și-au încheiat furtunoasele lor vieți în reculegere evlavioasă. Conspirațiile neîntrerupte, doamnele care fug deghizate în bărbați săptămâni întregi călare, prințese care aprind cu mina lor fiilul tunurilor și pătrund în cetăți în fruntea trupelor, La Rochefoucauld care plănuște să răpească pe regina prigonită de Richelieu și să o ducă pe șea în goana calului până la Bruxelles—toate aceste întâmplări ca din poveste s'au sfârșit în pocăință pentru cîtiva, în comodă, deși cam umiltoare viață de curte pentru cei mai mulți, iar pentru La Rochefoucauld în răsfățată melancolie pe lângă căminul citorva prietene, după ce însă multă vreme își redusese ambiția toată să ceară cu o stăruință aproape puerilă—*un labouret* pentru nevastă—sa în salonul reginii. Așa curios și ori și cum degradator se pervertise și luau sfârșit cavalerestiile conspirații și luptele romantice ale frondei aristocratice. Clasa ajunsese în fază total parazitară: romanticul și ultimul avînt de răzvrătire feodală urma să fie comprimat în disciplina nouă a monarhiei absolute, — „le siècle de vile bourgeoisie”, cum l-a numit Saint-Simon, îndărătnicul boer, își făcea începutul. Iar disciplina burgheziei raționaliste se întilnea cu efectele religioase și pedagogice născute din contrareforma catolică și dădea naștere la o nouă și riguroasă etichetă căreia se vor supune moravurile și estetica timpurilor următoare. Și prefacerea s'a făcut așa de repede încît Gourville, care din curată slugă a familiei La Rochefoucauld a ajuns diplomat subțire, primit la toate mesele mari și pus să negocieze între nobilime și curte—o carieră strașnic de caracteristică pentru situația de atunci a clasei boeresti—serie povestind teatrale aventuri ale Frondei: „les vieux qui ont vu l'état où les choses étaient dans le royaume ne sont plus et les jeunes n'en ayant eu connaissance que dans le temps que le Roi avait établi son autorité, prenaient ceci pour des rêveries quoique ce soient assurément des vérités très constantes.” (Memoriile lui Gourville, dictate de el în 1702, cuprind anii dela 1642 până la 1678).

La Rochefoucauld azista de aproape la această comprimare și nouă stillzare a sufletelor în cadrele proaspetei etichete; situația era din cele mai favorabile pentru observația

psihologică și socială: efectele crizei lucrau ca aparatele optice măritoare sau ca acele de minimă divizare în observația fizică.—Despre etichetă observă el: „la bienséance est la moindre de toutes les lois et la plus suivie“. Foarte cu înțeles, un adnotator contemporan al Maximelor scrie aici: „parce qu'elle laisse la liberté sans la captiver, et qu'elle semble attachée a l'honnête homme. Elle ne fait qu'effleurer la liberté“. Ce să făcea însă cu libertatea?

Dela neprihănita Domnișoară de Scudéry a rămas o scrisoare către vestitul ștregar Bussy-Rabutin, în care vorbind despre colaborarea literară a lui La Rochefoucauld cu Doamna de La Fayette zice: «Mr. de La Rochefoucauld et Mme de La Fayette ont fait un roman de galanterie... Ils ne sont pas en âge de faire autre chose ensemble!» La Rochefoucauld însuși scrie nepoatei sale, Domnișoarei de Sillery următorul vesel mahalagism: «Paix! chut! lisez ma lettre tout bas... Oserai-je prononcer? Bouchez toutes les fenêtres, éteignez les bougies... Un disciple de Baron (vestit profesor de teologie), un ami de la Vérité, un demi-père de l'Eglise a été trouvé couché entre deux draps non seulement avec une femme mais avec deux, dont l'une était sa cousine germaine, et l'autre sa pénitente...»

Despre spirituala Sévigné se povestește că pe cînd număra, în fața notarului, zestrea fiicei sale, zicea: «quoi, tant d'argent pour forcer Mr. de Grignan à coucher avec ma fille!... Il y couchera demain, après demain, toujours! Allons, ce n'est pas trop cher!»—În sfîrșit venind la cercul prețioaselor propriu zise, să cetească cineva în Tallemant des Réaux glumele respectabilei Madame Cornuel, sau încă cum povestește o altă prețioasă, Madame Pilon, ce i s'a întîmplat cu un venerabil magistrat care o aducea acasă în caleașcă închisă, pe înserate. Iar Fléchier, om cu dar duhovnicesc, viitor episcop, afară de asta plin de *bienséances* și mulat în stil galant, povestește cu toată delicatețea posibilă multe întîmplări erotice, violente și bizare, din vremea șederii lui în Auvergne, probabil pe temeiul că, rămînînd să fie cetite în cerc intim sau în singurătate, les *bienséances* scăpau neofensate. Și în altă sferă mai gravă, ce se întîmpla cu strictetea bunelor maniere, cînd Ludovic XIV ridica bățul ca să plesnească pe impertinentul și hapsînul Lauzun? Ori cînd acest Lauzun, eroul dragostei și al căsătoriei senzaționale a Domnișoarei de Montpensier, vara bună a regelui, dădea regestei sale soții cu o crudă insolență, cizmăle să i le curățe și cînd certurile lor se isprăveau cu bătae?—Astfel se răzbuna *libertatea* de care pomenește naiv și ingenios totdeauna adnotatorul depe vremuri; și se vede ce material colorat putea găsi La Rochefoucauld în reflecțiile lui asupra strictetei aceleia care se întrona atunci cu atît de solemnă evlavie. Se înțelege că atunci cînd duptele în sînul unui grup social se înăspresc, aceiașe ani

numit suflet natural devine mai aparent decît în vremile cînd un sistem de disciplină socială funcționează îndelung și aproape neturburat. Pentru acel care observa, vîlmășagul însăși al lumii aceleia slujea ca indispensabil laborator și muzeu; asta nu însemnează că aceia ce se putea vedea acolo era altceva decît fondul constant al obiectelor în observație.

Izolată ca zicătoare, sau presărată ca ornament instructiv în discurs sau în conversație, maxima este, mi se pare, un product evident și natural al stilului vorbit. Și este de înțeles că această formă literară a trebuit să piardă tot mai mult din funcțiunea ei estetică, în măsura în care gustul se închina din ce în ce mai puțin aceluși stil. În general de tot vorbind se poate zice, cred, fără a greși mult că stilul nostru modern este mai tare determinat de meditație, de cugetarea solitară și cît mai personală decît de comunicare și transmitere, în scurt de așa numita eloquentă, în înțelesul ei cel mai general. Estetica noastră se orientează adică după impresia intimă, după intuiția primară și individuală, nu după formularea logică, discursivă și socială.—Vorbim, se înțelege, de artă literară, nu de stiluri care servesc numai ca pretext altor intenții cu totul extraliterare.—Deaceia mîni închipuiesc că unora din noi maxima le aduce aminte adeseori de atenee de provincie, de literați și literate pensionare, ori chiar, cînd sînt mai rău dispuși, de lapidarismul epigramelor de plăcintă sau al inscripțiilor brodate la canava. Distingem însă cu băgare de samă maxima de conceptul aruncat pe hîrtie din fuga gîndului și a impresiilor, numai ca pentru tine însuși, cum sînt notițele lui Pascal, o mare parte din aforismele lui Nietzsche sau reflecțiile lui Kant despre filozofia critică și antropologie. Asemenea reale și vii fragmente de viață internă sînt pentru cetitorul modern un izvor de adîncă voluptate. Maxima, dimpotrivă, vrea să fie o formulare perfectă a gîndirii. O disgrățioasă rigiditate și afecție pare că i-a rămas din străvechea intenție de a fi învățată pe de rost ori solemn scrisă pe pietre,—disgrația practicizmului pompos și autoritar. Despre La Rochefoucauld se poate constata că, în revizuirea stăruitoare a textului, el trecea tot mai mult dela conceptul viu și dezvoltat, savuros în plinătatea plastică a impresiei, la sisteme de definiții secate de tot sucul intuiției și al fantaziei, stoarse, mineralizate, scheletice,—un triumf complet al spiritului geometric, ca să ne servim iar de vorba secolului al 17-lea. În toate cele cinci ediții revăzute de autor lucrarea literară se reduce aproape toată la o inversunată scurtare, cași cum singură călăuză i-ar fi fost vorba Doamnei de La Fayette: „la suppression d'une ligne vaut un louis d'or, et celle d'un mot un sous“.

În silința de a reduce pe cât posibil vorba, La Rochefoucauld realizează negreșit măestrul de scurtime: câteodată cuvintele pare că se topesc și rămâne gândirea goală înaintea noastră. Dar și inutile jocuri de gândire se nasc din această goană după formula perfectă. Doamna de La Fayette, femeie cu spiritul rece a semnalat cea dintâi neajunsul, dacă înțelegem, cum cred că trebuie, cuvintele următoare ca o amabilă mașifiozitate pe sama prietinelui: „Voici une question entre deux maximes—On pardonne les infidélités, mais on ne les oublie point. On oublie les infidélités, mais on ne les pardonne point.“ Sainte-Beuve a notat și el reversibilitatea aproape comică a unor maxime, și de constatarea aceasta s'au servit și autorii unei colecții de parodii foarte cetite anii trecuți.

Pentru observația intimă cu deosebire, forma difuză, discretă și continuu nuanțată a jurnalului, amestecul de impresii cu gândiri și imagini diverse, liber și capricios strecurate, în felul splendid al lui Montaigne, este pentru unii din noi moderni, cred, mult mai firească și familiară decât sentința rigidă ca enunțările teoremelor matematice. Încă La Bruyère, pe lângă respectoasele complimente către aristocraticul predecesor, introduce semnificative rezerve la adresa Maximelor spunând că ele sînt ca niște legi și că, în chipul oracolelor, sînt scurte și concise, iar el nu se simte în stare să facă pe legiuitorul. Din acest ton geometric decurge dar o înstrăinare a cetitorului modern față de renumita carte: prezentîndu-se atît de strict încheiată, așa de rigid încadrată gândirea pare dintr'odată a nu fi nuanțată, și trebuie o observare mai de aproape pentru a vedea cum maximele se grupează pentru a nuanța cîmpurile diverse ale experienței interne. Desigur geometrismul stătea adinec împlintat în spiritul timpului, așa că ajungea să atingă chiar pe un necărturar liber de filozofiile școlărești ca La Rochefoucauld. Creația lui toată este pornită din acel „esprit de finesse“ al cărui reprezentant eminent a fost. În reflexiunile prime, rînd pe rînd lăsate afară în diversele ediții, ne apropiem de spiritul autentic al omului. În lunga bucată asupra iubirii de sine (tradusă în parte mai sus) puterea artistică a lui La Rochefoucauld se simte în toată frumusețea ei vie; în torențele acele de imagini surprindem momentul luminos al intuiției în care cunoașterea pare că se confundă cu posedarea obiectului. Acolo aprigul observator se vede apucînd cu toată puterea mobilul suprem al voinței cu ramificările lui infinite, cu setea supremă cu care vîntorul zugrumă fiara de mult pîndită.

Dar omul este, fără să simtă, robul vremii sale. Într'un portret moral al Doamnei de Longueville dat la lumină de Saint-Beuve dintr'un manuscript jansenist se spune că mutra care dispăcea mai mult fermecătoarei ducese era: l'air décisif et scientifique și că multe persoane stimabile îi dispăceau din cauza aceasta. Între formele literare, care au mutra mai decisă și mai știin-

Altfel decât maximele? Doamnei de Longueville îi plăceau însă desigur, maximele. Nouă, celor scăpați de apăsarea fatalităților intelectuale de pe acea vreme, maxima ne este puțin plăcută, și n'o gustăm sincer, chiar dacă o socotim stimabilă. Pe atunci însă era altfel.

Gîndirea omului clasic este statornic condusă de tinereasca credință că adevărul este simplu și realitatea deplin rațională. Această atitudine intelectuală își susține seninătatea și mulțumirea sa esențială printr'o egală încredere în puterea de a comunica altuia propriul cuprins sufletesc în întregime al lui. Optimismul acesta al înțelegerii și al capacității de comunicare a devenit un motiv hotărîtor al stilului clasic. Și au-i întîmplător poate că cel mai original și cel mai nestăpinit dintre oamenii timpului, Pascal, și-a eșit din minți tocmai într'o formă de exasperare a patimii de raționalizare, făcînd într'o supremă turbare, saltul în absurd. Condus de credința în universalul bun simț, sub patronajul lui Descartes, raționalismul acesta radical a ajutat mult la nașterea unui perfect stil retoric, stil de comunicare și de convingere.

Dogmatismul, esențial spiritului matematic, devine în literatură, elocvență generală. În procederea clasică totul se supune trebuințelor de comunicare. Meditația și visarea sînt reduse cît se poate în folosul cerințelor vorbirii. Nu bogăția impresiei, nici adîncimea reflecției, nu țesutul complex, „gîndul fin și obscur” al visării solitare interesează pe clasic, ci formularea cea mai transparentă a adevărurilor celor mai pe înțelesul tuturor. Stilul clasic este stil vorbit, cu totul subjugat conversației și discursului. Totdeauna în afară, în spre public, cătră generalitate, cătră formulare simplă și expeditivă,—aceasta este orientarea fundamentală a clasicismului.

La Rochefoucauld era departe de a se fi absorbit în blocul strictei școale. Crescut în parcurile străvechi dela Verteuil și în shakespearienele lupte ale frondei, melancolic și solitar prin natură, neatins aproape de catehismul riguros al esteticei burghezo-ezuite, el lasă să se întrevadă o estetică care nu se potrivește cu a acestuia. Pasiunile, zice el, sînt singurii oratori care conving totdeauna. Ele sînt ca o artă a naturii ale cărei reguli nu dau greș. Omul cel mai simplu, avînd pasiune, convinge mai bine decît cel eloquent care n'o are. Elocvența stă nu numai în cuvinte, ci în ton, în voce, în ochi, în fizionomia întregă. Pasiunile mai degrabă decît arta ne fac să vedem sigur și complect. Adică exact contrarul de ce avea să susțină mai tîrziu clasicul absolut Buffon. Și La Rochefoucauld își completează astfel ideea despre producția artistică: Sînt lucruri frumoase care au mai mare strălucire cînd rămîn imperfecte, și spiriul găsește uneori gata în el lucruri pe care arta nu le poate nimeri cu combinările ei,—celace se opune adînc simplistei dogme a perfecției și eleganței continue „selon les règles.” Și înfirăit, cînd Maximele

stăruesc asupra misterului, a complexității și a contradicțiilor profunde ale sufletului, singularitatea cărții apare într'un contrast desăvârșit față cu raționalismul și imperturbabila credință în universală claritate pe care se sprijină spiritul clasic. În dicțiunea lor dar Maximele se supun la urma urmelor gustului geometric al epocii; și, potrivit acestei orientări imaginile senzibile sînt rare și reduse mai mult la un rol didactic oarecum și explicativ, cum sînt comparația amorului cu marea ori cu vrăstele, a lenei cu peștii care opresc corăbiile, ori paralelizarea dezvoltată între tipurile de oameni și animale. Puterea lui imaginativă adevărată se arată, mi se pare, în acea unică personificare a dragostei de sine, care izbucnește și crește pare că fără voia și stăpînirea autorului.

Boileau ținea de rău pe La Bruyère că și-a ușurat prea mult lucrul dispensîndu-se de a găsi legături între bucățile din care se compune cartea, căci legăturile sînt doar partea esențială în compunere. Iar Voltaire, care a adoptat și repetat stăruitor această idee, zice despre Maxime: «c'est moins un livre que des matériaux pour former un livre». Atît de mult tehnica discursului legat după toate regulile și dogma de o frivolă naivitate a ornamentelor dominau judecata estetică a clasicilor. Noi, mi se pare, ne bucurăm mai degrabă că Maximele sînt o carte din fragmente abrupte, fără ornamente, și prin aceasta chiar cu atît mai stimulente pentru gîndire și ademenitoare pentru fantazie.

Descartes, incarnarea eminentă a spiritului geometric, a scris și el despre suflet, din îndemnul unei studioase prietene, o carte care se intitulează: *les Passions de l'âme*; acolo se tratează subiectul în secții și pe articole, în spirit geometric—cum zicem astăzi: științific. Pe cînd diletantul «honnête homme» se mulțumise, cu mințea lui negeometrică, să constate numai în general tainica legătură a sufletului cu corpul, omul de știință exactă dă cele mai minuțioase detalii, ca de pildă: «les nerfs contiennent un certain air ou vent très subtil qu'on nomme les esprits animaux», etc. Și după ce arată pe articole numărul și definiția hotărîtă a pasiunilor și tratează în special: «le mouvement du sang et des esprits en l'amour», notează cu deosebire această observație, tot în spiritul geometric, desigur: «Je remarque qu'en amour on sent une douce chaleur dans la poitrine et que la digestion des viandes se fait fort promptement dans l'estomac en sorte que cette passion est utile pour la santé...»

Este încă de însemnat că psihologia lui La Rochefoucauld se opune vîdît psihologiei poezilor tragici ai timpului, teatralului eroism, generozităților convenționale, istoriei și mitologiei moralizate ca pentru antologii pedagogice. Dar con-

vențiile literare sprijinite de adânci trebuințe practice au trăit mai departe nesupărate și nejudicate. O ușoară dar sigură nuanță de iremediabil comic cade totuși inevitabil asupra lor, cînd sînt privite subț analiza Maximelor. Din cartea aceasta un sentiment discret de un comic ușor melancolizat se lasă ca o umbră peste toate faptele omenești, și umbra devine cu atît mai intensă cu cît mai mari sînt pretențiile sociale ale faptei.

În prefața Maximelor se roagă cititorul să nu ia pentru el personal cele ce va citi înăuntru. O curioasă și distractivă ilustrare a acestei ironice prevederi a autorului se arată în faptul că nu numai indivizii ci și epoce întregi s'au apărât energic de bănuiala că celace se spune în vestita carte s'ar putea aplica lor. Și așa una din obiecțiile stabilite contra ei spune că observațiile de acolo se vor fi potrivit doar vremilor ticăloase în care a trăit autorul și, probabil, lui însuși îndeosebi,—dar nu are deloc aface cu lumea de acum; și pentru că obiecția vine, firește, mai ales de la oamenii de școală și alți idealști oarecum de carieră,—apoi hotărît nu se potrivesc Maximele cu profesorii, cu elevii și părinții din... epoca respectivă. Astfel de la polemica de comică memorie a unui simplu ca Aimé Martin până la Brunetière, bărbat considerabil, care cu o încruntare severă a pus la loc pe La Rochefoucauld pentru că nu se interesează de chestiile mari, și, deci, nu-i scriitor cu adevărat mare, autorul Maximelor a primit multe note rele. Literatura asupra lui stă, natural, în mare parte subț inspirația acestor convingeri școlare. Negreșit deopotrivă nesinceri nu sînt acești oameni; numai luciditatea lor psihologică o cred în considerabilă scădere față de aceia a epocii Maximelor, iar față de a lui La Rochefoucauld mai ales! Și apoi circulă prin lume o sumă de idealismuri de ocazii solemne; față de aceste baloane foarte prea colorate și umflate Maximele stau ca niște acei fine. Și indivizii și sistemele sociale se supără grozav de rău cînd li se dau pe față resorturile ascunse. Deaceia La Rochefoucauld se va număra totdeauna printre acei „enfants terribles“ care deranjează, strică, ori cel puțin primejduesc toate rînduțiile respectabile. Ca o adîncă și totuși surizătoare prevedere îmi vine în minte aici maxima: „la gravité est un mystère du corps inventé pour cacher les défauts de l'esprit.“

Voltaire, practic și viguros burghez, zice: „Comme on n'écrit pas pour prouver aux hommes qu'ils ont un visage il n'est pas besoin de leur prouver qu'ils ont de l'amour-propre. Cet amour-propre est l'instrument de notre conser-

vation; il ressemble à l'instrument de la perpétuité de l'espèce: il est nécessaire, il nous est cher, il nous fait plaisir, et il faut le cacher" (Dict. phil., Amour-propre). Se poate. Dar curiozitatea omului de a se cunoaște pe sine nu poate fi înfrînată, și mecanismul amorului-propriu nu-i, din păcate, așa de simplu și imediat cunoscut ca al instrumentului cu care-l compară Voltaire. Auto-analiza este un lux, și, înfrînit chiar morala, ca fenomen de profundă rafinare internă tot lux este. Societatea se poate închipui trăind bine fără dînsa, și mult urgisitul economist Mandeville, în realitate un om foarte cumsecade și mult prea sincer, a nimerit poate în adînc adevărul spunînd: „private vices public benefits“. Dar luxul este și el o parte din viață; și nu cumva lucrurile inutile sînt singurele care au valoare și semnificație adevărat proprie?

Paul Zarifopol

ODĂ GROTESCĂ

Pisicii mele

• Omagiu ție, blondul meu felin,
• Ce porți sub blana la cărămizie,
• Cu-aristocratică melancolie,
• Povara monotonului destin.

• In tot ce faci, dacă te miști ori stai,
• Rui grații elegante și ușoare;
• Tu porți în păr sclipiri de-apus de soare
• Și'n ochi porți verdele de câmp din Mai.

• Infiorezi cu fantomatic mers
• Tăcerea liniștită din odaie
• Și-ți luneci silueta ta bălaie
• Cu leneșe euritmii de vers.

• Tu n'ai în tot ce ești nimic plebeu,
• Patriciană umbră solitară,
• Ce 'ndrepti mereu spre lumea din afară
• Dispreț olympic ca un atic zeu.

Adese pe sofa lângă biurou,
Îți iai molatic, poze leonine,—
Și-atunci tresar în jurul tău și 'n tine
Vibrații de saharian ecou.

Eu scriu... tu torci,—și 'n golul dintre noi,
Fosnirea de peniță pe hîrtie
Cu torsul tău în duo lin se 'mbie
Și țese calm un fir de clipe moi.

Ca un prietin scump m'ai mîngîiat,
De cite ori mi-au fost potrivnici zeii...
Și ghiara ta ca unghia femeii,
Inconștient ades m'a zgîriat.

Imi sari pe umere... și pe obraz
Nu știi ce farmec blind mi se respiră,
Cînd cu insinuări de hetairă,
Mă netezești cu alintări de-atlaz.

Iar cînd pe-afară, nobil castelan,
Pîndești în parc vînatul tău de vrăbii,
Sclipește 'n ochii tăi muș de săbii,
Ce-ți dă privirea șarpelui-Satan...

Și 'n sările cînd seva 'și ia avînt,
Fierbînd în tine 'n flux de procreare,
Ca o sirenă de vapor pe mare,
Îți miauni rutul tău strident prin vînt.

Intors apoi, uitind de feminin
Ca Don Juan de sufletul Elvirii,
Îți rumegi poezia amintirii
Din proză sexualului festin.

Degenerat din neam de leopard,
Te 'mbeți spasmodic cu valeriană...
Și 'n întuneric de te-ating pe blană,
Scintei de fosfor pe spinare 'ți ard.

Ca o idee fixă 'mi obsedezi
In chip decorativ interiorul...
Și 'n nopți când mă 'ngrozește viitorul,
Imi liniștești nevroza și-o veghezi.

De-acea 'n veci, (și-or fi tovarăși buni
Pedanții misantropi și singuratici...
Și 'n cor cu-acești mulțimii antipatici,
Te cînt și eu ca alți poeți nebuni.

Mihai Codreanu

Din vremea războiului

— Documente —

Marțea Paștelui din 1917.

La pătımirea lumii întregi din iarna trecută, s'au adăugat pentru noi și alte greutăți neașteptate. Dochița, fata din casă, după nașterea fără cununle a unui copil, a dat în atac gata-pant. Bojise ea și înainte—de mai bine de un an tot chihnea—dar de două luni încoace nu se mai purta pe picioare și stătea în pat. Se cheamă că ar fi un om în casă, tocmit să-ți fie de ajutor în gospodărie și când colo ai o povară mai mult, care, fără să-ți ceară, te silește să-i dai îngrijire; iar pe deasupra să afli că nici nu vei avea îngrijirea că ai putut să-ți înlături moartea!

Doctorul spune că Dochița trebuie numaidecît izolată. În tot lașul însă nici-un loc, la nici-un spital: peste tot, la spitalele vechi și la cele înjghebate de nevoia războiului, tixire de răniți și de exantemateci, îngrămădire de friguri recurente, de degerături și de hămiseală.

În Vinerea Patimilor am îngropat pe Floricel al Dochitei. A vrut bunul Dumnezeu—cu toate rugăciunile de îndurare ale ei, pentru sănătatea lui Floricel—să înlătore o piedică. La sanatoriul dela Bîrnova, ar fi fost poate primită, dacă n'ar fi avut copilul cu ea. Nicăiri, nici-un azil de copii. În stăpînirea ordinului serviciului sanitar civil, ca să fie primită la sanatoriul dela Bîrnova, încep alergătura după o căruță. În timpuri normale, te sui în tren cu bolnavul și ești numaidecît acolo; acum însă chiar sănătos să fii și te îngrozește gîndul să pleci cu trenul. De altă parte, toate trăsurile, toate căruțele, toate automobilele și toate carăle cu boi, rechiziționate. Poate că și sfintele Paște au ținut cu noi: un director de federală sâtească avusese îngăduința, pentru nevoile de aprovizionare obștească, să-și păstreze brișca. El îmi spusese că-ți liberă ceste trei zile ale Paștelui. Eu, din respect pentru credința oamenilor, amînasem plecarea la drum pentru ziua a

treia, cu toate că nu ne ținea pământul de teama ca nu cumva Dochița să-și dea obștescul sfârșit înainte de a o putea pune în sanatoriu. Nu poți înlătura ceiace soarta sorocește omului, dar nici nu poți ținea un mort în casă, oricare ar fi greutatea unei înmormântări în timp de războiu. Cu Floricel fusese ușor. Fetele noastre îi închipuise niște hăinuțe ca de păpușică; tatăl lui avusese omenia să vie, să-i facă un sicriu dintr'o cutie de conserve rusești, să-l ia subsuoară și să plece cu el, după preot la cimitir. Cu Dochița însă o să fie nemăsurat mai greu. Din ce să-i faci sicriu? prăvăliile cu sicrie sînt închise, din lipsă de scînduri, tocmai cînd este mai mare nevoie de ele. Cu ce s'o duci la cimitir? Cui să te adresezi, la o nevoie ca aceea, ca să poți scoate mortul din casă? Florea al Dochitei, după ce și-a îngropat copilul, n'a mai dat pe la ea. Nu mă dau înlături dela greutăți, dar ne îngrozim cu toții de umblatul în sec. În casa noastră sînt singurul bărbat, asupra căruia cad toate răspunderile față de mine și față de lume, cu toată îngrijorarea neputincioasă și ajutorarea înțelegătoare a părții feminine dinprejurul meu. Asta-i pricina, care ne stîrnește la toți ai casei o adevărată ușurare, cînd vedem că se oprește brișca federalei la poarta noastră, la ceasurile opt dimineată, tocmai cînd priveam cu cea mai ascuțită neliniște la înaintarea minutarelor ceasornicului.

— Și zici că nu-i nevoie să-ți dau ceva mîncare la drum? mă întrebă, pentru nu mai știu a cîtea oară nevasta-mea.

— Treisprezece chilometri, cucoană! răspund eu cam întepat, că nu mă mai slăbea cu îngrijorările ei. Un ceas dusul, unul acolo—cu odihna cailor eu tot unul înapoi.. la 11... hai 12 l.. sînt acasă—adaug eu, ca s'o liniștesc, urcîndu-mă pe capră, alături de vizitiu, după ce controlez cum is așezate perinele, care trebuie să înlătore zdruncinăturile Dochitei, înlăuntrul briștei. Și pornim, cu Doamne-ajută.

* * *

Cîtă nepotrivire între lucruri mai împărechează vremea.

Brișca... s'o fi tot căutat, chiar în timpuri normale și n'ai fi găsit-o mai blagoslovită pentru nevoia de a duce un bolnav. Pe arcuri, mică, ușoară, acoperită de toate părțile cu pînză de doc, așa că Dochița stă la adăpost, cu aer destul, ferită de vînt, de ploae întimplătoare și de soare prea fierbinte. Am însă o întrebare care mă chinue, cînd mă uit la cai. N'or sta ei pe drum? Bolovanii, așezați în timp de pace și hîrtopile, sămănate de războiu pe toate drumurile, ne silesc să coborîm coasta Sărării la pas. Simte oare Gheorghe, că dacă ar da caii la trap, ar fi prea chinuită Dochița la trîntiturile străzei, ori știe bine că n'or ținea caii la drum, dacă i-ar zori din loc?

— Ce zici, Gheorghe?—întreb eu pe vizitiu, ca să-mi încunjur teama—oare vom fi înapoi până la 12?

— Ehee!—face el mirat—da' cum Dumnezeu să nu fiu! că-i brișca... parc'ar fi goală! Nici n'am văzut o fată ca asta, ușoară ca o pană. Eu, cînd mă duceam s'o iau în brațe, ca s'o aduc în brișcă, mă cam temeam să nu dau de rușine și-mi încordam puterile ca atunci, cînd ridicam în brațe fetele noastre durdulii, dela Novacii Gilortului, și cînd colo... ușoară ca o floare vestejită! Apoi, cit înțeleg eu—adaugă Gheorghe, ca pentru el, în șoaptă, ca să nu fie auzit decît de mine—nu mai aude ea cucul! Văd eu bine în ce hal îi ea și deacea las caii în voia lor, ca să nu-i stirnească bietei fete și alte vătămături, care poate n'or fi dat încă peste dînsa. Că, vezi dumneta, eu am acolo, în Novacii noștri, o soră, Mărina—ținea-o-ar Sfîntulețul sănătoasă și teafără, până m'oiu întoarce acasă—și, nu știu cum, cînd am luat în brațe pe bolnava asta, cînd și-a încolăcit ea brațele după gîtul meu, ca să-mi vie mai îndămină la dus și:c. cînd a deschis ochii și s'a uitat în ochii mei, parc'am văzut ochii soră-mea... Ochii soră-mea și pace bună, măcar cine ce-ar zice! adaugă el cu glasul tremurat și stăpînit, înghițindu-și nodul care îi înecă vorba în gît.

Pela biserica Vulpe întîlnim un convoiu românesc de căruțe, care ne silește să dăm lîngă tr-tuar și să așteptăm scurgerea lui. Mai încolo, la îmbucătura Sărării cu piața din „Tîrgul Cucului“ țezită de lume, trebue să ne oprim din nou. S'aude apropiindu-se un marș funebru din strada Goliei: trece deacurmezisul nostru un mort, trebue să fie un ofițer superior. Armată multă, ofițerime multă, amestecătură de „lume bună“ și de rînd și mai multă.

Încet-încet, Gheorghe văd că se dă jos și se duce la Dochîța, de unde el auzise venind că un geamăt. Ea izbutise cu o mîină să dea înlături o bucată din pînza dela ușa briștii și cerca să scoată capul afară, dar rămăsese în genunchi, în locul pentru picioare și nu izbutea să se sue la loc între perine.

— Văzut-ai dumneta minune? face Gheorghe, cu ton coborît, urcîndu-se pe capră, dupăce așezase la loc pe bolnava noastră. Ea, sâraca, a vrut să vadă și ea parada mortului și n'au ajutat-o puterile. Ce-o mîina, mă rog, în halul ei, să vadă un mort? O fi simțind și ea ceva...

— Nu cred, Gheorghe! îi spun eu, tot cu băgare de samă. Ea nu știe c'o ducem să moară în spital. Noi toți i-am spus, doctorul a încredințat-o și ea singură are nădejdea că o să se îndrepte, cum o să ajungă la sanatoriu și apoi o să se ducă să vadă și ea mormîntul lui Floricel, copilul ei.

— Să-i ajute Sfîntulețul! face Gheorghe, îndemnînd caii, după desfundarea străzei. M'am uitat acuma și mai bine, urmează el: ei, iacă, asta mi-i crucea... ochii soră-mea și pace! Doamne-Doamne, n'ar fi să fie de măsură! Că eu ziceam tăicuțului să-mi dea și pe soră-mea Mărina, să vină cu mine la Craiova. Nici nu era pomeneală atunci, cînd am plecat noi de acasă, c'o să ajungem până la București, dar de cum în

Moldova! „Pleacă numai tu, dragul taicăi, zice ei, că de soră-la Mărina am eu grijă, venire-ar orice liftă să vie!” Ce-o fi cu soră-mea, nu știu; că, vezi, dincolo de Siret au năvălit toate neamurile de pe lume și Mărina îi fată de 18 ani, c'un an mai mare decît mine. Dar, orice s'ar zice, tot vorba tăicuțului a eșit cu dreptate: de se potrivea mie și pleca și dînsa... n'ar fi mai ajuns cu zile la Iași. Au pierit ei dealde noi, băeși voi-nici... de foame, de golătate, de lipsă de adăpost și de ger, dar mite una ca dînsa!...să facă ea sute de poștii pe jos și pe vremea ernii înfricoșate ca cea care a trecut...

— Nu-ți mai pară rău, măi Gheorghe, că n'ai luat pe Mărina cu tine! îi spun eu cu vorbă de taină. Vezi tu pe fata asta, în ce hal a ajuns? S'o fi văzut, bre, cînd a venit la noi, ai fi zis că-i zina din povești, nu altăceva. Cînd s'a stîrnit războiul, cu doi ani înaintea noastră, de teama năvălirilor duș-mănești, părinții lor, pe fete și pe tineri ca tine, Romîni de-ai noștrii, de peste munți, i-au îndemnat să treacă granița la noi, unde nu era războiu. A fugit, va să zică și fata asta din Bucovina, de teama liftelor străine; dar aici la noi s'a încurcat cu un flăcău, fugit tot din Bucovina, ei, și... vezi-o cum a ajuns! Parcă poți să știi cum e mai bine în vreme de războiu? Zi mai bine să ferească Dumnezeu lumea de războiu! Alde tată-său și mamă-să or fi crezînd că luminița ochilor lor o fi la adăpost și poate nici nu le trece prin mînte că noi o ducem, în această clipă, la cîmîtură depe vîrfurile Bîrnovei! Cînd și cum au să știe ei să întrebze macar unde-i drumul care duce la mormîntul sufletelului lor?!

Din strada Albă cîrnim în dreapta, pe strada Veche, ca să nu dăm prin Anastase Panu, cea mai năpăstuită cu năpădire de rusărime.. Prilej ca să dăm la trap, pentrucă, adevărată minune, are încă asfaltul nesfărîmat cu totul. Tocmai privesc la pasul cailor, căci pentru mine era pînă acum o problemă greu de deslegat, cum adică s'ar potrivi ei la mers, cînd ar da în trap. Unul, cel din dreapta oiștei, îmi amintește nu știu care mănăstire; altul, cel din stînga oiștei îmi amintește nu știu care cătel; iar prăștierul te face să te întrebzi de nu-i cumva mînz. Cel nalt îi orb, cel mic îi chior, iar prăștierul îi schiop. Toți trei poartă cu dînșii aceeași întrebare: ce putere năzdrăvană îi ajută să miște picioarele? Căci în cele șase șolduri ale lor, eșite deasupra spinării, ai putea așina, ca în cuere, orice lucru care te-ar stîngheri să stai cum trebuie în căruță. Un pas mai grăbit al celui mare, ar stîrni trapul prăștierului și galopul celui mic. Orbul însă își potrivește trapul după mersul prăștierului. Trapul lui ar fi să fie întins, cu spor, căci are picioare lungi, deci pasul mare; prăștierul însă, la trapul întins al orbului, ar trebui să dea în galop, cum dă și cel mic. Dar lucrul acesta nu-l face niciodată prăștierul, pe cît îl cunoaște Gheorghe, oricîte bice l-ar da. Din această pricină, cum crede vizitiul, ori din alta, cum

cred eu, orbul are trap săltat și scurt, nu întins și larg. Gheorghe spune că, la călărie, orbul are trap întins și cu spor, deci nu-l cotonog de picioare. Asta mă face să cred că orbul își potrivește trapul după prăștier, ca să-l simtă pe acesta măcar cu ceva înaintea lui: o hărtoapă, ori o ripă, ar primejdii, ori ar feri mai întâiu pe vecin, poate cu vedere, iar el, fără pic de vedere, ar fi poate scutit de primejdia de a-și rupe gîtal. Trapul întins la călărit, arată că orbul își lasă soarta în mina călărețului, care trebuie să-i aibă grijă de ocuirea primejdiilor; iar la trăsură silește pe prăștier să-i slujască de călăuză.

Socotelile acestea, adevărate ori false, ar merge ele cumva, de trecere de vreme, dacă nu s'ar năpusti în calea noastră o întâmplare cu totul îndărăpnică. Pe un petec de asfalt lustruit și drept ca masa, orbul rapegă și cade, cît mi ții de lung, în partea stîngă. În cădere, prăvale și pe cel mic; acesta, în încercarea de cumpănire, rapegă cu toate picioarele și ajunge la pămînt înaintea orbului. Iar capul, cu gît cu tot, îi rămîne sub greutatea celui mare. Stă în picioare numai prăștierul.

Sărim arși depe capră și alergăm la cai să-i îndemnăm să se scoale. De unde l numai caii volnici cată să se scoale singuri.

— Stați! ne strigă un Evreu, care alerga iute să ne ajute. Tăeji degrabă streangurile calului prins dedesubt, că moare înădușit! La caii eștia nu slujește la nimic îndemnul să se scoale.

— Alergați, măi! — răcnește un alt Evreu, care văzuse nevoia noastră, unui grup întimplător din apropiere—că moare calul înădușit.

Intr'o clipă s'adună din toate părțile și ne-ajută, care la tălatul streangurilor, care la ridicatul calului celui mare, de cap și de coadă.

Eu îngheț, cînd văd un pîrau de sînge, curs din gura celui mic, care abia răsufală, după ce i s'a luat povara de peste dînsul. Il ridicăm și pe el în același chip și nu știu cum să mă mir mai mult, cînd îl văd că stă și el poponeț.

— N'are nimic—imi spune Evreul, care a alergat întâiu—îți spun eu, Herșcovici.

În cădere, cel mic se izbise cu botul așa de tare de asfalt, încît i se cruntase gingiile și-i năpădise sîngele pe gură. În cîteva minute sîntem înconjurați de lumea depe toată strada, curioasă să vadă ce s'a întimplat, mai ales după ce privirea celor noi era astupată de zidul celor veniți la început.

— Toate, ca toate! face Gheorghe, cătînd cu desnădejde la două bucăți de lemn, pe care eu nu le văzusem încă jos. De cai nu-i grijă, is deprinși cu toate nevoile; dar ia te uită la oiștea briștei!...

— Haitii! fac eu încremenit. După cai, asta îi mai slută decît toate! Va să zică oiștea îi ruptă în trei bucăți!

Va să zică nu putem merge mai departe, Dumnezeu! „Ei? Aici în mijlocul străzii—gîndesc eu—nu putem rămînea. De mers înainte, la Birnova, nici nu-i de gîndit... și totuși trebuie să mergem. Trebuie? Adică de ce trebuie?”

— Și mă năpădește un simțimînt de revoltă în contra mea!...
— Domnule Niculescu? aud eu strigîndu-mi numele din brișcă, cu glas aproape sfîns.

Deschid ușa de doc a briștei, să văd ce vrea Dochîța. Simt, dar mă prefac că nu văd nimic... Herșcovici, plecat, cam subț mîna mea, vrea să-și mulțumească dorința de a afla cine poate să fie în brișcă.

— Am ajuns! mă întrebă ea rugătoare, ca să-mi arate că i-i greu.

— Unde s'ajungem? o întreb și eu nedumerit.

— La Birnova!—face ea cu voce și mai rugătoare.

— Încă nu! îi răspund eu, după o luptă cu mine însumi, ca să nu-i mai amărăsc sufletul și cu știrea că deabia sîntem în mijlocul Iașului. Se vede că ea, în greutatea boalei, nici nu-și dă sama că stăm pe loc. Atît mai bine pentru dînsa!

Lui Herșcovici nu i-a trebuit mult—o singură privire în brișcă—să înțeleagă despre ce poate fi vorba. El acum gesticulează înaintea lui Gheorghe și-i spune nu știu ce.

— Ce facem, Gheorghe? întreb eu pe vizitiu, ca să-i aflu și părerea lui.

— Apoi, uite ce spune dumnealui—face el, arătînd pe Herșcovici. Zice că noi tot putem merge la Birnova... că este aici, nu departe, un atelier de cărușarie și că acolo am putea găsi oiște...

— Așa să am eu zile, dacă nu-i așa! face Herșcovici, îndreptîndu-se cătră mine. Iaca merg chiar eu să vă duc, că doar nu-mi cad picioarele.

— În zi de Paște să găsec eu oiște? îl întreb eu cu îndoială dar și cu oarecare nădejde.

— Așa să am eu zile, dacă nu găsești! Nu știu eu, Herșcovici birjarul?!

Cînd îl aud că-j birjar de meserie, înțeleg că știe ce spune. Imi iau cu mine cele trei bucăți de oiște, ca să aibă meșterul de pe ce să-mi croiască alta nouă și pornim. Lui Gheorghe îi dau grija Dochîței și hrana cailor cu grăunțe de popușoiu, din sacul de pe capră, pănăce ne întoarcem noi.

— Ehei! începe Herșcovici pe drum. Cu caii mi-i viața mea! Se întimplă multe cu caii... dar unde sînt acuma cășorii mei, pe care îi îngrijam ca pe ochii din cap! Unde mi-i trăsura mea! La recheziție. Or fi ajuns și cășorii mei, că ești dela trăsura dumnevoastră. Rapegă ei caii hrăniți și îngrijiți, dar încă niște umbre de cai!... Le știu eu socoteala lor! N'ai băgat de samă, cînd am alergat să vă dau ajutor? N'ai auzit cum mă strigau și cum mă întrebau toți pe mine... Herșcovici în sus, Herșcovici în jos...? Pentru că eu, în par-

tea asta a târgului, sînt birjarul cel mai cu nume. Ei... dar unde or fi acuma cășorii mei ?!

El îmi înșiră multe pătani din viața lui de birjar, negreșit cu gîndul să nu mă descurajeze întîmplarea noastră; dar nu-și da samă că povestirile lui, față de mine, care n'aveam nici-un gînd să mă fac birjar, îmi deschid perspective de drum, la care, poate, nici nu m'ași fi gîndit.

Atelierul căutat este cu bună samă deschis și chiar să aud cioeănituri zorite înăuntru. Nici-o oiște nouă. Herșcovici îmi alege una, din cele cîteva sute de oiști vechi, rupte și cîrpite. Cum se vede, treaba merge așa: unul cumpără ca bun, ceiace altul aruncă de rău. Numai că gustul lui nu se potrivește cu al meu: se leagă de cea mai noduroasă din cîte sînt și, pedeeșupra, nici lustruită, nici văpsită. Este drept că-i ruptă numai într'un loc, dar îi cîrpită cu brătară de fier mai sănătoasă decît la toate. La obiecția mea că-i urită, el începu să mă conjure că-i cea mai sănătoasă și că nu se știe dacă ajung la Bîrnova cu o altă, pentru că lustrul și vopseaua acopăr, de multe ori, numai falsitate și putregaiu. Tot prin stăruința lui, meșterii se hotărîsc să lase lucrul început și să-mi facă oiștea mea întăiu. Mă folosesc de bunăvoința lui și-l rog să pornească înainte și să vadă, până vin eu cu oiștea, ce-i de făcut cu ștreangurile tăete.

Cînd mă întorc eu—nu zăbovisem nici două ceasuri încheiate—Herșcovici îmi ese înainte și-mi spune că Gheorghe șingur găsise niște sîrmă la un evreu și legase ștreangurile, cașicum nici n'ar fi fost tăete.

Inhămăm și plecăm la pas, de teama răpegatului, pănăce scăpăm de asfalt. Coborîm pieptul dela palatul de justiție—mai drept ar fi poate să se numească acum grajdul muscălesc—tot la pas și cu popasuri, din cauza hopurilor și a unor camioane încărcate cu lemne și părăsite din neputința de a urca pieptul. Tot din asemenea pricini, facem la pas și tot lungul străzii Nicolina. La barieră dăm peste o încăerare de lume, care ne silește să ne oprim și să așteptăm descurcarea trecerii. E veșnica încăerare dintre militari și civili, dela începutul războiului, la toate barierele. Vin femeile să desfacă produsele muncii lor cu prețul târgului, dar militarii le așincalea și le rechiziționează. Un civil bătrîn, cu nevastă ori fiică bolnavă—după înfățișare pare să fie un intelectual—voise să cumpere și el o păreche de rațe; însă fusese îmbrîncit și i se luase paserile din mînă. O echipă de lucrători, din atelierele vecine ale căilor ferate, care eșeau dela cantina ridicată în școala primară „Vasile Conta”, cînd vede îmbrîncirea civilului, îi sare în ajutor. Firește că armața, însărcinată cu paza ordinii, nu putea tolera dezordinea fără sfîrșit: lumea e risipită, iar circulația restabilită.

Mă uit la ceas cînd trecem bariera : unu și douăzeci. Va să zică au trecut mai bine de două ceasuri decînd m'așteaptă acasă, întors dela Bîrnova... iar noi abia eșim din barieră !

Decînd am pornit de acasă, mie îmi țîtle inima de-o frică : caii pe care îi avem, mă tem c'or sta cît coala și n'om mai ajunge la Bîrnova cît lumea cu dîșii.

Avem de urcat cîteva boturi de dealuri ; le facem pe jos. Aș fi prea bucuros să putem da în trap pe șesul, care vine pe sub poalele Bîrnovei, pe sub Cetățue, de se pierde în șesul Bahluiului. Cum începe șesul sadea, urcăm pe capră și dăm la trap. Nici n'am băgat de samă cînd s'a îmbrobodit cerul. La întoarcerea dela meșter cu oiștea dreasă, mi s'a părut că trage a ceață ; dar nu mi-a venit în minte și nici n'ași fi vrut să mă gîndesc la ploae, în vreme ce eu mă grăbeam spre Bîrnova. Apoi de dimineață, soarele răsărise și se infățîșa cu mari făgăduinți ; poate că din pricina neîncrederii mele în vorba „ziua bună de dimineață se cunoaște !” — mi-am luat pelerina de ploae cu mine — soarele s'a răzgîndit și s'a ascuns. Cîteva picături de ploae, scuturate dintr'o piclă îndesită chiar deasupra noastră, mă fac să mă gîndesc și la alte greutăți. Ce-ar fi, Doamne, de noi, de-ar mai veni nevoile și de sus ! Cu cît mă tem mai tare, cu atît se mîhorește vremea. Valea Adîncă și toate văile dinspre apus și miazăzi, care își deschid gura în șesul nostru, sînt astupate cu totul de neguri spînzurate în chip de balauri cu coada în sus.

Deoparte și dealta a șoselei, șanțurile presărate cu schelele întregi de cai, cu căpătîni rînjite în capul șirei spinării, cu oase răzlețe și cu hoituri morsocate. Toți caii morți de poveri și de hămisală, pe șosea, au fost prăvăliți în șanț ca să descurce drumul. Cîinii, ciiorile, corbii — în timpul zilei — lupii și vulpile, în timpul nopții, au prăznuit fără nici-o grijă ; iar oasele albe împrăștiute pe tot șesul, în dreapta și'n stînga șoselei, cît vezi cu ochii, arată că și la animalele de pradă este o erarhie : cele mai puțin puternice nu-s îngăduite la masa comună ; ele trebuie să se răpadă pe furis, să-și rupă o bucată, s'o ducă mai departe și s'o ospăteze. Cu cît depărtarea unui os este mai mare, dela șanțul șoselei, cu atît animalul de pradă, care l-a dus acolo, a trebuit să fie cu mai puțină putere de luptă.

Printre oase, șesul e sămănat cu cai vii, părăsiți și lăsați în voia soartei. Vii ? Vorba asta arată prea mult pentru aceste dobitoace ! Cei cu mai multă viață în ei, pasc din picioare și smulg, cu pămînt cu tof, colții de iarbă, care au năzuința să înverzească și să împodobească șesul. Alții cearcă — uneori izbutesc — să pască de culcați ; iar alții nici nu mai au puterea să ridice capul și-i găsește moartea culcați gata.

— Vezi dumneata?—îmi arată Gheorghe șesul—cail aceștia sînt toți depe la convoae. Nu i-au mai putut duce nici slobozi și i-au lăsat în voia Domnului. La ce să-i mai ducă, dacă nu mai sînt de nici o treabă! Dintre aceștia am ales noi pe cești trei cu care mergem acum. Că lui domnul Director i-au lăsat numai brișca, iar cail i-au luat la rechiziție. Li ținem în ceirul nostru, unde-l iarba mai verde, că-i loc închis și nepisat de picioarele cailor; mai cumpărăm grăunțe de popușoi și-i mai amăgim, că finul, orzul și ovăzul nu se pomeneste nici fir. Vezi dumneata, cail aști care pasc din picioare? Toți scapă de nevoe, care n'or fi pișcați de ger, c'au dat la colț și iarba crește văzînd cu ochii. Verdeața de mîni a cîmpului nu mai samănă cu cea de azi. Din cei culcați, nici unul nu scapă; că-s dovediți de foame, îi ajunge pișcătura gerului de astă iarnă și nici n'au putere să se mai scoale pe picioare. Rod, cît ajung, împrejurul capului, li se umplu măruntaele cu lutul dela rădăcina erbei și, aleluia, atîta le-a fost să fie! De unde or fi-ei, sărmanii, și unde li se înșiră ciolanele... Iaca așa-i și cu omul la războiu... El, dar omul, ca omul: el face, el trage... Dar ce-ar mai fi să pătimească și dobitoacele, din pricină că se bat oamenii!? În vreme de războiu, numai cîinii, lupii, vulpile, ciorile și corbii umblă sătui și mulțamiți...

Dochița mă strigă și-mi spune că-i arde sufletul de sete. În dreptul satului Ciurea întîlnim un om, îl întreb și-mi spune că mai naite, pe dreapta, o să dăm de o fîntînă. Și chiar așa a și fost. Inșă fîntîna n'are cumpănă, îi budăiu cu cîrlig. Toate budăile au teică pentru luat apa; aici inșă lipsește. Din alte drumuri făcute, m'am încredințat că toate ciuturile fîntînelor și toate teicile budăilor au fost luate, nu se știe de cine. În stînga șoselei, o casă. Să fie oare locuită? După ferestre și după ușă—căci nu sînt luate—judecăm că e locuită; macar că lipsa împrejuririi ar putea spune, pe nedrept, în aceste vremuri, că-i pustie.

Gheorghe se duce să ceară ceva de scos apă. Ploaia a început să curgă în trap mai iute decît al cailor noștri. Zăbava vizitiului în casă, mă pune în nedumerire. Vine, în sfîrșit, iute ca o furtună, c'o cofiță în mîna, toarnă apă în cana Dochiței și aleargă toț în fugă, cu cofița plină cu apă și o duce în casă.

— Aici îi blăstemul lui Dumnezeu, în casa asta!—spune Gheorghe, urcîndu-se pe capră și dînd bice cailor, cașicum ar fi urmărit de o primejdie. Să ferească Dumnezeu pe toată lumea, de ce-am văzut eu acum! Omul, c'o luminare aprinsă la cap, acum ziua, abia se mai cunoaște că suflă—că ochii i-s închiși gata; iar femeia, pe altă laviță, abia a avut puterea să-mi spună că nici ea n'are mult. Abia s'a tîrît să aprindă lumina; o ține aprinsă ca să nu-i prindă moartea fără luminare. M'a rugat, pentru sufletul răposaiilor mei, să-i las cofița plină cu apă lîngă dînsa, ca să-și stingă, cît va mai pu-

tea, pojarul din suflet. Amîndoi bolnavi de exantematic și nimeni lîngă ei să le ude buzele arse cu puțină apă!...

Ajungem la marginea pădurii, unde, chiar pe șosea, tot timpul ernei, cînd da în moină, erau smîrcuri; iar acum dăm peste hopuri, lunecoase de ploaia proaspătă, mai mari și mai grele decît toate cîte le-am întîlnit pînă aici; deci încă să-mîntă de zăbavă. Scăpăm de hopuri, dar ploaia se pune cu temeiu. Slavă Domnului însă... sîntem la chilometrul 13, la ceasurile trei și cinci! De aici trebuie să părăsim șoseaua și să apucăm la stînga, pe drum de pădure ca să urcăm spre spital.

* * *

Ploaia întetește mereu. Incep să curgă pîrăiașe mici depe coasta stîngă, pe care trebuie s'o urcăm, ca să dăm la sanatoriu. Totuși hotărîm să mai odîhnim caii, ca să nu ne lase tocmai acum.

Deocamdată pare că n'o s'avem nevoie. Iau de căpăstru prăstierul, Gheorghe se dă pe lîngă cel mic, în vreme ce hățuște și lovește și pe cel mare. Drumul ține o bucată cam dealungul coastei, apoi cirnește în loc, deacurmezișul; iar, colac peste pupăză, chiar după cot, un piept de deal, mai că s'ar cumpăni să stea în picioare. Oprim caii să se răsuflă. Subt talpa stîngă simt un punct rece, apoi un altul, apoi... ceva, ca un șarpe, se strecoară prin ciorap și-mi inundă toată talpa. Pîraele încep să curgă cu zgomot. Mă mut la spatele briștei, gata, la nevoie, să pun umărul. Gheorghe se dă despre om, apucă toate hățurile în mînă și începem să îndemnăm la deal. Trudă zadarnică. Caii, dupăce că au atît de puțină putere, apoi nici n'au pe ce să-și sprijine copitele: ori lunecă la vale, din pricina pămîntului muet, ori s'afundă și nu le mai pot scoate. Punem amîndoi umerele, îndemnăm, răcnim și... nimic... Stăm pe loc și ne încredințăm că nu putem urca.

— Ascultă, Gheorghe—spun eu, aducîndu-mi aminte de-o vorbă a directorului serviciului sanitar. Tu desleagă caii dela brișcă, lasă-i cu hamurile pe dînșii, dă-i la iarbă pe lîngă drum, ca să mai prindă putere pentru întors acasă, mai dă-le grăunțe și ghemuește-te la adăpost de ploae în dosul briștei. Eu mă duc s'aduc alți cai dela spital. Am să duc numai eu pe Dochîța, iar tu ai să păzești caii, pînă m'oiu întoarce cu brișca deșartă.

Și pornesc iute la deal. Dela serviciul sanitar îmi spusese că dacă izbutesc să plec cu trenul, să dau un telefon din gara Bîrnova, ca să-mi vie trăsura spitalului și să-i dau în primire bolnava. Drumul este mult mai greu și mai lung decît mi l-am pîtut închipui. Mi se pare că numai urcușul pînă la cantonul de cale ferată ține mai mult de un kilometru. Mai fac alt kilometru, poate, pînă la gară. Aici aflu că telefonul

n'are legătură cu spitalul. Va să zică trebuie să mă întorc iar la canton, să iau la urcat coasta de peste linie, mai lungă, poate, de un kilometru și apoi să intru în curtea spitalului.

Dau iute plicul cu ordinul de primirea Dochîței și aștept cu nerăbdare să văd scotînd caii dela grajd.

— Căi?!—face medicul, mirat de naivitatea cu care m'adresam eu, cașicum m'ași fi trezit în timpurile normale. Apoi noi unde mai avem cai dela începutul războiului?! Vezi dumneata, colo, căi ceia dela marginea ceairului?... aceia sînt căi noștri!, dar dacă i-ar duce devala cineva, în locul unde sînteți dumneavoastră cu bolnava, n'ar mai putea urca înapoi, nici slobozi, dar încă puși la ham! Eu vi-i dau—adaugă doctorul, cînd cetește disperarea depe fața mea — dar să nu vă pară rău că o să stați să priviți la cinci cai de prisos, în loc de trei cîți aveți acolo. Eu mă zbat aici ca în gură de șarpe: n'am ce da la bolnavi... cine s'ar fi mai putut gîndi la cai! Și deaceia îi vezi cum sînt... și nici nu prea înțeleg cum de mai sînt și așa!...

Toate cuvintele medicului îmi cad pe suflet ca niște ciocane. Fără să mai stau mult pe gînduri o pornesc grăbit din curtea spitalului. Cum es pe poartă o croesc și mai iute, încă și mai iute, alerg, cașicînd ași avea de înlăturat o primejdie. Ceasul patru și jumătate, s'apropie noaptea! Se vede că asta-i groaza care mă împinge să fug la vale, mai iute cu mult decît s'ar potrivi cu vrista mea. Nici o scăpare nu-mi vine în minte și totuși fug la vale năpraznic. Ajung din urmă o femeie care fusese la spital cu lapte, căci are în mîna o tinichea deșartă.

— Ascultă, nevastă!—îi zic eu oprind-o în loc, gîfîind, cu gîndul că trebuie să fie dintr'un sat cu apropiere. În satul dumneavoastră n'ași găsi eu o păreche de boi, c'o tinjală?

— Apoi... dă... ce să-ți spun matale?—face ea îngîndurată, de teamă să nu-mi dea un răspuns de mîntuială. Acuma-acuma, la noi în sat, îi numai o păreche de boi acasă. Ceilalți boi, cîți mai sînt, is duși în corvezi. Boli aceștia sînt ai Ilenei lui Lungu, că bărbatul i-a murit pe front. Da' vezi că Ileana lui Lungu îi dusă de azidimîneată la mîsa în Poeni. O fi venit oare? Are o fată Catinca... îi găsi-o oare? Șade chiar lîngă biserica din Curături, dela noi.

— Is departe Curăturile?—o întreb eu, smulgîndu-i vorba din gură.

— Nu-s departe!—răspunde ea, arătîndu-mi direcția cu mîna, asupra pădurii. Dai în șosea, ții dreapta, înapoi, până la cantonul pădurarului. Deacolo, dela cantonul pădurarului, faci ceală, treci o margine de pădure, eși în lumină și vezi satul. Lîngă biserică!—îmi strigă ea din urmă, ca să nu uit, că o și pornisem la fugă — întrebă de Catinca, fata Ilenei Lungului, dacă n'o fi mîsa acasă!

Numai unele lucruri mă stinghiresc : s'au lărgit ghetele din pricina apei încălzite din ele, îmi lunecă picioarele în ciosprîjinea numai în vârful ghetelor. Apoi, în fugă, trebuie să împrumutăm bușurile provocate de două lunecușuri : unul permanent, deci neașteptat, în lăuntru ghetelor ; iar altul în răstîmsîrșit, una și mai slută : trebuie să deșart mereu apa aneștiută de mine până acum, s'ar strecura toată și s'ar prelinge pe ceafă, pe git.

— Ascultă, Gheorghe! — îi spun lui Gheorghe cînd ajung la căruță — n'am găsit cai! Acum mă duc să vin c'o păreche de boi și c'o tinjală. Tu stai acolo și vezi de căruță și de cai.

Alerg într'un suflet la cantonul pădurarului. Îi găsesc la telefon primind ordine dela lași în privința scoaterii din pădure a stîmjenilor tăeți în parchetul No. 14.

— Domnule pădurar!... uite ce, mă rog dumitale... — încep eu...

— Așteaptă, Domnule! — îmi tace el scurt vorba, luîndu-și o clipă pînă la telefonul dela gură, fără să mă privească. Trebuie să dictez situația parchetului No. 14 și pe urmă... Alo? Alo!... da!...

Cînd vîd în mina lui tabloul, pe care trebuie să-l dictez, mi se moae picioarele dela genunchi și mă strecor bi-nișor afară. Voiam să-l întreb pe care drum s'apuc în Cărături, căci dela canton vîd că pornesc două drumuri : unul mai pe vale, altul mai pe deal și amîndouă dau în pădure.

Noroc că în dreptul cantonului, în marginea pădurii depe coasta Bîrnovei, sînt înșirate bateriile unui regiment de artilerie. Trebuie să știe ei pe ce drum s'o iau ca să dau în Cărături. — Sar peste șanțul șoselei și-o iau deadreptul la un cort, în care mi se pare că aud vorbă. Cortul în adevăr tîxît de soldați lungiți. Unii dorm, alții într'un cot se uită la doi sergenți cum joacă în cărți, așezați turcește pe o pătură.

— Mă rog dumneavoastră, domnilor sergenți! — încep eu, plecat înainte ca să-mi vadă fața — Hristos a înviat!

— Adevărat c'a înviat! — răspund ei, lăsînd cărțile jos și eșînd afară cu fețele binevoitoare și întrebătoare.

— Uite ce v'ași întreba, urmez eu, schimbîndu-mi gîndul cu care venisem, îndată ce am văzut că-s gata să mă asculte cu îngăduință... Am dat peste o mare nevoe. Sînt venit c'o brișcă cu trei cai. Mi-au stat caii chiar colea, unde cotește drumul la Bîrnova. Duc o bolnavă la spital. Mă tem că m'apucă noaptea cu dînsa în pădure, pe o vreme ca asta. N'ați putea dumneavoastră... că vă ștau caii degeaba acum... să-mi urcați bolnava la spital?

— Cu dragă inimă, domnule! — răspunde unul din ei. Decît... nu-i aici majurul nostru, nu știm unde-i dus, iar noi,

de capul nostru, nu ne putem lua răspunderea. Apoi... chiar de-ar fi și majurul... nu știu ce-ar face și dînsul! Vezi, dum-neta?... În toată bateria n'avem nici-un om. Nu te mira! — face el, cînd cetește, se vede, după mișcarea privirii mele spre cort—îndoială din sufletul meu, despre lipsa de oameni. Cîți ne vezi aici, atîția am rămas în baterie—celelalte corturi sînt deșarte—și toți sintem în convalescența frigurilor recu-rente. Unii am venit chiar astăzi din spitale, alții au venit de cîteva zile; dar nici unul nu-i în stare să ste la treabă... ne ia așa ca o amețală și cădem jos. N'avem nici-un om teafăr pentru corvada bateriei.

Abia acum bag de samă că sergentul are dreptate; căci numai acum mă uit cu tot dinadinsul la ochii lui duși în fun-dul capului și înțeleg că... orice stăruință este o zăbavă adău-gată la cele de pînă aici...

— Vezi, dum-neta, la a treia adăugă el, cu cea mai ne-prefăcută dorință de a-mi sta în ajutor—acolo mai au cîțiva oameni teferi, pînă le-or veni și trîndul lor...

A treia, la cîțiva pași. Un „majur“ inspectează, acum pe ploae, conovețele goale. Nu văd nici-un cai, nicăiri, cum nu văzusem nici la întăia. Ii spun și majurului dela a treia ne-voia mea și-i fac aceiași rugăminte. El însă răspunde că, fără îndoială, o să capăt doi cai, dar... că trebuie să mă adresez domnului sublocotenent, pe care îl găsesc chiar la marginea satului Curături, peste care dau numaidecît, dacă apuc dru-mul din dreapta.

— Bine — zic eu, cam cu sîială, căci încercam un fel de intrigărie—dar la întăia, niște sergenți îmi spuneau că dacă ar fi în baterie domnul majur, dum-nealui ar fi putut să-mi dea cai și că ar fi fost piedică numai lipsa de oameni...

— Apoi ei aveau dreptate — face majurul dela a treia. Ofițerul lor îi la spital și a rămas majurul mai mare la întăia. Și majurul dela a treia are dreptate! — îmi zic eu în gînd—luînd-o grăbit și cu inima strînsă spre Curături.

În marginea satului întilnesc o fetiță c'un sac în cap, în chip de glugă; o întreb, se 'ntoarce din drum și-mi arată casa în care stă un ofițer. Pe o tăbliță de scînduri, bătută într'un stîlp al porței—acesta-i singurul sat, din cele văzute de mine, care mai păstrează împrejmuirea caselor—cetesc nu-mele ofițerului și mi izbucnește un oftat de ușurare. Ce?... m'apropii... tăblița are un adaus cu creta... „la spitalul de e-xantematici“. Dau să 'ntreb din nou pe fetiță dacă nu mai știe vre-o casă cu ofițer în gazdă, însă plecase, cît cetisem eu tăblița. Pornesc înainte cu hotărîrea să merg pînă ce volu găsi eu singur o casă cu ofițer. S'aude un clopot de biserică, tras într'o limbă. A murit un om, ori îl duce la groapă. Grea vreme și a ales să moară! Un soldat îmi arată o cărare la stînga, care mă duce drept la casa unui ofițer. La poartă gă-sesc o tăbliță la fel cu cealaltă, cu alt nume, dar cu același

adaus cu creta. Sunetul clopotului într-o limbă începe să mă chinuiască. „Pentru Dumnezeu!—gîndesc eu, cu ciudă, în e-
goismul meu—tocmai cînd am eu nevoie de dînșii s'au pus pe
dus la spital?” O iau înapoi, aproape la fugă. Dau peste alt
soldat, grăbit—mai mult probabil de frică să nu-și ude prea
tare tunică. Il întreb pe acesta să-mi arate o casă cu ofițer
sănătos, ca să nu mai pășesc, cum pășii adințoarea, în două
rînduri—mai ales că acum n'am nici-un fel de înclinare pentru
stabilit vre-o statistică civilă ori militară asupra mișcării po-
pulației din Curățuri.

El îmi spune că găsec pe „domnul locotenent Stoicescu Ion”.

— Da' dumnealui nu-i la spital, camarade?—il întreb eu
din nou, cu teama să nu mă duc degeaba.

— Nu!... l-am văzut, or fi două ceasuri, trecea spre po-
potă... sînt ei mai toți prin spitale... care a scăpat de spital?...
dar au mai rămas cîtiva aici... vino cu mine, eu trec pe dru-
mul popotei—adaugă el.

— N'ai auzit, camarade, ce trage clopotul de moarte?—
il întreb din nou, din urma lui. Civil, ori militar?

— Civili, domnule—îmi răspunde el, mirat că nu știu a-
sta lucru. Ai noștri mor prin spitale și-i îngroapă deacolo.
Aștia mor... de nu-i mai dovedește cu îngropatul!

La popotă, doi soldați gătesc mîncarea într'un șopron.
În aceeași îngrădire, o casă cu două camere, despărțite c'o
tindă. Se vede că una din camere slujește de popotă, iar alta
e locuită de cineva. — Întreb pe cei doi soldați dacă nu sînt
la popotă niscăi ofițeri.

— Sîntără, domnule!—răspunde șeful bucătar,— cum să
nu fie! au rămasără ei cam pușini, nu-i vorbă, dar tot avem
acum chiar aici doi. Că nainte nu-i dovedeam cu mîncarea
și-acum mai să n'am cui face mîncare!...

— Apoi mie mi-i destul să găsec pe unul, domnule bu-
cătar!—fac eu amărit.

— Se poate, domnule... decît să mai aștepți nițel... acum
nu se poate...

— De ce nu se poate, camarade? il întreb din nou și
mai amărit.

— Apoi... ei dorm, domnule... și nu putem să-i sculăm
dacă n'avem ordin. Dar trebuie să se scoale deacum... că dorm
cam de mult.

— M'apropii de foc și m'așez pe-un trunchiu de lemn
gros, rătezat scurt și pus în picioare ca să slujască de stat
pe el, lîngă vatră. Soldații își văd de treabă, dar simt că se
uită la mine cu mirare, după întrebările pe care mi le pun.

— Pe jos!—face șeful, în loc de întrebare.

— Nu!—răspund eu, cu hotărîrea de a le croi pe de-
a'atregul.

- Dar ?
- Cu automobilul !
- Automobilul ? !
- Da !
- Incotro ?
- Vaslui.
- V'ajă răsturnată ?
- Da !
- Și-a stat ?
- Nu !
- D'ala sinteți așa minjit cu noroiu !... I-ați ridicat !...
- Poi ?

Se face tăcere. Incep să tremur. În față căldura focului în spate... apa cursă prin pălărie, pe dunga spinării, se răcește. Imi ard picioarele: numai acum bag de samă că-s ud până la genunchi. Toată apa scursă depe pelerină, zăbovese mai întâiu pe pantaloni, dela genunchi în jos, da prin ghete și numai apoi își vede de drum.

— Ascultă, camarade— încep eu din nou, rupind tăcerea, dămol—ei dorm de urit, că n'au ce face, pe-o vreme ca asta. Eu sînt bucureștean și am numai decît nevoie să vorbesc cu domnul locotenent Stoicescu Ion, pe care îl cunosc de-acolo și chiar mi-e nepot de frate. Ai să vezi singur cum o să se bucure, cînd m'o vedea...

— Las' că mă duc eu! — face ajutorul, pornind-o spre casa-popotă—că n'o să-ni tae capul !

— Să trăești, camarade—il spun eu—sculîndu-mă de lîngă foc, ca să fiu gata cînd m'o chema, ori cînd o eși afară domnul locotenent Stoicescu Ion.

— Acuma—gîndesc eu, în așteptare—de capăt doi cai de artiferiê, chiar m'a văzut Dumnezeu... scap de nevoie !

Locotenentul un băet tinerel, îndată ce află dela mine cine sînt și ce caut—nu era adevărată povestea că-l cunosc—trimite să cheme pe caporalul Măciucă și-i dă ordin s'alerge, în galop, s'aducă și să pună hamurile pe cei mai-voinici cai din baterie. Iar până vor veni caii—o să fie ceva zăbavă, ei sînt la păscut pe cîmpul din cealaltă parte a satului—mă pofteste în casă și dă ordin bucătarului să facă, tot în galop, două ceaiuri fierbinți și să vie cu o perle de haine...

— Zadarnic să mai vie peria—il întreprer eu. Numai a-casă, dupăce s'or usca hainele, o să fie chip de adus la ade-văr. Doar o cană de apă să mă spăl pe mini... În graba mea, venind dela spital, la vale, am căzut deabușelea, cînd pe spate, cînd pe brînci și nici n'am mai vrut să știu în ce hal sînt de noroiu.

Se deschide ușa și vine cu ceaiul; clopotul bisericii răzbate din nou, până la noi și-mi aminteste de tinjala cu boia llenei... a cărei llene ? ...a llenei, căre are casa lîngă biserică

și o fată, Cătinca. Cum se uită numele de care nu mai ai nevoie! Ce să-mi mai bat capul cu numele Ilenei, când, iacă-iacă, vin doi cai de artilerie!

Cum începem să bem ceaiul, mă cuprinde o moleșală și mă năpădește un somn, de nu mai știu ce să mai fac... față de amabilitatea locotenentului, care s'arată cu totul fericit, când îi spun că-i cunosc familia și-i știu chiar și casa din strada Popa-Soare din București. În câteva rinduri îmi mușcă buzele, ca să-mi fac durere și să nu mă prăval cumva de pe scaun de somn.

Caporalul Măciucă avusese grija să ordone, în trecere, soldatului Petcof Guran, s'aștepte cu hamurile gata că are să meargă cu mine.

Când ajungem cu Petcof la brișcă, găsim pe Gheorghe răbegit de frig, murat de ploae și disperat că n'are o luminare de ceară curată... Nu se știe de-ajunge Dochiza cu viața la spital. Ar fi și pentru medic și pentru mine, o problemă nouă: ar putea un medic să primească la spital un mort? Ași putea eu, după ce am intrat în curtea spitalului, să mă întorc înapoi c'un mort, să intru cu el în lași, fără proces-verbal de constatarea morții și fără autorizarea de a-l transporta dintr'o localitate în alta, fără sicriu închis?... Perspective nouă mi se deschid...

Înhăptăm iute caii de artilerie și urcăm numaidecât plepșul, pe care nu-l putuse urca al nostru. Gheorghe, când își ia grija drumului, se întoarce la caii noștri; iar eu cu Petcof, pe lângă cai, îl îndemnăm mereu și urcăm încet, dar urcăm.

Un nou piept, mai rău și mai tunecos decât cel dintăiu, ne dă de sminteală.

Caii cad în genunchi și se opresc așa, ca pentru o rugăciune. Petcof se'nfurie, răcnește, lovește; răcnesc și eu din baerile inimii, dar toate în zadar. Punem un lemn printre spițele roților dinapoi și hotărîm să-i lăsăm să se mai odihnească. În vreme ce eu desfund roțile de clisa lipită și încărcată cu pământul negru de pădure, care le îngreuiază învîrtirea, Petcof, de loc din județul Constanța, se frămîntă, nu-și află loc și oftează. Cași când ași gândi eu, că el îi vinovat de nu putem urca.

— Vezi, dumneta, caii ăștia?!—face el, ca să se desvînovătească,—cînd am intrat în războiu, ași fi putut urca numai cu dinșii tunul, chiar pe aici. Urcam cu el tunul purtat de șase cai! El! dar cum îi hrăneam atunci... și cum sînt hrăniți acum!... lepădați în marginea satului...

Incepe ploaie cu lapovișă. De urcăm... bine! de nu... aici și locul de înopțat pe lapovișă! Simt în suflet ceva de ghiță; poate tocmai din pricina lapovișei, care, văzînd cu ochii, răcnește ploaia și îndoeste fulgii de zăpadă. „Unde-l, acum, tineta cu bol, a Ilenei lui Lungu!” gîndesc eu.

Incercăm din nou. Eu mă pun cu spatele, dinapoia briștei și, cu picioarele înfipte în pământ, tocmai cum s'așază meșterii de urcat butoaele în care, ridic... cum n'am ridicat încă în viața mea. Cînd pornește brișca rămîn locului; amețit și tot în picioare: aștept să se stingă roiul de scînteii verzi și roșii, care îmi joacă pe dinaintea ochilor.

Cînd ajung brișca din urmă, Petcof îmi spune că de-a-cum scăpăm de nevoe: A aflat cum vine treaba. Caii au puțină putere; coasta-i răpede, ei se umplu de suflet și nu mai pot urca. Trebuie odihniți des, că nu ne mai lasă în drum.

Și Petcof are dreptate: la două-trei prăjini de loc, odihnim un minut-două. Incet și cu popasuri dese ne apropiem mîreu; iar la ceasurile opt, cînd încă se'ngină ziua cu noaptea, intrăm în curtea spitalului de tuberculoși depe virful Birnovei.

Patul Dochîței, pentru norocul ei, s'a nimerit să fie lângă sobă. Ea îmi face semn să mă apropii, că are să-mi spună ceva. Crèdeam-că are să-mi aducă o imputare, în chip de tînguire... o las singură, numai între bărbați; dar nu; ea nici nu băgase de-samă, că-i așezată între bărbați: însă nici vre-unul dintre bolnavi nu și-a ridicat capul să vadă cine vine între ei. Peste tot, liniște de cîmîtir, în toate salele spitalului.

— Dacă vine Florea să mă caute... ași dori să se ducă la cîmîtir... să pue o cruciuliță la capul lui Floricel... să-l nimeresc... cînd m'oi duce la mormîntul lui... cu tîmie — îmi șoptește Dochîța, cu o sforțare peste puterile ei.

O gardiancă mă cheamă la domnul secretar al cancelariei care mă întrebă să-l dau lămuriri, pentru trecut în condică.

Cum o cheamă pe pacienta? De unde este? Cum îi cheamă pe tatul pacientei? Unde-i născută?

Și n'am știut să-i spun decît c'o cheamă Dochîța..

Spiridon Popescu

Evreii țării la o răspintie

Patria este o maică ce-și iubește
pe toți fiii, care nu-l deosebește,
fără numai înl'afie, întrucit ei vreau
să se deosebească.

Dinu Golescu.

Depe culmile Științei se văd mai
curînd zorile zilelor viitoare, decit
de jos, din invălmășeala luptei pen-
tru existență.

Ferdinand Lassalle.

Studiul chestiunii evreești constituie astăzi o ramură a Științelor sociale. Sînt atît de multe și de variate problemele ce se pun în jurul acestei chestiuni, încît s'au găsit sociologi care să se specializeze în cercetarea lor.

La aceștia va trebui să recurgem pentru orice lămurire.

Ei nu se bucură însă în ochii celor mulți, mai ales la noi, de încrederea pe care o merită, nu numai pentru că părerea lor nu sînt îndeajuns cunoscute, dar și din pricină că, pe deoparte, știința socială fiind tînără, nu are reputația celorlalte științe; iar, pe de altă parte, chestiunile sociale, atingînd zilnic interesele fiecăruia, au darul de a dezvălui patimi ce întunecă dreapta judecată.

Aceasta nu împiedică, bine-înțeles, ca în chestiunea evreiască să existe un adevăr științific și omul de știință are „datoria sacră de a veni, cînd poporul e rătăcit, să-i zică: nu merg după tine; tu ai facultatea de a simți răul, leacul rămîne la mine să-l arăt, iar datoria ta este să-l urmezi” (P. Carp).

Sigur însă că nici masele populare nu au fost dumerite în chip dezinteresat și obiectiv în tot ce-l privește pe conlocuitorii evrei și de aceia credem nimerit să lămurim, servindu-ne de luminile celor inițiați, măcar o latură a chestiunii evreești astăzi de actualitate: problema națională.

Ce sînt și ce pot fi Evreii, din punct de vedere național,
în țara noastră: Evrei sau Romîni?

Pentru a putea raspunde la aceasta intrebare trebuie sa vedem mai intai ce este o națiune.

S'au luat elementele cele mai deosebite și s'a spus că ele formează, fiecare în parte sau toate la un loc, caracteristica necesară a națiunii.

Să le cercetăm pe rând.

Era natural ca rasa să atragă atenția, în primul loc, celor ce se ocupau de problema națiunii.

Dar caracterul de rasă al unei colectivități e un indiciu cu totul obiectiv; cind vorbim de conștiință națională avem de a face cu un factor psihologic și o legătură între fizionomia oamenilor și idealurile lor naționale n'a stabilit încă nimeni.

- Același lucru îl putem spune asupra caracterului psihic al unei colectivități. Nu există însușire sufletească normală care să împiedice pe cineva de a-și însuși conștiința națională a vreunui neam.

Realitatea confirmă această aserțiune. Din mijlocul aceleiași rase—cuvîntul luat în înțelesul cel mai strîmt—se desfac națiuni deosebite. Astfel între colonie și metropolă nu-i, la început, nici o deosebire de rasă (nici chiar de naționalitate) și totuși „printr'o lege fatală, după un anumit timp colonia se separă ca un fruct copt, iată o naționalitate cu totul nouă adesea antipatică celei vechi” (De la Grasserie).

O experiență socială, care adevărește cele susținute de noi, avem chiar în trecutul nostru. Copiii smulși ca tribut de către Turci din țările românești se înforceau ca ieniceri împotriva părinților și fraților lor: dușmăneau pe cei de o origină cu dînșii și luptau alături de cei care i-au crescut în aceeași conștiință de solidaritate.

Rasa nu hotărăște națiunea și pentru motivul că aceleiași națiuni sînt formate din rase deosebite.

Pe Americani îi socotim ca pe o națiune, cu toate că formează un conglomerat de elemente etnografice cu totul deosebite.

Neamul cu conștiința națională cea mai vie, Francezii sînt din punctul de vedere al rasei poate cei mai amestecați (J. Finot).

Nu se mai vorbește astăzi de o origină pură daco-romană a poporului românesc (N. Iorga); dar se afirmă o unitate a conștiinței sale naționale.

Un alt element constitutiv al-națiunii ar fi religia.

Dacă cercetăm realitatea vedem că religia și națiunea nu coincid. Religia e mult mai cuprinzătoare și dacă ar fi să hotărăscă ar trebui, de-o pildă, ca toți creștinii, sau toți budiștii, să formeze o națiune. Aceasta nu se întîmplă, ba observăm chiar că înăuntrul aceleiași națiuni întîlnim credinți deosebite. Albanezii sînt mahometani și creștini; Germanii, protestanți și catolici; Sîrbii, catolici și ortodoxi; Românii, ortodoxi și uniți.

Vedem deci că religia, dacă a însemnat mult în luptele dintre popoare în trecut, n'a fost, pentru vremurile moderne, o ple-

dică la consolidarea națiunilor. De altfel toate religiile se așează în principiile lor morale esențiale și azi prapastia dintre religie și necredință e mult mai mare ca aceia dintre diferitele sisteme religioase. Disputa în materie de religie nu mai poate fi un element constitutiv al conștiinței naționale moderne.

Nici limba nu poate fi considerată ca un element hotărîtor. Dacă printr'însa se ține trează conștiința națională, ea este nu mai un mijloc de întărire și nu un criteriu de recunoaștere a naționalității. Limba fiind o formă externă de manifestare, națiunea, ca să existe, nu e nevoie să fie omogenă sub raportul lingvistic.

Evreii greci știau să citească vechiul testament numai pe grecește; erau totuși Evrei și nu Greci. Mulți Români din părțile ungurene și-au pierdut graiul românesc, se știu totuși Români. Belgienii vorbesc două limbi deosebite, formează însă o singură națiune. Vorbitorii celei mai răspândite limbi—engleza—nu constituie o națiune unică; Americanii, Irlandezii, Englezii sînt națiuni deosebite.

Vedem deci că însușirile psiho-fizice ale oamenilor, credința și limba lor, precum și mediul cosmic în care trăesc—Românii macedoneni, departe de teritoriul dintre Nistru, Tisa și Dunărea, se simt membri ai națiunii române—toate aceste elemente, în parte sau în total, nu sînt constitutive pentru conștiința națională.

Ernest Renan a exprimat această idee într'o frază rămasă clasică în care ne și arată ce trebuie să ne atragă atenția mai mult cînd vrem să tîlmăcim înțelesul cuvîntului națiune. El zice: „Omul nu este sclav nici al rasei, nici al limbii, nici al religiei sale, nici al cursului fluviilor, nici al direcției lanțurilor de munți. O mare legătură de oameni, sănătoasă la minte și cu inima caldă, creează o conștiință morală care se cheamă națiune. O națiune este un suflet, un principiu spiritual“. Conștiința națională nu poate fi deci determinată prin semne exterioare, ci ea se sprijină pe o convingere subiectivă. Aparții națiunii de care „te simți legat prin coarde de nedistrus“ (G. Rümelin.)

Și ceiace dă naștere unei asemenea conștiinți e soarta și străduința comună a oamenilor care trăesc la un loc și care ajung aproape fără voia lor la o viață intelectuală și afectivă comună. Așa izvorăște conștiința națională a locuitorilor aceleiași țări și ceiace întărește legătura dintre ei e „comunitatea de gîndire și mai ales comunitatea de interese“ (Gh. Panu).

Starea de conștiință-spirituală de care vorbim ajunge să stăpînească pe individul social pe calea firească a unui proces psihologic subconștient „prin pătrunderea sufletească în solidaritatea istorică, culturală, morală și economică, comună pluralității de oameni din care face parte“ (I. Mateiu).

Dar ea poate fi trezită și susținută și prin educație, pe calea rațiunii și a sentimentelor, de oarece națiunea se bizue pe conștiința solidarității născută dintr'o cultură unitară a unei comunități de oameni (A. Neumann). Pentru închegarea corpului social, această conștiință constituie un mijloc făurit cu voință, prin urmare universal (M. Lazarus și H. Steinthal). Iată de ce se poate spune că factorul determinant și de creare al națiunii este voința socială (D. Gusti).

* * *

Care este răspunsul ce ni-l dă teoria naționalității la întrebarea: Ce pot fi Evreii din punct de vedere național?

Teoreticește și priviți ca indivizi, ei pot fi Evrei și pot tot așa de bine fi Franceji, Engleji, Americani, Germani sau Romîni. Pot fi Evrei, fără să fie determinați la aceasta de împrejurări din afară, cum ar fi antisemitismul, ci, după expresia sioniștilor, „Evrei prin ei înșiși” (Nordau, Posmanik).

Se pot însă și identifica cu națiunile în mijlocul cărora trăesc, după cum confirmă cercetătorii care au observat cu nepărtinire atitudinea lor (Leroy-Beaulieu, Cauwés, Wundt, Sombart, Loria, Luzzatti).

„Care ar fi îndreptățirea afirmării unei conștiinți naționale evreiești?”

Aceiași cași a oricărei națiuni existente și anume: conservarea naționalității ca factor necesar al culturii umane, ca cea mai înaltă potență a umanității.

Această îndreptățire n'o neagă nimeni, nici socialiștii de oriunde (K. Marx), nici cei dela noi (T. Maidanik).

Valoarea culturală pe care o reprezintă națiunea, prin individualitatea ei, este scopul urmărit, care îndreptățeste existența națională.

Acest scop este un drept, din punctul de vedere al unui idealism umanitar.

Dar în Sociologie nu putem vorbi de drepturi propriu-zise, ci mai curînd de forțe. Umanitatea, în stadiul în care se găsește, nu poate garanta realizarea scopului de care vorbim nici măcar națiunilor existente; cu atît mai puțin va avea putință și motiv s'o facă față de Evrei, care, astăzi, nu constituie o națiune, nu desfășură o cultură specifică și prin urmare nu au posibilitatea și nici îndreptățirea unei conștiinți naționale. E vorba de Evreii care trăesc și vor trăi în mijlocul altor națiuni.

Umanitatea—reprezentată de cele mai multe ori prin națiunile mari, „cu interese nelimitate”—poate să ușureze renașterea

națiunii evreești și, dacă întreg procesul natural de fenomene necesar pentru realizarea acestui ideal nu va fi sîngherit, atunci națiunea evreiască renăscută va avea posibilitatea și îndreptățirea unei conștiinți naționale.

În Palestina, peste un veac, pe un teritoriu stăpînit și apărat cu puteri proprii, într'un stat autonom, va trăi poate un organism viu, de sine stătător și cu toate clasele sociale formate, care va fi națiunea evrească.

Date fiind însușirile specifice ale rasei evreești, care va forma nucleul viitoarei națiuni și tradiția moștenită dela vechiul popor, care a trăit pe același pămînt, cultura dezvoltată acolo va fi înfloritoare și conștiința națională firească și puternică.

Dar, vorbind de renașterea națiunii evreești, enunțăm un număr de condiții de existență, care trebuiesc realizate. Ele nu sînt, după cum am văzut, elementele constitutive ale națiunii, formează însă mediul cosmic, biologic și psiho-istoric, fără de care o națiune nu poate să se nască și nu poate trăi.

Cercetarea posibilităților de realizare a acestor condiții nu intră în cadrul studiului de față. Aici trebuie să stabilim doar atât: trecerea Palestinei în mîna Evreilor poate fi o soluție veșnică a ideii naționale evreești; ea nu e însă o soluție pentru situația nehotărîtă în care se găsesc 15 milioane de Evrei răspinși în toate colțurile lumii.

Evreii din Diaspora, în majoritatea lor, nu pot forma națiunea evreiască din Palestina și nici nu pot rîvni la o existență națională în mijlocul celorlalte națiuni.

Într'adevăr, această imposibilitate este evidentă, din orice punct de vedere am privi chestiunea: bio-social, teritorial-economic, politic, cultural.

Măi întăiu, nu putem presupune existența stadiului ultim de unitate electivă-etică, pe care îl reprezintă națiunea, fără stadiul etnic antemergător.

Întocmai după cum nu ne putem închipui conștiința de sine a individului, fără existența lui psiho-fizică unitară, tot așa nu ne putem închipui conștiința națională, fără materialul omenesc diferențiat și organizat pentru o viață comună, fără unitatea naturală formată din indivizi socializați și solidarizați pentru o coexistență de sine stătătoare.

Nu poate exista națiunea, pînă nu există poporul, în sensul bio-social.

În acest sens însă, Evreii din Diaspora nu sînt un popor.

Să demonstrăm.

Diferențierea psiho-fizică a indivizilor este un fapt ce se

impune dela sine oriunde trăesc mai mulți oameni la un loc. Ea este determinată de lupta pentru existență.

Oamenii fiind un produs al naturii organice, ei sînt supuși unor anumite legi biologice, care au de efect inegalitatea lor, atît ca indivizi, cit și ca grupuri.

Pentru a putea smulge lumii inconjurătoare tot ce-i trebuie ca să satisfacă trebuințele lui, omul dispune de facultățile trupului și ale spiritului, pe care, parte le-a moștenit, parte le-a dobîndit.

Aceste facultăți, ca produse ale naturii, sînt supuse unor legi independente și de acela opuse legilor pe care ar voi să le impue voința omenească.

Este firesc, prin urmare, ca omul-creator, în dorința de a izbîndi, să se supue mai întăiu naturii sale omenești—cum a făcut-o și față de natura încunjurătoare—pentruca apoi s'o poată stăpîni cu atît mai ușor.

Această supunere, cerută de felul și de intensitatea luptei pentru existență, constă într'o acomodare și transformare a puterilor creatoare omenești, prin economisirea și chiar atrofierea unor energii, ca o condiție de cheltuială eficace a unor energii nouă și crescute.

È o aplicare a principiului economic la puterile creatoare omenești.

Nu e vorba de o înriurire a omului, voită, cu intenții utilitare; ci-de un proces firesc, care în împrejurări cosmice și sociale date, nu poate fi decît fatal.

Insușirile psiho-fizice ale oamenilor sînt determinate în ultimă analiză de împrejurările cosmice și sociale; ele nu se schimbă însă cu ușurința cu care se pot schimba aceste împrejurări. În lupta pentru existență, omul, individual sau colectiv, stă prin urmare înarmat cu facultăți născute din chiar această luptă, iar izbînda nu poate fi hotărîtă, la un moment dat, decît de însușirile pe care le are la acel moment.

Reesă pentru cercetarea noastră că însușirile unei colectivități omenești depînd de viața pe care a dus-o, că nu toate colectivitățile au aceleași însușiri și că fiecare dintre ele, după felul ei, trebuie să aibă anumite însușiri ca să poată exista (A. Schäffle; K. Bücher; G. Simmel; I. Zollschau).

O asemenea colectivitate socială, cu însușiri specifice și determinante pentru existența ei, este poporul.

În stadiul în care se găsește astăzi, evoluția economico-socială, un popor fără țărani nu poate fi conceput. „Omul pămîntului e pretutîndeni măduva popoarelor“ (D. P. Marțianu). O colectivitate de oameni care a pierdut pentru toți membrii ei însușirile psiho-fizice caracteristice plugarului, nu poate duce o viață neatîrnată, nu împlinește, prin urmare, condiția de existență bio-socială a unui popor.

Aceasta e situația Evreilor din Diaspora.

Mediul cosmic și cel social în care au trăit de veacuri le-a

transformat însușirile trupești și cele sufletești în așa măsură, încît i-a făcut improprii pentru munca cimpului.

Iată de ce—dintr'un nucleu al rasei evrești, însă fără contrebue să se nască abia o clasă țărănească în Palestina și numai apoi va renaște poporul evreesc. „Țăranii nu pot fi improvizați. Ca să ai țărani îți trebuiesc în primul loc dispozițiuni înăscute, apoi tradiția din tată în fiu, dragostea de ogor, munca practică din copilărie” (P. Dehn).

Prin urmare, neavînd o pătură țărănească, Evreii din Diaspora nu pot forma un popor. „Tăiați dela rădăcină o pădure de stejari seculari—zice sociologul O. Ammon—și acea pădure va renaște. Dar ucideți clasa țărănească a unui popor și acel popor trebuie să piară”.

Dacă nu pot fi popor, nu pot fi nici națiune.

Oricît de folositori ar fi pentru alte națiuni, din punct de vedere individual, oricît de productivi ar fi ca profesioni—și sînt în mai mare măsură decît se crede—ca națiune, lipsindu-le pătura țărănească, n'ar putea fi decît un organism parazitar.

Iată, prin urmare, că, din acest punct de vedere, nu pot rivni la o existență națională, în mijlocul altor națiuni.

Dar pentru existența unei națiuni de sine stătătoare mai e nevoie ca poporul care o formează să fie stăpîn nestingherit pe un teritoriu propriu.

Numai pe un pămînt hotărnicit se poate naște o gospodărie națională și, bazată pe aceasta, poate înflori o cultură deosebită.

Numai pe un teritoriu distinct se pot exercita drepturi naționale.

Însăși conștiința națională, în care mediul cosmic nu intră ca un element constitutiv, găsește totuși un sprijin în teritoriul definit, prin ceiace se cheamă „conștiința geografică a unui popor” (Boutmy).

Realizarea principiului naționalităților s'a făcut pe două căi: reunirea fracțiunilor aceleiași națiuni și separarea națiunilor reunite artificial.

Aceasta a fost cu putință numai fiindcă, înăuntrul și în afara barierelor artificiale, națiunile trăiau pe pămîntul lor, cu toate că erau sub oblăduire politică străină.

Să ne gîndim la Poloni și la Romîni.

Oameni care s'au rupt din mijlocul națiunii lor și au format undeva, departe, o colonie, s'au putut constitui dela o vreme într'o națiune deosebită, fiindcă se știau stăpîni pe un teritoriu deosebit. Așa trăește națiunea australiană și cea canadiană astăzi.

Tot astfel își închipuiesc sioniștii posibilitatea de existență a viitoareii națiuni evrești și de aceea cer: „pămînt propriu subțicioarele poporului evreu” (Nordau).

Evreii din Diaspora, vor descongesciona ei, centrele evreești europene și americane pentru a popula Palestina ?

Cei mai mulți nici nu vor încerca a o face.

„O societate de oameni civilizați este așa de strîns legată de solul și localitatea în care ea s'a dezvoltat, că n'o poți transporta aiurea decît făcînd imposibilul: transportînd-o cu sol, cu localitate, cu orașe, cu totul. Această e tot atît de greu cît ar fi să separi spiritul de corp, fără ca să-l nimiciești“ (D. Drăghicescu).

Evreii, ce-i drept, nu sînt statorniciți în aceeași măsură ca popoarele stăpîne pe un teritoriu: ei au fost alungați din țară în țară și ca orășeni au poate ceva de nomazi într'înșii (W. Soibart).

Chiar ca orășeni însă, ei sînt legați de un anume mediu cosmic, diferit de cel ce-i așteaptă în Palestina.

Ce i-ar putea determina totuși să plece din țările lor de adopțiune ?

Nimic alta decît perspectiva unui traiu mai ușor.

Masele populare, dac'ar fi consultate, nu s'ar deplasa niciodată pentr'un ideal cultural, oricît de frumos ar fi.

Expediția Argonauților s'a făcut pentru lina de aur. Pentru aurul din Orient mergeau mulțimile în Cruciade și nu ca să dezrobească Sfîntul Mormînt. Pînă și în procesiunile religioase, mille de oameni înțelegeau că trebuie să se oprească în loc, fiindcă moaștele sfîntului se îngreuiau, nevoind să înainteze pe pămînt ce nu aparținea Bisericii. Proletarii din lumea întregă nu s'au unit; ei au luat armele și au pătruns în țări străine, luptînd-unil împotriva altora, pentru că fabricile în care lucrau acasă, să nu-și piardă debușeurile.

Tot astfel masele populare, purtate de gîndul de a se statornici în țări străine, nu s'au deplasat, în vremurile moderne, decît pentru că traiul, din punct de vedere economic, era mai bun în țara de imigrațiune, ca în cea de emigrațiune.

Interese materiale, prin urmare, pot determina, cel puțin de azi înainte, și masele populare evreești de a părăsi, de bunăvoie, țările lor de adopțiune, iar nicidecum frumosul ideal național evreesc, atît de greu de realizat.

E și ușor de ghicit ce puțin pot ademeni pe Evreii din Diaspora perspectivele vieții economice palestinene, de vreme ce, într'un pămînt virgin, trebuie ridicată abia o gospodărie națională; pe cînd ei sînt deprinși de veacuri să contribuie la dezvoltarea ultimei perioade a evoluției economice și să muncească în ultimele stadii ale producerii bunurilor, înăuntrul gospodăriilor naționale formate (W. Sombart; A. Ruppin).

Existența economică a Evreilor țării noastre este determinată de întreaga economie națională a producătorilor și consumatorilor romîni; în munca și în luptele economice ale Evreilor se oglindește mediul nostru național, produs al pămîntului românesc.

Iată de ce cei mai mulți nu-l pot părăsi.

Dar oare numai interese materiale îi leagă de pământul țării?

Cei ce au avut prilejul să vadă în anii crizelor cu câtă durere se despărțeau Evreii „drumeți“ de orașele Moldovei și cei ce i-au văzut pe acești emigranți, în țări străine (St. Cihoski), ne-au adus mărturie de legăturile sentimentale ale Evreilor noștri cu pământul românesc.

Aceste legături pornesc dintr'un simțămînt atît de firesc, încît am putea spune că reprezintă ceva fiziologic.

Cum vor putea fi ele înlăturate și cum se vor stabili legături asemănătoare, dela distanță, cu un pământ pe care n'au călcat decît niște străbuni îndepărtați?

Dacă mediul cosmic hotărăște până și caracterele psihofizice ale oamenilor (W. Helpach), a-i smulge din locul unde s'au născut și au crescut, ei și înaintașii lor, înșamnă a-i arunca într'un mediu protivnic firii lor.

Se potrivește, din acest punct de vedere, România cu Palestina? De sigur că nu.

Iată deci că și în ceiace privește teritoriul, Evreii din Diaspora nu pot contribui, decît prea puțin, la formarea națiunii palestiniene.

Că nu pot constitui o națiune deosebită pe un teritoriu străin, e dela sine înțeles.

Am văzut doar că nu se poate națiune fără teritoriu și nu cunoaștem în Istorie vre-o pildă în care o națiune să fi cedat alteia, de bunăvoie, teritoriul ei.

Pe pământul românesc sînt stăpîni Romîni, care sînt și autohtonii acestui pămînt. Ei spun: „Prin Daci și Romani, noi întindem firul vieții noastre până în hotarele preistoriei. Înainte de noi, n'a mai fost aici decît cerul și pămîntul..“ (S. Mehedinți).

Cine vrea să vie după Romîni, ca națiune, pe acest pămînt, va trebui să-l cucerească..

Vorbînd de forță ca mijloc de reconstituire și de menținere a națiunii, aducem în discuție o altă latură a chestiunii noastre: latura politică.

Sînt anumite condițiuni care dau unei societăți elementele necesare pentru constituirea ei politică. În primul loc: solidarizarea tuturor membrilor ei în jurul ideii de stat.

Dar națiunea, purtătoarea organizației de stat, este condiționată în existența și în dezvoltarea ei de atmosfera istorico-socială în care a trăit.

Evreii au rupt de veacuri continuitatea vieții de organizație politică de sine stătătoare.

Statele în care au trăit în Diaspora i-au dușmănit și i-au ținut departe de viața politică.

Aceasta e pricina pentru care constatarea (lui O. Weininger) că masele evreești n'au o deosebită înțelegere pentru ideea de stat, nu poate fi înlăturată.

Iată de ce statul iudeu va trebui să-și crească cetățeni.

Dar și cetățenii evrei ai celorlalte state vor trebui să aparție cu totul altfel, ca până acum, acelor state.

Războiul mondial a schimbat și a fixat definitiv raportul dintre stat și națiune.

Statul a eșit învins; națiunea e învingătoare. De azi înainte Statul e al națiunii, nu națiunea a Statului.

Unitatea socială vie, pe care o constituie națiunea, se menține printr'o organizare politică, adică prin statul ei național.

Această organizare politică este caracteristică, adaptată firii naționale, căci „un popor nu poate să-și aleagă după plac instituțiile sale, după cum nu-și poate alege nici culoarea ochilor sau a părului” (G. Le Bon).

Er' trebuie să fie proprie, a unei singure națiuni, fiindcă „condiția indispensabilă a existenței naționale stă într'o viață de stat puternică și independentă” (D. Schäfer).

Ca să-și asigure această condiție de existență au luptat națiunile în războiul din urmă și nu ca s'o piardă pentru totdeauna, sub jugul statelor ce pretindeau că pot apăra interesele mai multor națiuni în același timp.

Statul național este prin urmare „personificarea politică și juridică a națiunii, el este națiunea concretă, văzută prin prisma organizatoare a categoriilor politice și juridice” (D. Gusti).

Evreii în Diaspora nu pot avea un stat al lor, fiindcă nu sînt o națiune și nu sînt o națiune, fiindcă, după cum am văzut, nu sînt nici măcar un popor, sălășluit pe un teritoriu propriu.

Pedealtă parte, chiar dacă ar împlini această din urmă condițiune, ei nu s'ar putea constitui ca națiune deosebită într'un stat străin, fiindcă acceptînd cetățenia unui stat, intrînd, prin urmare, în solidaritatea politică pe care o constituie statul, intră implicit în solidaritatea de simțire, pe care o constituie națiunea (Staatsgefühl=Nationalgefühl: G. von Below), statul nefiind altceva decît unul din aspectele națiunii.

Evreii, cetățeni romîni, dacă se declară o națiune deosebită, ar trebui considerați ca locuitori cu naționalitate dublă.

Dar din cele spuse reesă că dubla naționalitate e o soluție imposibilă, pentrucă e o imposibilitate morală. Un om sau un grup de oameni nu poate face parte din două naționalități în același timp.

Abia se formulase principiul naționalităților, la 1848, cînd acest loc comun fu pus cu multă ironie în fața lordului Brougham, de către ministrul de externe francez, cu prilejul cererii aceluia de a deveni franțuz, rămînînd în același timp englez. Și cu un moment înainte recunoașterii definitive a aceluiași principiu, prin războiul mondial, Germanii au făcut încercarea ipocrită de a sluji

națiunea germană cu legea Delbrück, care permitea conașionaliilor de a accepta de formă o cetățenie străină.

- De azi înainte trebuie să admitem în chip sincer — ținînd seamă de realitățile sociale și nu de generozitatea unor oameni politici occidentali — că cetățenia și naționalitatea se confundă, fără ca aceasta să însemne o violentare a minorităților de limbă sau de credință religioasă și fără ca această stare de fapt, pe care o vedem ca o realizare a prezentului și ca o necesitate a viitorului, să răpească adevăratelor naționalități, subjugate încă politicește, dreptul de a se dezrobi.

Statul național este rezultatul unui proces istoric, care a cerut jertfe mari și nenumărate, el este viață din viața națiunii.

De aceea stat național înseamnă suveranitate națională, suveranitate națională înseamnă independență națională.

Admiterea unei națiuni străine înăuntrul statului național — conflictele naționale fiind tot atît de firești și de legitime ca și cele sociale — ar însemna știrbirea suveranității și independenței naționale. În tot ce privește organizația necesară a statului național, națiunea are un interes ireductibil; și cînd e vorba de interese ireductibile, conflictele nu se pot rezolvi decît prin raportul de putere. Puterile în conflict nu se pot măsura însă înăuntrul aceluiași stat, statul fiind el însuși puterea constituită a națiunii.

Și aceste spuse, care poate fi atitudinea națiunii de stat, la noi, față de acea minoritate, care, cu toate că depinde în totul de ea (din punct de vedere economic, social, cultural), s'ar declara totuși, din fantezie politică, o națiune deosebită, ar cere prin urmare un privilegiu și nu un drept?

Atitudinea de care vorbim depinde de țaria conștiinții naționale rominești.

Iată ce prevede în această privință D. Iorga: „Lupta pentru privilegiu a străinilor nu va întîlni, mine, opoziția statului; care trebuie să fie drept cu toți cetățenii lui și uneori chiar îngăduitor peste drept, ci această conștiință însăși, contra puterii căreia nu poate scuti nici-o garanție mondială în favoarea „minorităților“ vrednice și nevrednice“.

Să vedem totuși care poate fi atitudinea statului român.

La baza oricărui stat se găsește egoismul național, coalițiunea egoismelor individuale, pricinuită de interese și de dușmani comuni (F. Le Dantec).

Acest egoism este mai puternic în clipa cînd pentru întâia oară se poate afirma și impune pe deplin; mai puternic la o națiune dezrobită după veacuri de luptă și de renunțare; într'un stat tînăr, el însuși, ca și orice organism în formațiune, egoist prin excelență.

Diplomații statelor occidentale, în numele unor principii înalte, au vrut să impue o domolire a acestui egoism, nu în patriile lor, ci în statele „cu interese-limitate“.

Reprezentanții acestor state și-au luat îndatorirea de a satisface dorința diplomației occidentale. Au uitat însă că ar fi trebuit consultate și națiunile pe care le reprezentau, căci poftele națiunilor sînt mai aspre, triumfurile lor mai trufașe, disprețurile lor mai insultător decît al principiilor" (A. Sorel).

Și fiindcă n'au consultat națiunile, s'au întîmplat pogromuri în Polonia, în Ucraina, în Palestina.

Desigur, voinții națiunii predominante de a-și afirma egoismul, i se poate opune voința de a fi o națiune a Evreilor.

Dar ceiace se ia drept conștiință națională la Evrei nu e decît conștiința solidarității unei frînturi dintr'un popor, conștiința care se naște în anumite timpuri și în anumite state și care pierce odată cu împrejurările ce i-au dat naștere.

Voința, bazată pe o asemenea conștiință falsă, nu poate perzista și, dac'ar perzista, nu vedem mijloacele prin care s'ar putea impune.

Numai o neatințare de fapt, a unei colectivități cu însușiri de națiune, poate să impue, poate să fie consfințită prin legi și apărată de morala internațională.

Evreii noștri trăesc însă înăuntru națiunii romine, depind într'atita de ea, încît, chiar dacă ar avea interese deosebite, ele n'ar putea fi luate în seamă, cînd însiși precursorii „Societății Națiunilor” recunosc că „interesele grupului mai mare vin înaintea intereselor grupului mai mic” (J. Novicow). „Inăuntru fiecărui stat primează conștiința socială comună și încrederea comună în stat: lucruri ce nu depind întru nimic de drepturile și datorile umanitare” (W. Wundt).

Atitudinea statului romin mai depinde de momentul în care au intrat Evreii în cetățenia romină și care corespunde cu momentul în care națiunea și statul rominesc se consolidează definitiv și cu un alt moment caracteristic vremii, acela în care lupta de clasă încearcă să treacă barierele naționale.

Politica de clasă, întemeiată pe divergențele de interese în ordinea economică, va apropia elementele eterogene din cuprinsul Romniei-Mari; dacă însă lupta socială va încerca să nescotească granițele țării, ideologia cosmopolită nu va trage niciun folos, dar statul romin va fi primejduit.

Primejdia va fi nemăsurat mai mare în cazul cînd existența mai multor națiuni înăuntru statului romin va da prilej diferitelor clase sociale de a găsi conaționali în state străine.

De acela avem datoria de a face ca sferile de acțiune solidară ale tuturor intereselor sociale să fie cuprinse în sfera de viață a națiunii de stat.

Această solidarizare națională a tuturor cetățenilor e impusă statului nostru, mai mult ca oricărui alt stat, de însăși psihologia poporului romin.

Sîntem un stat de plugari. Negustorul știe de negoț; agricultorul știe de ogor. În toate manifestările vieții lui e fixat în hofotare, acolo unde nu sînt, de a te hrăni din brazda muncită de el și de a te uita totuși peste hofar. „Un popor agricol se ține numai în marginile dreptului său național, dar într'acolo cu înverșunare își îndreaptă toate silințele” (N. Iorga).

Iată motivele pentru care statul național românesc nu poate tolera o națiune evreiască.

Două pilde ajung pentru a arata la ce situație absurdă și dăunătoare ar duce o atitudine contrarie.

Evoluția economică duce spre economia mondială. Până cînd desăvîrșirea acesteia va fi o piedică a conflictelor naționale, deocamdată, începuturile ei sînt un prilej de conflicte între națiunile cele mai îndepărtate. Războiul mondial a înlăturat starea de pace dintre Bulgaria și Japonia. O situație analoagă este posibilă, într'un viitor conflict mondial, între România și Palestina, fie c'ar fi stat independent, fie c'ar fi o colonie engleză.

Ce se face statul român cu un așa de mare număr de cetățeni care se simțesc și se declară solidari cu conaționalii lor din statul dușman?

Dar de ce să mergem alît de departe?

Evreii dacă ar vrea să fie Evrei în România și dacă această dorință ar putea fi recunoscută ca un drept, acest drept n'ar putea fi răpit desigur nici Evreilor din Ucraina, din Polonia, din Ungaria.

Și atunci ne putem închipui că toate aceste state ar putea privi cu liniște ca, într'un eventual războiu dintre ele, să aibă milioane de trădători? Căci dacă Evreii se vor simți legați sufletește între ei prin coarda de nedistrus — așa am definit națiunea — atunci cel dintr'un stat nu vor lupta de loc, sau nu vor lupta cu tragere de inimă împotriva celor din statul vecin.

O altă pildă.

Existența a două națiuni înăuntrul aceluiași stat înseamnă coexistența unor interese potrivnice, fiecare căutînd să-și lărgească sfera proprie de dezvoltare, fiecare dorînd să acapareze în chip exclusiv mijloacele de existență. Din această pricină se naște o ură reciprocă — fenomen social inevitabil cînd e în joc ideologia națională — care ură nu poate să dispară decît odată cu obiectul ei, adică odată cu existența intereselor și a conștiinții naționale deosebite.

Statul național, achizițiunea războiului mondial, înlătură această stare de lucruri: o națiune, un stat; un stat, o națiune.

Dé aceia politica națională, adică cea făcută în favoarea națiunii de stat, e politica firească a statului național.

Romîni pot deci spune: dacă Evreii pretind că sînt o națiune deosebită, noi ne putem considera fără îndoială ca atare și avem dreptul să facem, slujindu-ne de statul nostru, o politică

economică și socială naționalistă. Nouă ne lipsește clasa de mijloc și o vom forma.

Și atunci cele 120 de legi, care excludeau pe Evrei din așteptate profesii și care constituiau o mare nedreptate aștia timpot Evreii se știau Romini — cu toate că nu aveau drepturi politice — acele legi, de îndată ce Evreii se socot o națiune distinctă, capătă o deplină îndreptățire de existență.

Pildele pot fi înmulțite; din toate reiese că statul român nu poate accepta națiunea evreiască în sinul său, cum n'o poate accepta nici-un alt stat național. Orice încercare de a constitui nucleu național evreiesc în patria străină nu poate să aibă decit un singur rezultat: „acela de a determina în toate aceste țări și în toată Europa o teribilă explozie de antisemitism” (G. Hervé).

Națiunea este factorul necesar al culturii. Forțele vii ale națiunii se organizează launtric într'un tot, într'o unitate sintetică și printr'o muncă creatoare de valori spirituale, economice, juridice și politice produc cultura națională.

Individualitățile culturale, purtătorii culturii nu pot exista și nu pot ajunge la suprema lor dezvoltare decit în națiunea și prin națiunea lor.

Cum pot exista Evreii din Diaspora ca națiune, din punct de vedere cultural, dacă nu pot forma acel tot, acea unitate sintetică care constituie organul producător al culturii?

Nu sînt un popor cu toate clasele sociale, n'au o gospodărie națională proprie, n'au un stat neafirmat și n'au nici măcar o limbă a lor, care să slujească ca punct de plecare pentru o creațiune filozofică, științifică și literară proprie, căci Idișul e dialect, iar limba ebraică e moartă.

Păreră unora că Evreii pot constitui o națiune culturală alături de națiunea de stat străină și predominantă, este o erezie științifică, de oarece aceste două noțiuni: națiune culturală și națiune de stat nu sînt deosebite, „ci formează elementele necesare, constitutive și regulative, ale aceleiași noțiuni, care este națiunea” (D. Gusti).

De altfel, e un fenomen social în deobște observat în statul contemporan faptul caracteristic că minoritățile, chiar de același nivel cultural, nu pot rezista în fața culturii națiunii de stat. Și vorbim aici de frînturile unor adevărate națiuni culturale, care se pot alimenta oricînd din izvorul culturii lor naționale, de care s'au îndepărtat numai în spațiu.

Au devenit Americanii milioanele de Germani emigrați în Statele-Unite și vor rezista în cultura Ghetto-ului Evreii noștri? Sau poate că vor reuși chiar, ei din Diaspora, să alimenteze cultura național-evreiască ce trebuie să se nască abia în Palestina?

Deocamdată realitatea ne arată că creațiunile artistice și

științifice ale Evreilor ca indivizi, foarte însemnate față de numărul lor, se produc în formele naționale ale popoarelor în mijlocul cărora trăiesc și că ei nu joacă un rol în economia forțelor active ale civilizației omenеști dacă nu se dizolvă ca națiune. Christ, Spinoza, Rubinstein, Heine, Börne, Lassale și Marx sînt nume însemnate în istoria universală; ele nu au însă nici-un rol în judaism (C. Stiere).

Faptul că în operele acestor purtători de cultură Evreul a fost recunoscut, nu înseamnă nimic pentru problema noastră, nici căci a fost recunoscut, e Evreul ca rasă și nu ca națiune. Am văzut însă, la începutul studiului nostru, că națiunea și rasa nu se confundă.

Personalitățile culturale de care am pomenit au slujit, cu însușirile lor specifice de rasă, culturile naționale în care s'au dezvoltat și nu o națiune culturală evreiască.

După ce am eliminat în deducțiunile noastre posibilitatea existenței naționale a Evreilor în mijlocul nostru, rămîne ca cea de a doua alternativă a teoriei naționalității să-și găsească aplicare: Evreii să devie, din punct de vedere național, Romîni.

Cum se împacă această soluție cu interesul obștesc?

Războiul a scos la iveală în chip mai lămurit relele de care e bîntuită viața noastră socială.

Unul din aceste rele e chestiunea evreiască.

Pacea, prin felul cum a îndrumat rezolvarea problemei naționalelor, ne indică leacul pentru curmarea acestui rău.

Chestiunea evreiască a fost înlăturată într-o cîtva prin egalizarea politică a locuitorilor ce aparțin prin naștere țării. Zicem întrucîtva, fiindcă dispariția ei completă depinde de o apropiere sufletească, care e o problemă a viitorului.

Soluția legală ce s'a dat deocamdată acestei chestiuni și care este primul pas spre dezlegarea ei definitivă, corespunde în chip desăvîrșit interesului obștesc.

Cînd principiul național se afirmă cu atîta tărie, ar fi fost o adevărată crimă de a împiedica atîtea energii, din cuprinsul hotărîrilor țării, de la conlucrarea lor pentru aceleași aspirațiuni ale patriei: trebuia realizată o unitate a conștiinței naționale.

Astăzi, cînd lucrăm la consolidarea noastră, elementele străine asimilabile trebuiesc puse în valoare, chemîndu-le la viață activă în folosul ideii naționale romînești.

Și dacă asimilarea adevărată nu poate fi numai rezultatul unei metode politice intenționat și exclusiv aplicată de către stat, trebuie să recunoaștem totuși, că niciodată nu se poate produce o asimilațiune completă a elementelor străine, pe cît timp nu li se dă acestora egalitatea socială și politică" (W. Wundt).

Avem pilde nenumărate care ne arată posibilitatea statului de a crea națiunea. Voltaire a spus: „ai patrie sub un rege bun, n'o ai sub unul rău“.

Hughenoții din Franța au cerut ajutor Angliei în contra regelor catolici. Catolicii din Franța cerură ajutorul Spaniei în contra unui rege hughenot. Burghejii n'au avut patrie până nu și-au cucerit drepturile politice prin revoluția franceză. Proletarii germani, pentru care statul a făcut cele mai mari sacrificii, s'au arătat naționaliști; proletarii ruși, pe care statul i-a prigonit, și-au lăsat patria în prada dușmanilor. Boerii țării noastre cereau ajutor străin, când Domnitorul era opresiv. Până și țăraniii noștri, atît de legați de pămîntul patriei, așteptau mîntuirea lor, în 1907, de la țarul Rusiei.

Explicația acestui fenomen de psihologie socială este foarte simplă.

Dacă statul e părtinitor și opresiv față de o categorie de locuitori, aceștia sînt siliți a căuta în solidaritatea dintre ei aceea protecțiune pe care ar trebui s'o găsească în țara în care trăesc; și ca o consecință firească, consacră comunității lor iubirea pe care altfel ar fi simțit-o pentru patria lor. Experiența politică arată că afecțiunile locuitorilor unei țări pentru o țară străină sînt fructul unei legiuiri și administrații nedrepte.

Dimpotrivă, cînd toți cetățenii unui stat știu că datorează binele public de care se bucură legăturii și ocrotirii obștești ce-i unesc într'un singur mînunchiu, se produce în mințile lor aceea asociațiune naturală și inevitabilă, care duce la conștiința națională comună (Lord Macaulay).

Punerea pe picior de egalitate politică a Evreilor cu restul populației din țară va avea acest rezultat binefăcător.

Dar chestiunea evreiască mai era pentru țară și o chestiune morală.

Astăzi se impune o refacere a vieții publice pe toate țărmurile și această refacere nu poate începe decît cu o asanare morală.

O administrație nu poate fi mai rea de cum e însăși națiunea în momentul în care o administreează, „căci cei mulți mai buni nu ascultă pe cei puțini mai răi“ (B. P. Hajdeu). Administrația depinde, prin urmare, de nivelul moral al maselor naționale.

Din considerarea comparativă a tuturor delictelor, statistice scoate o concluzie științifică asupra valorii morale a Evreilor. Cercetările bazate pe material suficient și demn de încredere sînt așa de puțin potrivite să întărească o părere defavorabilă pentru Evrei, încît conțin mai curînd o desăvîrșită mărturie onorabilă pentru moralitatea lor“ (I. G. Hoffman).

lată prin urmare că intrarea Evreilor în cetățenia romînă

înseamnă un aport de moralitate în masele noastre naționale, deci în viața noastră publică.

Nu trebuie să uităm apoi că însăși starea de inferioritate social-politică a populației evreești era un prilej de corupție administrativă, care va fi înlăturat prin egalizarea politică, după cum vor fi înlăturate și unele asperități în conviețuirea noastră, provenite din aceeași pricină.

Drepturile politice nu sînt numai niște favoruri, ele sînt garanția tuturor celorlalte drepturi, căci, mai ales la noi, cine are dreptul de viață și dreptul de posesiune, trebuie să aibă și drepturi politice, fără de care cele dintăiu sînt iluzorii. Dovadă sînt toate persecuțiile, cu cele mai variate și mai neașteptate urmări, îndurate pînă astăzi de Evrei. Ele vor dispărea cu triumful dreptății.

Mai trebuia satisfăcut și simțul dreptății ca atare, fără de care orice nădejde într'un viitor mai bun se stinge. Acest simț trebuia satisfăcut cu atît mai mult cu cît avem de-a face cu Evrei, cărora trebuința dreptății li-i intrată în sînge, ei fiind purtătorii ideii de dreptate dealungul istoriei (de Laveleye).

Soluția politică a chestiunii evreești trebuia să fie potrivită cu trecutul mîndru al Romînilor și cu demnitatea de oameni a Evreilor. Dreptatea cere ca în fața datoriei împlinite, dreptul să nu fie precupețit. Cine, în urma războiului ce ne-a bîntuit, a numărat mormintele în care au fost aruncați laolaltă Romîni și Evrei? Cei ce s'au menși să moară de același moarte, au dreptul să trăiască aceeași viață.

Problema evreească trebuia rezolvată politiceste și din punctul de vedere al interesului economic al țării.

„Noi am proclamat libertatea și am introdus regimul ei politic, păstrînd totuși în producția noastră mijloacele feudale” (C. Garoflid). Aceasta în ceiace privește Agricultură.

În Comerț și Industrie am procedat pe dos.

Evreii au avut în gospodăria națională romînească rolul covârșitor de a fi scos țara din stadiul economiei naturale și a o fi legat economiceste de țările apusene. Totuși lipsa drepturilor politice îi punea la cheremul unei administrații corupte și restricțiile din legiurile economice îi împiedeca de a munci liber. Din pricina acestei incapacități din afară, față de capacitatea lor personală, Evreii n'au avut puțința de a da întreaga măsură a contribuției lor la viața economică și socială și la viața de stat a țării.

Acest rău va fi înlăturat în interesul general, bine și deopotrivă înțeles de toți.

Prin urmare, legile progresului național, legile dreptății și legile economice au fost de acord în soluția ce s'a dat, spre binele obștesc, chestiunii evreești.

În viitorul cătră care ne îndreptăm cu toți nădejda au și Evreii noștri chemarea lor.

Trăim în epoca intereselor și a conflictelor materiale. Războiul ne-a lăsat atât de slăbiți încît trebuie să facem eforturi înzecite ca să putem reface gospodăria națională, în parte distrusă și să putem cuceri o adevărată neatințare economică.

Pe de altă parte, pentru viitor, avem dreptul să nădăjduim o dezvoltare economică neobișnuită. Intotdeauna creșterea puterii politice a fost imboldul cel mai puternic pentru avîntul vieții economice. „Succesul economic urmează de obicei o generație sau două după cel politic“ (G. Schmoller).

Dar pentru a ne reface și pentru a avea asemenea succese trebuie să fim înarmați. „Puterea de a crea bogății este incomparabil mai însemnată decît însăși bogăția“ (Fr. List), căci „puterea omenească e ultimul izvor de producere a bunurilor“ (Ad. Smith). De aceea „fără o bună psihologie, nu e cu putință o bună economie“ (A. Schäffle).

Menținerea, creșterea și selecționarea energiilor de care dispunem cer o întrebuințare chibzuită a puterii de muncă omenească („Menschenökonomie“; R. Goldscheid). E o necesitate de viață ca, înăuntrul organismului unitar al gospodăriei naționale, fiecare capacitate de muncă să dea cea mai înaltă rodnicie: omul să sfințească locul.

În ce moment al evoluției economice sîntem și încotro tindem?

Ne găsim într-o epocă de tranziție și nu putem avea altă țintă economică decît capitalismul modern. „Viitorul țării întreg e în îndrumarea ei, ca stat și ca organism social, către o organizație și o stare asemănătoare cu a statelor occidentale“ (C. Dobrogeanu-Gherea).

Istoria economică și teoriile sociale arată că Evreii au fost în alte țări și sînt la noi fermentul hotărîtor în evoluția economică spre productivitatea crescîndă a capitalismului modern. Werner Sombart, cercetînd rolul Evreilor în viața economică a diferitelor popoare, zice: „Cași soarele trece Izrael deasupra pămîntului, unde vine, răsare o viață nouă, de unde pleacă, totul încezește.“

Sistemul de producție se va păstra, orice schimbări ar surveni după războiul armat de erii și în mobilizarea civilă, necesitățile de luptă economică a viitorului, Evreii noștri vor da și ei ostași de frunte pentru patriă lor.

Pe lângă conștiința națională politică se va naște conștiința națională economică a tuturor locuitorilor țării.

Din cea dintăiu „izvorăște o țintă și o străduință comună, care se arată în activitatea economică, cași în toate activitățile naționale, de oarece viața economică este o posesiune națională“ (Ad. Wagner).

Conștiința națională economică, la rîndul ei, va influența în chip fericit consolidarea și dezvoltarea statului nostru, căci a te strădui pentru progresul economic și a-ți crește puterea în această direcție, înseamnă ca fiecare să fie solidar cu compatri-

otul lui, înseamnă să lucrezi în același timp pentru progresul tău și pentru cel al națiunii tale. „Cînd își dau samă oamenii că au interese comune și cînd lucrează cu știință în vederea unui scop colectiv—simpatia se poate naște între ei, ei pot să se iubească unii pe alții“. Urmărind acest fenomen social în drumul lui, observăm că „avem întăiu conștiința limpede a interesului comun, pe urmă aceia a simpatiei mutuale“ (Y. Novicov). În felul acesta se naște patriotismul.

Numai națiunea înarmată cu un asemenea patriotism poate să cîștige cu adevărat un războiu, numai bizuite pe acest patriotism conștient, popoarele apusului au făcut, în mare parte, euceririle lor economice.

Evreii noștri, cuprinși și ei de pasiunea solidarității de care vorbim, vor contribui la consolidarea și succesul economic la care avem dreptul să ne așteptăm.

În același timp menirea Evreilor va fi de a forma — mulțumită unei munci cinștite, ca reprezentanți ai liberalismului economic — nucleul unei adevărate clase de mijloc, care va absorbi excedentele satelor și va alimenta pătura conducătoare.

Vor trebui să dispară veleitățile acelei subțiri pături de mijloc, care până astăzi avea singura avantajul de a fi considerată națională și care, în numele unui protecționism de stat rău înțeles, se credea îndreptățită de a obține monopolul vieții economice. Interesul obștesc al unui stat, în care toți cetățenii sînt conduși de aceeași conștiință și de aceleași aspirații, cere cu necesitate ca orice funcțiune socială să fie împlinită în chipul cel mai desăvîrșit, din toate punctele de vedere. Atît și nimic mai mult: orice fel de considerațiuni asupra celor ce împlinesc funcțiunea, considerațiuni ce nu stau în legătură cu această cerință de interes general, n'au nici o însemnătate.

De aceia Evreii vor continua, în chip firesc și folositor, de a rămînea, mai ales, în păturile de mijloc și de a împlini rolul de subiecte economice, cu însușiri ireductibil calificate pentru acest rol.

Numărul lor, din acest punct de vedere, nu dăunează interesul obștesc.

Este adevărat că o gospodărie națională, într'un anumit moment al evoluției și din anumite motive, poate ajunge la o saturație în împlinirea cadrelor sociale și că prin urmare elementele care prisosesc pot deveni parazitare.

Nu este însă cazul Evreilor noștri, mijlocași ca pătură social-economică.

Mai întăiu trebuie să ținem samă de direcția și de însemnătatea dezvoltării noastre economice în viitor, în legătură cu rolul Evreilor în această dezvoltare.

Apoi de faptul că Evreii sînt o poporație descrescîndă. Ei confirmă în chip desăvîrșit teoria poporației: o generație de Evrei se înmulțește „ca nisipul mării și ca stelele cerului“; ge-

nerația următoare practică fără greș sistemele neo-malthusene. Dar însușirile evreești nu sînt atît de exclusive încît o dispersiune a Evreilor în celelalte pături sociale să nu fie cu putință.

Această dispersiune se va produce deocamdată, în mod mai evident, datorită libertăților acordate, a căror lipsă de pînă acum constituie o încătușare a Evreilor în anumite profesii și în anumite straturi sociale.

Ea va fi apoi rezultatul unei evoluțiuni firești. Istoria și Sociologia ne învață că, în formarea cadrelor sociale, luptele dintre neamurile deosebite, care vin în coliziune înăuntrul aceluiași stat național, încetează și sînt înlocuite cu adversitățile de clasă, în fața cărora deosebiriile de neam dispar, fiindcă în fiecare clasă stau contopite neamurile ce se dușmăneau (L. Gumplowicz). Aceasta-i legea care a hotărît de soarta atîtor neamuri pe care le știm c'au fost și nu mai sînt.

Vom lua două pilde, care ne stau mai aproape, pentru a arăta felul și măsura unei astfel de contopiri.

Roma, în ultimii timpî, n'a fost apărată și scăpată de năvălitorii din afară, decît de brațul năvălitorilor primiți înăuntru.

Grecii pătrunși în țările romine se deosebeau de băștinași multă vreme, pînă veni o nouă epocă în care „începuse a se întuneca conștiința deosebirii dintre Greci și Romîni“ (A. D. Xenopol).

Întru cît îi privește pe Evrei e destul să cităm nume ca: Gambetta, Blumenthal, Sonino, Luzzatti, Barzilai, Ballin, Bauer și să ne gîndim ce înseamnă purtătorii acestor nume, și populația evreiască din care s'au ridicat, pentru Ideia națională și pentru propășirea patriei lor adoptive.

Evreii noștri, cu însușirile lor recunoscute, vor putea și ei pătrunde adînc în sinul națiunii predominante, vor avea posibilitatea de a da țării oameni folositori și de a sluji ideia națională rominească.

Pătrunderea Evreilor în diferitele clase sociale, diferitele manifestări și schimbări sociale provocate de această penetrațiune nu vor împiedica de a se naște între toți locuitorii țării, fără deosebire, acea solidaritate firească, care stă deasupra adversităților de clasă și care este rezultatul interesului general al națiunii. „Solidaritatea națională poate coexercita cu diversitatea sistemelor intelectuale cele mai antagoniste, cu luptele politice, religioase, sociale cele mai crîncene“ (I. Găvănescul).

Nici din acest punct de vedere însușirile evreești nu vor constitui o piedică.

Societatea nu poate fi concepută decît ca o plăzmulire din elemente neegale. Cu cît indivizii ce trăesc împreună sînt mai deosebiți, cu atîta se suportă mai ușor, fiindcă nu-și stau în cale; cu cît sînt mai individualizați, cu atîta au mai multă nevoie unii de alții, fiindcă singuri nu pot exista (Simmel, Schäffle, Bücher, Münsterberg, Ward, Ribot, Worms).

Iată cum tocmai deosebirile de însușiri duc la solidaritatea tuturor membrilor aceleiași unități naționale.

Evreii își vor da seamă că această solidaritate îi leagă de toate părțile productive ale poporului, în mijlocul căruia au fost primiți cu toate libertățile.

Sărăcia țaranului aduce după ea sărăcia micului industriaș și a micului negustor. Numai cînd marii proprietari de pămînt exportă cu folos produsele agricole, numai atunci negustorii cu ridicata pot găsi debușeu pentru mărfurile străine pe care le importă.

Va pătrunde și la noi convingerea, destul de răspîdită în țările înaintate, că „societatea întreagă nu-i decît o îmbinare de solidarități care se încrucșează” (F. Bastiat). Și rezultatul îmbucurător va fi o încolțire în sufletele tuturor concetățenilor a motivelor comune de acțiune în viața de toate zilele.

Apropierea se va desăvîrși prin aceea că Românii și Evreii vor duce aceeași viață cu aceleași nevoi și cu aceleași idealuri și, în această conviețuire intimă, evocarea momentelor mari, trăite împreună în trecut, va cimentă viitorul.

Dar mai presus de orice, cultura romînească va fi puterea cuceritoare, care va împlini procesul natural de asimilare națională a Evreilor.

Inceputul, făcut de altea împrejurări de care am pomenit, va fi deajuns pentru a provoca însușirea conștiinții naționale. „Limba nefiînd altceva decît un organ de exprimare a acestei stări de conștiință” (I. Matei), însușirea acesteia duce în chip firesc la însușirea limbii. Prin înlăturarea stării de conștiință națională deosebită dintre Romîni și Evrei, se va crea unitatea de limbă.

Aceasta va mijloci pătrunderea culturii noastre în toate părțile evreești. Astfel cultura națională va putea îndeplini rolul ei asimilant.

Aceiași cultură, dela care se va adapa ori cine a văzut lumina pe pămîntul romînesc, va da un suflet colectiv și unitar, din care va răsări o singură conștiință națională pentru toți fiii aceleiași patrii.

Acest proces natural trebuie ajutat să se îndeplinească, deoarece el constituie o condiție de existență națională pentru noi, care ne găsim în epoca de consolidare și avem destule elemente străine în sinul nostru.

„Precum activitatea intelectuală a individului nu se extinde decît grație funcțiunii de a percepțiune care izvorăște din unitatea conștiinții, tot asemenea o populațiune numeroasă nu poate trăi laolaltă, decît grație culturii izvorită din unitatea conștiinții sale sociale”.

„Unitatea de cultură este semnul distinctiv al societăților forte. Ea traduce în afară unitatea de direcțiune a viziilor acestor societăți; condiționează expansiunea și puterea lor de asimilare” (C. Rădulescu-Motru).

Nimic nu va putea opri pe Evrei dela contopirea culturală și sufletească cu națiunea romină, cită vreme nu se vor opune și vor fi ajutați s'o facă.

Cultură lor religioasă nu poate fi o pledică — în primul loc, pentru cei ce n'o au și sînt mulți — nici pentru cei ce o au, fiindcă contactul cu viața modernă și națională romînească va aduce dela sine o reformă, care va face ca Mozaismul să nu menție decit o comunitate religioasă între Evrei, iar tot ceiace are într'însul un caracter social, politic, național să cadă.

Tot astfel psihologia specifică a rasei evreești nefiind incompatibilă cu conștiința națională romînească, de oarece această conștiință poate fi infiltrată oricărui suflet, pe cale educativă, însușirile de rasă ale Evreilor nu numai că nu sînt o primejdie, ci, întrebuintate la locul lor, ele vor constitui o primenire, printr'un contact folositor și un aport de mare valoare în cultura romînească, fără ca prin aceasta să schimbe caracterul etnic al acestei culturi.

Primejdia înstrăinării pentru geniul național există acolo unde conștiința națională e primejduită, însușirile etnice au un rol mai puțin însemnat.

Mai întălu, nu trebuie să nesocotim înlăturarea mediului asupra caracterului psihic al colectivităților străine ca rasă. E desigur falsă, cel puțin sub forma ei primitivă, teoria raselor, care nu vrea să recunoască, în ceiace, numim sufletul unei colectivități, împrejurările în care a trăit și va trăi în decursul vremurilor. Caracterul specific se schimbă greu, dar se schimbă, dacă mediul impune o schimbare.

Pildele vor dovedi mai mult decit teoriile prea lungi. Germanii erau, nu demult, un popor sentimental, romantic, entuziast, într'un cuvînt: emoțional. Astăzi ei formează un popor cumpănit, calculator, practic, într'un cuvînt: cogitațional. La începutul veacului al XIX-lea Englezii se distingeau prin destrăbălare, astăzi stăpînirea de sine a Englezului e proverbială.

Scoatem de aici concluzia că mediul cosmic și social al țării noastre, situația schimbată a Evreilor după emancipare, pătrunderea culturii romînești în rîndurile lor vor schimba într-ultva ceiace e specific vieții lor sufletești, cu voia sau fără voia lor.

Influența pe care ar putea-o avea ei, la rîndul lor, asupra caracterului etnic al culturii romînești ar fi deci mai mic decit se bănuște.

Apoi, în dezvoltarea culturală a popoarelor se observă tendința unei diferențieri psihologice crescînde la indivizi, pricinuită de viața socială, fără ca prin aceasta conștiința națională să sufere vre-o știrbire și fără ca popoarele cele mai înaintate în cultură, la care această diferențiere este accentuată încă de un mare amestec de rase, să se plîngă de o înstrăinare culturală.

În Franța, în acel haos etnografic, găsim unitatea spiritului francez; în Germania, mult mai omogenă ca rasă, întîlnim confuzia relativă a spiritului german.

Dar masele de Evreji ar putea avea ele ca atare, o influență asupra culturii românești?

Nu, ele ar putea cel mult să se lase înrîurite de cultura românească.

Cine ar putea-o influența pe aceasta sînt numai purtătorii de cultură, de origină evreiască, pătrunși în cultura noastră. Oa-gîndi și de a simți al celor cătră care se îndreaptă cu operele lor. Ceiace e personal în aceștea nu-i, în cea mai mare parte, decît scînteia de geniu, care-i dincolo de rasă.

Și totuși străinul, de cele mai multe ori va fi recunoscut, „ereditatea sufletească“ nu poate fi exterminată.

Caracterul etnic al literaturii noastre ar fi fost poate mai curat, dacă cei mai de samă scriitori n'ar fi fost de origină străină. Dar de dragul acestei purități am renunța oare la Alecsandri, la Eminescu, la Cerna?

Să lăsăm deci și Evreilor posibilitatea de a sluji cultura noastră națională, cum slujesc culturile occidentale, fiind convinși că: „unitatea de cultură nu rezidă într'o unitate substanțială obiectivă, ci în unitatea actuală a conștiinții membrilor societății“ (C. Rădulescu-Motru). Puterea culturală a unei națiuni nu stă într'o masă uniformă de spirite la fel ticluite; ea trebuie să fie un conglomerat de individualități, cit mai variate, puse toate în slujba aceluiași ideal. Prin specificare natura, sub orice formă, se infundă; de aici încăpățînarea culturilor naționale, care nu-și variază izvoarele. În urmărirea idealului cultural, granițele etnice ale națiunilor sînt mai puțin importante ca valorile naționale și concepția mai largă despre viață e cea mai aproape de adevăr: ea va învinge.

Deci asimilarea Evreilor, prin care înțelegem o conlucrare cit mai eficace, pornită din același conștiință cu Romîni, va ține pas cu progresul cultural și-i va ajuta ca, prin calitățile lor de rasă, să menție poporul, de care au fost îmbrățișați, în aceea mobilă emulație dintre națiuni, ce urmărește contribuirea cit mai adevărată și cit mai rodnică la propășirea omenească.

S. Muncel

Intăiul spin

27-Decembrie 1890. Patronul duduiei Ștefania...

E o zi cu totul însemnată astăzi. Duduia Nia împlinește doisprezece ani. Au să vie musafiri mulți azi: boerii și cucoanele dela Dumești și Avrămeasa, cu băceți și fete. Asta a hotărît-o eri cuconu' Neculai, pentru că numai atita fată are, și împlinește doisprezece ani. «De-acu-i *demoazelă*, zicea dumnealul, și se cheamă că intră în lume...» Ș'a și repezit un fecior boeresc călare, cu răvașe la Dumești și Avrămeasa, peste deal... Cucoana Marghiolița a intrat în cămara cu bunătăți și a scos de-acolo tot ce știe dumneaei. Trebuia să primească cum se cuvine atita lume. Și-a suflecat minicile, a pus femeile să piseze zahar și migdale, să strice și să curățe nuci, să taie în felioare mere domnești, — a muiat apoi făina *piclă* de Botoșani ș'a prins a o întinde pe două mese în foi uriașe, subțiri ca hirtia de țigară. Ileana țiganka jumulea curcanul cel alb, care-i sărea în toate diminețile în spate. Paraschiva pârlea rațe și găini și le rânduia frumos pe masa albă. Toată zvoana și zarva din ajunul sărbătorilor pornise din nou; căci duduia Nia împlinea doisprezece ani.

Fetița se simțea mândră din pricina asta. Și se simțea și fericită. Trebuia să se ducă la biserică cu frate-său Emil, licean de șaptesprezece ani, pentru care avea o dragoste ș'o admirație fără margini. Eșea cu el în lume, la braț. Și-i venise chiar atunci dela țirg rochia cea nouă trandafirie cu volane de horbotă. De-asupra își ia blănița cea albă... Are să se uite la ea cu uimire tot nórödul satului strîns la biserică veche, — și femeile și fetele au să-și șopotească uimite la ureche: «Duduia boerului a împlinit doisprezece ani!»

Din casa părintească eșiseră bine gospodăriți trei frați mai mari, — cam în vremea cînd cuconu' Neculai, fost vechil la boerul Năstureanu, se imputernicea chiar pe moșia pe care slujise. Moștenitorii boerului bătrîn împărțiseră averea. Unul din ei, vöind să se desfacă de partea lui de moșie, cuconu' Neculai Adam se înfățișase cumpărător și-i pusese au-

rul pe masă. Și cum îi creștea vaza și se cuprindea tot mai mult, copiii din urmă, băiatul și fata, se bucurară de o creștere deosebită. Băiatul intră în liceu la Iași; fetiței îi aduseseră Cuconu' Neculai acasă profesoară de limbi străine și de piano. Nu era decît o gospodină harnică dela țară. Niciodată nu vorbeau de anii lor tineri și de rude. Amîndoi se înțeleseseră însă ca măcar cei din urmă doi copii să fie crescuți cum trebuie, ca niște adevărate odrasle boerești. Cuconu' Neculai rîdea cu ușoară ironie, cînd vorbea de «odrasle boerești», căci, deși om necărturar, era ager la minte.

Duduia Nia, bălae și cu ochi mari, cenușii, dobîndise o dragoste mare pentru cetit. Dragostea aceasta îi crescuse și mai mult de îndată ce freutein Keller, profesoara, o oprise «cu desăvîrșire» să cetească poezii și romane. Frate-său Emil, cum o văzuse răsărind în vîlăță vioae, deșteaptă și lute ca argintul viu, începu să se intereseze de dînsa. El îi aducea dela Iași cărți, și făcea epigrame profesoarei. În taina lecturilor ei, fetița se simțea înnoindu-se și sporind în înțelegerea lumii. Iar poeziile liceanului, pe care ea, mușluind ca un șoricel, le descoperise într'un săltar, pletele și pornirile lui împotriva nedreptăților sociale, sfîrniseră în sufletul fetiței un entuziasm ferbinte. Era între ei o taină. Nia vedea că numai ea îl înțelege pe Emil: bătrîni erau reci și clătinau nemulțumiți din cap cînd auzeau, cîteodată, vre-o «drăcărie» de-acestea. În alianța asta cu Emil ea găsea un nou prilej de fericire.

Îndată ce se văzu pieptănată și cu rochița trandafirie pe ea, fata se răpezi ca într'un vîrtej în odăița lui frate-său. Emil cetea pe divan cu capul sprijinit în mina stîngă și cu pletele răsfirate pe frunte și peste ochi. Se învîrți într'un picior, și horbotele albe pilpîră ca nenumărate aripi de flutur. Apoi, îmbujorată la față, se opri, se plecă spre Emil cu minile în șolduri și-l aținti cu ochii umbriți, punctați cu cite-o steluță de soare.

«Bădie Emil, vrei să mergem?...»

— Unde? întrebă el, leneș, ridicînd spre ea ochii.

— La biserică! Ai uitat?... Și-l privea muștrătoare, făcînd un botișor supărat.

— Mergem, mergem! răspunse băiatul, rîzînd, și, cu degetele rășchirate, își zvîrli îndărăt depe frunte vîtele de păr.

Nia se alătură de el desmierdătoare și-l netezi pe cap cu mînuțele-i albe. Îi aruncă o căutătură șireată pe subt genele lungi.

«Și după leturghie pul cali la sanie și ne răpezim la Dumești?...»

— Ce să facem la Dumești? întrebă cu grozavă indiferență Emil, și se sculă depe divan.

— Luăm pe Aglăița Aramă și-o aducem înainte la noi...

Așa m'am gândit eu ; dar dacă nu vrei, nu mergem. Tot are să vie azi. Dar mai târziu, cine știe cînd...

— Ba dacă vrei tu, să mergem..

— Eu nu vreau numaidecît.. Am spus o vorbă. Sînt bucuroasă că mergi cu mine la biserică. Mă mulțămesc și cu puțin...

Nia se opri, privind pe fereastră la iarna de-afară, spionînd însă pe licean cu coada ochiului.

«Bine, să mergem și la Dumești...» începu el, cu jumătate de glas.

Pufnînd de ris, ea se întoarse și-l cuprinse de umeri, ațintindu-l cu punctele-i de soare :

«Așa-i că vrei să vezi pe Aglăița Aramă ? Atuncea mergem !

— Ce vorbești tu, Nia ?...» strigă băiatul înroșindu-se. Apoi, c'o mișcare bruscă, apucă pe soră-sa de subsuori, o ridică în sus, o lasă iar jos și o sărută pe frunte.

Ea rîdea, fericită și de această nouă taină. Apoi rămase zîmbînd numai, cu ochii duși.

În odăița călduță și îmbrăcată cu scorturi, pătrunse ca un cîntec dulce și pierdut zvonul clopotelor bisericii.

«Hai să mergem, că 'ntîrziem...» vorbi lute Nia.

Liceanul își zvrîli, c'o mișcare obișnuită, îndărăt, șuvițele de păr, și-și căută paltonul.

Cu căciulița și blănița albă ca omătul de-afară, Nia cobora veselă pe scarare, spre bisericuța, la brațul fratelui său. O liniște mare plutea pe vale, deasupra căsuțelor troenite. Fumuri subțiri se ridicau spre cerul verzui. Clopotele sunau acumă puternic, ca sub o boltă de cristal.

Felița pășea mărunt, c'o vioiciune de veveriță în membrele fine și nervoase. Băiatul credea că are datoria să fie grav și cam înegurat.

Fata îl întrebă, ridicînd spre el năsușorul :

«Bădie Emil, la ce te gîndești ?

— Ascultă, Nie, zise băiatul, coborîndu-și asupra ei privirile. Eri, am văzut pe vechil rupînd cinci franci unui om din socoteală... Eu asta nu pot să sufăr. M'am dus la tata și i-am spus.

— Și tata ce-a zis ? întrebă copila, interesată.

— Tata a dat din umeri și mi-a spus să nu m'amestec unde nu-mi fierbe oala. Eu, Nie, sînt un om care sufăr cînd vîd o nedreptate. Tata m'a luat în rîs. Mi-a spus că am gîrgăuni. Am fost foarte revoltat.

— Dar omul ce spunea ?

— Omul pe care l-am apărât ?

— Da.

— El se uita într'o parte și nu spunea nimica. E Gheorghe Paraschiv. Il știi cît e de sărac !

— Știu... » șopti mișcată Nia.

Copiii pășiră o vreme prin pirtia de zăpadă, printre copaci înfloriți de promoroacă.

Niei îi zvicnea cu putere inima.

«Bădie Emil, vorbi ea tulburată; de aceia imi ești mata mie drag...»

Băiatul zimbi mîndru și-și trecu degetele înmănușate prin puful brun care-i aburea subt nas.

«Eu, zise iar fata, totdeauna mă gîndesc la cite cetesc, la toate nedreptățile și suferințele din lumea-asta...»

— Pe tata eu de multe ori nu-l aprob... vorbi încet și cu hotărîre liceanul.

— Dece, bădie Emil? întrebă cu frică copila.

— Hei, Nie, răspunse băiatul privind în zări; eu altfel privesc viața...»

Copila se strînse de brațul lui, înfiorată de admirație. Umbla acuma în tăcere lângă Emil, serioasă și cu ochii umezi. Simțea în ea o pornire febrilă, să oprească pe frate-său, să i se afirme de gît, să-l sărute, dar parcă-i era rușine. Se temea să n'o vadă cineva. Se gîndea că chiar frate-său ar putea s'o ia în rîs.

La biserică, în miros de cojoace și în fumegare de lumînări, blănița albă străluci ca o vedenie de basme între stralele mohorite ale sătenilor. Oamenii îi făcură loc ca să iasă înainte, spre ușile altarului. Cercetată de atitea priviri curioase, Nia se simțea stîmjenită. Încet-încet își veni în fire și văzu la strana din dreapta un țaran cu barba ca un fuor cărunt, cetind în ceasloave bătrîne și cîntind c'un glas blind și moale. Preotul, părintele Dumitrache, eșea din cînd în cînd din altar, cu patrafirul revărsat peste pîntecele-i greu, și cadelnița norodul și icoanele...

Era zi de slujbă mare. Colaci și colive, daruri ale drept-credincioșilor, se înșirau pe mese, aproape de intrare, între făclioare de ceară. Fetiței îi se păru că părintele Dumitrache se uită înspre mesele încărcate, cu prea multă mare amînte... Curioasă, începu a privi apoi cum se închină oamenii la sfinți, cum bat mătânii femeile și cit de răsunător pupă piciorul ros de buze al pruncului Isus. O blindă senzație de evlavie o străbătea, privind iconostasul afumat al bisericii străvechi și auzind unele cuvinte ale scripturilor. Privi într'un răstimp spre licean: el se uită în juru-i la toate, cu un șorol dispreț al unui om superior... Atitudinea lui Emil îi împungea ușor inima; îi amintea și de niște vorbe ale lui, că «el nu crede în bleacurile popilor...» Intorcea din cînd în cînd cu sfială ochii spre zîmbetul acela ironic...

Cîntările psalmilor îi legănară apoi alte gînduri... Cîta vreme trecuse decînd se afla la biserică? Cașicum s'ar fi deșteptat dintr'o somnie, începu a privi în juru-i la chipurile

așa de felurite ale oamenilor... Deodată, glasuri, la spatele ei chiar, începură s'o intereseze.

«Doamne, draga mea, șopotea o babă cu uimire; i-ai văzut? De-abia în ajunul Crăciunului s'au întors. Au stat acolo, la ocnă, douăzeci și cinci de ani... Azi au îndrăznit să vie și ei la biserică...»

Nia întoarse ochii. Deodată văzu pe cei despre care era vorba. Erau doi oameni slabi și palizi. Bătrâni, încovoiați, cu părul alb și palizi, parc'ar fi fost fantome eșite în umbră din ziduri. În găvanuri scobite și vinete, le ardeau ochii bolnavi, sfredelitori și dureroși. Stăteau tăcuți, răzimați de zid, înlănțuiți parcă acolo.

Copila simți un cutremur în toată ființa, cu un țipăt lăuntric: „Acestia-s ocașii!”. Spaimă și durere parcă-i încleștau inima... Deodată la câțiva pași de ea, îi apăruseră oamenii cei mai nefericiți și mai ticăloși! Erau sfărâmături deșe marea vioroasă, spre care, zimbătoare și albă, se îndrepta și ea...

«Ai spus ceva? o întreabă Emil.

— Nu!» se grăbi să răspundă Nia. Apoi se întoarse pe nesimțite spre baba care vorbea.

Doi ochi mițitei o ațintiră. O gură fără dinți îi zîmbi, subțindu-se și adîncindu-se între nas și bărbie.

«Și ce-au făcut ei mătușă? întreabă Nia șoptit.

— Vai, duduiță dragă, șopti baba clătînînd din cap; au făcut moarte de om: au tăiat pe un negustor. Cînd i-au pornit, duduiță dragă, unul a lăsat nevastă grea, să erți mata. Celalalt era flăcău. Și cînd s'au întors, nevasta celui însurat murise, și rămăsese numai o față, care se născuse în lipsa lui și acum era măritată. Ea nici nu-l văzuse, nici nu-l știa de tată. Niște păcătoși, draga mătușii. Vai de capul lor! Ia uită-te la ei cît îs de fioroși!»

Baba își făcu cruce și scuipe pe furiș în sîn, murmurînd ceva neînțeles, cu ochii închiși o clipă.

Cei doi ticăloși stăteau neclintii și palizi în posomorita lor umbră.

Preotul dădu nafura. Trecură toți oamenii. Ei parcă așteptau un semn, o îndemnare. Preotul nu întoarse spre ei ochii. Cîteva femei împărțiră din colivă și din colacii aduși. Cei doi ocași rămăseră împietriți, lingă zidul vechiu din care parcă eșiseră.

Simțiminte stranii, răsunete ciudate din ce citise, din ce-i spusese frățiorul ei romantic și extravagant, se îmbulzeau în sufletul Niei. Frică i se risipi cînd îi văzu așa, spăimîntător de triști și de singuri. Ceva nebiruit, o milă aprigă ca o suferință, o mina spre ei. Lăsă pe Emil să lasă pe ușă și ea, grabnic, se întoarse în umbra bisericii, scotocind înfrigurată în sacușoru-i de mînă.

Gura-i era uscată și glasul-i tremura.

«Cum vă chiamă?» întreabă ea, deodată.

Una din cele două fantome deschise o gură neagră :
«Pe noi ne întrebă, dudue ?

— Da. Cum vă chiamă ?»

Amindoi își plecară privirile asupra ei. Nu-i răspuseră
îndată.

«Noi ne-am întors acuma dela pedeapsă, răspunse apoi
cellalt, răgușit. Da' mata să nu te spării de noi... Pe mine
mă chiamă Neculai. Pe-aista, Dumitru...»

Niei nu-i era frică. Ii privea drept,—și simțea ca un
zîmbet nedeslușit de lumină în ochii lor pustii. Cu degete
tremurătoare le întinse un ban de argint. Ar fi vrut să le
tălmăcească mila ei în câteva cuvinte, dar nu se simțea în
stare. Le dădu banul. Oamenii se mișcară din firoasa lor
neclintire. Din obișnuință, se uitară în jur, să vadă dacă nu-i
observă cineva. Se strecurară apoi spre lumina de-afară.

Nia avea ochii în lacrimi. Se simți atinsă pe umăr. Tre-
sări. Glasul lui Emil o întreba cu mustrare:

«Ce-ai făcut ?»

Ea își întoarse spre el privirile-i dulci ; îl întrebă, cu
avînt:

«I-ai văzut și tu ?»

Dar observînd ochii lui înghețați, avu o tresărire de spaimă.
Înțelesese că el stătuse la pîndă și într-o clipă o oșîndise.
Rușinată și umilită, își înghiți lacrimile, sări iute pragul bise-
ricii și porni mai mult în fugă spre curte.

Dimineața Niei se posomori și mai greu cînd ajunseră
acasă. *Freulein* Keller își răpezea cu țipete nasul lung în
toate părțile. Cucoana Marghiolița își bătea una de alta pal-
mele pline de făină piclă și voia s'o incredințeze că *condem-
nații* ar fi putut-o stringe de gît. Indemna pe cuconu' Necu-
lai să facă o *lacramăție* împotriva lor... Vorbele acestea stîl-
cite, care o jigneau totdeauna ca o infirmitate a ei proprie, o
fixară și mai mult în îndărătnica ei tăcere. Cuconu' Neculai
privise cu nepăsare și indiferență faptul: se simțea rănită și
de asta. Mai cumplit însă o durea altceva: încrederea în fra-
tele ei cel mai mare, admirația ei nesfîrșită pentru el, se ri-
sipiseră deodată. În pletele, în revoltele și 'n gravitatea lui,
fetița nu mai găsea răspuns la strigătele sufletului ei. În o-
dăița-i înflorită, se găsi singură, cu desăvîrșire singură, ca pe
un țarm pustiu. Și plinse un sfert de ceas c'o disperare de
moarte. După aceia își suflă năsușorul, își șterse ochii și se
privi în oglindă, să vadă dacă nu i s'a boțit rochia cea nouă
trandafirie, cu volane de horbotă albă.

Mihail Sadoveanu

Vorbe, toamna

Văzduhul se împrăştie în apus,
Mînat de vînt...
Şi-un drum,
Care-a trecut pe-ace chiar acum,
S'a dus
(Pe semne cîi minat şi el de vînt)
La apus,
Spre soare, să-l coboare pe pămînt...

Priveliştea-i pustie.
Ninge vînt
Pe cîmpie...
Şi soarele, opaîţ de mormînt,
Scîrîie :
 Vînt
Pe cîmpie...

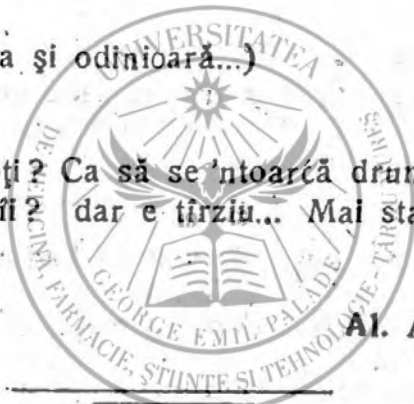
Debunăseamnă, e vre-un cimitir
Pe-aici, și vre-o înmormîntare...
Miroase-a mort, și e tîrziu,
Și e pustiu
Tare...

Dacă te uiți acum către apus
— Acolo unde tot văzduhu-i dus—
Printre copaci prin care stă vîntul ca să moară,
Nu vezi decît un drum schilod și-o cioară...

(Și-i tot așa ca și odinioară...)

...Ce mai aștepti? Ca să se întoarcă drumul?... Hai!
Eu plec. Rămîi? dar e tîrziu... Mai stai?...

Al. A. Philippide

LA PRIHOD

Insoțit de Meita și de Dudaș, legați cu lanțuri de briu, badea Scridon a plecat în munte aproape din zori. Ceva mai târziu, părăsind focul, ne despărțirăm și noi, ceilalți tovarăși și ne așezarăm pe la *prihodete* noastre: Tudorachi la Doi Paltini, cellalt tovarăș — la Arini, aproape sub poala Goșmanului, eu — lângă Plagii, la mijloc.

În totul — trei puști și cu a lui badea Scridon patru: patru puști mari și tari pe o întindere de aproape o jumătate de poștă. Dar nu-i nimic: la câprioari patru puști, la patru prihoade bune fac treabă bună!...

Găsesc vâgăuna mea destul de întunecoasă, destul de posomorită, aproape fioroasă. „Scaonul”, adică piatra alăturată de fagul prihodului, mi se pare mai rece decât oricând, iar ropotul pîrăului aduce de sus, dinspre Goșman, adevărați fiori de ghiță. E și prea devreme încă, și un mic „focușor” deocamdată n'ar strica...

Dau pușca la o parte, adun un braț bun de găteje uscate, și peste o clipă vâgăuna mohorită se înviorează de flăcările focului binefăcător. Incurind dogoarea focului e așa de mare, încît foile de fag de deasupra mea se zbat, parcă ar fi vii...

Ce-ar zice badea Scridon, că am făcut atita pâlălae? Ferească D-zeu!.. Ba am mai aprins și țigara!... Căci are moșneagul unele ciudățenii și prejudecăți ale lui: să nu vază urmă de foc la prihod, să nu vază țigară, să n'auză sudalmă! Dar cei tineri nu-l prea ascultă și de această libertate a lor ne mai folosim câteodată și noi...

Unde o fi *el* acumă?... O fi trecut oare de gura Negrului, o fi urcînd Goșmanul?...

Privești focul, fumezi și-ți faci socoteli: până *acolo* să tot fie, să zicem, două ceasuri... Incepe apoi unul din copoi să ia „vînt”, să se zbată, să se zmuncească... Atunci moșneagul îi dă drumul din lanț și așteaptă... Copoul începe să „șlehuiască”: se aruncă în toate părțile, se oprește, prinde „vînt”, pornește din nou, începe să „șlîhnească”: l-a găsit! Acumă *mîna*!..

De aci moșneagul pleacă îndată, căutînd treabă și pentru cellalt cine. Deci — iar șlehuială, iar țihneală... Mină!...

Or fi început oare de bună samă?... Și iar te gîndești, ce s'o fi petrecînd acolo?

Acolo trebuie să fie luptă și zbucium amaric! Copoul trezește acuma cu vocea lui pustietățile muntelui, cutreeră văi și coclauri, pierde adesea urma și iar o găsește, se încurcă din nou pe vr'un plaiu „stricat” de uriașii trîntiți de vînturi, dă prin desigurii nepătrunse, prin stînci feroase și viziunii de urși, se oprește cîteodată și urlă de frică și deznădejde... Sărmanul cine!...

Dar moșneagul? Ca un general, încărunit în bătălii, stă badea Scridon pe plaiul lui și urmărește în tăcere toate amănunțele luptei, simte viclenia protivnicului, deplînge nepăsarea tineretului, care n'a cercetat plaiurile „stricate”, înțelege greșeala copoilor, pe care îi îmbărbătează din cînd în cînd cu sunetul cornului... Ascultă apoi cum se infierbîntă acum din nou goana, cum dă „roate” după „roate” țîara „vicleană”, cum se zbuciumă copoii, cum se încrucișează ecourile, cum se frămîntă tot muntele...

Iar noi, cei din vale?...

Noi, cei din vale, nu știm, la drept vorbind, nimic, căci n'auzim nimic. Noi știm numai, că pe o dimineață așa de rou-roasă copoii „trebuie” să mine; știm, că dihania trebuie să vie la pirău, ca să se răcorească și să-și ascunză urmele, că „trebuie” să treacă pe la vre-unul din prihoadele noastre, căci „n'are încotro”. Dar veni-va de bună samă și cînd va veni?...

În așteptare ascultă graiul pirăului, care știe toate tainele muntelui, știe pe locuitorii și obiceiurile muntelui, și cauți, n'ai înțelege și tu ceva?... Dar Tazlăul vorbește o limbă, pe care o înțeleg numai căpriorii și cei doi copoi, sau cel mult badea Scridon...

Ascultă cit ascultă, și iar îți faci socoteli: dacă-i capră și dacă umblă cu „rinduială”, vine peste vr'o două ceasuri. Dacă-i țap... Un țap puternic și „viclean” dă „roate” și până la amiază! Țapul, după ce moare bine pe copou, tae apoi frumos riul, trece pe cealaltă coastă, și — caută-i urma... Dar dacă-i ed? Edul poate să vie și peste jumătate de ceas!...

S'ar putea?...

Te scoli îngrijat, stingi focul iute, îl înăbuși cu foi umede și bolovani și stai cîtva timp neclintit, urmărind tăcerea pădurii, care își reține suflarea, ascultînd și ea graiul sibilic al apei...

Dar acuma?... Nu se aude ceva? Și de ce stau brazii așa, parcă?...

Dar nu se aude decît Tazlăul, care devine din ce în ce mai stăpîn peste toate: și peste stîncă de colo, care zadarnic asudă și se mai înțepenește pe temelie-i surpată de apă; și peste fagii cu crengile aplecate spre mal; și peste brazii plaiului din față, care ascultă, încremeniți, fiecare șoaptă a pirăului.

„Dacă se coboară pe plaiul din față, se aude cît de colo: atunci tu aștepți, până se coboară ca să bea, și... Dacă vine pe pirău; șleop-șleop-șleop... — aștepți până se arată între cei doi fagi de pe mal, și... pe-oc!...

Faci cîteva exerciții cu țeava la ochiu, spre pirău, și aproape te miri că n'ai și tras!...

Ce prostie! Se poate parcă să vie așa de dimineață? Dițania abia a început „roatele” sale pe plaiurile Tisei; cine știe, cînd vine? Iar până atunci...

„...Veni-va pe apă, sau contra apei?... Mai ales dacă i ed...edul umblă fără nici o „socoteală”, edul e „prost” și vine de unde nici nu te-ai așteptat...”

Dealtfel pe aici te poți întîlni și cu altceva, decît capră. Mai acuma cîțiva ani un fleac de băiat de vr'o șeptesprezece ani stătea tocmai la acest prihod, cînd aude de-odată, ici după mal, lătratul lui Dudaș: era un coșcogea urs, pe care îl descoperise copoul, după ce pierduse orice urmă de căprior... Afurisitul de băiat nu se sfii o clipă, luă pușca la ochi și trase. Un urlet îngrozitor zgudui toată valea, dar băiatul trase a doua oară și boala căzu fulgerată la pămînt. Abia într'un firziu veni tată-său dela prihodul vecin, ca să vadă, ce-i. Găsi ursul lungit, iar băiatul galbăn ca ceara. Cîcă începuse să-i tremure picioarele numai după ce omori ursul...

Mai acum un an stăteam și eu tot aici. Abia se luminase bine de ziuă, cînd auzii un huruit de pietre, care se rostogoleau depe corhana dela spatele mele. Infiorat și grăbit, îndreptai arma spre perdeaua de alunış, care ascundea corhana, cînd se arată o pereche de țfari, ceva mai murdări decît laba ursului, apoi o cămașă de aceeași culoare și o căciulă de berbec alb.

— Dracu te-a adus aici, mă?...

— Iartă-mă, cucoane, nu știem că-i prihod. Un pîlc de mînzari depe Goșman s'o rătăcit de v'o două săptămîni. Cîcă să-mi aduci măcar un semn, că-i bocluc. Și ciobanul dispăru în fugă printre cături.

Mi se pare că mă îngălbinesc și acuma, cînd mi-aduc aminte... Dar vorba-i, demult mă voiu fi gîndind eu la întîmplarea asta?...

Șleop-șleop-șleop...

Atîta rău! Același cîntec al pirăului, care devine din ce în ce mai zgomotos. Adevărată muzică! Ba nu, parcă rîde cineva, și încă nu unul, ci mai mulți! Sau plînge cineva?...

Șleop-șleop-șleop...

Sai ars, cu degetul pe trăgaci, cu ochii spre pirău. Dar cîrăiala neașteptată a unei întregi familii de gaițe, gonește tot farmecul; chiar Tazlăul pare abia a se auzi.

Un foc de pușcă? A căzut vr'un copac?... Vine vr'o apă mare? De unde?...

Nimic. Se aude numai, cum vorbește Tazlăul, cum cîntă, rîde, plînge, urlă, nechează... Apoi iar muzică, niște clopote, un zgomot surd dinspre Goșman. Iar vr'o apă?...

Șleop-șleop-șleop...

Vocea lui Dudaș! Tah-țah-țah! Tazlăul s'a oprit deodată în loc, iar brazii înfiorați așteaptă neclintiți apropierea dramei... Sus!

Iar nimic, — tot nimic...

* * *

Ce-or fi făcînd oare ceilalți tovarăși: cel dela Arini și cel dela Doi Paltini?... Și oare de ce s'or fi numind astfel aceste două prihoade? Adică, Arini — înțeleg: e un prihod, înconjurat înadevăr, de arini. Dar cel *Doi Paltini*?... Cînd s'or fi pomenit pe-acolo paltini, din care nu se mai vede azi unul pe toată întinderea acestui pîrau?... Cît de vechiu trebuie să fie acest prihod, moștenit din tată în fiu și cunoscut numai vînătorilor l...

S'or fi plictisind oare și ei, cași mine?...

Dar badea Scridon?...

Parcă-l văd: alb și uscat ca o bofană de brad, așteaptă zadarnic să vadă, cine dintre noi trage mai întăiu, și dacă trage „în plin“, sau nu? Ochii lui amarnici și aprinși, ca doi tăciuni, sfredelesc totodată desîșul pădurii și urmăresc cea mai ușoară clintire a vre-unei ramure, a vre-unei foi; căci cine știe, ce poate răsări de-odată, din tainele nepătrunse ale mîntelui? Iar minile-i uscate, ca ghiarele unei păseri de pradă, în pușca, gata în toată clipa...

Și ce pușcă *Dumnezeule*, ce pușcă!... Patul, în forma *piciorului de capră*, e de țesă, iar țeava... O sculă, înadevăr, rară: grosimea țevei, lungi abia de o șchioapă și ceva, arată, că pușca aceasta a fost odată un bun mușchet, rătizat în două, — fost și el odată archebuză... Iar patul arată că avem a face cu o moștenire și mai veche: cu scoaba unei foaste arbalete l...

...Și atunci, ce vechime ar putea să aibă? Dacă punem cel puțin o sută de ani, decînd e pușca, și altă sută... Nu, dacă punem... punem...

Visez?... Sau văd adeva?... În cadrul celor doi fagi de lîngă mal, la douăzeci de pași dela mine, stă o mîndră dihanie, cu cornele înrămurite, cu pieptul larg, cu nările în vînt, și ascultă...

Mă luase desigur drept un buștean, și mai degrabă simțînd, decît văzînd ceva, sări ca o scîntee printre arborii învecinați, zbură depe mal pe cealaltă parte și se mistui într'o clipă în desîș.

Îmi frecai ochii, crezînd, că visez, cînd pe subt mal, dealungul pîrăului, auzii: țah-țah-țah l... Și biata Meita se arătă îndată, singură-singurică în această pustietate, slabă ca o nălucă, înfrigurată, liorcă de apă, cercetînd văzduhul și împrejurimea. Se apropie de mine, mă privi cercetător drept în ochi:

— Unde-i?

— ?...

— Unde-i căprioara? — mă întrebă Meita cu privirea rătă-

cită, cu toată figura ei însingerată. Și, fără să mai aștepte răspuns, se răpezi spre mal, sări în pirău, încercă să se cațere pe stînca de dincolo, se rostogoli de cîteva ori în apă, urlă de durere și minie, se întoarse iar la mine:

— Unde-i căpriorul? Ți l-am adus aici!

— Colo... Meita... Uite, colo... Na, na... Stăi!... Și băgai mina în buzunar după un pezmete. Na, Meita!...

Dar minia și disprețul fu singurul răspuns al Meitei, care se răpezi din nou spre pirău, o luă dealungul apei, umplînd cu blăstăme singurătatea pădurii.

— Țah-țah-țah! — se auzi incurînd de undeva departe, depe culmi.

* * *

Acuma?...

Totu-i pierdut! Și dacă s'ar deschide pămîntul, ca să mă înghită, desigur ar fi treaba cea mai nemerită... Asemenea nenorocire... Asemenea...

Dar dacă m'ași face oare nevăzută... tocmai acasă? Așa... vr'o durere de cap, vr'o... Căci acuma ce să mai caut aici?...

E dealtfel și tîrziu: soarele a trecut deja de amiază. Nici o adiere, nici o mișcare, și un uliu, care s'a ridicat sus, deasupra Tisei, cum și-a întins aripile în slavă, așa a rămas... Nici un sunet, afară de rîsul sardonio al Tazlăului, care la urma urmelor pare oboșit și el. Brazii depe plajul din față mă privesc cu dispreț, iar unii m'au și uitat și dormitează acuma indiferenți, copleșiți și ei de căldura și moleșeala zilei. După atita așteptare zadarnică tovarășii mei trebuie să fi adormit și ei pela prihoadele lor!...

S'o șterg oare de bună samă?...

Dar ceva năpraznic se produse deodată, țintuindu-mă locului: undeva mai la vale izbucni deodată o detunătură, care trezi toate coclaurile Ciungetului, zgudui bătcile Tisei, se izbi de coamele fagilor dela Surla și, rostogolindu-se în clocot de valuri, se lăsa, copleșitoare și nemiloasă, spre gura Negrului; mai clocoti odată în Sanuni și se sfirși cu o liniște adîncă de mormînt.

Pușca lui Tudorache! S'a isprăvit!...

Înadevăr, brazii depe înălțimile Tisei, zguduți o clipă din toropeala lor, părău a se scutura de crima săvîrșită și acuma priveau, profetici și sumbri spre depărtările văzute numai de ei, încolo, spre răsărit...

Peste o jumătate de ceas se arată pe pîtea întortochiată pâlăria lui Tudorache, pe ai cărui umeri afirna ceva greu, urmărit de săriturile voioase ale Meitei. Cu toată ființa ei jigărită, Meita părea în culmea fericirii, uitînd toate trudele și necazurile cîmplitei sale meserii.

Țapul avea un corn frînt, iar din rana-i din piept se scurgeau cele din urmă picături de sînge. Cu ochii sticloși, dar cu

trupul, care părea încă viu, Țapul se lăsă greu la pământ, cu un fel de mulțumire, că și-a găsit odată odihna pe așternutul moale al frunzișului de fag.

În curînd sosi din munte și badea Scridon, împreună cu Dudaș și cu cellalt tovarăș care ducea în brațe un biet ed, trăs-brit în armuri, cu urechile catifelate, cu ochli umezi întredeschși.

Edul fu așezat și el pe frunziș, cu botișorul lui, numai cît o persică, imbrumată de fulgi, lingă botul tovarășului său mai mare.

— Javră afurisită! se răsti moșneagul cătră Meita, trîntin-du-i un picior în pîntece și aruncînd-o cît colo. Dece n'ai adus Țapu' la boer? — Lasă, d-le Costachi, că altă dată Ți-l aduc eu ici, între cei doi fagi.

— Șarlă ticăloasă! — se oțări el din nou cătră biata căță-lușă, care, covrigîndu-se sub un tufiș de lingă pîrău, abia îndrăznea să-și lingă rănile dela piept și dela picioare.

A. Frunză

Primitivism

Cuvinte noi, inim' trebuesc cuvinte
Să nu mai sune numai la ureche,
Să pun în ele-o suferință veche,
Să intre'n inim' ca'n niște morminte.

Cuvinte noi, purtate-adînc în mine
Ca'n toți aceia care au murit,
Vă simt tăcînd în mine ca'ntr'un schit
În care azi nici Dumnezeu nu vine.

Sînt singur, tot mai singur pe pămînt,
Pustiul crește'n mine ca'ntr'o casă
Pe-o zi de vară albă și frumoasă;
Pustiul doarme'n mine ca'n mormînt.

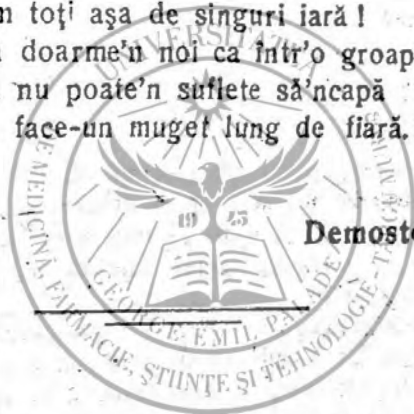
Cuvîntul vechiu cu care-abia pot cere
Amarele fărămituri de pîne
Îl simt sarac și palid cum rămîne
Mai dureros de mut ca o tăcere.

Vreau să vorbesc și nu'nțelege nime,
Se'ntorc în mine gândurile iar
Ca niște păsări mute'ntr'un stejar
Crescut stingher pe-o stearpă înălțime.

Nici nu'nțeleg,—parc'am căzută din lună.
Prin suflet simt durerea lumii toată
Pe care însă nimeni niciodată
Nu a putut prin vorbe să mi-o spună.

Rămînem toți așa de singuri iară!
Durerea doar me'n noi ca într'o groapă,
Iar cînd nu poate'n suflete să'ncapă
Ce bine face-un muget lung de fiară.

Demostene Botez

Două povești

Pentru copii

Ce cumsecade-s copacii!

Anul fusese darnic...

— April dăruise, soarelii, măștișori de ciocirlii; și soarele, în schimb, îi îngăduise să se noureze, înflorit prin livezi. Mai prinsese să îmbroboneze crengile cu bura acră a roadelor. Iulie avea să huzurească de grindini coapte.

...Dar țăranul, cu livadă chiabură și chimir la fel, era zgir-cit. Avea în livadă un cireș cu hultoane. Și cireșul era podoaba livezii. Și țăranul îi iubea cu patimă roadele lucii, de parcă, în ele, se întrupaseră fraged cele dintâiu sărutări de dragoste mușcate de tinereța lui.

În toată primăvara, zburlea, cu spini urzuzi, gardul care n-prejmuia livada. Că satul era doldora de copii, și copiii, cu buze roșii ca cireșile mușcate, se căm dădeau în dragoste cu cireșul gospodarului! Și gardul era avan ca sufletul omului, și mai avea omul o biță și un dulău, ș'așa scăpase de copii.

Dar bunul Dumnezeu care-a făcut pe copii pofticioși de fructe, le-a făcut și pe vrăbii la fel. Și cum bunul Dumnezeu, care-a mai făcut și cerul cu stele, nu s'a gândit să facă și ceruri de spini de-asupra livezilor, vrăbiile buzunăreau livada cu pricina. Și țăranul afurisea pe vrăbii, și le chitea cu praștia, și găurea doar vîntul; că năstrușnica de minie tremura mina omului; și vrăbiile o zbugheau tefere.

Și pe țăran îl chitea Dumnezeu cu somnul, și-l nemerea. Și vrăbiile se'nfruptau în voe.

Și așa, s'a gândit țăranul să le vie de hac vrăbiilor, cu o spărietoare de păsări. A căutat el prin ogradă, cît a căutat, și n'a găsit din ce s'o facă. Și a eșit afară din ogradă, și a găsit două crăci pripășite pe lingă niște pae. Le-a ridicat, le-a adus pe prispă, le-a bătut cu un cuiu în cruce, le-a pus suman pe umeri, pălărie pe cap, le-a încins cu un curmeiu de cînepă, le-a tras un nădrag pe picior, și a grăit astfel cătră Spărietoarea purcesă din minile lui: „Ti-am cules, di pi uliță, goală goluță.

Ti-am dres ciolanele, ti-am înțolțit, ti-am dichisit frumos, și ti-am făcut om acătării ca toți oamenii". Spărietoarea, cu pălăria cam pe-o ureche, gata să cadă în brațele țaranului, asculta.

Țăranul grăi mai departe: „Pi uliță erai de risul dobitoacelor. La mini ai să duci o viață cuviincioasă. Am să ti sui în cireș, și ai să stai acolo tolănită, la pindă. Cum auzi oleacă de gălăgie din partea vrăbiilor, începi să ti strîmbi, și oftezi, și scîrții, și ti zbuciumi... Uite-așa". Și, țăranul făcu de toate, potrivit cu spusese lui, până ce-l dădură sudorile. Apoi urmă: „Ci dracu? Trebuie să nveți și tu să ti porți ca oamenii! Să fii vrednic di haina pi care ți-am dat-o!... Dacă-s mulțămit di tine, apoi îți dau aer curat, miros plăcut și vînt cît vrei. De nu, ti dezbrac și ti dau pi foc. Ai înțales?”

Și țăranul, omenos, așeză pe spărietoare la locul ei, o privi mulțămit, și-și căută de treabă.

Spărietoarea arăta, în plinul cireșului, ca un vînzător de balonașe roșii pentru păpuși: îi sedea bine.

Frunzele, flecare, șoptiră la ureche, una alteia, noutătea: Vîntul o află și veni iscodind. Spărietoarea se îngrășă așa de tare de vînt, încît își dădu în vileag trupul de lemn.

Vrăbiile, liniștite, făcură praznic vrăbiesc sub ochii Spărietoarei înduioșată de cîntecul care i-o făceau oaspeții.

Adouazi, cînd țăranul veni să-și vadă isprava, găsi pe Spărietoare, cu pălăria mai strîmbă, binecuvîntînd blajin simburii.

Roș de minie, cu fruntea brăzdată de praștia vinătă a vinelor, țăranul zmunci pe Spărietoare din copac, o călcă în picioare și zbieră: „Slugă netrebnică! Așa mi-ai păzit avutul?”

Iar Spărietoarea, cu glas suav de foșnet veșted, răspunse: „Ce să fac? Vrăbiile au venit, s'au jucat pe brațele mele, au șuguit; cum să mă lase inima să le alung! Am fost și eu, odată, copac”!

IV

În dimineța aceia, din hornul casei țaranului, se furișă un fum prizărit, ca un fuior de funigei. Adierile îl destrămară.

Și vrăbiile văzîndu-l, nădăjduiră că în cerurile grele de dolofanii sfinți ai oamenilor a încăput și un firav sfînt de-al lor: Sfîntul Spărietoare-de-Păsări.

Pentru visători

„Currit rota, urceus exit”
Horafiu

Mahalaua Tăciunilor avea o sultană: Re țața Lența.

Fusese, cîndva, Lența, mîndră copilandră: cu părul negru și lucios ca vanilia; cu ochi murii și gene grele de umbră; cu gura rană de căpșună; cu chip dogorit, parcă, de oglindirea buzelor care-l poșteau; cu trup involt și trufaș ca întruparea vîntului în pînzele unui catarg.

Dar anii tinereții fură mănoși, și mindra copilandră dospî, prin ei, pe țața Lența.

Era rea de gură cumătra, ca nici una alta. Cînd vre-un ne-caz o aducea în prag, cu minile în șolduri, falnică, asemeni unei amfore pentru hipopotami, dîrdîia mahalaua. Și cînd deschidea gura să-și verse focul, mahalaua, înecată, huiă. Atunci, țața Lența era vulcanul mahalalei. Și amuțeau țațele, și amuțeau dulăii și javrele, ca să mai învețe ceva!

Avea țața o slăbiciune. Slăbiciunea era un cucuș, și cucușul sultănea peste sultană. Cucușul ca toți cucușii: creastă de zmeură dințată; gușăt cu două pungulițe de piele de patlagele roșii; gămălii de ochi ca boabele de icre negre; gorniță de os înciocat; guler, despletit alene, ca matasa popușoiului; îmbinări de frunzare înșorite, drept vestmînt; coada, iatagane de pene cu sclipiri de oțel; pîteni cărnoși și cirni; și labele în cruci împielitate.

Odată cu adierea fragă a zorilor, cucușul treaz își crăinică gutunarul spre soare, cu țipete străpezite în tăcerea jilavă. Dar țața Lența, deslușea, în grăirea lui, un: „Ța-ță Len-țoo” și i se umezeau ochii, de îndușoare, auzind chemarea. Numai în cămașă și în papuci, alerga afară, privea cu nesăț pe cucuș, clătînd din cap, și prindea să-l dezmiere: „Cucușelul mamei, cucușel! Că el numai pe mă-sa o iubește, și mă-sa îl iubește numai pe el. Că el e pușorul Lențișoarei, și Lențișoara e puica lui”. Și - cu-cu-cood - și - o-o-ooo - și of-of-ooof. - Și după ce-și oua duiosa Lența toată roua inimii, de dragul cucușului, intra în casă, se dichisea, și cînd eșea din nou afară iar era țața Lența: Sultana și vulcanul mahalalei.

Trecură anii și prin mahala, și unul din ei răboji pe Lența cu o boală grea. Dîrză, Lența răzbi prin această încercare: cu perii suri; cu trupul muls de vlagă; cu gîndurile cătrănite de amărăciune.

Suspina ea: „Dacă mă prăpădesc? Pe ce mini o să ncapă cucușelul mamei? Cine-o să vadă de el?”

Și țața Lența, încolțită de teamă, se hotări să pue capăt zbuciumului, tăind cucușul.

Vestea zbirnii din gură în gură. Mahalaua se cruci.

...Fusese sortită o Miercuri, să fie ziua jertfei.

Disdedimează, cucosu! -- neștiind că-și cîntă „al lebedei cînt” -- strănută voios: Ța-ță Len-țoco!
Soarele se strivi pe cer, căpșuniu.

Lența, cernită din trup și până 'n gînduri, cu capul cufundat în pernă, se văicăra: „Vai de mine și de mine! Sărăcuțu' de tine, sărăcuț! Ooof, ooof!”

Neînduplecate, minuntarele inspicau sporul clipelor.

Prin trupul țatei Lența, pustiiuau ghețari și pustiiuau arșite; o treceau frigurile și o treceau căldurile. I se dezghioca sufletul, în lacrimi și 'n sudori, și orele treceau, minînd ursita cucosuului și apusul soarelui.

Cucosuul își căuta de găini.

Veni năpraznicul amurg, despicing soarele de trupul luminei, cu paloșul lui însîngerat.

Mahalaua îngrădi cu un gard de trupuri, gardul dela casa țatei.

Pe geam, Lența vedea norodul din fața casei, ca pe o cunună atîrnată de un mormînt.

Pășii afară, hotărîta.

Prinse cucosuul.

Il strînse la sîn.

Tăcerea era încișită de zvicnituri de inimi. Cerul, străveziu de palid, părea stafia cerului.

Inoptarea pîlpi o stea, clipi sperios, un liliac.

Țanc... cuțitul căzu, așchiind stridente însîngerate. Prin umbră, un cald foc bengal țîșni din trupul cucosuului, ca un ultim cucurigu împurpurat spre soarele apus.

Atunci, subt privirile oamenilor și ale stelelor, țata Lența -- cu trupul sloiu, cu degetele țurturi -- cuprinse capul din care înflorea o crizantemă rubinie, îl aduse până 'n dreptul buzelor, și-l sărută lung, lung...

O țată Lențo, țată Lențo! Dacă ai fi trăit cu douăzeci de veacuri mai înainte, omenirea înfiorată, cu buze tremurînde, te-ar fi numit în șoaptă: Salomeia.

Ionel Teodoreanu

Tradiționalism și revoluție în artă

Împreună cu un prieten am fost în vara trecută să vizităm atelierul unui pictor ungar din Brașov. Auzisem că este un artist apreciat la Budapesta, că e un spirit cultivat, că a trăit mult în Germania, că a stat și la Paris vre-o doi ani. Totuși mi s'a atras atenția că e „expresionist”, — cuvânt găsit de Nemți pentru toate încercările moderne care gravitează în jurul lui Van Gogh, Piccasso și Marinetti.

Fără niciun fel de invidie, colegială trebuie să mărturisesc că arta lui X. nu-mi place și aceasta judecînd-o chiar cu criteriul expresionist: simili vigoare, simili cubism, simili stilizare. Opac, murdar și rece în culoare, fără sensibilitate de tonuri sau valori; desenul nu îndeajuns de solid, iar concepția de o excentricitate și brutalitate chinată. Și cu toate acestea, două din cele 30—40 de pinze ce avea în atelier arătau oarecare talent, în special callății de culoare, ba chiar temperament, calități pierdute din pricina expresionismului.

Un ceas am stat în atelierul lui căutînd să pricepem cu tot dinadinsul ce urmărește omul acesta, ce simte și cit e de sincer. Prietenul cu care venisem, — un pictor francez, — stătea pe ghimpi. Odată afară din atelier, am reluat vechea noastră discuție, pe care de altfel 50 la sută din pictori o au de cîteori se întîlnesc.

— ...Nu-i de vină el. Un biet nenorocit, amețit de literatura picturii și de toate nebuniile artei moderne. Cine-i de vină, și-am spus-o de atîtea ori, e Manet și impresioniștii, Cézanne și toți ai lui, ei sînt nenorocirea artei. Izvor al tuturor aberațiilor moderne, ei au distrus tradiția și au scos arta din făgașul ei normal. Adu-ți aminte de salonul independenților și vezi că cei ce au un pic de talent sînt direct sub influența acestor „premergători”. Uită-te la toată mulțimea de străini care lucrau sau expuneau înainte de războiu la Paris, — cîți sînt care să nu sufere influența celor mai extreme curente? Sînt mii și mil de „picturi”, ce mai degrabă ar merita să fie expuse la balamuc decît în sa-

Moanele anuale și, oricât, asta nu rămîne fără influență. Apoi presa, mijloacele moderne cu care se împrăștie această artă veninoasă, publicațiile nenumărate cu care se sugestionează publicul, toate acestea nu vor sfîrși oare prin a influența și pictura noastră franceză? Nu va altera oare cu timpul simțul nostru de măsură și echilibru, sănătatea sensibilității noastre? Incet-încet ne schimbăm modul de a vedea, pe nebăgate de samă ne obișnuim cu ciudățeniile și ne corupem gustul. Tinerii mai ales, cu educația încă neformată, nu văd la ei decît partea negativă, spiritul de distrugere al formulelor și tradițiilor, fără să pătrundă sensul adînc al artei, fără să vadă că dacă Manet e în adevăr artist mare e cu toatecă, nu pentrucă e revoluționar...

Și prietinel meu continua vehement critică lui ocărînd pe marii comercianți de artă care au mercantilizat critica, au inundat lumea cu o literatură artistică infamă pentru a lansa mai ușor, ca o afacere de bursă, curente nouă, cum lansează marii croitorii din Rue de la Paix modele feminine.

— Ceiace mă revoltă mai mult încă, adaugă el, este imbecilitatea burghejilor, care năvălesc să cumpere toate năsbitele, numai pentrucă reprezintă o tendință abracadabrantă. Burghezul de azi vede cum alții au făcut milioane cumpărînd acum 50 de ani tablouri impresioniste fără să le priceapă și și inchipue că e de ajuns să cumpere azi lucruri pe care nu le înțelege, toate incoerențele și absurditățile, pentru a realiza averi neînchipuite copiilor!... Mărturisește că sîntem în plină nebunie!...

— Fiecare din noi, i-am răspuns eu, judecăm cu suma de prejudecăți, de obiceiuri, tradiții, influențe cu care am crescut și ne-am dezvoltat. Fiecare avem nu numai singele și temperamentul nostru, dar și educația noastră artistică și, cînd sîntem înaintea unei opere nouă, toate aceste influențe nenumărate își au pîrticica lor intimă în emoția noastră. Omul care să aibă impresii puternic individuale e tot atît de rar ca un artist cu adevărat original. În judecata obișnuită foarte greu putem părăsi bagajul educației noastre sensitive și de aici sentințele tale atît de aspre. Tu, prietine, ai sensibilitatea clasicului; temperamentul și educația ta nu te lasă să părăsești coaja tradiției. Disprețul tău pentru extravaganță în artă îl înțeleg. Ura ta pentru tot ce urlă și vrea să atragă atenția prin originalitate cu orice preț, e foarte naturală, cu atît mai mult cu cît ai dreptate să fii exasperat de toate elucubrațiile ce se expun. Dar tot atît de natural e ca în disprețul tău pentru inovatori să cuprinzi pe toți *sălbatecii* artei de azi și de mine, după cum înaintașii tăi erau gata să spargă cu umbrelele *Olympia* și *Déjeuner sur l'herbe* a lui Manet, după cum Ingres nu putea înțelege pe Delacroix. E un proces vechiu care durează de o sută de ani și va mai dura încă. Tu descinzi din Ingres, prietine, și temperamentul tău, credințele tale artistice, toate fibrele simțirii tale refuză să admită în artă o serie întregă de inovatori. Și dacă totuși azi te-ai familiarizat

cu unii ce părinților noștri le păreau sălbateci, ba poate chiar și admiri, adu-ți aminte câtă luptă a fost până să ajungem aici. Dar chiar acum câțiva ani când *Olympia* a intrat definitiv în Luvru, știi ce protestări au fost la Institut. Pasiunea, deși domolită mult, tot n'a încetat. Lupta asta aprigă între tradiționalism și revoluție e tocmai ce face caracteristica artei voastre, e miezul mișcării artistice franceze. Ea păstrează veșnic tinăra arta franceză, ea îi dă vigoarea și puțința să fie în fruntea întregii arte contemporane.

Până la marea revoluție franceză schimbările ce se produceau în lume aveau un *tempo* atât de domol încât o mie de ani nu trage în cumpănă cât sută de ani ce i-a urmat. Dezvoltarea mașinismului, a mijloacelor de comunicație, a științei, au avut atita influență asupra întregii vieți sociale, încât tot, dar absolut tot aspectul vieții a fost schimbat, și ca urmare și manifestarea ei artistică. Giorgione sau Carpaccio ar fi fost mai puțin străini în epoca lui Fragonard de cum te simți tu în salonul independenților, sau într-o expoziție de cubiști. Acum viața are sute de aspecte variate. O infinitate de influențe, unele chiar străine sufletului național, se zbat între ele. Franța, Parisul în special, e un cazan unde se frământă credințe, pasiuni, sentimente, sensibilități, temperamente profund deosebite. Ce face ese din acest cazan, ce face reușește să se distingă, natural că poartă pecetia luptei din care a eșt. Ocărăști spiritul revoluționar? Gindește-te însă că acesta ne-a dat pe Delacroix și pe Puvis; pe Courbet, pe Manet și pe impresionisti, pe Cézanne și pe Gauguin. Grație acestui spirit, singe proaspăt pulsează și înviorează continuu arta franceză și prin Franța lumea întreagă.

Apoi nu crezi că explicația ce o dai tu *expresionismului* e prea simplistă? Admit că șarlatanismul comercial are o importantă doză în această mișcare modernă; dar nu poți nega că o lume întreagă s'a bolnăvit de această nebunie și în toate țările. Or, e aceasta natural, e posibil să explici acest curent numai prin șarlatanie ori snobism? Te-aș fi înțeles să fi spus că a fost o presimțire generală a *vremilor ce va să vină*, — totdeauna artiștii au avut sensibilitatea mai ascuțită, — și că deci sînt în căutarea unei arte nouă care să corespundă cu sufletul oamenilor viitorului. Sînt ei oare pe drumul cel bun? Dar care-i drumul bun? Există un drum bun? Sufletul artistului e ca jidovul răătăcitor, un glas dinăuntru îi spune: *mergi, mergi înainte!* și ei merge, dus însă numai de firea lui, de mintea și sensibilitatea lui. Or, mintea și simțirea lui sînt acum aiurite. A văzut cum Courbet a dat o puternică lovitură de măciucă clasicismului tradițional care de altfel deja trăgea să moară. A văzut cum impresionisti, Manet și Cézanne au revoluționat toate formulele artistice, au dărîmat toate așa zisele legi estetice, pe toate. Iată-I deci înaintea unui haos. Nimic din vechea estetică nu mai există, totul e

criticat, contestat, dărâmat la pământ. Toate lanțurile, toate legăturile au dispărut; liber, drum liber fanteziei, capriciului, nebuniei chiar. Și în schimb societatea, obișnuită în ultimii 50 de ani cu reînnoirea continuă a formulelor, a devenit de o nemăsurată pretenție, cere continuu și continuu nouă formule artistice. Cum vrei să nu cadă bietul artist în extravaganta?... Adaogă apoi că totul e desorbitat și exasperat în jurul lui, în filozofie, în literatură, în viața socială și politică... E societatea care fierbe și se frământă așa, societatea însăși e bolnavă și bieții artiști nu sînt decît reprezentanții ei tipici, reflexul ei. Frământîndu-și firea cu formule nouă și voind să găsească mijloace de a exprima mai plastic natura, pe nebăgate de seamă, ei s'au depărtat cu totul de plasticitate și au ajuns la formule intelectuale. Nu-mi mai aduc aminte cine a spus că spiritul omenesc e ca un om beat călare, cade cînd într'o parte cînd în alta, cu greu își ține echilibrul. Academismul picturii de acum 50 de ani era o încălcare a literaturii în domeniul picturii, sîntar impresionismul a fost izgoalrea intelectualismului din pictură. Expresionismul este reacția contra impresionismului, reînnoirea la o artă unde totul e calcul, intelectualism și abstracție și — ca orice mișcare revoluționară exagerată, brutală, negația oricăror calități picturale — svlrle săgeata dincolo de țintă. Expresionistii construiesc adevărate rebusuri pentru inițiați și ca să le explice sînt imperios nevoia de a trînti în capul publicului vagoane de literatură. Fil sigur însă că și din asta va rămînea la urma urmei ceva, cum rămîne din toate frământările mari, fle politice, literare, sau artistice și, oricît de rătăcite ar fi pentru moment, arta nu va avea decît de câștigat. Suflul acesta veninos, cum îi numești tu, e tot alît de necesar în artă cum e într'un tablou un ton *acru* pentru a pune în valoare o armonie, ori o pată de culoare *rece* pentru a face să cînte gama caldă a tabloului.

— Te înșeli, camarade, răspunse prietinel meu. Uîți de unde eșim acum și văzuși ce nebunii pot produce revoluționarii tăi. Mai mult, văzuși cum teoriile pe care le fabricăm noi în fiecare seară la un pahar de bere pot influența sau distruge chiar un talent care nu e destul de călit, care nu găsește în rasa lui, în medlul lui sau în temperamentul lui destulă putere de rezistență. Uită-te la salonul independenților, adu-ți aminte de multe din expozițiile dela Vollard, Bernheim sau Druet și gîndește-te că dacă această artă nu ne poate abate prea mult din drum pe noi Francezii, căci avem în spiritul rasei noastre simțul măsurii, apoi înnebunește pe alții. Gîndește-te ce dezastru face în Germania, — toată arta asta, cel puțin înaintea războiului, Germania o cumpăra. Gîndește-te că secesionul, cum îi zic ei, a pus stăpînire absolută pe Austria, pe Ungaria, și nu te-ai întrebat oare de ce o artă atît de barbară la noi în Franța nu prinde, pecind în altele, cu mai puțin spirit conservator, devine imediat curent

dominant? E tocmai că, la noi în Franța, există un organism sănătos, tradiționar care elimină otrăvurile. Ceiace rămâne din curentele acestea, — și-ți admit că rămâne ceva, — se filtrează cu atita grijă și greutate, cu atita luptă, încit până să ajungă a fi încorporat în sufletul național al artei, nici nu-ți mai dai samă că e de dată recentă, și se pare că așa a fost decind lumea. Într'o țară unde splrit de tradiție nu există, sau nu este puternic dezvoltat, nu există nici artă.

— După tine ar urma deci ca Italia să ocupe primul loc în artă, de oarece nicăeri tradiția nu e mai puternică. Or, contrariul este adevărat. Tradiția, de care Italianii nu se pot desbăra, a redus toată arta la o chestie de meștesug, la un *fa presto* fără consistență, fără originalitate viguroasă. În ultimii 50 de ani singurul maestru italian original, Segantini, s'a format după doctorii l-au trimis să facă cură în munți. A stat izolat în studiul naturii din Engadina 30 de ani și numai așa a putut uita îndrăcita abilitate tradițională a Italiei. Ba ca să scape mai sigur de ea și-a ales o tehnică penibilă, un fel de mozaic de bijutier venețian, și numai așa a ajuns să însemneze ceva. Și încă îl apreciem noi, străinii, dar în cite muzee din Italia ai văzut tablouri de ale lui? Nu este în armonie cu sufletul nației. Desigur acum tinerii pictori Italiani toți segantinizează, dar nu în factură e arta. Contra acestei tradiții atototropitoare în Italia s'a ridicat Marinetti cu smintelile lui și iată deci că revoluțiile sînt tot atit de salutare și fatale ca și anotimpurile!

— Nu neg cele ce spui despre Italia, dar concluzia știi care ar fi? E că pentru o mișcare artistică tot atit de necesar este spiritul tradiției cași avîntul revoluționar, că revoluția trebuie să fie dămolită de tradiție și numai cînd aceste curente se pot echilibra, mișcarea artistică e interesantă. Fără friul tradiției toate halucinările ar pune stăpînire pe lume. În special în artă e o aberație să-și închipue cineva că un stil, o artă națională se poate naște de azi pe mine într'o țară fără tradiții artistice, unde sufletul nației nu e încă bine cristalizat. Uite la voi, în România. Tradiție artistică națională nu aveți, iar spiritul de cercetare originală e un reflex al străinătății. Rezultatul: mișcarea artistică nu e o trebuință organică a nației și sfortările cinstite ce se fac rămîn în mare parte sterile. Aveți încercări individuale interesante, dar arta rominească în general nu va însemna ceva decit atunci cînd sufletul nației voastre se va închea și-și va căpăta individualitatea lui puternică și hotărîtă.

— Arta rominească suferă în primul rînd de o boală caracteristică nației noastre, — lipsa de durabilitate în sfortare, neputința noastră de a ne concentra intens și îndelung asupra emoției sau problemei ce urmărim. Popor de păstori, neobișnuți din părinți și străbuni cu sfortări îndelungate, chemați de cîrînd la viața intelectuală...

...Și în însuflețirea discuției nici nu observam pe unde trecem, ocoleam lumea pe trotuar fără să vedem pe cineva, mințea noastră fiind preocupată numai cu problemele moderne ale artei. Nici n'am băgat de seamă că eșisem din oraș departe și că acum mergem pe câmp, în țara Birsei. Deodată ne oprim în loc amândoi uimiți de aceeași frumusețe :

Înainte noastră, în depărtare, era dealul Codlei, iar în fund, pierdut printre nouri care pluteau mai jos de vîrf, masivul Pietrei Craiului atît de ușor eșea din nouri, parcă ar fi fost un praf de pastel. Soarele ascuns după un nor, lasă să cadă vertical o fâșie lată de lumină aurie care pe alocuri topea pastelul depărtat al munților și-ți aducea aminte de tablourile primitivilor, care așa indicau pogorîrea sfîntului duh,—cu raze de aur ce cad vertical din înălțime. Aveam un simbol înainte noastră,—mărețta și frumusețea naturii,—iar sfîntul duh, de acolo din înălțimea de unde țîșnea fâșia de lumină, părea că ne grăește :

— Ce copii ! Uite ce nimicuri, discută pe cînd natura cuprinde atîta frumusețe ! Fiți, băeți, ce poțîți, tradiționaliști sau revoluționari,—cum vă e firea voastră însă. Lăsați-vă duși de ea numai și nu o complicați cu tot felul de teorii. Fiți simpli și sinceri cu voi și cu arta voastră și de veți avea talent ori geniu opere mari veți produce !

Stefan Popescu

Răzvrătire

Clopoțele sună...
De pretutindeni glasurile lor s'adună,
Și lung în sufletele noastre scurmă
Să ne spună,
Că-i sărbătoarea lumii, cea din urmă...

Mulțimile de târguri și de sate
Infiorate,
Ascultă, ca o nouă rugăciune,
Răscoala clopotelor lor străbune.

Demult, de cine știe cînd,
Pămîntul
Și-a ridicat, deasupra fiecărui gînd,
Biserici de minciună
Ș'a spînzurat în turle clopote de-aramă.

Dar astăzi clopoțele se răzbuună
Cu droaia vînturilor dimpreună.

De prin clopotniți care se dărîmă,
Cad clopotarii morți, ca niște bolovanî,
Rostogolînd în gol, ca 'ntr'un mormînt
Rispa miilor de ani.

Și clopotele dezrobite sună
Cu funiile slobode pe vînt...

Răsună larma lor prelung, răsună,
În poarta cerului izbînd, ca să-i răspundă;
Fug nourii de spaimă ca o turmă
Să se ascundă,
Că-i sărbătoarea morții, cea din urmă...

Uitați-vă ! noroade 'ntunecate
Din fundul țîrgurilor și din sate,
Uitați-vă ! cum vînturile nouă vin
Mugînd,
Din văgăună 'n văgăună,
Se prind
De limba clopotelor mari, și sună
Furtună...

Priviți ! văzduhul viu cum se frămîntă
Și se distramă
În valuri nesfîrșite de aramă.
Priviți ! cum lumea 'ntreagă cîntă !

Și 'n clocotul răzvrătit din larg,
Credințele pămîntului, de erl,
Ca niște hîrburi vechi, se sparg...

G. Bărgăuanu

Amintiri despre Tolstoi

Această mică lucrare este alcătuită din însemnări fragmentare scrise, pe cînd mă afluam în localitatea Oleise, și pe cînd Leon Nicolaevici trăia la Gaspra în Crimeia. Ele datează din perioada cînd Tolstoi era greu bolnav, și din aceia a întremării sale. Însemnările fură luate în pripă, pe petice de hîrtie; și socoteam că le-am și pierdut, cînd, mai în urmă, am descoperit cîteva din ele. Am adăugat o scrisoare neisprăvită, scrisă în clipa de zdruncinare pricinuită de „Fuga” lui Tolstoi, și de sfîrșitul său. Dau în vileag scrisoarea așa cum a fost scrisă atunci, și fără să îndrept un cuvînt. Și n’o mai întregesc, căci, pentru o pricină sau alta, e cu neputință.

O scrisoare

Am pus, chiar acum, la cutie, o scrisoare pentru tine—au sosit telegrame vestind „Fuga lui Tolstoi”; și simțindu-mi din nou gîndul legat de al tău, îți scriu iară. Pe semne că tot ce ași voi să-ți împărtășesc, privitor la această veste, îți va părea nelămurit, poate chiar aspru scris sub imboldul ajițării în care mă aflu. Am senzația unui om pe care-l apuci de gît, și-l zugrumi.

Am stat de vorba adesea și îndelung cu el; pe cînd era la Gaspra, în Crimeia, mă duceam la el adesea, și el venea cu dragă inimă la mine; i-am cercetat cu dragoste scrierile; îmi pare că am căderea de-a spune ce gîndesc despre el, chiar dacă ceiace ași spune ar fi îndrăzneț și cu totul potrivit părerii încuviințată îndeobște. Știu tot atît de bine cît și ceilalți că nimeni nu e mai vrednic decît el să fie numit om de geniu; că nimeni nu-i mai complicat, mai plin de contradicții, mai mare în toate cele—da, stărui, în toate cele, mare—c’un înțeles osebit, vast, necuprins prin vorbe. Avea ceva în el care-mi deștepta dorința să strig tuturor: «Priviți ce om minunat trăește pe pămînt în clipa asta!» Căci e oarecum

mai presus de tot, un om în înțelesul universal al cuvîntului, omul neamului omenesc.

Dar ceiace m'a îndepărtat statornic de el, era acea îndărătnicie despotică cu care voia să înlocuiască viața contelui Leon Nicolaevici Tolstoi prin „sfînta viață a părintelui nostru mult iubit, boerul Leon“. După cum știi, demult căuta prilejul de-a pătimi; își destăinuise lui E. Soloviev și lui Suler părărea de rău că nu izbutise; dar voința de-a pătimi cu deplină simplitate, nu era datorită dorinții firești de a pune la încercare puterea de împotrivire a voinții, ci intențiunii vădite, și o repet, despotice, de a spori înrîurirea idellor sale religioase și de a da mai mult temei învătăturii sale,—astfel că să-i fie cuvîntul hotărîtor, sfînt în ochii oamenilor, prin suferință, și să-i silească să-l primească, înțelege, să-i silească. Căci își dă samă că învățătura sa prin ea însăși nu este îndea ajuns de convingătoare; în jurnalul său, vei găsi arătări doveditoare ale scepticismului cu care și privea învățătura și personalitatea. Știe că «martirii și cei care pătimesc, sînt, cu rari abateri, despoți și tirani». Îți spun că știe tot. Și totuși vorbindu-și sieși, spune: «De mi-ar fi dat să pătimesc pentru ideile mele, ele ar avea o mai mare înrîurire». Asta m'a îndepărtat mereu de el, căci nu pot împiedica să nu simt o încercare de a întrebuița violența față de mine, o năzuință de a pune stăpînire pe conștiința mea, de a-i lua ochii cu nimbul care se desprinde din singele celui drept, de a-mi prinde gîtul în jugul unei dogme.

Nu se mai sătura preamărînd nemurirea care ne așteaptă pe celălalt tărîm al mormîntului, dar în sine o prețuia mai mult pe cea dobîndită pe cestalalt tărîm. Scriitor național, în înțelesul cel mai adevărat și cel mai deplin al cuvîntului, el încarna în marele său suflet toate cusururile neamului său, toate schilodirile îndurate din pricina încercărilor prin care a trecut istoria noastră; nebuloasa lui învățatură a «neactivității» a «neîmpotrivirii la rău»—învățătura pasivității—toate acestea nu sînt decît fermentul nesănătos al bătrînului sînge rusesc, inveninat de fatalismul mongol, și oarecum chimic dușmănos Occidentului, cu necurmata sa străduință creatoare, și harnica împotrivire cu care se ocrotește de obida vletjii. Ceiace este botezat «anarhismul» lui Tolstoi vădește prin esența și principiul său chiar, anti-etatismul nostru slav, care este la rîndul său o trăsătură cu-adevărat națională, și se contopește cu năzuința adînc înrădăcinată în noi, de veacuri, care ne îndeamnă să trăim nomazi, și stingheri. Până acum, de altfel toată lumea o știe, ne-am îndestulat cu furie această năzuință. Asta o știm și noi, Rușii, dar tot prin asta păcătuiam; cu toții ne dăm samă că este vătămător, dar asta nu ne împiedică să ne îndepărtăm tot mai mult unii de alții; și aceste pribegii ca vai de lume, asemuitoare cu ale gîndacilor de casă, alcătuesc așa zisa «Istorie a Rusiei», adică a

unui stat care a fost întemeiat ca din întâmplare, mecanic, prin puterile unite ale Varegilor, ale Tatarilor, ale Germanilor baltici, și ale bicisnicilor agenți polițienești, spre uimirea majorității cinstiților ei cetățeni. Spun spre uimirea lor, fiindcă până atunci ne-am «răzlețit» doar, și numai odată ajunși pe locuri, dincolo de care nu putea fi mai rău—pentru simpla rațiune că nu mai aveam încotro înainta—ne-am hotărât înșfîșit să ne oprim, și să ne statornicim. Aceasta e ursita, destinul la care sîntem condamnați: să ne așezăm în inima mlaștinilor și a nămeților, alături de triburile sălbatice Erza Sud, Ves și Murman. Totuși, se găsiră oameni care își dădură sama că lumina urma să ne vie nu dela Răsărit, ci dela Apus, și iată că el, omul în care culminează întreaga noastră istorie străbună, vrea dîndu-și sau nedîndu-și samă, să se întindă și să se întrepue, ca un munte vast, de-acurmezîșul căii care ne duce neamul spre Europa, cătră harnica viață care cere poruncitor omului suprema încordare a puterilor sale spirituale. Și atitudinea lui față de știință este desigur națională; în el se oglindește, măreț, străvechilui scepticism al satului rusesc, scepticism izvorit din neștiință. În el, totul este național, și întreaga lui învățătură este o tresăltare a trecutului, un atavism pe care și începusem a-l depăși despuindu-ne de el.

Amintește-ți de scrisoarea: «Intellectualii, Statul și Norodul» scrisă în 1905, atît de nelalocul ei, atît de vătămătoare chiar, și în care auzi glăsuind vorba «nu v'am spus'o eu» a sectarului. La epoca aceea, am scris un răspuns, chipurile o scrisoare, care-i era adresată, și în care țineam samă de unele vorbe pe care mi le spusese, anume că demult nu mai avea căderea de a vorbi în numele poporului rus, căci pot aduce mărturie cît de neînsemnată-i era bunăvoința de-a asculta și de-a înțelege, pe cei care veneau la el cu nădejdea de a se deschide dela suflet la suflet. Dar scrisoarea mea era amară, și la toată urma nu i-am mai trimes-o.

Astăzi, face fără îndoială o ultimă încercare de a da îndelur sale cit mai mult răsunset cu puțință. Cași lui Vasile Buslalev, i-a plăcut întotdeauna acest fel de a demonstra, dar de-asemena, întotdeauna, în așa fel încît faima de sfînt să-l sporească și să-l rămie o aureolă. Acestea sînt apucături de dictator, cu toate că învățătura lui are îndărătul ei străbuna istorie rusească, fără a mai pomeni de înseși suferințele lui de om de geniu. Înăbușînd voința de viață, sfîntenia înclină spre un soi de «fîrt» cu păcatul. Oamenii vor să trăiască, dar el încearcă să-i convingă că asta-i absurd, absurdă viața noastră pe pămînt. Nimic mai lesne decît de-a convinge de aceasta pe un Rus; este o ființă leneșă, prețuînd mai presus de tot născocirea unei ertări a trîndăviei sale. Rusul, de bună samă, nu e nici un Platon Karatalev, nici un Akim, nici un Bezonski, nici un Nekludov; toți acești oameni sînt făuriri

ale istoriei și ale firii, deși acestea nu i-au întocmit aiodoma cu Tolstoi; dar dacă el le-a desăvârșit, a făcut-o ca să-i fie mai doveditoare mărturii ale învățaturii sale. Totuși, fără șovăială, în întregul ei Rusia înseamnă Tiulin sus, și Oblomov jos. Pentru a-l descoperi pe Tiulin de sus, n'ai decît să-ți amintești cele pătrecute în 1905, intrucît privește pe Oblomov de jos, privește-l pe contele A. N. Tolstoi, pe I. Bunin, privește pretutindeni în jur. Cît despre brute și despre canale, n'avem nevoie să le mai socotim, deși bruta la noi este un tip cu adevărat național în amestecul ei de lașitate desfrînată și de cruzime. Canaliile, bine-înțelese, sînt aceleași la toate neamurile. Sînt în Leon Nicolaevici multe laturi care, în anumite clipe, mi-au stîrnit un simțimînt învecinat cu ura, și această ură îmi cădea pe suflet ca o povară zdrobitoare. Datorită creșterii fără de măsură, individualitatea sa este un fenomen monstruos, aproape hîd, are în el ceva din Sviatgor «bogatîrul» pe care nu-l încăpea lumea. Da, e mare, netăgăduit mare. Am credința că dincolo de tot ce rostește, sînt sumedenii de lucruri pe care le trece sub tăcere, chiar în jurnalul său,—o samă de lucruri pe care pesemne nu le va spune nimănu, niciodată. Acest «nu știu ce» nerostit nu răzbătea în convorbirea lui decît cu rari prilejuri, pe călea aluziilor. S'ar mai găsi aluzii de felul acesta în cele două cărnete ale jurnalului său pe care l-a dat spre citire, alît mie cît și lui L. A. Sulewzhizky; socot că văd în ele un fel de «negare a tuturor afirmărilor», cel mai radical și mai vătămător nihilism care a țîșnit vreodată din țaria unei deznădejdi fără margini și fără leac, dintr'un simțimînt de părăsire care pesemne nimeni altul decît el nu l-a încercat cu o luciditate mai înfricoșătoare. Deseori mi l-am închipuit că pe un om, care în afundurile sufletului său este nepăsător cu îndrjire față de ceilalți oameni; într'afit este mai presus și dincolo de ei, în cît cu zbućiumările lor ridicule și nemernice îi apar ca niște ausculițe. Pręa mult s'a depărtat de ei, în pustiu, acolo unde s'a adăpostit; și acolo, în singurătate, cu cea mai mare încordare a tuturor puterilor spiritului său, măsoară fără preget «ceiace este mai esențial»: moartea.

Toată viața s'a temut de moarte și n'a putut-o suferi. Toată viața îi tresări în suflet „teroarea dela Arsamas“; trebuie să mori? Lumea întreagă, tot pămîntul și-a întors privirile spre el; din China, din Indii, din America, de pretutindeni, antene vii și zvîcnitoare se întind înspre el, sufletul lui este al tuturor și pentru totdeauna. De ce nu s'ar abate firea dela legea ei, de ce n'ar înzestra pe un om cu nemurirea materială, da, de ce nu? Desigur, e prea rațional și prea cuminte pentru a crede în minuni, dar pedeală parte e un «bogatîr», un cercetător, și seamănă cu recrutul nou venit, care de înfricoșare și de deznădejde, își pierde cumpătul și se încăpăținează în fața căzărniț sîrăine. Mi-aduc aminte că

la Gaspra cetea cartea lui Leon Șestov: „Binele și răul în învățătura lui Tolstoi și a lui Nietzsche”, și că Anton Cehov arătând că nu-i plăcea lucrarea, Tolstoi replică: «Pe mine m'a distrat. E scrisă cu o pornire de înfruntare, într'un cuvînt e bine scrisă și e interesantă. Prefuesc totdeauna pe clinici cînd sînt sinceri. Autorul spune: N'avem nevoie de adevăr. Prea bine, oare la ce l-ar sluji, tot ar trebui să moară».

Și văzînd desigur că vorbele nu-i fură înțelese, adăugă cu un surîs fugar:

— Odată ce un om s'a deprîns să cugete, n'are nici o însemnătate la ce cugetă, adevărul e că mereu cugetă la moartea lui. Toți filozofii au fost așa. Și ce adevăr mai poate fi, odată ce e moartea?

Urmă adăugînd că adevărul este același pretutindeni, și că este dragostea de Dumnezeu. Dar despre acest subiect vorbea cu răceală și cu osteneală parcă. După prînzul de pe terasă, luă din nou cartea, și dînd de partea în care Șestov spune: «Tolstoi, Dostoievski, Nietzsche n'ar fi putut trăi de n'ar fi născocit o deslegare întrebărilor care și le puneau, și pentru ei, orișice fel de deslegare prefuța mai mult decît nicăna», — începî să ridă și zise:

— Ce bărbier neobrazat! Spune fățiș că cercam să mă amăgesc, și asta înseamnă că înșelam pe ceilalți. Concluzia se impune.

— De ce bărbier? întrebă Suler.

— De, răspunse el îngîndurat, asta mi-a venit de-odată în minte. Sic și «fashionable» cum e, mi-a amintit de bărbierul dela Moscova, la nunta unchiului său, țăranul. Are creșterea cea mai aleasă, știe jocurile la modă, și prin urmare disprețuește pe toți.

Cred că redau această convorbire, aproape literal. Mi-a rămas în minte, și am însemnat-o, celace am făcut și cu altele care m'au izbit. Sulerzhizki și cu mine, am însemnat multe vorbe de-ale lui Tolstoi; dar Suler, cînd a venit să mă vadă la Arsamas, își pierduse însemnările; îndeobște era foarte neorînduit, și cu toate că-l iubea pe Leon Tolstoi că pe o femeie, se purta cu el în chip ciudat, și aproape ca un superior. Și eu mi-am rătăcit însemnările; cineva din Rusia trebue să le aibă.

L-am cercetat pe Tolstoi cu multă luare aminte, fiindcă eram în căutarea — sînt încă, și voi fi până la moarte — unui om însuflețit de o credință vie și făuritoare, și totodată fiindcă într'o zi Anton Cehov, dîndu-mi a înțelege cît sîntem de neștiutori, se exprimase în felul următor:

— Toate vorbele lui Goethe s'au păstrat, dar vorbele lui Tolstoi sînt lăsate peirii. Asta, iubite prietino, este neertat de rusc. După moartea lui, toată lumea va începe să se zbućiume, se vor scrie amintiri, și se va minți.

Dar ca să venim la Șestov: „Șestov pretinde, spuse Tolstoi, că-i cu neputință să trăești față în față cu „spectre îngrozitoare“. Dar cum poate ști, el, dacă-i îngrozitor sau nu? Dacă ar ști-o, dacă ar fi văzut spectre, n'ar mai scrie astfel de bazaconii, ci s'ar îndeletnici cu ceva serios, celace Buda a făcut toată viața“.

Cineva arată că Șestov era Evreu.

— Abia, spuse Leon Nicolaevici, cam sceptic.

— Nu, n'are nimic evreesc, nu există evreu necredincios; vă desfid să-mi numiți unu... nu.

Ai fi zis uneori că acest bătrîn vrăjitor se juca cu moartea, că-și făceau cochetării, că încerca întrucîtva s'o amăgească, spunîndu-i: «Ce este dincolo de tine? Mă vei nimici cu totul, sau ceva din mine va viețui încă?»

Izvoră din el o impresie ciudată cînd spunea: «Sînt fericit, sînt îngrozitor de fericit, sînt prea fericit». Și apoi îndată: „Să suferi!“ și asta era adevărat în el. Nu mă îndoesc o clipă, că abia pe jumătate întremat, n'ar fi fost fericit cu adevărat, să fie închis în temniță, surghiunit— într'un cuvînt să aleagă cununa de martir.

N'ar putea oare mucenicia să îndreptățească într'o măsură moartea, să o facă mai înțeleasă, mai de îngăduit ca fapt exterior și formal? Dar niciodată n'a fost fericit, niciodată și nicăeri.

De aceasta sînt sigur: nici cufundat «în hrisoavele înțelepciunii», nici «în brațele unei femei» nu putea încerca în deplinătatea lor «farmecele paradisiului pămîntesc». Prea e rațional alcătuit pentru asta, și cunoaște prea bine viața oamenilor. Iată încă vre-o cîteva vorbe de-ale lui:—Califul Abdurahman a avut, de-alungul vieții sale, paisprezece zile de fericire, dar eu sînt sigur de-a nu fi avut de-opotrivă. Și aceasta, fiindcă niciodată n'am trăit— n'am izbutit să trăesc niciodată—pentru mine, pentru eul meu. Trăesc pentru fațadă, pentru oameni.

Pe cînd plecam, Cehov îmi spuse: «Nu-mi vine-a crede să nu fi fost fericit». Dar eu îl cred, n'a fost fericit, și totuși, nu-i adevărat că a trăit pentru fațadă. Nu mai încapă vorbă, celace-i prisosea, dădea oamenilor, ca unor cerșetori; îi plăcea să-i contrazică, să-i silească la cetit, la umblat, să fie vegetarieni, să iubească pe țărani, și să creadă în infailibilitatea reflecțiunilor semi-raționale, semi-religioase ale contelui Leon Tolstoi. Trebuie să dai oamenilor ceva care-i mulțumește, sau îi desfată, ș'apoi să plece, să lase 'n pace pe un om, singurătății sale obișnuite, chinuită, totuși voluptoasă uneori, să-l lase față în față cu prăpastia fără fund a problemei «esențialului».

Toți proorocii ruși, afară de Avakum, și poate de Tikkon Zadonschi, sînt niște stane fiindcă nu au credința vie și făuritoare. Intocmind pe Luca din nuvela „La Fund“, voiam să

zugrăvesc un bătrîn de felul acesta; ia în samă orice deslegare care i se arată, dar nu pe oameni. Cînd, neavînd încotro, e împreună cu ei, îi alină, dar numai ca să-l lase în pace. Și toată filozofia, toată învățătura unor astfel de oameni, nu-i decît pomană împărțită cu o scîrbă stăpînită. Îndărătul predicilor lor, se lămurește jelania vorbelor rugătoare: «Plecați, iubiți pe Domnul și pe aproapele vostru, dar plecați. Ori afurisiți pe Domnul și iubiți pe străin, dar lăsați-mă singur. Lăsați-mă singur, căci om sînt și sînt menit morții». Vai! așa este și așa va să fie. Nu se putea, nu poate fi altfel, căci oamenii au devenit ființe roase și vlăguite, îngrozitor de despărțite unele de altele, și toate sînt înlanțuite de o singurătate care usucă sufletul. Dacă Leon Nicolaevici s'ar fi împăcat cu Biserica, n'ași fi fost cituși de puțin nedumirit. Evenimentul și-ar fi avut rostul său. Toți oamenii sînt deopotrivă de neînsemnați, chiar și arhiepiscopii. În realitate aceasta n'ar fi fost o împăcare, în înțelesul strîns al cuvîntului. Pentru el, personal, actul ar fi fost consecvent: „Leert celor care nu mă pot suferi”. Ar fi fost un act creștinesc și îndărătul acestui act s'ar fi tîrîșat un mic surîs brusc și ironic, care s'ar fi tîlmăcit: „Astfel răspunde un om înțelept nătărăilor”.

Ceiace scriu nu este ceea ce vreau să spun; nu izbutesc să tîlmăcesc aceasta așa cum ași vrea. Parcă-mi urlă un cîne în suflet, și am presimțirea unei nenorociri. Chiar acum au sosit jurnalele, și deja nu mai încap în doială: ați purces în Rusia, să făuriți o legendă; trîndavii și nătărăii își trăesc traiul și iată că printre ei se naște un sfînt. Dar gîndește-te că într'o astfel de clipă—cînd oamenii dezamăgiți își apleacă frunțile, cînd golul umple sufletele celor mai mulți, și durerea sufletele celor mai aleși—cît de nenorocit este un astfel de lucru pentru țară. Sfișiți launtric și pierind de foame, năzuiesc spre o legendă. Au o atît de mare nevoie de o ușurare a suferinții lor, de o îmblînzire a chinurilor lor. Și vom făuri tocmai ce dorește el, dar ceea ce nu-i de dorit: viața unui pustnic și a unui sfînt. Dar desigur, e mare și-i sfînt fiindcă e om, fiindcă-i un om minunat în nebuniile și în zbugumările sale, omul întregii omeniri. Spunînd aceasta, mă contrazic întrucîtva, dar ce însemnătate are asta! Tolstoi este un om care-l caută pe Dumnezeu, nu pentru el însuși și pentru ceilalți oameni, într'atît, încît Dumnezeu poate să-l lase, pe el, omul, părăsit în pacea pustiului ales. Ne-a dat tîlmăcirea Evangheliilor, ca să putem trece peste nepotrivirile care se întîlnesc în Hristos; el a simplificat icoana lui Hristos, îndulcind iaturile de luptător ale firii lui, și învederînd umilînța celui care a spus: „Facă-se voia Ta”. Fără doială că Evanghelia lui Tolstoi va fi primită cu atît mai lesne cu cît are rostul unui „leac pentru boala” de care suferă poporul rus. Trebuia să le dea ceva, căci se tînguesc și răsună slăvile de bocetele

lor, și îl abat dela „esențial“. Dar „Războiu și Pace“ și toate celelalte scrieri de același fel, nu vor potoli această durere, și nici deznădejdea care se înalță din cenușiiul pământ al Rusiei. Vorbind despre „Războiu și Pace“, spunea el însuși: Fără prefăcută modestie, nu-i mai prejos de Iliada. M. Y. Tchaikovski l-a auzit vorbind în același fel de „Copilărie“ și de „Adolescență“. Au sosit jurnaliști din Neapoli: unul din ei vine tocmai dela Roma. Mă roagă să le spun ce gândesc despre «Fuga lui Tolstoi». «Fugă». — iată cuvântul de care se slujesc. N'am voit să le vorbesc. Vei putea înțelege că în mine sînt îngrozitor de tulburat; nu vreau să mi-l închipui pe Tolstoi ca pe un sfînt; rămie om supus ispitei, a eărui inimă e în preajma acestei lumi, pradă păcatului, aproape chiar de inima fiecărui dintre noi; Pușchin și el — nimic nu-i mai sublim, nimic nu ne e mai scump.

Leon Tolstoi a murit.

A sosit o telegramă cu aceste simple cuvinte: a murit.

Am fost lovit în inimă, am plîns de durere și de minie; și acum, pe jumătate nebun, mi-l chem în minte așa cum l-am cunoscut, așa cum l-am văzut. — Mă chinue dorința de a-i vorbi. Mi-l închipui în sicriu. — Zace acolo ca o piatră netedă în a fundul unui pirîu; și în barba lui sură, sînt atît de sigur, se joacă molcom prizăritul suris depărtat și tainic; minile sale împreunate odihnesc înșirșit — greaua lor menire s'a împlinit.

Mi-aduc aminte de privirea lui ascuțită care străbătea toate lucrurile dintr'o parte în alta, — de mișcările degetelor sale care păreau mereu că plăzmuiesc ceva în aer, de convorbirea lui, de glumele lui, de glasul lui evaziv. Și îmi dau samă de enormul cuprîns de viață intrupat în acest om, și văd cit de neomenească și de îngrozitoare era pătrunderea inteligenței sale. L-am văzut într'o zi, cum poate nimeni nu l-a văzut vreodată. Mă duceam spre el, la Gaspra, de-alungul coastei, cînd zării, dîncolo de Yansopor, pe plajă, printre pietre, făptura lui îndesată și colțuroasă. Purta o haină cenușie, boțită, roasă până la țesătură, și pălăria îi era toată scofilciță. Stătea jos, cu capul rezemat de mini, și vîntul îi sufla printre degete, clătîndu-i firele arginții ale bărbii. Privea departe, spre mare, și micile valuri verzui i se rostogoleau supuse la picioare, și i le dezmerdau cașicum ar fi fost gata să se deștăinuiască bătrînului vrăjitor. Era o zi însořită și înourată; umbrele nourilor lunecau pe pietre, și asemeni pietrelor bătrînul era cînd în lumină, cînd în umbră. Pietrele erau mari de tot, brăzdate de crăpături, și covirșite de alge marine, care-și răspîndeau mirosul sărat. Și el deasemenea îmi părea una din acele pietre străvechi, care ar fi inviat — știînd obîrșile și sfîrșiturile lucrurilor, și socotînd cînd și care va fi împlinitul și al pietrelor, și al ierburilor pămîntului și al apelor mării, și al întregului univers, dela piatră până la soare. Marea face parte din sufletul său, și tot ce-i

În preajma lui, din el purcede, din el răsăre. În neclintirea gânditoare a bătrînului simțeam ceva magic, fatidic, ceva care delaoaltă se afunda în întunericul care-i cobora la picioare, și se înălța, ca o rază aruncată de un far, în golul albastru care domină pămîntul. Ai fi spus, că el, voința lui încordată momea valurile până la el, și le alunga, că el orînduia mersul norilor și al umbrelor, că el deștepta pietrele la viață. Deodată, într'o clipă de nebuie, această minune mi-a părut cu putință: se va ridica, va întinde mina, și marea va înmărmuri prefăcută în sticlă, și pietrele se vor clinti și vor striga. Totul în jurul lui se va însufleși, va căpăta glas, și lucrurile toate—fiecare într'un graiu osebit—vor vorbi dela sine, despre el, împrejmuindu-l. Nu pot tălmăci prin vorbe ceiace în clipa aceia am simțit mai degrabă decît am gîndit. Sufletul meu era împărțit între teamă și bucurie, și apoi totul se contopi într'un singur gînd de fericire: „Atît timp cit acest om trăește pe pămînt, nu sînt orfan aici“. M'am depărtat în vîrful picioarelor, ca să nu scîrție prundișul subt pașii mei, dorînd să nu-l abat dela gîndurile lui.

Și acum, mă simt orfan, și scriu plîngînd — și niciodată n'am plîns cu atîta jale fără de leac, cu atît de amară des-nădejde, ca acum. Nu știu dacă-l iubeam, dar are vre-o însemnătate dacă aveam pentru el dragoste sau ură? Imi deșteptă mereu simțămînte și frămîntări al căror fel era urias, nălucitor; chiar sentimentele stînjenoare și potrivnice pe care mi le stîrnea, nu năzuiau să-mi apese sufletul, ci mai degrabă să-l spargă; sporeau senzibilitatea sufletului și cuprinsul său. Era măreț, cînd scrișilea pămîntul cu cizmele, cașicum ar fi vrut poruncitor să-l facă una, și vedeai răsărînd deodată, nu știai de unde, de după o ușă sau dintr'un ungher, și venînd înspre tine cu pasul acela măsurat, ușor și ager, al omului deprins cu drumuri lungi. Cu degetele în brîu, se oprea o clipă, aruncînd o scurtă căutătură de jurîmprejur, atotcuprinzătoare, o căutătură care alegea degrabă tot ce putea descoperi nou, prinzînd pedată, tîlcul fiecărui lucru.

— Ce mai faci?

Totdeauna mi-am tălmăcit aceste vorbe, astfel: „Ce mai faci? mie unul asta îmi face plăcere, și pentru dumneata nu înseamnă mare lucru, și totuși ce mai faci?“.

Se arăta și părea mai degrabă mărunț, și de îndată toți cel din preajma lui deveneau mai mărunți decît el. O barbă de țaran, mîni aspre, dar neobișnuite, strae simple, întreg portul acesta democratic, gospodăresc, amăgea pe mulți, și deseori am văzut Ruși, din aceia care prețuesc pe oameni după haină — veche deprîndere de șerbi — slobozînd, el fiind de față, valul uricloasei lor „sincerități“ sau ceiace-i vrednic de numit „familiaritatea lor de porcari“.

— A! Sînteți de-ai noștri; asta sînteți. Slavă Domnului, iată-mă față în față cu cel mai de căpetenie dintre filii

pământului nostru băştinaş! Inchinăciune! mă aplec până la pământ în faţa voastră. Iată un fel de-a vorbi al unui Rus moscovit, cu inima pe buze. Şi iată şi un altul, dar de data aceasta, al unui liber-gînditor.

— Leon Nicolaevici, cu toate că nu vă împărtăşesc părerile, întrucît priveşte religia şi filozofia, respect în persoana voastră, pe cel mai de samă dintre artişti.

Şi deodată, de subt barba ţăranului, şi de subt bluza bofită a democratului, se învedera vechiul barin rus, marele aristocrat; atunci oaspele cel „slab de duh“, omul cu creştere, şi toţi ceilalţi simţeau că li se învineţesc nasurile ca prinse de un ger neindurat. Iţi era mai mare dragul să vezi trăind pe-această fiinţă de neam, singele cel mai ales, să urmăreşti nobila armonie a gesturilor sale, să-i vezi semeaţa cumpătare a vorbelor, să-i prinzi apropoul şi adorabila muşcătură a vorbelor sale nimicitoare. În el se învedera barinul tocmai cît trebuia pentru şerbi, dar dacă aceştia stîrneau barinul din el, firesc şi lesne acesta se vădea, şi îi zdrobea într'atît încît se coşcoveau în ei şi scînceau nemernic.

Intr'o zi pe cînd mă duceam dela Yasnaya Poliana spre Moscova, întovăraşit de unul din aceşti Ruşi „slabi de duh“, acesta uluit de impresia pe care i-o făcuse Tolstoi, tot surîdea ca vai de lume, şi repeta năuc: „Doamne, ce mai duş, ce mai duş! Vai, că amarnic mai e... Brrr...“

Şi în toiul exclamărilor, spuse, cu părere de rău desigur: „Şi eu care gîndeam că era anarhist cu-adevărat! Lumea întregă îi tot spune anarhist, anarhist, şi eu îl socoteam...“

Omul care spunea aceste vorbe, era un fabricant mare, chiabur, cu pîntec plinau, al cărui chip rumen aducea a carne crudă. De ce voia el să fie Tolstoi anarhist? Şi asta-i o „grea taină“ a sufletului rusesc!

Cînd voia să placă, Tolstoi izbutea mai lesne decît o femeie frumoasă şi deşteaptă. Inchipueşte-ţi în odaia lui, o adunare alcătuită din tot felul de oameni: marele duce Neculai Mihailovici, zugravul Ilie, „stundist“-ul Paţuc, un muzicant, un neamţ, administratorul proprietăţilor contesei Kleinmichel, poetul Bulgacov — şi o să-i vezi pe toţi, deopotrivă de fermecaţi, privindu-l cu dragoste. Le lămureşte învăţătura lui Lao Tze, şi ai zice că-i un om-orchestra de-o meşteşugire nemaipomenită, avînd darul de a cînta din mai multe instrumente delaolaltă. Mă vrăjise şi pe mine. Iar acum n'aşi avea decît o dorinţă, să-l mai văd odată — şi niciodată n'o să-l mai văd.

Ziaristi acum sosiţi, spun că o telegramă ajunsă la Roma, tăgăduieşte vestea „morţii lui Tolstoi“. Forfoteau şi flecăreau, arătîndu-şi cu prisosinţă simpatia pentru Rusia. Jurnalele ruseşti nu mai îngăduie îndoială.

Să-l fi amăgit, fie chiar de milă, era cu neputinţă; chiar

cînd era greu bolnav nu l-ai fi putut plînge. Ar fi fost comun, să arăți milă unui astfel de om. Era dintr'aceia care trebuiau iubiți, îngrijiți, dar nu covîrșiți cu pleava flecară de vorbe roase și sterpe. Te întreba adesea: „Nu-mi ești prieten?» Și erai silit să-i răspunzi: „Nu“.

— Nu mă iubești?

— Nu, astăzi „nu“.

Era necruțător în întrebări, cumpătat în răspunsuri, așa cum se cade unui înțelept.

Cînd vorbea de trecut, și mai ales de Turghenev, spusese lui erau de-o frumuseță nemaipomenită. Despre Fet, vorbea întovărășindu-și statornic surisul binevoitor, cu vre-o observație hazlie: despre Necrasov, vorbea cu răceală și scepticism.

Dar se purta cu toți scriitorii cașicum ar fi fost chiar copiii săi, și el, tatăl, le-ar fi știut toate cusururile.

Avea deprinderea să le învedereze cusururile înaintea meritelor; și deciteori judeca pe vreunul din ei, parcă milostivea pe cei care-l ascultau, într'atît păreau de săraci pe lîngă el; în aceste clipe nu erai la îndemînă; fără să vrei plecai ochii, — și-ți părea că se făcea un gol în amintire. Intr'o zi susținea cu argumente hotărîtoare că G. Y. Uspenschi scria limba vorbită la Tula, și că n'avea nici un fel de talent. Puțin în urmă, l-am auzit spunînd lui Anlon Cehov, vorbind de același Uspenschi: „Iată un scriitor! Prin puterea sincerității, și-l amintește pe Dostoevski, numai că Dostoevski se amesteca și în politică și nu era lipsit de oarecare cochetărie, pe cînd Uspenschi e mai simplu și mai sincer. Dacă ar fi crezut în Dumnezeu, ar fi fost un sectar.“

— Dar ați spus că scria limba vorbită la Tula, și că n'avea niciun fel de talent!

Sprincenele sale dese se încrețiră, coborîndu-se pe ochi, și spuse: „Scria prost. Ce fel de limbă-i asta? mai multe semne de punctuație decît vorbe. Talentul înseamnă dragoste. Acel care iubește are talent. Uită-te la îndrăgosiți, toți au talent... Despre Dostoevski vorbea anevoe și în silă, cașicum ar fi vrut să-și prefacă și să-și înăbușe gîndul. „Ar fi trebuit să cunoască învățătura lui Confucius sau a lui Buda; asta l-ar fi împăcat. E lucrul de căpetenie pe care fiecare ar trebui să-l cunoască. Trupul lui Dostoevski era răzvrătit; cînd se mînia, pe dată i se gheboșa craniul; și urechile prindeau să i se miște. Avea mare belșug de sentimente, dar nu de gînduri; făcuse ucenicia gîndirii la școala „Fourrier“-iștilor și a „Butavici“-lor. Și apoi nu i-a putut suferi toată viața. Era neîncrezător fără pricină, ambițios, și punea totul la inimă. Ciudat lucru că scrierile lui sînt atît de cetite. Nu înțeleg de ce. Asta e zădarnic și stînjenitor, căci toate creațiunile sale—Idiotul, Adolescentul, Rascolnicov și alții — nu sînt reale; realitatea e mult mai simplă și mai lesne înțeleasă. Păcat că Les-cov nu-i cetit. Iată un scriitor adevărat! L-ai cetit?“

— Da, îmi place de tot, mai ales limba lui.

— Stăpînea limba minunat, chiar în născocirile lui. Mă miră că-ți place, căci întrucîtva d-ta nu ești Rus. Gîndurile dumitale nu sînt rusești. Nu-i așa, nu te superi că ți-o spun. Sînt un moșneag, și poate că nu mai sînt în măsură de-a înțelege literatura modernă, dar îmi pare că toate acestea nu sînt rusești. Incep să scrie versuri ciudate; nu pricep rostul acestor poeme, nici ce vor să spue. Meșteșugul poeziei numai dela Pușchin și dela Șucev poate fi învățat. Dumneata, de pildă, spuse el cătră Cehov, ești Rus, da' Rus neaoș...

Și surizînd prietinește, puse mîna pe umărul lui Cehov, pe cînd acesta stîngherit gîngăvea despre „bungalov“-ul său și despre Tătari.

Avea o dragoste adîncă pentru Cehov; cînd îl privea, i se muiau ochii, și păreau că dezmeardă chipul lui Anton Pavlovici.

Intr'o zi pe cînd Anton Pavlovici se plimba pe pajiște împreună cu Alexandra Lvovna, Tolstoi, care fiind suferind pe-atunci ședea înîns pe terasă, murmură, cu o pornire care părea că-i mîină întreaga ființă cătră el: „Ah cît e de frumos! Ce minune-i omul acesta, și pe deasupra sfîios și cuminte ca o fetiță! Spune dacă n'are mersul unei fetițe. Omul acesta e o adevărată minune!“

Intr'o sară în penumbră, cu ochii întredeschiși, cu sprincenele în neastîmpăr, cetea o variantă a scenei din „Părintele Serghie“ în care femeia se duce la sihastru să-l seducă. O ceti deia un capăt la celălalt, și apoi închizînd ochii, spuse, răs-picîndu-și vorbele; „Cu-adevărat, bine-a mai scris-o moșneagul, tare bine.“

Spusese aceasta cu o atît de uimitoare simplitate, desfătarea pricinuită de cele celîte avea un așa accent de sinceritate încît nu voiu uita niciodată bucuria care m'a cuprîns în acea clipă, bucurie pe care n'aveam, pe care nu știam cum s'o arăt, dar pe care nu mi-am putut-o stăpîni decît cu o enormă încordare. Mi se opri inima o clipă, și apoi toate lucrurile care mă împrejmuiau mi-au părut că se însuflețesc căpătînd o strălucire nouă. Numai ascultîndu-l ar fi în stare cineva să priceapă, nemaipomenita, nespusa frumuseță a vorbirii sale; aceasta era, într'o părere, incorectă, plină de repețiri ale aceluiasi cuvînt, saturată de simplitate satească. Efectul vorbelor sale nu era datorit numai felului de-a le rosti și expresiei care le întovărășea, dar și jocului și luminii ochilor săi, cei mai grăitori pe care i-am văzut vreodată. În acești doi ochi, Leon Nicolaevici avea o mie.

Intr'o zi Suler, Serghie Lvovici și un altul, ședeau în parc și vorbeau despre femei; mult timp, el ascultă tăcut, apoi deodată spuse: „Iar eu voiu spune adevărul despre femei, cînd voiu fi cu un picior în groapă. Il voiu spune, ș'apoi voiu

sări în sicriu, voi închide capacul și voi striga: „Acum faceți ce vreți“. Ne aruncă o privire atît de sălbatică, atît de înfrîtoare, încît o clipă rămaserăm tăcuți.

Era în el firea unui Vasca Bulaiev, cu iscodirile și viclesugurile ei, și totodată ceva din sufletul îndirjit al lui Protopop Avacum, în timp ce scepticismul unui Șadiev îl pîndea sau plutea asupra-i. Elementul avacumian zădăra sau zbu-ciuma, cu dojanele sale, pe artistul care era Tolstoi. Nevinovăția sireapă a novgorodianului doboră pe Shakespeare și pe Dante, Șadaiev își batea joc de desfătările sufletului său și prin aceasta de agoniile sale. Iar bătrînul Rus din el—Rusul pe care zădărnicia străduințelor de-a înjgheba o viață mai omenească, îl adusese la un anarhism pasiv—lovea în știință și în Stat.

Lucru ciudat! Olav Gulbrason, caricaturistul dela „Simplicissimus“ datorită unei misterioase intuiții, a prins acest element Bulaiev al firii lui Tolstoi. Privește-i desenul de aproape, și vei vedea cît de bine s'a priceput să-l prindă pe adevăratul Tolstoi. Toate cutezările gîndirii sălășluiesc în acest chip! Privește acești ochi învâluiți și afunzi care n'au nimic sfînt, care nu dau crezare niciunei superstiții, niciunei prevestiri, fie că-i vorba „de un strănut, de un vis, sau de cobitul unei păsări“. Bătrînul vrăjitor e aici, în fața mea, străin tuturor. Călător șihastru, a străbătut toate pustietățile gîndirii în căutarea unui adevăr atotcuprinzător, pe care nu l-a aflat. Il privesc, și cu toate că pierderea lui mă mîhneste, sînt mîndru că am văzut pe acest om, și această mîndrie îmi alină durerea și mîhnirea.

Ciudat mai era să-l vezi pe Tolstoi înconjurat de „Tolstoenii“. Inchipue-ți o clopotniță, cu linii alese, al cărei clopot sună fără preget asupra întregii lumi, în timp ce javre nemernice, strinse de jurîmprejur, îngîmă sunarea clopotului cu chelălări jalnice, și se cercetează una pe alta, cu priviri neîncrezătoare, cașicum ar voi să spună: „Care din noi latră mai bine?“ Am socotit statornic că acești oameni au încuibat în casa dela Yasnaya Poliana și în castelul contesei Panin, duhul fățarniciei și al lașității, și că se purtau ca niște năimiți, preocupîndu-se de ei mai presus de tot, și pîndind moșteniri. Tolstoenii au ceva comun cu acești „Frați“ pe care-i vezi hoinărind prin toate ungherele sumbre ale Rusiei, avînd cu ei ciolane de cîne pe care le dau drept moaște, și vînzînd ceiașcumesc ei „micile lacrimi ale Maicii Domnului“ și „întunecimile Egiptului“. Mi-aduc aminte că unul din acești apostoli, aflîndu-se la Yasnaya Poliana, n'a vrut să minince ouă, temîndu-se să nu nedreptățească pe găini, iar la bufetul gării din Tula minca lăcomos carne spunînd: „Din cale-afară-i bătrînul!“

Mai tuturor le place să se tingue, și se îmbrățișează voios-unul pe altul; toți au mîni jilave și molatece, și privirea pre-

făcută. Totodată sînt oameni practici, știind să-și diriguiască treburile de pe lumea asta.

Nu mai încape vorbă că Leon Nicolaevici știa să prețuiască pe Tolstoeni cum se cuvine. Deopotrivă și pe Sulerișchi, pe care îl iubea mult, și de care vorbea întotdeauna cu căldură, mai c'ași spune cu o tinerească înflăcărare. Într-o zi la Yasnaya Poliana, unul din acești Tolstoeni, arăia cu e-locvență cît de fericită-i e viața și cît de neprihănit sufletul de cînd a îmbrățișat învățătura lui Tolstoi. Leon Nicolaevici se aplecă spre mine, și îmi spuse încetîșor: „Minte mereu, ticălosul, dar numai ca să-mi facă plăcere“.

Mulți oameni cercau să-și placă, dar nu-i știu să-și fi jucat rolul cu dibăcie sau cu oarecare îndemînare.

Rareori îmi vorbea despre ertarea universală, dragostea de aproapele, Evanghelia și Budism, subiecte care aveau mai multă trecere la el, fiindcă simțise degrabă, fără îndoială, că asta „nu mergea“ cu mine.

Cînd vroia, putea să aibă un farmec, o fineță și un tact neobișnuit. Convorbirea lui te încînta prin simplitatea cît și prin eleganța ei. Dar uneori, ascultîndu-l, nu erai deloc la îndemînă. Spusele lui despre femei, nu mi-au plăcut niciodată; era neînchipuit de „vulgar“, era ceva artificial, nesincer în vorbele sale, și totodată foarte personal. Ai fi gîndit că suferise cîndva, și că nu putea nici să uite nici să erte. În sara cînd l-am cunoscut, mă conduse în odaia sa de lucru—la Kamovnici, în Moscova—și poftindu-mă să iau loc în fața lui, începu să vorbească de două nuvele ale mele „Varienca Olie-sova“ și „Douăzeci și șase și una“. Felul vorbelor sale m'a înlemnit, și mi-am pierdut cumpătul, într'atît de necioplite și de brutale erau. Susținea că pentru o fată sănătoasă, castitatea nu e lucru firesc. „Dacă o fată care a împlinit cînsprezece ani, este cu adevărat sănătoasă, apoi dorește să fie dezmiertată și sărutată. Mîntea ei sfioasă încă în fața necunoscutului, se teme de ce nu pricepe. Asta e ceia ce numesc toți castitate și curățenie. Dar trupul îi și dă de veste că ceia ce este încă neînțeleș mîntii; este în orînduirea lucrurilor, este îndreptățit de legea firii, și cu toate reticențele mîntii, trupul cere săvîrșirea legii. O zugrăvești pe Varenca ca pe o ființă teafără, și totuși sentimentele pe care i le însușești sînt anemice. Asta nu se potrivește cu viața“.

Apoi începu să vorbească de fata pe care am închipuit-o în „Douăzeci și șase și una“. Un adevărt puhoiu de cuvinte necuviincioase, de care se sluzea cu o îndemînare care îmi păru cinică, și oarecum jignitoare pentru mine. Mai tîrziu pricepui, încetul cu încetul, că întrebuița cuvinte grosolane nu-mai fiindcă-i păreau mai potrivite și mai izbitoare; dar în clipa ceia nu-mi veni la îndemînă să le aud în gura lui.

Nu răspunsei, și iată că se făcu îndatoritor și binevoitor, și începu să mă întrebe despre viața mea, despre cercetările mele și despre lecturile mele :

— S'aude c'ai cetit mult. Aşa-i? Korolenco e bun muzicant?

— Nu cred, dar nu-s sigur de ceiace spun.

— Nu ştii. Îţi plac nuvelele lui?

— Foarte mult.

— Atunci te atrage nepotrivirea. El e liric, şi asta-i o notă care-ţi lipseşte. L-ai cetit pe Weltmann?

— Da.

— Nu-i aşa că-i bun scriitor, deştept, exact, ştiind să ocolească exagerările. Cîteodată îl întrece pe Gogol. Il cunoştea pe Balzac. Iar Gogol îl imita pe Marlinschi.

De oarece pretindeam că Gogol, pesemne, fusese înfrunit de Hoffmann, Stern, şi poate şi de Dickens, mă măsură cu privirea şi-mi spuse: „Ai cetit ăsta undeva? Nu? Nu-i adevărat. Gogol abia îl cunoştea pe Dickens. Dar desigur că ai cetit mult. Să ţi-o spun, asta-i primejdios. Lui Korolenco l-a stricat cetitul“.

Petrecîndu-mă de acolo îmi spuse: „Eşti un adevărat mujic. Greu te vei deprinde să trăieşti printre scriitori. Dar asta să nu te neliniştească! Nu-ţi fie frică! Spune ce gîndeşti întotdeauna, chiar dacă-i necuviincios. Oamenii cumînţi vor înţelege.“

Această întîlnire, îmi lasă o îndoită impresie; eram fericit şi mîndru că-l văzusem pe Tolstoi, dar felul de-a vorbi era mai degrabă o cercetare, şi ceiace lămurisem din el nu era atît autorul scrierilor „Cazacii“, „Colstomir“ şi „Războiu şi Pace“ cît barinul care coborîndu-se pînă la mine, socotea trebuit să-mi vorbească pe înţelesul tuturor, limba uliţelor şi a pieţelor publice. Aceasta mi-a răsturnat ideea care mi-o făcusem despre el, idee adînc înrădăcinată şi dragă.

L-am văzut din nou la Yasnaya Poliana. Era vreme înourată. Zi de toamnă, burniţa. După ce îmbracă o manta grea, şi încălţă cizme înalte de piele, mă luă cu el la plimbare în pădurea de mesteacăn. Sărea gropile şi băltoacele cu o agerime de tînăr, scutura crengile de ploae, şi totodată îmi povestea de minune cum i-l tălmăcise Fet pe Schopenhauer, în aceeaşi pădure. Spunea, dezmierdînd cu gesturi prietinoase trunchiurile umede şi mălăsoase ale mesteacănilor: Am cetit un poem:

S'au trecut ciupercile, dar prin scorburi mai stăruie
Mirosul lor greoiu şi umed...

— Bine de tot, şi asta-i foarte adevărat!

Deodată un epure o zbughi printre picioarele noastre. Leon Nicolaevici tresări, aţîţat de tot. Figura i se învioră, şi vînătorul de odinioară care dănuieşte în el, slobozi un strigăt. Apoi întorcîndu-se cătră mine, prinse a-mi surde, şi deodată surîsul se prefăcu într'un rîs atît de omenesc, atît de

plin de bun simț: nespus era farmecul care izvora din el în clipa aceia.

Altădată urmărea cu privirea un uliu, în parc. Pasărea zbură deasupra staulului, și plutind în văzduh, dădea tîrcoale largi, abia bătînd din aripi, cașicum n'ar fi fost sigură că venise clipa să-și înșface prada. Leon Nicolaevici se opri, și adăpostindu-și ochii cu palma, murmură ațîtat: „Netrebnicul, plănuște să se abată asupra puilor noștri. Privește... iată-l... iată-l... O, se teme. Argatul e acolo, nu-i așa? Voiu chema argatul“.

Și strigă argatul. Speriat de strigătele sale, uliul se înalță și cîrnind din aripă ne pieri din ochi. Leon Nicolaevici suspină, și învinuindu-se desigur de ceiace făcuse zise: „n'ar fi trebuit să strig; la urma urmei dece să nu-l fi lăsat să-și facă voia“.

Intr'o zi evocînd amintiri din Tiflis, pomeni numele lui V. V. Flerovschi Bervi. „L-ai cunoscut? mă întrebă Leon Nicolaevici interesat. Spune-mi ce fel de om e?“

Ii vorbii de Flerovschi: îl arătai mare, subțire, cu o barbă lungă, și ochi peste măsură de mari, purtînd îndeobște o bluză de pînză de corabie, care îi ajungea jos de tot. Povestii cum străbătea cu mine potecile munților Transcaucaziei, înarmat cu o umbrelă de pînză, avînd un sac de orez fiert în vin roș, pe care și-l prindea de brîu; cum dădurăm, într'o potecă, peste un bivoli, și furăm siliți să ne dăm cuminți înapoi, amenințînd totodată dihania cu umbrela deschisă, primejduți, la fiecare pas îndărăt să cădem în prăpastie. Deodată băgai de samă că pe Tolstoi îl podidise lăcrimile, și mă oprii scurt.

— Nu lua în samă, spuse el, urmează, urmează. Îți face plăcere s'auzi vorbind despre un om întreg. Intr'adevăr așa mi-l închipuise, unic în felul său. Dintre toți scriitorii care au luptat împotriva orînduirii statornicite, era cel mai copt și cel mai vrednic; în lucrarea sa „Alfabetul“ dovedește în chipul cel mai convingător, că toată civilizația noastră e barbară, că adevărata cultură se găsește numai la neamurile slabe și pașnice, și nu la cele puternice, și că lupta pentru viață este o născocire minciunoasă, prin care cercăm să îndreptăm vitregia traiului. Dumneata, desigur, nu împărtășești această părere, dar Daudet, știi bine, o împărtășește. Ți-aduci aminte de personajul său Paul Astier?

— Bine, dar cum veți împăca teoria lui Flerovschi cu rostul Normanzilor—ca să nu luăm decît această pildă—in istoria Europei?

— Normanzii? Asta-i altceva.—Așa era deprins, cînd nu voia să răspundă, zicea: „Asta-i altceva“.

Mi s'a părut întotdeauna, și nu cred să mă înșel, că lui Leon Nicolaevici nu-i plăcea să vorbească de literatură. Per-

sonalitatea scriitorului însă, era de un interes vital pentru el. Întrebările: „Il cunoști? Ce fel de om e? Unde s'a născut?” sînt acelea pe care l-am auzit punîndu-le mai des. Și mai tot ce spunea, arăta într'o lumină ciudată o personalitate. Vorbînd de V. K. spuse îngîndurat: „Nu-i Rus de nord, și iată de ce trebuie să aibă o pătrundere mai adevărată și mai adîncă a vieții noastre”. Despre Anton Cehov, pe care-l iubea mult: „Medicina i-a împiedicat desăvîrșirea. Dacă nu era doctor, ar fi fost și mai bun scriitor”. Despre unul dintre tinerii noștri scriitori: „Se dă drept Englez, și tocmai în genul acesta un moscovit are mai puțin succes”.

Mie îmi spuse într'o zi: „Ești un născocitor. Toți acești Cuvalzi sînt dela Dumneata”. Răspunzîndu-i că Cuvalda era luat după natură, spuse: „Povestește-mi: unde l-ai întîlnit?”

Rise cu toată inima, cînd îi zugrăvii pățania din curtea magistratului din Cazan, Conovalov, unde văzui pentru întăia oară omul după care l-am croit pe Cuvalda. „Sînge albastru”, spunea el, ștergîndu-și ochii de lacrimi. „Asta-i—sînge albastru. Ce minunat, ce hazliu e, o povestești mai bine decît o scrii. Da, ești un născocitor, o fire romănțioasă, n'ai putea s'o tîgăduiești”. Îi spusei că pesemne toți scriitorii, într'o anumită măsură, sînt născocitori, și că zugrăvesc pe oameni așa cum ar voi să-i vadă în viață; îi spusei deasemenea că-mi plăcea să văd oameni harnici, care se străduiesc să fie piept necazurilor vieții, prin toate chipurile, fie chiar prin violență.

— Violența este, dintre toate relele, cel mai de căpetenie, spuse el apucîndu-mi brațul. Cum vrei să scapi din această dilemă, născocitorule? Dar să luăm nuvela dumitale „Tovarășul de călătorie”. Asta nu-i născocire. E bună, tocmai fiindcă nu-i născocită. Dar cînd te pui să gîndești, mințea dumitale închipue cavaleri, Siegfriezi și Amadiși. Arătai că atît timp cît vom rămîne în sfera îngustă a „tovarășilor de călătorie”, fiindte antropomorfe și de care nu ne putem dezbăra, clădim pe nisip și într'un mediu refractar.

Surise, și împingîndu-mă ușor cu cotul, zise: „Din ceiace ai spus s'ar putea trage încheeri primejdioase, foarte primejdioase. Socialismul dumitale, îmi pare că-i de calitate cam îndoelnică. Ești un romantic, și romanticii trebuie să fie monarhiști, au fost întotdeauna.

— Dar Hugo?

— Hugo? Asta-i altceva, nu-mi place. E un om zgomotos. Adeseori mă cerceta asupra lecturilor mele, și dacă-mi socotea alegerea proastă, nu se da în lături de a mă dojenii. „Gibbon e mai prost decît Costomarov. Mommsen ar trebui cetit. E foarte plicticos la cetit, dar e atît de temeinic”.

Spunîndu-i că întăia carte pe care o cetisem era „Les Frères Zemgano”, fu apucat de o adevărată furie. „Ei poftim. Un roman stupid! Asta te-a stricat. Francezii au trei scriitori: Stendhal, Balzac, Flaubert, și dacă vrei, poate Maupassant,

deși Cehov îl întrece. Frații Goncourt sînt niște paiațe cu aere de seriozitate. Cercetaseră viața în cărți scrise de născocitori de teapa lor, și socoteau că fac mare ispravă. Dar nu-i om care să tragă vreun folos de acolo“.

Nu puteam împărtăși această părere, și aceasta necăji intrucîtva pe Leon Nicolaevici. Abia putea îndura contrazicerea, și uneori părerile sale erau ciudate, fluturaticе.

— Nu este degenerare, spuse odată, asta-i numai o părere a Italianului Lombroso. După el veni Evreul Nordau, țipînd ca un papagal. Italia e o țară de șarlatani și de aventurieri. Nu s'au aflat pe-acolo altfel de oameni decît de-alde Aretin, Cassanova și Cagliostro, și alții de teapa lor.

— Dar Garibaldi?

— Asta e politică. Nu-i tot una.

Odată pe cînd îi pomeneam un șir de fapte datorite observărilor făcute asupra vieții familiilor ținînd de clasa neguțătorilor ruși, răspunse: „Da' nu-i adevărat, doar în cărțile ticluite cu meșteșug poți descoperi așa ceva“.

În povestii istoria avea a trei generații ale unei familii de neguțători, pe care o cunoscusem, o istorie în care se învedera în chip deosebit de puternic, legea neîndurată a degenerării. Atunci începu să mă tragă de minecă, cu un aer ațîțat, îndemnîndu-mă să scriu ceva cu acest subiect: „Așa-i, e adevărat, la Tula sînt două astfel de familii; cu acestea ar trebui înjghebat un lung roman, strîns încheșat. Mă înțelegi bine? Trebuie să-l faci“. Îi străluceau ochii.

— Dar tot cu cavaleri, Leon Nicolaevici.

— Ia lasă. Vorbesc serios de tot. Cel care se călugărește și se va ruga pentru tot neamul—e minunat. Iată ce se numește realitatea. Păcătuești și eu să-ți ispășesc păcatele prin rugăciuni. Și apoi celălalt, degeneratul, hrăpărețul întemeitor al neamului—și asta-i adevărat. Și-i un bețiv, o brută desfrînată, iubește pe toți, și deodată, săvîrșește o crimă. Ah, tare-i bine, ar trebui scris. Nu trebuie să cauți eroi, printre tilhari și cerșetori. Nu, cu-adevărat, nu trebuie. Eroii: minciună, născocire. Sînt oameni, oameni, și nimic alt.

Adeseori scotea la iveală exagerări din povestirile mele. Dar într'o zi, vorbind de „Suflete Moarte“ spuse cu un suris îngăduitor: „La urma urmei, cu toți sîntem strașnici născocitori. Și pe mine mă apucă, pe cînd scriu, compătimirea pentru unul din personaje, și atunci îi însușesc un merit, sau îl despoi pe vreun altul, ca să nu pară prea întunecat prin asemuire“. Și luînd glasul aspru al unui judecător neînduplecat: „Iată de ce spun că arta e o minciună, o prefăcătorie voită, vătămătoare oamenilor. Nu zugrăvești viața, nu scrii decît ce gîndești despre viață. Cui ce bine poate să-i faci știînd cum socot eu acest turn, sau marea, sau pe un Tătar? Intrucît e interesant și la ce e bun?“

Imi amintesc o plimbare făcută, într'o zi, în tovărășia lui, pe drumul care duce dela Diulbev la Ai-Todor. Mergea cu pas ușor de tinăr, cînd imi spuse, cu mai multă nervozitate ca de obicei: „Trupul ar trebui să fie cinele supus al spiritului, alergînd la cel mai mic semn făcut de stăpîn pentru a-i îndeplini poruncile; și noi cum trăim? Trupul nu ascultă și se răzvrătește, și spiritul îl urmează nemernic și fără căpătăiu“. Iși frecă pieptul în dreptul inimii, cu putere, încruntă sprincenele și, amintindu-și ceva, spuse mai departe: „Într'o zi de toamnă, la Moscova, văzui pe o alee din preajma porții Sucariev, o femeie lungită în băltoacă. O diră de apă soioasă scursă dintr'o ogradă învecinată îi curgea pe gît și pe spate. Întinsă în apa rece, gema, și dîrdîia, și-și suceea trupul, dar îi era cu neputință să se ridice...“ Tresări, apoi cu ochii întredeschiși, își scutură capul și urmă cu glas domol: Să ne așezăm aici... Nimic nu-i mai îngrozitor și mai scîrbos ca o femeie beată. Ași fi vrut să-i vin în ajutor, voiam s'o ajut să se ridice, dar nu puteam; simțeam stîta scîrbă... era atît de lunecoasă și cleioasă. Imi părea că, dacă ași fi atins-o, de giaba m'ași fi spălat pe mîni o lună întreagă. Ce oroare! Și pe margina caldarîmului ședea un copil frumos, cu ochii cenușii. Îi curgeau lacrimile de-alungul obrașilor. Plîngea și tot spunea cu glas trudit și plîngător: „Mamă, m'am, m'am... ridică-te odată“. Și ea își bălăbănea brațele, scotea un mormăit, și-și înălță capul care cădea de fiecare dată pe caldarîm, cu un zgomot înăbușit...“

Devenise tăcut, apoi privind în jur, repeta, oarecum într'un suspin: „Da, da, ce oroare! Ai văzut multe femei bete? Multe. Doamne! Dumneata nu trebuie să scrii de-acestea. Nu, nu trebuie să scrii de-acestea.“

— De ce?

Mă privi drept în ochi, și repetă surizînd: „De ce?“ Apoi cu un aer îngîndurat, rosti rar aceste vorbe: „Nu știu. Asta mi-a scăpat... E nevrednic să zugrăvești glodul. Și totuși de ce să n'o faci? E trebuitor să spui totul despre toate, totul“.

Îl podidiră lacrimile. Se șterse și apoi surizînd își privi batista, pe cînd de-alungul sbîrciturilor iar îi curgeau lacrimi. „Plîng, spunea el. Sînt un bătrîn. Mi se rupe inima de cîteori îmi vine în minte ceva oribil“.

Și împingîndu-mă blind de tot, cu cotul, spuse: „Și dumneata vei ajunge la capătul vieții, și toate cele vor rămîne tocmai cum au fost, și atunci, și dumneata, vei plînge, vei plînge mai amar decît mine, vei plînge rîuri de lacrimi, cum spun țărancele. Da, trebuie să se vorbească în cărți de toate cele, de toate cele fără abatere; altminteri mîndrul copil s'ar putea supăra pe noi, și ar putea să ne dojenească: „Nu-l adevărat ce-ați spus, nu-i deplinul adevăr, ne va zice, căci el, el e pentru adevăr“.

Se scutură, și spuse cu glas binevoilor: „Și acum spune-mi o istorie. Povestești frumos. Povestește-mi ceva despre un copil. Vorbește-mi de copilăria dumitale. Ești o ființă ciudată; văzîndu-te, ai impresia că te-ai născut mare. Ideile dumitale este un nu știu ce, care-ți amintește de copil și care n'a fost încă îndeajuns de copt. Dar știi prea destul despre viață, și nu ți se poate cere mai mult. Haide, povestește-mi o întimplare”.

Și se lungi la largul său pe rădăcinile descoperite ale unui brad, și începu să urmărească întocmirile furnicilor alergînd preocupate pîntre acele sure care covîrșeau pămîntul.

La noi în miazăzi, cu huzurul de vegetație nestăvilită și oarecum cutezătoare, și care pare atît de ciudat nepotrivită băștinașului din miazănoapte, Leon Tolstoi—numele său înseamnă putere—apărea mărunt de stat dar întrucîtva legat din rădăcini puternice, împlîntate în adîncul pămîntului; în această îmbelșugată priveliște a Crimeii era delaoaltă la locul și nelocul lui. Părea un personaj străvechiu, stăpîn a tot ce-l inconjoară—un meșter zidar care după veacuri de lipsă pășește din nou în casa pe care a ridicat-o odinioară. A uitat o bună parte din ce adăposteste, și multe lucruri îi sînt nouă. Totul este așa cum se cuvine, și totodată parcă nu tocmai cum se cuvine să fie, și el trebuie să afle pe dată betșugul, și de ce-i cu betșug.

Sirăbătea drumurile și potecile cu pasul preocupat și zorît al omului deprîns să cerceteze pămîntul, și ochii săi ageri cărora nu le poate scăpa nici cea mai neînsemnată piatră, nici cel mai neînsemnat gînd, priveau, măsurau, socoteau și asemuiau. Și arunca în jurul său sămînța vie a gîndurilor nestăpînite. Vorbînd cu Suler, spuse odată: „Iubite-prietine, buna părere pe care o ai asupra dumitale te face să nu cetești decît scrieri alese, pecînd Gorki cetește o sumedenie de prostițuri fiindcă n'are încredere în el. Scriu o samă de lucruri care nu prețuesc mult, fiindcă am ambiția unui bătrîn care dorește să gîndească toată lumea la fel cu el. Firește socot că-i bine, Gorki socoate că nu-i, și dumneata nu socoți nimica. Te mulțumești să clipești și să pîndești cam ce-ai putea prinde. Într'o bună zi vei prinde ceva care nu-ți va aparține. Dealtfel, asta ți s'a mai întimplat. Îți vei împlînta ghiarele, vei stăpîni prada o clipă; și cînd va începe să se dezrobească, nu vei face nimic ca s'o păstrezi. Cehov a scris o minunată poveste, numită «Scumpă». Tare mai sameni cu această scumpă.

— Intrucît? întrebă Suler, rîzînd.

— Să iubești știi, cît despre alegere, nu, nu știi. Și-ți irosești tot avutul lăuntric pe nimicuri.

— Toată lumea-i așa!

— Toată lumea? repetă Leon Nicolaevici. Nu, nu toată lumea. Și deodată se întoarse cătră mine, cu o mișcare apu-

cată, de parcă ar fi vrut chiar să mă lovească: „De ce nu crezi în Dumnezeu?”

— N'am credință, Leon Nicolaevici.

— Nu-i adevărat. Ești credincios din fire, și fără Dumnezeu, nu poți păși în viață. O să-ți dai samă într'o zi. Lipsa de credință ți se trage din îndărătnicie, fiindcă ai suferit în viață; lumea nu e ceiace ai voi să fie. Mai sînt păgîni, unii, și din pricina sfîelii. Așa pățesc tinerii. Robiți de-o femeie, n'au inimă să i se destăinuiească, de teamă că nu vor fi pricepuți; și totodată din lipsă de bărbăție. Dragostea cași credința, cere să fii inimos, și poruncește să fii cutezător. Trebuie să-ți spui singur: cred, și totul va veni cînd va suna ceasul, totul se va întîmpla cum dorești, tot ce există îți va dezvălui înțelesul intim, și te va atrage la sine. Acum, iubești mult, și credința nu-i decît o dragoste mai mare încă: trebuie să iubești și mai mult, și dragostea se va preface în credință. Cînd iubești o femeie, aceasta va fi în totdeauna cea mai aleasă femeie de pe lume, și tot omul care iubește, iubește pe cea mai aleasă dintre femei, iată ce e credința! Acel care nu crede, nu știe să iubească: astăzi se va îndrăgosti de o femeie, și în anul următor de o alta. Acești oameni au suflete de hoinari, și duc o viață stearpă, — asta nu-i bine. Dar dumneata ești credincios născut, atunci de ce să-ți calci firea? Te-aud: vorbești de frumuseță. Dar ce e frumuseța? Frumuseța supremă, frumuseța desăvîrșită, Dumnezeu e.

Rareori vorbea cu mine asupra acestui subiect, și serlozitatea cu care îmi vorbea, și felul apucat cu care își schimbă glasul, mă zdruncina. Tăcui. Seda pe divan, cu picioarele aduse sub el. Deodată un mic surîs îi luminează chipul, și făcîndu-mi un semn cu degetul, spuse: „N'o să te discurci, prin tăcere, nu“.

Și eu care nu cred în Dumnezeu, îl contempnam cu o privire puțin sfioasă și turburată, îl contempnam, și gîndeam: „omul acesta e după chipul Domnului“.

Maxim Gorki

(Trad. de IONEL TEODOREANU)

Note pe marginea cărților

— „PE LÎNGĂ PLOPII FĂRĂ SOȚ” —

Pe lângă plopii fără soț
Adesea am trecut,
Mă cunoșteau vecinii toți,
Tu nu m'ai cunoscut.

La geamul tău ce strălucea
Privii atât de des,
O lume toată n'întelegea,
Tu nu m'ai înțeles.

De cite ori am așteptat
O șoaptă de răspuns!
O zi din viață să-mi fi dat,
O zi mi-era de-ajuns.

O oară să fi fost amici
Să ne iubim cu dor,
S'ascult de glasul gurii mici
O oară și să mor.*

„Aceasta este o veche poveste“. E povestea finărului singuratic, timid și mai întotdeauna sărac. A eroului obișnuit în literatura epocii eminesciane. E „proletarul intelectual“, rupt din clasa din care a ieșit, fără relații sociale, înamorat, de obicei de la distanță, de o fată, dintr'o lume subțire, adesea din clasa boerească, pe care o idealizează, ca orice mic burghez cultivat. E sârmanul Dionis înamorat de Maria, care apare la fereastra casei boerești, e poetul romantic care se înamorează de fata „Dela Fereastră“ („Poezii“ de A. Vlahuță)—mereu fereastra!—, e Dan înamorat de Ana, care-i apare în fiecare zi la fereastra de peste drum, etc.

* „O oară“ și nu „o oră“, cum transcrie d. Scurtu, pentru că Eminescu a scris „o oară“, pentru că „o oră“ e științific și pedant, pentru că „o oră“ e un hial displăcut.

Simplicitatea situației și candoarea sentimentului din aceste strofe este redată prin procedee stilistice de o desăvârșită simplitate. Expresii directe. Stil sărac. Niciun ornament. Nicio „figură de stil“. Abia un epitet propriu zis.

Acest procedeu este caracteristic întregii faze din urmă a poeziei lui Eminescu, faza de perfecție și de strălucire. În prima fază, a romantismului imaginativ, — cînd era influențat puternic de romantismul german (Poezie tip: „Floare albastră“) — Eminescu are stilul ornat, imagini bogate, uneori copioase. Acum stilul s'a simplificat și s'a concentrat.

Epitetul și metafora sînt mijloace cu care imaginația remediază infirmitatea noțiunilor abstracte. Dar ele lungesc vorba. Epitetul și metafora nu adaogă o idee; ele numai concretizează ideea. Iar Eminescu acum posedă știința de a întrebuița substantivul singur cu acelaș maximum de efect cași cînd l-ar fortifica prin epitete ori prin comparații. Eminescu reușește acum să pună într'un vers substanța unei strofe. E triumful artei de a scrie. Acum cuvintele lui sînt încărcate de înțeles și fac în sufletul cetitorului explozie de emoții.

Dar la această concentrare Eminescu ajunge și din cauza unei schimbări în concepția sa poetică. În prima fază Eminescu își îmbină totdeauna sensibilitatea cu natura. În prima fază e în poezia sa o comună cu natura, un fel de panteism. Fiind, așa dar, solicitat spre descripție, trebuia să aibă stilul „imagé“. E colorat și în faza ultimă cînd subiectul cere prin definiție culoare (descripția și epicul din Satire, și considerațiile filozofice, care fără concretizare ar fi proză curată).

În faza ultimă, Eminescu devine mai puțin atent la natură. Acum se concentrează asupra propriului său suflet. Altă dată, ca să vorbim de poezia erotică, iubea iubirea, pe care o întrupa într'o femeie, văzută într'un decor poetic (de aceia poeziile lui pe atunci erau cam compuse). Acum iubește femeia. Conștiința întreagă îi este plină de sentiment. Acum își analizează sufletul cu înverșunare. Iar în analiza aceasta nu mai are ce căuta culoarea.

Dar acest stil este stilul clasic. Acum romantîcul Eminescu — romantic în această fază prin subiectivism exclusiv și prin concepția vieții — ne dă priveliștea rară a unui poet, care emoționează, hipnotizează și transportă prin versuri scrise în stilul clasic.

Dar nu numai mijloacele de expresie sînt simple în strofele de mai sus, ci și ideile... Trecea pe la casa ei, vecinii îl cunoșteau, numai ea nu-l cunoștea; dacă i-ar fi dat o zi din viață, i-ar fi fost de-ajuns... sau măcar să fi fost „amici“ o oară, să se „iubească cu dor“ și să moară!...

Aceste idei sînt nu numai simple. Sînt și banale. Iar unele, și mai ales „o oară și să mor“ sînt chiar vulgare. Ultima este luată parcă de-adreptul din *Dorul inimii*.

Și atunci pentru ce este atît de frumos? E frumos tocmai prin simplitate. E frumos pentrucă acesta e în esența lui amo-

rul. E frumos caşi vechile rechizite ale poeziei: „luna“, „izvorul“ şi „filomela“. E frumos prin banalitate. E frumos prin naivitate. E frumos prin curajul candid al lui Eminescu de a spune aceste lucruri eterne, banale, simple şi naive.

Dar... pentru a realiza această simplitate—mai greu de realizat decât orice altă manieră—ii trebuiau lui Eminescu mijloace care se întâlneau rar. Ii trebuia puterea adâncă de simţire, sentimentul unui misterios acord între cuvinte şi al unei misterioase corespondenţe între sunete. Existau cuvinte şi sonorităţi unice, care să redea ceia ce voia el — şi Eminescu le-a găsit. În rezervoriul inconştientului său s'a încheat exact muzica aceea, care putea exprima mai bine iubirea tuturor visătorilor între douăzeci şi trei-zeci de ani...

Şi astfel cuvintele şi ideile simple şi banale au căpătat noutatea primei lor zile de creaţie, — cum devine nou şi unic cuvântul „te iubesc“, cînd îl spune bărbatul pentru prima oară femeii iubite.

În aceste versuri numai o singură expresie nu e proză curată: „Pe lângă plopii fără soţ“. Şi nu e, fiindcă e descripţie. Iar aceste câteva cuvinte evocă o epocă şi un mediu. E viaţa de altădată, patriarhală. E un decor alit de potrivit pentru sentimentalitatea asta simplă şi eternă şi pentru împrejurările pe care ni le evocă „Sărmanul Dionis“, „Dan“, „Din durerile lumii...“ Şi un decor poetic prin definiţie, pentru că, oricum s'ar defini poezia, ea este în ultimul rezumat, întoarcere spre natură, refugiu din complicaţia civilizaţiei şi a cugetării reflexive...

Dar pentru ce anume „fără soţ“? Pentru ce această indicaţie şi precisă şi vagă? „Fără soţ“ e un epitet concret şi moral în acelaşi timp. Concret, pentru că dă o imagine. Moral, pentru că, mai întîiu e vag, şi apoi pentru că în comparaţie cu ceia ce e „cu soţ“ evocă ceva stingher, neimplinit, —adică o stare de suflet concordantă cu economia întregii poezii.*

În faza lui ultimă şi strălucită, Eminescu întrebuiţează cu precădere epitete morale. Cuvinte ca „sfînt“, „dulce“, etc. sînt frecvente şi se găsesc repetate dela o pagină la alta. Aceste epitete sînt uneori comune şi banale—cum am văzut că banale şi comune sînt de multe ori şi noţiunile şi ideile. Vom repeta aici acelaşi lucru ca mai sus: Eminescu a ştiut să dea o noutate şi o forţă incomparabilă poeziei general şi universal umane conţinute în astfel de epitete.

Iar faptul că în această fază întrebuiţează cu predilecţie epitete morale decurge din prioritatea, pe care acum o are în conştiinţa sa sufletul asupra lumii externe, care are

* E poate şi o concepţie ori un sentiment popular. Acea scurtă, repede şi aprigă tragedie, care e „Toma Alimos“, conţine versul misterios: „La gropana cu cinci ulmi“ (număr care, nu-i vorbă, poate fi şi din cauza măsurii).

acum pentru poet tot mai mult rolul de expresie a emotivității sale.

Trecem la partea a doua a poeziei.

În prima parte a vorbit tânărul romantic timid și modest, Dionis și mai ales Dan și Radu.

În partea a doua, imediat după acel „să mor“ din *Dorul inimii*, apare cineva alt de excepțional, un Supraom. Procedeu de compoziție are ceva analog cu acela al cunoscutei poezii a lui Heine, în care după primele două strofe (un tânăr iubește o fată, fata iubește pe altul, etc.), anume banale și naiv-prozaice, urmează *poignantă* strofă: „Das ist eine alte Geschichte“. Intocmai așa și la Eminescu partea primă servește ca plesă de sprijin părții a doua, pe care o înalță.

În adevăr, după tânărul care suspină la poarta Ei în zimbetul vecinilor—apare Hyperion, încă și mai mîndru decît în Luceafărul, conștient de superioritatea lui până la grandomanie, (care-l șede așa de bine lui Hyperion-Eminescu și care pe noi ne consolează de suferințele acestui om, simțîndu-ne fericiți să știm că el își dădea bine samă cine este):

Dădu-mi din ochiul tău senin
O rază dinadins,
În calea timpilor ce vin
O stea s'ar fi aprins!

Ai fi trăit în vezi de vezi
Și rînduri de vieți,
Cu ale tale brațe reci
Înmărmureai măreț!

Un chip de-apururi adorat,
Cum nu mai au perechi
Acele zîne ce străbat
Din timpurile vechi.*

În partea întâia ideile și cuvintele erau banale. Acum a venit în scenă Hyperion, și totul s'a schimbat. În partea primă fraza era curentă, simplă, ușor de înțeles. Aici fraza e lungă, complicată, savant ferecată și concentrată până la obscuritate. Un slogan lucru comun: cu tot avîntul imaginației, stilul

* Și nu „Înmărmureai măreț! Un chip de-apururi adorat, etc“, cum transcriu toți editorii, căci „Înmărmureai măreț“ e legat direct cu „Un chip, etc“. Greșala vine din cauză că editorii nu înțeleg că „Înmărmureai“ înseamnă: „făcea din marmură“, „sculpta“, adică nu înțeleg că Eminescu spune că, dacă ea l-ar fi iubit, ea ar fi trăit în versurile lui, căl vor trăi și ele, adică până la amușirea limbii romine, că ar fi stăruit în admirația omenirii ca și statuile antice, așa de perfecte, că azi nu mai au „păreche“.

tot simplu: alcătuit din părțile esențiale și principale ale vorbirii: substantive și verbe. Dar partea aceasta a doua, solemnă prin conținutul ei, începe printr'un fel de orchestrație alcătuită din sonoritatea unor anumite sunete diseminate dealungul versurilor și concentrate mai ales în toate cele patru prime ale strofei „Dându-mi din ochiul tău senin“, una din strofele cele mai armonioase din Eminescu.

Și acum strofa cunoscută:

Căci te iubeam cu ochi păgîni
Și plini de suferinți,
Ce mi-i lăsară din bătrîni
Părinții din părinți

care exprimă puterea sentimentului ce era să prezideze la immortalizarea acestei moderne Beatrice; care formează tranziția la partea a treia a poeziei, tranziție întemeiată pe contrast (disprețul din partea a doua față cu pasiunea din strofa aceasta) și care în același timp ne lasă să vedem că sufletul Demonului s'a înmulțat la amintirea pasiunii de altădată.

Nicăeri poate Eminescu n'a exprimat cu atîta putere pasiunea iubirii—decît doară în versurile din „Te duci“:

Și te uram cu înversunare,
Te blăstămam, căci te iubeam.

„Te iubeam cu ochi păgîni”—dă minunat înfățișarea teribilă a amorului-pasiune,—caracterul lui elementar, ceiace are el refractar culturii și civilizației—a amorului sexual; identic sie însuși dealungul vremii, din caverne până azi.

Iar acestea i le spune ei cu o superbă mîndrie masculină. Și încă cu mai superbă mîndrie îi spune că acești ochi păgîni îi l-au lăsat lui „din bătrîni, părinții din părinți“,—că o iubește nu numai cu iubirea unui singur om, ci cu patima acumulată a tuturor generațiilor înaintașe, cu puterea unei rase întregi. Eminescu a exprimat în versuri lapidare metafizica amorului a lui Schopenhauer în Satira IV-a. „Părinții din părinți“ e transcripția analist-psihologică a celebrei metafizice. Eminescu își exprimă aici sentimentul iubirii în lumina și din punctul de vedere al acelei teorii. „Vocea speciei“ din celebra metafizică este un adevăr, dacă prin acest termen se înțelege ereditatea în sentimentul iubirii sexuale. În adevăr, toate iubirile tuturor ascendenților unui om *vorbesc* în iubirea lui. Iată pentru ce se poate spune că în iubire se agită și

strigă cineva mai mare, mai puternic decât individul actual,—
ceva anterior și superior lui.*

Dar iubirea aceasta a fost! După strofa culminantă, arzătoare de pasiune, urmează versurile pline de o indiferență oboseală,—partea a treia a poeziei:

Azi nici măcar îmi pare rău
Că trec cu mult mai rar,
Că cu tristeță capul tău
Se 'ntoarce în zadar.

Căci azi le sameni tuturor
La umblet și la port
Și se privesc nepăsător
C'un rece ochiu de mort.**

La sfârșitul «Luceafărului», unde cauza atitudinii este gelozia, se simte ceva amar, un fel de obidă. Aici nimic din această stare sufletească, sau aproape nimic, fiindcă iubirea a încetat. Iar perifriza prin care Eminescu declară că iubirea e moartă,—„căci azi le sameni tuturor la umblet și la port”—conține o minunată observație. Când o iubea, ea era un exemplar unic, făcea parte dintr-o specie zoologică deosebită, reprezentată printr'un singur exemplar, care era ea. Și tot ce ținea de ea era unic, chiar și habna. Este definiția supremă iluzii de care e amețit bărbatul când iubește cu fetișism. Când însă iubirea a încetat și iluzia a dispărut, femeia a redevenit ceiace este în realitate, a reintrat în specia comună umană. Atunci s'au întors în liniștea morții și toți acei „părinți din părinți”, care se agitau în pieptul lui, și ochiul din „păgîn și plin de suferinți”, a devenit „un rece ochiu de mort”, căci Eminescu nu uită să concretizeze cele două stări contrare, prin aceeași imagine, acordată însă cu împrejurarea.

Dar aici el nu se zugrăvește numai pe sine, ci și pe ea.

În cele două versuri pe care i le consacră, imaginea femeii e redată cu o delicată plasticitate și în același timp cu nuanța de melancolie a lucrurilor defuncte.

* Această idee o exprimă Eminescu aiurea, mai puțin psihologic, dar cu o rezonanță metafizică incomparabilă:

Din ce *noian* îndepărtat
Au răsărit în mine, (poeziile de iubire)
Cu cîte lacrimi le-am udal,
Iubito, pentru tine!

Dar „noian” aici mai însemnă și lumea profundă a inconștientului. Vezi și „Note și impresii” de G. Ibrăileanu.

** Și nu „ochiu rece” ca'n ediția Scurtu, adică „ochiu recé”.

Strofa ultimă, care din punct de vedere logic e o concluzie, poate necesară:

Tu trebuia să te cuprinzi
De acel farmec sfânt
Şi noaptea candelă s'aprinzi
Iubirii pe pământ,

cu toată frumuseţea ei, cu toată sonoritatea ei realizată prin aceleaşi mijloace caşi în strofa „Dându-mi, etc.”,—ni se pare de prisos, căci din punct de vedere al logicii sentimentelor, poezia trebuia să se isprăvească în punctul culminant (şi ca sentiment şi deci şi ca compoziţie) la versul: „C' un rece ochiu de mort”, mai ales că ideia din această strofă e conţinută în strofele care alcătuiesc partea a doua a poeziei.

G. Ibrăileanu

Dumnealui, deputatul Ioniță

Răzășii din satul meu ar fi niște oameni cumsecade, dacă și-ar lepăda măcar unul din năravurile cu care s'au născut și cu care trag nădejde să trăiască până 'n sfârșitul veacului...

Harnici, — se știe. Cinstiți... Sărjtori la nevoe, primitori, bunf la inimă, prietinoși, — dar tocmai cînd îl cuprind pe om și-l strîng mai cu drag lingă pieptul lor, tocmai atunci își dau în petec și-l înțepă. Prea iau lumea 'n pîhoadă, prea rid de vii, de morți și de cei care nu-s nici vii, nici morți...

Mi-aduc amînte de împlinirea cu Ioniță Mindru, — cu „dumnealui deputatul Ioniță“.

În anii lui, Ioniță era flăcău din oameni. Tudorache Mindru, bătrînul, fusese fecior de paznic, de vornic; mătușa Sanda, maică-sa, era nepoată dreaptă de polcovnicel, — cum erau pe-atunci polcovniceii pe la sate. Ioniță era fruntea flăcăilor, frumos și voinic — să nu 'ndrăznească nimeni a-i zice vorbă legănată împotriva; el lega, el deslega prietînia cu cine voia, el juca în horă pe fata cui poftea, — azi pe una, mîni pe alta — ca să le amărăscă sufletele, și apoi, biruitor și nemilos, să le privească de departe și să se bucure văzîndu-le cum își frîng privirile după dînsul...

Dar acestea au fînut un an, doi, trei... Cînd Ioniță a ajuns la douăzeci de ani, cînd unul și altul dintre tovarășii lui de tîneretă au tras cu coada ochiului și-au înțeles că umblă de-o samă de vreme drum bătut, și-au dat arama pe față — ca niște odrasle de răzăși ce erau — și-au început, pe la mese mari și a-dunări de lume, să poruncească lăutarilor, să le cînte *Păunașul-codrilor*.

Ce era *Păunașul-codrilor*, decît un cîntec bătrînesc, ca orișicare altul... Înțelepții lăutari zîmbeau, își dregeau glasurile, își struneau scripcele și cobzele, și azvîrlindu-și ochii în podole, începeau... Flăcăii cînsteau, se veseleau, dar cînd depănarea stihurilor ajungea la lupta din poiană, tăceau cu toții și ascultau cu urechi de sfinți prefăcuți: se potrivește dușmănia din cîntare cu

dușmănia dintre Ioniță Mindru și Dănuș, ori ba?... Și apoi: Savina *aceia* din cîntec

Frumoasă Savină
Floare de grădină,

pentru care doi inși îndrăgostiți mergeau să-și curme zilele—se potrivește ori ba cu *aceasta* de acum?... Ascultau tăcuți, vicleni, își dădeau coate pe subt ascuns și ajungeau totdeauna la credința că o potrivire mai deplină nici că se putea... Păunașul-codrilor și Ioniță de-o parte, — Dragomir din cîntec și Dănuș feciorul Hondrului de alta... Iar la mijloc, întocmai ca și Savina *aceia* sălbatică și păgînă, vedeau aveau pe Ilinca—o fată, Ilinca—un diavol, cu ochi fără hodină, cu trup urzit din foc și neastîmpăr... Parcă vedeau cu toții înainte poiana *aceia* din mijlocul codrului... Sus cerul aprins, jos verdeața moale... Dragomir dușmanul, gema încheștat la luptă cu Păunașul-codrilor, iar de-o parte, subt streșină deasă de fag, priveau la Savina, și se minunau cum de-o mai rabdă unul Dumnezeu să stea, să aștepte și să-și cînte:

Cine-a birui,
Bărbăte! mi-a fi...

Ascultau flăcăii și se bucurau, și nici nu luau de samă că Ioniță și Dănuș gem, scapără de minie și-și mușcă buzele...

A biruit mai apoi feciorul Mindrului s'a luat pe Ilinca... Dănuș a fost înfrînt... Dar *aceasta* nu însemnează mare lucru...

„Un vînt mai tărășor și scîntela iarăși sare din cenușă—zice unul, la o 'ntîlnire, la o petrecere:

— Ba nu; de-acuma s'a sfîrșit.

— Ba nu s'a sfîrșit“.

Și ca dovadă că încă nu s'a încheiat povestea, totdeauna s'a aflat cite unul, la o masă-mare, la o cumătrîie, la un sobor de lume, care-a pofțit—de față fiind Ioniță Mindru și Dănuș—să i se cînte stihurile turburatului voinic de pe vremuri, Păunașul-codrilor...

„Am gustul meu!“

Lăutarii începeau. Ioniță Mindru își ridică fruntea, — Dănuș Hondru își scobora privirile—iar Ilinca, nevastă de-un an, de doi, de trei... ca un puu de vulpe venit în laț, își tremura neliniștea, se înroșea până 'n virful urechilor... Din cînd în cînd, ca și cum ar fi cerut un ajutor, căta cu stăruință în ochii *lui*... Aștepta, aștepta... și-apoi, ostenită parcă, își lăsa pleoapele grele și rămînea astfel nemișcată.

„Ilinca se gîndește acum... își aduce amînte de toate cite-au fost odată... de ceasurile înverșunatelor mîinii, de 'mpotrivirea iscusită a lui Dănuș... de ziua de pe urmă... de ceața groasă care

s'a întins între ei... Bat vânturi din toate părțile și negura stăruie..."

Căci la dreptul vorbind, Ioniță Mindru și Dănuș Hondru sint dușmani și astăzi.

Nouă ani!... Trei înainte, șase după ingenunchierea lui Dănuș...

"N'ar trebui—zic unii. Sint oameni gospodari, au case așezate și fiecare cite trei și patru suflete împrejurul mesei....

— Nu se vorbesc de rău...

— Dar nici de bine.

— Ziua bună nu-și dau...

— Pentrucă totdeauna au ținut ocolul.

— Păcat, cearcă unul să inchee—că oamenii aceștia—fruntea satului—nu înțeleg într'o zi că trebuie să ajungă la pace.

— Așa ar fi să fie—răspunde altul—dacă ar rămîne vorba numai de înțelegere... că, omul, dragă vere Gheorghe, înțelege lucrurile cu mintea, dar cînd cearcă să se împace, atunci bate mai mult și întrebă mai stăruitor la poarta inimii..."

Am povestit aceste lucruri neînsemnate și am ajuns în vremea aceia cînd în țara noastră, care are un sat ca Ipotești și Ipotești un răzăș ca Ioniță Mindru, s'au răsturnat niște vechi așezări, socotite mai veșnice decît pămîntul...

Se dăduse drepturi; țaranii aveau pămînt mai mult și boerii mai puțin; boerii și țaranii au început să meargă și să se așeze deputați, unii lingă alții...

"Nu-i bine așa! grăiau în anul acela bătrînii din satul nostru, clătîndu-și pletele rățezate... Semn rău, cînd lucrul se schimbă așa dintr'odată..."

Cum poate să fie semn bun acolo, cînd boerul își pleacă fruntea, își acopere ochii și se dă în mina norodului?... Rău, rău!...

— Da' cum așa?—se mirau alții.

— Așa! Buni, răi, boerii ne trebuie; rău, bine—făceau cum li duceau capul și noi ne vedeam de nevoile noastre nesupărați...

— Se nvață omul cu de toate, moșule,—adăoga atunci unul între două vrîste... Ne-om deprinde și noi!...

— Citu-i lumea, nu!... Trăgeți sama, băeți, că boerii nu vă cheamă la parte; boeril vă cheamă să-i aburcați pe scară... Nu vă infierbînte graba, oameni buni, și nu săriți fără cuget la strigarea boerilor, ca să nu se zică mini-poimîni, «iată, ceiace s'a făcut, s'a făcut de toată lumea!» Luați-o, rogu-vă, mai cu încetul..."

Așa sfătuiau moșnegii, dar moșnegii ca acesta, rămaseră în curînd fără crezare. Venise unul și sfîrșise neînțelegerea; ve-

nise unul c'o pildă și, asămănase țara c'un urs care știe să-și salte labele pe băț:

„De ce, la adică, pe urs să-l joace numai boerii?... Nu este-așa?...”

— Ba chiar așa, răspunseră tinerii; să mai fie și pe-a noastră, vere Ioniță, nu numai pe-a altora... Zic rău?...
— Nu!”

Și Ioniță Mîndru zicea la fel cu toți cei de o samă cu dînsul. De ce să nu fie și unul ca dînsul, mare și puternic?... De ce un răzăș ca el, care-a biruit pe vicleanul Dănuș și-a pus stăpînire adevărată pe inima lîncăi—de ce unul ca acesta s'ar putea să fie chemat „om slab“?

„Ce-i țara toată decît o adunare de case? Ce-i casa decît o îngrădire, înăuntrul căreia unul gîndește și-și strigă porunca, iar ceilalți ascultă și îndeplinesc?...”

— Așa-i! Dumneta ai dreptate, vere Ioniță, și dumneta poți judeca și poți zice orice în numele nostru... Cer boerii un deputat din partea noastră?... Să fii dumneta, din neam și neam din satul nostru, din Ipotești... Nu te-or vrea satele vecine?... Să poftescă și să ne arăte pe altul, mai vrednic ca dumneta...”

Îndată s'au întocmit adunări pe la crișme, pe la rîspînitii, pe la primărie,—și așa a rămas: Ioniță Mîndru să fie pus deputat.

Au fost mese-mari, au fost petreceri, și oamenii s'au întimplat ca pe la niște zile frumoase ca acelea... S'a sculat unul, a bătut cu pumnul în masă și-a strigat:

„Taceți, oameni buni, și ascultați!”

Și oamenii curmau îndată larma...

„Ei... ascultați... Ioniță Mîndru să ne fie deputatul nostru... vreți?...”

— Să fie, să fie!...”

După o clipă, venea unul din capul mesei c'o părere de rău:

„Păcat că nu-i ajuns cu vrista, că l-am alege tot acum și...”

— Ba nu! Il curmau alții; să ne fie mai de-odată deputat, și după ce-a sîrși deputăția, l'om alege și senator...

— Așa, așa!...—strigau zece deodată... Întăiu să-l punem deputat... Poftim!... Să fie așa, da' să ne faceți și nouă un gust... Să lăsați lăutarii, să ne cînte acuma Păunașul-codrilor...”

Zvonul a crescut, a ajuns la urechile boerilor și într'una din zile Ioniță Mîndru s'a întors dela tîrg cu făgăduința cuconului Gheorghies—advocat mare, prefect și mîna dreaptă a guvernului, că va fi așezat deputat la București, ca din partea țărănilor.

„Păcate!—strigau iarăși bătrînii... Nu-i bine!... Să-l scoată pe-un om bun teafăr dintre păreții casei lui și să-l pornească pe drumuri,—asta nu-i treabă cum se cade... Meargă cine a mai mers, ducă-se cine s'a mai dus și s'a deprins cu drumuriie și

strălnătățile,— da' pe oamenii noștri ar trebui să-i lase boerii în pace..."

Dar tinerii, ca 'ntotdeauna, erau de altă părere:

„Așa ar fi, moș Năstăsache, dacă vremurile ar fi stat pe loc și nu s'ar fi schimbat..."

— Ce spunei? Da' credeți că de-acum încolo vom avea ploii mai dese și vânturi numai la nevoe? Ce s'a schimbat?... Ziceți dumneavoastră că s'a schimbat înțelepciunea dela țiguri, la sate?... Cătați-vă de treabă, oameni buni, și nu vă mai luați după nimicuri... Unde s'a mai pomenit om, să-și ia bucata lui de pîne și s'o întindă dumitale, nepoate Ioniță!"

Dar Ioniță Mîndru credea mai altfel:

„Trebuie să ne spunem și noi părerile noastre..."

— Bine, n'ai decit... Și cine nu te lasă?... Du-te la țirg și grăește cuconului Gheorghieș; cuconul Gheorghieș va merge la București, va spune guvernului,—și gata! Așa trebuie,—și politica asta nouă mie nu-mi place..."

Și lucrurile rămneau aici; unji, o'o părere, alții cu alta și cei mai mulți fără nici una. Ca niște oameni nestatornici, după ce-și arătau bănuelile toate, unii ca aceștia începeau să-l eie pe Ioniță Mîndru în țepușă:

„Aud, frate Ioniță, că deputații au leafă mare..."

— ...că merg la Vodă, și Vodă-i pofteste pe la ospete din cînd în cînd...

— Se înțelege!—înlărea al treilea—da' vai de cela care nu-l deșrins să calce pe covoare domnești și să-și pue șervetul la gît ca boerii... Lucru știut... Dar tot eu mă întorc și zic: omul se deprinde și cu binele—măi vere Sandule—că mărirea-i boală lipicioasă... Nu zic bine vere Ioniță?"

Intr'o zi obișnuita roată de oameni, desbătea din nou, în mijlocul drumului, deputăția lui Ioniță Mîndru. Să fie, ori să nu mai fie?... Trebuie, ori ba?...

„Lăsați, oameni buni, grija asta pe sama mea—le răspunse Ioniță Mîndru; așa precum singur mi-am luat-o, tot singur voi duce-o la capăt... Mai bine să vorbim de altceva..."

Și într'adevăr, unul ocoli cuvîntul cu meșteșug și se opri deodată la nevoile arăturii. Acuș-acuș începea întorsul de toamnă, și poate, unul avea boi, altul nu avea,—unul avea ajutoare pentru plug,—altul nu avea...

„Tocmai, nepoate Ioniță, la asta mă gîndesc și eu, cînd zic anume că alegerile acestea-s prost așezate... Mă gîndesc la dumneta și mă 'ntreb: cine să-ți mie boii la pluguri și cine să-ți fie plugurile de coarne?..."

— Firește c-așai, îi răspunse neîntrebat moș-Dumitrache Hurdulea... Dacă ajuns să meargă deputați și dela noi, trebuia să-i pornească mai încolo, mai pe iarnă, și nici de cum în lunile acestea, cînd țipă omul în mijlocul treburilor...

— Foarte bine zici dumneta! îl ajută un altul... Înțeleg cuvînt... Iarna-i iarnă, și treabă,—te miri ce și mai nimica... Ce

faci iarna? Stai colo, în casă, cu nevasta ta, cu copiii tăi; mai tai un lemn, aduci o cofă de apă, te duci cu vitele la șipot, svîrli un omăt din pragul ușii...

— Tot treburi pe care le poate face la urma urmei și-o femeie.

— ...singură...

— ...pe care-o poate ajuta un neam...

— ...ori un vecin...

— ...ori un străin,—la o nevoie,—pe la niște ceasuri mai întunecoase ale nopții...

Ioniță Mîndru cătă să-și întoarcă fața cu desgust, să nu mai audă vorbele unor oameni pe care nici o pravilă nu i-ar putea aduce la brazda cuviinței; își întoarse fața încolo, dar tocmai atunci, cerca să se strecoare de pe lături cineva. Ioniță Mîndru îl cunoscuse. Era Dănuș... era el, cu pălăria trasă pe ochi, cu sprincenile strînse... Era el, vrăjmașul, care auzise proastele glume ale celor din roată: era el, Dănuș, și în colțurile gurii căuta să-și ascundă un zîmbet...

Ioniță Mîndru rămase ca lovit; privi împrejur, mai așteptă ceva, și căutîndu-și prilej, se rupse din ceată și porni cătră casă...

Ajunse, luă o filă de hirtie, o scrisese, o pături și într'aceiași noapte o trimise pe-un băetan la țîrg, la cuconul Gheorghies... li scria de toate și-i cerea ertare... „M'am răzgîndit... Am cugețat și am văzut, cucoane Gheorghies, că nu se poate... Sînt singur, sînt înglodat cu multe de toate și n'asî avea nici o nădejde în urmă; alegeți pe altul...”

După aceasta într'adevăr, boerii au hotărît pe altul, un om de-alurea, spre marea nedumerire a întregului sat Ipotești. Dar...

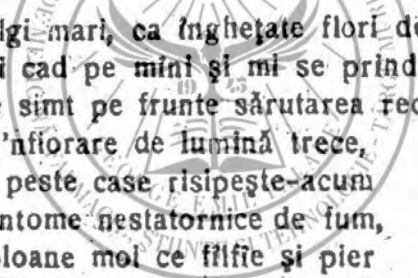
„Atîta pagubă!—au strigat bătrînii; atîta pagubă să avem cu toții!...”

Și-atîta pagubă au și avut. Ioniță Mîndru a rămas precum a fost, fruntea frunțașilor, iar răzășii la fel: săritori la nevoie, primitori, buni la inimă și prietinoși cu toată lumea. Cînd se aflau adunați pela petreceri, beau, mîncău, puneau țara la cale, rîdeau cînd de unul, cînd de altul, și dacă Ioniță Mîndru se afla cumva de față, i se plecau înainte ca unui codru verde, și puneau lăutarii să le cînte Păunașul-codrilor...

„Ziceți-mi, măi, cîntarea asta, striga unul... Ziceți-mi Păunașul-codrilor, domol și dulce, după gustul meu, că mie nu-mi pasă nici de Cel-de-sus și nici de dumnealui, de deputatul Ioniță...”

Tudor Pamfile

NINSOARE

Fulgi mari, ca înghețate flori de măr,
Imi cad pe mini și mi se prind în păr,
Le simt pe frunte sărutarea rece.
O înflorare de lumină trece,
Și peste case risipește-acum
Fantome nestătornice de fum,
Coloane moi ce filife și pier
Subt cerul vînat, împletit de ger.

Capricioasă fantezie-a Firii!
Mi-au înflorit subt geamuri trandafirii
Cu flori străine, albe și cochete,—
Și clătîndu-și grelele buchete
Se miră consternați:—Ce aventură!
Din centifolii am ajuns răsură...
Pe cătiniș se leagănă răzlete
Petale reci de crizanteme crețe,
Mănuchiuri mari de dalii despletite...
Din colțul lui, subt streșini înegrite,
Un scaiu uimit șoptește mătărăunii:

— Ce-o fi pe mine,—oare nu-s petunii ?
 Se miră-un boșănel uscat:—Pe-un vrej
 Mi-au apărut un soiu de boules-de-neige
 Și 'n jurul lor coboară'ntr'una fluturi,—
 Incet, încet te rog, să nu mi-i scuturi...»

Caișii toți sînt năpădiți de floare.
 Grădina mea, nu-i primăvară oare ?

Stă mohorit de-o parte gardul brun.
 Doi brazi în toaletă de Crăciun
 Întind asupra-i brațele lor ninse
 Și cu ghirlânzi subțiri de promoroacă...
 Lipsesc doar luminările aprinse !

Din depărtarea sură și opacă
 Un stol de ciori întunecat s'abate,
 Cu răgușite țipete de goarnă,
 Pe-o salcie cu crengile uscate,
 Și-o schimbă ntr'un ciorchin de poamă coarnă...
 Pe drumul neted și pustiu de țară
 A dispărut o sanie ușoară
 Lăsînd în urmă două dîre lucii...
 Cu țurțuri lungi de ghiață plîng ulucii.
 Subt streșini un stiglete vine 'n pripă
 Și netezindu-și pliscul subt aripă :
 — Îți place iarna ? zice supărat.
 — Imi place tot ce e imaculat...

Coboară-ți, iarnă albă, vălul magic
 Pe orașelul meu tăcut și tragic.
 Tu dai naturii palide decoruri
 Și-mi pui la geamuri diafane storuri,

Un clar peisagiu miniatral
 Cu palmieri și flori de portocal;
 Aduci din singuratică fiorduri
 Tulburătoare și prelungi acorduri,
 Pe care vîntul ni le 'ngîină seara..

Iar lucrătoarei cu obraji ca ceara,
 Cînd iese din umil atelier
 Li prinzi mărgelile fine și mărunte,
 Mărgăritare făurite 'n cer,—
 Pe părul care-i flutură pe frunte;
 Și cînd se vede 'n treacăt, în vitrină,
 Primăvăratac zîmbet de lumină
 Li înflorește gura ofilită:
 În jurul ei, hîmîda ta palpită
 Și-i schimbă toaleta disonantă..

„Ești aspră, Iarnă, dar ești elegantă.

Otilia Cazimir

Cronica Teatrală

Criza teatrului.—Teatrul Național din București: Directoratul D-lui Victor Eftimiu.

Cu argumente de cele mai multe ori diametral opuse, criticii din toată lumea au căzut de acord: Teatrul modern este în criză, arta dramatică a murit sau trage să moară. Și în adevăr, acolo în străinătate, nemulțumirea e generală.

Se vaită directorii de impozite, de scumpetea salariilor, de deserțiunile interpreților în favoarea scenelor de cristal ale cinematografului. Se pling autorii bătrâni de insuficiența noulor realizări și tinerii de vitregia epocii care le mai permite accesul scenelor acaparate de ceilalți. Se revoltă actorii rămași fără angajamente cași cei angajați dar exploatați de direcțiuni. Și un adevăr incontestabil există la baza tuturor recriminărilor.

Este o criză formală, exterioară, periferică și una organică. O criză dintre teatru și mediul social sau cultural și una intrinsecă. Cea dintâiu se vede, se simte, cealaltă se bănuiește, se deduce.

Realitatea este asta: Cuprins de chingile ferecate ale răsturnării economice teatrul care este, mai înainte de orice, viață în mișcare—se vede redus la neputință. Regimul orb al impunerii fiscale, inexorabil din cauza unicei lui puteri salvatoare, a clasat teatrul în categoria inutilităților și l-a lovit cu aceiași rigoare ca negoțul de automobile sau de blănuri. Teatrul? Un lux. Bani! dați pe el: o cheltuielă neproductivă. De aci o desorientare totală în publicul de intelectuali cași în conducerea întreprinderilor scenice. Desigur răul își are remediul, dar, după cum vom arăta, acesta trebuie plătit cu o bună parte din calitatea artistică.

Antagonismul dintre pișa albă, receptivă ca orice retină pentru tot ce este fenomen în lume, și rigiditatea artificială a rampei—este declarat; iar sfârșitul nu se poate prevedea. Mobilitatea nelimitată și infinitatea de nuanțe luminoase ale filmului, ubicuitatea și universalitatea lui, înaltă din-ce în ce o baricadă formidabilă în fața teatrului. Ce poate face masca pudrată și perucată a langurosului Cléante față de umanitatea cuceritoare din sursul lui Mary Pickford? Iată o problemă, cași cea precedentă, de ordin pur material. Ea își poate găsi expresia în date statistice sau în coloane de contabilitate.

Scurt: o concurență mercantilă. Ceva ca lupta inegală și adesea parazită între marea industrie și producția la domiciliu. În definitiv, o latură a mașinismului.

Soluția cea mai practică este și aici transacția. Prețul ei, arta pură, se aruncă peste bord. În schimb paserela se întinde cu bună-voință senzaționalului. De dragul lui teatrul face concesii în dreapta și în stînga. Puțină muzică, puțină porcărie, la nevoie mai multă, și dacă nu merge altfel, se adaugă cite-un jazz-band. Reclama domină acest amestec și mult nu lipsește ca actorii să fie trimiși alternativ la poartă pentru a bate toba. Spre realizarea acestor efecte nici nu se cere o inovație de repertoriu, ci, pentru încoronarea perversiunii, se utilizează cel clasic. Posibilitățile de răstălmăcire nu lipsesc nici față de Sophocle, nici față de Shakespeare, nefecit cobai pentru regisorii din toate țările.

Mai este însă criza organică pe care o semnaleză numai criticii cu simțurile foarte ascuțite sau dușmanii triumfători ai scenei. Ea constă în sciziunea dintre spiritul epocii noastre și teatrul ca mijloc de sugestionare, ca tehnică și ca înțeles. Este o neputință dovedită ca teatrul să fie pasul cu tendințele acestui spirit în toată varietatea lui. Toată natura lui, așa cum o cunoaștem până astăzi, este insuficientă pentru a corespunde celor două directive primordiale ale vremii: dinamismul și spiritualismul.

Critica dovedește această tinind seama de predominarea uneia sau celeilalte din tendințe—după țara la care se aplică. Ne referim la glasuri mai autorizate și semnificative în felul lor:

În Franța victoriei, exuberanță sau în orice caz expansivă, teatrul este simțit ca un jug copleșitor, ca o formă inertă ce nu mai poate conține forțele intelectului care tind spre desfășurare, spre primenire, spre libertate. Ne-o spune Alexandre Arnoux în „Le crapillot” din 1 Octombrie: „Această lumină moartă, aceste culori fixe, acest dialog orătoric, aceste personaje impermeabile pentru aerul din afară, acest timp împărțit în acte egale cite trei sau cite cinci, în vreme ce citim, fără a-l înțelege de altfel, un articol de vulgarizare asupra teoriilor lui Einstein și pe cînd sintem transportați în lumi, unde curbura spațiului ar atrage întineriri sau îmbătrîniri atât de romanțioase ale duratei,—tot acest convenționalism învechit, istovit de substanță, golit de surprindere, ne umple de desgust”. Față de teatrul acesta incremenit și monoton Arnoux nu vede scăparea decît în „baletul plin de neprevăzut și de forță corporală” care este matchul de football, în muzică sau în filmul american.

Spiritul Germaniei tinere tinde din nou spre interiorizare, spre spiritualizare și privește cu un egal desgust sensualismul și vulgaritatea care pătează teatrul actual. El nu poate admite trivializarea dramei în arenă sau adaptarea atracțiilor de varietate la înscenările literare. În numele lui ne vorbește Friedrich Rosenthal în „Literarisches Echo” din 15 Noembrie: „Salvarea trebuie să vie din partea omului, a spiritului, a cuvîntului. Numai cînd acel adevăr curat și simplu—nu ca principiu de stil ci ca crez sufletesc—adevărul, pentru care au trăit și s’au sacrificat idealistii noștri sinceri, va fi din nou apreciat și îmbrățișat, se va putea vorbi de un viitor al scenei germane”. Ca mijloc el vede teatrul ambulant de odinioară cu actori îndrăgostiți de artă, cu public tînăr, entuziast, apt de a primi revelația „tainei teatrului”. Numai un astfel de teatru poate duce arta și cultura pretutindeni și pentru oricine realizînd prin această, mai

mult decît circul teatral sau cinematograful, socializarea artei dramatice.

În ultimă analiză și una cași cealaltă din aceste tendințe — de altfel deopotrivă de legitime — reprezintă voința de a scoate teatrul din punctul mort în care se află. Una cași cealaltă marchează o revoltă în contra poverii care-l strivește: materialitatea.

*

Îmbogățiți cu aceste considerațiuni ne putem întoarce către teatrul românesc. Dela început sîntem fixați asupra unui fapt: nimic din cele spuse asupra teatrului din apus nu se aplică aici, niciunul din argumente nu poate sluji drept circumstanță atenuantă pentru producția noastră. Motivul e simplu: Teatrul românesc nu a constituit niciodată o problemă spirituală, artistică sau socială și nici n'a existat ca produs al concepției noastre specifice. Excludem deci dinainte orice cercetare asupra existenței unui conflict posibil între mediu și teatru sau între acesta și spiritul vremii.

Se poate așa dar vorbi de o criză a teatrului românesc? La prima vedere și după părerea obișnuită, nu. În adevăr, o critică naivă, credulă și sinceră vorbește serios, prolix și elogios despre tot ce apare în fața rampei prăfuite a puținelor noastre teatre. Această critică care nu cunoaște excepții vede în elogiul principiul său vital. După șasezeci de ani de teatru românesc ea mai aplică normele legii de încurajare industrială. Prin aceasta ea poartă poate răspunderea cea mai grea a declinului artei noastre dramatice.

Alături de ea un public constant în compoziție și invariabil în calitate, a cărui caracterizare nu-și are locul aici dar despre care se poate totuși spune că unește cea mai apăsătoare lenie în gîndire cu cea mai exasperantă inerție sufletească, acceptă cu o egală dispoziție toate curiozitățile repertoriului și născocirile interpretării. Mentalitatea acestui public este atât de statică încît mersul de înele al teatrului nostru apare alături de ea ca o vertiginoasă goană după nouitate. Niciun pericol deci din această parte.

Pe lângă acestea, nici elementele materiale ale crizei nu sînt date. Rivalitatea filmului, dată fiind lipsa de selecție a produselor importate, nu este încă simțită. De altfel printr'un abil, deși paradoxal sistem de impunere, teatrele naționale sînt deadreptul cointeresate la bunul mers al acestui redutabil competitor. Rețetele companiilor subvenționate cași ale celor particulare sînt neașteptat de mari. Dela războiu încoace aproape 80% din reprezentații au atîns maximum de încasări și numai așa se face că Teatrul Național a dat în stagiunea trecută importante tantieme societăților și că o foarte distinsă și excesiv de muncitoare pereche de actori-directori cu anexele ei familiale a trecut în caseta proprie o sumă ce se scrie cu un impozant număr de zero-uri.

Nici actorii noștri — chiar și acea simpatică grupare pe care un recent incendiu a silit-o la o lungă peregrinare, profitabilă de astădată publicului provincial — nu au dreptul să vorbească de criză. Acel privilegiu care dețin primele locuri ale Teatrului Național exercită o tiranie din ce în ce mai vizibilă și mai funestă, despre care vom mai avea de vorbit. Cei alți, dacă trec oricît de puțin deasupra mediocrității, găsesc o largă ospitalitate în diversele filiale ale întreprinderii Statului Mecena care este Ministerul Artelor-Frumoase. O pletoară de actori nu am avut niciodată și de aceia nu s'a putut face niciodată o selecțiune serioasă. Astăzi, cînd debușeul s'a mărit

și cînd condițiile materiale sînt atît de prielnice, poate fi actor cine va voi...

Și totuși avem o criză a teatrului românesc. Ea nu datează de astăzi, dar și-a atins acum culminația. Trei sînt elementele ei exterioare: insuficiența repertoriului, primitivitatea tehnicii de scenă și rutina interpreților. Dar pe deasupra, ca motiv principal, lipsa de suflet, lipsa de viață interioară. Teatrul românesc nu este un cult, o religie, pentru că-l lipsește și ideea și zeul. Și numai cînd și dacă viitorul îi va da un asemenea zeu pămîntesc subț infățișarea unui mare om de teatru și o idee fundamentală subț forma unei revoluțiuni teatrale, vom putea să sperăm într'o însănătoșire artistică.

*

D. Victor Eftimiu nu este și nu poate fi acest zeu creator. Și nu pentru că l-ar lipsi credința, sufletul sau energia, ci pentru că nu este om de teatru. Trăind de foarte multă vreme printre culise, cunoscînd deaproape mișcările artistice din străinătate, avînd chiar excelente legături personale cu conducătorii lor, D. Eftimiu este prea mult scriitor pentru ca salvarea și reorganizarea teatrului să poată veni dela D-sa. Oricare ar fi fost speranțele noastre în momentul numirii D-sale, astăzi sîntem luminați în această privință. D. Eftimiu este un foarte corect, foarte harnic, foarte priceput director. Este desigur chiar cea mai potrivită personalitate dintre cele care ar putea pretinde funcția aceasta. Dar nu este inovatorul sau creatorul pe care-l așteptăm, pe care eram dispuși să-l vedem în D-sa și de care avem atîta nevoie. Toată bună-voința, toată competența, tot instinctul D-sale artistic nu sînt suficiente pentru a-l asigura un loc definitiv în istoria teatrului românesc. N'am fi fost aduși să facem aceste constatări dacă ar fi fost vorba de oricare dintre foștii sau viitorii directori ai primei scene, dar le-am făcut pentru că D-l Eftimiu îndreptățea cele mai îndrăznețe speranțe și pentru că, venind în fruntea teatrului, făcuse criticei promisiuni care se deosebeau și prin ton și prin conținut de obișnuitele interviewuri directoriale.

Ne dăm sama că activitatea unui director de teatru, mai ales cînd are de lîcidat o succesiune grea subț toate raporturile, nu poate fi judecată în mod temeinic după patru luni de zile. Sîntem deasemenea departe de a țirguli cu încrederea noastră în munca viitoare a D-lui Eftimiu. Este însă tot atît de adevărat că am fi lipsiți de obiectivitate și de seriozitate dacă nu ne-am spune cuvîntul asupra producției din stagiunea actuală a Teatrului Național.

Din nefericire pentru acesta dar pentru ușurarea sarcinii noastre bilanțul e ușor de făcut. Mai întăiu: nici-o piesă originală nouă. Faptul este atît de oribil prin toate ideile care le sugerează, încît e mai bine să trecem peste el. Nu este exclus ca să ne aflăm în fața unei prohibițiuni deliberate și programatice din partea actualului director, și din acest punct de vedere ne rezervăm a reveni cu alt prilej.

Restul repertoriului ? Reluări, reluări, reluări. Unele din ele au fost cel puțin un prilej pentru a reinvia ceva din atmosfera epocii de aur a Teatrului Național. Altele și acestea alcătuiesc majoritatea, n'au avut decît valoarea unor concesiuni pentru preferințele cite-unui societătar sau a satisfacerii dorinței unuia din puternicii zilei. Din repertoriul nostru clasic s'a reprezentat în stil tradițional și cu destulă putere de evocare *Viforul*, *Răsvan* și *Vidra*, *Vlăicu-Vodă*.

Scrisoarea Pierdută și — pe altă scenă — *Manasse*. Asupra acestor piese nu s'a încercat nici-o inovație de punere în scenă. Și lucrul ni se pare greșit, pentru că nu putem înțelege ca dramele noastre de valoare să ne fie servite în aceeași formă *ne varietur*. Socotim dimpotrivă că este o datorie de pietate pentru autori ca regisorii să încerce cu prilejul fiecărei reluări să însufle nouă puteri de sugestionare operelor clasice.

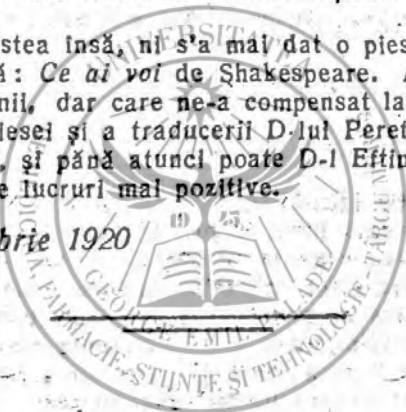
Reluările moderne au fost puține și medlocre: *Femei Ciudate* a D-lor Riuleț și Stamadiad, în care nu putem vedea decît o trivială anecdotă dialogată, *Fără reazăm* a D-rei Igena Floru și *Domnul Notar* a D-lui Octavian Goga, ministru al Cîltelor și Artelor.

Teatrul străin a furnizat cu renumita-i dărnicie și fără a pretinde nici chiar „drepturi de autor” *Tartuffe*—pentruca D-l Livescu să facă școală cu elevii D-sale. *Banii*—pentruca D-l Bulfiński să ne arate că Liciu a fost cel mai mare actor român, *Falimentul*—pentruca D-l Sturza să ne convingă că actorul nu trebuie să aibă dreptul de a-și alege singur reprezentanța de retragere și *Rața sălbatecă*—pentru a dovedi că tot mai există la Teatrul Național celace se chează un bun ansamblu.

Pe lângă acestea însă, ni s'a mai dat o piesă minunată într-o interpretare reușită: *Ce ai voi* de Shakespeare. A fost singurul eveniment al stagiunii, dar care ne-a compensat larg toate decepțiile. Despre valoarea piesei și a traducerii D-lui Peretz vom sta de vorbă în cronica viitoare, și pînă atunci poate D-l Eftimiu ne va pune în situația de a spune lucruri mai pozitive.

25 Decembrie 1920

E. Teofil

Cronica Externă

Liga Națiunilor și Adunarea dela Geneva

Marele congres întrunit dăunăzi la Geneva ne îngăduie astăzi să vorbim cu toată limpezimea despre Societatea Națiunilor, așa cum a luat naștere la Versailles, cum există și cum s'a dovedit până-acum.

Ca instituție ideală, ea este rezultatul întirziat al unor îndelungate efortări care până în pragul războiului nu duseseră decit la înghițirea citorva organizații naționale slabe și foarte abstracte și—ca manifestare internațională—la cele două conferințe dela Haga. Acestea, cu tot insuccesul datorit în ultimă analiză acelorasi motive, cași războiul mondial, au dat atunci cîteva rezultate care nu au fost încă depășite de Liga actuală și care par tocmai să fi avut o influență însemnată asupra ultimelor ei lucrări.

Conferințele dela Haga din 1899 și 1907 ajunseseră la cîteva concluzii sigure și esențiale, care—neputînd fi aplicate atunci din motive psihologice și politice—rămăseseră totuși ca postulate nediscutate. Războiul izbucnit dintr'o înlanțuire de împrejurări pentru destrămarea cărora nu avem nici astăzi perspectiva necesară, le-a infirmat pentru moment, fără a putea să le desmintă definitiv, astfel încît ultimele luni ale conflagrațiunii dădură principiilor dela Haga o acuitate și o evidență practică și mai mari.

În momentul deci cînd președintele Wilson, nefiind în realitate decît cel mai autorizat propagandist al unui sistem de împăciuire și solidarizare internațională ce-și avea apărătorii pricepuți în toate țările, lanșă ideea Ligii Națiunilor,—aceasta nu putea fi concepută decît ca o alcătuire care, prin valorificarea tuturor încheerilor teoretice dela Haga, să însemne un pas înainte în această direcție. Că este așa dovedesc toate manifestele și publicațiile apărute în perioada aceea.

Garanția pentru aceasta o înfățișau persoanele care ca Léon Bourgeois reprezentau la Versailles elementul de continuitate al acțiunii de pacificare. Dacă totuși această legătură organică între opera dela Haga și pactul dela Versailles nu a putut fi păstrată, dacă dimpotrivă aceasta intrupează o modalitate inferioară de solidaritate, explicația se găsește în faptul că temeiurile ideale au fost sa-

sacrificate considerațiilor politice. Este oșios să discutăm aci despre oportunitatea acestora.

Postulatele dela Haga adaptate experiențelor făcute în războiul cel mare, pe care le-a formulat în mod foarte judicios programul minimal publicat în 1918 de „Organizația centrală pentru o pace durabilă”, erau în principal următoarele: Excluderea oricărui transfert de teritoriu fără voința expresă a populației, exprimată prin plebiscit. Garantarea egalității naționale, civile și religioase pentru toate popoarele conlocuitoare în sinul unui stat. Libertatea comercială în colonii, protectorate sau „sfere de interese”.

Inițierea unei curți permanente de justiție internațională și a unui consiliu internațional de anchetă și conciliațiune. În legătură cu ele crearea unei organizații care să dea putere obligatorie deciziilor. Reducerea armamentelor și desființarea dreptului de captură pe mare. Desființarea tratatelor secrete.

Unele din aceste principii nici nu au fost aduse în discuție, altele au fost părăsite în cursul dezbaterilor pentru a împăca interese izolate dar precumpănitoare, nici unul nu a trecut în întregime în pactul Ligii. Dar n'a fost numai atât. Liga dela Versailles a mai primit două leziuni: Una o lovea în universalitatea ei, alta în fundamentul ei democratic. Amândouă au fost în mod decisiv fatale. Din clipa aceia Liga rămânea un organism infirm și neviabil. Cel cu vederea sigură au înțeles depe atunci gravitatea loviturii, iar cșiva pesimiști cu spirit s'au și grăbit s'o înmorminteze. Pentru alții slăbiciunea a devenit evidentă în cursul acestui an și mai ales după congresul dela Geneva. Cauza celor două infirmități stă în faptul că existența Ligii a fost legată de a tratatului de pace, că a fost pusă în slujba lui, că i-a fost subordonată.

În adevăr, împrejurarea că pactul Societății Națiunilor a fost încorporat tratatului din 28 Iunie 1919 formind primele lui 26 articole, nu este o simplă înfăptuire. El corespunde intenției neludoioase a puterilor învingătoare de a face din Ligă — care avea să cuprindă totuși un mare număr de state neutre — o autoritate menită să asigure executarea tratatului. Ar fi fost foarte ușor ca bazele Societății Națiunilor să fie puse într'o conferință distinctă de acea care întocmea tratatul de pace. Ea ar fi trebuit să aibă loc după încheierea păcii și cel puțin cu participarea puterilor neutre. Alta a fost modalitatea preferită și căreia se datoresc vicliile inițiale despre care am vorbit mai sus: „Inaltele puteri contractante”, în dorința de a împiedica orice dezacord dintre *covenant* și tratat, au stabilit singure principile de organizare a Ligii. Numai cele 32 de state semnatare ale tratatului din rindul cărora nu lipsește nici Siberia, nici Haiti și nici chiar Hedjazul, erau „membrii originari” și de drept. Țările neutre, 13 la număr, erau numai invitate să adere, fiind astfel puse într'o vădită inferioritate prin aceia că nu puteau discuta nici-una din dispozițiile pactului. Il y avait à prendre ou à laisser. Dar nimeni nu-și punea întrebarea dacă aderarea la această formă de asociație nu era incompatibilă cu situația morală a statelor neutre și dacă nu era oarecum nedrept ca acestea să-și asume o parte din răspunderea tratatului de pace în care nu aveau nici-un interes și care era fără îndoială în dezacord cu semnificația principială a politicii de neutralitate.

Odată încorporat în tratatul de pace, era firesc ca pactul să fie inspirat din aceleași principii ca acesta. Liga nu mai putea fi o

organizație *universală*, cită vreme statele învinse trebuiau puse la carantină în vederea reparațiilor și sancțiunilor. Cum ar fi primit Franța să stea în Ligă alături de Germania de care o despărteau toate resentimentele posibile și care nu prezenta suficiente cheazășii de probitate politică? Căci nu trebuie să uităm că opera dela Versailles nu a fost o pace de înfrățire, ci una de indemnizare. Infrățirea a rămas un deziderat difuz și îndepărtat.

Tot astfel Liga nu a putut primi o bază democratică, adică să devină o formațiune în care democrațiile libere să fie reprezentate într'un sobor democratic. Din clipa în care însuși preambulul tratatului despărtea statele în „puteri principale aliatale și asociatale” și simple puteri sau, după o formulă ajunsă la o penibilă celebritate, în puteri cu interese nelimitate și cu interese limitate, egalitatea în sinul Ligii era exclusă. Oricât de democratice ar fi fost delegațiile individualizate, ele nu mai puteau conlucra pe un teren democratic. Și atunci, pentru a cruța susceptibilitățile, s'a imaginat o erarhie procedurală care în realitate nu reprezintă decit distincția de mai sus: Consiliul Ligii, organ permanent cu largi libertăți de inițiativă, alcătuit din delegații „principalelor puteri” împreună cu patru reprezentanți ai altor membri din Ligă desemnați prin rotație, deoparte, și Adunarea plenară a Ligii, cuprinzind pe toți membrii, dar întrunindu-se numai la epoce fixe dar neregulate, de altă parte. Consecințele acestui fapt sînt ușor de înțeles.

Și totuși Societatea Națiunilor a luat naștere.

Încă dela început ea a fost chemată să-și dovedească eficacitatea în citeva diferende internaționale care cădeau în sfera ei directă de atribuții. Cu greu aparențele au fost salvate; rezultatul moral însă a fost dezastruos.

Prima piatră de încercare a fost chestiunea mandatelor prevăzute de art. 22 din pact. Dela mandatelor a fost născocită pentru a justifica absorbirea imperiului colonial german. În adevăr, pentru luarea coloniilor să nu fie atribuită dorinței de expansiune economică a uneia sau alteia dintre marile puteri, ele aveau să fie puse sub administrația și controlul unui stat imputernicit de Ligă în scop de „a garanta libertatea conștiinței și a religiei” „pentru popoarele încă incapabile de a se conduce ele înseși, date fiind condițiunile deosebit de grele ale lumii moderne”. Dar aceste mandate nu puteau fi atribuite decit „națiunilor mai înalțate care prin resursele, experiența și pozițiunea lor geografică, sînt cele mai în măsură să-și asume răspunderea”, — adică în primul rînd tocmai statelor care, avînd un imperiu colonial preexistent, puteau să ia asupra lor sarcina administrației coloniilor germane. Cu alte cuvinte: Franța, Anglia și pentru extremul-orient Japonia. Acestora le-au revenit fără discuție toate mandatele pentru simplul motiv că și le-au atribuit. Iși poate oricine închipui că în scurtă vreme Franța n'o să facă nici o deosebire între Dahome și fostul Togo german sau între Congo și Camerun, după cum Anglia nu va păstra nici o diferență de regim între cele două Africe germane și Africa Centrală Britanică. Raportul anual către Consiliul Ligii nu va fi în curînd decit o formalitate fără dificultate și fără consecințe. Nu se poate spune că Liga ca a-dunarea ei este un organism atît de docil și atît de ceremonios, încît o aducere în discuție a chestiunii coloniale ar fi imediat reprobată: ca o gravă atingere adusă bunelor maniere internaționale.

În chestiunea oraşului liber Dantzig, procedarea puterilor a fost, cel puţin în formă, mai echitabilă. Şi aci însă Anglia şi-a asigurat din vreme un puternic ascendent economic, pe cînd Franţa s'a mulţumit să cîştige cu ocazia încheerii convenţiunii dintre Dantzig şi Polonia, prevăzută de art. 104 din tratat, importante avantagii politice şi militare pentru republica polonă.

Dar dacă aceste probleme nu au păgubit prea mult organizaţia Ligii, nu au lipsit în schimb citeva ocazii care să o compromită aproape complet. Acestea au fost în ordine cronologică. Dezaprobarea „covenantului” de către Senatul american, invadarea bolşevicilor în Polonia, războiul polono-rus, incidentul Wilson şi acum în urmă retragerea Argentinei din adunarea dela Geneva, fără a vorbi de imposibilitatea garantării Independenţii armenesti.

Se cunoaşte lupta aprinsă dusă în America pe chestiunea Ligii Naţiunilor şi din care politica lui Wilson a eşit înfrîntă. Lovit pe neaşteptate de memorabilul „nervous breakdown”, preşedintele nu a putut să participe în persoană la duelul de argumente, iar partizanii săi din senat nu au fost în stare să împiedice votarea moţiunii din Decembrie 1919 prin care în 13 puncte se respingea ratificarea tratatului împreună cu pactul Ligii şi convenţia suplimentară a alianţei Franco-Anglo-Americane. Deşi articolul 21 arată textual că „Doctrina Monroe nu este considerată incompatibilă cu nici-una din dispoziţiunile prezentului pact”, majoritatea senatului american a considerat că art. 10 şi 16 din pact nu pot fi puşe în acord cu politica tradiţională a Statelor-Unite. Acest punct de vedere a triumfat şi cu ocazia alegerilor prezidenţiale din toamna trecută.

Refuzul Statelor-Unite a fost cea mai greă lovitură pentru Ligă. Ea n'a întirziat să fie comentată şi exploatată de Germania în sensul că America ar avea intenţia să pună bazele unei alte organizaţii internaţionale, care să cuprindă şi statele învinse şi care să concureze oarecum Liga dela Geneva. Nu ne oprim asupra acestor naive şi enorme elucubraţiuni şi nu anticipăm asupra viitorului. Fapt este însă că lipsită de Germania, de Rusia şi de Statele-Unite, cu toate reprezentă aceste ţări ca prestigiul politic, ca valoare etnică şi ca putere economică, Societatea Naţiunilor nu rămîne decît o vastă alianţă pe baze tutelare, şi implicit o slabă garanţie pentru pacea generală.

Lucrul s'a dovedit cu prilejul revoluţiunii care a izbucnit în Persia în vara anului acesta. Trupele bolşevice invadaseră Aserbeidjanul şi nordul Persiei ameninţînd în mod serios imperiul asiatic al Angliei. Momentul era din cele mai critice, cu atît mai mult cu cît forţele ce puteau fi opuse roşilor erau slabe, pe cînd puterea acestora trecea printr'o perioadă de „hausse”. Persia care făcea parte dintre statele neutre invitate să participe la Ligă—împinsă probabil de Anglia care începuse să trateze cu Krassîn şi deci nu vroia să se aventureze într'o intervenţie directă—făcu apel la consiliul Ligii. Acesta era chemat să-şi arate autoritatea împotriva agresorilor ruşi. Lumea a trecut atunci printr'o clipă de mare interes politic. Cuvîntul şi acţiunea Ligii erau aşteptate cu extremă curiozitate. Liga însă scăpă prin tangentă. Consiliul, convocat în ziua de 15 Iunie 1920, recomandă prinţului Firuz, trimisul Persiei, ca să ia înţelegere cu Cicerin şi... trecu la ordinea de zi. Dacă Persia nu ar fi tratat atunci direct cu Moscova, precum şi dacă regimul de acolo nu ar fi avut nevoie de trupele sale pe alte fronturi, este sigur că Ruşii ar mai sta şi astăzi în Aserbeidjan.

După cîtva timp guvernul polon porni în contra Bolșevicilor războiul preventiv care duse armatele sale până la Kiev și dincolo de Nipru—dar numai pentru scurtă vreme, căci contra-ofensiva rusă ajunsese până sub zidurile Varșoviei. Polonia nu fusese atacată și nu sezisase Liga de nici un *casus belli*. Ea călcase deci pactul pe care-l semnasese și prin aceasta devenea pasibilă de sancțiunile prevăzute de articolul 17. Cu toate acestea Consiliul Ligii a azistat cu cea mai perfectă seninătate la oribilul carnagiu din Polonia, fără a găsi de cuviință să-și ofere măcar bunele oficii. Rusia bolșevică nu i se părea demnă de binefacerile unei mediațiuni.

Recenta lovitură militară a generalului Zeligowski care a avut de efect ocuparea Wilnei și amenințarea guvernului lituan de la Kovno—singurul legitim—turburînd astfel liniștea provinciilor balțice, nu a putut nici ea să fie evitată sau reprimată. Singurul rezultat care s'a putut impune cu ajutorul unui detașament franco-anglo-italo-spaniol sub comandă franceză este un plebiscit. În așteptarea lui însă Lituania continuă să protesteze pe cînd Zeligowski agită provincia.

Rămîne astfel stabilit ca un dureros adevăr al vremii că aventurile anexioniste nu sînt excluse nicăieri și că Liga Națiunilor nu dispune de destule mijloace pentru a pune capăt stărilor de anarhie internațională care amenință să se perpetueze într-o anumită parte a continentului.

Și așa, cu ajutorul echilibristicii, Liga Națiunilor a ajuns la grandioasa adunare de la Geneva. Este indiscutabil că măreția acestui areopag al popoarelor a întrecut tot ce s'a văzut până acum. Congresul de la Viena a fost desigur mai scripitor și mai spiritual. Niciodată de atunci, într'un decor mai fastuos, nu s'au mai adunat laolaltă atîtea nume ilustre, atîtea inteligențe rafinate, atîtea blazoane străvechi, atîtea tradiții și culturi, atîtea uniforme, atîtea frumuseți ilustre. Niciodată curtoazia nu a fost dusă la un grad atît de înalt ca atunci cînd preocupările ei ajunseră să împiedice orice discuție. Niciodată prestigiul unui Talleyrand n'a mai stat alături de perfidia discretă a vreunui Metternich și de ironia singeroasă a vreunui prinț de Ligne.

În schimb virtuțile și păcatele parlamentarismului burghez nu au fost nici cînd mai admirabil reprezentate ca în adunarea națiunilor de la Geneva. Au lipsit aici uniforme și decorațiile, iar singurele femei prezente au fost dactilografele numeroaselor secretariate. În locul miniaturistului Isabey nu aveam decît desenatorii revistelor ilustrate; în locul unui Eynard, de la Garde, Montgelas sau Varnhagen von Ense nu era decît istețimea anonimă a reporterilor marilor cotidiene; în locul monarhilor atotputernici nu există decît funcțiunea neînchipuită și salariul fantasmagoric al onorabilului Sir James Eric Drummond, primul secretar general al Ligii.

Cu toate acestea congresul de la Geneva a fost cea mai mare adunare internațională organizată pe care a cunoscut-o istoria. Ideea aceasta este suficientă pentru a impresiona în cel mai înalt grad. Dar tot ea s'a dovedit a fi îndestulătoare pentru a împiedica o muncă pozitivă, unitară și promptă. Principiul de atîtea ori verificat că unde sînt prea multe interese de satisfăcut nu se mulțumește nici-unu, s'a confirmat odată mai mult.

Adunarea de la Geneva a suferit toate dezavantajele procedurii

parlamentare, pe care o adoptase. Ea a căzut sub dominația citorva eminenți parlamentari ca Viviani, Balfour, Bourgeois, Hymans și Branting care au dat dezbaterilor întorsătura dorită. Sistemul comisiunilor speciale a fost repede introdus pentru a înlătura propunerile inoportune sau pentru a evita voturi riscate,

Franța și Anglia au condus dezbaterile cu cea mai nestinjenită autoritate. Pentru menajarea aparențelor numai, Franța își angajase apărătorul indirect în persoana președintelui belgian, pe cînd Anglia uza de abilitatea și de bunul nume al Lordului Robert Cecil, delegatul Uniunii Sudafricane.

Odată întrunită, adunarea plenară a fost sezisată de cîteva propuneri tinzînd la modificarea pactului. Ele veneau—cum era normal—dela statele neutre care au aderat în urma semnării tratatului. Cele trei țări scandinave formînd un bloc, au prezentat primele propuneri care constau în admiterea unui capitol adițional al pactului. Consiliul Ligii a văzut în aceste propuneri o periclitate a stabilității și unității Ligii, iar delegații marilor puteri o diminuare a autorității lor. Explicațiile au fost date pentru Anglia de D. Balfour, pentru Franța de D. Bourgeois. Reproducerea părților principale este foarte interesantă, pentru că din ele se evidențiază întreg spiritul Ligii așa cum l-am deslușit mai sus.

D. Balfour, raportorul comisiunii pentru examinarea amendamentelor scandinave spuse între altele: „Nu considerăm pactul ca imuabil și perfect, dar dacă am aduce astăzi deja un amendament la pact, am schimba prin aceasta tratatul de Versailles din care pactul face parte integrantă”. Și mai departe: „Societatea Națiunilor este prea tinăra. Experiența lipsește încă Societății pentru a lua în considerație amendamentele la instrumentul care a creat-o și care a convocat-o aci la Geneva”. D. Bourgeois, ca un conștiincios reprezentant al Franței, puse punctul pe l arătînd că orice amendament va trebui pus în raport cu tratatul dela Versailles „In cazul că nici o atingere nu este adusă tratatului, liberă examinarea și liberă discuția amendamentului. In caz că, din contra, ar fi vorba de dispoziții care ar putea avea un efect modificator al tratatului, noi vom lua natural o poziție declinatorie de competență, căci nu sintem chemați să atingem tratatul”.

In consecință adunarea — după o discuție destul de savuroasă, în care delegații indieni și portugheji au plasat cîteva ironii reușite la adresa puterilor— a numit o comisie specială care să examineze amendamentele până la viitoarea sesiune.

Procedura aceasta explică eșirea Argentinei și atitudinea, foarte semnificativă din punct de vedere al concepțiilor politice de peste ocean, a Canadel.

Diferendul argentinian a avut darul de a introduce în dezbaterile oarecum reci și monotone ale adunării cîteva momente senzaționale. In clipa cînd se făcea prin ridicare în picioare verificarea votului asupra neluării în considerație a amendamentelor scandinave, adunarea văzu cu stupefacție că delegații Argentinei și Paraguayului se sculară de pe fotolii: „Sintem pentru luarea imediată în considerație”, confirmă d. Pueyrredon, primul delegat. Subt vorbele acestea așezămîntul Ligii Națiunilor se zguduî ca o corabie cuprinsă de ciclon.

Adouazi delegația argentiniană își trimitea scrisoarea de plecare. Documentul acesta justifică regretabila și poate inoportuna retragere prin argumente de mare elevație morală și politică, care

fără îndoială își vor redeștepta cîndva ecoul. Scrisoarea D-ului Pueyrredon spune între altele: „Modificările propuse de Republica Argentina nu tindeau decît să asigure omenirii un viitor liberat de războaie, un viitor de suveranitate a dreptului, de solidaritate practică și de egalitate între popoare. Care sînt aceste propuneri? Admiterea tuturor statelor suverane; admiterea statelor mici fără drept de vot; constituirea consiliului prin alegere democratică, curte de arbitraj și justiție obligatorie”. Scrisoarea mai cuprinde un adevăr fundamental: „Popoarele vor judeca Liga Națiunilor după opera sa și Liga nu va putea trăi decît într'o atmosferă de încredere a opiniei generale”.

Pentru a nu da puțința unei grave spărturi în organismul Ligii, puterile au creat în jurul retragerii Argentinei o dispoziție de indiferență. Cu ajutorul ei, amendamentele Argentinei, din care primul avea de obiect admiterea Germaniei, au suferit soarta celor scandinave.

Canada a provocat un incident mai puțin impresionant, dar mult mai simptomatic. Delegatul ei d. Deberty a propus un amendament prin care se suprimă articolul 10 din pact, articol care provocase votul senatului american. În aparență propunerea avea de scop să mijlocească adeziunea ulterioară a Statelor-Unite, de fapt era destinată să marcheze solidaritatea Canadei cu concepția de izolare politică a Americii. Acest principiu de izolare sau mai bine zis de anti-intervenționism a fost susținut și de d. Rowell un alt delegat canadian, cu ocazia discuției asupra organizațiilor tehnice, avînd alături de astădată și pe delegații australieni. Este curios că Dominionul Canadei și Commonwealth-ul Australiei au fost cel mai aprig apărători ai suveranității intangibile, pe care ei înșiși nu o posedă decît pe jumătate.

Cele două puteri transoceane au afirmat cu tărie refuzul de a se înfeoda politicii europene care amenință să acapareze Liga pentru scopurile sale. „Canada, strigă d. Rowell, nu poate încredința afacerile sale Europei”. Ideea care stă la baza acestei atitudini ar merita o considerație specială din partea celor ce se ocupă cu cercetarea curentelor politice de pretutindeni.

Principiul însă că Societatea Națiunilor este universală și nu europeană ar trebui întipărit pe frontispiciul pactului. El va scuti organele ei de multe gesturi greșite și va face ca Liga să devină cu un ceas mai de vreme celace trebuie să fie.

Tot restul lucrărilor adunării, în măsura în care ne sînt cunoscute au fost de importanță mai redusă.

Admiterea unor state nouă a produs oarecare discuții. Așa delegațiile română, greacă și jugoslavă s'au opus la admiterea Bulgariei. Opunerile acestea au avut de efect să întîrzie soluția, fără să împiedice ca aproape totalitatea delegațiilor să fie favorabilă admișunii. Austria, Costa-Rica, Luxemburgul și Finlanda au fost admise fără dificultate. În schimb primiriile Armeniei, Georgiei, Ucrainei, Azerbejdjanului, Letoniei, Estoniei, Lituaniei au fost lăsate în suspensie. Consiliul nu a vrut să dea o recunoaștere de drept statelor deslîpîte din fostul Imperiu rus, dar le-a promis tot sprîinul pe care-l poate da.

Iată bilanțul de până acum al Ligii. Cîteva intervenții eșuate și un mănunchiu de regulamente procedurale. Nici-o soluție pentru

marile griji financiare și economice, nici-o inițiativă pentru alinarea mizeriei îngrozitoare ce paralizază viața și posibilitățile de regenerare ale multor regiuni din Europa, nici-un cuvânt de îmbărbătare pentru omenirea decăzută și dezorientată, nici-o privire înțelegătoare pentru marele zbcuim social, nici-o voce pentru dezarmarea generală. O simplă adunare academică și formalistă fără scopuri definite și fără mijloace de înlăptuire. Un paravăn pentru interesele citorva factori de importanță mondială. O totalitate de egoisme naționale hermetice care par a nu înțelege că o sută de egoisme nu rămân decât o sută de individualități distincte, în lipsa oricărei punți de legătură. Umanitatea nu începe decât acolo unde limitele intereselor strict naționale încetează; dar pentru această umanitate adunarea dela Geneva nu a făcut nimic.

Deaceia credem că solidarizarea popoarelor și pacificarea definitivă — cele două scopuri supreme ale omenirii — nu ne pot veni dela Ligă, pentru că aceasta este o formă fără conținut, o întruchipare ideologică lipsită de resortul sufletesc. Și dacă cinci ani deucidere neinteruptă și sărăcire totală, în care trăesc masele supraviețuitoare, nu au fost în stare să trezească acest suflet, ce cataclism viitor ar putea s'o mai facă?

20 Decembre 1920

Eugen Filotti

Cronica Muzicală

Concertele „Filarmonicele”

Marele „chic”, suprema eleganță la care tinde astăzi orice Bucureștean „bine”, este o lojă de abonament la concertele „Filarmonicele” de Vineri seară. La nevoie și în lipsa acestora, un loc în unul din primele rânduri de bănci ale Ateneului, face încă obiectul de preocupare a aceluia care pentru nimic în lume nu s’ar duce la stalul al III-lea. Nu doar că de aici nu s’ar auzi mai bine ca de oriunde, căci acustica Ateneului e „rea” cu excepția fundului, dar vezi Doamne, ce interes mai poate prezenta muzica, dacă ai fi lipsit de plăcerea de a fi văzut din orice parte a sălii!? Din acest punct de vedere, societatea „Filarmonicele”, pe lângă calitățile ei artistice, s’ar aratat a fi de o abilitate comercială mai presus de orice critică, căci nu menajează unul din efectele de lumină a celor câteva sute de becuri care luminează Ateneul. Vă închipuiți la câte restituiri de abonamente ar da naștere dispoziția de a se stinge luminile din sală în timpul execuției concertelor! Cu cit mai caldă și mai evocatoare ar deveni cu toate acestea muzica dirijată de Georgescu, de ai s’ar da prilejul s’o ascultăm în întuneric, sub vraja aceluia întuneric ce ascunde orice chip și orice gând! Și dacă această dispoziție ar nemulțumi pe acei ce vin la concert pentru „a vedea”, nu e mai puțin adevărat că direcțiunea ar primi binecuvântările de recunoștință ale melomanilor, care devin din ce în ce mai numeroși în capitala noastră.

Cu drept cuvânt se poate spune că actualmintre Bucureștiul a devenit un centru muzical serios, din care muzica proastă tinde să dispară din ce în ce. Nu doar că nu se afișează încă sumedenii de concerte cu executanți necunoscuți și cu programe prea cunoscute, dar publicul s’a învățat a face triajul necesar și boicotează cu îndărătnicie manifestările artistice ce i se par puțin serioase. Rezultatul: De unde în Noembrie nu era seară în care să nu aibă loc un concert, dacă nu două sau trei, la sfârșitul lui Decembrie numărul lor s’a redus la un sfert spre cinstea artei și bucuria criticilor muzicali.

Sînt trei instituții muzicale serioase astăzi în București, toate patronate de Familia Regală: „Filarmonicele” pentru muzica simfonică, „Cîntarea Romînei” pentru muzica corală și de cameră și „Opera Romîna”. Să-mi fie îngăduit să vorbesc astăzi despre prima, care

deși mai tânără decât surorile ei, a avut un activ mai bogat în actuala stagiune. Opera și-a deschis porțile abia acum o săptămână.

Mai întâlu ce este „Filarmonica” ?

Prin Septembrie 1919, un tânăr care părăsise țara cu câțiva ani înainte de războiu pentru a-și continua studiile muzicale la Berlin, descindea pe cheul gării de Nord fericit de a-și revedea orașul natal, părinții și prietinii lui. Nici cordon militar la gară, nici primire oficială, nici flori oferite de cucoane frumoase, nimic ce ar fi îndreptățit să se creadă că acest tânăr este cineva și că va deveni în curând omul zilei. A fost deajuns însă ca D. D. Dinicu, cunoscut prin amabilitatea d-sale, să treacă D-lui Georgescu bagheta la o repetiție a orchestrei ministerului de Instrucție, pentruca toți care au asistat la acea repetiție să-și arate admirația pentru acest tânăr maestru, care reușise să desmorțească și să trezească din veșnica ei toropeală sus numita orchestră. Iar cînd Georgescu s'a prezentat în tăia oară înaintea publicului Bucureștean, a fost primit în triumf, lucru ce s'a repetat de cîte ori a dirijat în stagiunea trecută. Dela o zi la alta, Capitala avea un nou subiect de discuție. „Cine e mai mare: Enescu sau Georgescu?”, controversă care, dacă era pe cît de inutilă pe atît de ridicolă, arată gradul de popularitate admirativă pentru noul dirigent. Și atunci s'a întimplat lucrul unic în analele muzicale, de a se crea o societate pe acțiuni cu un capital de cîteva milioane, pentru a se da puțină tînărului șef de orchestră să-și arate admirabilul său talent într'un cadru demn de dînsul. Amzis unic în analele muzicale, ce oarece nu se cunoaște cazul creării unei orchestre speciale pentru un șef de orchestră, oricare ar fi el. În speță, exista orchestra ministerului de Instrucție, al cărei dirigent era D. Dinicu. D-lui se simțea oboșit și dorea să se retragă. D. Georgescu era bineînțeles cel mai indicat pentru a-l lua succesiunea, și orchestra s'ar fi fâc să-l albe ca director. În locul acestei simple și normale schimbări de șef, se formează societatea „Filarmonica”. Aceasta desființează vechea orchestră și crează una nouă anume pentru Georgescu.

Să se noteze că nu eu voi fi acela care să critic acest fapt, căci din punct de vedere muzical, orchestra actuală este incontestabil superioară vechii orchestre. Iar dacă am relevat faptul de mai sus, e pentru a dovedi odată mai mult de ce prestigiu și încredere se bucură d. Georgescu.

Ași avea doar de formulat o oareșicare teamă și grijă de soarta „Filarmonice”, în ziua cînd șeful ei, din orișice motive, s'ar demite din funcția sa. Cum d. Georgescu e sufletul societății, aceasta n'ar mai putea viețui fără el. „Filarmonica” trăește pe un buget de aproape 200,000 lei lunar. Cheltuelile enorme actuale sînt acoperite grație execuțiunilor ireproșabile la care ne-a deprins valorosul ei șef. Dar să punem ipoteza că acesta pleacă. Unde se va găsi dirigentul care să-l poată înlocui? În afară de Enescu, care prin faptul însă că locuiește în străinătate nu va putea accepta această sarcină, nu vîd pe nimeni. Și în cazul acesta, publicul care acum plătește 70 lei locul pentru că Georgescu dirijează, nu va mai fi dispus să se reaboneze în aceste condiții, cînd va dirija un X oareșicare.

Ar mai fi de făcut o obiecțiune cu privire la compunerea orchestrei, formată în mare parte din elemente străine angajate cu contract. Cînd acesta va lua sfîrșit, acele elemente care sînt de o adevărată valoare, îl vor reînol sau îl vor denunța. În acest din-

urmă caz, din punct de vedere artistic, faptul ar fi regretabil, căci nu numai că orchestra va pierde instrumentiști încercați, dar se va resimți încă în omogenitatea ei.

A pune la punct o orchestră formată din elemente aduse din lumea întreagă, oricât de bune ar fi ele, este un lucru delicat pentru un șef de orchestră. Au trebuit multe săptămâni, de repetiții încredite înainte ca falanga Filarmoniceii să se prezinte publicului în plenitudinea tuturor forțelor ei. Dacă peste un an sau doi, parte din instrumentiștii străini se vor întoarce în țara lor, direcțiunea va fi obligată a face angajamente nouă, pentru a nu avea orchestra descompletată. Acestora le va trebui iarăși vreme și muncă pentru a se obișnui cu o orchestră și un șef pe care nu le cunosc. Și cu modul acesta, tradiția și rutina care fac tărnia orchestrelor occidentale, vor fi cu greu păstrate de Filarmonica. În afară de aceste greutăți ce se referă la viitor și care vor fi probabil înlăturate de direcțiune, se poate spune că după zece concerte în abonament și tot atâtea concerte de studiu cu același program, noua orchestră și-a asigurat un succes trainic, bine meritat. Publicul oarecum neîncrezător la început în reușita unei înjghebări atât de vaste, nu și-a menajat aplauzele și ovațiunile, de îndată ce și-a dat seamă de valoarea artistică a ansamblului și a soliștilor noi angajați în orchestră, pe care D. Georgescu a ținut să-i prezinte de la primele concerte.

Profesorul *Ary van Loewen*, primul flautist al orchestrei a început seria cu *Suita în si minor de Bach*, stîrnind senzație prin calitatea și puterea sunetului cit și prin admirabila înțelegere muzicală ce o posedă. Au urmat apoi D-nii *Menaszes* prim violonist, în concertele de *Mendelsohn* și *Beethoven*, cîntate în stil corect și D-l *Schwarzmann* cu concertul pentru violoncel de *Dvorak*, ceva prea greu poate pentru tînărul solist plin de temperament.

Au mai executat apoi D-nii *Sirota* concertul de pian de *Lia-punov* cu mult brlo și o tehnică serioasă și, la ultimul concert, violoncelistul italian *Mainardi* concertul de *St. Saëns*...

Restul programelor destul de variate ne-au readus simfonille 3, 4, 5 și 7, uverturile *Egmont* și *Leonore III de Beethoven*, uverturile *Oberon* și *Euryante de Weber*, simfonia fantastică și uvertura *Carnaval Roman de Berlioz*, simfonille 2 și 3 și uvertura tragică de *Brahms*, simfonia patetică de *Tschalkowsky*, simfonia si minor de *Schubert*, poemele simfonice *Don Juan* și *Till Eulenspiegel de R. Strauss*, *Scheherazade de Rimski Korssakov*, *Procession Nocturne de Raboud* și preludiurile la *Maistrii Cîntăreți* și *Tristan și Isoldo de R. Wagner*.

Afară de aceste bucăți de rezistență, Filarmonica a executat 4 compoziții inedite românești datorite d-lor *Ion Perlea*, *Philip Lazar*, *Victor Gheorghiu* și semnatarului acestor rânduri.

Neavînd spațiul necesar pentru analiza detaliată a acestor lucrări, mă voiu mărgini numai la o impresie generală asupra lor.

D-l *Perlea* a prezentat două fragmente simfonice, pe care ar intenționa să le intrunească în cadrul unei simfonii în patru părți. Nu știu intru cit această realizare va fi practicabilă, de oarece ținînd mai întăiu seamă de proporțiuni, simfonia ar dura peste o oră și jumătate, și apoi în forma subț care au fost prezentate, aceste fragmente n'au puncte comune caracteristice ce le-ar îndreptăți să facă parte dintr'un același tot.

Din amîndouă, se degajează însă o mare vitalitate și dovada unui temperament muzical remarcabil. D-l *Perlea* care e la prima

lucrare simfonică, se relevă deja ca un polifonist încercat, pe lângă calitățile naturale ritmice și melodice ce le posedă în gradul cel mai înalt. Orchestra D-sale sună și adesea ori combinațiile baroce ale instrumentelor produc efecte neașteptate și interesante. Și dacă lucrarea D-sale conține câteva lungimi neexplicabile și o risipă de temo-explicabilă pentru vrista tinărului compozitor, paginile de o reală valoare care abundă, dovedesc un talent ce-și va putea spune în curând cuvântul definitiv, care va conta.

Preludiul D-lui Phillp Lazar e construit din alt material. D-lui își caută inspirația în muzica românească, și are dreptate, căci a reușit să ne redea acea atmosferă de tristețe și fatalism oriental, care caracterizează toată arta noastră populară. Uzind de multiplele combinații de timbre la care se pretează instrumentația modernă, *Preludiul*, minunat orchestrat, ne-a dat din nou prilejul să apreciem gustul delicat și fin în inspirație, precum și nobleța țesăturii temelor, calități cu care d-l Lazar ne-a deprins încă dela Sonata pentru vioară și pian în mi minor.

D-l V. *Gheorghiu* al cărui *Poem simfonic* a fost executat la unul din ultimele concerte, posedă calități descriptive interesante, o inspirație sinceră și sonorități plăcute în orchestră. *Poemul* D-sale suferă însă de-o oareșică monotonie, explicabilă printr-o lipsă mai frecventă de modulații și un abuz al pedalei la bas.

La toate aceste prime audiții, orchestra Filarmonice, fie sub conducerea compozitorilor, fie sub cea a distinsului ei șef, a pus o silință și o rivnă specială în executarea lor, iar publicul a primit aceste lucrări cu o vădită satisfacție, apreciind precum se cuvine, talentele tinerei școli muzicale românești.

Mihail Jora

Dintr'un oraş tăcut

...In fiecare lună ? Să nu-ți închipui dragul meu, că oraşele țării românești, sînt atît de neatîrnate în viața lor politică, economică și culturală, încît despre fiecare în parte — deci și despre bătrînul oraș de pe malul Jiului — s'ar putea scrie ceva de samă în fiecare lună. Sîntem încă o ființă nediferențiată. România este, cu noile teritorii alipite, o ambă uriașă care nu e diferită decît în nucleul Bucureștilor. Cam de-acî pornesc toate impulsunile.

Dar despre Craiova se poate scrie — nu pentru viața ei omenească, foarte curioasă cu toate acestea, precum vei vedea, — se poate scrie în fiecare zi pentru arătarea ei fizică, a cărei frumusețe are un dar de reînoire, miraculos!

Casele, vechi și nouă, ale Craiovei sînt pe ultima treaptă a prăvălirii dealurilor care tind să-și moare poalele în apele lutoase ale Jiului. Mai toate construcțiile sînt în pantă, precum marea clădire a bisericii Sf. Dumitru, în cuprinsul căreia au intrat vechile „șapte finii” și casele boerești, azi școala secundară. Vilele cele albe, într'un singur etaj, grațioase și solide în finețea lor, ale familiilor boerești, sînt urcate și ele pe creasta în care curge, sinuoasă, ulița Sf. Gheorghe Nou. Craiova, ca mai toate orașele noastre, e rotundă în formă, un fel de pine groasă tăiată în două de custura strîmbă a „căii Unirii”.

Cum de am putut spune că toate acestea sînt frumoase? Nu știu dacă orașul corespunde într'adevăr acelor legi ale simetriei și proporției, a căror virtute e să însuflească în noi sentimentul estetic. Dar o mică preumblare, fără scop, pe această uliță în povornic, e ca o jumătate de adormire și retrăire a cîtorva veacuri, călătoare înapoi. E o somnolență istorică. Din furtunoasa poveste a Olteniei, nu cele mai de samă momente s'au petrecut în Craiova. Gorjeții cu Tudor Vladimirescu și Ecaterina Teodoroiu, ei au rămas vitejii, iar isprăvile Jianului și ale Mărunțelului au rămas de pomină, ale unuia prin luncile drepte ale Romanișilor, ale celuiilalt prin cramele desfundate ale viilor de dincolo de calea ferată. Mă îndoiesc însă dacă s'ar mai afla vre-un oraș în țara românească, pe ulițele cărnia, clădirea cea nouă, de un meschin confort, cu țevă și robinet, să stea mai prietenește proptită de casa cea veche, largă și cu zid gros înflorit de cușma în zob, cu intrările cu două rînduri de uși masive în nuc, cu grajdurile largi în fund și cu bătrîni arțari și dafini avînd picioarele împletite în buruienile nesecerate a cîtorva decenii. Timpul s'a oprit, în-

tre două case din două epoci. Atmosfera tare și amară a acestei nemuriri, fortifică. Disperarea e un tonic, luat în o doză mare, și nimic mai tonic ca această iluzorie statornicie, în curgerea eternă a lucrurilor. Te alegi depe urma unei preumblări, pe ulițele Craiovei, cu o nșoară și dulce muere a sufletului, cu o cromă melancolică și romantică, pe care o regăsești în câteva stihuri eminesciene.

Dar geografia Craiovei mai are o surpriză: e micul bulevard care duce spre stufosul și răcorosul parc al Bibescuului. Casele s'au pitit: cerul tot e deasupra, plan și albastru, ca un lac imens, nemșcat și ireal. E cerul mărilor, în care toamna se păstrează până'n Ianuarie, și primăvara, ca o față proaspătă își spală obrajii subțiri, din Februarie. Acest bulevard, între două șiruri de case, e punctat pe mijlocul lui de mari globuri electrice sîdefate; iar noaptea, între zăburile fremătătoare de frunze din dreapta și din stînga, bulevardul cel mic pare un promontoriu, care înaintează în oceanul tăcut al beznei, cu un șir perfect de faruri trimise... Vara, acest promontoriu, pare un bulevard submarin care duce spre palatele de horbotă verde ale parcului.

Locuitorii cască. Orașul e plicicos și curat. E elegant. Un vizitator străin s'ar întreba din ce îndeletnicire trăesc locuitorii Craiovei? Fabricile sînt puține și minuscule. Mesteșugurile sînt mizere. Orașul e plin de autorități comunale, județene și militare. Până'n ziua războiului, comerțul de grîne făcuse din Craiova locul de întîlnire al tuturor producătorilor județului. De cînd acest comerț a fost suprimat printr'un decret-lege, casele de bancă au devenit tăcute, birourile stau amortite pe la „stații”, cliențele și hotelurile sînt goale—doar cîte o ordonanță trece grăbită, sunînd din bocanci caldarimui de piatră, spre poștă.

De-atunci Craiova a devenit un oraș distins. Are toate viciele și frumusețile organismelor parazitare. Nu se grăbește nimeni. Timpul e gratuit, cași apa. Nu costă, adică nu se cumpără, nici nu se vinde: n'are preț. În oraș n'au mai rămas decît funcționarii publici de toate gradele și de toate soiurile (foștii latifundiari) și cîteva negustori, care furnizează domnilor milionari cravate, doamnelor milioaneare ciorapi de mătase. Viața trece groaznică, în huruituri de vagoane clocnite, spre Severin și spre Calafat: Craiova rămîne o insulă a tăcerii.

În asemenea atmosferă, se poate ghici că amorul face un mare scandal. De acela în orașul milionarilor există o incomensurabilă hipocrizie și destrăbălare care a răvășit până și rufele fetelor mici, puse în contact imediat cu ocupația părinților. Arta își are și ea reprezentanții ei autorizați—un avocat, un funcționar, un negustor—pe care cu toată înțelegerea și cu o dragoste de mamă, îl adună în casa ei poeta Elena Farago. Aci se clădește aristocrația intelectuală, al cărei ascendent asupra aristocrației banului și politice, e nul—intrucît înțelegerea artei presupune cel puțin toate literele alfabetului. Prin faptul că actualul director al Teatrului Național e și el un asidu musafir al poetei, deși om politic, aristocrația intelectuală, prin cîteva șezători literare, și-a legitimat existența. Un ziarist mic și neastîmpărat ca un vierme hămînd, a reușit să înjghebe un fel de sindicat al presei din Oltenia, din care fac parte toți literații și doi corespondenți de ziare—iar orașul prin această instituție eminentemente culturală își face impresia că suferă de o reasteptată congestie cerebrală!

Se poate, așadar, vorbi serios de o viață socială? Ultima gre-

vă generală a bătut recordul în Craiova ; a încetat cîteva ore după ce începuse, din lipsă de material uman revoluționar. Dar la Craiova s'a judecat procesul socialiştilor — din Severin, iar cei cîțiva lucrători dela căile ferate care au cerut despăgubiri, pentru că pe nedrept fuseseră evacuați din casele lor din ordinul Corpului de Armată — au fost dați în judecată (ei sînt mobilizați) pentru... insulta superiorului ! Iată cum orice mișcare, orice gîndire, în Craiova au o soartă fatală : ridiculul.

Totuși, ca o insulă în pantă plutind în oceanul văzduhului, Craiova trebuie să fie unul din cele mai originale orașe ale Romîniei. Neschimbat în esența lui, ca o piatră de diamant — strălucitor, deși carbune — orașul stă astfel în nesfirșitul și mereu reînnoitul miracol al cerului său venit din apele Mediteranei și ale Adriaticei.

F. Aderca

MISCELLANEA

Pedagogie socială

Războiul aduce întotdeauna restringerea sau desființarea libertăților publice. Este o fatalitate, pe care trebuie să o suportăm.

Dar dăinuirea prea lungă a unei asemenea stări poate să aibă urmări funeste asupra spiritului public, mai ales într-o țară ca a noastră.

Libertățile publice sînt o achiziție foarte tîrzie a rasei umane. Pe continent sînt lucruri aproape contemporane și — dacă ne gîndim la toată plenitudinea și garantarea lor — sînt contemporane chiar și în Anglia.

De aceea, ca orice achiziție recentă, sînt în primejdie de a se pierde, dacă nu sînt mereu exercitate.

Și aceasta cu atît mai mult în țările unde aceste libertăți sînt și mai nouă și unde ele, ne fiind cîștigate prin sacrificii, adesea de sînge, nu sînt așa de scumpe, — unde cetățenii nu sînt deci așa de geloși de ele.

În asemenea țări, lumea, după cîtiva ani de suspendare a „garanțiilor constituționale” se deprinde cu starea de fapt, i se pare că se poate trăi perfect și fără libertăți (și în adevăr viața vegetativă merge înainte!), — cu alte cuvînte o sensibilitate prețioasă este pierdută. Ajunsă aici, națiunea a decăzut moralmente. Cîteva însușiri eminente, conștiința intangibilității personale, mîndria de cetățean, indignarea împotriva arbitrarului etc., s'au șters din sufletul oamenilor.

Dar în țările unde rezistența cetățenească e mai mică, adică în țările înapoiate din punct de vedere al vieții cetățenești, acolo deci unde suspendarea libertăților e mai dăunătoare, — tocmai în acele țări libertățile se suprimă mai des și mai îndelung.

Iată pentru ce un guvern în adevăr patriotic are datorlia superioară de a respecta libertățile publice, pentru a nu stînjiți educarea sufletească și socială a poporului pe care îl guvernează. Și, încă odată, aceasta mai ales în țările unde aceste libertăți sînt de dată mai recentă și unde n'au fost cîștigate prin luptă, ci importate de alurea.

Marea deceptie

— Urmările războiului sint de două feluri.

Sint cele consfințite prin tratatul de pace, excelente pentru popoarele învingătoare și dezastruoase pentru cele învinse. Urmările excelente uneori sint o simplă afacere bună, ca de pildă cîștigul de colonii; alteori sint realizarea ideii de dreptate, ca redobîndirea unor provincii pierdute. Acest din urmă caz e și al nostru. Noi n'am luat lucrul altuia, noi am luat ceiace ne fusese răpit, ori ceiace pe nedrept nu era al nostru.

Dar sint și alte urmări ale războiului, rele pentru toți în diverse proporții și forme.

Șovinismul (fudul la popoarele învingătoare, scrișnitor la cele învinse), dezorganizarea socială (mai ales la popoarele din Orientul Europei), inferioritatea literaturii și a științei (la toate popoarele), despotismul (mai ales la popoarele din Orientul Europei), militarismul (pe față la învingători, înăbușit la învinși), imoralitatea (la toate popoarele), sărăcia (mai mult, firește, la învinși), cîștigul fără muncă (și la unii și la alții), inestetica vieții (la toate popoarele), etc., etc.

Înainte de războiu, era o întreagă literatură, — cultivată în Germania, Statele Unite și Anglia mai ales de militari; în Franța mai ales de intelectuali (regaliști catolici), — care dovedea că războiul este util și bun în sine, că fără războiu omenirea ar cădea în bestialitate, etc..

Nu se poate tăgădui că războiul nu dezvoltă la unii combatanți curajul și spiritul de abnegație și sacrificiu, că nu învață pe cîțiva marele adevăr moral că, pentru om, este, trebuie să fie ceva mai presus de viața lui. Dar pentru educația aceasta a cîtorva, cîte dezastru materiale, sociale și mai ales morale! Cîte cîteva momente de sentimente supraumane ale cîtorva luptători de pe front, — sint departe de a compensa bestializarea omenirii întregi.

Cînd războiul avea alte proporții („marea” armată a lui Napoleon număra 600000 oameni), dezastrurile nu aveau aspectul unor catastrofe ale speciei umane. O mare parte dintre oameni rămîneau în afară de raza războiului. În ultimul războiu însă toți oamenii au luat parte la el, într'o formă sau alta. Toți, de pe tot globul, iar în țările beligerante, jaful și omorul au devenit, ani întregi fapte obișnuite.

Dar poate cea mai primejdioasă urmare a acestui războiu este celace s'ar putea numi *marea deceptie*.

Sîmțînd că oamenii nu se sacrifică numai pentru interese materiale, clasele războinice au inventat motive și scopuri idealiste ale războiului. Lumea a crezut. Cel mai bun dintre oameni și-au făurit idealuri de o umanitate mai bună, care avea să iasă din războiu, ca dintr'o jertfă colosală de suferinți și de sînge.

Dar nici un vis nu s'a împlinit. Din contra. Niciodată n'a fost pe lume atîta răutate și egoism ca după războiul din urmă. Și niciodată, egoismul și răutatea n'au fost date pe față cu atîta cinică sinceritate. În locul frazelor frumoase din vremea războiului, a venit declarația brutală că totul se reduce la interes.

De aici deceptia, marea deceptie... Deceptie care descurajează, care omoară încrederea în om și în bine. Deceptie cu atîta mai mare și mai ucigătoare a forțelor vii din suflet, cu cît idealul strălucise:

mai puternic. Și atunci cel mai bun ar trebui să devină și cel mai pesimiști, să piardă orice încredere în omenia omenirii.

Un poet filozof căutând justiția în lume, după ce a căutat-o în zadar în natură și în societate, nu a putut-o găsi decît, plîtî, în sufletul individului. Așa și omenia. Ea nu există decît în unele conștiințe izolate. Dar aceste conștiințe au fost crud ofensate, cînd Parisii și-au scos masca, după războiu, nemai avînd pentruce continua prefăcătoria.

Primejdia rasei galbene

Se poate spune că mai toate efectele războiului au fost surprizo pentru toată lumea. Dar poate cel mai neașteptat este răsune-tul marelui războiu în celelalte continente ale lumii vechi și efectele lui asupra raselor colorate.

Într'un număr recent din *Revue de Paris*, cineva care ține să-și păstreze anonimatul, dar care, după ton, după cunoștinți și după fe-tul relațiilor sociale și internaționale, trebuie să fie un personaj cu considerabil, dă alarma unei primejdii care crește și căreia diploma-ții Europei n'au timp să-i dea atenție, absorbiți cum sînt în inter-pretarea și punerea în practică a diferitelor tratate.

Scriitorul francez constată falimentul prestigiului Europei în lumea africană și mai ales asiatică.

Năruirea marilor Imperii, a Germaniei, a Austriei, a Rusiei și a Turciei, căderea Husterilor dinastiei ale Hohenzollernilor, Hab-sburgilor și Romanovilor, — toate cunoscute în proporții legendare în lumea imaginativă a rasei negre și galbene — au scoborit Europa în ochii lor, i-a făcut să înțeleagă că așezările noastre, cele mai splen-dide pentru priceperea lor, au fost niște lucruri subrede.

Dar — și aici e importantul — la năruirea aceasta, au contribuit, pe picior de egalitate, și ei, Negrii din Africa, Galbenii Malaezi din Indochina și mai ales Japonezii, care au făcut poliție maritimă în preajma Germaniei — țara europeană cea mai prestigioasă pentru Asia, după Anglia.

Scriitorul francez insistă asupra impresiei făcute în lumea gal-bănă mai ales de rolul Japoniei în războiu, — de participarea ei, pe picior de egalitate cu Aliații, la zdrobirea Germaniei și la Tratatul din Paris.

Prestigiul, aproape mistic, al rasei albe s'a dus.

Japonia, zice scriitorul francez, este invidiată de ceilalți asia-tici. Dar totuși ei sînt mindri de rolul ei. Japonia, adaugă scriitorul nostru, joacă în lumea galbănă, exact rolul Prusiei înainte de uni-tatea germană: Puternică, organizată, invidiată de ceilalți, dar min-dri toți de ea și nutrind speranța că, prin ea și cu ea, se vor înălța toți, vor scutura orice rest de jug străin (european) și vor domina lumea.

Autorul nostru arată calitățile minunate ale rasei galbene, mai ales ale Chinezilor, care, cînd vor fi utilizate și puse în valoare de știința europeană, cum au fost puse în valoare energiile japoneze, vor deveni o forță irezistibilă.

Cum se vede, acest pericol al rasei galbene (un „cîntec vechiu“, de altmîntrelea, vechiu de vre-o douăzeci de ani) nu are aerul unei halucinații.

Cași Galbenii, s'au deșteptat și Negrii. Aduși în Europa, lău-

dați, cîntați, pătași la zdrobirea albilor Germani, conștiința de etni s'a dezvoltat cu o repeziciune uimitoare. Cînd ei domină ca stăpîni, Frankfurtul lui Goethe, teroarea mistică de Albi nu mai poate stăruia. ...Dar primejdia neagră încă nu există, sau există în alt sens.

În adevăr, scriitorul francez atinge problema și pe o altă față: — a chestiei sociale.

Negrii din Africa, Galbenii din Asia și insulele mari din Oceania erau sclavii plantatorilor și industriașilor Europeni, sclavi în cea mai desăvîrșită accepție a cuvîntului.

Azi, prin contactul lor (casoldați) cu Europa, prin propaganda revoluționară ajunsă pînă la ei, care prinde ușor, căci pedeoparte prestigiul Albilor a scăzut, iar pe de altă viața a devenit și acolo grea din cauza războiului mondial, — din toate aceste cauze lucrătorii Negri și Galbeni s'au trezit, au devenit exigenți, își formulează programe de revendicări și sînt pur și simplu impertinenți cu stăpînii lor, așa încît guvernatorii europeni (scriitorul dă exemple curioase din Java) sînt nevoiți să se poarte cu dinșii cu o gîngășie de ne-conceput înainte de războiu.

Aceste fenomene nouă, relatate de scriitorul francez, pot sugera multe gînduri lipsite de orice veselie.

O lățire a rasei galbene peste Europa, adică a populației unui mare continent peste această mică peninsulă a Asiei care e continentul nostru, apare ca lucrul cel mai îngrozitor pe care-l poate visa istoria în coșmarurile ei. Noi toți din Europa (care ne sfîșiem între noi) sîntem rude atât de aproape, avem strămoși comuni sufletești, Homer e al nostru al tuturor, și Dante și Shakespeare...

Dominarea unor Albi de cătră alți Albi e dură, desigur, dar nu se poate compara cu invazia și dominația acestor Galbeni, cu altfel de nutre, cu altfel de suflet, cu alt trecut, — cu nimic comun cu noi, care ne-am dezvoltat laolaltă, bătîndu-ne unii cu alții, împăcîndu-ne, stăpînîndu-ne, dar vesnic, chiar și prin dușie, stînd în contact, dezvoltîndu-ne în funcțiune unii de alții.

Dar pînă atunci, un neajuns mai mic, dar real și mai imediat.

Europa exploata rasele celelalte, „inferioare“. Ele munceau pentru Europa: bumbac, indigo, trestie de zahăr, cauciuc, cafea, cacao, etc. Beneficiul cel mare îl aveau capitaliștii europeni. Dar pîca ceva și claselor de jos. Pinza, pe care o cumpăra țăranul din Carpați, n'ar fi fost atât de eficientă dacă sclavul care cultiva bumbacul în Africa ar fi lucrat 8 ore pe zi cu un salariu ca'n Europa.

De-acuma'nainte, dacă oameii de culoare s'au trezit și se sindicalizează, viața în Europa se va scumpli, fără posibilitate de eftenire. Cu alte cuvinte, pînă acum lucrau pentru Albi (mai ales pentru capitaliști, dar și pentru celelalte clase) milioane de sclavi. De-acum Europa nu va mai avea această enormă „plus-valoare“.

Din acest punct de vedere, viața *niciodată* nu se va mai efteni în alcătuirea actuală a societății!

Pierderea prestigiului rasei albe, trezirea oamenilor de culoare, primejdia galbănă, pierderea milioanei pe sclavi, — oare să nu fie acestea, în devenire, urmările istorice și sociale cele mai mari ale marelui războiu mondial?

Alexandru Macedonski

Moartea lui Macedonski a pus din nou la ordinea zilei eterna problemă dacă acest om a fost sau nu un mare poet. Aproape toți cei care au scris cu acest prilej, s'au încercat să-l reabiliteze cu

scriitor, iar d. Karnabatt, în dorința de a-l reabilita și ca om, a căutat să-l absolve de vina că a atacat pe Eminescu nebun.

D. Karnabatt spune că Macedonski l-a mărturisit cîndva că mult citata și exploatată epigramă a scris-o fără să știe că Eminescu e bolnav, fără intenția de a o publica și că a fost tipărită de Teleor fără știrea și învoirea autorului.

Se poate, dar e greu de crezut. În epigramă se spune că „un dacă 'n balamuc etc.“... Cum? Macedonski nu aflase că Eminescu e nebun? „Drumul jalnic“ pe care s'a dus „acum“ pretinsul poet, „balamucul“, — sînt simple figuri de stil? Și numai o coincidență nefericită cu îmbolnăvirea lui Eminescu este cauza oprobriului sub care a zăcut Macedonski?

Dar la urma urmel nouă ni se pare că în jurul acestei epigrame s'a exagerat în toate chipurile.

Nu se poate face o vină capitală lui Macedonski, că a scris-o. Artiștii de obicei sînt oameni reci și chiar răi, mai ales invidioși — și, din cauza invidiei, nedeliciați. Istoria anecdotică a literaturii este plină de ciocnirile ridicole și antipatice dintre acei care „pun steaua să zboare“ și se „îmbată de scînteii din stele“.

Și atunci ce atîta indignare pentru epigrama lui Macedonski?

Bineînțeles, expresia invidiei lui a fost excesivă, neobișnuită.

Dar însfîrșit indignarea publicului a fost într'adevăr atît de mare? Atît de mare încît să explice, singură, puțina trecere pe care a avut-o poezia lui Macedonski în lumea romînească?

Nu credem. De altminteiea Macedonski a avut întotdeauna o „școală“, o sumă de partizani și chiar admiratori, recrutați printre cei care aveau o psihologie asemănătoare cu a lui. Prin urmare, cînd a exprimat sufletul unei categorii, categoria și l-a însușit.

Acei care nu au găsit în poezia lui expresia sufletului lor, era natural să nu vibreze la această poezie. Și aceștia au fost enorma mulțime a intelectualilor de după 1880. Au fost cei născuți „eminesciani“ și deveniți mai „eminesciani“ prin împrejurările sociale și morale de atunci. Cum era să fie gustat și selectat Macedonski într'o epocă care trebuia să fie „eminesciană“ chiar fără Eminescu?

Mal tirziu a venit epoca țărănistă-naționalistă: Coșbuc, Goga, etc. Nici atunci Macedonski nu putea fi omul vremii.

Desigur că atacurile sale împotriva lui Eminescu (și altor scriitori scumpi publicului român) au mai îndrîjit opinia publică. Dar atît...

Pe de altă parte Macedonski, cam exotic prin imitarea și transplantarea la noi a unei poezii străine; cam factice pentru că și acea poezie străină, pe care o imita, era tot așa, — nefiind nici recunoscut și încurajat, pierzînd, din cauza aceasta, sentimentul contactului sufletesc cu publicul, a tot abuzat în senzul său, s'a tot singularizat și a eșit din literatură.

Macedonski, fără idololă, a fost cineva. Cine nu e nimic nu face școală, nu stîrnește pasiuni, pentru sau contra. Dar i-au lipsit unele însușiri esențiale — pe lângă lipsa lui de conformitate cu sufletul generațiilor contemporane lui și cu idealurile lor.

Macedonski, cu toate subiectele și situațiile pasionate din multe bucăți în versuri și în proză, cu toată stîrșirea sa de a da o culoare strălucită stilului, a fost un scriitor abstract și rece. Între el și realitate s'a interpus etern o pătură izolatoare. El a fost lipsit cu totul de acel *realism*, de acea posibilitate de contact imediat al suf-

letului cu lucrurile, fără care nu există literatură—nici clasică, nici romantică, nici simbolistă.

Avea arta, avea știința artei, avea, și mai mult, aspirația către artă, dar era lipsit de substanță. Se zice că era un causeur minunat, că răspindea cu profuziune idei despre artă, că incinta și subjugă pe ucenici — ca mai toți scriitorii abstracți lipsiți de puterea de creație, ca toți șefii de cenacluri, ca toți inițiatorii de curente nouă minoritare...

Dar în lumea noastră — a noastră și nu numai a noastră — în care toți ceilalți urmăresc cu tenacitate și dibăcie folosul material, — un om care a căutat imagini și rime cincizeci de ani în șir, un om care și-a pierdut vremea înțind în misterele artei câteva generații de „efebi”, care mai apoi îl părăseau devenind practici, pe cînd el rămînea să predice altora, — un asemenea om merită nu numai toată stima, dar, într-o privință, și toată admirația noastră. Căci nu se pot arăta multe exemple de o așa îndărătnică afirmare a priorității spiritului asupra materiei, ca întreaga viață a acestui om.

Redacționale

Cu numărul de față încheiem anul al XII-lea (1920).

Anul acesta dăd abonatilor numai 10 numere, ei au drept la încă două numere din anul viitor, care, deci, li se vor socoti ca plătite la achitarea abonamentului pe anul 1921.

Cu acest număr am introdus, după exemplul unor reviste străine, o nouă rubrică: *Caricaturi*, extrase din diverse reviste humoristice din străinătate. Cititorii le vor găsi la sfîrșitul revistei, după „Bibliografie”.

P. Nicanor & Co

RECENZII

Alexandrina Scurtu, Sonete, Editura Casei Școalelor, București, 1920, Prețul 10 lei.

În literatura noastră avem până acuma foarte multe sonete. Mai ales în timpul din urmă, poezii au cam abuzat de această „formă fixă”, nu tocmai comodă pentru ei. Faptul ne îndreptățește, cu prilejul volumului D-nei Scurtu, să amintim câteva observații asupra sonetului.

Mai întâiu, nu orice temperament poetic se potrivește cu această formă. Sonetul e o formă de lux: el cere o îndelungată și minuțioasă cizelare. Compoziția lui e supusă unor reguli de prozodie anume parcă inventate pentru a stinjeni inspirația. Respectul tradiției le-a conservat de-alungul vremii, le-a fixat definitiv și le-a întărit încă tirania: astăzi ele sînt inviolabile, pentru orice poet care se respectă. Cînd te-ai hotărît să adopți forma sonetului, înseamnă că-l accepți cu ochii închiși regulile și că ai ambiția să-i învingi toate dificultățile, căci luxul nu se face numai pe jumătate.

Dar cizelare, dificultăți, — înseși cuvintele acestea arată că pentru sonet, trebuie să fii mai mult artist decît poet.

În al doilea rînd, nu orice subiect se potrivește cu sonetul. Un sentiment mai impetuos, o mișcare sufletească mai vie, de pildă, au nevoie de un ritm adecvat, de repețiri, de o expresie mai liberă, mai puțin ordonată, mai spontană, care nu poate să încapă fără prejudiciu în tiparul rigid al sonetului. Și apoi, cizelarea îndelungată răpește mult din căldura inspirației. D-l Sevastos cam are dreptate cînd spune:

..Sonetul

E-o temniță cu gratii și zăvoare,
O temniță cu lespezi reci, în care
Se zbuциamă încătușat poetul.

...Sonetu-i racla strîmtă și rigidă
În care un nebun și-a nchis copilul,
Sub tirania formei să-l ucidă.

Un sentiment definitiv așezat în matcă și oarecum intelectualizat; o idee filozofică a cărei expresie formală se potrivește exact pe măsura celor 14 versuri; o viziune, un pastel, evocarea unui tablou din trecut, — cam acestea sînt subiectele cele mai potrivite cu sonetul. Plasticitate, concizune, măsură, sînt condițiile lui. Nimic abstract decît concepția, ultimul vers trebuind să fie întotdeauna clarificator și mai ales rezumativ.

Dar să venim la volumul d-nei Alexandrina Scurtu.

D-na Scurtu are frumoase însușiri de poet. Nellinștea și rafinarea intelectualului, obișnuit să privească în sine, să-și pună întrebări și să caute răspunsuri; impresii subtile de femeie cultivată; gustul nedefinitului și nostalgia vagă, unite cu o imaginație delicată și cu o fină sensibilitate.

Aceste însușiri se evidențiază ori se prezintă în fiecare din sonetele d-sale. Dacă însă realizarea lor artistică nu e întotdeauna la înălțimea inspirației, faptul acesta e determinat, — ca să vorbim pedant, — de două cauze diferite: una externă și întâmplătoare, alta subiectivă. D-na Scurtu e mai mult poet decât artist; sonetul nu se potrivește întotdeauna cu natura inspirațiilor d-sale.

E destul să citești un singur sonet din prima parte a volumului, ca să-ți dai seama de acest lucru. Cu o grațioasă îndărătnicie feminină, poeta pare hotărâtă în prima strofă să ducă lupta până la sfârșit cu dificultățile tehnice. Dar încă dela strofa a doua, plictisită de efort, își pierde răbdarea și aruncă adesea în locul termenului propriu, mai ales în rimă, primul cuvânt pe care-l are la îndemână. Din aceeași cauză, expresia e adeseori obscură sau prea abstractă, și strofe întregi rămân neînțeleșibile.

În mare parte, fondul sonetelor d-nei Scurtu sînt impresii proaspete din viață, un sentiment surprins „sur le vif”, stări sufletești care-și caută expresia momentană, și nu dau poetului răgazul necesar cizelării.

Dar o stare sufletească fiind, prin sine însăși, greu de exteriorizat, nu e oare imprudent să arunci în calea exprimării ei obstacolul unor reguli de proză, venerabile desigur, dar vădit artificiale și arbitrare?

În gen descriptiv, d-na Scurtu are adeseori imagini vii, strofe cu un contur fin și sigur

Pe ballă, unde nufărul privește
Ca în oglindă dulcea lui paloare,
În cercuri mici de ape stătătoare
O barză, așintită, pescuește...

Dar d-na Scurtu izbutește mai ușor în sonet, cînd nu-și angajează direct sufletul, cînd subiectul îi permite cizelarea: evocări de tablouri mitologice sau istorice, în genul lui Hérédia. Cele mai bune sonete ale d-sale sînt, după părerea noastră, cele dela sfîrșitul volumului, — *Sonet medieval*, *Salome*, *Cleopatra*, *Semiramis*, *Dionysos* și în sfîrșit, *Satirul*, din care vom cita prima strofă :

De prin iufis, ascuns pe jumătate,
Le-a urmărit cu ochi setoși satirul.
Ispitilor îi aducea zefirul
Mireasma trupurilor parfumate...

Și sfîrșitul întreg :

La pieptul lui o ține strîns, lăpită,
E blondă ca o zi de primăvară,
Se zbate sînu-i, mîna 'ncearcă iară
Să scape de 'nceștarea ailaltă.

Și trupul cald, în ziua cea de vară,
 Mai greu în frăgezimea-i umilită
 Apasă floarea macului pălilită,
 Ce 'n părul lui așterne-o notă rară.

Durerea ei într'un suspin se pierde,
 Căci îl zărește gura purpurie
 Și ochii ce 'ndrăznesc să o desmierde.

Pe jumătate 'nvinsă, nu mai știe
 De ce pădurea este-alit de verde
 Iar carnea lui, alit de ruginie...

Credem că, în sonet, acesta e genul d-nei Alexandrina Scurtu.

AL. DAN

Anatole France, *Palata Marcel Domnul*, traducere de O. Galaction, Edit. Viața Românească, „Foi Volante”, Prețul 2 lei.

Ce-ași putea eu, recenzent român, să spun despre Anatole France, chiar cu prilejul unei simple schițe ca aceasta? Criticii francezi, criticii cu reputație mondială, și încă nu se simt la largul lor când trebuie să vorbească despre acest mare tronist. Geniul lui științelor și fluid scapă observației melodice. Niciodată n'ai de unde-l apuca, niciodată n'ai siguranța că l-ai surprins intenția și gândul cel adevărat...

Deaceia mi-e mai îndămnă să vorbesc despre traducere. A traduce pe Anatole France în românește, credeam că este o imposibilitate. Cum să traduci expresia lui melancolică și sigură, fraza lui care zbirnie ca o coarță de argint, care se încovoie ca un bici, care foșnește în falduri armonioase ca un văl de mătăasă?

Toluși, traducerea d-lui Galaction mi-a arătat că lucrul e poate cu putință. N'am controlat-o cu textul alături. Nu știu intrucui d. Galaction s'a ținut de text. Am cettit-o ca pe o operă originală: Traducerea d-lui Galaction cettită astfel, e un juvaer, un diamant, o minune! Rog pe cettitor să se convingă singur, dacă nu mă crede.

Dar, recenzent conștiincios, trebuie să spun că l-am găsit totuși o mică pată: un diminutiv care distonează hotărît cu stilul lui Anatole France, — cuvintul „drăgălașă”. O spun ca să-mi achit conștiința... Poate că a fost cu neputință de găsit în românește termenul exact.

Traducerea e însoțită de o nuvelă originală a d-lui Galaction, care, cu toată teribilă vecinătate, face figură onorabilă. Partea întâia mai ales...

AL. DAN

M. Sevastos, *Rime sprintene*, Edit. Viața Românească, „Foi volante”, Iași, Prețul 3 lei.

După mulți ani de ziaristică prodigioasă, în care D-l Sevastos se prezintă ca un luptător cu arme proprii și veșnic nouă, apare de-odată acest volumaș de rime, care pe lângă mari calități de tehnică, are și o notă de sentimentalism.

În această colecție D-sa adună, selecționând, versuri publicate în diferite reviste, pe unde-au însemnat o melodie cîntată pentru oameni năcăjiți. Dacă e vorba să-l considerăm pe D-l Sevastos după acest volum, și să-l așezăm neapărat într'un saltaraș care să însemne o clasificare fără pretenții, îl vom pune alături de A. Mirea și G. Topîrceanu, — și făcînd o feștanie cu locul deasupra volumului, vom hotărî și noi iremediabil „D-l Sevastos e umorist”, fără să ne gîndim

la zimbelul cu multe înțelesuri cu care autorul se va resemna să poarte această etichetă, pe care ar figura mai exact, deși farmaceutic, inscripția „acid”.

Genul versurilor D-lui Sevastos arată o anumită alitudine în viață, uneori plină de cinism, alteleori toluși, — ce antiteză!, — de sentiment concentrat și dens, exprimat însă cu un fel de obiectivitate specifică și tratat de însuși autorul prin chiar felul de redare, cu o ironie caustică și rece, de parcă ar fi vorba de sentimentele unui lapon;

„Compun și versuri de amor
Dar nu le 'mprăștii tuturor,
Ci 'n taina nopților opace
Le prind de-o margine de stor
Cînd o fereastră se desface, —
Și parcă-s fluturi prinși în ace”.

(Răspuns).

Cu tot ansamblul de-o alitudine ironică și zeflemistă, versul ultim e cuprinzător prin imaginea lui și sentimentul complex, ca o poemă 'ntreagă.

În partea cea mai compactă a volumului, D-l Sevastos are originalitate și noul de tratare și alitudine, deși versificația umoristică era reprezentată strălucit de A. Mirea și G. Topirceanu. D-l Sevastos aduce un suflu de satiră și de revoltă, pus în versuri lapidare și parfumat de-o ideologie și de-o dragoste pentru cei mici și umili. D-sa are un gând de lovarăș înțelegător pentru corector, pentru suflor, pentru vinzătorii de ziare și pentru mulțimea proletară, pentru care are sentimente ce duc de multe ori la avinturi de admirabilă revoltă și de poezie. Iată versuri pentru unul din elii care „atacă” poezia:

„Și dacă 'n focul luptei m'a repezit isplă
E vina ta, Mefisto. M'a revoltat elita
Ce și-a ascuns bancoțote și aur în casele
Și-acuma se atinge de aurul din soare,
De pagina albastră cu slove violete
Ce-a fost averea sfîntă a oastei proletare.
În lături decl, Mefisto, în lături toji boerii
Din țara poeziei, a urii și-a durerii.
Cînd voi vă rîdeți viața în cîntece și glume
Noi zugrăvim cu sînge cărările prin lume”.

(Revolta unui proletar).

Dar ar trebuie să cităm în întregime și „Monstrul”, „An nou”, etc. D-l Sevastos are apoi în acest volum bucăți de ironie și de satiră socială, care sînt admirabile. D-sa găsește subiecte nouă pe care le tratează cu un colorit specific și bogat, uzînd de un bagaj de rime unic în literatura romînească. Am impresia că D-sa face import de rime rare, sau că face scriimă cu rime strălucitoare ca niște spade care se încrucilează neașteptat, surprinzător și viu. Cu aceste calități D. Sevastos reușește poate cel mai bine în paginile sale de ironie și caustică.

Iată de pildă în „Feminism”, încurcătura alegătorului în fața unui grup de candidate:

Ca Pàris cauși un defect —
Să știți cui se cuvine mărul.
Eziți: la uno-și place părul,
La alta umărul perfect.

Și după chibzuință, după
Examene c'un ochiu abli,
Privind din față, și 'n profil,
Alegi o minunată grupă.

Dar sara, cînd le 'ntorci lirziu,
Acasă lingă dînsa, parcă
Auzi un clevești de țarcă
Și-ai vrea să dormi într'un sleriu.

Căci ea începe să reverse
O apostrofă din cerdac;
Tu treci pe-alătura posac:
Sinteți din tabere adverse.

Doar noaptea spiritul rebel
Depune crudele lui arme
Și ea pe brațul tău adoarme
Într'un desăvîrșit cartel.

Sau în „Dumnezeirea”:

„Ți-am dărut, amice, gîndul tot
Dar să-l însuli pe Dumnezeu nu pot.
Că noi demult — vor ride învățați
Trăim în admirabile relații”.

Sau în „Iulie”:

„Prefer înflăcărarea unei lupte,
Invidiez pe cel cu haine rupte
Și-i fericesc, desi-s lipsiți de cenz.
Impresiuni de tocuri Louis Quinze
Se văd pe-astaltul moale ce mă frige
Aș vrea să merg prin țirg pe catalige!”

Sau „La Constantinopol”:

„Sultanul în palat dela fereastră
Privește'n noapte tainică și-albastră...
Platonii... chiparoșii... un bazin
În care își scăldase trupul fin
Cadinele seraiurilor triste.
Azi unde-s ele? Poate-s baletiste,
Dactilografe repezi de birou,
Ori sufragete în curentul nou?...”

Și poate s'ar cita cu-același succes întregul volum. Remarc, pen-
tru forma ei de-o puritate clasică, bucala „Pe-un cîmp de luptă”, scrisă
în terține.

Volumul „Rime sprintene” scos în editura „Foi volante”, modest
prin titlatura lui simplă și nepretențioasă, cuprinde o culegere chib-
zuită din tot ce a scris mai bun D-l Sevastos, și prin conținutul lui în-
samnă un aport nou și scilpitor în gen, aducînd un pumn de viață în-
tr-o vreme în care ne omoară neurastenia nervilor zdrențuiți de ani
de războiu și de zbuclum.

DEMOSTENE BOTEZ

Pr. C. Dron, Ce vor Țăranii? — Păreri în chestia exproprierii și improprietății, — o broșură de 96 pagini, Edit. Viața Românească, preț 6 lei.

Autorul, excelent cunoscător al problemei agrare, tratează trei foarte importante chestii: *obștile țărești, exproprieria și prețul pământului expropriat.*

În ceea ce privește marea reformă, care tinde însfârșit să alina o veche și crincenă durere a țăranimii noastre, părintele C. Dron are juste observații. Reforma a rămas o rețetă. E pusă numai pe hîrtie. Votată de doi ani trecuți, ea încă n'a ajuns fapt împlinit. Impărșirea pământurilor, amînată necontenit, provoacă încurcături dăunătoare și sporește criza de produse. Pământul n'are un stăpîn: țăranii nu l-au dobîndit încă; proprietarii nu-l mai au. Cu drept cuvînt autorul cere o cît mai neîntîrziată repartitie a pământului expropriat. Reforma, cu toate neajunsurile ce va fi avînd, ne scoate la un drum nou. Vechea cangrenă a latifundilor, a arendașiei, a neomenoaselor exploatari, rămîne un negru vis al trecutului.

Făcînd o comparație între repartitia nouă a solului nostru și repartitia proprietății în alte țări agricole (Franța, Elveția), părintele Dron arată că problema își capătă soluția ei bună. Rămîne realizarea. Cum se vede, un lucru de nimic. Totul ar fi foarte bine, dacă n'ar fi destul de rău.

Un năcaz s'a și ivit — și încă foarte grav. S'au produs proteste din partea proprietarilor în ceea ce privește prețul pământului expropriat. Și pământul, se zice, trebuia să urmeze curba ascendentă a sporului pe care l-au avut toate mărfurile. Moneda de astăzi este depreciată. Socolitele vechi s'au făcut în lei buni, care astăzi au cu totul altă putere de schimb. În chestia aceasta, părintele C. Dron are observații judicioase. Între altele arată că necesitatea socială care a dictat exproprieria în folosul plugarilor trebuia să dicteze și în chestia prețului. Am pornit pe călea cea bună pentru a înlătura convulsii sociale; nu trebuie să ne abatem din cale, nici să dăm înapoi. Pe lingă asta, pământul a fost expropriat acum doi ani. Nu din vina lor țăranii nu l-au luat în stăpînire. Dacă chestiunea s'ar fi tranșat atunci, vînzătorii ar poseda astăzi o rentă în armonie cu prețurile de atunci și cu leul depreciat de azi. A pune pe țăran să plătească întîrzierile de care sînt vinovați alții, înseamnă a-i îngreui situația gospodăriei lui viitoare, ceea ce ar fi o primejdie pentru economia națională.

Vorbînd despre tovarășii țărești în viltoarea organizare agricolă, părintele Dron arată rolul cel mare al *obștilor* în dezrobirea economică a țăranilor noștri. Rolul lor în viitor va fi tot așa de serios și de folositor. Pentru felurite motive, asăzi, după expropriere, țăranii încep a fi ostili acestor vechi și binefăcătoare instituții. Nouă ni se pare că această momentană aversiune a plugarilor pentru întovărășiri a fost *flatată* și speculată de anume polițistii, care, prin aceasta, dovedesc cît de puțin sînt prieteni a îndelung exploatașilor țărani.

Fără îndoială că cea mai mare și mai grabnică datorie a momentului — între multele, marile și grabnicile datorii — este așezarea țăranimii în noua proprietate și consolidarea ei în gospodăria temelnică, pentru a crea în țară, în aceste foarte grele și tulburi vremuri, cel mai puternic element de ordine, de muncă și de apărare. Țăranul este conservator și individualist. Cum țara noastră este „eminamente” agricolă, ne putem considera fericiți că n'am ajuns stadiul țărilor industrializate. Furtuna revoluționară care amenință în alte părți ne va ocoli fără îndoială, dacă vom ști să imputernicim elementul țăreesc.

C. Krupenski, Urmările economice ale păcii, Două broșuri, București, Tipografia „Convorbiri Literare”, 1920.

Este vorba de cunoscuta scriere „The Economic Consequences of the Peace” a D-lui John Maynard Keynes, profesor la Universitatea din Cambridge și fost reprezentant al ministrului lezaurului englez la conferința păcii. Vîlva stîrnită de această operă a depășit cu mult marginile obișnuite. Idelle autorului, împrăștiate în zeci de mii de exemplare, traduse în multe țări, au făcut înconșurul lumii, au provocat discuții furtunoase, au trezit conștiințele îmbătate de victorie și le-au făcut alete asupra primejdiei de moarte în care se zbate civilizația Europei, periclitată tot altfel de mult prin tratatul dela Versailles cît și prin războiul căruia a voit să-i pună capăt. Căci „Europa continentală alcătuiește un tot, în care toate țările, cele mari și cele mici, au prin firea lor aceiași civilizație; ele au crescut împreună, au pălîmît împreună și se vor prăbuși împreună”, și dacă „războiul civil european trebuie să se isprăvească în așa fel ca Franța și Italia acum biruitoare, abuzînd de puterea lor, să strivească Germania și Austria, acum căzute,—ele vor aduce astfel nimicirea lor înseși, căci ele sînt strîns înlînțuite de vicimile lor prin ascunse legături sufletești și economice”.

Moartea civilizațiunii noastre, însă e rezultatul inevitabil dacă pacea punică, ce D-l Clemeanceau a reușit s'o impună în contra celor 14 puncte ale D-lui Wilson, se va aplica cu stictețe. Această pace, pentru a stabili un echilibru de forțe favorabil capitalismului francez, impune distrugerea economică și financiară a Germaniei și eliminarea din viață a 20 milioane de Germani. D. Keynes, după cum se vede, e un adept al materialismului economic, expus de Norman Angell în opera „La Grande Illusion”, D-sa nu vede decît o singură eșire din acest impas, în care stă să apună civilizația europeană: modificarea acestui tratat imoral la originea lui, rațional și irealizabil în dispozițiile sale; reducerea despăgubirilor ce Germania trebuie să dea la o sumă ce ea în adevăr poate plăti, fără a i se atinge grav forța de producere. Ce trebuie să credem despre soluțiile D-lui Keynes și în folosul cui sînt propuse, cititorii au putut vedea din articolele D-lui Stere.

Paginile D-lui Krupenski nu sînt numai un rezumat clar și concis al operei deja celebre a profesorului dela Cambridge; numeroasele note din josul fiecărei pagini constituie un bogat material de informaj: în ele vedem părerile presei și ale specialiștilor francezi, discuția largă ce se face în jurul ideilor d-lui Keynes în Anglia și America, cum și nedreptatea jignitoare pricinuită țării noastre de tratatul dela Versailles.

Punînd la dispoziția publicului român într-o formă elegantă și sobră cuprinsul unei opere de un interes alt de pasionant și actual, D-l Krupenski i-a adus un mare serviciu.

M. JACOTĂ

Wilhelm de Kotzebue, Din Moldova (Tablouri și schițe din 1850), cu o introducere de G. Galaction, Prețul 10 lei și *Lascar Viorescu*, (Roman din viața Moldovei, 1851) cu o introducere de M. Sadoveanu, Prețul 10 lei — Edit. „Viața Românească”.

Kotzebue a fost un străin: un german din Țările Baltice, pe care împrejurările l-au adus în Moldova, la jumătatea veacului trecut. El, om cultivat, s'a trezit de-odată în mijlocul unei societăți semi-primitive, cu aspecte pitorești, dar și cu păcate care desgustă. Kotzebue n'a aruncat dispreț asupra societății mold venești pentru laturile-i urile, ci a căutat să le înțeleagă—și a știul să ne ert. Uneor

cu oarecare sială, ne-a dat și sfaturi. Caracterului său de om cumpănit nu-l plăcea risipa și ușurătatea păturei de sus moldovenești. Simțul lui de dreptate era alins de șovăelile Justiției, care adesea își dădea nedrept hotărârile pentru milă, halir sau, pur și simplu, din tembelism. Kotzebue a asistat la scene crude: bătaia unor negustori, în curtea isprăvniciei, pentru că ei vinduseră pine cu lipsă la cântar. În altă parte, autorul descrie instrucția judiciară într'o șatră țigănească: "i. ganii sint lungiși la pământ și băluși. Procedul acesta era alit de frecvent, încit li ganii își făceau funduri duble la pantaloni.

Dar Kotzebue nu e prea indigneză. El speră în primenițiile care trebuie să vină. Aceste primeniri, într'adevăr, s'au produs. Boerii nu mai umblă în costumele lor pilorești, nu mai fumează lulun din clubuc, nu-și mai afumă încăperile cu chilimbar. Formele s'au schimbat brusc. Fondul s'a transformat mai anevoe. Păcatele de demult, chiar dacă persistă încă, sint învăluite într'o oarecare decență. Schimbările acestea însă au modificat mai ales viața orășenilor și a boerilor. Viața țărănească a răm s cam aceeași. Aceleași locuințe, aceleași obiceiuri, același traiu — și, în primul rind, același suflet blașin, încătușat de prejudecăți.

Kotzebue c'un zimbet de îngăduință privește viața Moldovei, așa cum a fost ea pe la 1850. Un spirit de observație, ca o boabă de argint viu, lunecă de-a lungul operelor acestui străin, care vrea cu tot dinadinsul să ne cunoască și să ne cunoască în lumina adevărată.

Pe Kotzebue îl interesează totul. De pildă: mulți dintre noi au fost la Slănic. Pușini însă s'au gândit la trecutul acestor băi. Kotzebue a cercetat, cu deamănuntul, împrejurările descoperirii apelor minerale, ne-a dat note asupra descoperitorului și ne-a povestit înfăptări, care s'au petrecut demult, acolo. Băile dela Slănic („Din Moldova") sint minunăț zugrăvite. Cum lângă izvoare erau numai cîteva băraci goale, vizitatorii trebuiau pe-atunci să-și aducă de-acasă, în care, toată gospodăria trebuitoare. Iată cum descrie Kotzebue carele sale, încărcate cu saltele, perne, plăpumi, lingiri, farfurii, saci ca făină, zahar, cafea, etc. Inceput cu începutul se ridicară două piramide din coșurile carelor și ajunseră la o înălțime fabuloasă; virful unuia din ele era alcătuit dintr'un hîrdău de spălătorie care-și întindea cele trei picioare în aer ca un semn telegrafic, căci și de astfel de unealtă trebuie să te îngrijești; se întinseră rogojini și joale peste toate lucrurile; o spălătoareasă și o țigăncușă se agăjară de hîrdăul despre care am vorbit, bucătarul și rindașul se suiră pe virful celei lile piramide și aceste patru fețe de slugi ale casei se uitau în jos cu nepăsare de pe scaunul lor din văzduh, în vreme ce cărăușii înjugau boii și scîrșitul roatelor neunse înștiință caravana că se pusesse în mișcare.

În același volum găsim, printre povestiri glumețe, și descripții de natură, — codrii și munții noștri, — cu 'n „O vînătoare“.

„Din Moldova“ cuprinde tablouri și schițe, plastic redade, în culori vii și c'un desen simplu, dar caracteristic.

În romanul „Lascar Viorescu“, Kotzebue prezintă viața unui boer moldovan, care — întorcîndu-se din străinătate — își găsește averea înșită de arendași și de epitropi. Unul dintre epitropi pornește chiar un proces, cu multe peripecii, împotriva lui Viorescu. Eroul dă lupta contra adversarilor săi, dar c'o energie intermitentă. — Prin roman trece florul unei dragosie proaspete, de-o simplitate de natură. — Dintr'e personaje, poate cel mai bine prins este Cuconu Ienache Puricescu, o fire bună, de-o discretă distincție, care-și iubește nevasta și vînatul, și care suferă până la moarte într'o tăcere înduioșitoare.

Ambele volume au ceva din farmecul vremurilor vechi, care — prin calmul lor, datorit depărtării — liniștesc, în timpul lecturii, sufletul cititorului de azi, pe care-l agită atîtea sentimente și probleme complexe.

M. SEVASTOS

Iohan Bojer, *La grande faln*, roman, traduit du norvégien par P. G. La Chesnais, Paris, Calmann-Lévy, 1920. Prix 6 fr. 75 c.

E povestea unui om care, copil, voia să se facă preot. Imprejurările — e fiu natural, n'are nume, n'are avere — îl silesc să intre lucrător într'o uzină. Pălimaş de ştiinţă şi cu avântul de a ajunge al bătuşilor de soartă, îşi petrece tinereţea în studii ostentivoare, în sfârşirea zilnică spre Cunoaşterea pe care o crede că există undeva, accesibilă şi totală. Are încredere în ştiinţă. Cucerirea prin Cuget a Universului îl atrage. O crede realizabilă. Şi „palima oşelului”, puținţa de a supune tot, „chiar cerul, de ce nu?”, îl cuprinde, îl slăpîneşte. Izbuteşte să intre în politehnică. Ajunge. Inginer lină, pleacă, împreună cu câţiva entuziaşti prieteni în Egipt, la cataractele Nilului, cu nădejdea unor mari întreprinderi surprinzătoare, care îl vor face celebru, bogat, fericit. Poartă în suflet câteva amintiri: a fiordului unde, printre pescari, a copilărit, a surorii lui, care îl cînta din vioară, sara, cînd se întorcea ostentit dela lucru, şi care acum e moartă.

Au trecut ani. Per Holm revine. E un bărbat de trezeci şi cinci de ani, cu şuviţe cărunte în barbă. E singur. Împlinirea îl face să se întâlnească cu un vechiu camarad de politehnică, ratat, care n'a părăsit niciodată Norvegia. Cel doi prieteni stau de vorbă. Cel care a rămas învidiază pe cel care plecase. Egiptul, Abyssinia, lucrările lui Holm, celebre în toată lumea, gloria lui, averea îi farmecă. — „Ai fost şi în America?” — În America? da. Nu e nimic de seamă. Bine, dar voiam numai să spun că ai văzut acolo minunile tehnice care se fac... — Dragul meu, sînt ostentit de minuni tehnice. Mi-e dor de o moară de jară care să pue douăzeci şi patru de ceasuri pentru măcinatul unui sac de grâu... — Cum, progresul omenirii nu înseamnă nimic? — Oare unde are nevoie să ajungă omenirea, de se grăbeşte alăta?... Atîta timp cît Europa occidentală cu minunile ei tehnice, cu creştinismul ei, cu legile ei de îmbunătăşire politică nu va fi produs un tip de om superior gloatei pe care o avem aici... să facem.... Cred că oşelul şi focul preschimbă pe om în animal. Maşina ucide din ce în ce mai mult ceiace numim dumnezeesc în noi... Maşina nimiceşte în noi şi foamea de eternitate...

Per Holm a revenit schimbat şi dezamăgit. Dar în locul idealului care se dărimă într'insul, se ridică altul. Palima oşelului, Cucerirea prin cuget, foamea Cunoaşterii... la ce bun? Cu asta omul nu poate fi fericit. Fericirea e în lucrurile simple şi curate. Să nu căutăm să alungăm din oameni ceiace e „omenesc”. Să nu ne alungăm noi înşi-ne zădărnici spre inaccesibil...

Per Holm găseşte fericirea. Se însoară. Are acum familie, cămin. Nu mai e singur. Dar frământările din suflet nu s'au sfîrşit. „Palima oşelului” îl cheamă din nou la lucru. Încearcă o întreprindere nouă. Dar nu izbuteşte. E ruinat cu desăvîrşire. E bolnav. Memoria îi slăbeşte. Nervii zdruncinaşii cer odihnă. Pentru a-şi câştiga viaţa, ajunge fierar într'un sat. Şi în umilinţă, Per Holm se regăseşte înşirşit pe dinsul — caşi Peer Gynl al lui Ibsen, care după ce aleargă prin lume căutînd să devie el însuşi, se întoarce ostentit acasă, găsindu-se pe el în el, odată cu fericirea.

Ca în toate romanele scandinave, o atmosferă nouă, regeneratoare, pluteşte în cartea lui Bojer. O sinceritate şi o bunătate pe care, n'o pulem aiurea înţilni. Simţi cum autorul îţi înlînde prietinos mina după fiecare capitol. Şi, totuşi, cartea e şi turburătoare. E desul senzaţia cerului pe veşnicie gol, şi mai mult decît altul, nevoia asta chinuitoare şi puternică de a „crea pe Dumnezeu”, nevoia de a cuprinde cu sufletul tot ceiace niciodată nu vei putea cuprinde cu mintea...

AL. A. PHILIPPIDE

Pierre Loti, *La mort de notre chère France en Orient*, Calmann Lévy, éditeurs, Paris, 1920.

Abia în timpul războiului, unii publiciști au avut îndrăzneala să afirme neted falimentul politicii franceze în Orient și, în special în Peninsula Balcanică. D. Joseph Reinach în „Les commentaires de Polybe” (IV serie, 1915, Charpentier, Paris) spune limpede: „n'aveam o adevărată politică balcanică, nici noi, nici Anglia. Trătam dintr'o zi pe alta”. Și adaugă că anțanta a ridicat chesilunea Constantinopolului „în momentul cel mai inoportun”. Rezultatul se cunoaște: Turcia, ale cărei interese se ciocneau cu tendințele de „cucerire ale Rusiei țariste și cu năzuințele de expansiune ale Angliei, a devenit aliata fi-rească a Germaniei. Antanta nu și-a dat sama că Turcia în timp de pace, cași în timp de războiu, era un aliat prețios, prin pozițlunea geografică, pe care o avea.

D. Pierre Loti face o pledoarie patetică în favoarea Turciei. D-sa adaugă o serie de scrisori, mai ales particulare, care prezintă un vădit interes documentar. Scriitorul francez vrea să-și reabiliteze amicii din Orient. Reușește. Reușește chiar să arunce o lumină mai tristă încă, asupra Greciei.

D. Loti dovedește că nu Turcii sînt autorii masscrelor din Armenia. Arată, deasement, înalțătatea poporului turc, în tot timpul răz-boiului.

Dar în această carte pasionată, fermecătorul romancier francez face o sinceră și îndrăzneasă critică a politicii engleze.

E prima lucrare, în care se vedește viitorul conflict anglo-francez, fiindcă și de data asta, D. Loti reprezintă opțnia majorității Fran-chezilor.

Volumul ultim al D-lui Loti, prezintă o nețăgădută valoare do-cumentară.

ANDREI BRANIȘTE

Edmond Goblot, *Traité de logique*, ed. II, Paris 1920; I. Pe-trovici, *Teoria noțiunilor*.

Nu mă volu ocupa aici de multe probleme, pe care le pune noua logică a lui Goblot, apărută în 1920; voiu releva însă o singură chesilune, care m'a izbit în special cînd am celtit această lucrare. E vorba de legătura ce face Goblot între sfera și conținutul unei no-țiuni. El admite, contrar părerii generale a logicianilor, că între sfera și conținutul unei noțiuni poate fi un perfect acord, nu neapărat un raport de inversiune. Se poate ca sfera să crească sau să descrească odată cu conținutul, în cazul cînd acesta este privit în mod *dinamic*, ca un gen care se actualizează în o sumă de spețe. Dacă se consideră drept conținut al conceptului nu o sumă de caractere speciale, ci totalitatea însușirilor indivizilor, cărora li se aplică acest concept, atunci între conținut și sferă nu mai e un raport de inversiune. Un concept general cuprinzînd în sine o mulțime de indivizi, cu însușiri specifice, în mod necesar conține, virtual, toate aceste însușiri. La un asemenea concept odată cu sfera crește și conținutul. De ex.: *conceptul genu-lui suprem* (pe scara viețuitoarelor), avînd sfera cea mai întinsă, ar trebui să fie cel mai sărac în conținut. Dar, zice Goblot, acest con-cept are „cuprinsul cel mai bogat în același timp cu sfera cea mai vastă” (pg. 115), căci nu e numai un concept abstract, ci e „*ideia uni-versului* îmbrășișînd detaliul infinit al lucrurilor, obiectul ultim, scopul suprem și dealtminteri inaccesibil al științei omenești”. (pg. 115). Aceste idei supreme sînt adevăratul obiect al cunoașterii, ele cuprînd în ele trecutul și viitorul. „Lucrurile nu sînt niciodată decît valori particulare ale variabilei, puncte ale curbei, ideia e curba totală, e-

„cuașta care exprimă toate valorile variabilei” (pg. 116). Considerind astfel ideile ca sinteze de lucruri virtuale, conținutul și sfera lor cresc în același timp, căci cu cât sînt mai multe lucruri cu atîta vor fi și însușiri mai multe.

Ne-am oprit în special asupra acestei idei din logica lui Goblot, pentru că *Boutroux*, care scrie prefața acestei lucrări, relevă această interpretare a raportului dintre sferă și conținut ca ceva foarte important. În afară de această însă ne-a izbit faptul că același concepție, aproape cu aceleași exemple, o găsim și la d-l *I. Petrovici*, profesor la Universitatea din Iași. Într'adevăr, încă de acum 10 ani D-sa susținea, la cursul de logică, că sfera și conținutul unei noțiuni pot crește sau scădea amîndouă. În anul 1914 D-l Petrovici publică în „Convorbiri Literare” (Septembrie) articolele „Logica și Aug. Comte”, în care exprimă exact același concepție, afirmînd că „noțiunea principiului suprem trebuie neapărat concepută ca avînd și sfera mare și conținutul bogat, ca avînd bogăția conținutului în raport direct cu întinderea sferii” (pg. 898). Raportul de înverșune dintre conținut și sferă încează de a mai fi valabil atunci cînd nu mai definim conceptele *static* sau *actual*, ci le privim în mod *dynamic*. De ex. noțiunea animal are sfera mai mare ca noțiunea subordonată — om, dar are conținutul mai sărac căci are mai puține atribute ca noțiunea om. Dar de fapt „insușirile generale ale animalității au devenit rînd pe rînd, prin diferențiere, diversele specii existente și s'a produs toată varietatea de fapte animale. Animalitatea cuprindea, în mod potențial, toate varietățile în care s'a întrupat alternativ; ea cuprindea în sine posibilitatea tuturor notelor din conținutul tuturor speciilor animale. Noțiunea aceasta, cea mai întinsă ca sferă din seria ei respectivă, e — astfel privită — și cea mai bogată în conținut, ca una ce a manifestat — pusă în condiții variate — cea puzderie de moduri și însușiri, care constituiesc astăzi diversele specii animale” (pg. 898-899). Tot așa noțiunea om, deși are o sferă mai mică totuși și conținutul ei e mai sărac, de oarece, în orice condiție ar fi privită, nu va prezenta modurile și însușirile variate ale animalului. Cam la fel este chiar exemplul lui Goblot dela pag. 114. Această e o interpretare, pe care *Boutroux* o remarcă. D. Petrovici a publicat studiul său înainte lui Goblot; nu ne gîndim desigur la posibilitatea vreunei influențe, căci Goblot nu a avut cunoștință de studiul D-lui Petrovici. Este însă o plăcută întîlnire în cugelare, așa cum a fost la Xenopol și Rickert și cum vor mai fi fiind și altele.

Am remarcat această întîlnire, căci și la noi se pot scri multe lucruri bune, dar faptul că limba noastră nu e cunoscută în străinătate contribuie să lase în umbră ideile, care, scrise într'o limbă apuseană, nu trec neobservate. Dacă mai adăogăm la acestea și Xenofilia științifică, atunci înțelegem de ce se deprețiază tot ce face e produs al gîndirii noastre. O carte de vizită, o scrisoare de complezență dela un scriitor străin, e un semn de valoare științifică, e o dovadă chiar dacă posesorul ei n'a scris nimic sau a scris prost.

P. ANDREI

Emil Vanderveide, Le socialisme contre l'état. Paris Libr. Berger Levrault, 1918.

Războiul a pus în discuțiune o mulțime de probleme nouă, în legătură cu sarcinile enorme pe care statele trebuie să le suporte, pentru acoperirea cheltuielilor de războiu și a refacerii generale.

Crearea de monopoluri nouă, controlul statului în cele mai principale industrii, amestecul guvernelor în reglementarea producției și a schimbului, toate aceste sînt fenomene, care fac pe mulți să creadă, că ne aflăm de fapt în fața unor aplicațiuni a principiilor socialiste.

Tocmai această credință o combate Emil Vanderveide în scrierea care poartă titlul de mai sus.

Fără a tîgădui realitatea acestei „dictaturi economice” sub care trăim, autorul caută să dovedească, că ce face vedem sub ochii noștri este „etalism” adică „organizarea muncii sociale prin stat, prin

guvern" pe cind „socialismul este organizarea muncii sociale prin lucrătorii grupați în asociații de drept public (pag. 164), celace însemnează că adevăratul socialism este „antletalist". Această confuziune, care se găsește și în doctrina economistă burgheză—autorul citează pe Leroy Beaulieu—pare a-și avea origina într'o greșită interpretare, a unor puncte din programul socialist, astfel cum a fost formulat de Marx și Engels. Căci dacă, cum spune Engels, „locul statului de azi este la muzeul de antichități", nu-i mai puțin adevărat că Manifestul Comunist, alcătuit de aceștia, împreună cu Marx, vorbește lămurit despre statul socialist în înțelesul de putere, guvern, autoritate. O analiză mai profundă a scrierilor acestor doi doctrinari socialiști, arată însă că socialismul se poate considera ca etalist, sau antietalist, după cum se are în vedere scopul său imediat (etalist), sau cel final (antietalist). De altfel socialiștii însăși sînt divizați pe aceeași chestiune, iar despre ramura reformistă reprezentată în Franța prin Millerand, autorul spune că „înde să cucerească statul nu pentru a-l înlătura, ci pentru a-l întinde domeniul, încredinșându-i funcțiuni nouă, spre a-și asigura acapararea tuturor monopolurilor naturale sau artificiale" (pag. XXVIII). Vandervelde fiind, evident, antietalist, discută situația statului actual, în lumina a două grupe mari de fapte: cucerirea puterii politice de către proletariat și transformarea societății actuale într'o mare cooperativă economică prin socializarea mijloacelor de producție, arătînd că în situația actuală, nici una nici alta nu arată că ne aflăm în preajma realizării visului socialist.

Cu privire la cucerirea puterii politice de către proletariat, el demonstrează că aceasta nu se poate dobîndi cu ajutorul sufragiului universal, care, deși e un deziderat democratic realizat aproape în toate țările, dar e completamente falsificat de acțiunea coruptibilă a capitalismului atît asupra alegătorilor cît și aleșilor.

În această privință autorul dă numeroase exemple tocmai din țările cu regim democratic și cu sufragiu universal, ca Franța, Anglia, Statele-Unite, Belgia.

Acesta fiind rezultatul parlamentarismului actual, socialismul nu-și pune mare nădejde în el. Bineînțeles că aceasta nu însemnează renunțarea la cucerirea democratică și în special la sufragiul universal, prin mijlocul cărui muncitorimea trebuie să-și organizeze și să-și apere interesele; dar „pentru a înlătura această putere formidabilă, care se cheamă statul burghez, nu ajunge sufragiul universal, ci trebuie ca lucrătorii să se organizeze în sufragiul universal. Trebuie ca prin dezvoltarea organizării muncitorești sub toate formele, să se creeze un stat în stat, a cărui putere mărindu-se, să tindă a înlătura dominația capitalistă prin o gestiune cooperativă. Numai în aceste condițiuni democrația încetează de a fi o aparență și o minciună" (pag. 55).

Rezumînd aceste condițiuni, autorul spune: „pentru ca lucrătorii să devie o clasă diriguitoare, trebuie ca, devenind, din cauza evoluției capitaliste, clasa cea mai numeroasă a populației, să adauge la puterea lor numerică, forța organizării lor politice și economice", prin crearea de asociații libere în toate domeniile, care să se substituie într'o zi capitalismului actual.

Cum se impacă însă aceasta, cu acea dictatură, a proletariatului pe care o preconizează Marx și Engels în Manifestul Comunist și care e de fapt pricina bolșevismului din Rusia?

Se poate întîmpla, zice Vandervelde atingînd această chestiune, că la un moment dat, proletariatii organizați, să pue mîna pe putere, pentru a governa statul burghez contra burgheziei; aceasta însă numai „până cînd o generație crescută într'o societate nouă de oameni liberi și egali să se debaraseze de povara formelor de guvernămînt", cum spune Engels.

De altfel însuși Vandervelde recunoaște că „aceasta nu vrea să zică că nimic nu se va pastra fie și sub titlul provizor—din vechea mașină a statului, dar vorbind curat, abia este de admis ca acest în-

„instrument de dominație și apăsare, să poată fi întrebunțat ca mijloc de liberare și dezrobire, fără a-l aduce modificări esențiale”.

În ce privește socializarea mijloacelor de producție, este drept că chiar înainte de războiu funcțiunile statului actual crescuseră considerabil, iar etatismul luase o dezvoltare mare prin monopolizare a o mulțime de exploatațiuni. Războiul a accentuat monopolurile dar toate acestea au avut și au scopuri mai mult fiscale și militare. Socialismul însă vrea organizarea societății într-o mare cooperativă care să se administreze prin ea însăși, în afară de orice ingerință guvernamentală.

„Acest ideal — continuă Vandervelde — poate fi mai mult sau mai puțin complex, mai mult sau mai puțin aproape, dar sub pedeapsa unor primejdioase deviațiuni, proletariatul trebuie să se pătrundă de el”.

Evident că aici cași în chestiunea agrară Vandervelde este de un socialism sui generis. Chestiunea „administrării lucrurilor” în locul „gubernării oamenilor” pe care a pus-o întâiu Saint Simon, sau transformarea statului din organ de administrație sau de autoritate, în organ de gestiune, la care se referă mereu Vandervelde în lucrarea de față, este o chestiune foarte dificilă, pentru motivul că în ultima analiză și într'un caz și în altul, administrația tot pe cale de autoritate se efectuează; deosebirea este numai în ce privește locul de unde emană aceeași autoritate, adică dacă ea pornește direct de la cel administrați, sau e rezultatul sistemului de guvernământ care în democrația modernă, el însuși este o delegație a națiunii.

Toate acestea ne arată că e mai mult vorba de o schimbare de nume decât de sistem, iar întrebarea cea mare e dacă, ocupându-se de administrarea lucrurilor în loc de guvernarea oamenilor, funcțiunile statului nu vor deveni mai multiple și mai complicate. Aceasta pare sigur, de oarece și statul actual și-a complicat funcțiunile, până la a nu le mai putea exercita cu folos, tocmai din cauza înmulțirii trebuințelor sociale. Această înmulțire de trebuințe, în mod fatal complică funcțiunile statului și transformă administrația făcând-o pe lângă organ de gestiune și organ de autoritate.

Ultăși-vă numai la paradoxul zilei de azi, când același lume cere înfrinarea speculei și... libertatea comerțului.

Toate aceste ne fac pe noi să credem, că socialismul este prin tendințele sale a căror oportunitate n-o discutăm aici — etalist, cu toată argumentarea măiastră a lui Vandervelde.

În orice caz lucrarea aceasta este de o desăvârșită actualitate. Scrisă într'un stil limpede și ușor, ca toate lucrările lui Vandervelde, ea poate fi, atât pentru socialiști, cât și pentru protivnicii lor, un izvor din care sorbind, ar scăpa — și unii și alții — de multe erori pe care le vîntură în presă și în întruniri, zădărnîcind găsirea drumului adevărat.

Pr. C. DRON

R. Lespieau, *La molecule chimique*, 1920, Nouvelle Collection scientifique, Directeur: Emile Borel.

Dezvoltarea mare pe care a luat-o chimia organică în ultimul timp, unde s'au descoperit și sintetizat peste 300.000 de corpuri nouă, se datorește unul instrument de ordine și progres — notația atomică. Două noțiuni au jucat un rol capital în această notație: Noțiunea de greutate moleculară și noțiunea de formulă dezvoltată.

Autorul arată evoluția acestor noțiuni în decursul vremii și celtitorul acestei cărți nu are în fața sa decât cursul de introducere la studiul chimiei organice, ce se face în toți anii la Universitatea noastră (D-l profesor Anastasie Obregia), deși Lespieau spune că numele lui Berzelius, Gerhardt, Couper, promotorii studiului chimiei organice, au se pomenească în facultățile de științe.

În capitolul I autorul ne arată evoluția noțiunilor de amestec și combinație dela Proust și Berthollet și până în zilele noastre, precum

și greutatea de a se face distincte între unele substanțe clasate ca amestecuri iar altele ca combinații. Deși s'au găsit multe puncte hotărâtoare pentru distingerea amestecului de combinație, criteriul unic și tranșant nu există, căci cînd se înlătură o dificultate altele vin și-lau locul.

Mai departe autorul ne arată cum a luat naștere *teoria echivalențelor*, raționamentul lui Yoly, pentru a ajunge la notațiile atomice, legea raporturilor simple, *prelînsă a lui Dalton* (nu se constată nici din scrierile lui Dalton nici din lucrările lui Berzelius și Wurtz care au utilizat ideile lui), lucrările lui Berzelius făcute sub influența ideilor lui Dalton, Gay-Lussac, și isomorfismul lui Mitscherlich, din care remarcăm o tabelă de ponderi atomice a căror numere, cu puține excepții, sînt de o exactitate ce ne inspiră cea mai mare admirație. Tendința lui era de a da niște formule reprezentative a moleculelor corpurilor compuse. „*Formulele chimice trebuie să amintească reacțiile și orice transformare chimică să se poată traduce printr'o ecuație între materiile care intră în reacție și produsul reacției.*” Gerhard reformează notațiile lui Berzelius în sensul vederilor de mai sus.

Ipoteza secundă a lui Avogadro nu trebuie uitată, deși unii s'au întrebau dacă e permis unui chimist să facă ipoteze, și Perrin a arătat că se pot face ipoteze dacă ele duc la consecințe verificabile prin experiențe, după cum e cazul ipotezei lui Avogadro (Les atomes Y. Perrin 1913). Raoult găsește experimental legile cryoscopiei cărora tocmai mai tirziu van't-Hoff le-a dat o interpretare bazată pe presiunea osmotică, consecință teoretică a ipotezei lui Avogadro.

Noțiunea de radical, care deja există în chimia anorganică, e introdusă și în chimia organică (Wockler și Liebig) în timp ce se dezvoltă noțiunea de *tip*, care a jucat un rol capital în dezvoltarea chimiei organice. Toți compușii sînt făcuți după anumite tipuri (tipul hidrogenului H H, tipul apei $\begin{matrix} H \\ | \\ H \end{matrix}$ O, tipul amoniacului $\begin{matrix} H \\ | \\ H \\ | \\ H \end{matrix}$ N) Gerhard;

Dumas, Williamson, Frankland, Odling.

Couper, Kekulé au arătat că radicalii trebuiesc socotiți ca grupuri de atomi jucînd roluri de corpuri simple, derivați care nu conțin nici o forță ascunsă și proprietățile sînt datorite consecinței directe a proprietăților individuale ale elementelor care îi compun. Se ajunge așa la noțiunea de valență și se stabilesc formulele chimice care sînt și astăzi. Mai tirziu necesitățile de a exprima prin formule numeroșii compuși ai carbonului a adus la considerații spațiale ale valențelor atomilor de carbon (steriechimia carbonului).

Dar și formulele de constituție bazate pe valență au defectele lor, căci avem o imperfecție a noțiunii de valență, care este în curs de evoluție. Werner pentru a explica unii compuși minerali imaginează teoria coordinației sau a complexelor tocmai pentru a putea explica variabilitatea valenței care fusese considerată ca o proprietate fixă atomică.

Concluzii. Ipoteza atomică admisă a permis să se pătrundă în înlimbătatea moleculei chimice și ne-a dat cunoștințe precise asupra constituției și a permis sinteze magnifice cu care se poate mîndri chimia organică, într'un secol de muncă s'a disecat molecula chimică; acum asistăm la disecarea atomului prin metode de observații fizice.

Pentru studiul materiei chimiste are nevoie de fizician, acesta de matematician, căci nici o știință nu-i complet independentă de celelalte; toate își fac serviciu reciproc, excluderea uneia singure ar face pe celelalte imposibile.

C. V. GHEORGHIU

Revista Revistelor

Zorile (Anul I, No. 1, Lugoj) revistă științifică și literară bilingvă. — O altă făclie care se aprinde la marginile rominismului, de data aceasta în Banat. Noi salutăm *Zorile*, îi urăm viață lungă și spor în munca sa care, fiind date împrejurările, este un apostolat. Dar ne vom pune din nou întrebarea, formulată cu prilejul apariției altei reviste marginene, dacă este bine să se împrăștie forțele noastre intelectuale, nu tocmai numeroase, în așteptate diverse publicații, în loc să se adune la un loc. — Și, cu această ocazie, să ni se permită să facem o observație, care ar putea fi și o propunere. Existența mai multor reviste bune este o imposibilitate acum când literatura suferă de o așa mare secetă. Pe de altă parte pătura cultă românească este datoare să facă cu orice preț educația literară a Românilor din provinciile foaste subjugate. Și trebuie să se dea Românilor din acele regiuni o literatură care să jănă plept literaturii rusești, nemțești și ungurești, adică literaturilor cu care se mândresc minoritățile și cu care unii intelectuali români din provinciile foaste subjugate au fost deprinși. Dar acest lucru nu-l poți face cu succes revistele care apar acum în acele regiuni și poate nici cele din Regal.

Noi credem că în Basarabia și Ardeal ar fi mult mai bine venite niște reviste în care să se reproducă tot ce s'a scris mai bine în românește de o sută de ani încoace, un fel de antologii lunare, — adaptate la gustul publicului din regiunea respectivă, — care să aibă bine înțeles și cronici informative și alte rubrici de actualitate.

Iar adevăratele talente ar trebui să se grupeze la câteva reviste centrale, care să răspundească literaturii bună actuală în toate unghiurile rominismului.

Lumina Femeii (Anul II, No. 1, Cluj), revistă lunară, sub direcția D-nei Sanda P. Mateiu. — Noi vom aplauda întotdeauna orice semn de trezire a conștiinței femeiești, căci, dacă din punct de vedere social și politic, problema feminisă e tot atât de importantă cași, de pildă, marea problemă a raportului dintre capitalism și proletariat, apoi din punct de vedere moral, problema feminisă e cea mai însemnată din toate. Nu e vorba de nimic mai puțin, decît de egalizarea unei jumătăți din omenire, socotită și tratată până astăzi ca o specie inferioară. — „Lumina femeii” nu este o publicație curat feminisă, ci, judecînd după numărul pe care-l avem dinaintea noastră, mai mult o revistă destinată femeilor.

Cele trei Crișuri (Anul I, No. 3). — Toată lumea care a făcut literatură, ori cel puțin a celibet Crîșcile lui Maiorescu, cunoaște poezia lui Enăchită Văcărescu: „Intr'o grădină, sub o tulpină etc.”, poezia lui Goethe cu același subiect, comparația făcută de V. A. Ureche, între ambele poezii și ironiile lui Maiorescu la adresa lui Ureche, etc. — D. Sextil Pușcariu arată că Enăchită nu s'a putut inspira din Goethe, pentru că poezia lui Goethe e mult posterioară poeziei lui Enăchită. D. Pușcariu spune că ambele bucăți trebuie să aibă ca izvor o poezie populară germană.

Patria literară (Cluj, număr de Crăciun). D. G. Bogdan-Dulcă aduce știri despre Elena Negri (fiica Smarandei Negri devenită soția lui Conachi; sora lui Costache Negri; prima iubită și muza lui Alecsandri). Multe din aceste știri, — procese pentru moșii și bani — nu interesează deloc istoria literară. Dar sînt interesante știrile despre Elena Negri căsătorită cu Alecu Virnav, despre di-

vorul ei, care s'a întâmplat, pe cât se vede, înainte de plecarea ei în Italia.

Renașterea Moldovei (Anul II, No. 1, Chișinău) revistă literară, apare de două ori pe lună. D. *Stefan Ciobanu*, care ne-a făcut cunoscută existența și altor poeți din trecutul Basarabiei, ne vorbește de dată aceasta de un *A. Nacco*, care, între 1866 și 1869, a scris mai multe poezii și a făcut mai multe traduceri. Ele s'au găsit în niște carnete, și din oarecare indicații se vede că ar fi fost pregătite pentru tipar. D. Ciobanu ne dă câteva mostre de traduceri din *Lermontov* (*Nacco* a tradus și *Demonul*) și din *Crilov*, și câteva poezii originale, care dovedesc (dacă mai ales avem în vedere izolarea lui *Nacco* de literatura română și de limba literară) că acest om n'a fost lipsit de reale însușiri de poet.

Revue des Deux Mondes (Decembrie).

Maurice Dekobra: „Alegerile prezidențiale din Statele-Unite“.

Notele interesante și vii ale unui martor asupra personalității și programului celor doi candidați. *Cox* are cincizeci de ani, dar pare mai tânăr, e foarte activ și un orator neobosit. *Harding* e mai bătrîn și mai calm. *Cox* e progresist și radical. *Harding* nu vrea să schimbe nimic din ordinea lucrurilor și de acela e numit de adversari reacționar. Om de afaceri desăvârșit, *Cox* place comercianților și orășenilor prin formulele lui scurte și deciziunile lui rezezi.

Harding e mai ponderat și are pentru el ruralii, agricultorii, oamenii pașnici ai micilor orășele.

Cox a întreprins o adevărată cruciadă în favoarea Societății Națiunilor după formula lui *Wilson*, dar cu oarecare rezerve destinate să liniștească temerile popoului american.

Programul republican al lui *Harding* se poate rezuma astfel: „Control absolut al Statelor-Unite de către Statele-Unite“.

Nici-o influență străină în afacerile națiunii. Americanii pot guvernă țara lor fără ajutorul Europei. În viitor cași în trecut nu

se va vedea decât un singur drapel, acel de patru Iulie. Această țară va rămânea americană. Președintele său viitor va rămânea în America. Afacerile americane vor fi discutate de servitorii țării la Washington și nu într'o capitală străină. Dacă patru milioane de americani s'au putut guverna singuri acum o sută patruzeci de ani, o sută de milioane vor putea să o facă astăzi, *Harding* și *Coolidge* vor dovedi-o Europei întregi când îl veți trimite la Washington“.

Toate discursurile oratorilor republicani au fost îndreptate contra Societății Națiunilor. La Newport colonelul *Roosevelt Junior*, fiul ilustrului preșident, a declarat că Societatea Națiunilor conține mai mulți germeni de războiu decât oricare alt document, iar conștiința de nouă care se va lăsa în curând la Geneva cuprinde reprezentanți a cinci regi și a unui împărat (acel al Japoniei), așa încît șase membri din nouă vor fi purtătorii de cuvânt ai capetelor încoronate.

El a mai adăugat: „S'a vorbit mult în ultimul timp de națiunile europene și prea puțin de a noastră. De o sută de ani am reușit destul de bine, ocupându-ne de afacerile noastre. Azi ni se cere să apucăm pe calea necunoscută a internaționalismului, să facem o alianță ofensivă cu patruzeci alte națiuni. Dar unde se nasc certele? Acolo (adică în Europa). Unde se face războiul? Acolo. Unde trebuie aparate toate frontierele? Acolo. Unde sînt toți falșii? Acolo. În schimb unde domnește pacea? Aici. Unde se găsesc hăniile? Aici. Unde sînt națiunile care au semnat pactul miraculos? Acolo. Să lăsăm pe cei care l-au semnat să iasă singuri din încercătură, iar noi să rămînem liniștiți aici“.

Mercur de France (Noembrie, Decembrie 1920).

„Sindicalismul intelectual în evoluția și posibilitățile sale de dezvoltare“ îl studiază d. *Gaston Sauvebois*. Confederația generală a muncitorilor intelectuali s'a născut îndată după război și în câteva luni tehnician, jurnaliștii, oamenii de litere, autorii dramatici,

au format pretutindeni sindicale.

Este o simplă modă această mișcare sau are ea rațiuni puternice și intelectualii se pregătesc pentru rolul ce vor juca în marile evenimente ce se prepară în sinul societății?

Desigur că traficul greu al vieții după război a fost un imbold puternic; apoi minunatul succes al proletariatului organizat i-a antrenat, căci succesul este contagios. La cei mai mulți intelectuali a fost însă convingerea: ei au văzut în sindicalism o organizație superioară a forțelor sociale moderne. În adevăr „organizația sindicalistă, așa cum există astăzi... reprezintă forma primă naturală și oarecum spontană a unei noi așezări, a cărei necesitate toată lumea o simte și a cărei sosire o așteaptă din zi în zi”. Firește, intelectualii nu pot sta izolați de discuțiile care privesc formele viitoare ale producerii și, cum „sindicalismul nu ar fi nimic, dacă n'ar prepara un regim nou, o lume mai bună, și sindicalismul intelectual n'are o rațiune de a fi deosebită de cea a sindicalismului proletar”. Pentru aceasta, în mod necesar, începuturile celui din urmă au imitat pe cel de al doilea. Dar ele nu s'au deosebit de același natură.

Scopul sindicalismului intelectual este „creșterea bogăției intelectuale și organizarea inteligenței în vederea coordonării diverselor funcțiuni sociale sau, mai degrabă, în vederea direcțiunii generale a omenirii”. Născut din aceleași nevoi materiale cași sindicalismul proletar, sindicalismul intelectualilor își va urma evoluția sa proprie: el va trebui să lupte contra piedicilor pe care actualul regim le opune libertății morale și dezvoltării generale a inteligenței; „inginerii ai comerțului, agriculturii și industriei, funcționarii, medicii, arhitecții, profesorii, jurnaliștii, savanții, artiștii, cugețătorii, scriitorii se vor întrece în inițiativă și ingeniozitate pentru a realiza, fiecare în domeniul său, cea mai mare inteligență. Ei vor găsi pentru asta în cooperarea publică mijloace mult mai puternice decât cele oferite de oficialitatea de azi.” Tot ei vor face sforțări

spre a realiza reforma învățământului pe baza unității de instrucțiune astfel ca să nu lase nici o inteligență necultivată și, mai ales, pentru a face printre tinerele generațiuni, fără deosebire de clasă ori reședință, în popor cași în burghezie, selecția celor mai apti de a lucra la creșterea continuă a bogăției intelectuale”.

Se vor perfecționa astfel și își vor extinde acțiunea deosebitele asociațiuni ale gândirii, iar așezămintele științifice, căpătând o viață nouă prin libertatea și simpatia ce o vor simți în jurul lor, vor căuta să deslege marile probleme ale vieții moderne și se vor supune cu bucurie regulilor de socializare intelectuală. Căci, prin sindicalizare, inteligența va fi însăși liberă; firește aici e vorba de „inteligența pusă în slujba societății, a omenirii și primind regulile, felul de studiu și modul de a gândi potrivit cu ea”. Sindicalismul o liberează de servitiile morale, filozofice sau politice, o susține influențelor materiale și sociale, reunite în aur și o pune în situație unde să nu-și aparțină decât sie-și și menirii sale, căci „o apără unirea tuturor, și această unire constituie o forță cel puțin egală cu forțele regimului”.

După ce va trece de faza constituției, în mod fatal confuză, el va putea, cași sindicalismul uvrier, să-și afirme doctrina în ce privește drepturile și datorile clasei ce o reprezintă, „va spune opera ce trebuie să realizeze în societate, ordinea nouă la care va colabora”. Care va fi cea doctrină, nu se poate acum preciza. E probabil însă, dat fiind natura sa, că funcția proprie a sindicalismului intelectual va fi de a cugeța la orînduirea omenească și de a exercita, în virtul piramidei sociale, suveranitatea.

Dar nu vor protesta sindicatele uvriere în contra acestei tendinși platoniene manifestată de intelectuali?

D. Sauvebols e optimist: Aceste sindicate au o sarcină enormă, aceia de a organiza munca; toate forțele lor abia le vor fi de ajuns pentru asta, iar pentru a realiza armonia între deosebitele elemen-

le ale societății care se diferențiază cu atât mai mult cu cât societatea e mai civilizată, nu trebuie o autoritate exterioară și care găsește în ea însăși, odată cu principiile superiorității sale, principiile armonizării lor? Și această autoritate nu-i inteligența ce are de scop numai cunoașterea lumii? Un conflict între cele două sindiccate nu-i posibil; sint frați, și sindicalismul intelectual niciodată nu va combate teoriile economice ale sindicalismului uvrier, nici nu va căuta să-i micșoreze importanța ce a luat-o în societatea modernă. Dimpotrivă. Intelectualii știu că a patra Stare, Starea muncii, reclamă—cași altă dată starea a treia burgheză,—locul său întreg—in societate, că „drepturile istoriei oamenilor și a naturii se pronunță pentru ea, că venirea sa nu mai poate fi întârziată”; ei vor ajuta această realizare și o vor servi în toate consecințele sale, căci „sindicalismul uvrier servește un ideal de justiție și frăție care nu exclude pe nimeni din societatea regenerată”.

Când sindicalismul intelectual își va fi câștigat în fața lucrătorilor și a intelectualilor autoritatea și forța ce i se cuvine, va trebui să creeze un organism capabil să realizeze principiile în fapt: acest consiliu, analog Consiliului economic al Muncii, „care va emana din sindicalismul intelectual, va exercita una din cele mai mari puteri ce pot fi între oameni”. În acest parlament al inteligenței vor lua loc și delegații Muncii și a celorlalte forțe colective; astfel se va clădi temelgia unei societăți „pentru care dreptatea materială nu poate fi decât prima condiție a unei societăți mai înalte”.

„Rolul social al muzicii” de *Gorges Chenevière*. Muzica este, dacă nu cea mai veche, dar cea mai populară dintre arte, mai populară decât teatrul și poezia, mai universală, pentru că se bazează pe ritm și instinctul ritmului este primul instinct estetic ce s'a deșteptat în om.

Orlunde e mulțime, e ritm și cîntec: în valea Nilului, pe țărmurile Volgei cași pe malurile apelor din Ananan. Muzica este „or-

dinea mișcării, acțiunea liberă de greutate; e principiul vieții, revelatoare a celace nu se poate spune prin vorbe”. Este universală pentru că toți oamenii de orice rasă, din orice țară, pot găsi în ea materie pentru visul lor, simbolul activității lor interioare. De aceea cîntecul a fost totdeauna expresia dragostei și credinței mulțimii, a avîntului religios al popoarelor, purtătorul de cuvînt al aspirațiilor unanime. „Nu sint curenți sociale, zguduri istorice, civilizații, care să nu-și fi găsit formula în cîntec”. Cîntul este consacrarea, ofranda pură, darul generos al inimii. „Muzica liberează ființa noastră”. Oricînd geniul omenesc a alinat supremul grad de frumusețe, muzica a fost tovarășa manifestărilor estetice.

Așa a fost la Greci. „Grecii nu concepeau muzica fără poezie, nici poezia fără muzică, nici artă dramatică fără una și fără alta. Cuvîntul și cîntul sint la ei indispensabile; muzica leagă necontenit scena de orchestră și pe auditorii de dramă; ea crează sincronismul necesar”. Tot așa în evul mediu creștin, unde muzica, ce e în afară de spațiu, s'a unit cu arhitectura, ce nu cunoaște timpul, și a format, prin analogia simetriei și ritmului, unitatea credinței, a misticismului colectiv.

Astăzi însă muzica și-a părăsit rolul ei primitiv și a pierdut forța sa de acțiune, cu toate că n'a avut niciodată la dispoziție mijloace arse de variate; tocmai această bogăție o încurcă și-i îngustează drumul. Prin tehnica sa prea rafinată, prin lipsa elementului coral, muzica renunță la funcția ei socială, devine, tot mai mult, artă înțeleasă și gustată în cercuri restrinse, neglijează viața cu orizonturile-i largi; și din lipsă de aer, își pierde vigoarea. Muzica moare de prea multă rațiune, de prea puțină inimă. Și atunci?

Indărât, la pămînt, la mulțime: „ridicați arta deasupra modei, dincolo de capriciul și fiorurile superficiale: a venit vremea să ciuțăm pe omul modern... să dăm epocii noastre... o artă integrală care să fie potrivită cu aspirațiile unei omeniri mai bune, o artă pu-

ternică și sănătoasă, care să nu miroase a aer închis nici a șpuri de doctorie. Deschideți ferestrele! Deci artă pentru popor. Dar artă fără epite, cum e a lui Beethoven sau a lui Hugo — și popor, „nu clasă socială, ci colectivitatea însăși, mulțimea în care fiecăruia îi dă rangul, starea, preocupările zilnice și, în adorarea frumosului, se simte frate cu semenii săi”.

Foarte mulți par a vedea după insuccesul grevei dala 1. Mai, o nouă orientare în mentalitatea lucrătorilor manifestată mai ales prin schimbările ce se fac în statele măsoare ale sindicatelor. Este o iluzie, zice d. Louis Narquet în articolul „Mistica sindicalistă și socialistă”. Dimpotrivă. Din pricina psychozei create de războiu, sindicalismul și-a accentuat caracteristicile sale: a devenit mai agresiv și mai autoritar, mai orgolios și mai dispus a se socoti în afară și deasupra legii. Probă modul cum a vult să impună proiectul său de naționalizare a drumurilor de fier, cind și-a arătat toată intransigența sa față de puterile constituite ale statului și, în fața succesului evident al grevei generale, „n'a ezitat să apeleze la intervenția sindicală și să-i ceară să bolcoteze Franța, adică — s'o lipsească de aprovizionarea cu alimente și materii prime”. Dar mai cu samă entuziasmul sindicalistilor pentru bolșevismul rus, cu toate că a fost repudiat în congresul dela Geneva, ne dă impresia că ne aflăm în fața unei mentalități mistice, socialiste, sindicaliste, revoluționare. Căci găsim în această mentalitate caracteristicile clasice ale mentalității mistice: tendință spre universalitate și infailibilitate, nervozitate în fața contradicțiilor și exaltarea perversă până la a pretinde să-și procure succesul prin nenorocirile și catastrofele provocate cu deplină știință și seninătate. Această religie sindicalistă, căci este una, își îndreaptă spre revoluție sforțările sale nesocotind legile biologice și sociologice. Ea și-a găsit formula „în solidaritatea tuturor demoșteniiilor soartei”, dar mai ales în cea dată de bolșevism:

„diclatna proletariatului”. Dar comunismul integral rus este mai mult decît o formulă: este realizarea idealului mistic proletar, este materializarea acestui vis. Și atunci mistica sindicalismului francez s'a exaltat până la delirul sacru: „S'a solidarizat cu bolșevismul până și în crimă. I-a admirat dezvoltarea tiranică și catastrofală: cași mersul său pe căile de nepătruns ale Providenței proletare”. Faptul că la Geneva diriguitorii sindicatelor franceze au reprobat melodele bolșevismului, nu dovedește nimic; ei rămîn niște entuziasmași, niște iluminași de mistica sovietistă, convinși de frumusețea regimului sovietelor.

Revue Mondiale (Noembrie-1920).

„Poate părea excesiv, zice d. general Băjoie în articolul Războiul viilor, să vorbești de un nou războiu adouazi după terribila încercare prin care am trecut, dar... zăresc la orizont o primădie pentru țara mea și o semnală în toată conștiința ca să vedem ce măsuri de pază trebuie luate”. Căci „oricît ar fi războiul un act esențialmente condamnat... oricît ar fi de puternică și dreaptă dorința noastră de pace, trebuie să nu fim expuși la un nou atac din partea unui vecin care nu dezarmează decît în aparență, care ascunde în fundul inimii sale... dorul de răzbunare, speranța revanșei”.

Și din moment ce este posibil, oricît ar fi de îndepărtată această posibilitate, trebuie examinată natura viitorului războiu și preparată în consecință apărarea. Războiul ce va veni va fi caracterizat mai ales de progresele chimiei și mașinismului; va cere oameni, relativ mai puțini, dar cu alți mai mult o puternică dezvoltare de mașini. „Să se apuce deci chimiștii și inginerii noștri să creeze mijloace din ce în ce mai puternice, mai grozave”.

„Să perfecționeze chimiștii întrebuințarea gazelor otrăvitoare (și d. general se entuziasmează la gîndul „că mină, poate, fantaziile lui Wells și altor romancieri, ca „fumul negru” și „razele ultraviolete, vor fi realități), să facă

electricienii „ca acea forță misterioasă a energiei universale „să producă efectele cele mai spaimntătoare ce se pot concepe”, să se creeze în fine o armată aeriană capabilă de a acoperi cu foc pământul dușmanului. Acesta e programul înarmării. Ca să fie complet trebuie creat un sistem de fortificații care să servească de sprijin ofensivelor: „O primă linie dealungul frontierelor, înărită de o a doua în părțile mai expuse invaziei... cu tranșee, culburi de mitraliere, puncte de sprijin pentru artilerie, totul potrivit îngropat și apărut de o deasă rețea de sîrmă ghimpată”. „Să nu se pretindă, zice d. general, că Germania nu e în stare să înceapă un războiu. Acum da, însă viitorul nu-i sigur”.

Și erau naivi ce credeau că războiul terminat va fi ultiul. Este însă ceva foarte probabil: perfecționarea la maximum a mijloacelor de distrugere va distruge războiul. Cînd două națiuni vor să câștige prin noile instrumente de luptă vor fi nimicite amîndouă, nu vor mai avea curajul să-l înceapă. Sau poate și atunci l...

O probă evidentă de minunatele rezultate ale războiului pentru o țară victorioasă ne-o dă articolul d-lui L. de Nervins, „Franța și Statele-Unite”. O țară în derută financiară, cu industria paralizată, cu populația validă redusă, izolată și privită cu nepăsare de țările săi aliate, în laja cărora și-a pierdut renumele de care se bucura, cu toate victoriile de pe cîmpul de bătăie, nu poate găsi mijlocul de a se refăce și imploră ajutorul finanței americane. „Solvabilitatea franceză și posibilitatea restabilirii sale sînt în afară de îndoielă. Statul american... avansînd Franței un nou împrumut pentru materiile prime de cumpărat chiar din Statele-Unite, ar canaliza într'acolo pentru multă vreme cumpărăturile franceze. Îmbogățindu-și propria industrie, America ar îngădui Franței să învingă dificultățile actuale. Subtscutul guvernului, băncile și particularii americani ar realiza în scurtă vreme o operație foarte strălucită și avantajoasă pentru villo-

rul țărilor lor. Căci Franța rămîne cu orice preț, centrul Europei. De se va restabili viața sa normală, toate țările de primpriejur vor profita în egală măsură. Și Statele-Unite, țara industrială și financiară din cele mai puternice, vor profita în primul rînd dela o reluare a afacerilor internaționale, care va aduce, fără îndoială, sfîrșitul scumpirii vieții și prin urmare pe acel al bolșevismelor de toate felurile, inclusiv cel din Statele-Unite”.

De nu se va da acest ajutor, mizeria generală a vechii lumi o pusă splendoarei americane va crește amărăciunea obștească; iar Statele-Unite vor pierde întreg beneficiul devotamentului lor eroic pentru cauza umanității. Căci „fratele Jonathan, așa de mărinimos începe să devină un fel de nou John Bull, cu toate cusururile și viciile ce i le atribuie imaginația continentală”. Să sperăm însă că d. Hardiag, ale cărui sentimente de iubire și admirație pentru Franța autorul se pronează, va da o nouă orientare politicii americane și „va ajuta Franța și celelalte țări europene să iasă din infernul de după războiu”. Altfel Statele-Unite riscă să piardă reputația și simpatia de care se bucură și care constituie pentru o națiune o forță primordială în evoluția sa.

La Nouvelle Revue Française (Decembre). D. *Albert Thibaudet*, în „Réflexions sur la littérature”, vorbește, — cu prilejul unei cărți a d-lor Leon Delfoux și Emile Zvie, — de naturalism și, în special, despre cei șase scriitori naturaliști care formează „le groupe de Médan”, adică: Zola, Maupassant, Huysmans, Céard, Hennique și Paul Alexis. — În 1889, Huret a făcut o anchetă asupra declinului naturalismului și asupra simbolismului, care de-abia se născuse. Alexis, primind la Aix chestionarul, răspunde telegrafic: „Naturalisme pas mort. Lettre suit”. Și într'adevăr, după treizeci de ani, spune d. Thibaudet, faptul este încă adevărat. Înainte de războiu, Comedia Franceză primea plese romantice; astăzi însă astfel de plese nu se scriu deloc și, probabil, nici nu se vor mai

scrie. Totuși, chiar în literatură, nimic nu moare, ci totul se transformă. Romanticismul ca gen literar a murit, dar spiritul său ni-l arată, în propria noastră oglindă, înviindu-ne „à écraser l'infâme”. „Simbolismul a dălnuit și mai puțin. Nu se mai fac versuri simboliste, și însiși poezii simboliste au renunțat la ele”. Romane naturaliste însă se scriu mereu. Parcă dela 1885 nu s'ar fi schimbat nimic. Pulem spune chiar că romanul în sine, de atunci și până acum, a rămas roman naturalist.

Societatea se reflectă alif de fidel în romane, încit se poate scrie, după ele, istoria ultimelor vremuri.

Scriitorii grupului de Médan fac parte din două categorii distincte: Céard, Hennique și Alexis reprezintă naturalismul impersonal; ei aplică formula c'un minimum de originalitate exterioară și vizibilă. Iar Zola, Maupassant și Huysmans, temperamente pozitive, originale, viguroase, formează categoria a doua, care a fost miezul naturalismului. Numele lor au rămas în literatură pe primul plan. Numele, da. Dar operele? Și ele, desigur, într'o mare măsură. Realismul și naturalismul după Balzac au fost adevăratul masiv, roca substanțială și solidă a romanului francez. Critica marilor organe și a marilor nume, împotriva scriitorilor naturalisti, a pierdut procesul. Această critică a avut motive puternice, care explică atitudinea ostilă față de naturalism. Pentru a ține plept criticii ostile, naturalistii n'au avut o critică a lor: ei s'au adresat direct publicului, fără intermediari, — și, totuși, au reușit victoria. Zola, Maupassant, Huysmans au lăsat o operă reală, care are parcă mai multă expresie decit însiși autorii.

Opera lui Zola e vastă, dăr nu se cetește. Publicul nu mai vrea în literatură Raugon - Macquart, cum nu mai vrea în pictură mari pinze istorice. Cu toate acestea, aprecierea lui Lemaitre asupra acestei triste „epopei a naturii umane” pare și acum foarte justă. Nu numai masa operelor lui Zola impune respect, ci mai mult de jumătate din volumele sale, rece-

lite, se mențin încă. „Il y a un art de faire de la vie et cet homme connaissait son art”.

Maupassant însă n'a suferit a ceeași eclipsă. El subsistă, aproape dela un capăt la celălalt, intact și robust. „Je ne vois pas d'ou une ride, une fêture, une moisissure pourraient venir sur *Boule-de-Suif*, la *Maison Tellier*, ni même sur *Bel-Ami*”.

Cit privește pe Huysmans, Remy de Gourmont l-a caracterizat astfel: „mediocritate salvată de stil”, un stil „image, caustique et verveux”.

Acești trei naturalisti apar, totuși, în urma lui Flaubert, — ca niște Epigoni.

Revue de Paris (Decembrie)

Maurice Muret analizează „Comentariile lui Erzberger asupra războiului”. Deputat al centrului catolic în Reichstag și fost ministru al finanțelor, Erzberger na a avut totdeauna în privința războiului păreri cuprinse în memoriile publicate în urma armistitiului.

În primele zile, el a celebrat chiar metodele teroriste ale statului major german. Entuziasmul lui războinic a fost însă de scurtă durată. Momentul exact în care nu a mai crezut în victoria germană e greu de determinat, deși el ne asigură că aceasta s'a împlinit în urma bătăliei dela *Marne* care a răsturnat tot planul statului major german.

Cunoscut printr'o activitate neobosită și o nemărginiță ambiție, Erzberger a fost însărcinat în timpul războiului cu negocieri ingrate și misiuni irealizabile. Citva timp el a dirijat propaganda germană în afară. Dar totdeauna a fost contrariat în activitatea lui de statul major german. „Militarii noștri n'au înțeles nimic din psihologia războiului” — iată o frază care revine mereu subl cōndeii lui Erzberger.

Mai austrofil decit cei mai mulți germani, el laudă adesea fidelitatea, pătrunderea și judecata dreaptă a împăratului Carol, în schimb e împotriva maghiarilor și în special a contelui Tisza, genul rău al Austro-Ungariei. Intransigența acestuia cași absurda lui politică împotriva naționalităților au

aruncat România în războiu. Viola-rea neutralității Belgiei e consi-derată de Erzberger ca o irepa-rabilă greșală. După părerea lui, Anglia ar fi fost dispusă să în-cheie pace în 1917, dacă Germa-nia ar fi declarat atunci că re-nunță la anexiunea Belgiei. Ofe-rita de mediație a Vaticanului pu-neae această renunțare ca bază a negocierilor eventuale, dar Ger-mania a refuzat să admită inde-pendența Belgiei, iar încercarea lui Benedict al XIV a eșuat. În Al-sacia, militarismul german a co-mis aceleași greșeli, cași în Bel-gia, considerind-o tot timpul răz-boiului ca o țară dușmăună, iar Lu-dendorff, omul soluțiilor simple, susținea că Reichslandul trebuie anexat Prusiei.

Dar șefii marinei germane s'au arătat mai ușurateci și mai neîn-teligenți încă decît militarii. Erz-berger declară că nu a crezut nici-odată în acțiunea decisivă a sub-marinelor, așa cum o garantau un Tirpitz și un Capelle.

În schimb el ș'a dat samă că războiul submarin va decide în-trarea în conflict a Statelor-Unite. În comitetul secret care a avut loc atunci, el a susținut că aceasta ar provoca un dezastru, dar amiralul Capelle, secretarul de stat al ma-rinei, i-a răspuns cu îndărătnicie: „Intrarea Americii în războiu nu va însemna nimic, dar absolut nimic”. Și iluzia amiralilor germani era împărtășită și de generalismul Hin-denburg care profetiza că în șase luni Anglia înfometată va cere grație.

Partea din amintirile lui Erzber-ger care a pasionat și revoltat mai mult publicul german, e acea pri-villeoare la peripețiile toamnei lui 1918. În zelul său de a ilustra in-capacitatea militarilor germani, el raportează că în Iulie 1918, Lu-dendorff, întrebând de secretarul de stat Hintze asupra posibilității unei victorii germane, ar fi răspuns a-firmativ.

Deabia la 15 August el a înce-pul a se îndoi, recomandînd „o defensivă strategică”. Kaizerul a început atunci a se gîndi la pace. Se vor face propuneri serioase înamicului dar „numai după suc-cesele apropiate depe frontul de

West”. În zadar imparatul Carol insistă să nu se mai aștepte a-cesse succese îndoelnice, Wilhelm II spera încă.

Erzberger a fost foarte surprins cînd Max de Baden l-a rugat să prezideze discuțiile asupra armisti-știului. La Spaa el a luat contact cu marele stat major. „La sfîrșitul con-ferinței mareșalul Hindenburg a-păru și mă făcu să observ că e desigur întîia oară în istoria uni-versală cînd politicienii și nu mi-litarii erau însărcinați cu închee-rea armistiștiului”.

El a îndemnat totuși pe Erzber-ger să trateze și să „încearcă a obține cît mai mult în favoarea Patriei”. Cu toate că Erzberger în fașa condițiilor excesiv de se-vere ale aliaților a arătat că ele expun Germania la bolșevism, Föch a rămas neînduplecat. Ezi-tînd, dacă trebuie sau nu să subs-crie, Erzberger a cerut instrucții lui Hindenburg care l-a răspuns: „Semnează!” Anul următor cînd a fost vorba de semnarea păcii dela Versailles, Erzberger a fost ne-volt să parcurgă alt calvar.

Cu toată opoziția violentă a u-nora din colegii săi, el a fost par-tizianul semnării. Nevoia de pace era așa de vie în popor, scrie din-sul, și tendințele particulariste fu-seseră afil de tare deșteptate ia urma înfringerii în Rhenania, Ba-varia și la Est, încît un refuz de a semna ar fi atras probabil di-soluția imperiului. În această oră critică Erzberger a avut curajul să ia asupra-și răspunderi pen-ibile și oricare ar fi dușmănia pe care atitudinea lui a provocat-o în Germania, trebuie să salutăm în el un om politic cu vederi pă-trunzătoare și clare.

La Connaissance (Décembre, 1920).

Avînd ca deviză „On se lasse de tout, excepté de connaître”, această revistă pariziană a cules cite ceva din toate artele și a dat la iveală numeroase documente biografice și bibliografice care lămuresc mai bine un curent artistic sau o personali-tate literară.

În ultimul număr, într'o serie de extrase din „vechile mele scri-sori” poetul indian *Rabindranath Tagore* apare cu același urisim in-

tens, cu același misticism cosmic cu care ne-au deprins autorii lui *Oltan-Jalt*. Unele scrisori sînt adevărate poeme în proză :

Shéhidah, 9 Déc. 1892.

„Lumea îmi apare totdeauna nouă, ca un vechiu și foarte sump prieten, tovarăș în vremea încarnării mele actuale cași în vremea încarnărilor mele anterioare : ne cunoaștem, eu și el, adînc și demult.

„Limpede și fără osteneală, am impresia că, în veacurile trecute, cînd pămîntul se lvi, în prima lui tinerețe, din baia lui de mare și salutătoare cu o rugăciune—eu am fost unul din arborii creșcuți din țărîna lui nouă, care își destășurau frunzișul cu toată frăgezimea viguroasă a vîlții originale... Azi, ea se lătuie acolo, mama mea Terra, în cîmpurile de grâu de lângă malurile rîului, în rochia ei de aur, plină de soare. Mamă a mulțimilor de copii, ea ascultă în neștire chemările lor ; răbdarea ei e fără margini, dar nu fără „ceva ce depărtează“. Și iată așezată acolo, întorcîndu-și privirea departe spre marginea din urmă a cerului de după amiază—pe cînd eu nu încetez să flecăresc neobosit“.

Interesante sînt observațiile indianului, opus cu toate secretele patriei sale, pe care vrea să le apere de civilizația pustiitoare a Englezului, într-o lume de vis, ce se stinge în toate pulsații, poetul rătăcea printre cele „șapte mări“ și cele „treisprezece riuri“ și pe lângă „mlaștina fără margini“ a principilor aventurieri. „Toate celelalte ființe umane păreau că sînt pe celalt țărm—pe țărmul vieții, pe țărmul unde Guvernul Britanic și *Secolul XIX-lea* sînt departe, acolo, cu ceaiul și țigaretetele lor“.

Cuhack, Martie 1893.

„Dacă vom începe să dăm prea multă importanță aplauzelor Englezilor, va trebui să ne lepădăm de multe lucruri care sînt bune la noi și să primim dela ei multe lucruri rele... Conștient sau fără voia noastră, vom trebui să ne rodam vîlța, s'o micșorăm după măsura minilor care ne vor aplauda... Atunci, apostrofîndu-mă pe mine însumi, îmi zic : „O, vasule-lui ! depărtează-te de Vasul-de-

fier ! De s'ar rezezi la tine furlos sau de te-ar bate pe spate incetinel, în semn de protecție — atunci te-ai năruit de-abinelea. Inspiră-te, te rog, din staturile înțelepte ale bătrînului Esope—și păstrează-ți depărtarea“...

Crezînd în reîncarnări vlitoare, Tagore, contemplant odată depe țărmul tăcut al Bengalului, tresare : „cea mai mare teamă a mea, este să renasc în Europa ! În adevăr, acolo nu mă voi putea odihni, ca în acest moment, deschizîndu-mi întreaga ființă spre infinitul acesta, de-acolo, sus ; în Europa „risc serios să fiu chemat la ordine, dacă m'aș culca nițel pe pămînt“.

„... În Europa, omul e atît de complex și domină totul într'atît, că animalul nu e pentru el decît un animal. Pentru Indieni, nu e deloc stranie ideea că sufletul transmigrează delă animal la om și delă om la animal—așa că mila pentru făpturile simțitoare n'a fost isgonită din scrierile noastre, ca fiind o exagerare sentimentală“.

„Noi, Indieni, trăim sub „regula Noptii“. Sîntem cufundați în Veșnicie, în Unicul. Meloziile noastre trebuie cîntate de fiecare, singur, pentru sine însuși ; ele ne înalță duclădu-ne dincolo de lumea de toate zilele, spre țărmul singuratec unde rămînem departe de orice. Muzica Europeanilor e făcută pentru mulțimea care joacă și pe care o tirăște spre toate culmile bucuriei și spre toate prănăștiile durerii omenesti“.

L'Amérique (Octombrie 1920).

În țara gigantomachiei Industriale, natura pare că se armonizează cu „sgîrie norii“ cu 50 etaje și cu furnalele de sute de metri.

În California, cu toată exploatarea intensivă, mări tăruesc pe o întindere de 1800 klm. patriți între Nord-Estul Californiei și golful Monterey, acele păduri ce *sequoia* care prezintă una din cele mai mărețe priveliști naturale. Născuți în cursul perioadei terțiare, acești copaci au supraviețuit tuturor schimbărilor geologice ale pămîntului, sfîdînd ghețarii ce coborau din Nord. Vîrsta lor variază între patru până la 20 de veacuri, iar sînt arbori care durează de 40 de veacuri. Baza lor ajunge

pînă la o conferință de 25 metri iar înălțimea lor trece de 150 metri. Ca să ne închipuim imensitatea lor, niște fotografii ne arată un sequoia crescut în mijlocul unei șosele; o scorbură naturală sau un tunel tăiat anume prin baza trunchiului, lasă să treacă prin el automobilele și trăsurile. Iar dealungul trunchiului unui sequoia doborât, un automobil poate merge cași pe o șosea.

O pădure de sequoia prezintă cel mai impozant aspect. Comparația cu o catedrală e prea slabă, căci omul n'a înălțat astfel de coloane colosale, care străpung norii. Dar devastarea acestor păduri ne amintește revolta filozofului estel Ruskin care ura industria ce pocește și despoluză natura: Cu toate avantajele lemnului de sequoia care are întrebunțările cele mai delicate și verzi, deoarece el rezistă la foc și la umezeală, nu-și schimbă forma și nu putrezește s'a ivit în America o „Ligă pentru protecțiunea sequoiei” care strînge enorme capitaluri pentru a răscumpăra dela proprietarii particulari aceste păduri, unele în lume. S'au și pregătit planurile parcurilor viitoare care vor atrage „publicul” deprins cu fada „stațiunii balneare”. Dar cîștigul va fi al celor pentru care natura nu e destinată numai pentru societățile anonime gata să exploateze și să coteze la o bursă orice frumusețe strească și inestimabilă.

Die Zukunft (No. 2, 1920).

Revista vigurosului și cunoscătorului polemist politic și social *Maximilian Harden*, e acum în anul 29-lea. Scrisă în întregime de el, ne prezintă uneori și articolele amicilor săi, ce nu distonează cu atmosfera severă și cu luciditatea născută oboseală a bătrînului luptător solitar.

Cercetînd într'o serie de articole sociale ultimele evenimente revoluționare, Harden încheie: „Socialismul vrea fertfe...” Revoluția trebuie să fie lentă, sigură, evolutivă. Ea se folosește însă de secure. Suveranitatea capitalistă tinde spre dispariție, dar din etapă în etapă, acumulînd forțele politice și economice care vor trece

pe nesimțite în minile producătorilor organizați, dacă ei nu s'ar grăbi să distrugă opera capitalistă pentruca s'o... reînceapă cu mult mai multe osteneți și conflicte sîngeroase.

După Democrațiile lucrătorii au scris pe steagurile lor Dictatura, după Parlamente - Statutele, după liberalism - disciplina, după individualism solidaritatea, după biruri directe și iruri indirecte. Dar toate acestea pot fi simple vorbe sau realități mai rele decît cele înlocuite, dacă lucrătorii se lasă stăpîniți de cîțiva potențați fără sceptru, dacă din mijlocul lor nu se ivesc conducători adevărați - și mai ales dacă mulțimea muncitoare nu ajunge la acea renaștere spirituală prin care să se ridice deasupra stăpînitorilor capitaliști. Ei pot aceasta: dar încet. Graba sporește inutil suferința actuală. Lipsa de lucru se datorește și muncitorilor. Cu toate lipsurile lor, încă n'au ajuns în Germania la acea hotărîre consilientă de a nu pune munca și capitalul în serviciul altor lucruri inutile, lucrătoare sau ucigăse. Pe lângă idealuri politice, muncitorii trebuie să aibă și acea pricepere economică organizînd importul și exportul care vor aduce un echilibru, mult mai repede decît oricîte revoluții zorite și sîngeroase.

Archiv für Geschichte der Philosophie (Heft 3-4). *Dvullie*: „Leibnitz la Paris”. Cînd Leibnitz, marele filozof, sosi pentru prima dată la Paris, era un tânăr de 26 de ani. De statură mijlocie, era puțin adus de spate, slab și palid. Vederea îi era mloapă și vocea slabă. În urma unor frîguri, purta dela 20 de ani o enormă perucă, spre a-l ascunde complectă pleșuvie. În societate nu era îndemnatic, se vedea că are cunoștinși vaste și că e un om cumsecade, dar inteligența lui nu strălucea la prima vedere. Vorbea puțin, greoiu și căuta expresiile concrete și figurate. Era de o mare libertate de spirit și de o direcție utilitaristă.

La Paris venise ea trimis al contelui de Boinebourg, cu scopul de a abate pe Ludovic al XIV de la un războiu încontra Germaniei și

Olandei, îndreptându-l, în schimb, la o expediție în Egipt. Venind prea târziu la Paris, misiunea lui nu putea să reușească. Îi rămase celelalte scopuri. Avea deci să învețe limba și viața franceză, să cunoască pe oamenii mari care pe atunci erau la Paris mai mult decât aiurea, să se perfecționeze în politică, economie politică, știință, literatură și filozofie. Făcu între timp un voiaj în Anglia și altul în provincie. Căută să se poată întreprinde în Franța; dar, nereușind până în cele din urmă, plecă în serviciul ducelui de Brunswick. La Paris veni în 1672 și părăsi Parisul la 1676.

Oesterreichische Rundschau (Heft 3). *Dr. Kaindl*: Politica externă a Austriei, dela 1866. Austria a fost adesea acuzată de a fi făcut politică în folosul său, desigur, dar și pe socoteala Germaniei, primindu-o mereu. S'a zis că mai bine ar fi fost ca Germanii din Austria să se fi unit cu Germania, și restul imperiului austriac să fi fost lăsat la voia Rusiei. Acuzările capătă însemnătate, căci ele vin dela personalități ca aceia a rectorului universității din Berlin, și au produs în imperiul german, sau republică, o oarecare rezervă față de Austria.

Profesorul universitar Kaindl își propune să arate că și Austria a avut mult de suferit dela Germania. Scopul este ca, recunoscându-se vinele reciproce, să se lege legături mai strinse în vederea alipirii celor două țări.

Dela începutul ei, Austria a fost o forță înaintată a germanismului și, deci, a suferit pentru dînsul. Avarii, Ungurii, Mongolii, Turcii, și mai târziu, Slavii și Latinii s'au lovit de Austria. Forța Austriei ar fi trebuit crescută, dar după pentru înălțate a Prusiei a reușit, dimpotrivă, să o slăbească. Deja din timpul războiului Crimeii, ura Prusiei a stricat mult pulerii austriace, contribuind la izolarea ei și la zguduirea politicii ei orientale. Asia, atrage atenția Kaindl, n'a fost până acuma îndeajuns remarcat. În 1859 Prusia a înțirizat ea ajutorul de dat Austriei, ceea ce a dus la pierderea Lombardiei.

În 1866, în războiul fratricid dintre Prusia și Austria, Italia cîștigă dela Austria Veneția, și cel care pierde mai mult nu e Austria, ci germanismul. Căci prin pierderea Veneției era amenințat și contactul germanismului cu Mediterana. Generalul Radowitz spusese în întrunirea națională din Frankfurt, 1848, că Triestul și Dalmația nu pot fi mult timp menținute fără de Veneția. Dela 1866, dela desfacearea Austriei de Germania, politica austriacă devine și mai grea, căci populațiile străine tinseră la independență și la unirea cu statele conașionale vecine. În 1879, Austria se leagă prin tratat de alianță cu imperiul german, care o fost de folos, dar a avut și altele dezavantaje pentru Austria. Dușmanii Austriei erau Italia și Rusia; și, cu toate acestea, ea trebui, în profitul Germaniei, să facă mari concesii și Rusiei și Italiei. Germania se teme de revanșa Franței și de aceea căuta să o izoleze, atrăgînd Rusia și Italia. Rusia căpătă preponderanța în Bulgaria și Constantinopol, iar Italia căpătă dreptul la compensații în cazul cînd Austria ar înainta în Balcani. Venirea la 1866 a lui Carol în principalele dunărene, deveni o primejdie pentru teritoriile locuite de Romîni din Austro-Ungaria, și totuși era sprijinită de Bismarck. În 1908 Germania fu alături de Austria, dar cu cîte reproșuri! Să se mai adauge că alianța Austriei cu Germania a deslănțuit ura populațiilor slave interne, care acuzau Austria de fanatism german și de antislavism. Războiul trecut nu poate fi aruncat asupra Austriei. „Este notoriu că propria cauză a războiului a fost încordarea dintre Anglia și Germania“. Și dacă Austria a fost împărțită, cauza este de căutat în ura Antantei contra Germaniei. Din lăcomia de înălțate a Prusiei, germanismul a pierdut un așa de larg teren de muncă, colonizare și de trecere la marea Neagră.

Ostland. — „revistă pentru cultura Germanilor de Răsărit“ dela Sibiu, cuprinde în numărul său de pe Noemvrie și un apel al d-lui Emil Isac către scriitorii, către publiciștii germani din Romî-

nia. Prin izolarea în care au trăit scriitorii romini și germani în genere, grație împrejurărilor politice neprielnice — căci publicistul român se referă mai mult la raporturile trecute din Ungaria — au făcut să dăuneze culturii celor două popoare. Dar această izolare în viața sufletească a două popoare, care de acum sunt unite pentru totdeauna să-și trăiască viața împreună între granițele României, ar mai aduce în plus, pe viitor, și un serviciu reacțiunii.

Până azi, în împrejurări turburi, neprielnice, concurența scriitorilor germani cu românii pentru idealul comun al frumosului era grea și orice pas săvârșit dintr-o parte ori alta pe acest teren ar fi deșteptat neîncredere și bănueli în mijlocul maselor. Azi situația este alta — și intelectualii, publiciștii romini nu mai pot fi indiferenți pentru celace produc pe teren literar-cultural confratii lor germani din România. O nesocotire a valorilor culturale a raselor minoritare din România ar însemna o izolare voluntară, pornind dela o ambiție sovietică dăunătoare.

Prin traduceri, mai întâi, se poate face în mod direct schimbul ideilor civilizatoare ce se găsesc în literatura și cultura fiecărui popor; căci menținerea raporturilor culturale de până acum nu este

nimănu și la nimic folositoare. Scriitorii trebuie să se însuflească de idei; trebuie întronat respectul operelor de artă, oricare ar fi originea lor; scriitorii de orice rasă ai României au obligația să întroneze respectul culturii. Și dintr-o parte și din alta, publiciștii sunt vinovați că pe deoparte literaturile popoarelor Germane și Maghiare sunt puțina cetite la noi și că pe de altă parte între Germanii și Maghiarii din România nu are căutare un Eminescu, un Coșbuc ori Vlăduță, că nu este gustată, că este chiar necunoscută opera dramatică a lui Caragiale.

Redacția revistei, la rându-i, salută inițiativa publicistului român. Cînd însă este vorba de mijloace, redacția, după ce îmbrățișează detașat traduceri, mărturisește și un sentiment de teamă: dîndu-se o prea mare extenziune traducerilor s'ar putea atinge, s'ar putea influența caracterul propriu, individualitatea minorității germane din România.

Socotim că un popor ca cel german, cu cultura și literatura pe care o are, nu trebuie să fie stăpînit de o asemenea teamă, oricît ar fi el de „minoritar” la noi.

Dar noi primim chiar și cu această teamă mina care ni se învîntă și-asteptăm.

Mișcarea intelectuală în străinătate

LITERATURA.

H. Vaganay, L'Astré d'Honoré d'Urfé, publicé par., I-re partie, livre I-IV, Strasbourg Heitz.

E celebrul roman, părintele tuturor istoriilor de aventuri galante, născut sub inspirația pastorelor italiene, devenit rarism și re-publicat azi în Biblioteca romanică.

La Rochefoucauld, Réflexions ou Sentences et Maximes morales, Crès.

O ediție splendidă ca tehnica și aspect; ea cuprinde și maximele lăsate afară și toată corespondența grupului: La Rochefoucauld, D-na de Sablé, D-na de La Fayette, Abatele d'Ally, etc.

Robert Randau, Des fantômes sur l'éternel, „Edition du Livre Mensuel”.

Un volum de o delicioasă ironie; personajii din mitologie și biblie apar, vorbesc, cugelă, cași cum ar fi niște flințe din zilele noastre puse în împrejurări analoge.

Georges Duhamel, Guerre et Littérature, A. Monnier.

Ideia esențială: artistul crează viața. Dacă Xenofon n'ar fi existat, n'ar exista pentru noi Retragerea celor zece mii, cum n'ar trăi nici amintirea ultimului războiu, de n'ar fi fixată de scriitorii.

Paul Bourget, Anomalies (Plon-Nourrit).

O serie de zece nuvele, în care Paul Bourget ne prezintă, analizându-le, cazuri patologice, vădite sau de-abia vizibile.

Colette, Chéri (Fayard).

Autoareu, într-un stil elegant, dă unui subiect mărunț perspectivele unei nuvele de primul rang. Femininitatea operei airage și încântă.

François Mauriac, La chair et le sang (Emile-Paul).

Cel mai bun roman al d-lui Mauriac: viața unui seminarist care, sedus de păcatul cel mare, părăsește cariera religioasă, și se înloarce acasă, la țară — unde dă învățătură unor tineri din aceleași locuri.

René Ghil, Les Images du Monde (II) (Figuière et Cie); *La Tradition de Poésie Scientifique* (Soc. littéraire de France).

În aceste volume René Ghil expune interesante păreri asupra poeziei didactice și științifice.

Charles-Théophile Férét, Raymond Pastal, etc., Anthologie critique des poètes normands de 1900 à 1920 (Garnier).

Această antologie cuprinde și studii relative la sufletul normand și la istoria literaturii normande. Unul dintre autori crede că industrialismul amenință să înăbușe forța originală de creație a Normanzilor.

Drieux La Rochelle, Fond de Cantine (Edit. Nouvelle Revue Française).

O colecție de versuri, în care se reflectă frământările ultimilor ani de războaie și revoluții.

Jules Laforgue, Chroniques parisiennes, ennuis non rimés (La Connaissance).

Cronicle războie ale lui Laforgue, adunate în acest volum, deși privesc evenimente trecute, — se citesc cu plăcere, mulțumită modului cum sînt redată.

Pierre Millé, Histoires exotiques et merveilleuses (Erenczi-éditeur).

Douăsprezece istorisiri, culese din tradiția orală, — mai ales din provincie, — din folklor-ul evreesc, colonial și musulman. Ele sînt po-

vestiile atractiv, ornale de idei generale.

A. t'Serstevens, *Un Apostolat*, Albin Michel.

Istoria sinistră și cinică plină de humor și satiră a unui umanitar, ce fundează o colonie agricolă unde totul va fi în comun și nu se va cumpăra nimic dela burghezi.

André Gide, *La symphonie pastorale*, Nouvelle Revue française.

Un pastor protestant primește în casă o copilă oarbă, pe care o educă și de care se înamorează. Dar fata iubește pe fiul pastorului și, neîndrăznind să aleagă, se sinucide.

Maurice Dekobra, *Prince au pitre*.

Istoria amuzantă a unui prinț ce se face om de rînd pentru a-și păstra față de popor libertatea sa de om.

ȘTIINȚĂ.

Keith Lucas, *La Conduction de l'Influxe nerveux*, tradut de l'anglais par Georges Matisse, Gauthier-Villars.

Șapte lecții propuse la University College, în Londra. Studiul matematic al chestiunii e dus departe, însă asupra naturii însăși a influxului nervos nu știm aproape nimic.

Lazare Spallanzani, *Observations et expériences faites sur les animalcules des infusions*, Gauthier-Villars.

E o reeditare a unuia din cei mai mari naturaliști din veacul al XVIII. La 1780 studiile abatelui Spallanzani aduceau o metodă nouă, îndrăzneală de vederi și rezultate surprinzătoare: respirația, circulația sîngelui, digestia, generația.

F. Picard, *Contributions à l'étude du peuplement d'un végétal: la faune entomologique, du figuier*, Thèse de la Faculté de Sciences de Paris.

Contrar ideilor lui Cuénot, stabilește, bazat pe atracțiile și repulziile chimice, că cu cit un spațiu

e mai gol cu alit se populează, mai greu și viceversa.

ISTORIE.

Jaques Debussy, *L'Impératrice Eugénie*, Pierre Laffitte et Cie.

Volum cu un bogat material informal, scris cu vervă și plin de anecdote interesante.

Augustin Filon, *Souvenirs de l'Impératrice Eugénie*, Calmann-Lévy.

Carte de bună credință, scrisă de un om cinstit și care a împărlășit viața personagiilor de care vorbește; a fost perceptorul prințului Imperial.

MEDICINĂ

Dr. Albert Brousseau, *Essais sur la Peur aux armées*, 1914-1918, Thèse, Paris, 1920.

Defineste și deosebește frica normală de cea patologică, îi studiază mecanismul psihologic și indică traterea și profilaxia.

G. J. Wilkowskî, *La génération humaine*, A. Maloine.

Foarte interesant pentru profani. Istă capitolele: Structura organelor genitale, funcția lor, fecundarea, sarcina, nașterea, alăptarea.

FILOZOFIE

Agostino Gemelli, *Religione e Scienza*, Milano, Soc. Edit. „Vita e Pensiero” 1920. 9.75 lire.

Autorul, profesor de Psihologie Experimentală la Academia Științifică-Literară din Milano, face o expunere a raportului dintre știință și religie, aruncînd lumină nouă asupra problemei.

SOCIOLOGIE

Enrico Corradini, *Pagine degli Anni Sacri*, E.lli Treves, Milano, 1920, lire.

Autorul trece în revistă perioada istorică dela 1915 până azi, examinînd viața națională italiană, sub aspectul moral, economic, social și politic; scrierea tînde la

formarea unei uniuni mai trainice în sinul societății italiene și unei conștiințe mai luminate în statul italian.

CRITICA ARTISTICĂ

Ugo Ojetti, I nanî tra le colonne, Milano, F.lli Treves, 1920, In-16, 284 pg., 6 li e.

Culegere de articole scrise de acest original critic de artă, prin colidiane și ebdomadare în timpul războiului. Următoarea frază din prefață, explică repede sensul titlului, și în parte conținutul cărții: „Arta antică, dela cea preistorică până la Canova... strivește pe cel ce se apropie și se confruntă cu ea: pilicii între colonade”. Atacă cu predilecție birocrația guvernativă, dăunătoare avintului artelor.

Ettore Romagnoli, Musica Italiana e Musica tedesca, Milano, 1920, F.lli Treves, In-16, pg. 50, 2 lire. (No. 73 din coll. „Pagine dell'Orchestra”).

Studiu apreciativ asupra muzicii italiene, comparată cu cea germană, lipsit de prejudecăți și de răfăcliri pălimășe.

Adolfo Venturi, Leonardo da Vinci pittore, Bologna, N. Zanichelli; 1920, In-16, cumulate ilustrațiuni, 3 lire.

(Face parte din Colecția de Publicațiuni ale Institutului de Studii Vinciane din Roma). Autorul, — specializat în materie, reușește să dea o completă sinteză a evoluției artelor vinciane, în ce are ea mai caracteristic, — relativ cu epoca, — și în ce are ea mai genial, — relativ cu artistul.

PEDAGOGIE

Les Compagnons, L'Université nouvelle; les applications de la doctrine, Fischbacher.

Opera unui grup de profesori dineri, ce vor să reînvierească

edificiul pedagogic francez; susțin ideea școlii unice, care să steargă contrastele dintre învățămîntul primar, secundar și superior.

Jean Desthieux, Les Crânes bourrés, Renaissance du Livre.

Educația și instrucția să fie hărățit regională, să dezvolte în elevi iubirea solului natal, să-l fixeze la fermele și atelierile regiunii. Învățămîntul să fie practic. Același scop să fie urmărit și de licee și de universități.

ETNOGRAFIE

Jean Brunhes, Géographie Humaine de la France, Plon-Nourrit.

E o combinație de geografie și etnografie; scopul metodologic e de a arăta pe om în dependența naturii.

A. H. Keane, Man Past and Present, Cambridge - University Press.

E o nouă ediție a acestui manual de etnografie. Tipurile antropologice, repartizate în 16 planșe, sînt bine alese. Notele bibliografice sînt complete, unele edevărate mici tratate critice.

James Georges Frazer, Les Origines magiques de la Royauté, Gauthier, Paris.

În civilizațiile primitive regele nu este stăpînul supușilor săi, ci robul sau simbolul lor, responsabil și de fenomenele naturale (ploae, secetă, grindină etc.) și de cele sociale (justițe, vrăjitorie, războiu, comerț, etc.).

J. B. Bury, The Idea of Progress, an Inquiry into its Origin and Growth, Mac. Millan, Londra.

Autorul analizează deosebitele teorii ale progresului și arată raportul dintre ele. În genere este progres în unele domenii, nu este în altele, de pildă în inteligență: omul preistoric e tot așa de inteligent cași omul mijlociu actual.

Compiler

BIBLIOGRAFIE

- I. I. Mironescu, *Oameni și Vremuri*, 1920, Iași, Prețul 10 lei.
G. Galaction, *Războii pe bradul verde*, 1920, Iași, Prețul 9 lei.
Demostene Botez, *Floarea Pământului*, 1920, Iași, Prețul 10 lei.
Andreas Latzko, *Oamenii în războiu*, 1920, Iași, Prețul 8 lei.
Romulus Cioflec, *Lacrimă călătoare*, 1920, Iași, Prețul 10 lei.
W. de Kotzebue, *Din Moldova*, 1920, Iași, Prețul 10 lei.
Mihai Codreanu, *Cîntecul Deșertăciunii*, 1920, Iași, Prețul 10 lei.
E. Daenell, *Statele-Unite din America*, 1920, Iași, Prețul 8 lei.
Caragiale, *Culegeri Postume*, Colecțiunea „Foi Volante”, 1920, Iași, Prețul 2. 50 lei.
C. Dobrogeanu-Gherea, *Poetul Jăranului* (G. Coșbuc), Colecțiunea „Foi Volante”, 1920, Iași, Prețul 5 lei.
Anatole France, *Palata Maicei Domnului și Mustafa Efendi ajunge Macarie călugărul* de G. Galaction, Colecțiunea „Foi Volante”, 1920, Iași, Prețul 2 lei.
M. Sevasios, *Rime sprintene*, Colecțiunea „Foi Volante”, 1920, Iași, Prețul 3 lei.
M. Sadoveanu, *În amintirea lui Creangă*, Colecțiunea „Foi Volante”, 1920, Iași, Prețul 3 lei.
M. Lermontov, *Demonul*, Colecțiunea „Foi Volante”, 1920, Iași, Prețul 2 lei.
D. D. Patrașcanu, *Strategie și o excursie de plăcere*, colecțiunea „Foi Volante”, Prețul 2 lei.
I. Nădejde, *Dicționar latino-român*, 1920, Iași, Prețul 50 lei.
Alexandrina Scurtu, *Sonete*, 1920, București, Prețul 10 lei.
Nicolae I. Antonovici, *România în Războiul European*, 1920, Birlad, Prețul 3. 50 lei.
N. T. Ionescu, *Prima aplicațiune a votului obștesc în România*, 1920, București.
V. Cocuz, *Iasum et Castrum Iasi*, 1920, Iași, Prețul 6 lei.
Dr. Zaharie Pop, *Măria Sa Vinarsul*, 1920, Lugos, Prețul 2.50 lei.
C. Sandu-Aldea, *Călugărenii*, 1920, București, Prețul 12 lei.
Ovid Densusianu, *Flori alese din cîntecul poporului*, 1920, București, Prețul 9 lei.
I. C. Vissarion, *Petre Pircălabul* (Roman), 1921, București, Prețul 15 lei.
Silviu Dragomir, *Istoria dezrobirii religioase a Românilor din Ardeal în secolul XVIII*, 1920, Sibiu, Prețul 20 lei.
Elena Farago, *Șoaptele amurgului*, 1920, Craiova, Prețul 10 lei.
Dr. N. Căliman, *Cum să ne apărăm sănătatea?*, 1920, București, Prețul 6 lei.
Dem. D. Pașalega, *Ce este arta?* 1920, Craiova, Prețul 3 lei.
Calendarul Gospodarilor, 1921, București, Prețul 5 lei.
Ioan Andrieșescu, *Istoria veche și științele ei ajutoare*, 1920, București, Prețul 3. 50 lei.
Alexandru Teodor Sîmătiad, *Mărgăritare negre*, 1920, Arad, Prețul 4 lei sau 8 coroane.

- Teodor Radu, *De pe pragul morții...*, 1920, Tîrgoviște, Prețul 5 lei.
 John Maynard Keynes, *Urmările economice ale păcii*, 1920, București, Prețul 12 lei.
 Vasile Alecsandri, *O preambulare la munți* („Pagini alese din Scriitorii Români” No. 1), 1920, București, Prețul 1 leu.
 Ana Conia-Kernbach, *Elemente de Metodică*, 1919, Iași, Prețul 6. 50 lei.
 I. C. Filitti, *Prețul pământului expropriat*, 1920, Prețul 3 lei.
 Calendarul „Glasul Bucovinei” pentru popor, pe anul 1921, Cernăuți, Prețul 8 lei.
 Mariott, *Prăbușirea socialismului bolșevic*, 1920, București.
 L. Tolstoi, *Poveștiri pentru copii*, Trad. de A. Toma, cu 20 ilustrații în culori de M. Teșanu, 1920, București.
 Ion Minulescu, *Măști de bronz și lampioane de porțelan*, 1920, București, Prețul 8 lei.

- Biblioteca copiilor și a tinerimii*, No. 7-8, Prețul 1 leu.
Viața Agricolă, No. 22, Prețul 2. 50 lei.
Transilvania, No. 10, Prețul 10 lei.
Sănătatea și „Viața Fericită”, No. 5 și 6, Prețul 3 lei.
Cuvîntul liber, No. 45, Prețul 2 lei.
Muzica, No. 12, Prețul 4 lei.
Higiena, No. 138, Prețul 2 lei.
Spitalul, No. 12, Prețul 5 lei.
Biruința, No. 42, Prețul 1. 50 lei.
Revista politică și parlamentară, No. 7.
Hasmonea, No. 7, Prețul 4 lei.
Cultura Creștină, No. 10-11, Prețul 6 lei.
Țara Ideală, No. 7.
Economia Națională, No. 10-11.
Industria și Comerțul, No. 2.
Revista Jiului, No. 6.
Umanitatea, No. 6, Prețul 4 lei.
Solidaritatea, No. 7-8, Prețul 5 lei.
Zorile, No. 1, Prețul 5 lei.

- Presa Sanitară*, București.
Cuvîntul, Brăila.
Patria, Cluj.
Gazeta Transilvaniei, Brașov.
Voința, Cluj.
România, Cluj.
Infrățirea, Cluj.
Dreptatea, Chișinău.
Curierul Israelit, București.
Universul, București.
Mintuirea, București.
Socialismul, București.
Curierul Căferist, București.
Glasul Bucovinei, Cernăuți.
Țara Nouă, București.
Lupătorul, București.
Dacia, București.
Renașterea Română, București.
Foaia Gospodinelor, Piatra-Neamț.
Țara, Timișoara.
Foaia Diecezană, Caransebeș.

Caricaturile reproduse, fără să angajeze direcția revistei, au scopul să dea cititorului, sub o formă distractivă, ecoul preocupărilor care agită astăzi lumea.

Antrenare (Dela jocurile olimpice).

— Dacă s'ar ști că nu-am grefat glande thyroide de broască...
(Le Rire)

Criza de locuințe.

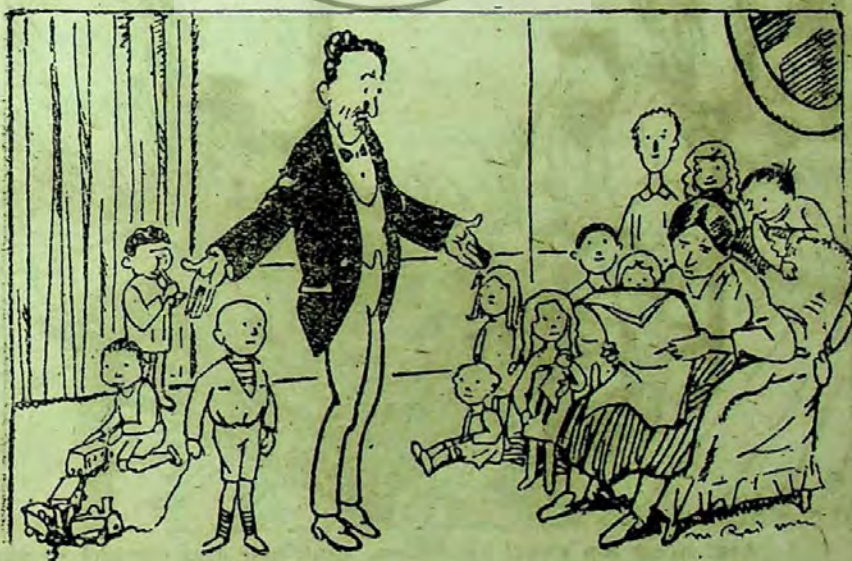
— Cu lipsa asta de camere de hotel, nu mai am cel puțin nevoie să-mi mai fac reproșuri, când îmi petrec în voiaj nopțile la o damă galantă.
(Simplioissimus)

Lipsă de materii prime.

— Imi permiti să întrebunțez și eu după D-voastră funia?
(*Simpliçissimus*).

Legea de încurajarea natalității.

— La 6 Martie a. c. se va face calagrafia.
— In patru luni! Poftim, norocul nostru: nici măcar timpul ne-
cesar să ne completăm duzina!
(*Le Ritro*).

Bolșevismul.

— Dacă nu ești cuminte să știi c'aduc bolșevicul!...
— Nu știi, tatae, că asta nu mai prinde... (Les Hommes du jour,
după Revue Mondiale).

Infiațiunea.

— Așa, acum am exact un milion. Dintr'asta trei sferturi se duc
pentru chirie și încălzit, iar cu restul îmi cumpăr o bucăică de brinză
(Simplissime).

Dadaismul.

— Pardon, ordonanțele pentru distribuția laptelui privesc numai ai copiii până la trei ani.

— Mă rog, eu sînt dadaist.

(Simplificissimus)

Diplomație.

Mama.— Ce-are să spue lumea văzînd pe nerușinatul acela de locotenent sărutîndu-le pe chei, în fața tuturor ?

Fata.— Dragă mamă, l-am sărutat și eu. Așa are să se creadă că sîntem neamuri.

(Kasper Stockholm, după legend).

II. Studii.—Articole.—Scrisori din țară și din străinătate.

<i>Aderca F.</i> —Dintr'un oraș tăcut	624
<i>Andrei P.</i> —H. Bergson și sindicalismul	371
<i>Bogdan Petru.</i> —Cîteva observațiuni cu privire la «Sonicitate»	117
<i>Costin Maximilian.</i> —Filarmonica	298
<i>Marcu Dem. Al.</i> —Scrisori fiorentine	293
<i>Muncel S.</i> —Evreii țării la o răspintie	519
<i>Perletzeanu Al.</i> —Dezastrul financiar și Individualismul deplasat al Statului	263
<i>Popescu Stefan.</i> —Tradiționalism și revoluție în artă	562
<i>Simionescu I.</i> —Cultura mulțimii	226
<i>Simionescu-Rîmniceanu Marin.</i> —Monumentul Victoriei	43
<i>Stere C.</i> —O voce engleză despre Tratatul din Versailles	84
<i>Stere C.</i> —Consecințele economice ale Tratatului din Versailles	181
<i>Suchianu I. D.</i> —O istorie a Economiei românești pentru străini	253
<i>Suchianu I. D.</i> —O judecată engleză asupra Tratatului dela Versailles	399
<i>Zarifopol Paul.</i> —Pentru explicarea lui La Rochefoucauld	350
<i>Zarifopol Paul.</i> —Pentru explicarea lui La Rochefoucauld	481

III. Note pe marginea cărților.

<i>Ibrăileanu G.</i> —„Pe lângă plopii fără soț”	591
<i>Philippide A. A.</i> —Pagini în vid (Stephane Mallarmé)	112

IV. Cronici

<i>Conta-Kernbach Ana.</i> —Cronica feministă	281
<i>Crăciun Eugen.</i> —Cronica artistică (Băltatu-Popp, Paul Molda, Bunesco, Schweitzer-Cumpănă)	437
<i>Filotti Eugen.</i> —Cronice externă (Liga Națiunilor și Adunarea dela Geneva)	612
<i>Georgescu C. Constant.</i> —Cronica financiară (Criza monetară)	130
<i>Gheorghiu V. C.</i> —Cronica științifică (Mișcarea Browniană)	446
<i>Ionescu-Sișești G.</i> —Cronica economică (Opera Constructivă în reforma agrară)	125
<i>Jora Mihail.</i> —Cronica Muzicală (Concertele „Filarmonice”)	620
<i>Negru N.</i> —Cronica socială (Improprietăria)	442
<i>Ph. A. Al.</i> —Cronica teatrală (Iași)	285
<i>Ralea D. Mihail.</i> —Scrisori din Paris (Literatură.—Milleraad)	287

<i>Teofil F.</i> —Cronica teatrală (Criza teatrului.—Teatrul Național din București: Directoratul D-lui Victor Eftimiu)	607
<i>Topîrceanu G.</i> —Cronica literară (Hortensia Papadat-Bengescu: «Sfinxul»)	119
<i>Weiss Aureliu.</i> —Cronica literară (Opera lui Henri Barbusse)	272

V. Miscellanea

<i>Nicanor P. & Co.</i> —Wilhelm Wundt.—Burghezism cuminte.—Exigenți excesive.—Un drum.—Basarabia noastră.—?!	139
<i>Nicanor P & Co.</i> —Alte vremuri.—„Cultura franceză în România”.—Basarabia.—Semen Iușchevici.—Pentru cultură.—Editura „Viața Românească”.—Pentru autori	451
<i>Nicanor P. & Co.</i> —Pedagogie socială.—Marea decepție.—Primejdia rasei galbene.—Alexandru Macedonski.—Redacționale.	627

VI. Recenzii

<i>Andler Charles.</i> —La décomposition politique du socialisme allemand (Octav Botez)	304
<i>Barbusse Henri.</i> —En lueur dans l'abîme (Andrei Braniște)	460
<i>Baudelaire Ch.</i> —Journaux intimes (L. Caragiale)	462
<i>Branîște Andrei.</i> —Suflet de femeie (T. Z.)	455
<i>Böjer Iohan.</i> —La grande faim (Al. A. Philippide)	641
<i>Castellano G.</i> —Introduzione allo studio delle opere di B. Croce (G. Savul)	152
<i>Caziot P.</i> —La terre à la famille paysanne (D. Mazilu)	467
<i>Croce B.</i> —Nuovi saggi di estetica (G. Savul)	153
<i>Dittrick Ott.</i> —Individualismus, Universalismus, Personalismus (G. Savul)	307
<i>Dominic A.</i> —Revolte și răstigniri (G. Galațion)	145
<i>Dron C. Pr.</i> —Ce vor Țăranii? (M. Sd.)	638
<i>France Anatole.</i> —Paiața Maicei Domnului (Al. Dan)	635
<i>Göblot Edmond.</i> —Traité de logique (P. Andrei)	642
<i>Hăgani Baruch.</i> —Le sionisme politique et son fondateur (Octav Botez)	465
<i>Hamangiu C.</i> —Proprietatea intelectuală. Dreptul de autor (M. Sd.)	148
<i>Hauptman Gerhart.</i> —Der Ketzer von Soana (L. Reb)	462
<i>Ionescu M. Dobrogeanu, col.</i> —Năvălirea bulgară din 1916—18 (D. B.)	150
<i>Jacuzio Ristori R.</i> —Marinetti (G. Savul)	151
<i>Jo. ve J. P.</i> —Romain Rolland (Eug. Filotti)	308
<i>Krupenski C.</i> —Urmările economice ale păcii (M. Jacotă)	639
<i>Kotzebue Wilhelm.</i> —Din Moldova și Lascar Viorescu (M. Sevastos)	639

IV

<i>Launay de L.</i> —Problèmes économiques d'après guerre (D. Mazilu)	466
<i>Loos Adolf.</i> —Richtlinien für ein Kunstamt (G. Savul)	463
<i>Lüdo I.</i> —Coadă lui To (G. Galaction)	146
<i>Lupeanu Alexandru.</i> —În pragul vremii (M. Sd.)	147
<i>Lôtl Pierre.</i> —La mort de notre chère France en Orient (Andrei Branîște)	642
<i>Lespieau R.</i> —La molecule chimique (C. V. Gheorghiu)	645
<i>Mirbeau Octave.</i> —Un Gentleman (T. Vianu)	459
<i>Müller Ed.</i> —Die Musikpflege im neuen Deutschland (G. Savul)	308
<i>Poenaru Căplescă C., dr.</i> —Parazitologie umană (N. Leon)	150
<i>Perietzeanu Alexandru.</i> —Efectele suprimării constituției și monedei legale asupra producției averii (M. Sd.)	303
<i>Possa Mircea.</i> —Efectele hotărârilor judecătorești în România (A. Rodin)	151
<i>Petrovici I.</i> —Teoria noțiunilor (P. Andrei)	642
<i>Rolland Romain.</i> —Clerambault (T. Vianu)	457
<i>Rosetti Al.</i> —Colindele religioase la Români (I. Jordan)	302
<i>Seifert Otto dr.</i> —Klinik und Therapie der Tierischen Parasiten des Menschen (N. Leon)	468
<i>Scurtu Alexandrina.</i> —Sonete (Al. Dan)	633
<i>Sevastos M.</i> —Rime sprintene (Demostene Botez)	635
<i>Teodorescu Dem.</i> —În căutarea idealului (Demostene Botez)	300
<i>Vandervelde Emil.</i> —Le socialisme contre l'état (Pr. C. Dron)	643

VII. Revista Revistelor

<i>Alëxis M. Ch.</i> —Rusia Sovietică	470
<i>Auber Louis.</i> —Neîncrederea Statelor-Unite față de Europa	314
„L'Amérique“	655
<i>Baldacci A.</i> —Muntele în timpul războiului	158
<i>Bourget Paul.</i> —Mérimee ca novelist	310
<i>Brun Louis.</i> —Cazul bulgar	157
<i>Bajole, general.</i> —Războiul viitor	651
<i>Bogdan-Duică G. D.</i> —Elena Negri	647
<i>Cantalupo R.</i> —Dadă sau demența precoce	318
<i>Challaye Félicien.</i> —Ambițiile coloniale ale imperialismului japonez	315
<i>Chestoff.</i> —Bolșevismul	313
„Cele trei Crișuri“	647
<i>Chennevière Georges.</i> —Rolul social al muzicii	650
<i>Ciobanu Stefan.</i> —A. Nacco	648
<i>De Segur Nicolas.</i> —Jules Lemaitre	314

<i>Dokobra Maurice.</i> —Alegerile prezidențiale din Statele-Unite	648
„ <i>Die Zukunft</i> “	656
<i>Deville.</i> —Leibnitz la Paris	656
<i>Faguet.</i> —Thiers	470
<i>Finot Jean.</i> —Franța și Renania	473
<i>France Anatole.</i> —Stendhal	156
<i>Gillet Louis.</i> —O înaltă damă engleză la Berlin	156
<i>Giovanola Luigi</i> —Bernard Schaw	316
<i>Gorki Maxim.</i> —Amintiri despre Tolstoi	476
<i>Gusti Dim.</i> —Sistemele privitoare la societatea viitoare: comunism, socialism, anarhism, sindicalism și bolșevism	310
<i>Herkner.</i> —Engels și Lassalle	477
<i>Isac Emil.</i> —Cătră scriitorii, cătră publiciștii germani din România	657
<i>Kaindl, dr.</i> —Politica externă a Austriei, dela 1866	657
<i>Lebon André.</i> —Cincizeci de ani de politică externă	155
<i>Lhote André.</i> —Învățăturile lui Cézanne	474
„ <i>Lumina Femeii</i> “	647
<i>Meyer Th.</i> —Poezia germană și timpurile nouă	475
<i>Muret Maurice.</i> —Comentariile lui Erzberger asupra războiului	653
<i>Narquet Louis.</i> —Mistica sindicalistă și socialistă	651
<i>Nervins de L.</i> —Franța și Statele-Unite	652
<i>Pernot Maurice.</i> —Încercarea polonă	311
<i>Rabindranath Tagore.</i> —Vechile mele scrisori	654
<i>Sauvebois Gaston.</i> —Sindicalismul intelectual în evoluția și posibilitățile sale de dezvoltare	648
<i>Thibaudet Albert.</i> —Fromentin	474
<i>Tonelli Luigi.</i> —Grazia Deledda: „La Madre“	317
<i>Thibaudet Albert.</i> —Réflexione sur la littérature	652
„ <i>Zorile</i> “	647
VIII. Mișcarea intelectuală în străinătate:	479, 659
IX. Bibliografie	160, 319, 662
X. Revista caricaturii	664